

Szín

KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET FOLYÓIRATA

2007. JÚNIUS

12/2-3

TARTALOM

Szerkesztői előszó – Mátyus Aliz 1

KULTURÁLIS STRATÉGIA

Magyar kulturális stratégia. Munkaanyag 2004. (Harsányi László és munkatársai) 2

Kulturális modernizációs program – 2006. december 13. (Hiller István) 13

KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Mók Ildikó: Modell értékű kulturális tervezési, együttműködési program a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás között 25

Vetési László: Közös közművelődési feladatok szórványban és tömbben – Marosvásárhely, 2006. november 17. 50

Bíró A. Zoltán: Regionális hálózati modellek kialakítása az erdélyi magyar közművelődési - kulturális intézmények számára 60

VITAINDÍTÓ TANULMÁNY

Koncz Gábor: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia 67

INTERJÚ

A koncepciótól a stratégiáig. Beszélgetés Inkei Péterrel, a Kulturális Obszervatórium igazgatójával (Sághy Erna) 76

A határmezsgyén túl. Beszélgetés a szemléletváltásról Újfalusi Gáborral, az OKM vezető főtanácsosával (Kálóczy Katalin) 80

EURÓPAI UNIÓ

EU és kultúra. A Magyar Kulturális Stratégia nemzetközi vonatkozása (Kultúrpoint Iroda) 83

INTÉZMÉNYEK – SZERVEZETEK

Beke Pál: A közösségi művelődés kívánatos szervezete 84

ARCKÉPEK

Kemény Bertalan búcsúztató beszéde (Dr. Szaló Péter) 93

Szaló Péter: Homálybogyó 94

Halász Péter: Eltávozott a „nagy fellazító” 95

Kríza Ildikó: Kóka Rozália néphagyományt átörökítő tündöklése magyar örökség 97

Székel András Bertalan: Egy európai gondolkodás magyar. Skultéti Csaba könyvének margójára 98

Antall István: El nem évülő priusz. A történelem Ratkó József költészetében. Laudáció Magyar Örökség-díj átadáson 100

ERDÉLYI ARCOK

Cseke Péter: Balázs Ferenc (1901-1937.) 101

DIALÓGUS – VITA – ESZMECSERE

F. Gál Sándor: Mozgástér (vitaindító) 108

Say István: Kényelem vagy korszerűség (hozzászólás) 111

Devecseri Zoltán: Az égbolt magasságától függ... (hozzászólás) 120

KÖNYVRÉSZLETEK, KÖNYVISMERTETÉS, KÖNYVKRITIKA

Vitányi Iván: A kulturális magatartás hét fajtája ; A kultúra forradalmi – tartalmi szempontból; Következtetések a kulturális politika számára. Részletek A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom c. könyvből. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2006. 115

Németh János István: A kultúra szimfóniája. Gondolatok Vitányi Iván A magyar kultúra esélyei című könyvéről 129

Dr. Koncz Gábor: A feladott lecke – Vitányi Iván A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom. Bp., 2006. 131

Pordány Sarolta: Hazai tanulmányok a felnőttek tanulásáról – Feketéné Szakos Éva (szerk.): Fókuszban a felnőttek tanulása. Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézet, 2006. 132

Péterfi Ferenc: Hálózatépítés, felnőttképzés, közösségfejlesztés Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 133

KONFERENCIÁK

„Eredményjelző” Fejlesztéskultúra – kultúrafejlesztés. Kutatási beszámoló konferencia. Szerkesztői előszó a konferencia anyagából készült válogatáshoz (Dudás Katalin – G. Furulyás Katalin) 135

Dudás Katalin – Lágler Péter: Helyi érték (kutatási összefoglaló) 136

Sain Mátyás: A kultúra helyzete a terület- és vidékfejlesztésben 145

Pap István: Szakma – állás vagy (élet) pálya? Csendes töprengés G. Furulyás Katalin Egyedül a „kisvilágban” tanulmánya ürügyén 148

Pordány Sarolta: Határesetek – lengyel konferencia. A felnőttképzéssel foglalkozó civil szervezetek szerepe a fogyatékkal élő emberek integrációját támogató tanácsadásban és tájékoztatásban 149

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Folyóiratunk – összevont számában – arra vállalkozott, hogy közread dokumentumokat, amelyek az utóbbi években kulturális életünk irányításának megtervezési szándékával készültek.

Tematikus számunk közli Harsányi László és munkacsoportja 2004-es munkaanyagát, *Magyar kulturális stratégia* címen.

Hiller István 2006. december 13-ai dátummal tette közzé *Kulturális modernizációs programját*, mely az új irányokkal, célokkal foglalkozik, rövidebb távra szánt kulturális politikája olyan konkrétumokat tartalmaz, amelyek alapját képezhetik a benne foglaltak számon kérhetőségének.

Hiller István első miniszteri ciklusa idején egy szakemberekből álló csapatot bízott meg – az NKA-elnök Harsányi László vezetésével – a 2013-ig szóló kulturális stratégia összeállításával. A 2005-re elkészült dokumentum számba veszi a világban zajló kulturális folyamatok irányait, majd egyik stratégiai célként az esélyteremtést fogalmazza meg. Ebben egyebek mellett a kulturális vidékfejlesztés, a gyerekek művelődésének támogatása, új közönségkétegek meghódításának igénye szerepel – a hagyomány- és értékörzés mellett. A másik alapvető stratégiai irány az új értékek, új műalkotások létrejöttének támogatása, amely kiterjed a tehetséggondozásra és a kultúra gazdaságélénkítő szerepének erősítésére.

Hiller István a finanszírozásban, az intézmények átszervezésében az új kulturális kormányzatra váró feladatokra összpontosít, a lehetőségeket a *Kulturális modernizációs programmal* jelöli ki.

Az átfogó kulturális stratégiákat követik folyóiratunkban a közművelődéstervezési elképzeléseket, modelleket bemutató írások. Mint a szakmában tudják – és többen ismerik is –, elkészült a szakminisztérium Közművelődési Főosztályának stratégiája – *Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Stratégiája 2007-2013.* címmel –, mely miniszteri aláírásra vár, s ezért nem szerepel mostani lapszámunkban.

Mók Ildikó írása *Modell értékű kulturális tervezési, együttműködési program a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás között.* Írása szerepét növeli, hogy – mint tudjuk – az EU-csatlakozással a döntési jogkörök egy része Brüsszelhez került, viszont a másik, a jelentősebb rész a régiók és a kistérségek hatáskörébe. Az uniós alapjogok érvényesülésétől még a hazai politikai és közigazgatási kultúra előnyösebb átalakulását is várhatjuk.

A határon túli területekről Vetési László *Közös közművelődési feladatok szórványban és tömbben – Marosvásárhely, 2006. november 17.* és Biró A. Zoltán *Regionális hálózati modellek kialakítása az erdélyi magyar közművelődési - kulturális intézmények számára* címeiken írtak. Vetési László helyzetfelfutó és feladat-meghatározó írásának kiinduló pontja a „veszélyeztetett identitású csoport és a nyelvileg leépülő közösség”. Ezzel egyszerre tesz eleget a helyzetről való tudás átadásának, és mináltal szolgál az ezen alapuló cselekvési program kialakításához.

A székelyföldi Kulturális Antropológiai Munkacsoport (KAM) vezetőjének, Biró A. Zoltánnak a munkája egyedülálló a maga nemében, ugyanis saját tudományos erőforrásra támaszkodó állapotfelmérés az erdélyi magyar kultúra intézmény- és tevékenységrendszeréről, amelyre konkrét regionális cselekvési terv, a valóságban követhető szerkezeti modell épül.

A stratégiáról készült beszélgetés Inkei Péterrel és egy té-

mánkhöz kapcsolódó interjú Újfalusi Gáborral, az OKM vezető főtanácsosával *A határmezsgyén túl. Beszélgetés a szemléltetváltásról* címmel.

INTÉZMÉNYEK – SZERVEZETEK rovatunkban Beke Pál *A közösségi művelődés kívánatos rendszere* című írása szerepel, Koncz Gábor *VITAINDÍTÓ TANULMÁNYA* pedig, a *Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia* – elképzelésünk szerint – hozzászólásokra is ösztönöz.

Témánkhöz kapcsolódóan adjuk közre Vitányi Iván: *A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom.* (Bp., MTA Társadalomkutató Központ 2006.) című könyvének részleteit: *A kulturális magatartás hét fajtája; A kultúra forradalmi – tartalmi szempontból.* Ezt követik a könyvről készült recenziók.

Állandó rovataink közül a SZAKMAI BESZÁMOLÓK között Dáné Tibor Kálmán tollából *Hálózatépítés – Magyar művelődési intézetek a Kárpát-medencében és Emlékeztető a Kárpát-medencei magyar ernyőszervezetek intézetépítő tanácskozásáról 2007. május 18.* című írások szintén kapcsolódnak témánkhöz.

KONFERENCIÁK rovatunkban intézetünk kutatóinak írásai jelennek meg: „Eredményjelző” (Dudás Katalin – G. Furu-lyás Katalin) és Dudás Katalin – Lágler Péter: *Helyi érték (kutatási összefoglaló).* Intézeti konferenciánkhöz – s egyben témánkhöz is – kötődnek, az arra megjelent kiadványok részei illetve feldolgozásai.

Tudatjuk olvasóinkkal, hogy következő számunk össz-ellenik meg, s benne részint a támogatások, pályázatok rendszerével foglalkozunk, részint arra vállalkozunk, hogy feltárjuk a közművelődési intézmény-megszüntetések hátterét és megvizsgáljuk azok következményeit. A jelenség vizsgálatára, az ok-okozati összefüggések tisztázására – véljük – lapunk a legilletékesebb.

A korábban 12.3-as számunkként tervezett regionális tematikánk a Kulturális Koordinációs Irodák listájával – örömdetes módon – külön kiadványként jelenhetett meg: *Kulturális vidékfejlesztés. Kulturális partnerség.* Szerkesztette: MMIKL Regionális Programok Főosztálya, 2007. 119 o.

MÁTYUS ALIZ

MAGYAR KULTURÁLIS STRATÉGIA

Munkaanyag

Ennek a munkaanyagnak az elkészítésében a következők vettek részt:

A Kulturális Stratégiai Bizottság tagjai: Agárdi Péter, Bayer József, Bojár Iván András, György Péter, Harsányi László, Inkei Péter, Pomogáts Béla, Schanda Beáta, Sükösd Miklós.

Meghívott szakértők: Benkőné Kiss Zsuzsa, Bába Szilvia, Hunyadi Zsuzsa, Kemenes Ernő, Koncz Erika, Koncz Gábor, Kuti Éva, Marosán György, Nagy Mihály, Serly Piroska, Szabó István, Talyigás Judit, Török András, Varsányi Gyula, Vitányi Iván.

A munkákat vezette: Harsányi László.

Budapest, 2004. július

Szakértőbizottság egymagában még nem szült stratégiát. Bármely területen (nem csak a kultúrában) a távlati célok kijelölése és rangsorolása politikai döntéseket, végső soron személyekhez köthető állásfoglalásokat igényel. A szakértő testületek szerepe a helyzet elemzése, a jövőbeni lehetőségek, alternatívák fölmutatása, előnyei és kockázataik számbavétele.

Szakértői testületek javaslatai keveset érnek háttérkutatók és szerteágazó műhelymunka nélkül. E téren a magyar kulturális miniszter ma nehezebb helyzetben van, mint európai társainak többsége. (Jószérével húsz évvel ezelőtti elődjénél is.) A stratégiaalkotással együtt járó nehézségek egyik tanulsága, hogy szükség van a kulturális élet egészét vagy részeit elemző műhelyek újraélesztésére, létrehozására és támogatására.

A megalkotandó kulturális stratégia időhorizontja 2013., azért, hogy összekapcsolható legyen a Második Nemzeti Fejlesztési Tervvel, amely az Európai Unió tervezési programjához illeszkedik.

A kulturális stratégia nem lehet egy szektor érdekérvényesítő hadművelleti terve. Nem képezhet panasz- és követeléslistát. A stratégiaalkotás egyik kiindulópontja a magyar kultúra elemzése, a hiányosságok, adósságok számbavétele. Ennél is fontosabb támpontot jelentenek azonban a kívülről jövő igények és determinációk. A történeti és nemzetközi minták tanulmányozása arról győz meg, hogy a sikeres kulturális politikák a gazdasági, politikai adottságok és követelmények felismeréséből, határozott alkalmazásából táplálkoznak. A korparancstól és a feltételektől független stratégia megalkotása és sikerre vitele illúzió. A nemzet fő törekvéseihez illeszkedő, azokat szolgáló kulturális stratégia lebeg a szemünk előtt.

A következő évek legfontosabb nemzeti céljaiból számos feladat vezethető le. A stratégia azonban nem azonos a kulturális területre vonatkozatható teendők teljes körű katalógusával. Azokat a pontokat emeli ki, ahol a következő években a leginkább igény és esély lesz minőségi váltásra és strukturális ártrendeződésre.

I. Helyzetkép és alaptrendek

I. a Merre halad a világ?

A világ népességének nagyobbik része elemi létgondokkal, éhezéssel, vízhiánnyal, régi és új tömegbetegségekkel stb.

küzd. Európa, s ezen belül szűkebb térségünk kulturális fejlődését ilyen vis major a következő évtizedben sem fenyegeti. Abban bízunk, hogy a terrorizmus, környezetszennyeződés, éghajlatváltozás és más civilizációs veszélyforrások sem módosítják végzetesen azt a most belátható pályát, amin a következő évtizedben hazánk haladni fog.

Új világhelyzet

A globalizáció ténye visszafordíthatatlan. Eredményeképpen a kulturális kínálat hihetetlenül kiszélesedik, megvalósul a világban való egyidejű jelenlét, a hálózatok átalakítják az emberek és népek közti kapcsolatrendszert, a tájékozódás szinte korlátlan (de manipulálható), a hozzáférés olcsó; ugyanakkor a kommersz minőség gáttalanul terjed és hat. A nemzeti jellegzetességek egyes területeken feloldódnak, értékek devalválódnak, másrészt viszont ismertté, sőt egyetemessé válhatnak addig elszigetelt nemzeti értékek.

Európában az életkor meghosszabbodásával együttjáróan folytatódik a társadalom előregedése, amely újfajta kihívást is jelent a kulturális kínálat jelenlegi szerkezetével és tartalmával szemben egyaránt. A migráció felgyorsulásával, egymás mellett élő „kulturális mozaik társadalmak” kialakulása várható.

A kultúrák „összeütközésének” hatására felértékelődik a nemzeti identitás, és érzékennyé válik a kultúrának a meghatározott jelképekhez (vallási jelképek, régi állami jelképek, politikai üzenetet hordozó műalkotások) fűződő viszonya.

Gazdaság

A gazdasági növekedés az új uniós tagállamokban a jelenleginél magasabb lesz. Az uniós követelményekhez való igazodás ugyanakkor jelentősen lekötöti a hazai közösségi erőforrásokat. Mindez hosszabb ideig fenntartja a társadalmi - gazdasági egyenlőtlenségeket, és nem segíti a kultúrát a közpénzek allokációjánál.

Markánsabbá válik a fejlődés posztindusztriális jellege. Ez a kulturális - kreatív ráfordítások és befektetések nagyobb lehetőségeit, sőt kötelezettségét teremti meg.

Politika

Az EU-csatlakozás későbbi következményeként hazánkban gyengül a központi akarat érvényesítésének képessége. A döntési jogkörök egy része Brüsszelhez kerül, másik – jelentősebb – része pedig a régiók és kistérségek hatáskörébe. Ez módosítja a hagyományos nemzetállami kulturális politika, illetve itthoni kulturális piac közvetlen lehetőségeit.

Az uniós alapjogok érvényesülése előnyösen formálhatja a hazai politikai (közigazgatási) kultúrát.

Az EU-csatlakozás újrarendezi a kapcsolatokat a Kárpát-medencében. Az új körülmények új megvilágításba helyezik a magyar és a szomszéd népek viszonyát: új típusú gondokat okozhatnak, de a harmonikusabb kulturális együttélés esélyeit is ígérik. Ugyanakkor javíthatják a határon inneni és túli magyarság kapcsolatait, erősíthetik a korszerű, európai távlatú „globális” magyar nemzettudatot. A magyar kulturális politika alaptétele, hogy nem csak az ország, hanem a tágabb nemzet kultúrájára vonatkozik.

Technológia

Folyamatos és forradalmi technológiai fejlődés ment/megy végbe a kulturális alkotások létrehozása, átvitele, rögzítése, archiválása, és közvetítése (az új audiotechnikák, a televíziózás új formái, új filmtechnikák, internet) területén.

A „kreatív” iparágak (film, TV; az ipari, az építészeti és életmódbeli design) felértékelődnek és ezek stratégiai kezelése látványos eredményeket hoz magával.

A kultúra értéknövelő szerepe miatt világszerte felértékelődik a gazdaságba (oktatásba és médiába) való beépülése, a vizuális és digitális kultúra tanítása, valamint a gazdaságot megtermékenyítő hatásának tudatos növelése, ide értve a felnőttképzést is.

Részleteiben nem belátható, de jelentős és előnyös (hozzáférést növelő) minőségi változások jelezhetők előre a hang-, illetve képrögzítésben és -továbbításban, valamint a digitalizálásban.

A kultúrák közvetítő rendszerben jelenleg kibontakozó változások (a hagyományos közművelődési intézmények állapota, az Internet-elérhetőség szélesedése) egyrészt alkalmasak és felhasználhatók az esélykülönbségek csökkentésére, másrészt tudatos „beavatkozások” nélkül tovább atomizálják a társadalmat.

Az informatikai, távközlési, majd később a nanotechnológiai lehetőségek az alkotóművészek számára új kifejezési eszközöket, az előadóművészek számára jobb minőségű felszereléseket, illetve új típusú közlési lehetőségeket, a gyűjtemények számára új tárolási és visszakeresési, továbbá restaurálási lehetőségeket, a „fogyasztók” részére pedig szélesebb, könnyebb elérést biztosítanak.

Társadalom, kultúra

Világszerte növekszik a szabadidő és felértékelődnek az életmód kultúrával összefüggő elemei. Azzal, hogy több szabadidő és több pénz jut a kulturálisnak tekintett áruk fogyasztására, a kulturális fogyasztás egyre inkább az üzlet hatása alá kerül.

A kulturális kínálat áttekinthetetlen kiszélesülésével egyidejűleg tompul a választás tudatossága és az értékválasztás képessége. A nemzeti kultúra természetes adottságból tudatosan választandó eséllyé változik. Hatóköre egyszerre (de nem egyforma, nem egymást kioltó módon) szűkül és bővül: gyengül normatív, kánonképző ereje, viszont demokratikusan bővülnek elérési esélyei.

Az üzleti alapú, alapvetően multikulturális és heterogén színvonalú kínálat túlereje, kifinomultsága, könnyű befogadhatósága, illetve csábításának szívó hatása alapvetően átformálja a tömegkultúrát, „eligenytelenítve” azt.

Ezzel egyidejűleg az igényes, a klasszikus kultúra egyes műfajai, értékei, elemei a popularizálódás révén, az iskolai oktatáson túl szélesebb körben is visszhangra találhatnak, adott esetben magasrendű élménnyé válhatnak.

A képi és hangeffektusokra hangolt befogadás vonzereje különösen veszélyezteti az olvasási készséget és a hozzá kötődő absztrakt fogalomalkotást. A digitális kultúra, a számítógép és internet terjedése is alapvetően módosítja a befogadási képességeket; a linearitás és a mélység helyett az asszociatív, gyors és kreatív befogadási attitűdnek és elvárásoknak kedvez, ami hat a hagyományos műfajokra, ízlésvárásokra is.

A több szabadidő, a hosszabb élettartam a kulturális fogyasztás, befogadóképesség növekedéséhez vezet. Ennek a le-

hetőségnek a kihasználása és az igényes kínálat bővítése, fenntartása az elkövetkező évek meghatározó feladata, annál is inkább, mivel a további gazdasági innováció és a társadalmi konszolidáció nem kis mértékben szintén ezen múlik.

Önmagában a lehetőségek nagyságrendi növekedése mai viszonyaink alapján esélykülönbség-növelő, széttartó hatású, de mindez nem végzetesen és visszafordíthatatlanul determinált, tehát szakmailag megalapozott politikai akarattal és tudatos forráskoncentrációval csillapítható. Célul tűzhető a „társadalmi közép”, a „derék” kiszélesítése, amihez a kultúra eszköz, egyben a törekvés sikerének indikátora.

Tovább folytatódik a kulturális színterek eltolódása az intézmények felől az otthonok falai közé (televízió, CD, videó, internet) és az utcákra (fesztiválok). Ez a műfajokat is befolyásolja, terjed a „cross-over”, a műfajok közötti merev határok elmosódnak. Annál komolyabb szükség van ugyanakkor az országos és helyi kulturális alapintézmények védelmére, illetve vonzóbbá tételére.

Magyar sajátosságok

Az előző pontok helyzet- és jövőelemzése Magyarországra is vonatkozik. Vannak emellett olyan sajátosságok is, amelyek csak a hasonló helyzetű országokra (például a visegrádi négyekre), vagy azon belül is csak hazánkra jellemzőek. Ilyen például az a körülmény, hogy a rendszerváltás idején megfogalmazott aggodalmak beigazolódtak, amennyiben megnöttek a társadalmon belüli távolságok és még nem üdvözölhetjük a folyamat megfordulását, a kohézió újraerősödését. Honfitársaink nagy része szegény, alacsony iskolázottságú és a túlélés problémájával küzd. A foglalkoztatás terén térségünk átlagánál jobb helyzetet vívtunk ki: többségünk tudatát így is meghatározza a munkahely megszerzéséért, megtartásáért érzett szorongás.

Egészében véve nemzetközi összehasonlításban több energiát fordítunk a munkára (kenyérkeresetre), mint a szabadidős tevékenységekre, ami behatárolja a kultúráldás extenzív lehetőségeit.

Európai összehasonlításban visszaesett a közösségi, egyesületi keretben folytatott kulturális tevékenységek aránya. A szabadidős művészeti tevékenységek súlya jelentősen elmarad a régi EU-s országokétól.

Magyarország, illetve a magyar nemzeti kultúra számos területen, művészeti ágban, a tudományos és médianyilvánosság keretei között a közelmúltban és a jelen időben is vonzó és egyetemes értékeket produkált. Ugyanakkor a minőségi kultúra széleskörű terjedését, köznapivá, belsővé válását – elsősorban a műveltségi és a digitális olló tágulása miatt – súlyos gondok akadályozzák. Riasztó jelei vannak a teljes kirekesztődés, a kulturális autizmus terjedésének is.

A kulturális fogyasztást tekintve, a falu hátrányban van a városokhoz képest. A kulturális lehetőségekhez való hozzáférés egyenlőtlen, jól érzékelhető egy ún. „közvetítői lejtő”. A vidék itthon kevésbé urbanizált, hagyományosabb termelési technológiájú, és értékrendszerű, mint Nyugat-Európában. A vidéket sok és nagy önállóságú, de forrásokkal gyengén ellátott önkormányzat irányítja, s ez megnehezíti a kulturális politika érvényesítését.

A rendszerváltás után merőben új helyzetet teremtett, hogy a szomszéd országokban élő magyarság visszakérült nemzeti látókörünkbe, kisebb-nagyobb mértékben jelen van szinte minden politikai döntésben, és ez fokozottan igaz a kulturális politikára.

I. b Kulturális pillanatkép Magyarországon

Média és kultúra

A kulturális fogyasztásban egyre meghatározóbb a média, ezen belül is a televízió szerepe. Létrejött a digitális konvergencia: a különböző kulturális műfajok digitális tartalmai számos médiumban megjelenhetnek, egymásba átvihetők. Néhány éven belül elterjed a digitális műsorszórás. A digitális frekvenciák megsokszorozódnak, több specializált tévé- és rádióadó lesz a mainál. Rétegadók, köztük elsősorban kulturális igényeket szolgáló tévéadás megjelenése is várható. Az internet és a tévé összekapcsolásával létrejön az interaktív hír- és műsorfogyasztás. Az egyén maga választja ki, hogy az óriási kínálatból mit akar megnézni, meghallgatni.

Az információs társadalom sajátos kulturális teendői

Korunk egyik legnagyobb kihívása a kulturális szolgáltatók és a fogyasztók számára az új technikai, technológiai eredmények megjelenése és robbanásszerű terjedése.

2006-ig a MITS keretében 7 000 közösségi intézmény széles-sávú elérhetősége lesz biztosított. Ezeknek a hasznosítása és tartalommal történő feltöltése ijesztő kihívás, mivel ma még kevés az ismeretünk az informatikai eszközöknek a kultúra területén való alkalmazásáról és az ezeken alapuló szolgáltatásokról.

Könyv, olvasás, könyvtár, anyanyelvi kultúra

A magyar felnőtt lakosság 45%-a havonta legfeljebb egyszer, vagy egyszer sem vesz kezébe könyvet. Az olvasástól való elfordulást mutatja, hogy jelentős azok aránya, akik 5-10 évvel ezelőtt még több könyvet olvastak. Romlik – bizonyos korosztályokban – az olvasott szöveg megértésének és az írásnak a készsége is.

Kulturális örökségünk

A múzeumok és a művelődési házak által rendezett régészeti, helytörténeti jellegű rendezvények a közönség 30-40%-át vonzzák. A lakosságot különösen a szűkebb környezetének jelene és múltja érdekli, ezek feltárásához maga is alkotó módon kész hozzájárulni.

Épített és régészeti örökség

Magyarország kulturális örökségének fontos részét alkotják az ingatlanok (műemlékek és régészeti lelőhelyek). Megőrzésük esélye azonban az erőforrások szűkössége és az elsődleges pénzügyi érdekelttség, valamint a környezeti tudatosság alacsony foka miatt gyakran minimálisra csökken. Az örökségvédelem szempontjai nem érvényesülnek teljes mértékben a területfejlesztési tervezésben. Általában az örökségvédelemmel foglalkozó intézményeknek sincs kialakult válaszuk az új kihívásokra. A régészet nem eléggé felkészült az intenzív beruházásokból adódó megnövekedett feladatmennyiség ellátására. A műemlékek jelentős részének megoldatlan a hosszú távú hasznosítása.

Levéltárak

A magyarországi levéltári intézményrendszer nem tekinthető kialakultnak. A már kialakult őrzési feladatokon túl az alábbi kihívásokra kell válaszolnia:

A rendszerváltással megszűnt, átalakult szervek és szervezetek, illetve a jogutód nélkül megszűnt gazdálkodó szervezetek iratanyagának átvétele és feldolgozása.

Múzeumok

A múzeumok gondjaira bízott kulturális örökség mennyisége robbanásszerűen megnövekedett, az őrzés feltételei viszont csak részben teremthették meg. A közgyűteményi állományvédelem azonnali fejlesztésre szorul (raktáráépítés, biztonsági berendezések). A muzeális intézmények látogatóinak száma stagnál, ugyanakkor a magyar lakosság 40 %-a évente legalább egyszer részt vesz múzeumi programon (a leglátogatottabbak a művészeti kiállítások, közel hasonló számot mutatnak a történeti - helytörténeti gyűjtemények). Ritkák a jelentős sikernek számító kiállítások, és alacsony fokú a közgyűjtemények együttműködése. Megváltoztak a múzeum iránt támasztott társadalmi igények, de a jelenlegi intézményhálózat csak részben és jelentős késéssel tud alkalmazkodni ezekhez. Ennek oka a leromlott külső és belső infrastruktúra; megoldatlan a szakemberek képzése, bizonytalan a szakmai feladatok teljesítésének pénzügyi háttere, a mai intézményhálózat alkalmatlan a gyors adaptációra.

A közművelődés hagyományos intézményei

Az értékőrzés, esélyteremtés és értékteremtés céljait helyi szinten, az állampolgárok közegeiben szolgáló törekvéseket összefoglalóan fejezi ki a közművelődés. A fogalomnak a magyar társadalomban szerves hagyománya van, ami a rendszerváltás nyomán átmenetileg megkérdőjeleződött, majd az új körülményekhez igazodva él tovább. A közművelődésbe illik a közgyűjtemények és más intézmények közönségkapcsolati munkája, ám igazi színtere a közösségi tér, amire ilyen vagy olyan formában mindenhol társadalmi igény van. A közművelődés mai terei jogállás, tulajdonviszonyok és programok tekintetében is sokszínűbbek, mint a korábbi művelődési otthonok hálózati rendszere. Az autonóm művészeti intézményekhez hasonlóan, a sokszínűséggel együtt az ország egy részében kínálati piac, túlkínálat alakult ki. Másrészt viszont éppen a kulturális kínálat ellátatlan városi peremkerületekben, az egyébként is hátrányos helyzetű falvakban nincs közösségi tér, illetve a meglévő intézmények nem képesek generálni, integrálni, koordinálni a civil kezdeményezéseket. Mindez annál inkább súlyos kockázatokkal jár, mivel a helyi közművelődési intézmények sokhelyütt éppen a szegényebb társadalmi csoportok számára kínálnak valamiféle kulturális - közösségi teret, olykor egyfajta „humán” biztonságot. Számos esetben hiányzik a művelődési otthon típusú intézmény és a más közművelődési intézmények közötti koordináció.

A művészetek világa

Stratégiai szempontból figyelembe kell vennünk azt a folyamatot, amely kultúra és társadalom, különösen művészet és társadalom viszonyában, az utóbbi évtizedekben végbe ment: a szórakoztató, más néven tömegkultúra, bővülő piaci részesedést szerezve mind nagyobb teret és szerepet kap a mindennapi életben. Ezzel az irányzattal kell számolnunk a XXI. század első egy-két évtizedében is. Másképpen fogalmazva: a nyugati élménytársadalom tartalmi és befogadói mintáinak bővített újratermelése megállíthatatlan folyamat. Ebben a demokratikus államnak legfeljebb annyi szerepe lehet, hogy segíti a hazai alkotók nemzetközi emancipálódását, és ezzel közvetve a kulturális szféra színvonalának emelését.

II. Stratégiai célok, értékelvek, prioritások

A következő évekre szóló magyar kulturális stratégia a fő feladatokat – nyilván némi leegyszerűsítéssel – az esélyterem-

tés, az érték- és hagyományörzés valamint az új értékek létrehozásának céljai mentén rendezi el.

Esélyteremtés

A kultúra a nemzeti egység megőrzésének és erősítésének kitüntetett terepe. Részben leképezi a társadalmi és gazdasági különbségeket, de nem lebecsülendő a saját hatóköre sem. Erre épít a kulturális esélyteremtés programja. Az esélyteremtés a széleskörű kulturális demokrácia kiépítésének nélkülözhetetlen feltétele: elsődlegesen a kultúra értékeihez való hozzájutás minél szélesebb körű biztosítása, az ehhez szükséges tájékoztatás és felkészítés, illetve a közvetítő-rendszer kinyitása minden társadalmi csoport számára.

A kulturális esélyegyenlőtlenségek sok töről fakadnak. Különösen erős a területi, települési fejlettség-különbségek hatása. Tudományos felmérések és mindennapi tapasztalataink egybecsengően igazolják, hogy a régiók, illetőleg a településtípusok között meglévő kulturálódási esélyegyenlőtlenségek nem szűnnek, sok szempontból pedig aggasztóan nőnek. Ennek megfelelően fogalmazódik meg az

1. stratégiai irány: a kulturális vidékfejlesztés programja

Alapigazság, hogy minél korábbi életkorban lehet kialakítani a kultúra iránti fogékonyságot, legyen szó befogadástól vagy valamely területének művelésétől. Ez fokozottan áll a kulturálódási esélyteremtésre, ezért a

2. stratégiai irány: több kultúrát gyermekkorban

Közös felelősségünk, hogy az állampolgárok egyetlen csoportja se maradjon kirekesztve a kultúra egyetlen megnyilvánulásából sem – de ha igen, semmiképpen nem az esélyek különbözősége miatt. A magyar felnőttek új és új rétegeinek bevonására készlet a

3. stratégiai irány: új közönségek elérése

Hagyomány- és értékörzés

A nemzeti összetartozás és szolidaritás feltétele a nemzeti kulturális örökség megőrzése. Felelősségünk megőrizni mindazt a kulturális értéket, ami más nemzetnek nem feladata. Ugyanakkor a magyarság értékei egyszersmind európai értékek: uniós tagságunkból következő feladatunk, hogy kivegyük részünket a többi európai nemzettel közös értékek fölötti gondoskodásból.

A kulturális örökség mentése és karbantartása rendkívül szerteágazó, egyre több szakértelmet és ráfordítást igénylő feladatrendszer. A következő időszak fő teendője a céltudatos rendszerszerűség megerősítése. Erre szolgál a

4. stratégiai irány: az örökségvédelem cselekvési programja

Az örökségvédelem korábbi évtizedeiben mindent háttérbe szorított a modern kor káros hatásaitól való megóvás célja. A közelmúlt hangsúlyeltolódása nyomán napjaink fő erőfeszítései arra irányulnak, hogy az emlékeket minél több kortársunk számára tegyék – bizonyos értelemben közvetlenül is – hozzáférhetővé. A szemlélet- és programváltás teendőit foglalja magában az

5. stratégiai irány: a kulturális örökség életközeli tételé Új értékek létrehozása

Az új értékek születéséhez az állam a feltételek igen széles skáláját gondozza, fejleszti. A művészek (és más kultúrmunká-

sok) szakmai és egzisztenciális feltételeiért, piaci társadalmi berendezkedés mellett is felelősség hárul a kormányzatra; hasonló kötelezettségei vannak a művészeti intézmények és szervezetek irányában is. Felelősséggel jár az is, hogy az állam bátran tűrje a protekciósok rohamát, ha eszközeit nem ízlés-jelelő vagy ízlés-korrekciós alapként kezeli. A kormányzat fontos teendője a forrásbővítés, a megrendelés-szerzés: bel- és külföldön egyaránt, a magántámogatások élénkítése. Az állam akkor jó gazda, ha az egész magyar kultúra helyzetbe hozásával törődik. Jelen stratégia azonban az értéktérmet két szélső sávjára összpontosít: a csúcsaira és az úttörőkre.

A kiemelkedő tehetség ritka, érzékeny jószág és előjogokat kíván. A nyitottabbá váló világban kötelességünk a nemzet versenyképességéért ezen a téren is áldozni. Ezt érvényesíti a

6. stratégiai irány: a magyar tehetség helyzetbe hozása ittthon és külföldön

A kultúra természeténél fogva – részben legalábbis – maga az innováció. Folytonosan új kifejezési módok, új eszközök, újszerű alkotások keletkeznek. Az új alkotások ritkán hódítanak azonnal; gyakoribb, hogy ami később maradandó értéknek bizonyul, születésekor közöny, értetlenség vagy éppen elutasítás fogadja. A jövő értékeinek első lépéseit óvja a

7. stratégiai irány: kortárs újdonságokkal a jövő klasszikusaiért

Húzóágazat

Az eddig megnevezett stratégiai irányok szem előtt tartják az átfogó nemzeti törekvéseket, kerülnek az öncélú, magába forduló kulturális program csapdáját. Hivatali nyelven: feltételezik a kooperációt más, illetékes ágazatokkal. Eleve a kultúra önmagán túlmutató hatásrendszere a lényege azoknak a célkitűzéseknek, amelyeket keretbe foglal a

8. stratégiai irány: a kultúra mint gazdaság- és versenyélénkítő

1. STRATÉGIAI IRÁNY:

KULTURÁLIS VIDÉKFEJLESZTÉS

Uniós analógiával élve: kiemelt fejlesztésre szorul mindazon település (vagy településrész), ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el az országos átlag 75%-át. A dolog természetéből adódik, hogy az ilyen foltok az ország területének egy-negyedénél többet tesznek ki.¹ Az országnak ez a része a kulturális vidékfejlesztés kitüntetett terepe; ugyanakkor a stratégia az EU-tól kölcsönzött megközelítést metaforikusan és nem mechanikusan követi.

A teendőket kétszer kettős rendben kell megfogalmaznunk:

Virtuális és tényleges jelenlét

Infrastruktúra és programok

A kulturális vidékfejlesztés eszközeiben és céljaiban is egyenrangúan kezeli a kultúra virtuális és a tényleges, fizikai jelenlétét. A depressziós térségekre különösen jellemző, hogy a kultúra befogadása zömmel "telekommunikált", vagyis elsősorban a médiák

¹ A szegényebb körzetek jellemzően ritkán lakottak.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

közvetítésével történik. (Az internetes időtöltés csírái épp hogy bontakoznak.) A sugárzott kultúra természetéhez igazodva keressük az eredményes fejlesztés útjait. Nem hagyatkozhatunk azonban a virtuális, telematikus hatásokra, hiszen ezek nem pótolják a hagyományos, fizikai tevékenységet és interaktivitást, a közösségi részvételt igénylő kulturálódást.

A másikkéle kettősség a fizikai feltételrendszer (a csatornák és „edények”) fejlesztése és programmal való megtöltése közötti egyensúly parancsát fejezi ki.

1.1. A vidékfejlesztéshez a kormányzat a közkultúra virágoztatásával járulhat hozzá. A közkultúra fejlesztésének tengelyében továbbra is a közművelődés áll. Közművelődésen ma már nem szabványosított állami ellátórendszert értünk. Eszményeink rugalmasabb és plurálisabb gyakorlatot sugallnak. Az ilyen törekvésekhez is elengedhetetlen azonban az infrastruktúra megléte: ha formában, tartalomban, jogállásban és másban nem is, de minimumának megszabásában érvényesülnie kell bizonyos sztenderdeknek. Az 1. stratégiai irány célja a kultúrák közvetítő intézményrendszer romlásának megállítása: vonatkozik ez épületekre, technikai felszereltségre, szakember-ellátottságra. Különös tekintettel az elmaradott térségekre, a nélkülözött településekre. Olyan megoldásokat kell alkalmazni, amelyeket az adott közösség elfogad, támogat, magáénak tud – a múzeumtól a teleházig, a színháztól a könyvkereskedelemtől.

A stratégia keretében számon kell kérni, el kell érni, hogy minden szervesen összefüggő gazdasági, közlekedési, lakóhelyi településrészen, kerületben, településen legyen olyan művelődési otthon típusú intézmény (faluház, teleház, civilház, Internet-kávézó, közösségi tér, művelődési ház), amely képes szolgálni a személyes, közösségi részvételt igénylő művelődést. Folytatni kell az épületek fizikai felújítására és a kor követelményeinek megfelelő technikai fejlesztésére irányuló programokat.

Teendő: Az NKA Bizottsága a Minisztériummal közösen dolgozza ki, hogy miképpen lehet a közművelődési források egy részét átirányítani a régiókba, s ezen belül kidolgozni az elmaradott kistérségekre irányuló külön pályázatokat.

Meg kell szervezni az elmaradott térségekben és hátrányos településszerkezetben élők könyvtárellátási szolgáltató rendszerét.

1.2. Fontos művelődésszervezési feltétel, hogy központi kormányzati és helyi önkormányzati támogatással a fent említett közösségi tér legyen az új kommunikációs technikák társadalmi használatba vételének segítője. Külön feladat a kormányzati támogatással már revitalizált közművelődési intézmények új kommunikációs technikákkal történő ellátása: a közösségi elérési pontokba szélessávú és/vagy műholdas stb. technikát kell telepíteni.

Teendő: Közös akcióprogramot kell kezdeményezni az érintett társarcákkal.

1.3. A korszerű technológia lehetőséget kínál a kulturális értékek földrajzi távolságot feloldó elérésére. Gondoskodni kell, hogy ezek az eszközök megfelelő, igényes kulturális tartalmakat közvetítsenek. A tartalom felvitele, karbantartása és fejlesztése, a jogdíjak kifizetése, a kíváncsok hang-, képmű-

ség biztosítása – akár internetes, műholdas vagy más, ma még nem ismert technikáról beszélünk is – jelentős költség. A stratégia keretében folyamatosan tervezzük a finanszírozás költségvetési vagy önkormányzati forrásait, hogy e tartalmak ingyenesen elérhetőek legyenek művelődési házak, könyvtárak stb. körében.

Teendő: Az NKA-nak kezdeményeznie kellene bizonyos kulturális közkinccsek megvásárlását és „public domain”-né, ingyenesen hozzáférhetővé alakítását, a „digitális halhatatlankok” mintájára (pl. az enciklopédikus igényű adatbankok és a leginkább támogatott folyóiratok internetre tévése, szakmai portálok életre támogatása stb.)

1.4. Bátorítani, erősíteni kell a helyi kezdeményezéssé, intézményi integrációs, illetve koordinációs törekvéseket. A stratégia támogatja tehát a könyvtár, a helytörténeti gyűjtemény, a művelődési otthon, a teleház, a könyvesbolt, a papír-, írósbolt, a kávézó stb. integrálódását, illetve együttműködését. Ennek különösen a kistépüléseken és a peremkerületekben van jelentősége.

Élni fogunk továbbá a partnerség adta előnyökkel: támogatjuk a vállalkozói, önkormányzati, nonprofit és lakossági szervezési - anyagi összefogással működtethető közös intézményeket, közösségi tereket, fejlesztéseket illetve rendezvényeket. Ugyanakkor ügyelni kell arra, hogy egyes szervezeti formák előnyben részesítése ne váljon kampánnyá, amelynek során formális és taktikai megoldásokkal lehet közpénzekhez jutni. A konkrét döntésekből sohasem hagyható ki a helyi szakmai állásfoglalás.

Teendő: A helyi adakozás élénkítése, erre specializált civil szervezetek segítségével. „Utolsó csepp” típusú NKA-pályázatok a kapcsolt támogatások elősegítése végett.

1.5. A hátrányos helyzetű körzetekben az általános infrastruktúra és a gazdaság szükségletei a megszokottnál is jobban elszívják a fejlesztési forrásokat a kulturális beruházások elől. A kulturális fejlesztések esélyeit növeli, ha ezek helyi szószólói a központi kormányzattól szervezeti segítséget, szakmai tanácsokat, némi pénzt és – ahol lehet – testületi jogosítványokat kapnak. A kulturális vidékfejlesztés célul tűzi ennek rendszerszerű megvalósítását.

Teendő: A Magyar Művelődési Intézet a hét statisztikai régióban (a megyei szolgálatokkal együttműködő) irodákat alakít ki, amelyek szakmai segítséget nyújtanak a hazai és különösen az EU-s fejlesztési források elnyerését illetően.

A kulturális kormányzat kidolgozza a kistérségi kulturális fejlesztési stratégiai tervek formai és tartalmi követelményeit; a központi fejlesztéseknél előnyt jelent az érvényes terv megléte.

A kistérségi tervek formális előfeltételeként létrejövő helyi kulturális fejlesztési grémiumok intézményes működési támogatásban részesülnek.

E folyamatban támogatási előnyben részesülnek az elmaradott kistérségek, különösen ahol nincs hagyományos, természetes központ.

1.6. A kulturális vidékfejlesztés kitüntetett céltépepeként megjelölt elmaradott körzetek és települések nagy hányada

található az ország peremén. Ezek a helyeken külön támogatásban kell részesíteni a határ menti együttműködést elősegítő kulturális akciókat. Nem indokolt adminisztratív előnyt nyújtani a magyar ajkú partnerekkel folytatott együttműködésnek, mivel az ilyen alapon létrejövő kooperáció valószínűsége eleve nagyobb.

Teendő: Peremvidék Program, esetleg éves prioritásként.

1.7. A stratégia kiemelten támogatja a helyi térségi arculat kialakítását, erősítését. A cél a helyi büszkeség és kötődés erősítése a kultúra révén. A tájegységek sajátosságainak, vonzerejének minél plasztikusabb kibontása népességmegtartó, beruházás-ösztönző és turistacsábító hatással jár. A hagyományos, szerves téregyüttesek esetében ezek kulturális összetartó erejének erősítése a cél; nagyobb kihívás a közigazgatás át-szervezése kapcsán új alakulatok arculatának formálása, legyen szó az EU által jóváhagyandó statisztikai tervezési régiókról vagy a most formálódó kistérségekről. A régiók és kistérségek színeinek, sajátosságainak mind teljesebb kibontásával megnő az esély, hogy a belföldi és uniós forrásokért folyó versenyben minden térség a karakteréhez legjobban illő fejlesztési célokat fogalmazzon meg. Olyat, ami nem csak mennyiségi, hanem valódi minőségi fejlődést ígér a régióknak, kistérségnek.

Ez a törekvés értelemszerű feladatokat ró a műemlékügyre, a közgyűjteményekre és a levéltárakra, de a művészetek és a közművelődés többi tényezőjének és különösen a civil szervezeteknek is szerepet kell juttatni. Az összehangolásra a korábban említett térségi stratégiai terv, illetve az azt gondozó grémium kínálkozik.

1.8. A helyi arculatformálás ösztönzése azzal a veszéllyel jár, hogy az ország egymástól elütő jegyekben tarkálló kulturális mozaikká válik. A központi kormányzat felelőssége, hogy fölismerje, megnevezzék és határozottan óvja és fejlessze azokat a közös jegyeket, amelyek – a sokféle helyi kultúra változatosságát nem sértve – a magyar föld egészének kulturális karakteréhez tartoznak. Ez annyiban része a kulturális vidékfejlesztésnek, hogy a központi kormányzatnak nemcsak a kulturális sokféleség, hanem az országosan egységes arculati vonások helyi érvényesítése terén is felelőssége van.

2. STRATÉGIAI IRÁNY:

TÖBB KULTÚRÁT GYERMEKKORBAN

Az országot fájón jellemző igazságtalan társadalmi viszonyok között a gyerekek nagy részének kevés az esélye, hogy a kultúrát örömforrásnak, hasznos kalauznak, a teljes élet részének éljék meg. A következő években arra törekszünk, hogy minél több gyerek és fiatal, minél változatosabb formában részesüljön a kultúra befogadásának és művelésének élményében, és a törekvés fókuszában azok legyenek, akiknél a családi-társadalmi háttér ezt önmagától nem teremti meg. Nem szabad ennek a célnak a teljesülését csak az iskolától várni! És ami az iskolára hárul, abban sem szabad az oktatásügyet magára hagyni. A gyerekek kulturális szocializációjának minőségi fejlődése a kulturális ágazat, az oktatásügy és az ifjúságpolitika közti stratégiai szövetséget és együttműködést követeli meg.

2.1. Kulturális intézményeink jelentős része még mindig büszke lehet arra a fantáziadús és áldozatkész munkára, amit a gyerekek és serdülők kulturálódására fordítanak. A stratégia ezek ellentétéből indít: elmarasztalást és hátrányt érdemel az a kulturális intézmény és szervezet, amely nem méri föl adottságait és eszközeit abból a szempontból, hogy ezekkel hogyan szolgálhatja a jövő nemzedékeinek kultúrára nevelését.

2.2. A kultúra művelői és irányítói sem országos, sem helyi szinten nem vehetik át az iskola szerepét a kultúrára nevelésben; még kevésbé vehetik át az irányítást az iskola ilyen tevékenysége fölött. De a ma tapasztalható elkülönülés és közömbösség távlatban megbosszulja magát. A kulturális ágazat is érezzen felelősséget azért, hogy a magyar iskolák közvetítsenek több kultúrát a tanulóknak. Segítsünk gazdagabbá, színesebbé és hatékonyabbá tenni mind a tantervi - tanórai, mind az azon kívüli iskolai kulturális hatásokat. A kulturális élet szereplői gazdagítsák a feltételeket, színesítsék az eszközöket és ajánlják föl személyes közreműködésüket a hatékonyabb foglalkozásokhoz.

2.3. A médiapiaci verseny élesedése közben a margóra szorultak a gyerekeknek és fiataloknak készülő színvonalas alkotások. A következő években ösztönözni kell az ilyen jellegű hazai alkotások születését és akár adminisztratív eszközökkel is elő kell segíteni ezek műsorba állítását. Visszaesett az intézményes igényes gyermekművelődés a többi médiumban is. Készüljön a gyerekeknek több játékfilm, tévéjáték, könyv, hang-lemez stb.

2.4. Országunk történelmi pozíciókat veszített a művészeti oktatás legtöbb területén. Ezek visszaszerzése, az új fejleményekkel való lépéstartás a képzés minden szintjén érdekességet és szoros együttműködést feltételez az oktatásüggyel és az önkormányzatokkal.

Teendő: Rövid távon (akár 2005-től) megvalósítható cél, hogy a művészeti nevelés intézményei – a zeneiskoláktól a művészeti egyetemekig – alanyi jogon részesüljenek a kiemelten közhasznú (civil) szervezeteknek járó kedvezményekből.

3. STRATÉGIAI IRÁNY:

ÚJ KÖZÖNSÉGRÉTEGEK ELÉRÉSE

A szórakoztatóipar a médiumok – mindenekelőtt a televízió – révén egyre jobban birtokba veszi a szabadidőt, diktálja a köznapit értékrendet, uralja a közfigyelmet, arcára formálja a népesség mind nagyobb tömegeit. A stratégia célul tűzi a kulturális igényszint további süllyedésének fékezését, az értékes kultúra pozícióinak újraerősítését.

3.1. A tilalom és megbélyegzés, a silány kultúra adminisztratív visszaszorítása és arisztokratikus leszólása a legtöbbször ellentétes hatást vált ki. Kudarcra vannak ítélve az új közönségrétegek toborzásának túl rámenős, agitatív módszerei, nem is beszélve a formális, statisztikai megoldásokról. A megfelelő út az alternatívák, az új alkalmak kínálata. A stratégia a kulturális intézményektől és szervezetektől elvárja, hogy adottságaik és eszközeik számbavételével mérjék föl, a felnőttek mely csoportjait tudják célzottan közönségük körébe vonni. Az intézmények látogatottságának növelése eszköz. A fő cél annak elérése, hogy másfé-

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

le kulturális – és szórakozási – élmények ígéretével csökkentsék az emberek egyoldalú kiszolgáltatottságát a szórakoztatóiparnak.

A kulturális stratégia nem határozza meg a szóba jövő célcsoportokat, s nem képez prioritási sorrendet közöttük. Ezt az egyes intézményekre és szervezetekre bízta. Lesz, ahol a megcélzott új közönség fő jellemzője az alacsony iskolázottság, máshol a kisnyugdíjasok kerülnek fókuszba, megint máshol a roma családok, a munkanélküliek, a plázá- ifjúság stb. A stratégia azt vállalja föl, hogy a következő években számon kéri, értékeli és támogatja az esélyteremtésnek ezeket az útjait.

3.2. A kulturális autizmus nem korlátozódik a szegény, iskolázatlan rétegekre. Más csoportoknál is meg kell küzdeni a tétlen igénytelenséggel. A felnőttoktatás változatos kínálatának közpénzzel támogatott szélesítése a hagyományos közművelődési intézményrendszer számára is komoly fejlesztési esélyeket kínál. A célközönség meghatározásánál követni kell a demográfiai tényeket. A középkorú és idősebb korosztály számára (értelmesen elkölthető anyagi forrásaikra is számítva) hazánkban is széles körű, szintén média- és turisztikai támogatottságú programokat (sőt akár mozgalmakat) kell indítani az igényes, a kulturált szórakozás, a világljárás, az ismeretterjesztés, a felnőtt- és időskori tanulás népszerűsítése érdekében. A fejlett nyugati demokráciákban ezt „a harmadik kor művelődésének” nevezik és támogatják, hiszen nagymértékben hozzájárul a nyugdíjas korosztály lelki, szellemi és fizikai egészségének, hasznosságtudatának és akár gazdasági aktivitásának meghosszabbításához.

3.3. A felnőttek új rétegeinek eléréséhez, a kultúra vonzáskörébe tereléséhez egyik feltétele a követésre csábító minták léte. A kulturális stratégia hozzá kíván járulni azoknak a fogyasztási, befogadási mintáknak az erősítéséhez, amelyek a nyugat-európai középosztályt már most jellemzik. A hazai (sok szempontból töredezett, vagy még ki sem alakult) középosztály mintakövető magatartása, még inkább mintaátadó szerepe megerősítésre vár. Maga a középosztály azonban csak részben igazodik önmagához, értékrendjét, életvezetési mintáit a különféle elitektől lesi el és igazítja saját körülményeihez. Ez felelősséget ró a szellemi, gazdasági és politikai elit tagjaira. A kulturális stratégiának vajmi csekély a lehetősége a társadalmi elit szokásainak befolyásolására, ám lehetnek teendők a követésre méltó minták föl kutatásában és fölmutatásában.

Teendő: összefogás nonprofit business-szervezetekkel, hozzáadás a kis- és középvállalkozói szponzorok adományaihoz, a magánmecenatúra élénkítése jogi úton, hozzáadott pénzzel és kitüntetéssel.

4. STRATÉGIAI IRÁNY:

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELME CSELEKVÉSI PROGRAMJA

A következő években koncentráltan és tervszerűen kell tervezni és összehangolni a különféle formákban testet öltött tapintható (ingatlan és ingó) nemzeti kulturális örökség mentésére, óvására és megújítására irányuló cselekvést.

4.1. A tárgyi örökség védelmének elvei és eszközei folyamatosan fejlődnek és változnak. Új és új problémákkal kell megbirkózni: a márvány, vászón, papír mellett egyre inkább a

vasbeton, celluloid és merevlemez enyészettől való megóvása követel figyelmet. A legkorszerűbb megoldások ma már nemzetközi összefogást igényelnek. Valamennyi fontos téren el kell érni, hogy a magyar örökségvédelmi szaktudás és arzenál lépést tartson az igényekkel és a nemzetközi élvonallal.

4.2. A leginkább újszerű örökségvédelmi kihívásokkal az audiovizuális területen nézünk szembe. Az archiválás hatósági és logisztikai teendőinek dandárját az alakulóban levő Nemzeti Audiovizuális Archivum hivatott ellátni. A kulturális stratégiára hárul a begyűjtött hordozók és tartalmuk tervszerű gondozása.

4.3. A megőrzésnek mostanában leginkább előtérben lévő formája a digitalizálás. Ami valójában másolás, és tárgyköronként változik, hogy a digitális másolat milyen mértékben minősül az eredeti állománnyal egyenértékűnek. A digitalizálás azonban az állagmegóvason túl a nyilvántartásnak, elemzésnek, közzétételnek semmivel sem pótolható lehetőségeit kínálja, ezért – ahogy minden kultúrnemzetnek – örökségvédelmi munkánk egyik fő területe.

Előnyei mellett a digitalizálás újabb gondok forrása. Igen költséges eljárás, amit tovább drágít a szapora technológiaváltás. Az egyes megoldások tényleges időtávjára nézve csak feltevéseink vannak. S végül, a megőrzés és fejlesztés teendői megkettőződnek, hiszen az eredeti állomány mellett a digitalizált állomány is karbantartást igényel. Teendőinket ezek figyelembe vételével kell meghatározni.

4.4. A műemlékvédelem terén a rendszerváltáskor súlyos örökséget vettünk át. Az épített örökség helyzetét jótékonyan érintette, hogy a műemlékügy visszakért a kulturális kormányzathoz. Ideje azonban, hogy a szükséghelyzetektől vezérelt egyenetlen fejlesztési gyakorlatot egy átfogó fejlesztési tervhez illeszkedő támogatási rendszer váltsa föl. Ennek kidolgozása stratégiai feladat. A kormány teendőin túl újra kell fogalmazni az önkormányzatok és egyházak örökségvédelmi szerepét, és több figyelmet érdemel a magánszféra is. Tágabb értelmezést igényel maga az ingatlanörökség fogalma is, régészeti lelőhelyekkel, táji környezettel, urbanisztikai együttesekkel kiegészülve.

5. STRATÉGIAI IRÁNY:

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉLETKÖZELIBBÉ TÉTELE

A műemlékügyben és a közgyűjteményekben párhuzamosan haladt előre az a folyamat, amelynek során az állagmegóvás és a tudományos földolgozás céljai mellé felsorakozott a múlt örökségének életközeli tétele. A következő években csökkenteni kívánjuk azt az elmaradást, ami e téren a magyar kulturális örökség legtöbb területét még megkülönbözteti a nyugat-európai gyakorlattól.

5.1. Alapvető cél az ingatlanörökség – s az annak törzsét alkotó műemlék épületek – fenntartható használatának biztosítása, szerepének növelése a magyarországi életminőség és versenyképesség javításában. Törekedni kell kulturális örökségünk közösségi célú használatára, legszélesebb körű hozzáférhetővé tételére.

5.2. A következő években a múzeumoknak is elsődleges feladata, hogy a gyűjtemény a lehető legteljesebben és a lehető szélesebb körben váljék hasznossá. A modern múzeum legyen kulturális központ az adott közösség, város, térség, régió számára, vállaljon egyfajta szervező funkciót a térség kulturális értékeinek közvetítésére. A múzeum az értékek befogadjaként és őrzőjeként egyúttal a múzeumon kívüli értékek megismertetésében is részt vehet (kulturális „csillagtúrák” kiindulópontjaként). Mindeközben továbbra is föl kell tárnunk minden eszközt arra, hogy növekedjenek a múzeumok pénzügyi forrásai.

Fontos cél a meglévő értékek másfajta láttatása, a kapcsolódó adatok, tárgyak, képek, hangok, történelmi hátterek múzeumi környezetben történő megjelentetése. Valamennyi múzeum törekedjen a virtuális látogatók tartalmas, élményt nyújtó kiszolgálására, a magyarokon kívül idegen nyelveken is.

5.3. Könyvtárak esetében az életközelség követelménye nem igényli a feladatok újrafogalmazását, inkább fokozatokban gondolkodhatunk. A megkezdett minőségfejlesztési program keretében szélesíteni és tökéletesíteni fogjuk a szolgáltatásokat, gyarapítjuk a nonstop könyvtári igénybevételi formákat. Akciókat kell indítani a könyvtárhasználat vonzerejének, presztízsének fokozása érdekében.

6. STRATÉGIAI IRÁNY:

A MAGYAR TEHETSÉG HELYZETBE HOZÁSA ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN

A művészetek sok ezer éves története arra tanít, hogy a kiemelkedő értékek megszületésében több a talány, mint a tervezhetőség. A túl szűk stratégiai célok beválási határfoka ezért alacsony, a túl széles merítés pedig meghaladja a pénzügyi lehetőségeinket. A nyitottabbá váló világban azonban kötelességünk a nemzet versenyképességéért ezen a téren is áldozni.

6.1. A magas- vagy klasszikus művészeti területeken a tehetséggondozásnak és promóciónak bevett hagyományai és intézményei vannak. A fő tennivaló itt annak számbavétele, hogy mely pontokon kell az erőket átcsoportosítani, esetleg új forrásokat mozgósítani. A művészeti képzés rendszereinek itt a csúcsaival, a tehetségek egyéni fejlesztéseivel kell foglalkozni. A fiatal művészek kiválasztódását segítő ösztöndíjrendszert folyamatosan karban kell tartani. A tehetségek helyzetbe hozása ugyanakkor nem korlátozható a pályaindításra, a fiatalokra. A magyar csúcstehetségeknél a nemzetközi és a hazai közönség (valamint az utókor) javát szolgáló „menedzselése” pályájuk egészén feladatunk.

6.2. Nem ennyire magától értetődő a kormányzat felelőssége a kultúra kevésbé kanonizált tartományai iránt. A tömegkultúra mellett ide sorolhatók az alkalmazott és köztes², valamint az amatőr művészetek. Érdekeik szerinti megbecsülésük, a feltételekről való gondoskodás folyamatos közfeladat. Stratégiai teendő annak a biztosítása, hogy a műfajukban kimagaslók kapják meg a kiemelt figyelmet és segítséget, hogy sajátos értékeikkel gazda-

godjon szűkebb közönségük és a nemzet egésze egyaránt.

6.3. Kiemelten támogatjuk a sajátosan magyar művészeti értékek megszületését és nemzetközi érvényesülését azokban az esetekben is, ha az nem egyéni tehetségek teljesítményében ölt testet. Elsőrendű cél a ránk jellemző, a magyar kultúra nemzetközi emblémájának számító műhelyek, irányzatok, műfajok és alkotások sikerre vitele. Éljenek tovább és lehetőség szerint rendre újuljanak meg a korábban kivívott pozíciók és klasszikus hagyományok („magyar iskolák”). Legyünk érzékenyek azon kiemelkedő értékek iránt, amelyek azt ígérik, hogy a jövőben kivándoró sikerük a magyarokhoz köthető lesz. A világ – a szakmai elit és a nagyközönség egyaránt – nyitott arra, hogy a kavargó kulturális kínálaton belül egy-egy áramlatot egy adott nemzet alkotóihoz kössön. Ez nem szükségszerűen feltételezi, de nem is zárja ki a szóban forgó értékek etnikai - folklorisztikus kötődését.

Teendő: A magyar tehetség helyzetbe hozásának stratégiai irányához kapcsolódó teendőket együttesen fogalmazzuk meg. Kétévenként készüljön részletes elemzés a kulturális ösztöndíjrendszerről, ami tartalmazza a korábbi évek hatásvizsgálatát is. Tartalmazzanak javaslatokat a kiválasztás hatékonyságára, a pénzbeli és más juttatások értékállóságára, a követelmények adekvátabbá tételére, új és határterületek bevonására. Ugyancsak kétévenként készüljön részletes elemzés arról, hogy a magyar kulturális diplomácia cél- és eszközrendszerében – egyéb feladatok mellett – hogyan érvényesül a kimagasló tehetségek útjának egyengetése. Az elemzés külön foglalkozzon a magyarsághoz köthető kulturális jelenségek nemzetközi rangjával, az érdekében kifejtett munkával.

7. STRATÉGIAI IRÁNY:

KORTÁRS ÚJDONSÁGOKKAL A JÖVŐ KLASSZIKUSAIÉRT

A jelenkori, gyakran kísérletező és szélesebb közönségsikerre ritkán számító művészeti teljesítmények egy részéből válik, esetleg évtizedek múlva a XXI. századi hazai művészet megismételhetetlen teljesítménye, a jövőbeni kulturális örökségünk törzs része. Ahhoz, hogy ez bekövetkezzék, a műveknek meg kell születniük, egy adott mértékben már jelen időben ismertté, közkinccsé kell válniuk.

Az új alkotások körüli bábáskodásnak számos csapdája van. A jelentős új értékek iránti fogékonyság nem azonos a divatokhoz való igazodás parancsával, a tegnapi értékek felre-söpprésével, a fiatalság egyoldalú fetisizálásával.

7.1. Keresni kell azokat a módszereket, technikákat, amelyek segítségével az állami kulturális politika segíti világra jönni, bemutatni és megőrizni az útkereső kortárs művészet teljesítményeit.

Teendő: Összefogás a magánszférával a kulturális reklámozás könnyítésére. Az állami és önkormányzati intézmények megerősödése esetén az NKA-nak kevesebbet kell költenie majd a produkciók létrehozására, többet költhet angol fordításra, dokumentálásra, illetve reklámtámogatásra.

7.2. Támogatandók az új nemzedékek először szubkultúráként megjelenő, de értékkel kecsegtető kezdeményezései.

² Jelzésszerűen néhány szemléltetés az alkalmazott és köztes művészetekre: sajtófotó, publicisztika, formatervezés, reklámgrafika, kabbé, DJ-k stb.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Teendő: Ki kell gondolni olyan kvázidíjazási, elismerési és támogatási formákat, amelyekben benne van egy szemernyi fenntartás és megóv az elsietett kanonizálástól, de kifejezi a hivatalosság nyitottságát a bizonytalan, kétes, esetleg tudatosan kontesztáns kulturális újdonságok iránt.

7.3. Az új technikák szülte új művészeti területek befogadása is fel kell készíteni a lakosságot, az intézményeket. A „menetirány” gyakran a megszokottal ellentétes lehet. Míg például a szimfonikus zene esetében új közönségrétegeken jellemzően fiatalokat értünk, a digitális alkotások iránt éppen az idősek érdeklődését kell élesíteni.

Teendő: Gondoskodás az NKA-ban az új, születő trendek átmeneti gyámolítására, vagy éppen a miniszteri keret egy részének ilyen felhasználására.

8. STRATÉGIAI IRÁNY:

A KULTÚRA MINT GAZDASÁG- ÉS VERSENY-ÉLÉNKÍTŐ

Egyértelművé és nyilvánvalóvá kell tenni, hogy a nemzeti jóvedelem létrejöttében, s még inkább annak növekedésében fokozódó szerepe van a kreativitásnak, az alkotásnak. A kultúra nemcsak a szabadidő eltöltését gazdagítja, hanem a kincstárat is; a kultúra növekvő jelentőségű nemzeti erőforrás. Jól megválasztott kulturális fejlesztések elsőrangú gazdaságélénkítő lépéseknek bizonyulnak.

8.1. Az EU-ban – közösségi és tagállami szinten egyaránt – egyre precízebb annak folyamatos megfigyelése, hogy melyik ágazat milyen mértékben járul hozzá egyes makrogazdasági mutatók alakulásához (nemzeti össztermék, kivitel, munkahely-teremtés, forgalmi adók stb.). A kultúra és határterületei, együttesen a kreatív ágazat indikátorai, a legdinamikusabban fejlődő szektornak bizonyultak. Feladatunk, hogy ezt a körülményt itthon is kellőképpen tudatosítsuk, s ennek eredményeképpen növeljük a kultúrába irányuló célzott gazdaságélénkítő befektetéseket.

Teendő: Ki kell alakítani a kreatív ágazatra irányuló „monitoring” elveit és eszközeit. Föl kell tárni, vagy meg kell teremteni ennek műhelyeit és a témakör helyét az irányítási szervezetben.

8.2. A gazdasági befektetés – megtérülés és a kulturális alkotás céljai, elvei és eszközei sokban különböznek egymástól, némely szempontból egyenesen ellentétesek. A filmtörvény előkészítése igazolta ugyanakkor, hogy kellő hozzáállással, invencióval és kitartással megtalálhatók azok a közös vektorok, amelyek mentén az együttes törekvések politikai döntéssé, stratégiai intézkedésekké érlelhetők. A filmtörvény megvalósulását azonban a kulturális politika homlokterében kell tartani. Öröközni kell azon, hogy a kedvező kölcsönhatások arányai tartósan egészségesek maradjanak, és a filmtörvény egyaránt szolgálja a gazdaságélénkítést és a magyar filmművészet ügyét. Törekedni kell a más kulturális területeken – elsősorban a könyvkiadás és a zeneipar jönnek szóba – alkalmazható tanulságok megfogalmazására, a multiplikatív hatás kiaknázására. A könyvkiadás terén külön figyelmet érdemel az erősen veszélyeztetett ma-

gyar nyelvű tudományos könyvkiadás, amelynek fenntartása az állami támogatás és a piaci típusú preferenciális eszközök kombinációját igényli.

Teendő: Az év végével készüljön hatáselemzés a filmtörvény kezdeti szakaszáról, a filmes és más területekre vonatkozó javaslatokkal.

Meg kell vizsgálni a könyvkiadást érintő támogatási (pályázatási) rendszert és 2005 tavaszáig javaslatokat kell tenni a piacconform támogatáspolitikai elemekre. Ennek során külön szempont legyen a magyar nyelvű tudományos könyvkiadás ügye.

8.3. Az idegenforgalom világszerte feltörekvő gazdasági ágazat, s ezen belül mindenütt növekszik a kulturális komponens. A Magyarországról kialakított turistacsalogató (valamint a spontánul alakuló) imázs elmozdult ebben az irányban, és a belföldi idegenforgalomban is egyre meghatározóbb a kulturális turizmus súlya; tovább nő a fesztiválturizmus jelentősége. Ezekben az elmozdulásokban része van a kulturális politika törekvéseinek – mégsem lehetünk elégedettek a kulturális turizmus gazdaság- és térségfejlesztő jelentőségének elismertségével.

Ki kell aknázni azt a kivételes körülményt, hogy 2010-ben egy magyar (és egy német) város lesz Európa Kulturális Fővárosa. A következő egy-másfél év jelölési szakaszában minél több, akár tucatnyi városunk éljen azzal a lehetőséggel, hogy átgondolhatja saját kulturális arculatának az alakítását az évtized végére. A kiválasztott várost azután folyamatos kormányzati támogatásban kell részesíteni, hiszen sikeres szereplése az egész magyar kultúra javát szolgálja majd, nem is szólva a gazdasági, területfejlesztési és egyéb vonzatokról.

Teendő: Erősíteni kell a kulturális dimenzió szervezett képviseletét mind a nemzeti turisztikai stratégiaalkotás során, mind a Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítési folyamatában.

A kormány tekintse az Európa Kulturális Fővárosa kírást átfogó turisztikai és térségfejlesztési akciónak.

8.4. Az eddiginél több figyelmet kell fordítani a művészet és műalkotásokat érintő munkajogi, adózási és egyéb szabályozókra. Jellemzően, de nem kizárólagosan, a fő hangsúly az előadóművészetek esetében az emberi feltételeken, a képzőművészeteknél a műalkotások forgalmazásán van. A művészeti ágak mindegyikében sorra kell venni a gazdasági szabályozás eszközeit, abból a szempontból, hogy ezek mennyire adekvátak az illető területhez, mennyire segítik a bennük rejlő gazdasági esélyek kiaknázását, illetőleg mennyiben fekeztik azokat. A korrekciókért folyó érvelésben a kultúrát megillető kedvezmények helyett a gazdaságélénkítő hatásra kell helyezni a fő hangsúlyt.

Ezek a törekvések ma már két szinten zajlanak. Nyomon kell követnünk az EU-ban ilyen téren folyó fejleményeket és azokban aktívan részt kell venni, beleértve a szakmai, civil szervezetek ilyen irányú törekvéseinek támogatását.

Teendő: Munkacsoportok alakításával vagy szakemberek megbízásával módszeresen számba kell venni a szabályozók különböző csoportjainak az egyes (valamennyi) kulturális területen kifejtett hatását, meg kell fogalmazni az EU-s mozgás-

irányok figyelembe vételével célul tűzhető módosításokat.

8.5. A kulturális képzettségűek (köztük művészek) egyre nagyobb hányada lel alkotási és kereseti lehetőséget az informatikai tartalomiparban. Ezzel azonban – legalábbis eddig – kiestek a kulturális politika látóköréből. A kulturális irányításnak most kell kialakítani azokat a készségeket, amelyekkel érzékeli a fontos új szektorokat, és most kell kialakítani a kulturális politika hozzáállását és eszközrendszerét.

Az informatika sajátossága, hogy mind fejlődési iránya, mind tartalma, mind a használat formái csak korlátozottan tervezhetők. A közhatalmi intézmények és források eltörpülnek a gazdaság, illetve az egyéni fölhasználók millióinak döntései mellett. Ezért a kulturális stratégia fontos követelménye a megfelelő reakcióképesség, a szabad „vegértékek” és ehhez kapcsolódóan a mozgósítható források megteremtése.

Teendő: Első lépésként helyzetelemzéseket kell készíttetni. A következő egy év során számba kell venni a digitális sajtó, az internetes oldalak és hasonló területek azon munkaköreit, ahol „kulturális munkások” dolgoznak. Föl kell mérni, hogy tevékenységük mennyiben járul hozzá kulturális értékekhez egyfelől, és mi a gazdasági jelentőségük másfelől. Meg kell határozni a kulturális politika velük kapcsolatban szóba jövő teendőit.

III. A kulturális politika eszköztára

III. a Közlekedés a helyi és regionális kulturális politikákkal

A magyar közigazgatási és önkormányzati rendszer sajátosságai kifejeződnek a közkultúra irányítási és finanszírozási gyakorlatában. Jellemzője a szétagoltság és a települési önkormányzatok nagymérvű önállósága, amely önállóság gyakran kiszolgáltatottságot és magára hagyatottságot is jelent. Hasonlóan elaprózott például a francia közigazgatás is, ahol azonban mindmáig fennmaradt és pozitív hatású egyes funkciók centralizált kezelése; még figyelemreméltóbb, hogy az elmúlt időszakban tökéletesedett a közbenső igazgatási szintek³ szerepe, ami a magyar közigazgatás elhúzódó adóssága.

Más megfontolások mellett az uniós alapelvek is arra készítetnek minket, hogy elvszerűen és megfontoltan folytassuk a kulturális politika decentralizálását. A kultúrára fordított közpénzek nagyobb hányadát már ma is az önkormányzatok osztják el. A decentralizálás azonban csak részben finanszírozási kérdés. A fő hangsúly a helyi kulturális koncepciók és tervek létén és színvonalán van. Jelenleg nem kellően tisztázott és következőképpen esetleges a települési és megyei kulturális politikák összefüggése a központi kormányzat kulturális politikájával. A kistérségi és régiós kulturális politikákkal való összefüggésről még nem lehet tapasztalatunk, hiszen ezek most vannak születőben, részben remélhetőleg a jelen stratégia eredményeképpen.

A magyar kulturális stratégia sikere jelentős mértékben függ a központi, nemzeti célkitűzések és a helyi kulturális stratégiák összehangolásától, a közöttük megvalósuló szerepmegosztástól.

III. b Finanszírozás

A hazai kultúrafinanszírozásnak az elmúlt évtizedben kialakult a többszektoros modellje. Ebben nem harmonikusan, és sok tekintetben nagyon elégtelen teljesítményekkel egyaránt résztvevő az állam és az önkormányzatok mellett a piac és ezen keresztül a magyar háztartások valamint a különböző civil, nonprofit szervezetek. Az Európai Unió forrásai csak marginális mértékben járulnak hozzá a hazai kultúra szükségleteihez.

Az állami kultúratámogatás jövőbeni útja minden bizonnyal a jelenlegi pénzügyi alapok feletti döntések decentralizálása és a normativitás újragondolása, lehetőség szerinti kiszélesítése. Ebben a folyamatban a kulturális ügyekkel foglalkozó minisztériumnak radikálisan csökkenteni kell a közvetlen intézményfinanszírozásban való részvételét. Erősíteni kell a különböző fenntartók (önkormányzatok, alapítványok, piaci szereplők) normatív vagy közszolgáltató szerződéseken alapuló támogatását, amelynek keretében azonban megfelelő garanciák kidolgozására van szükség ahhoz, hogy ezek a támogatások valóban kulturális célokra és csak ezekre legyenek felhasználhatók. Az állami kulturális finanszírozás bizonyítottan bevált intézményét, a Nemzeti Kulturális Alapprogramot* – megfelelő belső átalakításokkal együtt – meg kell őrizni, sőt törekedni kell az eredeti pénzügyi és működési autonómia visszaállítására.

A kulturális finanszírozás következő évtizedének nagy lehetősége ugyanakkor nem az állami pénzek növekedésében található meg, hanem a piaci mechanizmusok kultúrabarát alakításában, a mecénás és szponzori támogatások koncepciózus támogatásában, kiterjesztésében, illetve az ilyen forrásokkal kapcsolatos partneri kapcsolatok kialakításában.

III. c Az Európai Unió adottságainak kiaknázása

Mivel a kultúrával összefüggő feladatok nemzeti hatáskörben maradnak, az Uniónak nincs saját tételes kulturális politikája, nincsenek olyan közösségi feladatok vagy előírások, amelyek determinálnák a nemzeti kulturális politikákat, s konkrétan a magyar kulturális stratégiát. A tagságból tehát ezen a téren kevés kötelezettség adódik – de a magyar kultúra képviselői már a csatlakozás előtti években is rengeteget profitáltak az Unióból. A tagsággal tovább bővültek azok a lehetőségek, amelyeket a magyar kultúra javára kiaknázhatunk.

Leginkább a kulturális együttműködési pályázatok vannak a figyelem előterében. A Kultúra 2000 keretében az elmúlt években száz fölötti számú magyar kulturális szervezet jutott közösségi forráshoz, kisebb részben saját projekttel, gyakrabban mások, jellemzően nyugati szervezetek által beadott pályázat közreműködőjeként.⁴ Ezzel a jó eredménnyel mind a szakemberek és szervezetek számára, mind a közösségi források mértékében, mind eszmei jelentőségben vetekszik az olyan területeken megvalósult magyar (kulturális) közreműködés, ahol az EU-nak saját politikája, fontos programjai és pénzügyi keretei vannak: oktatás, kutatás, szociális politika stb.

Magyarország azon tagállamok körébe tartozik, ahova az uniós források többsége a területi felzárkóztatási és kiegyenlítő alapokból kerül. A támogatások megítélésében döntő szerepe van a

³ Hozzánk hasonlóan ott is meg kellett birkózni a megyék (département) és a régiók szerepének kijelölésével.

* ma: Nemzeti Kulturális Alapot

⁴ Sajnos a Media Plus pályázati rendszerben csak a csatlakozás évétől vehetnek részt a magyar audio-vizuális intézmények és szervezetek.

Nemzeti Fejlesztési Tervnek. Jelen stratégia éppen a következő, 2007-2013 közti terv megalapozásához kíván súlypontokkal szolgálni. Ám az uniós alapok természetrajzának tanulmányozása arra is rámutat, hogy a két központ (Brüsszel és a nemzeti kormányok) által megadott prioritások mellett jelentős mozgásteret marad a helyi (regionális és egyéb) tényezőknek.

A folyamatos tájékozódás és tájékoztatás, a pénzügyi és más természetű rásegítés révén a kulturális kormányzat lényegesen javíthatja a kulturális élet szereplőinek esélyeit az uniós együttműködési lehetőségekért (nem csak pénzről van szó!) vívott versengésben.

III. d Jogi szabályozás

A politikai rendszerváltás részeként gyors egymásutánban megszülettek azok az alapvető törvények, amelyek kevés változtatással a mai napig megszabják a magyar kulturális politika kereteit: a hatásköri jogszabályok, a kormányhíztartás törvényei, az önkormányzati törvény, a költségvetési és adótörvények filozófiája az eltelt majd másfél évtizedben keveset változott. Jól kiállták az uniós jogharmonizáció próbáját is, ezért főbb jellemzői a jövőben is megmaradnak.

Kevésbé tudatosult, hogy néhány magyar jogszabály milyen nemzetközi figyelmet és elismertséget vívott ki. Néhányuk a magyar kulturális politika markáns pillére, mindenekelőtt a Nemzeti Kulturális Alapprogramot konstituáló jogszabályok. Ilyen még az „egy százalék” törvény, a közhasznúság és az azt megillető kedvezmények, továbbá a hazánkban élő kisebbségek jogi szabályozása. Legújabbán az egyszerűsített vállalkozási adó vált ki érdeklődést a külföldi kulturális körökben, ahol szintén általános a kis- (jórészt kényszer-) vállalkozás.

Az egy-egy területre (pl. könyvtárügy, művészek jogállása, régészet) vonatkozó szaktörvényeket illetően az Uniónak kevés szabványa van. Egymás mellett élnek a részletes és taxatív szabályozást alkalmazó joggyakorlatok a kulturális szaktörvényeket teljesen mellőző országok gyakorlatával. A magyar jogalkotási hagyomány közbelső utat képvisel a tételes eseti jogszabályok és az általános, közvetett törvényi szabályozás között.

A kulturális kormányzatra állandó nyomás nehezedik az egyes szakterületek részéről, melyek pénzügyi garanciák reményében és presztízsből új és új szaktörvényeket szorgalmaznak. A törekvések egy része egybeesik a kormányzat stratégiai céljaival. Csak akkor tűzhető azonban napirendre valamely törvényalkotás (vagy módosítás), ha világosak a konkrét célok és eszközök, és létrejött a kellő konszenzus szakmán belül és a kormányzat más ágaival. Erre jó példa a filmtörvényé, rossz példa mindaz, ami ugyanezen törvény körül az előző tíz évben zajlott.

III. e Médiapolitika

A közhatalomnak nem elsősorban egyes médiumokat kell támogatnia, hanem a kulturális célokat megvalósító programokat, műsorokat, vagyis a közkultúra színvonalát emelő, a gyermekeknek és fiataloknak szóló igényes programokat, továbbá a művészeti produkciókat és a művészetekről, a művekről, a kulturális életéről, eseményekről szóló beszámolókat és elemzéseket.

A támogatás nem függhet a médiumok tulajdonviszonyaitól és hatókörétől, tehát kiterjed az országos, regionális és helyi vételkörzetű rádió- és tévéadókra egyaránt. A kereskedel-

mi szférában olyan adó kapjon támogatást, amely a közszolgálati médiához képest műfaji, stílusbeli választékbővítést kínál. A közszolgálati televíziók és rádiók ellensúlyozzák állami támogatású, művészeti elemző, értelmező, magyarázó műsorokkal a tömegkommunikációs kínálat hiányosságait. Súlyt kell helyezni az EU-országokban élő, illetve az azokon kívüli magyarság kulturális örökségének, innovációs törekvéseinek bemutatására is.

A sajtóban szükség van a fokozottabb kulturális marketingre, vagyis ösztönözni kell a figyelemfelkeltő, elemző cikkek számának gyarapítását, színvonalának növelését. A reklám minden területén kívánatos volna, hogy a kultúra az ediginél nagyobb arányban szerepeljen a megcélzott termékek között. Ezt a reklámszabályozás módosításával is elő kell segíteni. Az előbbiekben említettek az internetes médiumokra is vonatkoznak. Külön támogatásra érdemesek a kulturális hírportálok, honlapok.

III. f Kulturális diplomácia

Az euro-atlanti integráció kultúrák találkozását jelenti. Az eltérő kultúrák, szellemi piacok és kulturális iparágak találkozása magával hozza a hazai művészeti alkotások piacának kibővülését is. Ugyanezek a körülmények ugyanakkor világszerte kulturális túlkínálatot eredményeztek. Kulturális diplomáciánk a növekvő lehetőségek és az éleződő versenyhelyzet pólusai között keresi lehetőségeit; ez fokozottan jellemzi a külföldi magyar intézetek helyzetét. A nemzeti kulturális promóció primátusának megőrzésével növekvő részt kell vállalni az európai kulturális együttműködésből – ún. harmadik országok irányában is.

A kulturális külpolitika szerepének fölértékelése még fontosabb teszi, hogy szervesen illeszkedjen a diplomácia egyéb (politikai, gazdasági, turisztikai stb.) területeihez. Nemzetközi minták tanulmányozása alapján megfontolandó félig vagy egészen társadalmi ellenőrzéssel működő szervezet kialakítása, ami megkönnyítené a nemzetközi akciókban való részvételt is.

A saját kultúra külföldi promóciója terén Európa-szerte prioritást élvez a nemzeti irodalmak intézményes támogatása. Nekünk is többet kell áldozni a magyar művek minél szélesebb külföldi megismertetésére, a fordítások és a külföldi megjelentetések támogatására.

Kulturális diplomáciánk sajátos, rohamosan felértékelődő terepe a virtuális tér. Tudatos, módszeres és összehangolt tevékenységgel érhető el, hogy a magyar kultúráról a világhálón világnyelveken (elsősorban angolul) elérhető információ mind teljesebb, hitelesebb, egyben vonzó legyen.

A Kárpát-medencei magyarság helyzetét jelentősen átrendezi, hogy velünk együtt integrálódik az EU-ba a határon túli magyarok több csoportja (elsősorban Szlovákiában). Egyúttal megnő felelősségünk (és jó esetben lehetőségünk) az Unión kívül maradó magyarsággal kapcsolatban; ezzel a felelősséggel nagyrészt kulturális téren élhetünk.

A diaszpóra, elsősorban a tengeren túli magyarság körében a fő gondok demográfiai természetűek. Az előregedés és lélekszámcsökkenés következménye a harmadik generáció asszimilálódása, az anyanyelvhasználat csökkenése és elvesztése, továbbá számos nagy múltú egyházközség, kulturális intézmény és gyűjtemény elszorvadása. A diaszpóra magyar intézeteinek támogatását rendszerszerűen kell erősíteni és megújí-

tani. Ez az állami és civil szféra (beleértve az üzleti világot is) szerves együttműködését igényli. Fontos, hogy a magyar nyelvű internetoldalak elérhetőségét a világ magyarsága körében folyamatosan propagáljuk.

Zárószó helyett

Az ilyen jellegű stratégiai programok egyik legmohóbb olvasói a közvetlen érintettek, a „szakma” képviselői. Az olvasás fő kérdése: benne vagyunk-e? Csalódáshoz vezet, ha saját intézményét, művészeti ágát vagy szakterületét nem találja név szerint említve. Szeretnénk leszögezni: ebben a stratégiá-

ban mindenki benne van. A kultúra minden művelője több stratégiai irányban is személyre szóló feladatokra lel, ha a munkáját azzal a tudattal végzi, hogy annak nem a közvetlen érvényesülés a fő rendeltetése, hanem tágabb, nemesebb célokat szolgál.

De a stratégiai program igazi „célszemélye” minden magyar állampolgár, minden család, minden réteg, nemzedék és közösség, a nemzet egésze. S a tét nem más, mint a kulturáltabb, igényesebb, műveltebb, demokratikusabb hazai társadalom, tehát a megújulásra képes, ugyanakkor önismeretében és önrésztében erősödő európai magyarság.

A KULTURÁLIS MODERNIZÁCIÓ IRÁNYAI

Dr. Hiller István oktatási és kulturális miniszter

2006. december 13.

BEVEZETŐ

A kulturális politikát – kormányzati stratégiai tényezőnek tekintjük. A kultúra alapvetően meghatározza Magyarország modernizációját, modernizációs gondolkodását, egységes országgépét, fejlesztéspolitikájának hátterét. Elsőrendű gazdaságfejlesztő elem is, egy-egy régió foglalkoztatási, infrastrukturális szerkezetének átalakítója, motorja. De a kulturális politika mindenek előtt társadalompolitika. A szélesen értelmezett kultúra a társadalmi közösségek fejlesztésének egyik fontos eszköze: a kultúrának – túlzás nélkül – kulcsszerepe van a társadalmi igazságosság megteremtésében, a szociális integrációban; választ adhat a kor legfontosabb társadalmi problémáinak – akár az identitáskeresés – megoldására is. Épp ezért lényegesnek tartjuk a terület egészének stratégiai szintű felértékelését – a lehető leggyorsabban.

A közelmúlt indulatos, feszültséggel teli eseményei különböző nyilatkozatokra, vitákra késztették a magyar értelmiséget, közgondolkodókat, leginkább a kulturális élet képviselőit. Abban egyetértettek, hogy Magyarország kettős képet mutat: egy zárt, félmodern, „maradi”, illetve egy nyitott, modern, „haladó” társadalomét. E „kettős kép” egységesítésére, magyarán Magyarország – politikai, társadalmi, tudásbeli, szellemi – megosztottságának az enyhítésére pedig hatékony segítség egy világos kulturális politika.

A kulturális politikai intézkedések megoldásokat nyújthatnak a társadalompolitikai konfliktusok kezeléséhez, azok megelőzéséhez, illetve a kormányzat modernizációs szándékából adódó esetleges és természetzerű ellentétek föloldásához is.

Egyértelmű üzenet, és hatalmas hiba lenne nem meghallani: a kulturális politika ma még inkább erősítheti a civil társadalmat és a demokráciát, hiszen a társadalmi kohézió, a társadalmi csoportok közti párbeszédnek s az együttműködések ösztönzésének a leghatékonyabb eszköze. Nem elég dinamizálni a gazdaságot, rendezni kell a társadalmi viszonyokat: a kultúra, és – hozzunk be egy új fogalmat – a kulturális modernizáció eszközeivel modernizációs híd alakítható ki a társadalmi csoportok között. Ugyanakkor ezt a „hidat” a társadalmi, közösségi érzékenységre különös figyelemmel kell építeni. A kulturális politika e tekintetben is kiemelt feladatának tartja a határon túli magyar és a magyarországi kisebbségi

kultúra értékeinek integrálását a magyarországi és az európai kultúrába.

Szándékos a fogalomhasználat: kulturális politika. Mert a kulturális politika kezdeményez, keretet ad, hogy minden kultúra kifejezhesse és megmutathassa magát, finanszírozási feltételeket nyújt, párbeszédre, kooperációra törekszik, de sosem minősít, sosem diktál.

A kulturális politika abból indul ki: a kultúra több, a kultúra sokszínűbb, mint a kulturális intézmények által lefedett tevékenységek összessége. Nyilván ettől még a kulturális politikának választ kell adnia arra: melyek az aktuális és stratégiai feladatok; hol húzódnak az állami szerepvállalás határai, melyek a konkrét feladatai; miként teremthetők meg a kultúra finanszírozásának, a kulturális fejlesztéseknek európai uniós és magánforrásai; melyek azok a feladatok, amelyeknek a megvalósítása a civil közösségek és a piac hatókörébe tartoznak; miként teremthető meg a kulturális esélyegyenlőség; hogyan ösztönözhető hatékonyan a kreativitás, az értékluralizmus – a kulturális modernizációnak megfelelően.

Mindezek nemcsak a magyar kultúra kérdései és megoldási lehetőségei, hanem olyan általános felvetések, amelyekre a világban sokan keresik a válaszokat. Nem véletlen, hogy az Európa Unió 2007-et az „Interkulturális Párbeszéd Évén” nyilvánította. (Itt kell megemlíteni: a kulturális politika programjában a következő évtől – kapcsolódva az uniós tematikához – az egyes kulturális szakterületeken háttérkutatókat indít el, illetve – a kulturális élet szereplőinek a javaslatát megfogadva – műhelymunkák, konferenciák során igyekszik a nyilvánosság bevonásával társadalmi párbeszédet folytatni a kultúra kérdéseiről.)

A kulturális politika egyik célkitűzése a kulturális esélyteremtés – földrajzi és társadalmi értelemben is: a kulturális javakhoz, a kulturális sokszínűséghez való hozzáférés biztosítása a társadalmi, szellemi fejlődést is szolgálja. A kulturális vidékfejlesztés terén a lokális kultúra erősítésére törekszünk. Ugyanakkor fontosnak tartjuk: a kulturális fejlesztés szempontjai helyet kapjanak a regionális és kistérségi fejlesztési programokban.

Kulturális politikánkban a kultúra, a kulturális sokszínűség a kreativitás forrásaként jelenik meg. Bátor, újító kezdeményezések nélkül nem működik a kultúra. A kulturális poli-

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

tika fontosnak tekinti és ápolja a nemzeti kulturális örökséget, de a jelen innovatív és kreatív teljesítményei, produkciói alapján pozicionálja magát itthon és a világban. Ennek megfelelően több esélyt biztosít az alkotók, a tehetségek számára.

Innováció nem létezhet tehetséggondozás nélkül: a tehetséggondozás nemcsak pusztán oktatás- és kulturális politikai kérdés, hanem nemzeti ügy. A kulturális politika fejleszti Magyarország alkotói kapacitását: elősegíteni a művészek, alkotók, kulturális szakemberek mobilitását, támogatja, hogy bekapcsolódhassanak nemzetközi programokba.

Magyarország jövőbeli sikere az innovatív és kreatív kulturális szektor hozzájárulásától is függ. A kultúra „hozama” megjelenik a nemzetgazdasági fejlesztésekben. A kulturális politika világossá teszi a nyilvánosság számára is: a kultúra, a kulturális ipar fejlesztése Magyarország versenyképességének fontos elemévé vált.

A kulturális politika együttműködési finanszírozási modellek kialakítását ösztönzi, ezzel is segítve a kulturális fejlesztéseket, a kultúrafogyasztás bővítését. Partnerségi kapcsolatok kialakítására törekszik a köz-, az üzleti szféra és a civil társadalom között.

A kulturális politika előmozdítja, hogy az üzleti élet mind nagyobb mértékben hozzájáruljon a magyar kultúra támogatásához.

A kulturális modernizáció keretét a magas szintű kulturális teljesítményekkel, innovációval, kreativitással tölthetjük ki teljesen, illetve a mindezekhez szükséges feltételek biztosításával, és a belőlük fakadó siker elismerésével. A magyar kultúra sikerei jelentősen hozzájárulnak a nemzet azonosság-tudatához és a modern Magyarország imázsához.

A kulturális politika – mint a kormánypolitika kiemelt arculati eleme – arányaiban kis ráfordítással már rövidtávon is látványos és jól kommunikálható eredményeket hozhat. Ennek alapvető feltétele az új, ösztönző és teljesítményközpontú kulturális modernizáció, amelyben a kormánynak kezdeményező szerepet kell betöltenie, és a kezdetektől bevonnia a változásokban érdekelt kulturális szereplőket, innovatív és kreatív civil közösségeket, a kulturális szakterületek képviselőit.

A KULTURÁLIS MODERNIZÁCIÓ STRATÉGIAI CÉLKITŰZÉSEI

a kulturális javakhoz történő hozzáférés kiterjesztése
esélyteremtés; a kultúra akadálymentes elérése
kulturális örökségünk, hagyományaink megővése
új kulturális értékek – a „jövő hagyományai” – létrehozásának elősegítése

a magyar kultúra értékeinek újszerű, kreatív bemutatása a nagyvilágban

a határon túli magyar és a magyarországi kisebbségi kultúra értékeinek integrálása a magyarországi és az európai kultúrába

az egyetemes kultúra magyarországi megismertetése
a kulturális turizmus fejlesztése új marketingeszközökkel
hatékony, korszerű kulturális intézményrendszer kialakítása
új finanszírozási struktúrák létrehozása
kulturális fejlesztések elősegítése, ösztönzése

A KULTURÁLIS MODERNIZÁCIÓ PRIORITÁSAI

I. Kulturális vidékfejlesztés

II. Kultúra és oktatás; tehetséggondozás

III. Országkép

IV. Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa program

V. A kultúra finanszírozási rendszerének alakítása

I. KULTURÁLIS VIDÉKFEJLESZTÉS

(kulturális politikai cél: esélyteremtés; a hozzáférés javítása; helyi identitás erősítése; hagyományörzés és hagyományteremtés; partnerség; intézményi strukturális átszervezés; hálózatközpontú gondolkodás)

I./1. Közkincs program

A Közkincs program az OKM kulturális vidékfejlesztési programja: **új finanszírozási modell és szemléletmód**. Célcsoportja: az ország vidéken élő lakossága.

A program célja a területfejlesztés szolgálata a kultúra eszközeivel: **a területi kulturális egyenlőtlenségek csökkentése, a kulturális fejlesztések beépítése a kistérségi, megyei és regionális területfejlesztési tanácsok terveibe**, a különböző térségi szintek közkulturát fejlesztő beruházásaira (közművelődési intézményekre, közgyűjteményekre, könyvtárakra) szánt források optimalizálása, bővítése szakmai és ágazatközi együttműködésekkel. Továbbá **az értelmiség kistérségi és regionális kulturális arculatformáló feladatlátszágának, szerepének, hagyományörző, közösség- és műveltségformáló hatásának erősítése**. Olyan fejlesztések elindítása, amelyek segítik az adott térség kulturális hagyományainak, szellemi és természeti kincseinek, épített örökségének feltárását, gondozását, hazai, nemzetközi meg- és elismertetését, ugyanakkor korszerű szemlélettel hozzájárulnak a térségi identitás kialakításához, illetve erősítéséhez, a népességmegtartó erejének növeléséhez.

A Közkincs program megvalósuló fejlesztéseivel javul a kulturális javakhoz való hozzáférés esélye, a vidéki életminőség, és csökken Magyarország kulturális széttagoltsága.

A **kulturális vidékfejlesztés programjaiban** a hatáskörök és kompetenciák szükséges decentralizálásával, normatív támogatási eszközök bekapcsolásával **olyan szinergikus hatások érvényesülnek, melyek összességükben javítják a közművelődés, a közkulturális tevékenység döntési, anyagi és szolgáltatási (feladatellátó) pozícióit a régiókban és a kistérségekben**.

Hogy a kitűzött célok megvalósuljanak, alprogramokat hozunk létre és működtetünk: Közkincs-térségi szintű fejlesztések, AGORA, Tengertánc és PANKKK. Folyamatos feladatot jelent a regionális közművelődési hálózat megerősítése, a működési feltételek fejlesztése.

I./1.a. Az általános művelődési központok és a többfunkciójú kulturális alapellátó intézmények

Fejlesztésükkel elkerülhetővé válnak a párhuzamos finanszírozások; gazdaságos, értékközvetítő, partnerközpontú, környezetfüggő helyi szolgáltatást eredményeznek. Fejlesztésük előnye: **hálózati rendszerben költséghatékony működés, gazdaságos működtetés**.

Az integrációs lehetőségeket elsősorban azokon a településeken kell kihasználni, ahol a feladatok ellátása hiányos vagy színvonaluk nem korszerű, esetleg párhuzamos finanszírozási keretek között történik. **Előtérbe kell helyezni a feladatok ellátásához szükséges infrastruktúra, az információs kommunikációs technika korszerű fejlesztését**.

Az **integráció lehetséges hálózati tudásbázisai a helyi könyvtárak**, amelyek rendszeresen gyűjtik, feltárják és rendelkezésre bocsátják az országos és a helyi információkat is. Információs eszközökkel segítik a lakosság tájékozódási és ügyintézési tevé-

kenységeit. A könyvtárak mindezt az országos könyvtári rendszer segítségével, szolgáltatás-közvetítéssel, információs szaktudásukkal valósítják meg.

I./1.b AGORA Program az integrált koncepció mentén működő multifunkcionális közösségi központok létrehozására

A program célja az ágazat befolyásolási körébe tartozó kulturális, művelődési szolgáltató nagyrendszerek koordinálása, szinergiájuk biztosítása.

A kedvezményezettek köre az 50 000 főnél nagyobb lakosságszámú magyarországi városok. A multifunkcionális közösségi központ integrált működésével, funkcióinak komplexitásával lesz a város szocio-kulturális fejlesztésének központja, agórája.

A közösségi funkciók lehetőséget biztosítanak a helyi társadalom közösségeinek működésére, az át- és továbbképzésekre, a humán erőforrás-fejlesztéssel kapcsolatos komplex információs rendszerek működtetésére, valamint a közösségi tömegkommunikáció intézményeinek a korszerű elhelyezésére.

Az élményfunkciók révén valósulnak meg azok a reprezentatív események – művészeti alkalmak, kiállítások, konferenciák, vásárok és bemutatók –, amelyek a legszélesebb közönség számára biztosítják az igényes együttléteket.

Az Agora Program eredményeként kialakul a település humán központja, „agorája”. Erősödik a helyi társadalom kohéziója, bővül a munkaerő adaptivitását szolgáló információs rendszerek, kompetenciakínálat köre. A funkciók valódi komplexitása jelentős hozzáadott értéket biztosít a használóknak; a városkörnyék kistérségeinek funkciószegény települései reaktiválódnak, javul az életminőség, a helyben maradás feltételrendszere, csökken a területi hátrányokból adódó esélyegyenlőtlenség.

I./1.c. TENGERTÁNC Program

A program kiemelt céljai közé tartozik: **az alkotómunka lehetőségének a megteremtése a népművészet előadóművészeti, hagyományörző és népi kézművesség területén értékmentő hagyományátörökítő tevékenységet végző civil szerveződéseknek, intézményeknek.** A népművészeti alkotóházak, népi kézműves műhelyek, tájházak, nyitott kézműves műhelyek, népművészeti galériák kialakítása, működtetése. A népművészet magában foglalja mindazokat a tevékenységeket és alkotásokat, amelyek hagyományainkat, szellemi örökségünket gyarapítják. Örökségünk része a népművészeti alkotás, a népzene, a néptánc, a helyi tudás, világlátás, emlékezet, mese, legenda is, amelyek adott földrajzi területhez, közösséghez tartoznak.

I./2. PORTÁL könyvtárprogram a könyvtári rendszer fejlesztésére

I./2.a A program kulturális vidékfejlesztési részének elindítása

A Portál Program a könyvtári rendszer fejlesztésének új programja. Célja: a **mindenki számára hozzáférhetővé tett információval, felhalmozott tudással és műveltséggel versenyképes ország kialakítása.**

A közgyűjteményekben és a közösségi színtereken NDA- és NAVA-pont kialakítása: dedikált hálózat segítségével a könyvtárakban őrzött szerzői joggal védett dokumentumok hozzáférhetővé válnak.

A kistérségben élők könyvtári igényeinek kielégítésére a KSZR (Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer) program folytatása: a **kistérségek és a falvak számára biztosítani, hogy legyen egy olyan „porta” – önálló könyvtár, könyvtári**

szolgáltatóhely vagy könyvtárbusz megállóhely –, ahonnan minden információs forrás és dokumentum elérhető. A kistérségeken élők – igényeiknek megfelelően – közvetlenül vagy közvetve hozzáférnek a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz.

Lehetőségek a lakosság számának függvényében:

szolgáltatások megrendelése a megyei vagy nagyvárosi könyvtáraktól

könyvtárbusz beállítása

könyvtárállomás

I./2.b. Információs portálok kialakítása projekt; a könyvtárak információs kommunikációs technikafejlesztési programjának folytatása

A tudásalapú társadalom fejlődésének elengedhetetlen feltétele: a különböző dokumentumok és az egyéb információhordozókban megjelenő tartalmak bárki által könnyen, gyorsan, hatékonyan használható formában hozzáférhetőek legyenek.

A könyvtárakban őrzött szellemi vagyoni digitálizálása európai szinten is előtérbe került; a könyvtárak mindinkább digitális tartalomszolgáltatókká, illetve digitális archívumokká válnak. A magyar könyvtárak állományának egyelőre csak elenyésző része érhető el digitális formában.

Hiányoznak a tömeges digitalizáláshoz szükséges működési modellek, technikai eszközök és a speciálisan képzett munkaerő. Ezért a könyvtári digitalizálás felgyorsításához, és hatékonyabbá tételéhez elengedhetetlen a különböző digitalizálási projektek országos szintű összehangolása és nyilvántartása, a technikai megvalósítás egységesítése:

a nyilvános könyvtárakban felhasználóbarát internetes portál kialakítása: témák szerinti csoportosításban az információk könnyen megtalálhatók az információkeresésben nem jártas emberek számára is;

a könyvtári katalógusok és gyűjtemények digitalizálása és közzététele a nemzeti könyvtár koordinatív szerepével;

a Nemzeti Digitális Könyvtár kialakítása a nemzeti könyvtár gyűjteményére alapozva, illetve az Európai Digitális Könyvtár projekthez kapcsolódva.

I./2.c OLVASÓ ORSZÁG – olvasásfejlesztési projekt

Olvasáskutatói jelentések szerint évek óta csökken az olvasók és olvasni tudók száma.

A legutóbbi felmérés (2005-2006) is megerősíti ezt a helyzetképet. Ugyanakkor az iskolai és gyermekkönyvtárak állományukat, felszereltségüket tekintve igen rossz állapotban vannak.

Az olvasás szerepének visszaállítása, a gyermek- és ifjúkori olvasás fejlesztése a társadalmi versenyképesség egyik alapvető feltétele. **Az olvasáskultúra fejlesztése révén megnő a gyermekek és fiatal felnőttek esélye az oktatásban, képzésben, sikeresebben részt vehetnek az életben át tartó tanulásban, jobban érvényesülhetnek a munkaerőpiacon.** A kulturális tőkéhez való hozzáférés eszköz a sikeres életkezdés esélyének növeléséhez. Ezért szükségesnek tartjuk:

az iskolai és gyermekkönyvtárak, illetve tevékenységük korszerűsítését, fejlesztését;

együttműködést írakkal, irodalmi szervezetekkel;

a tudás és a kreativitás összekapcsolását.

I./2.d Határon túli könyvtárak fejlesztése

A határon túli könyvtárak informatikai infrastruktúrájának fejlesztése a magyarországi digitális tartalmak és elektronikus szolgáltatások elérhetősége érdekében. Együttműködés a hungarika kutatásokban.

I./3. ALFA PROGRAM és a kulturális vidékfejlesztés

A magyar múzeumi modernizációt szolgáló és a Kormány-program szerves részét képező Alfa Program prioritása – egyben a kulturális vidékfejlesztés egyik meghatározó kitérési pontja – a **helyi önkormányzatok által fenntartott múzeumok „látogatóbarát” fejlesztése, és oktatási - képzési szerepének erősítése.**

A minőségi ismeretszerzés, a kompetencia- és kreativitásfejlesztés meghatározó helyszínei és kultúrateremtő, -közvetítő eszközei – a „kollektív emberi emlékezet” tárházaként – a kulturális és természeti örökség maradandó értékeit őrző múzeumok. Így a társadalmi integráció és kohézió erősítésében meghatározó közösségi érdek a **múzeumokban őrzött tudásbázis hatékonyabb kiaknázása, szélesebb körű hozzáférhetővé tétele, a múzeumok szocio-kulturális szolgáltatásainak minőségi fejlesztése.**

Lényeges a múzeumok turisztikai vonzereje is. Közvetített módon gazdasági potenciált jelentenek, így módon is hozzájárulva a népességmegtartó erő növekedéséhez és a munkahelyteremtéshez.

Az esélyteremtés, a területi egyenlőtlenségek mérséklése jegyében a program lehetőséget teremt arra, hogy a **mintegy 830 intézményből álló múzeumi hálózat 70 százalékát lefedő vidéki múzeumok – kultúrák közvetítő módszereikben és infrastruktúrájukban is – modernizálódjanak.** Nyitott és „látogatóbarát”, akadálymentesített intézményekként felszereltségük, fogadóképességük nagymértékű javulásával, közösségi szerepüket, népszerűségüket erősítve aktívabban kapcsolódhatnak a képesség- és kompetenciafejlesztésbe, a nem-formális és informális, egész életen át tartó tanulás folyamatába.

I./3.a Új, korszerű állandó kiállítások megvalósítása

Komplex „fejlesztési csomagot” alkotó (korszerű tematikára, látvány- és belső építészeti tervekre alapozott, modern kultúrák közvetítő eszközöket és műtárgybiztonsági rendszereket alkalmazó, a szükséges múzeumpedagógiai, információs és marketing csomaggal szerves egységben kimunkált), **modell értékű mintaprojektek támogatása.**

I./3.b Látogatói kiszolgáló-infrastruktúra felfejlesztése

Korszerű, jól felszerelt gyermekfoglalkoztatók, oktatótermek, információs pontok, ruhatárak kialakítása, „audio guide” vezetés meghonosítása, kiemelt figyelemmel az akadálymentesítés érvényesülésére is.

I./3.c Nyilvánosan látogatható tanulmányi raktárak, látványtárak kialakítása

A „nyitott múzeumok” koncepciója jegyében. A múzeumokban őrzött műkincs vagy kiállítások formájában nem, vagy igen ritkán látható műtárgyállományához való hozzáférés kiszélesítése érdekében a gyűjteményi raktárak – kiállítások esetében nem biztosítható fizikai közelség és tanulmányozhatóság lehetőségeit megteremtő és a múzeumok gyűjteményi műtárgyvédelmi munkájába is bepillantást engedő – tanulmányi raktárakká, látványtárakká való fejlesztése, kiemelt figyelemmel az oktatási hasznosulásra.

I./3.d ALFA plusz – Mobilitás és networking projekt: a múzeumi mobilitás növelése és az átfogó kapcsolatépítés érdekében

Célja: **vándorkiállítások megvalósítása az országos és az önkormányzati múzeumok együttműködésének erősítése révén.** A modell értékű, közönségvonzó projektek népszerűsítése, kapcsolatépítés az egyes gyűjtemények között az új módszerek el-sajátítása, közös kutatási programok beindítása érdekében.

A korszerű, szolgáltatásokat nyújtó múzeum a felhasználókat nemcsak passzív befogadóknak tekinti, hanem kihasználja meglévő, vagy esetleg még csak szunnyadó aktivitásukat és kreativitásukat is.

Az együttműködő, a partnereket kereső és találó múzeum-koncepció még a jelenleginél is nagyobb nyitottságot vár el a múzeum falain belül és kívül egyaránt. Ez a szemlélet a jelenlegi struktúrák megújítását követeli meg, és olyan új kezdeményezésekre, együttműködésekre épít, melyek tovább erősítik a múzeumok közösségteremtő, fejlesztő, közvetve gazdaságfejlesztő szerepének erősítését. Ez a koncepció befolyásolja a feladatellátás szerkezetét is, mivel lehetőséget nyújt mind a regionális, mind a kistérségi szintű korszerű múzeumi szolgáltatások biztosítására.

I./4. Összefogás más tárcákkal: vidékfejlesztési programok kooperációja

Az OKM kulturális vidékfejlesztési programjainak megvalósítása érdekében a közgyűjteményi és közművelődési szakterületnek szorosan együtt kell működnie az ÖTM, az FVM, a GKM, a MEH és az SzMM illetékes szakterületeivel, kihasználva többek között a vidékfejlesztési, esélyegyenlőségi célokra (2007. az „Esély Éve” is) használható európai uniós források felhasználhatóságának lehetőségét is.

II. A KULTÚRA ÉS AZ OKTATÁS KAPCSOLATA; TEHETSÉGGONDOZÁS

(kulturális politikai cél: a kulturális fogyasztók tudatos nevelése; a kultúra kreatív szerepének értéknövelése; a kultúra új irányainak megjelenítése az oktatásban; innovatív tehetséggondozás, képességefejlesztés; az oktatás és a kultúra viszonyrendszerének egymáshoz közelítése; hálózatközpontú gondolkodás)

Olyan esélyteremtő oktatási rendszer kialakítása a célunk, mely – függetlenül a család szocio-ökonomia stá-tuszától – a gyermekek számára képességeiknek, tehetségüknek megfelelő képzést biztosít.

A magyar oktatáspolitikai legfontosabb prioritása az oktatás szelekciós mechanizmusainak visszaszorítása, az oktatási szolgáltatások minőségének javítása, és az iskolán kívüli szakmai szolgáltatások kiépítése az iskolai sikeresség elősegítése, a tehetség kibontakoztatása érdekében.

II./1. A kultúra új irányainak megjelenítése az oktatásban

A Nemzeti Alaptantervben kiemelt szerepet kap a képességefejlesztés, az anyanyelvi kompetencia, a nyelv mint kultúrák közvetítő eszköz fejlesztése, illetve az egyetemes kultúra megismerésének célkitűzése.

Ugyancsak kiemelt fontosságú a kultúrák közvetítése, az oktatás és a kultúra számos kapcsolódásának elősegítése, amelyeket a NAT-2003 a fejlesztési feladatokban fogalmaz meg. **A kiemelt fejlesztési feladatok az iskolai oktatás valamennyi elemét áthatják. Ide tartozik az információs és kommunikációs kultúra is.**

Az iskolának az elektronikus média hatásmechanizmusainak megértésére, általában a különböző médiumokban való eligazodásra, az igényelt információ megtalálására, szelektív használatára kell nevelnie, figyelembe véve az információt befogadó egyén személyisége, lelki egészsége védelmének elősegítését. Olyan fiatalokat kell „kibocsátania” a közoktatásnak, akik sikeres tanulási stratégiákkal használják ki az információs világháló lehetőségeit és eszközeit az élethosszig tartó tanulás során.

II./1.a Művészeti nevelés

A kultúra és az oktatás kapcsolatában központi helyet foglal el a művészeti nevelés; céljai elsősorban a „Művészetek” műveltségi terület fejlesztési feladataiban foglalkozni meg: fejlesztik a teremtés, létrehozás képességeit, valamint a megismerés, a befogadás és a művészettel való élés képességeit. A Művészetek műveltségi területe részterületei: Ének-zene, Tánc és dráma, Vizuális kultúra, Mozgókép-kultúra és médiaismeret.

A nevelésben betöltött szerepükkel egymás hatását erősítik. Közös céljuk: a művészetekről – mint az alkotás, a megismerés, a kommunikáció összetett formáiról – olyan élményszerű tapasztalatok, ismeretek nyújtása, amelyek jelentősen hozzájárulnak a legkülönbözőbb képességek fejlesztéséhez, a harmonikus személyiség kialakulásához.

A Vizuális kultúra tanításának célja azoknak a képességeknek, készségeknek a fejlesztése, ismereteknek az átadása, amelyek az oktatás és a kultúrák közvetítés összekapcsolódása mentén a vizuális kommunikáció magasabb szintű műveléséhez, a látható világ használatához, alakításához, a kreativitás fejlesztéséhez szükségesek. A műveltségterület nem csupán a hagyományos képző- és iparművészettel foglalkozik, hanem magában foglalja a vizuális jelenségek, a vizuális közlések köznapi formáit is.

A Mozgókép-kultúra és médiaismeret a mozgóképi szövegértés fejlesztését, és a média társadalmi szerepének, működés módjának a feltárását célozza: az audiovizuális írás-, olvasástudás alapjainak az elsajátítását és a kritikai médiatudatosság fejlesztését jelenti. A médianevelés olyan képesség- és személyiségfejlesztő eszközrendszer, amely szükséges ahhoz, hogy az állampolgárok az információ-robbanás és a modern piacgazdaság korában ténylegesen tudjanak tájékozódni és választani.

Mivel a média erősen meghatározza, hogyan gondolkodjunk a világ dolgairól, s hatása vetekszik a hagyományos szocializáció ágenseivel – a családdal és az iskolával –, a mozgókép- és médiaoktatás a demokráciára nevelésnek, és olyan értékek elsajátításának az iskolája, mint a másság elfogadása, a kritikai gondolkodás vagy a tudatos választásképesség.

II./1.b MÚZEUMOK MINDENKINEK Program

A múzeumok „látogatóbarát” megújulását, modernizációját szolgáló lépések sorában – az infrastrukturális helyzet javítása mellett – elengedhetetlen a szakmai - tartalmi szemléletváltás elérése a kultúrák közvetítés módszertani eszközeiben is. Ezzel szervesen összefüggő, stratégiai alapeladat az új, szorosabb együttműködési formák kialakítása az iskolákkal, valamint a családi művelődés lehetőségeinek kiszélesítése.

E célok elérésében az Alfa Program megkülönböztetett fontosságú eleme a Múzeumok Mindenkinnek Program. Beavatkozási területei:

múzeumpedagógiai módszertani alapkutatások szervezése, lebonyolítása;

múzeumpedagógiai módszertani kutatások, segédletek, foglalkoztató anyagok megjelenítése kiadványsorozat formájában;

múzeumpedagógiai továbbképzések, oktatási programok szervezése;

integrált együttműködési és információs partnerhálózat fejlesztése;

közművelődési és múzeumpedagógiai referensek, közoktatási partnerek országos lefedettségű hálózatának kialakítása;

internetes honlap és adatbázis fejlesztése (tájékoztató a múzeumok látogatóbarát fejlesztéseiről, múzeumpedagógiai eseményekről, kiadványokról, rendezvénynaptár);

a partnerhálózat, a múzeumi szakemberek és a pedagógus szakma számára konferenciák,

találkozók, egyéb szakmai rendezvények szervezése;

gyermek- és ifjúsági, valamint családi célcsoportokra irányuló múzeumpedagógiai projektek, kezdeményezések (óvodai, általános- és középiskolai szintű múzeumi órák, gyermek- és ifjúsági-, valamint családi rendezvények, múzeumpedagógiai szolgáltatások és kapcsolódó kiadványok, foglalkoztató anyagok) támogatása.

II.2. A tehetséggondozás stratégiai cselekvési programjának az elindítása

A hazai és a határon túli civil szerveződések hívták életre a tehetséges fiatalok segítségével foglalkozó Nemzeti Tehetségsegítő Tanácsot, amelynek célja: a tehetséggondozás és a tehetséges fiatalok megtalálásával és segítségével kapcsolatos kormányzati döntések előmozdításában, így – többek között – az OKM koordinálásában folyó tehetségsegítő programok (különösen: tudományos diákköri mozgalom, Arany János Tehetséggondozó Program, Útravaló Ösztöndíjprogram, tehetséggondozó tanulmányi versenyek) célkitűzéseinek, illetve az így ellátott feladatok továbbfejlesztési irányainak meghatározásában való együttműködés. (A határon túl élő magyar nemzetiségűek tekintetében a külügyminiszter bevonásával.)

A Nemzeti Tehetségsegítő Tanács munkájának keretei között átfogó tehetséggondozó, -segítő koncepció kialakítására került sor, amely a gifted, illetve a talented típusú tehetségek felfedezését, tehetségsegítését széles szakmai együttműködés keretei között tervezi.

Ebben a szerveződésben lehetőség van a kultúrák közvetítéshez kapcsolódó oktatást érintő tehetség gondozására is.

II.3. Az egységes iskola, az alapfokú művészetoktatás és a kultúrák közvetítés a közoktatás rendszerében

A közoktatásról szóló törvény szerint a fenntartóknak lehetőségük van többcélú intézmény létrehozására, amely különböző típusú közoktatási intézmények feladatait látja el.

Az egységes iskola a többcélú intézmény azon intézménytípusa, amelyben bármely iskolatípus feladata ellátható anélkül, hogy külön intézményegységet hoznának létre. Vagyis: az egységes iskola keretei között megvalósítható az általános iskolai, a középfokú nevelés - oktatás, valamint az alapfokú művészetoktatás – egységes pedagógiai program és helyi tanterv alapján.

Másik intézményi lehetőség az Általános Művelődési Központ (ÁMK) létrehozása, amely szervezeti és szakmai tekintetben önálló közoktatási, kulturális, művészeti, közművelődési, sportfeladatokat ellátó intézményegységekből áll.

A közoktatási törvény alapján a fenntartó dönt arról: kötelező és vállalt közoktatási feladatai ellátására milyen közoktatási intézményt hoz létre, és azokban milyen tevékenységeket lát el.

A fentiek alapján létesített egységes iskolában lehetőség nyílik az alapfokú művészetoktatási, az ÁMK keretein belül pedig egyéb kulturális, művészeti vagy közművelődési feladatok ellátására. Az ezen intézményekben folyó művészeti és kulturális nevelés - oktatás nemzetközileg is elismert színvonalú a magyar művészeti tehetséggondozásnak.

A tehetséggondozáshoz szükséges kompetenciák összehadódásának, együttműködésének lehetséges alternatívája az Általános Művelődési Központok továbbfejlesztése is: lehetőség az „innovációbarát” tehetséggondozás koordinálására mentori hálózat keretében.

Ugyanakkor fontosnak tartjuk a tehetséggondozás feladatai-

nak újragondolását, új szempontjainak a kialakítását a tanító- és tanárképzésben, illetve megvizsgáljuk egyéb tehetséggondozó projektek elindításának, támogatásának a lehetőségét is.

II.4. Magyarország „intellektuális térképének” az elkészítése

Célja: „leltárkészítés” az önkormányzatok már meglévő kulturális - művészeti ösztöndíjrendszeréről, ezzel összefüggésben is fiatal művészek ösztöndíjrendszerének újragondolása, kiegészítése, illetve az ösztöndíjak hatásvizsgálata.

Továbbá a művészeti alkotómunka feltételeinek javítása, a pályakezdő művészek, az új kezdeményezések támogatása érdekében jogszabályi szinten egységes rendszerbe kívánjuk foglalni – korszerűsítve és bővítve – a művészeti terület 12 ösztöndíjából álló ösztöndíjrendszerét.

Jogszabályi szintű megjelenítésük esetén megteremtődne az ösztöndíjak adó- és járulékkimentességgnek a lehetősége is.

Szükségesnek tartjuk a Nemzeti Kulturális Alap támogatási rendszerében évenként 2-3 – akár több évre szóló – művészeti területi prioritás meghatározását tehetséggondozás céljából.

Lehetőség van a tervezett Arts & Business keretében úgynevezett „art service” létrehozására, amelynek keretében az alkotótehetségek elsajátíthatják az önmenedzselés technikáit.

Megvizsgáljuk annak a lehetőségét: hol alakíthatók ki – magántőke és uniós források bevonásával – a tehetséggondozás és képességfejlesztés új, európai dimenziójú színhelyei, az úgynevezett „inkubátorházak”.

Mindezekkel összefüggésben: a kulturális diplomácia-ban jelentős szerepet szánunk a tehetséggondozásnak.

II.5. Levéltár és nyilvánosság

A program célja: a kulturális javakhoz történő széleskörű hozzáférés elősegítése érdekében szükséges az intézményi szolgáltatások bővítése, amely elképzelhetetlen paradigmaváltás nélkül. Ilyen az infokommunikációs technológia nyújtotta lehetőség, amely a közfeladatot ellátó szervek működésének és tevékenységének átalakulását eredményezi.

A kutatóbarát levéltárnak az EU-konform jogi szabályozást erősségként hasznosítva fontos:

az internet lehetőségével élve minél szélesebb körű tájékoztatás a levéltári kutatás megelőző fázisához;

az iratanyaghoz történő gyors hozzáférés érdekében a kutatásra kiválasztott anyag digitalizálhatósága vagy más formában történő elérhetőség biztosítása;

az iskolai oktatásban levéltári történelemórák szervezése, hogy a jövő generációja számára az ott őrzött dokumentumok megismertetésével lehetőség nyíljon az abban felhalmozott tapasztalatok hasznosítására.

Az európai történelmi kutatásokhoz nélkülözhetetlen határon túli magyar nyelvű egyházi levéltári iratanyag átlagmegóvása, feldolgozása, a szolgáltatási feltételek javításához történő támogatás biztosítása. Valamint: együttműködés a hungarika kutatásokban.

II.6. Kulturális menedzserképzés új tartalmakkal

Együttműködve a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal felférjük, hogy a diplomás kulturális menedzsereknek az „alkalmazott kultúratudomány” mennyire jelent dinamikus hivatásképet; a tapasztalatokat összegezve esetleges új kulturális-oktatási stratégiát alakítunk ki a kulturális menedzserképzés terén – figyelembe véve a kulturális piac változásait.

III. ORSZÁGKÉP

(kulturális politikai cél: nemzeti identitás erősítése; társadalmi integráció és konszolidáció; a modern Magyaror-

szág új kulturális arculatának kialakítása bel- és külföldön; a magyar kultúra presztízsének a növelése)

A kulturális versenyképességhez nem elég megőrizni a kulturális értékeket, azokat nemzetközileg is „fel kell értékelni” – kreatívan, kreatív eszközökkel. Ez adhat nemzeti összképet, amely alapja a gazdasági versenyképességnek is.

A modern Magyarországhoz új országkép szükséges: a kultúra az országképmodernizáció hatékony eszköze, az egységes országkép egyben társadalmi erőt ad.

III./1. Identitást erősítő nemzeti kulturális nagyprojektek

Szükségesnek tartjuk a Nemzeti Emlékezet Program folytatását: a kormány 2003-ban elfogadott Nemzeti Emlékezet Programja keretében minden évben megemlékezünk hazánk egy-egy kiemelkedő kultúrtörténeti jubileumáról. 2007-ben Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnöke születésének 200. évfordulóját; valamint a zeneszerzőként, népzene kutatóként és zenepedagógusként egyaránt maradandó értéket felmutató Kodály Zoltán születésének 125. évfordulóját ünnepeljük. 2008. Hunyadi Mátyás trónra lépésének 550. évfordulója kapcsán a „magyar reneszánsz”, avagy a „modern reneszánsz” éve lesz. 2009-ben Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulójára, 2010-ben Erkel Ferenc születésének 200. évfordulójára emlékezünk, 2011-ben a legjelentősebb kultúrtörténeti évforduló a Liszt Ferenc bicentenárium lesz.

Továbbra is kiemelt fontosságot élveznek a több éves előkészítést igénylő nagy kiállítási projektek, melyek középtávú tervében a nagyszabású művészeti kiállítások mellett számos új kutatási eredményt feltáró történeti, természettudományos és néprajzi bemutató szerepel. Ugyancsak kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a közelmúlt és a jelenkor szellemi és tárgyi öröksége megőrzésének, dokumentálásának, és bemutatásának.

III./2. Új kulturális külpolitika, új kulturális diplomácia

A kulturális diplomácia az országkép-alakítás egyik lényeges eszközrendszere. Hozzájárul Magyarország nemzetközi kulturális networkjének a fejlesztéséhez, annak viszacsatolásához regionális, helyi szintekre. Nemzetközi kooperációknak a megteremtését ösztönzi, segíti a magyar kulturális ipar fejlesztésének lehetőségét a nemzetközi kulturális együttműködésekben és a fiatal magyar művészek (ösztöndíjasok) bevezetését az európai kulturális piacra. Továbbá ösztönzi, hogy a magyar nemzeti (országos, regionális és helyi) kulturális intézmények saját kulturális külpolitikát dolgozzanak ki. **Kulturális diplomáciánk feladata a magyar kultúra pozicionálása, újrapozicionálása a világban, a magyar kultúra, a magyar művészek hosszú távú nemzetközi jelenlétének a biztosítása.**

Az EU országain túl kiemelten foglalkozunk az új EU-szomszédokkal, és új kulturális diplomáciai irányként kezeljük az ázsiai országokat és az USA-t. Kína, Japán, India, az USA kiemelt célországként jelennek meg.

A magyar kultúra nemzetközi meg- és elismertetése – a kulturális missziókon és az egyedi projektekből végzett munka mellett – a nemzetközi szervezetekben folytatott politikánkon és kétoldalú egyezményeink rendszerén nyugszik. Utóbbiak vonatkozásában törekszünk arra, hogy az általános, átfogó jellegű keretegyezmények felől – melyek megkötésére partnereink egy része egyre kevésbé hajlandó – elmozduljunk a konkrét kérdésekre és együttműködési formákra koncentrááló megállapo-

dások felé. Az országspecifikus egyezményeknek igazodniuk kell az adott bilaterális viszony megszabta sajátosságokhoz.

Ugyanakkor lényegesnek és követendőnek tartjuk, hogy egyre inkább kiszélesedik a csupán két országot jelentő kulturális párbeszéd a több országot, térséget összefogó együttműködési formák felé.

Nemzetközi kulturális jelentőségű ösztöndíj magyar kulturális szakemberek számára: a Klebelsberg Kunó ösztöndíj kulturális menedzseri szempontú kiterjesztése elkezdődött.

III./3. A külföldi magyar kulturális intézetének új stratégiai szerepének a kialakítása

A külföldön működő magyar kulturális intézetek (19 intézetből és két levéltári kirendeltségből álló hálózat) a magyar kulturális külpolitikai stratégia kitüntetett helyet elfoglaló eszközei, és a kormányprogram külügyi stratégiájának célkitűzéseit hivatottak megvalósítani. Az intézethálózat az egyik legfontosabb partnerhálózatot jelenti a szakkülpolitikai fejlesztési irányok megvalósításában, jelesen a kulturális szakdiplomáciában.

E feladatokat az intézetek központi témákhoz kapcsolódó programszervezéssel, külföldi partnerekkel való együttműködési formában és a fogadó ország jelentősebb nagyrendezvényeibe való bekapcsolódással, akár nagy presztízsű helyszíneken rendezett eseményekkel valósítják meg. Célunk e programszervezési módszer továbbfejlesztése – közös műhelymunka és egyeztető fórum során.

Stratégiai célunk egységes irányítású, összehangolt működésű intézményhálózat létrehozása. Ennek első lépéseként előkészítés alatt áll a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet feladatkörének kibővítése; a létrejövő komplex kulturális centrum feladata lesz egyrészt a határon túli kultúra hazai bemutatása, másrészt az egyetemes magyar szellemi élet külföldi képviselője. Az intézethálózat fő feladata az országkép hatékony – innovatív és kreatív – külföldi alakítása.

A klasszikus értékek ismertetése mellett a fiatal kortárs magyar művészek komplex bemutatására is kiemelt hangsúlyt helyezünk; célunk a magyar kortárs művészek, kiemelkedő tehetségek, ösztöndíjasok impresszája, irodalmi művek fordításának támogatása. Intézeteink szerepvállalását erősíteni kívánjuk a magyar és külföldi kulturális intézmények, illetve az egyes művészek, szakemberek közötti kapcsolatteremtés és együttműködés elősegítésében, a nemzetközi kulturális együttműködések önszerveződésének támogatásában.

A tárca a külföldi kulturális képviselők hálózatának bővítését kulturális szakdiplomata álláshelyek létesítésével kívánja megvalósítani.

Az intézetek bevonásával folytatódik a nagy presztízsű, koncentrált, magas színvonalú kulturális megjelenések, fókuszok – hetek, évadok – gyakorlatának a továbbvitele célsoportorientált, központozott üzenetekre építő kulturális marketinggel, illetve legalább 3-4 évre előre tervezett magyar fókuszokkal.

A minisztérium elősegítheti: a külföldön rendezett magyar évadok egyszerre katalizátorai is legyenek annak, hogy Magyarország nagyvárosai is jobban bekapcsolódjanak a nemzetközi vérkeringésbe.

A magyar művészek nemzetközi promóciója mellett legalább olyan fontos az, hogy a nemzetközi porondon vagy ha-

zájukban ismert, nem magyar művészek, a kulturális és szellemi elit tagjai is terjesszék a magyar kultúrát. Ez a magyar és a nemzetközi intézmények, fesztiválok közötti művészeti menedzserek, kurátorok cseréjével segíthető elő leginkább, mely egyben hatékony eszköz a nemzetközi tervezési menetrendhez való igazodáshoz is.

III./4. „A magyar kultúra nagykövete” titulus tartalmi és személyi meghatározása rendelet alapján

A kulturális nagyköveti címmel a miniszter megtisztelt és megbíz valakit, itthon vagy külföldön élő, de mindenképpen nemzetközi jelentőségű, köztisztviselői állású, szakmájában elismert személyiséget, művészt, értelmiségit, hogy segítse Magyarország kulturális - szellemi értékeinek a megismertetését. (Például a tiszteletbeli konzul, az ENSZ/UNESCO tiszteletbeli nagykövet vagy az utazó nagykövet bizonyos tartalmi elemeivel rokonítható e cím).

III./5. „Ungarischer Akzent” (2007) – a Németországi Magyar Kulturális Év kreatív és innovatív újrapozicionálása

A német évad második, 2007-es szakasza tartalmi, hatékonysági és finanszírozási értelemben egyaránt kísérlet egy új évadmodell kialakítására. Az új koncepció azon alapul, hogy egy külföldi magyar kulturális évad nem önmagáért szóló cél, hanem eszköz és alkalom; eszköze a **korábbi kliséket leküzdő kortárs, kreatív, innovatív és európai rangú magyar kulturális élet bemutatásának és terjesztésének.**

Alkalmat nyújt a hosszú távú, kétoldali képzési, kutatási és együttműködési (csere)programok beindítására, valamint az új, többforrású kulturális finanszírozási formák kipróbálására és alkalmazására.

Az új finanszírozási modell lényege: a minisztérium az évadnak nem teljes körű finanszírozója, inkább katalizátora. A programok – akár tartományokra lebontva – jelentős szponzori hozzájárulásból valósulnak meg. A hosszabb távú projektek esetében pedig a közös (német - magyar) finanszírozású beindítás a legfontosabb, amelyet később a magánfinanszírozás válthatna fel. **Az évad célja a gazdaság és kultúra viszonyának újraértelmezése is, az Arts & Business témakör felkarolása és a kulturális turizmus mindkét irányú erősítése.**

A „programcsomagok” az új célok szellemében túlmutatnak a rendezvényi szinten. Az évad csúcspontja 2007 őszén lesz, amikor Berlinben – a kortárs kreatív és innovatív magyar kultúra újrapozicionálása mellett – megnyílik az új berlini Collegium Hungaricum.

Kiemelt feladata a 2007-es évadnak a pécsi EKF-törekvések prezentálása, Pécs általános promóciója, a pécsi és Pécs környéki kulturális értékek és eredmények bemutatása.

III./6. A kulturális turizmus erősítése

A kulturális turizmus pozíciójának erősítése, garantált minőségi értéket képviselő termékek, programok és szolgáltatások bevezetése a turizmusba, a kulturális turizmus fogalmának és jelentőségének széles körű megismertetése, a vidéki és határon túli térségek felzárkóztatása, kulturális turisztikai tevékenységük ösztönzése, a kulturális turizmusból származó gazdasági bevétel visszaforgatása a kultúrába, a társadárakkal való hosszú távú szakmai együttműködés megteremtése.

A kulturális turizmus összefoglaló fogalom: a kulturális értékek szerteágazó területei közül a turisztikai hasznosításba beleértendő a **kulturális örökség elemei csakúgy, mint a**

nemzet jelenkori kultúráját, művészetét bemutató programok, rendezvények és az egyházi-, vallási helyszínek, programok.

Az első kiemelt terület a kulturális turizmusnál szűkebben értelmezett örökségi vonzerőkre támaszkodó **turisztikai infrastrukturális fejlesztéseket** öleli fel, az ismert világörökségi helyszíneken át az ipari, a térségi örökségközpontokig terjed. Prioritásként megfogalmazott cél azoknak a fejlesztési feltételeknek a megteremtése, melyek révén a kiemelt magyar „örökségattrakciók” a helyüket önállóan megálló, stratégiai-lag menedzselhető, kreatív és innovatív, állandó belső megújulásra képes, vonzó, autentikus turisztikai termékekkel, szolgáltatási csomagokká válnak.

A kulturális turizmus másik kiemelt területét képezik a **fesztiválok**. Ezek a nagy rendezvények elsősorban a kulturális örökség értékeire, hagyományaira, valamint kortárs művészeti értékekre építenek, és vonzó programot jelentenek mind a belföldi, mind pedig a külföldi turisták számára. Fontos cél, hogy minden magyarországi régióban legyen legalább egy olyan, kiemelkedő rendezvény, amely minden turista számára elsődleges vonzerőt jelent.

Aktuális feladatunk a nagy rendezvények, fesztiválok minőségbiztosítási rendszerének kialakításában való együttműködés a fesztiválszövetségekkel, társtársakkal és civil szervezetekkel. Célunk olyan fenntartható finanszírozási modell kialakítása, ahol az állami támogatás szerepét fokozatosan a fesztiválok létében érdekelt gazdasági szereplők veszik át.

A kulturális turizmus fejlesztésében kiemelkedő szerepe van a civil társadalomnak; a helyi kezdeményezések jelentősége meghatározó. Döntően a helyi szervezetek képesek a kulturális vonzerők valódi turisztikai termék formálására és azok programcsomagként való kínálására. **Fontos elem a Magyar Kultúra Városa cím továbbfejlesztése.**

Fontosnak tartjuk az új, célcsoport-orientált kulturális marketing bevezetését, kulturális turisztikai csomagok „kiajánlását”; esetleg nemzetközi kulturális vásárok szervezését.

Tervezzük úgynevezett „kulturális védjegy” bevezetését – először a „modern reneszánsz” évéhez kapcsolódva.

IV. PÉCS 2010 – EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSA

(kulturális politikai cél: új kulturális szemlélet a város-és régiófejlesztésben; régiópolitika; többpólusú fejlesztés; a kultúrafogyasztás és értékteremtés területi egyenlőtlenségeinek a mérséklése; partnerség és kooperáció)

IV./1. Az Európa Kulturális Fővárosa program kormányzati feltételrendszerének és kulturális fejlesztési stratégiájának folyamatos koordinációja

Az OKM 2006. augusztus 1-jén koordinátort nevezett ki a program kormányzati összehangolására, működtetésére.

„Az Európa Kulturális Fővárosa – Pécs 2010 program fejlesztési előkészítésének ütemterve” összegzi a 2006. szeptember és 2008. április közötti időszak teendőit; meghatározza az előkészítési eljárások költségütemtervét, az előkészítő munka lépéseit havi bontásban tartalmazza. Pécs város önkormányzata a programra vonatkozó kormányhatározatnak megfelelően 1 milliárd forint vissza nem térítendő állami támogatásban részesült; ez az előkészítési költségeinek a 90 százalékát fedezi.

A kormányzat által rendelkezésre bocsátott előkészítési forrás biztosítja az öt kulcsprojekt (Zsolnay Kulturális Ne-

gyed, Pécsi Konferencia- és Koncertközpont, Dél-Dunántúli Tudásközpont, Nagy Kiállítótér, Közterek és parkok újjáélesztése) beruházásához szükséges pályázatok kiírásának a forrásait.

Az 1038/2006. (IV. 7.) számú Kormányhatározat alapján az OKM minisztere mint felelős, 2006. novemberében külön szerződést és előterjesztést készített elő, amely tartalmazza, hogy a program támogatásához Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata részére a 2007 és 2011 közötti költségvetési törvényjavaslatokban milyen összegű hazai költségvetési források előterjesztésére kerül sor – a programokkal, promóciók és szervezési munkákkal összefüggő kiadások fedezésére. E szerződés továbbá tartalmazza a támogatási összegek felhasználására, rendelkezésre bocsátására, valamint a szerződő felek kötelezettségeire és jogaira vonatkozó egyéb szabályokat is.

A program sikere érdekében **szükségszerű a 2007 és 2011 közötti hazai költségvetési forrásokat a tárgyévet érintő költségvetési tervezés során betervezni a Költségvetési Törvénybe a program működési költségeinek a fedezésére.**

Az állami támogatást a tervezés során, éves bontásban, a 2007-es költségvetési évet követően az OKM mint kijelölt minisztérium fejezetében irányozza elő.

IV./2. Együttműködés a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséggel, állandó kapcsolattartás a program pécsi irányítótestületével

A hatékony munkát szolgálja a tárcaközi Egyeztető Bizottság megszervezése is. Ebben a MeH, az OKM, a PM, az ÖTM és az NFÜ képviselteti magát; a bizottság titkársági feladatait a kormányzati koordinátor titkársága látja el.

A miniszterek és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség a Nemzeti Stratégiai Referenciakereten belül kiemelt egységes nagyprojektként szerepeltetik az öt nagy projektet együttes megvalósítást – „Pécs – Európa Kulturális Fővárosa nagyprojekt” címen.

Az egységes nagyprojektként kezelt öt kulcsprojekt forrásainak programozása folyamatban van a Nemzeti Fejlesztési Terv részeként a Dél-dunántúli Regionális Operatív Programban.

Az öt nagyprojekt beruházásainak koordinációjáért a Pécs Fejlesztés Kht. felelős.

IV./3. A program megjelenítése, kommunikációjának elősegítése a külföldi magyar kulturális intézetek és a magyarországi turisztikai intézmények bevonásával

Az EKF-program stratégiai célja: Pécs és Magyarország mint „kulturális és idegenforgalmi termék” hatékony bevezetése az európai piacra.

A nemzetközi kulturális promóció szempontjából kiemelt jelentőségű a külföldi magyar kulturális intézményekkel való szoros operatív együttműködés kialakítása: jelentős szerep juthat elsősorban a németországi háttérintézményeknek (Berlin, Stuttgart) és azok helyi partnerintézményeinek.

Pécs mint kulturális termék, illetve idegenforgalmi célpont piaci bevezetésének területén stratégiai partnerségi kapcsolat alakítható ki a Magyar Turizmus Zrt.-vel, mind belföldi, mind külföldi viszonylatban.

IV./4. A program promóciója, a programmal kapcsolatos egyéb nemzetközi kooperációk, projektek ösztönzése, támogatása

Az EKF-program hatása nem szorítkozhat Magyarországra. Pécs relatív ismeretlensége már 2007-től komoly nemzetközi, de

főleg európai Pécs-promóciót tesz szükségessé. Ennek első programja a 2007-es németországi Magyar Kulturális Évad lesz.

Az EKF-program keretében kiemelt jelentőségű az Eszen illetve Isztambul városával kialakítandó szorosabb együttműködés, mely részben célja is az EKF elgondolásának.

Pécs számára fontos a másik két kulturális fővárosban való aktív, állandó jelenlét, illetve az, hogy a 2007–2010-es időszakban a német és a török kultúra is fokozottabban jelen lehessen Pécsen.

A másik jelentős pontja a kooperációknak a balkáni „kijárat” felé való kapcsolaterősítés déli szomszédainkkal. Emellett nagy gondot kell fordítani a nemzetiségi kultúrák jelenlétére. Javasoljuk az érintett társtársakkal való együttműködést.

A fenti célok létrejöttéhez a Nemzeti Kulturális Alap kiemelt büdzsét különít el.

IV./5. A nemzetközi sikerhez szükséges kommunikáció kormányzati elősegítése

A program nemcsak az érintett régió, hanem egész Magyarország számára is kiemelkedő lehetőség „országkép” építésére; hatása fokozza a kulturális, turisztikai és gazdasági vonzerőt. A program sikere számos tényezőtől, és azok egymásra hatásától függ. E tényezők között kiemelt szerepet kap a program kommunikációja.

V. A KULTÚRA FINANSZÍROZÁSI RENDSZERÉNEK ALAKÍTÁSA

(kulturális politikai cél: a kulturális modernizáció; a kulturális reformpolitika céljainak teljesülését támogató finanszírozási megoldások kialakítása, működtetése, a már működő elemek összhangjának megteremtése; partnerség és kooperáció; kiszámítható viszonyok a finanszírozásban; a kultúra presztízsének a növelése a magánszféra felé; kulturális „hozam” a fejlesztésekben)

V./1. A kultúra állami finanszírozásának alapelvei

Az állam azokat a feladatokat finanszírozza (intézményi vagy feladatfinanszírozás formájában), amelyek pénzellátása közérdek, de mástól az el nem várható, nem remélhető. Az állam finanszírozzon továbbá olyan területeken, ahol szerepvállalásával „tereli” a többi szereplőt, és (rész)finanszírozásával más szereplőket aktív szerepvállalásra, finanszírozásra készítet. Az államnak arra kell törekednie, hogy szerepvállalásával egyensúlyt, összhangot biztosítson a finanszírozók, illetve az igen sokszínű finanszírozási elemek között.

Az állam a kultúra finanszírozását – mint társadalmi feladatot – két fő eszközzel oldja meg: egyrészt meghatározza a kulturális feladatok teljesítésének formáját (intézmény- vagy feladatfinanszírozás), másrészt a kultúrafinanszírozás elemeinek arányait szabályozza, optimalizálja.

A felsoroltak szerint elkülönülő feladatok, tevékenységek finanszírozása más-más megoldásokat igényel. Az alábbiak szerint a szereplők és a fő megoldásmódok is elkülöníthetők.

Az egyes finanszírozási módokra irányuló célként ki-tűzhető:

egy adott feladat, tevékenység természetének, jellegének megfelelő finanszírozás megfelelően működjön (ne legyen szükség például rendszeresen „előre lefutott” pályázatok révén finanszírozni már intézményesült művészeti együtteseket);

ha még nem alakult ki az adott feladat, tevékenység termé-

zetének, jellegének megfelelő finanszírozási mód, akkor ilyen létrejöttön; a közeljövő sürgető feladata például a 2007-2013. közötti uniós kulturális pályázatok önrész-biztosítási pénzügyi technikáinak kialakítása. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) a kulturális célokat fejlesztések, helyi „attrakciók” létrehozásához kapcsolva tudja befogadni, ami kiváló lehetőséget teremt a vállalkozói tőke bevonásával megvalósuló közösségi finanszírozás technikáinak kialakítására;

összetett finanszírozás esetén a pénzellátási formák és volumenek arányai minél kedvezőbben alakuljanak (például növekedjék a piacszerűen is működni képes előadóművészeti produkciók jegybevételeiből történő finanszírozásának hányada);

az összetett finanszírozás belső szerkezete ne merevedjen meg, illetve váljon rugalmassá (az állami finanszírozásban ma sajnos különösen jellemző az ún. bázisra alapuló működő tervezés - finanszírozás, amely rendkívül rugalmatlan);

az állam, illetve az önkormányzat adja át, engedje át a „saját lábra állni képes”, saját bevételeiből megélni képes tevékenységeket a civil, illetve a vállalkozási szférának; ez az Arts & Business témakör egyik fontos eleme, amely a nem állami és nem önkormányzati működtetők hatékonyság iránti nagyobb érzékenysége, kétségtelenül nagyobb rugalmassága révén biztosít tágabb érvényesülési lehetőségeket a kulturális tevékenységeknek;

a finanszírozás és annak szabályozása engedje a nem állami és nem önkormányzati szereplők által fenntartott, végzett kulturális tevékenységeket lábra kapni, működni; ez az Arts & Business témakör másik igen fontos eleme, amely mindenekelőtt azt fejezi ki: az államnak vissza kell vonulnia abból a pozícióból, hogy egyedülként eldöntse, mi számít a kultúra részének, e szerepet az állam és szervei nem sajátíthatják ki, párbeszédre, konszenzusra, a részfinanszírozások együttesével megvalósuló együttműködés kialakítása a cél.

V./2. A kultúra finanszírozásában szerepet játszó partnerek és finanszírozási hozzájárulásai áttekintése

A kulturális feladatok ellátása, szervezése, illetve a feladat-teljesítés feltételeinek biztosítása központosítottan, decentralizáltan, intézményi keretben és programszerűen is történhet.

Az állam szerveinek, intézményeinek finanszírozási hozzájárulásai:

közvetlen fenntartói támogatás

közvetett fenntartói támogatás (pl. pályázati önrész biztosítása, garanciavállalás, hozzáférés biztosítása fenntartói hálózathoz, képzések...)

eszközök, ingatlanok – ingyenes, vagy kedvezményes – rendelkezésre bocsátása révén megvalósuló támogatás, az állami szabályozás keretében biztosított kedvezmények (eltérített adómenték, eljárási könnyítés...)

célzott feladat-financezírozás formában megvalósuló támogatások (pályázati források, ún. normatív feladat-financezírozás, kulturális célú központi alap-képzés...)

alaptevékenységhez kapcsolódó kiegészítő, illetve vállalkozási tevékenység bevételei

Az önkormányzatok finanszírozási hozzájárulásai:

közvetlen fenntartói támogatás

közvetett fenntartói támogatás (pl. pályázati önrész biztosítása, garanciavállalás, hozzáférés biztosítása fenntartói hálózathoz, képzések...)

eszközök, ingatlanok – ingyenes, vagy kedvezményes – ren-

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

delkezésre bocsátása révén megvalósuló támogatás

A „kultúrafogyasztó” magánemberek és szervezetek esetében:

jegyvásárlásból és belépődíjakból származó hozzájárulások
a kulturális fogyasztáshoz – időben, térben vagy tematika szerint – kapcsolódó fogyasztásból fakadó kereskedelmi bevételek

Nem állami és nem önkormányzati fenntartók, működtetők esetében:

jegyvásárlásból és belépődíjakból származó hozzájárulások
a kulturális fogyasztáshoz – időben, térben vagy tematika szerint – kapcsolódó fogyasztásból fakadó kereskedelmi bevételek (ún. merchandising)

közvetlen és közvetett fenntartói támogatás

állami és önkormányzati pályázatokon elnyert közösségi források

Gazdálkodó szervezetek, vállalkozások finanszírozási hozzájárulásai:

ellenszolgáltatás igénye nélküli támogatás

nem profitban, hanem vállalati presztízs növekedésben, pozíciójavulásban mérhető elvárások mentén biztosított céges hozzájárulások

profitelvárások mentén megvalósuló, vállalkozási tartalmú kulturális befektetések – tiszta formában: a kulturális piacon működő vállalkozások pénzárama

Támogatók finanszírozási hozzájárulásai:

intézményi támogatás

magánszemélyektől érkező támogatás

V./3. A forrásbővítés lehetőségei

A kulturális politika célja a kulturális modernizáció – az intézményi struktúra átszervezése annak érdekében, hogy teljesítmény- és minőség szemléletű kulturális gazdálkodás alakuljon ki. Ehhez alapelveként a partnerség és kooperáció szem előtt tartása vezet, eredményeként pedig kiszámítható viszonyok alakulnak ki a finanszírozásban, nő a kultúra presztízse a magánszférában. Határozottan megjelenik a vállalkozói tőke s vele a jelentős kulturális „hozam” a fejlesztésekben.

Az előző pontban leírt szempontok mindegyike szerint át kell tekinteni és tervezni a fejlesztéseket. A teljesség igénye nélkül, jelentős hatású részelemek lehetnek az alábbiak:

A műalkotások vásárlásának ösztönzésére a ciklus egy későbbi szakaszában sikeres lehet a most a társasági adótörvényben megfogalmazott műalkotás-vásárlási kedvezmény bővítése, kiterjesztése más jövedelmekre, illetve más alkotásokra is.

A piaci mechanizmusok kultúrabarát alakítása, a magánszféra kedvező jogi, finanszírozási környezet kialakításával történő ösztönzése – a filmtörvényhez hasonlóan – a képző-, ipar- és a zeneművészet területén, esetleg más téren is.

A közvetett állami finanszírozás forrásainak bővítésére a kulturális járulékkör kiszélesítése.

A kulturális járulékkifizetési kötelezettség további szektorokra – többek között – mobiltelefonon továbbított képekre és zenei anyagokra, turisztikai szolgáltatásokra, informatikai szolgáltatásokra történő kiterjesztésének lehetősége.

V./3.a Az Arts & Bussines nemzetközi finanszírozási modell magyarországi alkalmazása

Az Arts & Business modell kibontakozása érdekében az állam sokat tehet oktatással, képzéssel, a tapasztalatcsere szervezésével. Segítheti a szereplőket, motiválhatja őket piackutatással, kulturális kutatással. Mozgósíthatja a szereplőket, illetve bevonhat új aktorokat tanácsadással, mentori rendszer működtetésével.

Az állami feladatok között helye van a tőkehiány miatt jellemzően innovatív, kreatív mikrovállalkozások tőkepótló,

illetve hiteltámogatásának.

A magánszféra kultúratámogatásának elismertetéséhez, presztízsének – és vonzerejének! – növeléséhez hozzájárulhat a jelenlegi rendszer elfogulatlan felmérése, bemutatása, s ez egyben az ösztönzés irányait is megmutathatja.

Ki kell alakítani egy olyan kulturális járulékkifizetési rendszer kereteit, amelyben a járulékkifizető az általa fizetendő járulékk felhasználását pontosan nyomon követheti, egy részéről akár közvetlenül rendelkezhet. Ennek része lehet olyan megoldás is, amelynek során a járulékkifizető az általa fizetendő járulékk összegét részben vagy egészben közvetlenül fizethetné meg egy általa választott kedvezményezettnek. Más kedvező hatásai mellett egy komplex kulturális információs bázis erősíti az Arts & Business megoldások életre hívását is, mert információkat szolgáltat a kulturális piac intézményeiről, szereplőiről, jelenségeiről, trendjeiről, támogatóiról. Ezzel orientál, lehetőséget nyújt a kockázatok csökkentésére, javítja a kulturális piacra lépési esélyeket. A teljesítmények megítélhetővé, mérhetővé tételével segíti a közösségi és magán kulturális intézményeket a szponzorok bevonásában és megtartásában.

Segíti az állami kulturális intézmények hatékony megjelenítését az üzleti szféra szereplői felé; segíti azon kezdeményezések megvalósítását, amelyeken keresztül a gazdasági társaságok mindennapi életébe bele lehet szőni a művészetek iránti igényt és érdeklődést; segíti a piaci mechanizmusok kultúrabarát átalakítását; ösztönzi a magánszférát, és elősegíti a kedvező adójogi, finanszírozási környezet kialakítását.

Az Arts & Business szervezet képes ellátni a szükséges információkkal a döntéshozókat a hatékonyabb kultúrafinanszírozás megvalósításának érdekében (jogszabályok, adópolitika, intézményi és projekt-költségvetések stb.) Egyrészt a kutatási és tanácsadási tevékenység révén, másrészt a művészeteket, kultúrát támogató szféra szereplőivel való napi kapcsolattartás következtében számos olyan információ gyűlik össze, amelyek elemzése segíti a vélemények visszacsatolását, a különböző elképzelések, javaslatok értékelését.

Mindez hatékony támogatást nyújthat a kulturális kormányzat politikai döntés-előkészítéséhez, ezen keresztül pedig az ágazati lobbitevékenység sikeréhez.

V./4. Az állami kulturális intézményrendszer feladatrendszerének átgondolása; a párhuzamos feladatok megszüntetése, új kulturális igazgatási rendszer

Az állami finanszírozás új szempontjai: intézmények, programok, projektek (programtervezési biztonság feltételeinek kialakítása). A kulturális modernizáció a teljesítményelvű követelményrendszer kialakítását, intézmények stratégiai (menedzsment) tervezését jelenti, illetve nyitást külső források felé.

Művészeti területenként meg kell határozni az állami szerepvállalás mértékét és módját, vagyis a tárca által közvetlenül fenntartott intézmények körét.

Az előadó-művészeti (színházi, zenei, táncművészeti) területen ez akár szűkítést, míg az intézményi háttérrel alig rendelkező alkotóművészeti (képzőművészeti, iparművészeti, fotóművészeti, valamint irodalmi) területen akár bővítést is jelenthet.

Cél, hogy a tárca közvetlen fenntartásában csak egy-egy, az adott területet rangjához méltó infrastrukturális és gazdasági feltételek között reprezentáló intézmény működjön.

Ez a gyakorlatban a nemzeti művészeti intézmények körének meghatározását, feladatrendszerük pontosítását és ezek jogszabályba foglalását jelenti (pl. a Nemzeti Színház Rt. és a

Pesti Magyar Színház költségvetési intézményi formában történő összevonása, az Ernst Múzeum integrálása - visszahelyezése a Múcsarnokba, a Budapesti Kamaraszínház és a Játékszín átadása a fővárosnak).

A megszűnő művészeti közalapítványok, alapítványok közfeladatainak ellátása érdekében a nemzeti intézményeknél feladatbővítő, struktúra-korszerűsítő, profilmódosító intézkedéseket hajtunk végre.

A művészeti intézmények új működési formájáról jogszabály megalkotása szükséges. Olyan működési formát kell számukra kidolgozni, amelyben a közalkalmazotti státus nem akadályozza a mobilitást, a művészi minőségen alapuló és teljesítmény-központú javadalmazást. A közfeladat ellátása pedig nem ütközik a gazdasági társaságokra jellemző bevételközpontúsággal (pl. a Nemzeti Filharmonikus Zenekar, Énekkar és Kottatár Kht. és a Nemzeti Színház Rt. további működtetése)

V/5. Az ÚMFT és a kultúrákövetítés kapcsolata

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv céljaihoz kapcsolódóan a közművelődési szakterületen fejlesztendő területeket határoztunk meg az NFT II. (elsősorban a TAMOP, TIOP) tervezési rendszerében:

„Aktív időskor” – Program az időskorúak kulturális szokásainak fejlesztésére. Cél: az OP-ban nevesített „A közművelődési intézmények szociokulturális szolgáltatásainak fejlesztése”.

„Életmód – Életminőség – Tanulás” – célja az általános műveltség növelése, a kulturális szocializáció minőségi fejlesztése, a felnőtt korú népesség bevonása és fogékonnyá tétele a minőségi kultúra iránt.

„Múlt – Jelen – Jövő” – A program célja, hogy a népművészet és hagyomány legyen meghatározó a helyi közösségi élet, a hiteles identitás alakításában, a település megtartó képességének erősítésében, valamint az értékteremtésben, az átörökítésben. E kreatív tevékenységek során növekedjen a népi iparművészet térnyerése a kreatív iparban (munkahelyteremtő, gazdaságélénkítő hatás).

Multifunkcionális közösségi központok kialakítása a nem-formális tanulás és a közösségfejlesztés szolgálatában

A térségi szempontból jelentős nagyvárosokban a központi elvek alapján megvalósuló fejlesztések a korszerű szolgáltatásokat széles körben nyújtó többfunkciós közösségi terek létrehozására irányulnak, amelyek egyaránt szolgálják az oktatást, képzést, az át- és továbbképzést, a korszerű tömegkommunikációt, a közösségi tevékenységeket és rendezvényeket, továbbá egyéb kiegészítő (információs, szociális, prevenció, közigazgatást segítő) funkciókat.

Az oktatási - kulturális intézmények interszektorális és egymás közötti együttműködését szolgáló infrastruktúra fejlesztése

A beavatkozás tartalmazza az intézmények működési feltételeinek javításához, új funkciókkal való bővüléséhez szükséges infrastruktúra fejlesztését, eszköz- és IKT-fejlesztéseket.

A TIOP keretében olyan beruházások valósulnak meg, amelyek lehetővé teszik a komplex funkciók „egy fedél alá” történő integrálását, az ehhez szükséges infrastruktúrális átalakításokat.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv céljaihoz kapcsolódóan múzeumi területen – az Alfa Programban megfogalmazott célokat szolgáló eszközrendszer bővítése és hatókörük kiszélesítése érdekében – a következő fejlesztendő területeket határoztuk meg az NFT II. (elsősorban a TAMOP, TIOP) tervezési rendszerében:

Múzeumok „látogatóbarát” fejlesztése és oktatási - képzési

szerepének infrastrukturális erősítése: célja a múzeumok szocio-kulturális szolgáltatásainak modernizálásához, turisztikai vonzerejének növeléséhez és „nyitottabbá” tételéhez, oktatási - képzési szerepének erősítéséhez szükséges humán és tárgyi infrastrukturális háttér fejlesztése.

Múzeumok elektronikus adatbázis-fejlesztése: célja a magyar kulturális örökség múzeumokban őrzött javaihoz való hozzáférés kiszélesítése és modernizációja (papír alapú nyilvántartások egységes informatikai alapra helyezése, távlatilag országos lefedettségű adatbázis-hálózatba szervezés igényével).

A minőségi felsőoktatást szolgáló múzeumi partnerszolgáltatói hálózat kiépítése és fejlesztése: célja a múzeumok közreműködésének biztosítása a felsőoktatás elméleti képzését kiegészítő szakmai gyakorlat megszerzésében, továbbá a múzeumi gyűjteményekhez való szakmai - tudományos célú felsőoktatási hozzáférés kiszélesítésében, különös tekintettel a felsőoktatás bolognai folyamattal összhangban zajló képzési reformjára és szakember-kibocsátás összehangolására a munkaerőpiac tartalmi igényeivel.

A fejlesztési nagyberuházásokkal összefüggő régészeti örökségvédelemi feladatokat ellátó múzeumi hálózat infrastruktúrájának javítása (logisztikai program): a nagy léptékű földmunkákkal együtt járó fejlesztési nagyberuházások megvalósításának optimalizálása a megelőző régészeti feltárások vonatkozásában.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv céljaihoz kapcsolódóan könyvtári területen a következő fejlesztendő területeket határoztuk meg az NFT II. (elsősorban a TAMOP, TIOP) tervezési rendszerében:

Információs Kommunikációs Technológia-fejlesztés, zárt hálózat (dedikált hálózat) megteremtése, különös tekintettel a szerzői jog által védett alkotások szolgáltatására.

Cél: minden könyvtár – különösen az iskolai könyvtárak – rendelkezzen olyan hozzáféréssel, ahol a szerzői jog által védett tartalmak is hozzáférhetők, tanulás és kutatás céljából.

A könyvtárakban őrzött nemzeti kulturális örökség dokumentumainak digitalizálása az OSZK koordinálásával.

Cél: a legszélesebb körű hozzáférést biztosítani a kulturális örökség szempontjából legfontosabb dokumentumokhoz, amelyeket az OSZK és a hazai könyvtárak őriznek.

A gyűjteményekben (múzeumok, levéltárak) őrzött kulturális javak digitalizálása a Neumann Könyvtár szakmai koordinációjával.

Cél: a legszélesebb körű hozzáférést biztosítani a kulturális örökség szempontjából legfontosabb dokumentumokhoz.

„Tudásdepó-expressz” a szolgáltató könyvtári hálózatok kialakítására és fejlesztésére.

Cél: az ország bármely részéről biztosítani a könyvtári szolgáltatások releváns és igen gyors elérését, beleértve az otthonról történő elérést is.

Az információs műveltség kialakításának támogatása a könyvtári informatikai eszközökkel és információforrásokkal.

Cél: a könyvtári szolgáltatások használatának megtanítása az élethosszig tartó tanulás és az e-társadalomban való részvétel támogatása érdekében.

A városiakok életminőségének javítása a városi könyvtári szolgáltatások fejlesztésén keresztül.

Cél: Olyan differenciált és dinamikus szolgáltatásokat nyújtó városi könyvtárak kialakítása, amelyek közvetlenül

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

hozzájárulnak a helyi lakosság társadalmi és munkaerő-piaci aktivitásának növeléséhez, a tanulás segítéséhez.

Az olvasáskultúra fejlesztése

Cél: olyan könyvtári programok kialakítása, amelyek segítik a társadalmi beilleszkedést és az egyéni versenyképesség fejlesztését, mind az iskolában, mind a társadalomban.

V./6. A Pólus-program kulturális fejlesztési vonatkozásainak az erősítése

A komplex programok „prototípusa” a fejlesztési Pólus-program. Az Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió stratégiai célként, az Országos Területfejlesztési Konceptió középtávú fejlesztési célként jelöli meg a régiókat dinamizáló fejlesztési pólusok megerősítését és a városhálózati kapcsolatrendszer fejlesztését. „...a fejlesztési pólusok gazdasági - társadalmi térszervező erejének erősítése érdekében a térségi – innovációs, gazdasági, kulturális – funkcióik fejlesztése, képessé téve őket a térségük dinamizálására az

elérhetőségük és az együttműködési kapcsolataik erősítése révén.”

Az OFK által kijelölt hat fejlesztési pólus (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr; a Közép-dunántúli Régióban társpólusként Székesfehérvár–Veszprém) 2006 decemberéig elkészíti komplex fejlesztési stratégiáját, melyben a kulturális tárca is közreműködik. Ennek előkészítésére és a projektgenerálásra a Kormány pólusonként külön összeget különített el. Javasoltuk, hogy a Közkincs Bizottságokat is vonják be a tervezésbe.

A fejlesztési „pólusok” – Szeged kivételével – részt vettek az Európa Kulturális Fővárosa program pályázaton, a készülő „pólus-stratégiákban” hangsúlyosan jelennek meg a kulturális fejlesztések. Ezért **a programok, projektek szakmai kidolgozásában a tárca kiemelt érdekeltséggel rendelkezik.** Ezt támogatva a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program kulturális prioritásának egyik művelete célzottan a fejlesztési pólusok kulturális összetevőire irányul.

MODELLÉRTÉKŰ KULTURÁLIS TERVEZÉSI, EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus valamint

a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás között

„A vidékfejlesztés feladatának kell tekintse a vidéki lakosok regionális önazonosságának erősítését és a közösségi tevékenységek elősegítését...minél erőteljesebben megjeleníteni a kultúra, a közösségi művelődés fontosságát a településfejlesztési koncepcióban... (történjen meg a) vidéki élet képességeinek feltárba vétele, fejlesztése, nyilvánosság felé történő megjelenítése”

(Európa Tanács: Vidéki Térségek Európai Kartája)

Tartalomjegyzék

1. VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ
  - 1.1. Előzmények, szakmai alapelvek
  - 1.2. A kulturális - tervezési modellprogram előkészítő szakaszában közreműködtek
  - 1.2. A kulturális-tervezési modellprogram előkészítő szakaszában közreműködtek
  - 1.3. A modellprogram átfogó céljai
  - 1.4. A modellprogram közvetlen céljai
  - 1.5. A modellprogram szakaszainak szakmai tartalma
  - 1.6. Az együttműködés feladatmegosztása
  - 1.7. Összefoglaló megállapítások, javaslatok
2. A TELEPÜLÉSEK KULTURÁLIS HELYZETKÉPE
  - 2.1. Gyermely
  - 2.2. Héreg
  - 2.3. Környe
  - 2.4. Szárliget
  - 2.5. Szomor
  - 2.6. Tarján
  - 2.6. Tatabánya
  - 2.8. Várgesztes (Gestitz)
  - 2.9. Vértessomló (Schemling)
  - 2.10. Vértesszőlős
3. A TATABÁNYAI TÖBBCÉLŰ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS TELEPÜLÉSEINEK KULTURÁLIS ÉRTÉKKATASZTERE

1. Vezetői összefoglaló

1.1. Előzmények, szakmai alapelvek

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, mint az Oktatási és Kulturális Minisztérium háttérintézménye, egyik legfontosabb feladatának tekinti a kulturális vidékfejlesztés folyamatainak és szereplőinek szakmai, módszertani támogatását, kistérségi illetve regionális szintű együttműködések kezdeményezését. Ennek a küldetésének jegyében hozta létre szervezetén belül a **Regionális Programok Főosztályát**, valamint a régiókban működő hét **Kulturális Koordinációs Irodát**. A hálózat másfél éves munkája során számos információ, tapasztalat és munkakapcsolat alakult ki az egyes régiókban, a különböző térségi szinteken. Mindezek együttes eredményeként fogalmazódott meg a megállapítás, mely szerint a kulturális szféra nem kap fontosságának megfelelő figyelmet a térségi-, regionális- és országos fejlesztési tervek,

koncepciók, stratégiák kidolgozása során, így a szféra nem kellően felkészült a 2007-2013. közötti időszak európai uniós forrásainak fogadására.

A települések vonzóna tétele a felnövekvő generációk számára, a szűkebb pátria megtartó erejének növelése nem lehetséges a közösségi értékek ápolása, a hátrányos helyzetű térségek és rétegek kulturális esélyegyenlőségének javítása, a képzett emberi erőforrás fejlesztése nélkül. Ehhez azonban vonzó, korszerű közösségi terek, színvonalas programok és szolgáltatások, elkötelezett kultúráközvetítők és anyagi források kellene.

A regionális illetve az ágazati operatív programok a tervek szerint jelentős, a kulturális intézményrendszer infrastruktúrájának fejlesztésére, az életen át tartó tanulás támogatására, a lakosság életminőségének, az épített és a szellemi örökség megőrzésének, valamint a települések turisztikai vonzerejének növelését célzó programokra fordítható összegeket fognak tartalmazni. Ezekre a forrásokra azonban csak a települések, intézmények, szervezetek partneri együttműködésen alapuló, kidolgozott, hosszú távon is működőképes projektjeivel lehet a siker reményében pályázni, és a közös célokat az elnyert összegek segítségével megvalósítani.

Ennek érdekében az MMIKL 2006 őszén valamennyi régió egy-egy kistérségében kezdeményezte modellértékű kulturális -tervezési program együttműködésben történő megvalósítását. A Közép-dunántúli Régióban a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulást kerestük meg elsőként, és javaslatunk nyitottságra, fogadókészségre talált. A Kistérségi Tanács és a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus 2006. december 14-én együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá, ezt követően elindult a program előkészítése.

1.2. A kulturális - tervezési modellprogram előkészítő szakaszában közreműködtek

A program vezetői:

Mók Ildikó – a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus munkatársa, a Közép-dunántúli Régió Kulturális Koordinációs Iroda vezetője

Gergely Evelin – A Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás kistérségi referense

Németh Gábor – A Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás, kistérségi referense

A települések polgármestereivel folytatott helyzetfeltáró beszélgetés résztvevői:

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Település	Név
Gyermely	Sáros György
Héreg	Dékán János
Környe	Beke László
Szárliget	Andráská Gyula
Szomor	Nagy György
Tarján	Jelli János
Tatabánya	Bencsik János
Várgesztes	Menoni Gabriella
Vértessomló	Hartdéken József
Vértesszőlős	Dr. Nagy Sándor

A települési kulturális kerekasztal-beszélgetések résztvevői:

NÉV	KÉPVISELT KÖZÖSSÉG
Gyermely	

Gábor Lajosné	Oktatási és Kulturális Központ
Csepregi Márton	OKK, Széchenyi Kör, Gyermely-Szomor L. E.
Sáros György	Polgármester

Héreg

Tóthné Imeli Márta	Ált. Iskola, Óvoda, Hagyományőrző Egyesület
Lenti Józsefné	Nyugdíjas Klub

Vörös Géza	Lovaskör

Szíjj Judit	Körjegyző

Csordásné Danis Mónika	Alapítványvezető
Dékán János	Polgármester

Jakab István	Református lelképásztor

Környe

Wiszt Ferenc	Német kisebbségi Önkormányzat

Bozóné Kucsár Anikó	Magyar Dalkör

Eisenbart Elvira	X-PLOR Táncgyűttes

Eisenbart Győzőné	Művelődési Ház, vezető

Beke László	Környe Község Önkormányzata, polgármester
László Márta	Szivárvány Táncgyűttes

Szárliget

Plank Ferencné	Szárligeti Sportegyesület

Andráská Gyula	Polgármesteri Hivatal, polgármester

Mezei Ferenc	Polgárőr Egyesület

Dániel István	Könyvtár

Horváth Sándor	Kulturális- és Sportbizottságelnök

Káfony Zoltán	Nyugdíjas Klub

Szomor

Steiner Gabriella	Önkormányzat, Egyház

Dr. Budainé Szabó Margit	Táncsoport

Szakács Sándorné	Szomor Jövőjéért Alapítvány

Zavarkó Balázsne	Német Kisebbségi Önkormányzat

Nagy György	Polgármesteri Hivatal, polgármester

Tarján

Godó Zoltánné	Nemzetiségi Dalkör

Pilczinger Anna Mária	Német Nemzetiségi Óvoda

Kazi Mária	Nyugdíjas Klub Közösségi Színtér

Mózer Nikolett	Tarjáni ÁMK, Közösségi Színtér

Árendásné Huj Katalin	Tarjáni ÁMK, Általános Iskola Német Klub

Riesing Istvánné	ÁMK, Általános Iskola Nyelvi munkaközösség

Miskovics Mária	Tarjáni ÁMK Német Kisebbségi Önkormányzat

Bánfiné Varga Ágnes	Ritmus Alapfokú Művészetoktatási Intézmény

Bánfi Csaba	Ritmus Alapfokú Művészetoktatási Intézmény

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Stréhli György	Zenei Egyesület	Laub Klára	Gyermektáncsoport
Fülöp István	Német Kisebbségi Önkormányzat	Vértessomló	
Csik Ákos	ÁMK, Általános Iskola Gyermekek kézilabda	Kesztlerné Koller Helén	Óvoda
Jakab István	Református Egyházközség	Shäffer László	Tűzoltóság
Jelli János	Polgármesteri Hivatal, polgármester	Hartdégenné Riedler Éva	Iskola
Tatabánya		Pfiszterer Zsuzsanna	Táncsoport
Dallos István	Tatabányai Múzeum, Szabadtéri Bányászati Múzeumért Alapítvány	Igó István	Alpolgármester, sportkör
Kelemen Zoltán	A Közművelődés Háza Kht.	Hartdégén Józsefné	Nemzetiségi dalkör
Szabó Szilvia	Tatabányai Polgármesteri Hivatal, Szabadművelődési Társulás	Vértesszőlős	
Schmidt Magda	Széchenyi Művelődési Ház, Felsőgalla	Dr. Patakiné Muk Klára	Nyugdíjas Klub
Takács Anna	József Attila Megyei Könyvtár	Nagy Tibor	Segítő Kéz, Vértesszőlőért Közhasznú Alapítvány
Csáky Ida	Puskin Művelődési Ház, Bánhida, Fantom Kulturális Kiadó Egyesület	Persikné Szabó Katalin	Művelődési Ház
Várgesztes		Törökné Pákovics Erika	Óvoda, Szlovák Kisebbségi Önkor- mányzat, Pátia Faluközösségi Egyesület
Payer Gábor	újságíró		
Hartdégén Ignác	Hagyományőrző Klub		
Pillmann Ferenc	Várgesztesi Sport és Faluvédő Egyesület		
Eigner Tibor	Önkormányzati Képviselő		
Krüpl Lászlóné	Önkormányzati Képviselő		
Geiszt Róbert	Faluház		
Józsáné Zalka Mária	Kézimunka Klub		
Beck Ferencné	Német Kisebbségi Önkormányzat		
Menoni Gabriella	Polgármester		
Richter Ferenc	Önkormányzati képviselő		
Pillmann Katalin	Óvoda, iskola		
Pillmann József	Német Kisebbségi Önkormányzat		

1.3. A modellprogram átfogó céljai

A 2007-13. közötti időszakban a regionális illetve az ágazati operatív programok a tervek szerint jelentős, a kulturális intézményrendszer infrastrukturális fejlesztésére, az életen át tartó tanulás támogatására, a lakosság életminőségének, az épített és a szellemi örökség megőrzésének, valamint a települések turisztikai vonzerejének növelését célzó programokra fordítható összegeket fognak tartalmazni.

Ezekre a forrásokra azonban csak a települések, intézmények, szervezetek partneri együttműködésen alapuló, kidolgozott, hosszú távon is működőképes projektjeivel lehet a siker reményében pályázni, és a közös célokat az elnyert összegek segítségével megvalósítani.

Ennek érdekében szükséges, hogy a kistérségek rendelkezzenek a kulturális terület középtávú fejlesztési céljait meghatározó koncepcióval, annak megvalósítását szolgáló stratégiával és a fő fejlesztési feladatokat kidolgozó projektekkkel.

A sikeres fejlesztés fontos feltétele, hogy megtörténjen a kulturális területen dolgozó munkatársak, társadalmi szerepvállalók illetve segítők felkészítése a partnerségben történő együttműködésre, a pályázatírásra, a projektfejlesztésre és megvalósításra.

1.4. A modellprogram közvetlen céljai

Előkészítő szakasz

• Kistérségi Kulturális Kerekasztal létrehozása, a párbeszéd, együttműködés, partnerség kereteinek és gyakorlatának megteremtése érdekében, a kistérség településeinek kulturális szereplői (intézmények, civil szervezetek, egyházak stb.) részvételével

• A települések kulturális, turisztikai értékkataszterének összeállítása

Kidolgozó szakasz

• kistérségi szintű kulturális koncepció kidolgozása
• közös, partnerségi együttműködésen alapuló projektek tervezése, kidolgozása, pályázati anyaggá való előkészítése

Követő szakasz

• a szerepvállalók szakmai - módszertani felkészítése az együttműködés, a közös célok megvalósítása és a projektek menedzselésére, a pályázatok megírására és a konzorciumokban történő eredményes működésre

1.5. A modellprogram szakaszainak szakmai tartalma

Előkészítő szakasz

• A települések kulturális életének vezetői, véleményformálói, döntéshozói névsorának összeállítása

• Személyes interjú a települések polgármestereivel. Helyzetkép, elvárások, tervek, folyamatban lévő fejlesztések. A fenti lista kiegészítése.

• Előkészítő interjúk a települések kulturális életének meghatározó szereplőivel. (Személyes beszélgetés, előkészítő kérdőív)

• Előkészítést összegző tanulmány készítése

• Programzáró workshop az érintett települések kulturális életének szereplői, formálói részvételével.

Kidolgozó szakasz (javaslat)

Kommunikáció, együttműködés, partnerség tréning

Célja: a hatékony együttműködéshez szükséges emberi készségek, kompetenciák fejlesztése, a szervezeti keretek kialakítása; a szervezeti diagnózismodell bemutatása; a kulturális tervezési folyamat kistérségi modelljének megismerése

• **A települések és a kistérség kulturális SWOT-elemzése – workshop**

Célja: a települések saját helyzetelemzése; a kistérségre vonatkozó közös helyzetkép megalkotása, az erősségek/lehetőségek, valamint a gyengeségek/veszélyek priorizálása; a közös jövőképelemek megfogalmazása

• A kistérség lehetséges fő kulturális stratégiai fejlesztési irányainak feltárása, megfogalmazása; cselekvési program kidolgozása a 2007-2008. közötti időszakra; közös projektek megfogalmazása – workshop

Célja: olyan jövőorientált kulturális stratégia kidolgozása, amely – illeszkedve a különböző szintű térségi fejlesztési programokhoz – valamennyi település hagyományaira, jelenbeli erősségeire és jövőbeli céljaira alapozva kijelöli a kistérség egésze számára a fő fejlesztési irányokat; kijelöli a 2007-2008. közötti időszak prioritásait; megfogalmazza azokat a projekteket, amelyek megvalósítását elsőként kívánja megkezdeni.

Követő szakasz (javaslat)

• A projektek kidolgozása, pályázati anyaggá való előkészítése

• A projektgazdák képzése; a projektek fejlesztése, pályázatok kidolgozása és benyújtása

1.6. Az együttműködés feladatmegosztása

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus a modellprogram megvalósítása érdekében vállalta:

• A program szakmai kidolgozását, irányítását és menedzselését.

• Az előkészítő szakasz teljes körű térítésmentes megvalósítását.

• Igény esetén a kidolgozó szakasz szakmai koordinálását, szervezését, a megvalósításban való közreműködést.

• A projektgazdák számára pályázatíró tréningen való részvétel lehetőségének koordinálását a Közép-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökséggel.

• Igény esetén a kidolgozott projektek fejlesztésében való folyamatos támogatást, nyomon követést, pályázatfigyelmet.

Az MMIKL a fentiekben részletezett munkát térítésmentesen nyújtja a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulásnak.

Az MMIKL részéről a modellprogram megvalósítója Mók Ildikó, a Közép-dunántúli Regionális Kulturális Koordinációs Iroda vezetője.

A Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás a modellprogram megvalósítása érdekében vállalta:

• Lehetővé teszi a kistérség, illetve az érintett települések fejlesztési terveinek, elképzeléseinek megismerését.

• A kulturális színterek, események és szereplők megismerését.

• A települések véleményformáló kulturális szereplőinek bevonását az előkészítő, illetve a kidolgozó munkába.

• Vállalja a kidolgozó szakasz szakmai megvalósításának költségeit.

A Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás részéről a program kapcsolattartói Gergely Evelin és Németh Gábor, kistérségi referensek.

1.7. Összefoglaló megállapítások, javaslatok

„Az európai kontinensre a kulturális sokféleség példátlan fejlettsége és sokszínűsége jellemző. (...) Az európai – és így a magyar – vidék is e kulturális sokszínűség hordozója. (...) Ma már Nyugat-Európában a felzárkózott vidék (...) büszke arra a hagyományőrző szerepére – a tájszólásokra, a helyi öltözködési hagyományokra, étkezési és helyi ünnepkultúrára –, amely megmaradt a 21. századra. És már a vidéki ember is elfogadja: mi, városiak ugyanúgy a nemzeti hagyományok részei, alkotói vagyunk, mint ők (...)” GLATZ FERENC: A VIDÉKI MAGYARORSZÁG JÖVŐJE – VITA-ANYAG*

A tatabányai kistérségben eddig lezajlott kulturális tervezési program kerekasztal-beszélgetései során azt tapasztaltuk, hogy a Glatz Ferenc akadémikus által jegyzett vitaanyag Európára, illetve a vidéki Nyugat-Európára tett megállapításai teljes mértékben igazak a tíz település alkotta kistérségre is. Nemzetiségi, nyelvi, vallási sokszínűség, kulturális változatosság, a hagyományok, az értékek újrafelfedezése és ápolása, a több évszázados közös történelem mellett a gyökerek különbözőségének elfogadása és nagyrabecsülése egyaránt jellemzi az itt élő embereket és közösségeiket. Nem is lehet ez más-

* A vitaelőadás alaptézisei elhangzottak 2005. március 4-én „Az európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián

ként, hiszen a tíz település közül nyolcban nagy számban élnek kisebbségek, akik saját identitásukat megőrizve részesei szűkebb pátriájuk kulturális értékkeremtésének, gazdasági gyarapodásának és társadalmi életének. A központi település, Tatabánya szinte leképezi, önmagában is megjeleníti ezt a sokszínűséget, hiszen három elődtelepülése közül kettőben nagyszámú német, egyben pedig szlovák nemzetiségű lakosság él, de rajtuk kívül romák, lengyelek és görögök is élnek a városban.

A kistérség kulturális fejlesztésének közös lehetőségeit keresve számos előfeltételezéssel találkoztunk. A térségi szint indokoltságának, életképességének, szükségességének megkérdőjelezésétől kezdve, az „eddig is csak magunkra számíthattunk, ezután is megleszünk közös programok, tervek nélkül” keserű tapasztalatán át annak a kételynek a megfogalmazásáig, hogy egymástól földrajzilag oly távol eső települések, mint például Szomor és Várgesztes, ugyan miben is működhetnének együtt egymással. A falvak és Tatabánya kulturális helyzetének feltárása során azonban számos olyan momentumot ismerhettünk meg, amelyek ezer szállal kötik össze az itt élőket, és jó alapot adnak az együttgondolkodás, a közös tervezés és cselekvés sikeréhez.

A kistérség települései között, túl a közös magyar történelmi örökségen, erős összetartozást jelent, hogy az évszázadok során lakosságuk többször is igen hasonló körülmények között cserélődött. A török idők alatt több község teljesen, több jelentős mértékben elnéptelenedett. A környék földesurai – elsősorban Esterházy József illetve Sándor Mór gróf – a megmaradt, többnyire református magyarokat elűzve, katolikus németeket (Gyermely, Héreg, Környe, Szomor, Tarján, Várgesztes, Vértes-somló, Alsó- és Felsőgalla) illetve szlovákokat (Vértesszőlős, Bánhida) telepítettek be a lakosság pótlására. Sőt, tovább csavarintva a történelem furcsaságain, a kizárólag magyarok lakta Héreg mai polgárainak ősei is a Csallóközből, a mai Szlovákiából származnak, hiszen a török időkben teljesen kipusztult falut 1670-től szlovákiai magyarokkal népesítették be újra. Két évszázados építkezés, beilleszkedés után aztán különböző mértékben, de mindegyik települést érintette a II. világháborút követő erőszakos kitelepítések, majd a helyükre érkezők betelepítésének hulláma. A nemzedékek sorát érintő megpróbáltatások közös tapasztalatként – nemzetiségtől és anyanyelvtől függetlenül – a ma itt élők kultúrájában, mindennapjaiban tovább élnek. Ennek köszönhetően – bár nyilván ellenkező példa is akad – a tatabányai kistérségben élőknek nem kell hosszasan magyarázni, miben állnak az európai polgárrá válás olyan alapkövetelményei, mint a tolerancia, a kultúrák egymás mellett élése, a másság tisztelete, a különbözőségek értékévé való kezelése.

Az itt élők közös történelme, illetve különböző, ám párhuzamosságokat mutató sorsa olyan sokszínű kultúrát eredményezett, amelynek tovább éltetése, önmaguk, egymás és mások számára történő megőrzése, felmutatása elegendő muníciót adhat a jövőbeni közös kulturális alapú fejlesztésekhez.

A kistérség abban a ritka és kivételes helyzetben van, hogy az 500.000 évvel ezelőtől a legújabb időkig, akár egy hosszú hétvége alatt bejárható, megismerhető keresztmetszetét tudja nyújtani történelmünk emlékeinek. Az őskori leletek (Vértes-szőlős: előembertelep, Tatabánya: Szelim-barlang) a római kori falmaradványok és tárgyi emlékek (Környe, Szomor, Gyermely), a honfoglalás kori legendák (bánhidai csata), az Árpád-kori körtemplom ma-

radványa (Környe), a középkori várak (Várgesztes, Vitány-vár, Somlyó-hegyi maradványok), a Szelim-barlang török kori-, valamint a 18. századi betelepítés legendája (Várgesztes), a szinte valamennyi települést érintő bányász hagyomány, a földrajzi - természeti adottságok hasonlóságában gyökerező mesterségek és tevékenységek, az egyik lehetséges vezérfonala a közös kulturális programok, fejlesztések kialakításának.

Ugyanilyen szervező erő lehet a hagyományok közös és kölcsönös felmutatása, megismertetése. A magyar, a sváb és a szlovák zenei, ének- és tánc kultúra, a megőrzött viseletek, tárgyi emlékek, épületek, a ma is élő ünnepek, szokások, a hagyományos ételek és foglalkozások olyan széles és színes palettáját tudja felvonultatni a kistérség, amely ma még kiaknázatlan kincsesbánya. A szőlőtermesztés, a borászkodás (Környe, Vértesszőlős, Tarján, Szomor, Gyermely, Héreg) szintén több településre jellemző, kultúrát teremtő élő hagyomány, amelynek nyomai a tárgyhasználatától a munkakultúrára át az ünnepekig át- meg átszövik a közös múltat és jelent.

Közös kincse a településeknek az a gyönyörű és változatos természeti környezet, a jellegzetes „pannon táj” amely már ma is kedvelt célponttá teszi a bakancsos és kerékpáros turisták, természetjárók, sziklamászók, vadászok, ornitológusok, ökoturisták, lovasok jó levegőre, csendre, háborítatlan környezetre vágyók előtt a tatabányai kistérséget. Védett növények és állatok (Tarján, Héreg, Gyermely, Szárliget, Szomor), ősnádas (Héreg), jól mászható hegyek és erdőségek, geológiai (Tatabánya) és védett növényeket bemutató tanösvények (Gyermely), horgásztavak (Tarján, Tatabánya, Vértesszőlős, Gyermely, Környe, Vértes-somló, Várgesztes) egyaránt megtalálhatók itt.

A bakancsos és kerek természetjárók (Várgesztes, Vértes-somló, Héreg) kívül a sziklamászók, sárkányrepülő és siklóernyősök (Várgesztes, Tatabánya, Héreg, Vértesszőlős), a lovaglás (Héreg, Vértesszőlős, Vértes-somló), a lövészet és az íjászat (Gyermely, Tatabánya, Vértes-somló) képviselői is megtalálhatók a településeken.

Az érintkezési pontok, a különbözőségek mögül bűvópatak-ként folyton felbukkanó egyezések felfedezése, az egymásra csodálkozás öröme alapozhatja meg a kényszerek nélküli együttműködéseket, olyan tervek kidolgozásának bátorságát és megvalósítását, amelyek egyedül erőn felüliek, összefogva azonban megvalósíthatók.

Biztos háttérrel ad a gondolatok szárnyalásához az, hogy a tatabányai kistérség valamennyi településének rendkívül erős az önszervező képessége. A helyi önkormányzatokat számos civil szervezet, az intézmények, az egyházi közösségek és a helyi vállalkozók támogatják a fejlesztésekben, így a kulturális élet fellendítésében is. Ennek eredményei meg is mutatkoznak a programkínálatban, a közösségi élet élénkségében. A tatabányai kistérségben a szűkös anyagi lehetőségek ellenére több településen új vagy felújított közösségi terek, művelődési házak, sportszarnokok épültek, többé-kevésbé hozzáférhetőek a korszerű kommunikációs csatornák. Néhány településen azonban nincs vagy erősen leromlott állapotú a művelődési ház, a könyvtár, elavultak a berendezések, korszerűtlen a technikai felszereltség. Több helyen nem megoldott a rendszeres nyitva tartás, nincs közművelődési szakalkalmazott, előfordul, hogy a közüzemi díjak kiegyenlítése is problémát okoz a fenntartó számára. Általánosnak mondható tapasztalat, hogy a települések kulturális életének legaktívabb, általában a középkorostályhoz tartozó szereplői aggódva említik,

miszerint nehéz a fiatalokat bevonni a közösségi életbe, a hagyományos csoportokba, a szabadidő értelmes eltöltésének lehetősége nélkül félő, hogy elkallódnak a fiatalok – ugyanakkor szinte mindenütt csak terv egy ifjúsági klub, egy saját fészkek kialakítása, egyáltalán a fiatalokkal való foglalkozás. Mintha a sor végén, a „nem szeretem” feladatok között kullogna a valóban nem könnyű korosztállyal való törődés, a szülők korosztályának elvárásai helyett a gyerekek igényeinek a kiderítése és lehetőségek szerinti teljesítése.

Tapasztalatunk szerint a közösen megoldandó problémák közé sorolható az információkhoz való hozzáférés, illetve azok felhasználásának problémája, a meglévő és tervezett szabadidős, kulturális, közösségi programok összehangolása. Többek között a kulturális fejlesztések ma már szinte egyetlen forrását jelentő pályázati információkhoz való hozzájutásnak nem csak a kiírások dömpingjében való eligazodás képessége a feltétele, hanem az is, hogy mihez kezd az adott település vagy intézmény az információval, a lehetőséggel. Félő, hogy megfelelő szakember, speciális feladatkörű szervezet vagy kapacitás hiányában számos lehetőség marad felfedezetlenül, kihasználatlanul.

Kivételesen minden kistélepusen felmerült rendezvények, műsorok, színházi előadások, szórakoztató estek, ismeretterjesztő programok, kiállítások közös szervezésének, költségkímélő tájoltatásának az igénye. A pályázatfigyelés és -írás, a programszervezés és koordinálás, valamint a turisztikai és kulturális fejlesztés összehangolása, egymásra építése érdekében egyaránt megfogalmazódott egy kistérségi kulturális - turisztikai iroda létrehozásának kívánalma.

Tatabánya, a központi nagytelepülés sem csupán adni tud a „kicsiknek” (elsősorban kulturális szolgáltatásokat, együttműködések kezdeményezését, koordinálását, szakértelmet), hanem a kistélepuséknak rendkívül gazdag értékeiből felfrissítheti a maga programkínálatát, élvezheti az ember közeli, természetes és barátságos környezetet, kapcsolatokat, újra tanulhatja az egymásra támaszkodás, a bizalom és a kölcsönösség energiákat megsokszorozó erejét.

Végezetül összefoglaltuk a kistérségi szintű kulturális tervezés és együttműködés néhány lehetséges területét a program előkészítő szakaszában elhangzottak és a leszűrhető tapasztalatok alapján:

Programszervezés

- közös, fesztiválszerű nagyrendezvények
- közös kulturális rendezvények (színház, mozi, koncert)
- amatőr művészeti alkotók és csoportok kölcsönös szerepeltetése
- kiállítások vándoroltatása a települések között
- hagyományörzés, feltárás, bemutatás, átadás
- közös tanácsadó szolgáltatások (jogsegély, munkanélküli)

Kulturális szolgáltatás

- a felnőttképzési lehetőségek és igények feltárása, közös fejlesztése (nők, munkanélküliek, szépkorúak, hátrányos helyzetűek, romák)
- szakképzések, továbbképzések (pl. népművelő, közösségfejlesztő kollégáknak, leendő kollégáknak)
- közös pályázatok készítése/pályázatfigyelés
- közös technikai bázis kialakítása
- kistérségi kulturális adatbázis készítése, működtetése
- kistérségi kulturális ajánló/hírlevél készítése, működtetése

Szervezeti, módszertani támogatás

- kistérségi kulturális központ feladatellátása, szolgáltatási/együttműködési megállapodás keretei között
- kistérségi kulturális - turisztikai és menedzseriroda felállítása, működtetése
- több település által közösen alkalmazott kulturális szakember

A fejezet elején idézett, a „Vidéki Magyarország” című vitaanyag jövőképről szóló fejezetében egy helyütt ez olvasható:

„Alapvető cél a vidéken élők tisztességes megélhetése és komfortos életkörülményeinek biztonsága. Ám a vidék problémáinak megoldásában a vidéken élők önszerveződő és érdekérvényesítő képességének lényeges javulása nélkül előbbre jutni nem lehet.

(Az) önszerveződések három alapfeltétele:

- a vidéken élők akarják a változásokat és készek az azokban való cselekvő részvételre,
- tudják, hogy hogyan lehet ezeket a változásokat végigvinni, azaz rendelkeznek az ehhez szükséges tudással és információkkal,
- megerősítést és támogatást kapnak kívülről, azaz vannak tanácsadó hálózatok, pénzügyi támogató rendszerek, a törvényalkotás és a kormányzati szervek értik a vidék gondjait és segítik azok megoldását.”

Az alapvető cél elérése érdekében reményeink szerint a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás illetve a Kulturális Kerekasztal hatékonyan és eredményesen tudja felhasználni az előkészítő, helyzetfeltáró munka során összegyűlt információkat, az elkészült és tovább bővíthető, folyamatosan frissítendő értékleltárt, és a települések illetve a kistérség javára fordítja mindazt a kezdeményező-készséget, tenni akarást, jobbitó szándékot és együttműködési készséget, amelyet munkánk során tapasztaltunk. Ezzel segítve az első alapfeltételnek maximálisan birtokában lévő tíz települést ahhoz, hogy boldogulásuk második és harmadik alapfeltétele is rendelkezésükre álljon.

2. A települések kulturális helyzetképe

2.1. Gyermely

A község múltja és jelene

Gyermely a Gerecse-hegység DK-i nyúlványainál, dombosági tájon helyezkedik el. Esztergomtól 33, Tatabányától 24, Budapesttől 38 km távolságra.

A község ősidők óta lakott hely, ezt a következő leletek is bizonyítják:

- Pattintott és csiszolt kőeszközök
- A falu határában lévő római kori temetőben két avarisk síremléket találtak, amelyek ma a Nemzeti Múzeumban láthatók.
- A honfoglaló magyarok emlékére Bencevár nevű dűlőnk bizonyítja. Minden valószínűség szerint az Árpádok idején épülhetett, ma már csak rom.

Gyermely a nevét a néphagyomány szerint a falun keresztül folyó **Csermely** patakról kapta. A másik hagyomány alapján a magasabb fekvésű Szomor lakosai a falujukat otthagyni készültek, és egy mélyebb fekvésű helyet keresve találtak Gyermelyre. Úgy csalogatták társaikat: **Gyer / a / mély / re**, és mivel a lakosság ott akkor kicsi volt, úgy hívták őket:

gyér/i/mély.

Gyermely leginkább a második kőkorszaktól kezdve emberi lakóhely. A római uralmat megelőző időkben a keltákkal együtt az avariskok törzse lakta e területet, akikről Kr. u. 79-ben Plinius is megemlékezik. A római uralom idején népes kolónia lehetett itt. A „német halála” nevű dűlőben például egy előkelő római-nak sírköve került elő.

Nem sokkal a honfoglalás éveit követően magyarok települhettek a községbe. Erről a Bencevár nevű dűlő tanúskodik. 1184 és 1188 között és a 14. században a veszprémi püspökség birtoka volt a község. 1307-től 20 évig a Csák nemzetségbeli Márk fia, István birtokolta. A falu 1529 és 1541 között török kézre jutott. A török világban itt garázdálkodó janicsárok emlékét a Janicsár nevű dűlő őrzi. A község lakosai a hódoltság idején is lakhelyükön maradtak. A református egyházzal már az 1600-as években írott feljegyzésünk van. Az egyház első anyakönyvének első oldalán feljegyezték a törökök által kivetett szolgáltatások listáját. „A 17. században ez a falu a Budán lakó törökök alatt volt, ebben az időben mindazon lakosoknak, akiknek kocsijuk és lovaik voltak, ajándékképpen a budai várba kellett szállítaniuk három csilge fát, és három ízben tüzelőfát két lóval, ezen felül 23 szarvasmarhát behajtani.”

A 17. században Gyermely elpusztult. Rövidesen azonban újra benépesült, jobbra Szomorrról és Zsámbékról települtek ide a korábban elmenekült régi lakosok és utódaik. 1645-ben őket népes református egyházközségként említik. A felszabadító háborúk után Krapffl osztrák generális, majd a győri származású Kinte Orbán tulajdona volt Gyermely. Tőle gróf Esterházy Józsefhez került, majd Pámhákey vette meg. Az ő halála után báró Sándor Mihályé lett.

Az 1784-87-es népszámlálás idején Gyermely lakosságának száma 961 fő volt. Később a község földesura gróf Sándor Mórinc lett, akit lovas bravúrajáról „ördöglovasnak” neveztek el. Kastélyja, amely még ma is áll, a szomszédos Bajna községben volt. Ekkoriban kezdett a községbe a katolikus vallás beszivárogni. 1721-ben mindössze 5 ilyen vallású család élt Gyermelyen. A földesúr azonban minden igyekezetével azon volt, hogy a római katolikus egyház erősödjék. Ezért 1749-ben átépítéssel hozatta rendbe az ősi gót stílusú templomot számukra. Ezekben az években a református egyháznak nagy küzdelmet kellett vívnia a fennmaradásért. Egészen addig, amíg II. József a türelmi rendelettel véget nem vetett a vallási ellentéteknek, így Gyermelyen is helyreállt a béke. A református templom 1786-ban épült fel.

A 19. században lassan szaporodott a lakosság. Ekkor Gyermely határában, a Károly-hegynél eocén kori kőszéntelepeket tártak fel. A lakosság fő foglalkozása a gabonatermelés és a szőlőművelés lett. A szőlőművelés hagyományát még ma is őrzik. Káposztájuk is híres volt, sokat termeltek belőle a szorgalmas lakosok. A Káposztás nevű termőföld erről kapta a nevét.

A gróf Sándor-család birtoka Sándor Mórinc gyermeklányára, Metternich-Sándor Paulinára szállott, s az ő révén a Metternich családdé lett a falu.

Gyermely határában található Gyarmatpuszta, amelynek egykori neve: Gyormat volt. Itt található a Metternich hercegi család birtoka, a régi híres vadaskert, szép vadászkastéllyal a közepén. Az uradalom gazdaságában szeszgyár is működött.

Gyermely előnyös földrajzi helyzetét kihasználva a lakosok Budapest, Zsámbék, Bicske, Dorog, Tata, Esztergom piacait járhatták áruikkal. Az asszonyok túrót, tejfölt, tojást baromfit, zöldség- és gyümölcsféléket (pl. a híres sült kacsafertályt), a férfiak gabonafé-

léket, állatokat, rőzsét és fát vittek a piacra. 1890-ben megalakult a község hitelintézete, a Gyermelyi Takaré- és Hitelszövetkezet. 1929-ben jött létre a Gyermelyi Legeltetési Társulat, 1930-ban a tejszövetkezet, 1953-ban „Petőfi” néven az első termelőszövetkezet. A községben postaügynökség működött. Az orvos és a baba is helyben lakott. Gyógyszertár Zsámbékon és Bajnán volt, a legközelebbi kórház pedig Esztergomban. A század első felében az iskola-üzemeltetés úgy működött, hogy a római katolikusoknak és a reformátusoknak külön volt tantermük és tanítójuk. Ekkor már a katolikusok száma volt magasabb a faluban. Gyarmatpusztán külön népiskola működött.

A község lakói közül körülbelül 350-en harcoltak az I. világháborúban, közülük 54-en hősi halált haltak. A II. világháborúban is sok gyermelyi katona vett részt. A két világháború hősi halottairól a község főterén álló két világháborús szobor emlékezik meg.

A község jelene:

A község szerkezetileg hat részből áll:

1. **A központ:** 1975 óta épül. Két összefüggő tere van, amely 1600 m². Ezeket a tereket középületek zárják le. Itt található az 1786-ban épült, az 1790-ben felszentelt református templom. Közvetlen a templom mellett áll az 1856-ban épült lelkészlak. A központban található az orvosi és fogorvosi rendelő, a gyógyszertár, az önkormányzat épülete, a posta, a takarékszövet, a Malom Vendéglő és egy élelmiszerbolt.

2. **Az öreg falu.** Az 1900-as évek első feléből származó épületeket találunk itt, melyeknek központja a Palotadomb. Ezen áll a katolikus templom és a barokk stílusú volt Metternich-kúria, melyet művészteleppé alakítottak át.

3. A 70-es évektől kezdődően a fiatalok elhagyják a régi falurészt és a dombon épülő **új településrészre** - amely a **Palotadombról szemben** található - költöznek. Itt épült fel az iskola, az óvoda és a sportszarnok.

4. **A Macska-hegyen, a Szőlő-hegyen, a Bagó-hegyen és a Pap-hegyen** lévő, zártkerti ingatlanokat a lakosság szőlő- és gyümölcstermesztésre használja.

5. **Gyarmatpuszta:** itt található a gróf Sándor-család vadászkastélyja, és a Paulina hercegnő által építtetett gótikus stílusú kápolna. A vadaskert közepén áll az új vadászkastély és panzió, amely a vadászturizmus központja.

6. **Külterület:** A **Gyermely Rt.** központja és telepei állnak ezen a helyen. A horgászok által kedvelt kablási halastó is ebben a községrészben található.

• **Lakosság:** Gyermely lakossága 1380 fő. 1996-hoz képest ez 11%-os növekedést jelent, amely elsősorban beköltözőknek köszönhető.

• **Német Kisebbségi Önkormányzat** működik a faluban.

• A munkaképes korú lakosságból kb. 600 fő a **Gyermely Rt.**-nél dolgozik. Budapestre is sokan ingáznak, hiszen a jó közlekedési kapcsolat miatt könnyen elérhető. A település vállalkozói többnyire segítik a programok megvalósítását. A középiskolások korúak száma 70-80 fő között mozog, számosan járnak felsőoktatási intézménybe. Jelenleg egy szakdolgozat is készül a helyi marketing értékekről (Vassné Nagy Erika).

• **A forrásszerzés** érdekében pályázatfigyelő rendszert működtet az önkormányzat, sőt van pályázati tanácsnoka is.

• **Partnerkapcsolatok:** Veldhausen – iskolai és egyházi kapcsolat. A kiutazó gyerekek különböző programokon, órákon vesznek részt (tavaly 47 fő volt kint Németországból).

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Intézmények, színterek

• **Oktatási és Kulturális Központ** – saját erőből újjá-tották fel, építették át, 220 millió forint ráfordítással. A hitel törlesztése hosszabb időre lekötötte a település fejlesztési lehetőségeit. Az OKK szabadidős tevékenységéhez tartozik a FaluTV és a képűjság működtetése is; ezeket klub keretben, helyi fiatalok üzemeltetik, gondozzák. Finanszírozásukra az önkormányzat évente különít el pénzüsségeket.

Elérhetőségeik: tel.: 34/370-305, 570-010, e-mail: okk@tvnet.hu

• **Iskola:** 8 osztályos iskola és napközi működik a településen. A gyerekeket 13 pedagógus oktatja. Nyelvi - számítástechnikai labort is felszereltek, melyet a tervek szerint áthelyeznek a könyvtárba. Az iskola tagja a Pilis-Gerece Iskolaszövetségnek

• **Óvoda:** 3 csoportban 5 óvodapedagógus neveli a kicsiket.

• **Könyvtár** – iskolai és községi könyvtár is egyben. A mozgókönyvtári ellátáshoz csatlakoztak; a hagyományos könyvtári állomány jelentős fejlesztésre szorulna.

• **E-Magyarország Pont** – jelenleg 2 géppel működik. Szükség lenne még 2 db gépre és 2 tanteremre.

• **Aula** – A település közösségi tere. Fiatalok, civil szervezetek, illetve a kisebbségi önkormányzat használja.

Az intézmény teljesen felszerelt számítógépekkel, internet-elérés mindenhol van. Szabadidő-szervezőt alkalmaznak (Csepregi Márton), aki fél állásban az óvoda-iskolának, fél állásban a Kulturális Központnak dolgozik.

• **TSZ-klub:** a régi kultúrház épülete, amely a Gyermely Rt. tulajdona. Egy nagyteremből és 2 irodából áll.

• **Széchenyi Művésztelep** – az épületet felújítás után haszonbérletbe átadták az alapítványnak. Az NKA támogatta 1 millió forinttal a felújítást. Fűtése nem megoldott, téliesítésére lenne szükség. Profi művészek nyári - őszi - tavaszi alkotóműhelye. Munkáikból 2006-ban kiállításuk volt Szentendrén. Vándoroltatható kiállítás létrehozása elviekben lehetséges, amennyiben a keretezés, installáció, világítás, katalógus, stb. megoldható valamilyen forrásból. Gyermektábort is szerveznek a művészek, elsősorban népművészeti - kézműves profillal. Ekkor helyi tanárok is részt vesznek a szakmai munkában.

• **Amatőr képzőművészek tábora:** Bereznai István vezetésével hosszú évek óta működik. Képeket adnak a településnek cserébe, ezek dekorálják a középületeket. Nyaranta az új tűzoltószertárt ill. a sportpályát használják a tábor ideje alatt.

• **Sportcsarnok**

• **Gyarmatpusztai Szabadidőközpont** – önkormányzati tulajdon. Tenisz-, foci- és tornapályával, továbbá szabadtéri színpaddal rendelkezik, melyet kölcsönözni is szoktak.

• **Vadászház** (25 szobás), Gyarmatpusztán található

• **Gyarmatpusztai lőterek:** az MTTSZ tulajdona – hagyományos és korong-lőter egyaránt található itt.

• **Bagóhegy** – bemutató, sétáló ösvényt alakítottak ki a ritka növények bemutatása, megismerése érdekében.

Szervezetek, közösségek

• **Gyermelyért Faluvédő Egyesület** – a Gyermely Rt. finanszírozza

• **Egyházak:** közös imaheteket szerveznek (február)

Református és katolikus.

Az augusztus 20-ai ünnepséget a katolikus közösség szervezi.

• **Mazsorették** – gyermekcsoportként működik

• **Falusi színjátszók** – Drahota Andrea segíti őket – a

tervek szerint felnőtt csoport lesz (szervezés alatt)

• **Bodajki Művészeti Iskola** – fadaragó tagozat, melyen iparművész, népi iparművész vezeti a képzést. A zenei tagozaton zongora, gitár, dob, furulya hangszereken tanulhatnak a gyerekek

• **Nyugdíjas Klub**

• **Diák-klub**

• **Széchenyi-kör**

• **Karitás-csoport** – Jótékonyági akciókat szerveznek elsősorban. De a faluvégi kereszt felújítását is ők szervezték. Jelenleg a Kálvária felújítását tervezik.

Rendezvények

• **Közös imaheteket** tartanak a katolikus és a református gyülekezetek (február)

• **Társadalmi ünnepek** (márc. 15., október 23., május 1.)

• **Húsvéti sonka- és tojáslövő verseny** (Gyarmatpuszta, április)

• **Gyarmatpusztai majális** (május 1.)

• **Iskolanapok** (június első hete)

• **Falunap** – szeptember

Program: labdarúgó bajnokság, délelőtti gyermekprogramok, kézműves foglalkozások, éjszakai akadályverseny, este koncert (a szüreti mulatságból fejlődött ki)

• **Adventi ünnep**

• **Bormustra** – bemutató, amely megelőzi a borversenyt

• **Borverseny** – Gyermely-Szomor bortermelői között zajlik

• **Márton-napi ünnepek**

• **Gyermelyi búcsú** (augusztus)

• **Szüreti felvonulás és bál** (október első hete)

• **Táncház:** iskolai keretek között működik, rendszeresen

• **Idősek Napja**

• **Húsvéti, Karácsonyi, Szilveszteri Kupa** (Foci)

Sport

• **Íjászok:** az iskola sportcsarnokában edzenek – új pályára lenne szükségük.

• **Jóga**

• **Kick-box**

• **Gyarmatpusztai MTTSZ** – elsősorban tömegsport-rendezvényeket szerveznek

• **Koronglövő**

• **Gyermely-Szomor S.E.:** 2006 nyarán indult. Programjában az utánpótlás-nevelésen van a fő hangsúly. Jelenleg 4 korcsoportban indul csapatuk a bajnokságban, de ötlet foglalkozni. Az egyesület elnöke szomori, a focisták mindkét helységet képviselik. Szomor önkormányzati szinten még nem járul hozzá a működéshez. Pártolótag ma még kevés van. A sportöltöző felújítása megtörtént. OLLÉ Programra jelentkeztek (kicsi, műfüves pálya építését tervezik).

Kiadvány, kommunikáció

• **FaluTV:** heti 1 adás, valamint állandó képűjság a szolgáltatás. Technikai fejlesztés és szerkesztőprogramok vásárlása lenne szükséges.

• **Honlap:** egyénileg is feltölthető, rendszeresen frissül.

• **Helyi újság:** A Gyermelyi Hírmondó a Faluvédő Egyesület kiadásában (a Gyermely Rt. finanszírozza) 1994-től jelenik meg, 2 hetente. Helyiek írják és szerkesztik.

Látnivalók, hagyományok

• **Római Katolikus templom** (Tabán utca, Palotadomb)

• **Református templom és parókia** (Petőfi tér)

• **Metternich Kúria** (Tabán utca, Palotadomb, a mai

Széchenyi Művésztelep)

- Vadgesztenyefa-sor a Gyarmatpusztára bevezető út mentén
- Kiépített forrás (Petőfi tér)
- Világháborús és 1848-as emlékművek (Petőfi tér)
- Milleniumi kopjafa (Petőfi tér)
- Gyarmatpuszta
- Sándor Metternich kápolna, a Sándor Metternich Vadászkastély és Uradalom
- Szabadidőpark
- Vadaspark
- Bagóhegy – bemutató, sétálóösvény a ritka növények megtekintésére

Hagyomány:

- **Kacsafertály:** a kofák jellegzetes áruja volt a „kacsafertály” (négy részbe vágott és úgy megsütött kacska), amelyet főleg szüret után vittek az esztergomi piacra.
- **Bor:** a falu szőlőhegyei jó minőségű fehérbort adnak.
- A település híres volt **káposztatermeléséről** is

Jelenkor:

- **Rönkodókészítő vállalkozás** (papagájok számára készített odúkat)
- **Reduka** – fajtatekésztő vállalkozás, amely építőkövek, bábijátékok, járművek, társasjátékok, készségfejlesztő játékok, hinták, mászókok, sportszerek, hagyományos játékok készítésével foglalkozik.

- **RAZSUZSKA DESIGN** – formatervezés, látványtervezés

Gyermelyi tó

Tervek

- Jobb teljesítményű, jobb minőségű hangosítás kellene a rendezvények lebonyolításához. A beszerzés finanszírozására gyűjtés indult a faluban – rendezvények bevételeit adják össze.
- Az Oktatási és Kulturális Központ eszközparkja néhány éven belül amortizálódik, fejleszteni kellene.
- A koronglövőknek új pálya kialakítása lenne szükséges
- Íjászok – szintén új pályára lenne szükségük
- Gyarmatpuszta: az erdei tornapálya felújítása aktuális lenne
- Gyermely-Szomor S.C.: közepes méretű, éjszakai megvilágítású, műfüves focipályára beadta az igénylést a község.
- Ifjúsági Klubra nagy igény lenne. Most két fiatal képviselő szervezésében programsorozat indul – önálló helyiséget kapnak a régi könyvtárépületben, plusz 200 ezer forintot a programokra. Később a helyiséget fel kellene újítani.
- Falumúzeum kialakítására van igény a településen.
- Iskola-óvoda: belső udvar kialakítása, padok, játékok felállítása szerepel a tervek között.

Kistérségi együttműködés

- A kistérségi együttműködésben igényelnék programsorozatokat, előadássorozatokat közös megrendezését a többi településsel közösen, minden korosztálynak. Programok, kiállítások cseréjét támogatnák, kezdeményezik. A művésztelep vagy az amatőr művészek anyagából ők is tudnának vándoroltatható kiállítást összeállítani

2.2. Héreg

A település múltja és jelene

Héreg község a Dunazug-hegység nyugati felét alkotó Gerecse középső részén, a Héregi-medencében fekszik, a 634m

magas Nagy-Gerecse hegy lábánál, Tatabányától 18 km-re. Héreg felől lenyűgöző látványt nyújt a hirtelen kiemelkedő, összefüggő erdőkkel fedett hegyvonulat, valamint a hegytetőn álló, messziről látható tv-torony.

Héreg Árpád-kori település, melyet fennállása óta magyarok laknak. Oklevelekben 1326-ban említették először a községet, amely a török időkben teljesen kipusztult, majd 1670-től újra benépesült. 1794-ben épült késő-barokk templomát Packh János bővítette ki klasszicista stílusban. Református temploma 1787-ben épült. Mindkettő műemlék.

A XIX. század folyamán a település számára a megélhetési forrást a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, a vadban gazdag területek jelentették. Ma 1065 lakója van, régi és új házakkal, hagyományos falusi utcaképekkel. Az elmúlt években a fejlesztések a telefonvonal teljes felújítására, útfelújításokra és közmű-utó-munkálatokra összpontosultak, emellett megújult a falu kultúrháza is. A község szépítése mellett felépítésre került egy 38 fő fogadására alkalmas vendégház is, mely egész évben várja az idelátogatókat.

Héreg kedvező földrajzi adottságai sajátos mikroklímát teremtenek. A falut koszorúzó erdőségek növényzete számos botanikai érdekességet rejt, és egészséges levegőt biztosít, mely a légzőszervi megbetegedések gyógyítására alkalmas. A vidék legszebb kirándulóhelyei közé tartozik a falu, amely a Gerecse-tetőre induló túrák egyik kiindulási pontja is. A Nagy-Gerecséről jó légköri viszonyok mellett belátni a Dunazug-hegységet és a Dunántúli-középhegységet nagy részét, valamint a Duna vonalát és Esztergomot a bazilikával.

• **Lakosság:** 1058 fő. A lélekszám stagnál. Ugyan kevés gyermek születik, de ezt ellensúlyozza a beköltözés, amely elsősorban Tatabányáról és egy-két esetben Budapestről történik. A fiatalok többnyire helyben maradnak és valamelyik közelebbi városban helyezkednek el.

• **Foglalkoztatás** – A munkaképes lakosság kb. 70 %-a Tatabányán, 20 %-a a Gyermely Rt.-nél, 10 %-a helyben dolgozik. Munkanélküliség gyakorlatilag nincs.

• **Vállalkozások** – A településen 65-70 bejegyzett vállalkozás/vállalkozó van. Ebből kettő a nagyobb.

• Repülőgép-restaurátor (BIR-AIR): Nyugatról visszatért magyar család érdeklődése. Elsősorban II. világháborús repülőgépek helyreállításával foglalkoznak. Svájci és német gépeket is hoznak ide. Körülbelül 20 főt foglalkoztat a vállalkozás jelenleg. Magán-sportrepülőtér kialakítását tervezik.

• Székér és Tsa. – A hozzávetőlegesen 30 főt foglalkoztató vállalkozásban mágneses ágyneműt készítenek.

• **Nemzetiség nem él a településen**

• **Vallás** – A lakosság kb. 70 %-a katolikus, 30 %-a református. Mindkét közösségnek van temploma. Az ünnepségeket általában közösen szervezik.

• **Nemzetközi kapcsolatok** – Két szlovákiai településsel van kapcsolat. Nyírágó (református) és Imely (katolikus) településekkel. A kapcsolatfelvétel a Millennium alkalmával történt meg. A török időkben elpusztult falut erről a két helyről betelepített lakossággal népesítették be újra.

• **Németország** – a református egyház által létrejött kapcsolataik vannak Bajorországban, Osnabrück valamint Langweil településekkel. Utóbbi elsősorban sportkapcsolat.

Intézmények

• A '60-as években épült a **Kultúrház**, melyet az elmúlt évben 13 millió forintot beruházással (CÉDE támogatásból) kívül-belül felújítottak. Légbefűtéses gázfűtés működik az épületben.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Nagyterem: 400 fő, színpad, öltözők

2 klubhelyiség

Előtér, vizesblokk

A Hagyományörző Egyesület működteti. Szakalkalmazott nincs, gondnoka van.

• **Könyvtár** az iskolában működik, egy pedagógus felügyeletével. A 2007-es évben csatlakozik a település a mozgókönyvtári ellátáshoz.

• **Tájház**, Fő u. 98. Tel: 34/372-724

Bejelentkezéssel látogatható.

• **Iskola**

Az alsó tagozat helyben tanul, a felső tagozat Tarjánban. Intézményfenntartói társulás keretében működnek együtt.

A középiskolások döntően Tatabányára járnak a faluból.

Óvodát is fenntartanak.

Szervezetek, közösségek

- Mazsorettcsoport
- Ifjúsági fúvószenekar
- Színjátszócsoporthoz
- Nyugdíjasklub
- Vöröskereszt
- Tűzoltó Egyesület
- Polgárőr Szervezet
- Baráti Lovaskör
- Hagyományörző Egyesület
- Sportegyesület (foci szakosztály)

Rendezvények

• Szilveszteri bál

• Húsvéti bál

• **Lovastalálkozó és Falunap** – 3 napos program, amely a Baráti Lovaskör és az Önkormányzat közös rendezvénye. Október 3. hétvégéjén kerül megrendezésre. Fő szervezője az Opál Lovas Udvarház.

• **Karácsonyi koncert** – az ifjúsági fúvószenekar szervezi, 10-15 amatőr zenekar szokott részt venni rajta.

• **Lovastáborok** – egész évben, az Opál Lovas Udvarház szervezésében

• **Nyugdíjastalálkozó** – két külföldi, a szomszédos tardosi és a helyi nyugdíjas-klub részvételével zajlanak.

• **Idősek Napja**

Sport

• **Sportpálya** – Tavaly minisztériumi támogatás keretében megtörtént az öltözők felújítása.

• **Vendégháza** van, melyben 38 főt tudnak fogadni

Látnivalók, hagyományok

- Katolikus templom, Héreg, Fő út 83.
- Református templom, Héreg, Fő út 151.
- Falumúzeum, Héreg, Fő u. 98. Tel: 34/372-724
- Magyary Zoltán-emlékoszlop
- Királykút

Különleges helyi érték

• 3,5 ha ősnádas – ritka madár-, növény- és rovarfajokkal. A kiviteli tervek elkészültek tanösvények létrehozására, de pályázati lehetőség kellene a szükséges forrás elnyerésére.

• Átmennék itt turistaútvonalak, illetve a Tata–Tatabánya–Esztergom kerékpáros útvonal, amely főként a külföldi kerekesei körében népszerű. A nagy teherforgalom azonban ezt veszélyezteti. Az észak-déli EU-s út megépítése segíthet ezen a problémán. Jó ötletnek tartanák a kerékpárút építését is a nevezett irányon.

Tervek

• A fiataloknak a szabadidő hasznos eltöltéséről kellene gondoskodni. Ezzel kapcsolatban formálódik egy kezdeményezés, amit a hagyományörző és nyugdíjasklub indított el.

• Gondot jelent az is, hogy a felújított Művelődési Háznak sajnos nincsen állandó nyitva tartása (a kulcs a gondnoknál van). Szeretnék ezen a helyzeten változtatni.

• Sajnos a rendezvények kiegészítő költségei is tette-mesek, amit nehezen tud egy-egy civil szervezet előteremteni. Jó lenne, ha ilyen célra is lehetne valami támogatást szerezni

• A Lovas Kör külön kiemelte, hogy a hagyományos lovasnapok és lovastáborok megrendezéséhez, a színvonalas infrastruktúra biztosításához kellene leginkább támogatás.

• A borutak, lovasturizmus és ökoturizmus fejlesztésében is nagy fantáziát látnak.

Kistérségi együttműködés

• Kulturális téren sajnos ritka az együttműködés a környező településekkel.

• Véleményük szerint fontos lenne a települések között és a településeken belül az egyes szervezetek közötti jobb programkoordináció. (Tatabánya és Tata vonatkozásában is.)

• Pályázatírással foglalkozó csoportra, szervezetre, szakemberekre lenne szükség. Ezen segíthetne akár a kistérségi kulturális - turisztikai iroda, vagy az, ha a kistérség alkalmazna/megbízná ilyen célra egy csapatot.

2.3. Környe

A község múltja és jelene

Környe község Tatabányától 5 km-re terül el. Területe 45,37 km², melyhez még Környebánya, Szentgyörgypuszt, Tagyospuszt és Irtáspuszt is hozzátartozik. Az előkerült leletek alapján bizonyítható, hogy már a kő- és bronzkorszak idején is éltek Környe területén. Gazdag római emlékekben is, az Által-ér északi partján még ma is láthatók a római erőd (Castrum) maradványai. Valószínűleg a Quirinum nevű erődítménnyel azonosítható a település.

Az okiratok 1238-ban említik először, „Kernye” néven. Ekkor a Csák-nemzetség birtoka volt. Egy ideig Gesztes, majd Gerencsér várához tartozott. A törökök Mohács után mámal és pusztáival együtt felperzselték a községet. A XVII. század közepén gróf Csáky László református magyarokat telepített ide, akiket a katolikus gróf Esterházy József elűzött és 1745-től katolikus németeket telepített helyükre. Ekkor készített pecsétjén mint „Köves Környe” szerepel.

A falu központjában, 1757-ben Fellner Jakab emelte a község barokk templomát, amely a XIX. század közepén leégett. 1867-ben Ybl Miklós tervei alapján épült újjá, romantikus stílusban.

A kiegyezés utáni időben Környe is szépen fejlődött. 1887-ben Koch Adolf plébános vezetésével megalakult a környék első vidéki hitelszövetkezete, egy évvel később felépült az iskola, az óvoda, a postahivatal és a községháza.

Posztoczky Károly földbirtokos Erdőtagyoson csillagvizsgálót és meteorológiai megfigyelő-állomást épített.

A község történetének jelentős állomásai voltak, hogy 1902-ben megépült a Tatabánya–Környe–Kisbér–Pápa vasútvonal, majd 1912-ben megkezdődött a széntermelés Környebányán. Vízimalmot és korszerű hengermalmot is létesítettek a faluban. 1947 augusztusában a község németajkú lakosságának egy részét kitelepítették. Helyükre csallóközi magyarokat telepítettek be a faluba.

1949-ben megalakult a helyi termelőszövetkezet és az országos hírvé vált állami gazdaság, illetve jogutódja, a Mezőgazdasági Kombinát, mely jelenleg részvénytársasági formában működik. A településen működő jelentősebb cégek: Still Kft., M-U-T Hungária Kft., Faforg-Span Kft., TROUW NUTRITION Hungary Kft. A Tatabányai Ipari Park környei területén folyó beruházások során újonnan betelepülő cég az AGC és a Bridgestone.

Az elmúlt évek munkálatainak köszönhetően megvalósult a község teljes infrastrukturális fejlesztése, tatabányai átvezetéssel kiépítésre került a szennyvízcsatorna-hálózat, megtörtént a község vezetékes földgázzal való ellátása. Nagyszabású telefonfejlesztési program keretében a község minden házához sikerült bevezetni a telefonvonalat.

Helyreállításra került a Környei-tó, valamint befejeződött a környebányai turistaház teljes felújítása, mely jelenleg Ifjúsági és Gyermekek Üdülőként (Erdei Iskola) funkcionál.

- **Lakosság:** 4400 fő, 1,8 % német nemzetiségű
- **Egy Zsigmond-kori oklevél említi elsőként a községet,** amely ma a Nemzeti Múzeumban van

- **Külföldi kapcsolatok**
  - Steffenberg (Németország). Partnerkapcsolati szerződés a települések és az iskolák között
  - Dunamocs (Szlovákia)
  - Tardoskéd (Szlovákia). Partnerkapcsolati szerződés az iskolák között

- Felsőpatony (Szlovákia)
- Csallóközarányos (Szlovákia)
- Parajd (Erdély). – Itt a kulturális csoportok kapcsolata aktív
- Párkány

Intézmények

- **Általános iskola**
- **Óvoda**
- **Művelődési Ház** – a '60-as években épült, korábban moziként működő épület, melyben 300 személyes színházterem, klubhelyiség, öltöző és előcsarnok van pillanatnyilag. Az alagsorban ifjúsági klub kialakítását tervezik. Az épületben egy könyvtárszoba is található. Az intézménynek egy óvoda-pedagógus a megbízott vezetője

- **Erdei Iskola** – Környebányán található, ahol 30 személy az épületben, 50 sátorban helyezhető el.

- **Vitéz Dinnyés Zsigmond Református Ifjúsági Konferenciatelep** – Nagytagyospuszta

Közösségek

- **Feszty Árpád Polgári Kör**
- **Magyar Dalkör.** Kapcsolatban áll a tatabányai Kertvárosi Művelődési Otthon Nyugdíjas Magyar Dalkörével, a tatabányai Magyar Zoltán VMMK-val, a tatabányai Idősek Otthonával – ezeken a helyeken többször felléptek. A helyi Német Nemzetiségi Dalkörrel és Tánccsoporttal szintén jó az együttműködésük.

- **Terveik rövid-távra:** létszámbővítés, népviseleti ruha beszerzése, látogatás az erdélyi testvértelepülésen.

- **Terveik hosszabb távra:** megyei minősítő verseny rendezése; az élőzene népszerűsítése; egyesület alapítása.

- **Német Dalkör** A kistérségben lévő nemzetiségi csoportokkal jó a kapcsolatuk, így például Tatabánya-Alsógalla, Felsőgalla, Tarján, Vértessomló, Várgesztes helyi hagyományörzőivel.

- **Vöröskereszt**

- **Galambászok – C24 Postagalamb Sportegyesület**

- **Három Királyok**

- **Horgász Egyesület**

- **Szivárvány Táncegyüttes, Művészeti Iskola**

Néptánccsoportokkal, művészeti iskolákkal, általános iskolákkal, óvodákkal vannak kapcsolatban (Bábolna, Komárom, Tatabánya, Tata, Vértesszőlős, Oroszlány, Bokod, Dad). Rendszeresen találkoznak a testvértelepülések csoportjaival is (Tardoskéd, Párkány, Zseliz, Steffenberg).

- **Terveik rövid-távra:** legfontosabb a fennmaradásuk, a közösségfejlesztés, a folyamatos „tagtoborzás”; a Tánccsoport napjának (április 29.) megünneplése; részvétel a megyei és a regionális fesztiválokon; szlovákiai táborozás júniusban.

- **Terveik hosszabb távra:** jubileumi (15 év) napok megszervezése; regionális vagy kistérségi szőlőtáncverseny szervezése; művészeti iskolák csoportjainak találkozója (2008.) megyei szinten; pályázati lehetőségek kihasználása

- **Környei Németek Baráti Köre és Kultúregyesülete** – A megyében található baráti körökkel jó a kapcsolatuk – a két évenként megrendezett „Baráti körök megyei találkozóján” részt vesznek.

- **Környei Mészáros Egyesület**

- **X-Plov Táncegyüttes** – modern tánc

- **Környebányáért Alapítvány**

- **Környe SE** – kézilabda, foci, tenisz, sakk

- **Tömegsport** – újjászervezik

Programok, rendezvények

- **Búcsú:** Vízkeresztkor, az ország első búcsúja itt van
- **Március 15-én** a katolikus templomban tartják a megemlékezést

- **Kisfaludy-rendezvénysorozat** – Kisfaludy-napok (március 28-30.)

- **Tánc Világnapja** (április 29.)

- **Orbán-nap (május)** – a Leshegyen, ahol 15 pince található

- **Pünkösöd** – Májfa döntés a Magyar Dalkör szervezésében
- **Nemzetiségi Sörfesztivál** júliusban – nagyrendezvény
- **Környebányai falunap:** augusztus 19. – kulturális, zenés nap

- **Utcabál:** augusztus 20.

- **Kitelepítési megemlékezés:** augusztus 27.

- **Idősek Napja:** október 1.

- **Október 23-án megemlékezés** a református templomban

- **Szüreti felvonulás és bál,** központja az Öreghegy, ahol a Hegyközség megmaradt.

- **Márton-napi dalostalálkozó**

- **Lucázás** – a hagyományt ma is ápolják

- **Ádventi ünnepségsorozat**

- **Ádvent:** műsor a templomban, magyar és német dalkör lép fel; adventi koszorú meggyújtása és díszvilágítás

- **A falu karácsonyfája** – a díszítés közben a gyerekek számára matinéprogramokat szerveznek, pl. karácsonyi asztaldísz-készítést

- **Karácsonyi szöszmötölő**

- **Idősek karácsonya**

- **Januárban:** vállalkozói fórumot szerveznek a faluban

- **Környe SE** – kézilabda, foci, tenisz, sakk szakágakkal működik jelenleg.

- **Tömegsport** – újjászervezik

Kiadványok, kommunikáció

- **Kétnyelvű (magyar, német) prospektus készült a faluról**
- **A nép keveredik, falu kerekedik - szociográfia**
- **www.környe.hu** – komplett honlap – csatlakozó honlapok – pl. iskola, óvoda – elektronikus hírlevelet is terveznek
- **Környei Hírhöz** – A/3-as méretű, a Polgármesteri Hivatal által 1500 példányban kiadott lap, melyben a település aktuális hírein kívül a vállalkozók hirdetési térítés nélkül jelennek meg.

Látnivalók, hagyományok

- Római katolikus templom és plébánia
- Római emlékkövek és sírmaradványok a plébánia udvarán
- Orbán-szobor (Les-hegy)
- A temető régi sírkövei
- Kitelepítettek emlékműve (római katolikus templom mellett)
- Millecentenáriumi emlékpark és Árpád-emlékmű
- Árpád-kori körtemplom maradványa
- Kitelepítési emléktábla a vasútállomás épületén

Tervek

- **Tóparti Napok:** 2-3 nyári hétvége a tó adottságaira építve, különböző programokkal. Gyalogtúrák szervezése. A tó körüljárhatóságának megoldása. (A vízminőség miatt fürdésre nem alkalmas.)

- **Horgászegyesület:** a tó korábban az Esterházyak lastava volt, jelenleg is népszerű horgászhely.

- **Januárban disznóölés,** mellyel hagyományt szeretnének teremteni

- A **Tájház** megépítése és berendezése, udvara és gazdasági épületeinek kialakítása folyamatban van. Berendezésre pályázat útján szeretnének forrást teremteni. A jelenleg folyó munkákra kamattámogatást nyertek. Várható átadás: június 30.

- Elsősorban a falu és a német nemzetiség múltjának bemutatása lesz a funkciója, de közösségi célokat is szolgál majd. A ház mögötti csűr a tervek szerint bemutatóhelyként is funkcionálna.

- A **Művelődési Ház** teljes felújítása lenne szükséges.

Kistérségi együttműködés

- „A településeken működő kulturális csoportok 'gyűjteménye' hiányzik. Szükség lenne egy adatbázisra, amelyben szerepelnek a kistérség csoportjai.” „Adatbázist kellene létrehozni művelődési területenként.”

- „A kistérségben való gondolkodást, tervezést elfogadhatónak tartom, bár a nagyobb települések dominánsabb szerephez jutnak.”

- „Köszönettel vennénk esetleges aktuális információkról a tájékoztatást”

- „Kezdeményoznánk a kistérségi települések művelődésház-vezetőinek rendszeres találkoztóját.”

2.4. Szárliget

A község múltja és jelene

A Komárom-Esztergom megyei település a Vértes és a Gerecse hegységek határvonalán, két hegyvonulat között helyezkedik el. A Tatabányától pár kilométerre fekvő falut kettőszeli a Budapest-Hegyeshalom vasútvonal. Vonattal és autóbusszal Tatabánya, Bicske és Budapest is elérhető közelségben van.

A térség ősidők óta lakott, kelták, rómaiak, hunok éltek

ezen a helyen.

A kiegyezés után a bányászat és az ipar indult rohamos fejlődésnek. Az 1900-as évek elején a bányaüzemek vezetői, tulajdonosai (a MÁK Rt.) a közeli földterületeket felvásárolták, parcelálták és saját rokkantnyugdíjasainak, tisztviselőinek értékesítették. Kedvezményes lakásépítési kölcsönrel (FAKSZ) is támogatták a letelepedőket. A települést 1930-ig Rokkantttelepnek nevezték, 1945-ig Szár-Újtelepnek vagy Újszárnak, 1971-ig Szár II-nek, majd hivatalosan 1971-től Szárligetnek. Szárliget 1984. január 1-jéig Szár külső települése, majd 1989-ig társközsége volt. 1989. január 1-jétől Szárliget önálló község lett.

Szárliget mint társközség, a közös tanács vezetése alatt „mosztohagyermek” volt. A költségvetés nagy részét sok éven át a központi községre fordították, ennek hátrányai a mai napig érzékelhetők a falu mindennapjaiban. Igen hosszú és kitartó küzdelem árán sikerült a helyi tanácstagoknak kiharcolni, hogy a község a lakosság aránya alapján kapjon a költségvetésből.

A falu egyetlen ipari vállalkozása a fatelep, mely kb. 20 főt foglalkoztat. A rossz minőségű, köves, nehezen művelhető talaj és a domborzatból adódó hűvösebb éghajlat miatt a település határában kevés a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterület, ezért tsz nem működött. Az itt élő emberek többsége Tatabánya, Bicske és Budapest városokban helyezkedett el. Emiatt a rendszerváltást követően a munkanélküliség súlyosan érintette a lakosságot.

A község rendelkezik villany-, víz- és gázvezetékekkel, vezetékes telefon- és kábeltévé-hálózattal, a szennyvíz-csatorna építése pedig 2007 tavaszán fejeződik be. Az utcák 75%-ka aszfaltozott, a többi murvázott. A közeli városok felé jó a közlekedés autóbusszal, vasúton és gépkocsival is. Fekvése, tiszta levegője, jó minőségű ivóvize alkalmassá tenné a gyógyturizmus és a wellness-turizmus fejlesztésére.

Szárliget lakói többször kezdeményezték a falu Komárom-Esztergom megyéhez történő átcsatolását, amely 1999-ben megvalósult.

- **Lakosság:** kb. 2200 fő
- **1030 ingatlanból az utóbbi években 400 cserélt gazdát**
- Körzeti megbízott van a településen, ahol évente 100 körüli a bűncselekmények száma. Elsősorban az átutazó bűnözés a jellemző

Intézmények

- **Általános iskola:** 134 általános iskolai korú tanuló él a faluban, közülük 70 gyermek Tatabányára jár iskolába. Jelenleg az intézményben 10 számítógép található.

- **Közösségi Ház** – 2 éve épült, 60 millió forintot beruházással. Bérlehető külső rendezvényekre is – helyiek: 5000,-Ft/nap, külső bérlők: 10.000,-Ft/nap (kaució) ellenében vehetik igénybe. Szakalkalmazott jelenleg nincs.

- **Könyvtár** – szintén felújították. 6000 kötettel rendelkeznek, 4 órás alkalmazottat foglalkoztatnak.

- Az iskolai könyvtár szintén 6000 kötetes, pedagógus működteti, az óraszám terhére

Közösségek

- **Falukör**
- **Nyugdíjasklub** – 2007. januárban alakult újjá, jelenleg 58 tagja van. A régi Művelődési Házban (Klubkönyvtár) működnek. Hivatalos szervezetté szeretnék alakítani.
- **Sportegyesület**
- **Labdarúgás** – felnőtt, ifjúsági és serdülő csapatot in-

dítanak, a megyei első osztályban szerepelnek. A tervek szerint szeptembertől előkészítő csapatuk is lesz.

- **Mazsorett** – 6-13 éves kor közötti lányok számára működtetik.

- Junior – országos I. helyezettek, részt vettek Angliában az Európa-bajnokságon – 18 lány a csoport tagja.

- Utánpótlás (kadét)

- Évente májusban fesztivált rendeznek, melyre Tarjánból és Héregről is jönnek csoportok.

- Drasztikusan csökkent a költségvetésük: 4 éve 500 ezer Ft volt, 2007-ben már csak 30 ezer.

- Fejlesztési igény – egyenruha és csizma kellene.

- **Vöröskereszt**

- **Polgárőr Egyesület** – 40 tagja van, elsősorban az „átutazó bűnözés” megelőzésére, az illegális hulladéklerakás megakadályozására alakultak. 2006 novembere óta gépkocsival rendelkeznek, ez évi költségvetésük 80 ezer forint.

- **Baba - mama klub**

- **„Liget” Tánc Egyesület** – 1,5 millió forintot nyertek a Leaderben programok szervezésére, melyek rendszeres táncházak, kézműves foglalkozások.

- **Iglíce Citerazenekar** – országos ezüstminősítéssel rendelkeznek; több korosztályból szerveződött, 20 fő körüli tagja van, de fellépéseken 9-10 fő szerepel.

- **Szárligetért Alapítvány** – az Önkormányzat hozta létre. Évente egy alkalommal ír ki pályázatot, helyi szervezetek számára.

- **Hétszínvirág Alapítvány** – a kötelező feladatokon felüli közművelődési feladatellátásra jött létre. Elsősorban a befizetett 1% adóból, illetve rendezvények bevételeiből gazdálkodnak. Elsősorban az óvoda alapítványaként működnek.

- **Névadóbál (Hétszínvirág-bál)** Áprilisban rendezik, bevételét az erdeióvoda-programra, kirándulások, úszásoktatás, almaszüret, egészségghét szervezésére, fa játszótér elkészítésére fordítják.

- **Drámacsoport** – az iskolában működik, társadalmi és közösségi ünnepekre állít össze műsorokat (Nagy Ágnes vezeti)

- **Festő** – Orcsik Judit

Programok, rendezvények

- Falunap – júniusban – (Szent Magdolna)

- Szárligeti búcsú - július

- Táncház

- Kézműves játszótér

- Postás Kupa – nemzetközi tájfutóverseny (védnökség)

- Májfa-állítás – Nyugdíjasklub szervezésében

- Majorett fesztivál májusban

- Idősek napja (október)

Sport

- **Sportegyesület**

- **Labdarúgás** – felnőtt, ifjúsági és serdülő csapat, amely a megyei első osztályban szerepel (szeptembertől előkészítő is működik).

Kiadvány, Kommunikáció

- Kábeltévéhálózat és helyi adás van.

- Helyi újság jelenik meg, melynek címe: Szárliget.

- A település honlapja. www.szarliget.hu

Látnivalók, hagyományok

- Zuppa-hegy, Vértanúk keresztje

- Római katolikus templom

- Harangláb

- Az Országos Kék-túra útvonala

- Kinizsi Százas teljesítménytúra

Tervek

- Pütkösi Táncszínház

- Játszóter létesítése – 2008.

- Csatornázás elkészítése – április

Kistérségi együttműködés

- Kulturális előadások (pl.: Inter Operett) helybe hozatala, programok tájoltatása. Több helyszínen történő megrendezésével a tiszteletdíj és az útiköltség osztható lenne a részt vevő települések között.

2.5. Szomor

A település múltja és jelene

Szomor Komárom-Esztergom és Pest megye határán, Budapesttől 35, Tatabányától 27 km-re fekszik. A falut a Keleti-Gerecse vonulatai és sasbércei fogják közre. A település a Zsámbék-Bajnai-dombság tájegységébe simul bele, az egykori patak völgyekben megbújva. Külön említést érdemel Szomor rendkívül szép fekvése. Tiszta időben a község fölé magasodó Kakukk-hegy (337 m) kettős kúpjáról a Dunazug-hegység majd összes vonulata látszik (Gete, bajói Öreg-kő, bajnai Öreg-hegy, Epöli Kőszikla, Nagy-Gerecse, Somlyó, Öreg-Kovács vagy a Budai-hegyek, Pilis vonulatai). A völgyekben, dombhátok közt meghúzódó falu és a környező hegyek megkapó látványán túl, értékesek a Kakukk-hegy védett növényei is (kései szekfű, husáng, pirosló hunyor, karszt bokorerdők).

A kőkorszak óta lakott hely (a „Ludanicei-kultúra” – Kr. e. III-II. évezred – leleteit a térségben csak itt találták meg). Az egykori római provincia, Pannónia kelta - római lakóit hunok, majd különböző germán törzsek és végül avarok váltották fel. Mindezen népek kultúrájának, műveltségének nyomai megtalálhatók Szomor környékén. Római kori településre épült a falu a korai középkor elején, az itt talált római kocsma a Nemzeti Múzeumban látható.

Szomor még az Árpád-korban, a honfoglalás idején kapta a nevét, amelyre több magyarázat is van. Ezek közül a legvalószínűbb az, hogy egy itt lakó kismes neve, „Som úr” alakult az idők folyamán „Szomorrá”. Más nézet szerint a szomjas melléknév előtagjából képződött. A falu nevének első említése 1269-ből való. Az 1287-es első oklevél már Zumur néven említi. 1274-ben Izabella királyné a margitszigeti apácának adományozta a települést. Királyi szolganepek, lovászok, vincellérek és 17 kismesesi család lakta ekkor.

A középkorban, a török időkig két falu is volt mellette: Symeg és Somodor (1270. Zomodor). Ez a mai Somodorpuszta névadója. Buda eleste (1541.) után Szomor török kézre került és teljesen elpusztult. A török pusztítás után újjáépült a település. A hajdani falu 1690-től 1744-ig a Pázmány-család birtoka, ekkor a kömlődi birtokrészért átadták Sándor Mihálynak, Szomor tartozékaiként.

Az újjáépítést követően, a Pázmány-család birtokaként 1746-ig református magyar jobbágyok laktak a falut. Ekkor új földesura lett Szomornak, a Habsburg-párti Sándor gróf. Az összeírás 1720-ban még csak református magyar népességet tüntetett fel. Az új földesúr elkergette a református magyarokat és helyükbe 1730-46 között katolikus svábokat telepített a környező falvakból.

Katolikus temploma gótikus eredetű, ma későbarokk stílusjegyeket mutató, műemlék jellegű épület. Említendő még copf stílusú katolikus kápolnája, amely Schemberg Félix tervei alapján készült. Érdekesség 1807-ben készült, késő-barokk stílusú Nepomuki Szent János szobra.

A falu lakói közül sokan meghaltak az I. és II. világháborúban. Emléküket két szép emlékmű őrzi. 1946-ban a német anyanyelvű családok 90%-át kitelepítették, helyükre magyar családok érkeztek.

- Szomor falu szorosan kötődik a Kézdi-Vásárhelyi családhoz, akik a XIX. század első felétől kastéllyal és birtokkal rendelkeztek itt. Egyik képviselőjük volt Kézdi-Vásárhelyi Imre régész, orvos, humanista. Az elismert régész Szomor környékén is ásatásokba kezdett és feltárta az Aquincum-Brigetio közti római hadiút részeit. Jelentős könyvtárat és szép parkot alakított ki kastélyánál, a megtalált római leletekből többet is elhelyezett itt. A régészet mellett a falu orvosaként is tevékenykedett. Az említett könyvtár és leletek manapság a Magyar Nemzeti Múzeumban találhatóak „Kézdi-Vásárhelyi-hagyaték” néven. Megőrzött orvosi műszerei és felszerelése pedig az Orvostörténeti Múzeumban láthatók. Az ő nevét vette fel 1995-ben a volt kastélyában működő általános iskola. A család leszármazottai létrehozták a Kézdi-Vásárhelyi Alapítványt az iskola fenntartásának segítésére.

A rendszerváltás előtti 30 évben Szomor közigazgatásilag Gyermelyhez tartozott, majd 1990-ben nyerte el újra önállóságát. Az azóta eltelt évek fejlesztéseinek köszönhetően befejeződött a gáz- és a szennyvízcsatorna-rendszer kiépítése az egész településen, felújították az óvoda épületét, építettek egy új sportcsarnokot, portalanították a település minden utcáját, valamint felújították, illetve korszerűsítették az intézmények fűtésrendszerét.

A község fekvése és turisztikai adottságai kellemes pihenést és kikapcsolódást nyújtanak az ide látogatók számára.

- **Lakosság:** Jelenleg 1113 fő lakja – 1990-ben lakói száma 933 fő volt –, német nemzetiségű település. Az elnéptelenedés nem veszélyezteti, ez látszik abból is, hogy a fiatalok helyben maradnak, és üres házat sem nagyon találni a településen. A születésszám azonban alacsony, 2006-ban 3-4 gyermek született. Többen tanulnak felsőoktatási intézményben, maradnak is a községben, de hátrány, hogy kevés a munka-lehetőség számukra. Az elmúlt esztendőben negyven új telket alakítottak ki a letelepülni, építkezni kívánók számára.

- **Német kisebbségi önkormányzat működik.** A hagyományápoláson kívül gyakran baráti találkozókat is szerveznek, ahol feleleveníthetik, bemutatathatják régi szokásaikat (pl. hagyományos sváb disznóvágás).

- **A munkaképes korú lakosság kb. 50%-ka a Gyermely Rt.-nél, kb. 20 %-ka Budapesten talál munkát.** (Bp. 35 km – napközben (főidőben) 30-40 percenként jön autóbusz onnan, míg Tatabányára napi két járat van).

- **Vállalkozók:** nagy cégek nincsenek. Helyi szinten jelentősebb a „Gyopár” asztalosüzem, a „Somodori” Kft., amely a Gyermely RT. tagja, valamint a Gyermelyi Pék Kft.

- **A középiskolás korosztály** Budapestre (Budakeszi – nemzetiségi középiskola) és Esztergomba jár elsősorban. Megfelelő autóbuszjárat esetén Tatabánya is előtérbe kerülne, főleg a szakképzés terén.

- **Partnertelepülések, partnerkapcsolatok**
- Oklevéllel szentesített partnerkapcsolata ugyan nincs a településnek, de rendszeres a kapcsolat **Main–Kinzig** tartomány – Komárom–Esztergom megye testvérmegyéje – vezetőivel, munkatársaival.

Intézmények, színterek

- **Művelődési Ház:** önállóan nem működik, fűtése jelenleg nem megoldott és szerkezetiileg is nagyon leromlott állapotban van. Újat kellene építeni helyette, egy többfunkciós

épületre lenne szükség (Községháza is ebbe kerülhetne).

- **Sportcsarnok:** Faszerkezetes, fixre beépített színpaddal, amely mobil résszel bővíthető. Egy kisebb galériával kialakított épület, mely 1995-96-ban épült. Az ünnepségeket, a kulturális és sportrendezvényeket is ebben tartják. Az épület az iskola udvarában, egy „őspark” területén található.

- **Általános Iskola:** 8+1 kisegítő osztály indul. A 115 tanuló 13 pedagógus tanítja, három kivételével valamennyien a faluban élnek. Az intézmény a Kézdi-Vásárhelyi-kastélyban található, az iskola címe a Kézdi-család címerével azonos. A tanulók számára gyakran szerveznek színházlátogatásokat is. Az intézmény tagja a Pilis-Gerecse Iskolaszövetségnek.

- **Óvoda:** Német nemzetiségű intézmény. Jelenleg 55 gyermek neveléséről öt óvodapedagógus, valamint 4 dajka gondoskodik.

- **Falumúzeum:** Jelenleg nem működik. Korábban egy eredeti svábházban működött. A bútorok és egyéb használati tárgyak megvannak, de új épületbe kellene áthelyezni. Több megfelelő, hagyományos sváb porta is lenne, de nincs fedezet a megvásárlásukra.

- **A katolikus plébánia felújított épülete** szolgál jelenleg közösségi összejövetelek, megbeszélések színhelyéül.

Szervezetek, közösségek

- **Hagyományörző Egyesület (Német Nemzetiségi)**
- **Táncsoport** (felnőtt) – vezetője Krupánszky Mari-ka. Nemzetiségi táncsoport, a táncosok eredeti szomori sváb viseletben táncolnak. Ezt megelőzően gyermektáncsoport is működött, amelynek az újraszervezése megkezdődött.

- **Zenekar:** Szomor Sramli
- **Szomor Jövőjéért Alapítvány:** ezen keresztül finanszírozzák az oktatás, a sport, a hagyományápolás és a műemlékvédelem programjait, feladatait – a templom felújítására több, mint 1 millió forintot tudtak biztosítani. Az alapítványt a lakosság jelentősen támogatja.

- **Kézdi-Vásárhelyi Alapítvány:** az iskola fenntartásához járul hozzá. Táncházt, gyermekszínpadot is szervez. Az egyhetes „Kézdi-Vásárhelyi Napok” is az alapítvány szervezésében zajlanak.

Német kisebbségi önkormányzat

Rendezvények

- **Csillagtűrák:** Minden esztendőben január 5-én rendezik a II. világháborúban, 1944. december 24. és 1945. március 16. között sokat szenvedett szomori lakosság emlékére. Fáklyás, lámpás felvonulás a falu központjából a település határában magasodó Kakukk-hegyre.

- **Farsang** – iskola, óvoda szervezi
- **Nemzetiségi Falunap, Német Nemzetiségi Fesztivál** Pünkösdi rendezvény. Szombaton szórakoztató programok zajlanak, ez a családok napja. A vasárnap a hagyományápolásé, a nemzetiségi csoportok bemutatkozásáé.

- **Sátortábor** gyerekeknek, a Kézdi-család balatoni telkén. Egy turnusban 60 gyermek tud ülni. A teljes infrastruktúrája kiépítésre került.

- **Nemzetiségi tábor** – napközis jellegű, hagyományörző foglalkozásokkal.

- **Erdei iskola** – a felső tagozat számára a Börzsönyben, az alsó tagozatnak Pusztamaróton szervezik.

- **Olvasótábor:** Tarjánban

- **Mihály-napi búcsú** (szeptember vége)

- **Mihály-napi búcsúi bál**
- „Szomor 23” teljesítménytúra október 23-án. Az országos túranaptárban is szerepel.
- **Kézdi Napok:** 1 hetes program, ősszel (novemberben)
- Gyermekszínpad, táncház, iskolák közötti vetélkedő, Világjáró-sorozat
- **Idősek Napja**
- **Karácsonyi koncert, falu karácsonyfája**
- Sport**
- **ODEON SE:** Karate – országos első, nemzetközi és világkupa-versenyeken is szerepelnek
- **Gyermely-Szomor FC:** futball – a kicsik télen Szomoron edzenek a Sportcsarnokban

Látnivalók, hagyományok

- **Római katolikus templom** (Vörösmarty utca)
- **Világháborús emlékművek** (Vörösmarty utca)
- **Nepomuki Szent János-szobor** (Jókai utca – Vörösmarty u. sarok)
- **Kézdi-Vásárhelyi kastély, park** (Mátyás király u.)
- **Római katolikus kápolna, Temetőkápolna**
- **Tájház** (Petőfi u.)
- **Kőkereszt, fészület** (Szomor és Gyermely határán)
- **Szent Vendel-szobor** (Zsámbéki u. 26.)
- **Kakukk-hegy, felújításra váró Kálvária, kápolna**
- **Képoszlopok, utcai kápolna** (Gyermelyi u.)

Tervek

- **Művelődési Ház felújítása:** házasságkötő-terem és a fiataloknak egy szabadidő eltöltésére alkalmas helyiség kellené. Az állapotfelmérés elkészült. A Községháza és több közösségi funkció is ide kerülhetne.

- **Iskola, óvoda felújítása**
- **Parkosítás, járdák felújítása**
- **Nepomuki Szt. János szobrának felújítása.** A 200 éves műemlék szobor felújításának milliós nagyságrendű költsége lesz.
- **Kálvária-domb** – 100 éves lesz. Hasonlóan szeretnék felújítani, mint Tarjánban tették, ahol egy-egy család vállalta egy-egy stáció felújításának a költségeit.
- **Faluház:** az ikertelek amelyen a ház áll, magántulajdonban van pillanatnyilag.
- **Ifjúságnevelő programok, gyerekeknek, fiataloknak** önálló közösségi tér kialakítása
- **Lovassport:** magánbefektetőként van érdeklődés lovaglóközpont kialakítása iránt.

Kistérségi együttműködés

- Szívesen fogadnának előadásokat, programokat, program-sorozatokat (pl. színházi, művészeti), amelyek költsége megoszlaná a többi vagy a szomszédos településekkel. Komplex programkínálat kialakítása, megvásárlása a 4 szomszédos településsel közösen.

2.6. Tarján

A település múltja és jelene

A község Budapesttől 50, Tatabányától 13 km-re található. Fekvését tekintve jellegzetes „pannon-tájban” helyezkedik el. A dombos, patakokkal szabdalta Tarjáni-medencét a Gerecse hegycsozorúja öleli körül. A közelben több, tájképileg is értékes, szép kilátást nyújtó hegy található: Pes-Kő (398 m), Somlyó (448 m) és Kis-Somlyó (382 m), Fábán-kő (340 m).

Tarján igen régi település, Pesti Frigyes szerint először II.

Endre idején, a XIII. században említik az oklevelekben. 1426-ban már a tatari vár tartozékai között történik róla említés. A község ekkor Esztergom megyéhez tartozott. A község – lakói által Tariannak ejtett – nevét egyébként a honfoglaló ősmagyar törzs nevéből eredeztetik.

A Tarján feletti, Somlyó-hegyi, állítólagos várromokból ma már jószerivel egy kő sem látszik. A hegy legmagasabb pontján csak egy kör alakú, sáncszerű árok, és néhány alapmaradványa emlékeztet a minden Tarjánnal kapcsolatos leírásban megemlített várra. Egyesek itt XV. századi gótikus várat, mások viszont római kori őrtornyot sejteneek.

A török időkben 1529-től a török hódoltság területére esett. A helyzetet súlyosbította, hogy a hódoltság szélén terült el s mindenki sarcot húzott tőle. A történelem viharai miatt a népesség száma, etnikai összetétele változó volt. A XVII. században a Csáky-féle telepítés eredményeként református magyarok éltek itt. Szervezett református egyházuk, lelkipásztoruk volt. A XVII. század végén a község a Hochburg-féle uradalomhoz tartozott. Az 1720. évi összeírás szerint csak magyarok laktak. A török korban kipusztult falu lassan népesült be, a Rákóczi-szabadságharc leverése után 1727-ben az Esterházy család birtokába került, akik 1737-ben 40 német katolikus családot telepítettek itt le, akik dél- és közép-német területekről érkeztek. Ennek eredményeképpen, Tarján német többségű falu lett s kezdetét vette egy sajátos magyarországi sváb kultúra kivirágzása. A XVIII. század második felében, a jobbágyfelszabadítás után a falu földjeit kisbirtokként szétosztották. Saját erdő- és legeltetési bizottsága, tehenészetje volt. A falu körüli erdőkben tartották az Esterházyak rendszeres vadászataikat.

1783-ra épült fel a római katolikus templom, melynek nemrégiben elkészült belső rekonstrukciója az eredeti állapotot állította vissza, zömében a hívek adományaiból.

A falu életét a II. világháború és az 1946-os kitelepítés változtatta meg. Bár a lakosság többsége helyben maradhatott, magyar telepesekeket telepítettek a sváboktól elkobzott házakba.

A település infrastruktúrával jól ellátott. A község egész területén kiépített víz-, gáz-, telefonvezetékekkel, csatorna-, kábeltevérendszerrel és belső úthálózattal rendelkeznek. Az óvoda 4 csoportjában 103 gyermek elhelyezése biztosított. A 8 osztályos általános iskolában, kétnyelvű oktatás keretében 317 gyermek tanul. Nemrégiben adták át a község új sportcsarnokát, ezzel egyidejűleg az iskola épülete is felújításra került. Jelenleg a faluban több mint 300 kisvállalkozás és több üzem kínál munkahelyet a helyieknek.

Az elmúlt évek változásai átalakították e zömében svábok lakta falu arculatát. A közösség népessége jelenleg 2734 fő. A falu szép, rendezett utcákkal rendelkezik. Sokan foglalkoznak szőlőtermeléssel. Présházai között több száz éves épület is található. Borai a környéken is elismertek.

A lakosság megőrizte és ápolja a német nemzetiségi hagyományokat. A falu kulturális hagyományai már-már kiveszőben voltak, az utóbbi években azonban lelkes hagyományörzők segítségével feléledni látszanak. Tarján napjaikban már a magyarországi svábság egyik kulturális központja. A községben a svábságot jellemző, szokásaikat ápoló csoportok működnek, a fiatalok betekintést nyernek lakóhelyük múltjába, értékeibe és maguk is bekapcsolódnak hagyományaik fenntartásába.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

- **Kábeltévé** – 2 hetente 1 műsor
- **Lakosság:** 2675 fő, 80% német nemzetiségű
- **Német Kisebbségi Önkormányzat is működik.** Ők szervezik a Kézműves Napot és egy rajzpályázatot, melynek kiállítása a templomban van. Egy német pályázaton kisbuszt nyertek, amelyet a nagykövet adott át a településnek.
  - A falu új rendezési tervvel rendelkezik.
  - **Beruházás:** 60 lakásos lakópark épül, magánberuházásként.
  - A középiskolás korosztály Tatabányára és Bp.-re, a Német Nemzetiségi Gimnáziumba jár tanulni.
  - **Foglalkoztatás:** Több mint 300 vállalkozó él a településen, ebből 100-120 kényszervállalkozó. Hozzávetőlegesen 80 komoly vállalkozás működik a faluban. Hagyományos foglalkozások már nincsenek, csak hobbiszinten található kosárfonás, fafaragás, cipészkedés. A község vállalkozói több mint 1 millió forintot adtak össze a Fő út karácsonyi kivilágítására.
  - **Partnerskapcsolatok**
    - **Staufenberg** (Hessen tartomány), ahol Tarjáni Baráti Kör is működik. Évente általános iskolás gyerekek utaznak ki hosszabb időre, ott járnak iskolába.
    - **Kirchberg** (Bajorország)
    - **Gerlingen**
    - **Main-Kinzig** járás
    - **Vesoul** – (Franciaország)
    - **Märisch-Trübau** – (Csehország) német nemzetiségi település
- Valamennyi kulturális kapcsolat, elsősorban a zene révén jött létre.
  - **Halle/Saale** (Németország)
  - **Herceghút** (Tokaj)
- Intézmények, színterek**
  - **ÁMK** – Általános Művelődési Központ
  - **Általános Iskola.** Terveik: Hármas találkozó – 2008.; épület-felújítás; a könyvtár és a közösségi színtér, valamint a falu kapcsolatának erősítése; a gyerekek szünidei szabadidős tevékenységének megszervezése és támogatása.
  - **Könyvtár** – Iskolai és községi könyvtár is egyben. Az informatikai ellátás itt megoldott, de külön bejárat építése szükséges, hogy az iskola zárása után is használhassák a falubeliek. Félállású könyvtárost (Könyves Andrea) alkalmaznak.
  - **Művelődési Ház** – a nagyterem 250-300 fő befogadására alkalmas. Belső felújítás, illetve színpad felújítás történt. Az intézmény vezetője az iskola igazgatója. Közművelődési szakemberként főállású kulturális szervező (Mózer Nikolett) dolgozik a Művelődési Házban.
  - **„Ritmus” Alapfokú Művészetoktatási Intézmény:** 19 éve működik, jelenleg egy közhasznú társaság fenntartásában. Egyéni hangszeres oktatás folyik, illetve moderntánc-csoport is indult. Az iskola finanszírozási hátterének a biztosítása egyre nehezebb.
  - **Óvoda.** Terveik: nemzetiségi hagyományok ápolása, ruhatár folyamatos bővítése, más nemzetiségi óvókkal a kapcsolatok mélyítése, az udvari játékok EU-szabványosítása.
  - **Sportcsarnok** – 16.00-ig az iskola használja ingyen, utána 23.00-ig lehet bérelni.
  - **Sportpálya** – az öltöző most kerül felújításra.
  - **Bowling-pálya**
  - **Teniszpálya** – a Baráti Kör hozta létre.
  - **Játszóter** van a településen
  - **Tájház** – volt, de összedőlt

- **Közösségi Ház** – Egy 60 személyes terme, konyhája van. A Baráti Kör működteti. Az épület hátsó részében raktározó a tájház anyagait.
  - **Nemzetiségi Ifjúsági Tábor** – Korábban lőtér volt, német segítséggel alakította ki az önkormányzat. A Nemzetiségi és Ifjúsági Tábor Közalapítvány működteti, vállalkozásban egy házaspár üzemelteti. Főépület és 5 kis ház, kézilabdapálya tartozik hozzá. Önfenntartó, egész évben kihasznált, az országból mindenhol jönnek bérlők. Az önkormányzat is itt helyezi el a vendégeit. Fejleszteni szeretnék, például egy medence kellene, továbbá új nyílászárók, berendezések.
  - **Kiállító-terem**, művészeti galéria kellene – erre van civil kezdeményezés is, mivel több festő, fafaragó is él a faluban.
  - **Tornyópuszta** – BIO-falu elképzelés van a fejlesztésére. Az ivóvízvezeték kellene kiépíteni, de ez túl nagy beruházás a községnek.
- Közösségek**
- **Tarjáni Baráti Kör**
  - **Zenei Egyesület**
  - **Dalkör.** Ifjúsági és felnőtt csoportja is van. **Terveik:** német nemzetiségi népdalok folyamatos gyűjtése, kórustalálkozók szervezése, kirándulások más megyék német nemzetiségi falvaiba, tarjáni népdalkönyv elkészítése.
  - **Táncscsoport** (nemzetiségi). Ifjúsági és felnőtt csoportja is van. A csoportoknak kiterjedt hazai és külföldi kapcsolatai vannak (Baj, Soroksár, Solymár, Palotabozsok, Győr, Kőnnye, Alsógalla, Törökbálint, Ágfalva, Herceghút stb.)
- Terveik:** Felvételek készítése, kották vásárlása, „Októberfest” szervezése a „Favágó”-val (vendéglátóhely), profi hangosítás a zenei rendezvényekre.
- **Amatőr Sportolók Egyesülete**
  - **Német Nemzetiségi Egyesület**
  - **Irodalmi kör**
  - **Mozgásos tanfolyamok**, csoportok felnőtteknek.
  - **Kézműves szakkörök** (gyermek és felnőtt) A vezetők helybeli szakemberek.
- Agyag-, rajz-, kézimunka-foglalkozások vannak elsősorban.
- **Nyugdíjas Klub**
  - **Gyermekjóléti Szolgálat**
  - **Színjátékszók:** magyar és német csoport is működik.
  - **Mazsorett csoport:** 2 korcsoport
  - **Zenekarok:**
    - Stréhli Kapelle
    - Spitzbuam Tarján
    - S-IKER 2000 Schramli zenekar
    - További 5 gyermekzenekar
- Rendezvények, programok**
- **Doni megemlékezés** – január 12. A Német Kisebbségi Önkormányzat szervezi.
  - **Sváb Bál** – 2007. február – megyei rendezvény.
  - **Regionális borverseny** március 15-e körül – a borművesség kultúráját most gyűjtik össze, archiválják és kiállítást terveznek belőle.
  - **Tarjáni búcsú:** április és október.
  - **Nemzetiségi Kórustalálkozó** Az egész Dunántúlról érkező 8-10 kórus részvételével zajlik.
  - **Zenei Fesztivál** (pünkösdi hétvége). A 3 napos fesztiválra a környező falvakból és külföldről is érkeznek zenekarok. A tombolát a vállalkozók adják össze.
  - **Kézműves Nap** – augusztus utolsó vasárnapján rendezik

zik, amikor a községből elszármazottak is elhozzák alkotásaikat.

- **Szüreti felvonulás**
- **Bálok.** Többnyire egyesületek rendezik őket, illetve az óvoda, az iskola, valamint szüreti bált is tartanak.
- **Kiállításokat** esetenként rendeznek a faluban.
- **Hagyományok napja**
- **Mikulás Kupa (december)**
- **Vállalkozói fórum beindítása**

Sport

- **Kézilabda.** Az NB II.-ben játszik kézilabdacsapat (6 korosztály), de nemzetközi tornákon is rendszeresen részt vesznek.
- **Terveik:** további bel- és külföldi kapcsolatok felvétele. Tornák szervezése és lebonyolítása, felszerelések vásárlása, újabb korcsoportok indítása
- **Foci.** Megyei Bajnokságban szerepelnek (3 korosztály)
- **Sportcsarnok** – 16.00-ig az iskola használja ingyen, utána 23.00-ig lehet bérelni

- **Sportpálya** – az öltöző most kerül felújításra
- **Bowling-pálya**
- **Teniszpálya** – a Baráti Kör hozta létre

Kiadvány, kommunikáció

- A település honlapja: www.tarjan.hu

Látnivalók, hagyományok

- Római katolikus templom (Rákóczi utca)
- Római katolikus plébánia épülete (Rákóczi u. 12.)
- Református templom (Rákóczi u.)
- Rózsafüzér Királyné kápolna (Petőfi utca 9.)
- Szentháromság szobor (katolikus templom előtt)
- Szent Rókus-szobor (Vadász u. 8.), védett. Régen két zárandokút is érintette a települést, ezt jelezte a szobor.

- Pincesor (Bicskei utca, Gyermelyi u.)
- Anna Bildnek nevezett római sírkő
- Szent Anna-kereszt
- Kálvária (Irtványföldek, Vájár u.)

Tervek

- Ifjúsági Klub létrehozása
- Tánciskola
- Táncfalalkozó
- Tarjáni népdalkönyv elkészítése
- Községek Házának, Tájháznak a kialakítása
- Napközistábor
- Faluközpont kialakítása, fejlesztése
- Egy komplex települési, szolgáltató épület kialakítása

sa (közigazgatás, egészségügy, kultúra)

- Az iskola épületének egy részén ablakcsere
- Nemzetiségi Szabadegyetem szervezése
- Kézműves Műhelyek szervezése, fenntartása
- Zenei Egyesület Háza – 2008.
- Rendezvénysátor vásárlása
- A műemlék református templom életveszélyessé vált tornyának felújítása. A tervek elkészültek, egy kis önerő is rendelkezésre áll.

tornyának felújítása. A tervek elkészültek, egy kis önerő is rendelkezésre áll.

- Kerékpárút – Tarjántól az Ifjúsági Táborig szeretnék kiépíteni.

Kistérségi együttműködés

2.6. Tatabánya

A város múltja és jelene

Tatabánya a Kő-hegy lábánál, a Gerecse hegység és a Vértes hegység közötti völgyben fekszik. Helyzeténél fogva for-

galmi csomópont. Az M1-es Bécs–Budapest autópálya érinti, a vasútvonal keresztlüszeli a várost. A fővárostól való távolsága 55 km. Tatabánya megyeszékhely és megyei jogú város.

Ezen a területen közel 300.000 éve megjelent az emberi élet. A régi és új kőkorszakból származó leleteket a Turul-emlékműtől néhány száz méterre a Szelim-barlang, valamint a felsőgallai homokbánya őrizte meg a jelen számára. A honfoglalást megelőzően Szvatopluk morva fejedelem terjesztette ki hatalmát erre a területre, akinek hadait a monda szerint Bánhidán győzték le Árpád seregei. Ennek emlékére állították 1907-ben a Turul-madarat, amely a világ legnagyobb madárszobra és Közép-Európa legnagyobb bronzszobra.

Tatabánya elődközségeinek neve már a korai időkben szerepel a magyar történelem forrásaiban. Galláról egy 1251-es oklevél tesz említést először. Kiszgalya (Kiszgalla) és Galya maior (Nagygalla) elnevezés 1441-es oklevélben szerepel. Bánhida mint település IV. (Kun) László 1288-as oklevelében jelenik meg.

A török pusztítás után elnéptelenedő falvak lakosságát a XVIII. században Esterházy gróf telepésekkel pótolta. Így került német ajkú lakosság Alsó- és Felsőgallára és szlovák anyanyelvű telepések Bánhidára.

A XIX. század végének bányafeltárásai megváltoztatták a községek addigi életét, arculatát. 1891-ben a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vásárolta meg a szénkitermelés jogát, és 1896 karácsonyán felszínre került az első csille szén. A bányaművelés, az ipar kialakulása háttérbe szorította az addigi mezőgazdasági, állattenyésztési tevékenységet.

1947-re a négy község lakosságának létszáma, gazdasági jelentősége annyira megnőtt, hogy indokolttá vált a községek városossá egyesítése. 1947. október 1-jén született meg az az okirat, amely kimondta Tatabánya megalakulását.

Az országban a 90-es években bekövetkezett társadalmi - gazdasági változások hatására illetve azokkal párhuzamosan a város gazdasági szerkezete is megváltozott. A korábban vezető iparágak a szén-, bauxit- és kőbányászat, a cementgyártás, az alumíniumipar, az építőipar ma már megszűntek, vagy kisebb jelentőséggel bírnak. Az ipar területén jelenleg – a korábbi nagy iparvállalatok helyett a kisebb létszámot foglalkoztató – a régi tevékenységi köröket részben megtartó, a piac változásaihoz dinamikusabban igazodó utódvállalkozások jellemzőek. A gazdaságfejlesztési munka eredményeként pedig megjelentek a külföldi befektetők a városban.

Alsógalla – Untergalla

Neve a Gál személynévből keletkezett, magyar névadással. Az alsó előtag megkülönbözteti a magasabban elhelyezkedő társközségtől. Okleveles említései: 1251: Gala, 1325: Gaala, 1391: Galya, 1440: Kysgallya. Felső- és Alsógallát az oklevelekben általában együtt említik. Felsőgallával együtt Vitány várához tartozott. A 14-15. században királyi birtok volt. A török hódoltság idején, 1529 táján elnéptelenedett falut 1730 körül Esterházy József Würzburgból és Elzászból katolikus vallású németekkel telepítette be.

Az 1784-87-es népszámlálás adatai szerint Esterházy Ferenc birtoka. Ekkor a 76 házban 112 család élt, népessége 573 fő volt. Az összeírás 41 parasztot, 36 örökösét és 66 zsellért mutatott ki.

A településnek 1763-ban még csak kápolnája volt. Fellner Jakab tervei alapján 1765-66-ban a barokk jegyében emelték a község műemlék jellegű római katolikus templomát, amelynek főoltára és keresztlőkéjű 18. századi barokk,

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

empire szószeke 1800 körül készült. Az 1896-ban, a község határában örökszerződés alapján megnyitott bánya feltárta az utat a gyors fejlődés felé. A falu határában felépített bányatelepekből alakult ki Tatabánya község, amely 1902-ig Alsógallához tartozott. A község lakói 1926-ban állították fel az első világháborús emlékművet a templom előtt, a főutcán: valaha ez volt a budai országút. Alsógalla lakossága 1930-ban 1358, 1941-ben 1770 fő.

Felsőgalla – Obergalla

Felsőgalla középkori története szinte azonos Alsógalláéval. Neve a Gál személynévből keletkezett magyar névadással. A „felső” előtag megkülönbözteti a közelében elhelyezkedő társközségtől. Okleveles említései: 1251: Gala, 1325: Gaala, 1391: Galya, 1440: Kysgallya. Felső- és Alsógallát az oklevelekben általában együtt említik. Alsógallához hasonlóan Vitány várához tartozott. A 14-15. században királyi birtok volt. A török hódoltság idején, 1529 táján elnéptelenedett falut 1730 körül Esterházy József Würzburgból, Strassburgból és Elzászból katolikus vallású németekkel telepítette be, akik telepítési kedvezményt is kaptak. 1768-ban 41 telkes jobbágyot, 38 házast és 9 házatlan zsellért írtak össze. Az 1784-87-es népszámláláskor a birtokos Esterházy Ferenc volt. Ekkor 106 házban 154 család élt, népessége 833 fő volt. Összesen 1 papot, 1 tisztviselőt, 4 polgárt, 41 parasztot, ez utóbbi kettő 30 örökösét és 123 zsellért írtak össze. A község életében fordulópontot jelentett a bánya 1896-os megnyitása. A bánya közelsége sok kereskedőt és iparost vonzott. Felsőgallán épült a MÁK Rt. cementgyára (1911.), itt nyílt meg kőszénbánya (1902.), a mészégető telep (1905., 1913.), a téglagyár, a karbidgyár és a kátrányfeldolgozó üzem. Napjainkra ezek megszűntek – részben a bánya bezárása, részben környezetvédelmi okok miatt.

Bánhida

A legősibb településrész. Neve a személynévként is használt bán méltóságnév és a birtokos személyraggal ellátott híd főnév összetétele, amely eredetileg az Által-éren keresztül vezető hídra vonatkozott. Okleveles említései: 1283: Banhida; 1332: Banchida. Kézai Simon krónikája szerint a honfoglaló Árpád seregei itt győzték le Szvatopluk szláv fejedelem hadait. A csata emlékét őrzi a Kő-hegy tetején a millennium alkalmából felállított Turul-szobor, Donáth Gyula alkotása (1992-ben újították fel), valamint Feszty Árpád Bánhidai csata című festménye, amely Észak-Komáromban, a Duna Múzeumban található. Az emlékmű melletti Szelim-barlangban – a hagyományok szerint – a török időkben hét falu népe keresett menedéket, az ellenség azonban felfedezte a rejtékhelyet és elpusztította a benne lévőket. A község lakossága 1930-ban 9800 fő, 1941-ben 11 763 fő volt. Bánhida a középkorban a budai főes-perességhez tartozott. 1402-ben papja és plébániája is volt. A Szent Mihály főangyal tiszteletére szentelt, a török idők előtt épült templomát 1732-ben még használták. Fellner Jakab tervei alapján épült a barokk plébániaház, és átépítették a templomot is. A templom újabb, neoromán stílusú átépítése 1885-ben Feszty Adolf nevéhez fűződik. A szószék és a feszület a majki remeteszékből származik.

• Tatabánya testvérvárosai:

Aalen (Németország), Christchurch (Nagy-Britannia), Izsevszk (Oroszország), Fairfield (USA), Székelyudvarhely (Románia), Bedzin (Lengyelország).

• Népesség: 70 636

• **Kisebbségi Önkormányzat:** német, szlovák, lengyel, görög, cigány

• Intézmények

• Oktatás

• Óvodák: 10 óvoda működik a városban, közülük egy német nemzetiségi óvodaként.

• Általános iskola: 10 általános iskola, melyek közül egy egyházi, egy pedig alapítványi fenntartású

• Középiskolák: 10 középfokú oktatási intézmény működik a városban

• Zeneiskola:

• Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény

• Felsőoktatás: Modern Üzleti Tudományok Főiskolája

• Közművelődés

➤ Bányász Művelődési Otthon – Kertváros

• A lokálpatrióta kertvárosiak művelődési központja.

• Megyei Amatőr Színjátszó Fesztiválok

• A Magyar Népművészet Hete

• A bányász hagyományok ápolása

• A filmművészet értékeinek bemutatása

• Az intézmény ad helyet a Komárom-Esztergom Megyei Szabadművelődési Társaságnak is.

➤ József Attila Művelődési Ház – Alsógalla

• Alsógallai Nyugdíjas Klub

• Alsógallai Német Nemzetiségi Dalkör és Táncscsoport

• Alsógallai Baráti Egyesület

• Megyei német nemzetiségi fesztiválok

➤ Puskin Művelődési Ház – Bánhida

• gyermek- és ifjúsági csoportok iskolán kívüli foglalkoztatása

• táncművelés és színjátszás

• a szlovák nemzetiségi hagyományok ápolására.

➤ Széchenyi István Művelődési Ház – Felsőgalla

• Civil és művészeti csoportnak ad állandó helyet

• Galla Galéria, Pinceklub

• Regionális nemzetiségi kórustalálkozók és kiállítások

• Felsőgallai Hírmondó

• Drámapedagógiai módszertani rendezvénysorozat, regionális találkozó.

• Felnőttképzés keretében másoddiplomás szakirányú drámapedagógus-képzés folyik, melynek anyaintézménye az Apor Vilmos Katolikus Főiskola.

➤ A Közművelődés Háza – Újváros

• A Közművelődés Háza Tatabánya, a megye legnagyobb kulturális intézménye

• TAHITI

• Kortárs Galéria

• Civil szervezetek

• Turul Mozi

• Több városi rendezvény koordinátora, szervezője: Új-évi ünnepi koncert, Társasági estély, Városi gyermeknap, Szent-ivánéji karnevál

➤ KPVDSZ Művelődési Ház – Újváros

• Színpadi táncok oktatása, a táncművészet hagyományainak ápolása

• Újvárosi Kulturális Napok rendezvénysorozata

• 2005 őszétől a táncoktatás művészeti iskola keretei között folyik.

• Közyűjtemények

➤ Városi Könyvtár és fiókkönyvtárak

• Öt városrészben öt fiókkönyvtár biztosítja a lakosok és az érdeklődők számára a könyvtár által nyújtott szolgáltatásokat, így többek között az e-Magyarország pontok bevezetését

• Ünnepi Könyvhét, író-olvasó találkozók

➤ Városi Levéltár

○ Közvetlen közművelődési feladatokat lát el a levéltár akkor, amikor a levéltári tevékenységet megismerteti, népszerűsíti. Előadásokat szervez civil közösségeknek, érdeklődőknek, bemutató foglalkozásokat szervez pedagógusoknak és diákoknak. Az intézményes és a felnőttoktatás teljes hálózatát igyekszik elérni. Folyamatosan részt vesznek, segítenek a városi intézményhálózat jubileumi rendezvényein, kiállítási anyagainak bemutatásában. Társintézményeivel országos, illetve regionális hatókörű levéltári napokat szerveznek.

➤ Tatabányai Múzeum

○ A fiatal múzeum gyűjteményében több mint százezer műtárgy található. Gyűjteményegységei többek között régészeti, életmód-történeti, fotótörténeti, oktatástörténeti, ipar- és technika-történeti jellegűek. A helyi bányászati hagyományok megőrzésében is fontos szerepet játszik.

○ Az Év Múzeuma – 1997.

○ A skanzen területén megrendezett országos, illetve nemzetközi kortárs művészeti táborok jelentősége és művészeti súlya erős. A 2001-ben indított „Élő Múzeum” sorozatában iskolások, óvodások ismerkedhettek a lakó- és munkahelyi enteriőrökkel. Tatabánya idegenforgalmi arculatának meghatározó intézménye.

• Művészeti intézmények

➤ Jászai Mari Színház, Népház

○ A város legrégebbi és legnagyobb múlttal rendelkező kulturális intézménye, amely jelenleg az épület átépítése, korszerűsítése miatt „albérlésben” működik a Közművelődés Házában, illetve a megye és a régió más városaiban. A színház állandó társulat nélkül, produkcióra szerződött művészekkel működik.

○ A Jászai Mari Színház, Népház nyári színházi előadásokat szervez Tatán.

○ A intézményben működik a Filmklub, a Bányász Színpad, a Bányász Táncegyüttes, a Tatabányai Szimfonikus zenekar, a Bányász képzőművész Kör.

• Közösségi házak

○ Az elmúlt években Dózsakertben, a Gál lakótelepen, Mésztelepen egy-egy, Újvárosban kettő közösségi ház nyitotta meg kapuit.

• Egyéb szervezetek

- A Tatabányai Művelődési Műhely
- Tatabányai Közművelődési Tanács
- Kulturális Bizottság

Sport

- Sportcsarnok – súlyemelő terem, futófolyosó
- Sportuszoda – "Buborék"
- Napfény Strand – "Cseri" – jelenleg nem működik
- TBSC Sporttelep
- Műjégyháza

Közösségek

- A legjelentősebb civilszervezetek
- Alapítvány Tatabánya Táncművelődési Társaság
- Alsógallai Baráti Egyesület
- BDSZ Tatabányai Szövetsége
- Dallam Alapítvány
- Dózsakertért Alapítvány – Közösségi Ház
- Együtt Tatabányáért Egyesület
- Fantom Kiadó Kulturális Egyesület
- Fiatalok Tatabányáért Egyesület
- KEM Szabadművelődési Társaság

- KEM Tehetséggondozó és Léleksegítő Alapítvány
- Keresztény Értelmiségi Szövetsége Egyesület Tatabányai Csoportja

- Keresztény Pedagógiai Társaság
- Majki Népiskola Társaság
- Mosolygós Gyermekekért Alapítvány
- Múltunk és Jövőnk Egyesület
- Nótaszerzők és Énekesek KME
- Növekvő Életfa Egyesület
- Óvárosi Baráti Egyesület
- Peron Music Alapítvány
- Szabadtéri Bányászati Múzeum Alapítvány
- Tatabánya Alkotóművészeiért Közalapítvány
- Tatabánya Bányász Nyugdíjas Alapítvány
- Tatabánya Zenei Kultúrájáért Közalapítvány
- Tatabányáért Egyesület
- Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány
- Tatabányai Bányász Öregtáncos Együttesért Alapítvány
- Tatabányai Bárdos Lajos Vegyeskarért Alapítvány
- Tatabányai Fiatalokért Egyesület
- Tatabányai Szimfonikus Zenekar Egyesület
- Tatabányai Városi Fúvószenekar Alapítvány
- Utcai Szociális Segítők Egyesülete

Rendezvények

Kulturális rendezvények:

- Tatabányai Szimfonikus Zenekar előadásai
- Ökumenikus Keresztény Imahét (január vége)
- Tavaszi Művészeti Fesztivál (március közepe)
- Tatabányai Filmtavas (március)
- Ünnepi Könyvhét városi rendezvényei (május vége)
- Múzeumok Éjszakája (június vége)
- Szent István Napok (augusztus 19-20.)
- Tatabányai Bányásznap (szeptember első hétvégéje)

Sportrendezvények:

- Tatabányai Történelmi Íjászverseny (márciustól kéthavonta novemberig)
- Gerecse 50 teljesítménytúra (április közepe)
- Vértes 30 teljesítménytúra (október)

Egyéb rendezvények:

- Városi Népi Gyermekjáték Fesztivál (március vége)
- Élettér - lakberendezési és szabadidős vásár (március vége)
- Autókiállítás (április vége)
- Nemzetközi Ásványfesztivál és Börze (április vége)
- Tatabányai Majális (május 1.)
- Városi Gyermeknap (május utolsó hétvégéje)
- Szentivánéji Karnevál (június utolsó előtti hétvégéje)
- Nostalgia Busz (június - szeptember hétvégenként, tel: 34/310-495)
- Nemzetközi Fémszobrász Tábor és Országos Fafaragó Tábor (július -augusztus)
- Vértes Expo (augusztus vége)
- Tatabányai Mazsorett Fesztivál (szeptember)
- Felsőgallai Búcsú (szeptember)
- Bánhidai Búcsú (szeptember)
- Alsógallai Búcsú (október)
- Szent Borbála Napok (december eleje)
- „Bogár találkozó”, Motoros találkozó, Kamionos találkozó

Sport

- Közel 50 sportegyesület működik a városban
- TBSC – Tatabánya labdarúgócsapata, az FC Tatabánya az első osztályú bajnokságban játszik
- A Tatabánya Carbonex KC férfi kézilabdacsapat és Tatabányai Volán SE női röplabdacsapat is a legmagasabb osztályban szerepel.

- Nemzetközi szintű eredmények: női és férfi súlyemelés

Kommunikáció

- Itthon – városi hetilap
- TKTV
- Radír Rádió
- Kék-Duna Rádió
- Tatabánya – polgári lap
- Honlap: www.tatabanya.hu
- www.tatabanyainfo.hu

Látnivalók, hagyományok

- Turul emlékmű
- Szelim-barlang
- Geológiai Tanösvény
- Aknatorony Kilátó (Csúcsos-hegy)
- Tatabányai Múzeum
- Szabadtéri Bányászati Múzeum és Ipari Skanzen - Iskolamúzeum (www.banyaskanzen.hu)
- Lapatári malom
- Cifra Palota (Tulipános Ház)
- Jászai Mari Sínház, Népház és környéke (liget, falfaragások, Orfeusz-szobor)
- Bánhidai római katolikus templom és plébánia
- Alsógallai római katolikus templom
- Felsőgallai római katolikus templom
- Óvárosi római katolikus templom (Bányászt templom)
- Régi Bányász kórház
- Egykori bánhidai községháza
- Volt óvárosi községház
- Bánhidai református templom
- Millenniumi emlékoszlop és park
- Jubileum park
- Csónakázótó és sziget
- Körtvélyespusztai kápolna és
- Körtvélyesi erdei temető

Tervek

- Fejlesztési lehetőségek az Ipari Skanzen területén:
- Az itt tervezett fejlesztések eredményeképpen – további, kolóniákat jellemző épületek felépítése, Iskolamúzeum itt történő felépítése, az ipartörténeti műemlékként nyilvántartott lejtakna-lejáratozat összekötő kerékpárút, keskeny nyomtávú kisvasút beindítása – egy teljes körű kulturális centrum fogja majd biztosítani a bányász hagyományok megőrzését.
- A Szabadtéri Bányászati Múzeum, Ipari Skanzen bővítése során nemcsak szakmai fejlesztésben gondolkodik a város, hanem a „látogatóbarát múzeum” koncepció megvalósítására törekszik.
- Ennek érdekében a közép- és hosszú távú tervek között szerepel:
- A skanzen legfontosabb hiányzó épületelemének, egy fogadóépületnek a kialakítása, amely az intézménybe látogatók kiszolgálását célozza – kávézóval, vizesblokkokkal
- A skanzen bejáratánál emléktárgybolt kialakítása
- A skanzen fő épületének bővítése, átalakítása, konferenciaterem kiépítése, amely lehetőséget adhat szakmai

(muzeológus, történész, restaurátor stb.) megbeszélések valamint hangversenyek, egyéb kulturális programok rendezésére

- Raktárak, illetve ifjúsági szállások kialakítására.

A már hagyományosan megvalósuló táborok mellett egyéb ifjúsági programoknak is helyet tudna adni a skanzen a jelenkor követelményeinek megfelelő kiszolgáló egységekkel.

Kistérségi együttműködés

A Szabadtéri Bányászati Múzeum és Skanzen ismeretterjesztő előadásokon, rendkívüli tanítási órákon, játékos és családi foglalkozásokon fogadná a kistélepülések diákjait; felgyűjtené a még meglévő hagyományokat. A József Attila Megyei Könyvtár eddigi szolgáltatásain felül író-olvasó találkozók, egyéb programok tájolásával, a könyvtárosok képzésével járulna hozzá a kistérség településeinek kulturális életéhez. A Közművelődés Háza, a Széchenyi Művelődési Központ és a Puskin Művelődési Központ, valamint a Fantom Kulturális Kiadó Egyesület művészeti csoportok kölcsönös felléptetését, kezdeményező illetve koordináló munkát, hagyományos kézműves foglalkozások illetve drámapedagógiai foglalkozások kihelyezését ajánlja fel.

2.8. Várgesztes (Gestitz)

A település múltja és jelene

A település nevezetessége a gyönyörű környezetben fekvő, középkori eredetű vár, amelynek jelentős része szinte teljes épségben megmaradt

A Vértes erdő borította északnyugati lábánál, Várgesztes községtől déli irányban, magas dombon emelkedik Gesztes vára. A helyet 1231-ben, a várat 1326-ban említik először oklevelek. A várgesztesi vár tagja volt a Neszmély–Tata–Vitány–Gesztes–Oroszlánkő–Gerencsér–Csókakő védelmi vonalnak, amely a Vértesben épült ki. A Vértes többi várához hasonlóan a Csáka-nemzetség építtette a XIII. század második felében. 1326-ban Csóka-kővel, Csesznekkel, Bátorkövel és a tatari uradalommal együtt ezt is elvette tőlük Károly Róbert király, s ettől kezdve egy évszázadon át királyi vár maradt, királyi vadászkastélyként működött. Falai között megfordult 1388-ban Mária királynő, 1399-ben Zsigmond király, 1435-ben Albert herceg és 1495-ben II. Ulászló.

1438-ban a Rozgonyiak kapták meg. Többi dunántúli várukhoz hasonlóan a nagy hatalmú Cillei-Garai-liga tagja, Újlaki Miklós szerezte meg 1451-ben, a Rozgonyi Sebestyén olasz fogságból való kiváltásáért fizetett hatalmas kölcsönrel. A királyra csak az utolsó Újlaki, Lőrinc herceg halála után, 1524-ben szállt vissza. Az egyébként katonailag jelentéktelen várat 1529-ben ostromolták először a törökök, ekkor még sikertelenül. 1543-ban, Fehérvár elfoglalása után a Vértes várát bevette a budai pasa serege. Ezután ötven év alatt nyolcszor cserélt gazdát és csak 1600-ban vették vissza a töröktől véglegesen. A gesztesi vár 1693-ban a hozzátartozó uradalommal együtt került Esterházy Ferenc tulajdonába, és ezzel első tagja lett annak a birtokláncolatnak, melyhez később 23 helység tartozott. Az akkorra már elavult, kis középkori vár a XVII. század közepén omladozó állapotban volt. Pusztulását betetőzte a birtokos Esterházyknak a vár bontására 1733-ban kiadott engedélye. Köveit részben a majki kamalduli remetességbe építették be, részben széthordták a község lakói.

1734. március 9-én Tatán kötött szerződés alapján Esterházy József nádor német telepeseket hozott ide, a hegy lábánál létesített új faluba, amelyet akkor Pusztagesztesnek neveztek el. A faluba betelepülő első tizenhét család a leírások szerint május elsején csengettyűszóval érkezett meg. Az itt letelepültek a XVIII-

XIX. században mész- és szénégetésből, favágásból éltek.

A vár épségben maradt földszintjére és magasán álló első emeleti falai közé a Magyar Munkás Turista Egyesület 1932-ben menedékházat épített, amely azonban a háborúban elpusztult. 1960 és 1963 között a vár romjait feltárták és a helyreállítási munkák során turistaszállót alakítottak ki a várból, ahol ma 120 főt tudnak elszállásolni.

Gesztes szabályos alaprajzú váraink közé tartozik. Téglalap alaprajzú, hasáb formájú tömegében egy kis belső udvarhoz kétoldalt csatlakoznak a lakoszárnyak. A külső tornyok és hozzáépítések a második udvarral későbbiek, XV-XVII. századiak.

Az egész várat a domb közel vízszintes peremén szabálytalan alaprajzú külső kőfal övezte, ebben volt a kaputorony is.

A település 1917-ben vette fel a Várgesztes nevet.

Az 1990-es évek második felében épült fel a 125 házból álló üdülőkör a falu határában. A Villapark 8 fő elhelyezésére alkalmas luxus házaik egész évben várják a pihenni és ki kapcsolódni vágyókat.

Az elmúlt évek fejlesztéseinek köszönhetően kialakításra került egy horgásztó 0,8 hektáros területen, mely rekreációs pihenőhelyként is működik. Felépült 1 700 m²-es területen a Faluház, melyben iskola, óvoda, kultúrház, illetve sportcsarnok kapott otthont.

A falu lakói máig őrzik német nyelvüket, hagyományait; működik nemzetiségi dalkör és ifjúsági néptáncsoport. Jelenlegi templomukat 1872-ben építették.

- **Lakosság:** kb. 600 fő

Közművesített telkeket alakítottak ki, kedvezményesen a helyieknek, jó áron a betelepülőknél, ennek köszönhetően kb. 60 fővel gyarapodott a lakosság

Intézmények

- **Faluház** – 2002-ben adták át a 2 ezer négyzetméteres új létesítményt.

Az épületben található

- **Iskola:** 2 tanterem – alsó tagozat 1-3., 2-4. osztályok. A felső tagozatosok Somlóra járnak át.

- **Óvoda** – 1 csoport indult.

- **Rendezvényterem**

- **Sportcsarnok**

- **Öltözők**

- **Könyvtár**

- **TV-stúdió** – A heti 1 adást félállású stúdiós, szerkesztő készíti.

- **E-Magyarország Pont.** Sajnos nem megfelelő az internet kapcsolat a faluban a sávszélesség miatt.

- **Lelátó** – kiállítások rendezésére alkalmas galéria, és egy nagyobb alapterületű szoba található itt.

- **Előtér, büfé**

- **Nyitva tartás:** naponta 16-20 óráig

- **Jó az intézmény hangtechnikai felszereltsége,** azonban fénytechnikára is szükség lenne. Faluházvezetőt alkalmaznak (Geiszt Róbert), aki a hetente 2 alkalommal nyitva tartó könyvtárat is gondozza.

Közösségek

- **Kézimunkaszakkör** – Évente egyszer kiállítást rendeznek saját munkáikból. Szívesen készítenének a falu hagyományait megőrkítő tárgyakat, kézimunkákat, emléktárgyakat turistáknak szánt értékesítésre (pl: képfestés, „favella”, facipő).

- **Hagyományőrző nyugdíjasklub** – két éve alakult,

havi 1 alkalommal találkoznak. A gesztesi hagyományos mesterségeket elevenítik fel és ápolják, ezeket filmre is vették. Következő lépésként foglalkozásokat lehetne tartani ezek továbbadásáért (fagereblye, falétra, fapapucs, kosárfonás).

- **Táncsoport** – gyermekkorúaknak (óvodás és kiskolások). Az oktató Kecskédőrl jár át foglalkozásokat tartani.

- **Rövid távú tervek:** a táncsoport próbáihoz külön hangtechnika beszerzése; a ruhák folyamatos pótlása; a vendégszereplések utazási költségének biztosítása; Criskindl csoport számára felszerelés.

- **Hosszú távú tervek:** a tájház felépítése; csereüdülés, hogy a gyerekek a német hagyományokat eredeti környezetben is megismerhessék.

- **Német Nemzetiségi Dalkör** – A dalkör 1991-ben alakult, a helyi hagyományok, dalok, valamint a nyelvjárás megőrzését tűzte ki célul. Évente 20-25 fellépésük van, csaknem kétszáz dalt gyűjtöttek össze. Jó kapcsolatokat alakítottak ki szinte az egész országban és külföldön is. Heti egy alkalommal gyűlnek össze.

Minden évben 2-3 rendezvény van a faluban, amikor több vendégcsoport is színesíti a műsort. Rendszeresen fogadnak külföldi vendégeket. A tizenöt év alatt a dalkör több alkalommal vendégszerepelt külföldön, többek között részt vettek az Európa Fesztiválon, a németországi Regenben. 1996-ban két audio-kazet-tája jelent meg a csoportnak. Arany fokozatú minősítéssel rendelkeznek.

- **Rövid távú tervek:** új ruhára volna szükségük.

- **Zeneiskola** – heti 2 alkalommal tartanak órákat.

- **Tűzoltó Egyesület** – 75 éve működik a településen.

- **Várgesztesért Közalapítvány**

Programok, rendezvények

- Falunap (június)
- Vendel-napi búcsú (október)
- Adventi est (december)
- Disznóvágás
- Márton-napi lámpás felvonulás
- Májfaállítás és -döntés
- Kiállítások

Állandó programok:

- Traccs-party – péntek
- Zenés torna – nők számára
- Zeneiskola – heti 3 alkalommal
- Dalkör próba – péntek
- Néptánc – csütörtök
- Kézimunkakör – csütörtök
- Hagyományőrző nyugdíjas klub – havonta
- Aerobic

Sport

- **Várgesztesi Sport- és Faluvédő Egyesület** – Futball- csapatuk a megyei II. osztályban szerepel.

Kiadvány, kommunikáció

- **Falu TV** – heti egyszeri adásnappal működik.
- **Helyi újság** – Gesztesi Csengő (rovatvezetője muzeológus)

Látnivalók, hagyományok

- XIV. századi, Zsigmond-korabeli vár
- „Kis vár”
- Római katolikus templom és plébánia
- Lourdes-i Mária-szobor a gesztesi sziklaüregben, a vár felé vezető út mentén

Tervek

▪ A **Faluház** felszereltségének bővítése, programok fejlesztése, fiatalok bevonása, színházi előadások behozatala (pl. bábszínház).

▪ A Vár saját tulajdonba vétele

A KEM-i Önkormányzat készítettett terveket a bővítésre, amely egy emelet-ráépítést, új tetőt és egyéb felújítást tartalmaz. A vár eredetileg valószínűleg kétszintes volt.

A jelenlegi funkció megmaradna (szállás, étterem, étkezés).

• Elképzelés a Vár köré szervezhető programokra:

◦ **Történelmi játék**, színházi előadás formájában, amely nyaranta 8-10 előadásban valósulhatna meg. Ebben a vár és a térség történelmét is be lehetne mutatni.

▪ A tervezésbe, előkészítésbe bevonható személyek: a Vár jelenlegi bérlelője, a jelenlegi és a korábbi polgármester, Pillmann Katalin, 1 tanítóképzős diák, a Krüpl-gyerekek (karácsonyi rendezvényen színdarabot adnak elő).

• A kistérség német nemzetiségi kultúrcsoportjainak találkozója.

• **Tájház felépítése** – hagyományörzés, állandó helytörténeti kiállítás berendezése lenne a célja.

• Hagományos mesterségek oktatása – kosárfonás, fageblye, létra, fapapucs készítése, kovácsolás – film is készült ezekről a hagyományokról.

• **Alkotótábor**, illetve szabadtéri **szoborpark** kialakítása a Faluház mögött.

• Szélesebb programkínálat biztosítása a turistáknak, bakanccsos turistáknak. Számukra az infrastrukturális körülményeket, fogadólehetőséget kellene javítani.

• Műfüves, valamilyen megoldással fedett focipálya létesítése.

• A gesztesi tó melletti terület pihenőparkká alakítása.

• A Várgesztes környéki források rendbetétele.

• A fiatalokat sikeresebben kellene megszólítani, őket is lekötni programokkal, rendezvényekkel, bevonni őket a község német nemzetiségi mivoltának megtartásába.

Tervek hosszú távra:

• A községben működő általános iskola önállóságának megmaradása.

Kistérségi együttműködés

2.9. Vértessomló (Schemling)

A település múltja és jelene

A település és környéke már a római korban is lakott hely volt. Első okleveles említése 1426-ból való, amikor Somolya néven szerepel Zsigmond király oklevelében. A törökidulás idején elnéptelenedett, a települést akkor Pusztasomló néven említik. 1734-1737 között Esterházy József gróf katolikus németeket telepített ide. Ők sokféle változatban ejtették ki és használták írásban a település nevét: Semle, Zsemle, Zsömléd, Schemling. Végül 1890-ben miniszteri rendelettel a Vértessomló elnevezést kapta. 1736 előtt az erdőszéli kápolna mellett magányos remete élt. A dűledező kápolnát a kegyúr megnagyíttatta és szentélyt épített hozzá. A templom oltárképe a bécsi kapucinusok által őrzött Mária-kegykép másolata. A kápolnát 1875-ben barokk stílusú templommá alakították. Búcsújáró hely lett.

A gazdaságföldrajzi tényezők döntően befolyásolták a német ajkú lakosság életét. Elsősorban fakitermeléssel, kőfejtéssel, mészégetéssel, földműveléssel foglalkoztak. A XVIII. század végén az itt lakók közvetlen a felszín alatt húzódó szénrétegre bükantak.

Ők azonnal elkezdték a szén kitermelését saját és az ura-

dalom hasznosítására, de a hivatalos bányászat csak 1780-ban kezdődött, mely 1893-ig tartott. Majd 1987-93 között ismételt külszíni mélyművelési bányászat folyt.

A település környékén található a XIV. századi eredetű gótikus Vitány-vár romjai és a körülötte elterülő 67 hektáros parkerdő.

Az elmúlt években nagyméretű fejlesztések történtek a faluban, melynek során a község üdülőfalujára elkészült az új rendezési terv; díszburkolatú járda és parkoló, buszmegálló, valamint buszforduló került kiépítésre. A régi iskola teljes külső-belső felújításon ment keresztül, jelenleg felnőttoktatási központként és teleházként működik. Felújításra került a templom, illetve a helyi általános iskola is.

• **Lakosság:** 1350 fő – viszonylag sok a beköltöző, a fiatalok pedig helyben maradnak.

• **Vállalkozók:** 1-2 személyes vállalkozások vannak, többségük kényservállalkozó.

• Mezőgazdaság nem jellemző, nem jó a föld minősége.

• **Partnerkapcsolatok**

• **Bochor** (Németország)

• **Berne** (Németország)

▪ 2 német partnertelepülés: 2-2 évente jönnek, illetve innen utaznak ki csoportok.

▪ A Felnőttoktatási Központ felújítását jelentős összeggel támogatták.

• Várgesztessele és az Oroszlányi Kistérséggel hagyományosan jó a település kapcsolata.

• Szomorral és Tarjánnal a német nemzetiségi csoportokon keresztül vannak kapcsolatban.

• Környe

• Felsőgalla

Intézmények, színterek

• **Szabadtéri színpad** a Búcsú téren (kis-búcsú – július 2.)

• **Sportpálya** – Falunap

• **Tojásgurító** – a húsvéti ünnepek része

• **Tornaterem**

• **Nyugdíjas Ház** – 120 tag (önkormányzati tulajdonú önálló épület – Gesztessel közös)

• **Kábel TV** – 1988-ban, szinte elsőként az országban itt került kiépítésre.

• **Iskola** – 141 általános iskolás gyermek tanul az iskolában, amely Gesztessel társult intézmény.

• **Felnőttoktató- és Teleház** – a Népiskola épületét felújítva, az FVM vidékfejlesztési célleírányzatából (20 millió) és 13 millió Ft önrészből hozták létre.

▪ A Socrates-programhoz csatlakoztak, sikeresen pályáztak (nemzetközi pályázat) régi szakmák megőrzésére, mint pl. kosárfonás, csuhébabakészítés, tollfosztás, adventi koszorúk készítése. Az angol, a német nyelvtanfolyam, a KRESZ-tanfolyam részvételi díj ellenében vehető igénybe. Tiszteletdíjas vezetője van az intézménynek, melyben posta és szépségszalon is működik. Ez a helyi civil szervezetek találkozási pontja is. Technikai eszközök fejlesztésére ismét pályázni szeretnének.

▪ Teleház – 8 gép működik hálózatban, projektorral rendelkeznek, a Falu - TV is itt működik. Költségvetésük 1,5 millió/év.

• **Művelődési Ház** – költségvetése 3,3 millió, ebből 1,1 a fűtés, 600 ezer a villany.

▪ A tánccsoport és dalkör itt működik, kisebb rendezvényeket is tartanak (márc. 15., okt. 23., szüreti felvonulás, gyermeknap).

• **Általános Iskola** – Korszerű, 9 tantermes iskola. Körül-

belül 160 tanuló jár ide – közöttük Várgesztes 5-8. osztályos diákjai, sőt Tatabányáról is van bejáró tanuló. Német nemzetiségi nyelvoktatás folyik.

- Az informatikai felszerelést és a könyvtári állományt a falubeliek, míg a tornaterem használatát az üdülőfalú vendégei számára szeretnék nyitottá tenni.

- A helyi hagyományokat egész évre elosztva rendezvényekké szeretnék bővíteni.

- Az iskolának jól működő német partnerkapcsolata van, illetve a német nemzetiségi nyelvet oktató környékbeli iskolákkal vannak kapcsolatban, a kistérség határain túlnyúlóan is.

- **Óvoda** – 100 éves épületben, német nemzetiségi óvodaként működik, 52 gyermeket fogad. Nagy szükség lenne új óvodára. Korábban, amíg az oroszlanói körzethez tartoztak, rendszeresen voltak szakmai megbeszélések a települések óvodavezetői számára. Ma már ilyen nincs – hiányolják. Úgy érzik, nem tartoznak sehova. Kistérségi óvodai, iskolai vezetői megbeszéléseket, szakmai fórumokat tartanának fontosnak.

- **Zeneiskola** – 12 éve működik, alapítványi – a pénzügyi miatt lassan ellehetetlenül.

Közösségek

- **Vértessomlóért Kiemelten Közhasznú Alapítvány**

- **Tűzoltó Egyesület** – ifjúsági csoport VB-n járt – szeretnének egy egyesületi klubhelyiséget kialakítani

- **Vöröskereszt**

- **Német Nemzetiségi Dalkör** – a csoport ebben az évben lesz 20 éves.

- A kétevenkénti minősítőkon négy alkalommal arany minősítést értek el. Évente 18-20 fellépésük van. Külföldön eddig Ausztriában és Németországban vendégszerepeltek. A kistérség szinte valamennyi hasonló közösségével aktív kapcsolatban áll, a helyi csoportokkal pedig közösen dolgoznak a falu érdekében. Jelentősen nehezíti a kapcsolatok ápolását, építését, hogy az utazások költségeinek fedezetét nehéz előteremteni. Legnagyobb probléma azonban, hogy helyben nincs megfelelő szakmai vezető, így anélkül működnek. Nagy bánatuk, hogy több helyre, többször pályáztak, de eredménytelenül. Utazási költségeikhez, a viselet megújításához, rendezvényekhez kellene leginkább támogatás.

- **Nemzetiségi Táncsoport** – felnőtt és gyermek csoport – az utánpótlás és a zenekar biztosítása az egyik legfőbb célkitűzésük, illetve a ruhatár karbantartása és felújítása

Rendezvények

Minden év januárban összeülnek a település civil szervezeteinek, intézményeinek, valamint az önkormányzatnak a képviselői és egyeztetik a programokat – körülbelül évi 52 program van a faluban.

- **Tojásgurítás** – nagy a vonzása már a tágabb környékről is

- **Falunap** – május

- **Gyermeknap**

- **Búcsú** – július és november

- **Szüreti felvonulások** – 1988 óta, a megyében elsőként elevenítették fel a hagyományt.

- **Szent Borbála ünnep** – az év második falunapja, decemberben.

- **Adventi ünnepség** – a betlehem helyi összefogással készült.

Sport

- **Sportegyesület:**

- foci (megyei)
- lövészet (országos eredmények)
- asztalitenisz
- karate

Helyben és a környező német nemzetiségi települések sportegyesületeivel, csoportjaival kialakult és jól működő együttműködések vannak.

- Többször pályáztak műfüves kézilabdapályára – eddig eredménytelenül.

Kiadvány, kommunikáció

- A település honlapja: www.vertessomlo.atw.hu

Láttnivalók, hagyományok

- **Római katolikus, búcsújáró templom (kegytemplom)**

Vértessomló kegytemploma a településtől 1500 lépésre található az 1873. évi Visitatio szerint. Az új telepések első csoportja a hagyomány szerint a Steinbründl forrásnál állapodott meg, ahonnan csengettyű hangja után indulva érkeztek egy szentképhez, illetve egy erdei kápolna romjaihoz és találkoztak össze András testvérrel, a harmadik rendi ferences remetével. A kápolnát felváltva kapucinus és kamalduli atyák látták el, akiknek nagy segítséget nyújtottak a kápolna gondozásában a remeték.

- **Közel kirándulás tehető a Vitány várhoz**

A Vértessomló északi lejtőjén, 318 méter magasan épült. A vár megteremtőjének neve ismeretlen. Annyi ma már bizonyos, hogy Róbert Károly uralkodása idején már állt, s 35 helység tartozott hozzá. 1551-től 1598-ig török kézen volt.

A gótikusan emelt vár két, négyszög alaprajzú toronyból és kicsi udvarból áll. A tornyokon 16 méter magasságban még ma is láthatók a védőoromzat nyomai. Az udvar külső falai csak 5-6 méter magasságban maradtak meg. A rom a Vértessomló erdejében a falutól 10 km-re található

- Régi iskola épülete
- Kápolna
- Harangláb
- Kálvária
- Templom sétány
- Üdülőfalú
- Erdészház
- Millenniumi park, Napsugár park

Tervek

- 2000-ben rendezési terv, parkosítási terv és turisztikai koncepció is készült a településre. Az Üdülőfalú létrehozása elkezdődött, folytatni kívánják.

- „Kalandárium”

- Kultúrház felújítása (régén iskola volt vagy mozi – ’86-ban felújították, ma már korszerűtlen), a tervek késznek – nagyobb termet, illetve konyha és büfé kialakítását szeretnék, hogy a nagyobb családi rendezvényeket itt le tudják bonyolítani

- Iskola és óvoda építésére építési engedély van

- Kerékpárút kellene a térségben (útvonal: Várgesztes–Vilapark–Üdülőfalú–Vértessomló–Környebánya–Környe)

- A búcsújáróhely egykori hírének visszaállítása.

- A környék természeti ritkaságainak feltérképezése és bemutatása (ritka növények).

- A helyi hagyományokat rendezvényekké szeretnék bővíteni.

Kistérségi együttműködés

2.10. Vértesszőlős

A község múltja és jelene

A világhír 1964-65-ben vette szárnyára Vértesszőlős ne-

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

vét. Határában az ember és eszközeinek 500 000 éves maradványai kerültek elő a falu mésztufa bányájában.

Vértesszőlős Budapesttől nyugatra, az 1-es út mentén Tata és Tatabánya között, a Gerecse lábánál fekszik. A lesüllyedt rész triász mészkövére eocén szén és agyagmárga, oligocén homokkő, később homok, végül a jégkorszakban lösz rakódott le. Ebbe vágta be magát az Ős-Általér - a mainál nagyobb folyó - és a jégkorszak különböző szakaszaiban öt teraszt hozott létre. A törésvonal mentén, a völgytalpakon a jégkorszakban és ma is melegvízi források törtek a felszínre. A források vize sok ásványi anyagot - főleg kalciumot - tartalmaz. Ez a felszínre érve kicsapódik, lerakódik, így nagy mennyiségű édesvízi mészkő, mésztufa halmozódott fel a kráterek körül. A rómaiaktól napjainkig bányászták, mert jól fejthető, jó hő- és hangszigetelő, és a fagyot is állja. A templom és a falu házainak döntő hányada épült ebből a kőből.

A falut 1909-ig Szőlősnak hívták. Ekkor kapta a Vértes előnevet, miután lakói a Tata előnevet nem fogadták el. A falu a történeti idők folyamán majdnem mindig lakott terület volt. Az előember után az ősemberek is lakták: nyomára bukkantak a falu határában lévő Szent Vit-barlangban. Bronzkori mészbetétes cserépedények, amelyek tanúsítják e kor emberének ittlétét, a mai Valusek út Tatabánya felé eső részében kerültek elő. A rómaiak út- és házmaradványait is fellelték a környéken, az I. és a III. vízmosásnál. A népvándorlás népei is itt hagyták használati tárgyaikat, különösen sok avar kori leletet találtak a Baromállás-dűlőben. A XI. és XIV. sz.-ból pedig kripták kerültek elő a Jenei-portán.

Az első írott emlék Bánhidát említi Vértesszőlős határából: Árpád honfoglaló csatájának színhelyeként, de ez bizonytalan forrás. Kézai Simon krónikája a mai Általért mint Rákos folyót említi. A rák szláv eredetű szó, és arról tanúskodik, hogy a honfoglalást követő kezdeti időkben is voltak itt szlávok. Az első hiteles forrás az 1233-36-han kiadott oklevél, mely szerint a berencsi, banai, igmándi, alapi és gugi nemesek mint választott bírúk megkísérlik a Szőlős-birtok felosztását a királyné népei, a Szent-Márton-apátság és a templomos lovagok között, de sikertelenül. 1244-ben kelt okirat már a királyi vincellérek által lakott faluként említi Villa Scellus néven. 1440-ben Zewles néven szerepelt és a Rozgonyiak birtoka volt. 1459-ben már a tatái vár „tartozéka”. 1541-ben még négy portával szerepel, és a török uralta, két év múlva azonban teljesen elpusztult. A török és magyar „portyák”, a pusztító járványok lakóit menekülésre kényszerítették. Így a falu 170 évig lakatlan. Területét ekkor a Győri, Kintli, Jeszenák, Sibrik családok, majd az Esterházyak birtokolják.

A XVIII. sz. elején (1701-31.) Esterházy Antal, majd Esterházy József az elnéptelenedett faluba Pozsony, Nyitra és Trencsén megyékből telepített be lakókat, kis számban magyarokat, jobbra szlovákokat. A betelepültek 6 évi adómentességet kaptak, 2 éven belül házat kellett építeniük. Kiváltságait még sok éven át élvezhették. Sorsuk csak a nagybirtokok gazdálkodásának kapitalizálódásával nehezedett meg. Ekkortól, a XIX. sz. elejétől, megélhetésüket az Alföldön vállalt aratással és nyomtatással, hosszúfuvarok vállalatával tudták biztosítani. Az iparosodás megindulásával a falu lakói kétlakiakká lettek, eljártak a közeli bányákba és gyárakba dolgozni. A falu szlovák népe megtartotta (ma is őrzi) szokásait, szereti saját nyelvét, a magyart pedig mindannyian megtanulták. Viseletük nem eltérő, az akkor és azóta épült házaik is a

magyar házakhoz hasonlatosak. Az itt élő kevés számú magyar is megtanulta nyelvüket. 1910-ben a falu 1392 lakójából 1100 volt szlovák, mind beszélt magyarul is, ugyanakkor a magyar lakók közül 106 ismerte a szlovák nyelvet. A falu a középkori faluszerkezetre épült, településformája az 1878. évi tűzvész után alakult ki. Néhány porta ma is őrzi múlt század végi képét.

A Szőlős helynév egyértelműen szőlőművelésre utal, az elnevezés Vértes előtagja 1909-től a hegység közelségét jelzi.

- **Lakosság:** 2900 fő – körülbelül a lakosság 70%-a nyugdíjas.

- A lakók hozzávetőlegesen 50%-a az elmúlt 20 évben költözött ide.

- **Nemzetiségi község** – az 1700-as évektől élnek itt szlovákok.

- **Kisebbségi önkormányzat** 5 képviselővel működik.

- **Vallás:** katolikus közösség

- Református szertartás is van a községben, havi 1 alkalommal a művelődési házban.

- **Partnerkapcsolatok**

- **Turany** (Szlovákia) – sítábor

- **Udvard** (Szlovákia) – magyarok lakják

- **Muhr am See** (Németország)

- A környező települések szlovák kisebbségi önkormányzataival jó a kapcsolat, vannak közös rendezvények.

Intézmények, színterek

- Általános iskola: A 198 tanuló fogadó intézményben 8 éven keresztül van nemzetiségi nyelvoktatás.

- Óvoda: 80 gyermeket nevelnek.

- Idősek Napközi Otthona

- Művelődési Ház

- Tájház – A Leader-programban pályáztak a hátsó traktus rendbetételére, a Tengertáncban pedig a vizesblokkra pályáztak sikeresen.

- Sportcsarnok

- Hang – Szín – Tér Művészeti Iskola – képzőművészeti szakkal.

- E-Magyarország pont – 2 db számítógéppel felszerelve a könyvtárban működik.

Közösségek

- Pátria Faluközösségi Egyesület

- Vértesszőlősi Szőlőhegyi Közösség

- Polgárórság

- Nyugdíjas Klub – Jelenleg 180-200 fővel működik, és jó kapcsolatot ápol a hagyományőrző szomszéd településekkel.

- Asszonykórus – Zimozelen

- Fialka Táncsoport (3 korcsoport)

- Jazz-balet – 2 korosztály

- Színjátszó Kör (gyermek, 8-12 év)

- Foltvarró Kör

- Furulyaszakkör

- Hastáncklub

- Kézimunkaszakkör

- Református közösség

- Baba - mama klub

- Nőitorna-klub

- Segítő Kéz Vértesszőlősiért – közhasznú alapítvány (egyházközség szervezete)

Programok, rendezvények

- Tavaszi Fesztivál és Gyermeknap – május vége
- Pünkösdi koncert – Gyermektánc-találkozóval (Oroszlány, Környe, Szőlős, Tatabánya)
- Lovasversenyek
- Mesterkezek kiállítás és programjai: 15 éve rendezik a Szőlőshöz bármilyen szalon kötődő alkotók számára – (52 kiállító volt 2006-ban)
- Augusztus 20-ai Falunap és Samu ünnepek (2 nap)
- Mária-napi búcsú (szeptember)
- Szüreti felvonulás és Szlovák nemzetiségi nap
- Szüreti bál
- Idősek Napja – ősz
- Falukarácsony
- Borverseny – tavasszal
- Díszmadár-kiállítás (országos)
- Karácsonyi koncert
- Komolyzenei koncertek – Erkel, Kodály – 17 főnyi közönség volt
- 2007. karácsony – Megyei nemzetiségi ünnepség
- Körmenet – karácsony, húsvét

Sport

- **Vértesszőlősi Sportegyesület (VSE)** – nagypálya, 2 edzőpálya, öltözők állnak rendelkezésükre.
  - Futballcsapatuk működik.
- **Mazsorett** – országos szintű eredményeik vannak. Résztvevői a tatabányai Szent Iván-éji karneváli felvonulásoknak is.

- **Karate** – nemzetközi szintű csoport.

Kiadvány, kommunikáció

- A község honlapja: www.vertesszolos.hu
- Helyi lap: Vértesszőlősi Hírmondó (megjelenik: 2007. februártól, havonta)

Látnivalók, hagyományok

- Szabadtéri Múzeum – Előembertelep (Múzeum u. 1.)

A Nemzeti Múzeum kezelésében működik. Kevés a látnivaló, a kiállítóhely nem eléggé attraktív. Rendszeres a nyitva tartás (téli időszakban nincs nyitva), főként iskolai csoportok látogatják, akiknek mást nem tud kínálni a település. Helyben nincs étkezés, szállás, program.

- Szlovák Tájház (Tanács u.)
- Római katolikus templom (Tanács u.)

Szőlős első temploma Jankovics Nepomuki János krónikája szerint 1671-ben épült. Tornyot csak később, 1751-ben építettek hozzá. A jelenlegi templomot 1789-1792. között emelték Fellner Jakab tervei szerint. A falu kegyura, gróf Esterházy Ferenc kamat nélküli kölcsönrel járult hozzá az építkezéshez, melyet a szőlősi híven törlesztettek. A templomot 1792. július 8-án szentelték fel. Nevezetessége a Mária-oltár és a szószék, melyek a majki Kamalduli apátságából kerültek Vértesszőlőre. Orgonája, amely az 1840-es években került beépítésre, ipari és egyházi műemlék. Felújításra szorulna, ennek költsége kb. 3,5 millió Ft lenne.

- Temetőkápolna (Múzeum u.) 2003-ban volt 100 éves
- Öreg iskola épülete (Tanács u.)
- II. világháborús emlékmű (Római katolikus templom előtt)
- Millenniumi emlékoszlop (Római katolikus templom előtt)
- Hagyományos parasztházak

- Szőlőhegy

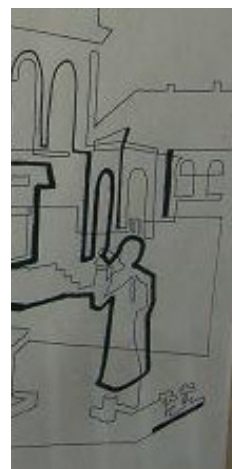
Tervek

- Játsszótér jelenleg nincs a községben, mindenképpen szükség lenne rá
- Utak, járdák, valamint az intézmények felújítása, újak építése a közeljövő legfontosabb feladatai
- Az új lakók erőteljesebb bevonása a közösség életébe – első lépés: Baba - mama klub
- A Nyugdíjas Klub önálló helyiséget szeretne, illetve szükségük lenne 2 db számítógépre
- **Sztráda Üzleti Park** – 19 db vállalkozói telek került kialakításra – a majdani tulajdonosokkal ill. a település jelenlegi vállalkozóival aktív kapcsolatot kellene fenntartani
- Új Művelődési Ház, Községház kellene – Komplex intézmény létrehozása lenne szükséges
- Kultúrház bővítése fontos lenne, infrastruktúra javítása (szolgáltatói tevékenységet is beindítani pl.: oktatás, képzés) Az új intézménybe lehetne integrálni a Nyugdíjas Klubot
- Turisztikai szolgáltatások fejlesztése, termékek kialakítása, fogadóközpont kialakítása, helyi borok bemutatása
- Szlovák tájház további fejlesztése, egy nyitott skanzen résszel, kemencével. Tájház működtetéséhez is jó lenne egy fő személyzet
- „Nyitott porta” kezdeményezés beindítása
- Vállalkozói fórum folytatása

Kistérségi együttműködés

- Kistérségi kulturális - turisztikai irodai létesítése szükséges – a fenntartásában is partner lenne a település.
- Kistérségen belül civil szervezetekkel szorosabb kapcsolat kiépítése és ápolása
- A turisták ellátása nem megoldott, ehhez az első lépések között szükség lenne a turisták igényeinek felmérésére, akár kistérségi szinten is.

A Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás településeinek kulturális értékkatasztere az intézmény honlapján olvasható: www.mmi.hu/kiadvanyok

KÖZÖS KÖZMŰVELŐDÉSI FELADATOK

szórványban és tömbben

Marosvásárhely, 2006. november 17.

1. A szórványfogalom körüljárása

A közművelődési feladatok számbavétele előtt, legalább nagy vonalakban körül kell járnunk magát a fogalmat ahhoz, hogy tisztábban lássuk a tennivalókat és lehetőségeket.

Szórványon a mindennapi szóhasználatban általában etnikai szórványt, veszélyeztetett identitású, leépülő etnikai csoportot szoktunk érteni. Olyan közös értékeket őrző etnikai népességet, kiscsoportot, amely településén, régiójában hátrányos arányban és identitás-veszélyeztetettségben él, mert önazonosságához tartozó értékeit saját belső erőforrásaitól nem képes megőrizni, fenntartani.¹ A szórványlét olyan identitásállapot, amelyben egy közös etnikai jellemzőkkel rendelkező csoport vagy etnikai közösség-töredék természetes belső erőforrásait alapján képtelen használni, fenntartani, megőrizni a nyelvi, kulturális identitásához tartozó értékeket, ezért külső segítségre szorul.

Etnikai arányok és szórvány

Nézzük hát a szórványlét összetett és sajátos tartóelemeit. A kiindulás mindenképpen a demográfiai arány, hisz egy közösség először is attól szórvány, hogy egy többségi környezetben hátrányos arányban él. A szórvány elsőként is alacsony lélekszámú és hátrányos etnikai elhelyezkedésű népesség. A települési, térségi (helyi, regionális) elhelyezkedés, demográfiai - nyelvi jelenlét mellé azonnal felsorakozik a magyarságnak a kisebb és nagyobb térségben való nyelvi elhelyezkedése. A településeken mért számarányoktól jelentőségben alig marad el a közvetlen kistérségben és a tágabb régióban belüli abszolút számbeli jelenlét és egy sor további belső tényező. Az elégtelen számú szavazati jelenlét miatt hiányos lesz a politikai reprezentáció, a közösség képviselője kimarad az önkormányzathoz, helyi érdekvédelemhez, közintézményekhez. Ez egy jelentős közéleti értéksérülést okoz. A tényezők között ott vannak a közösségtöredék mély történelmi, identitás-megőrző belső hagyományai, szokásai, és ezek felerősödése vagy elsoványodása. Ezután következnek: a nyelv közösségen belüli alacsony státusa, értéke, a sérült nyelv, a kisebbségi kultúrának a többségi közösségen belüli értékelése vagy stigmája. Az anyanyelvű oktatási intézmények megléte, soványodása, felszámolódása, a velük való élés lehetősége vagy ezek igénybevételéről való lemondás. A magyarság gazdasági ereje és státusa, gazdasági prosperálás vagy visszaszorulás. Az anyanyelvi intézmények léte, le-

épült anyanyelvi intézményrendszer és a hozzájuk tartozó helyi értelmiség állapota, helyzete, a feladatokhoz való hozzáállása. A magyar művelődési intézmények léte, működése, de a belső művelődési igény, közösségi szokáskultúra, intézményfogyasztási szokások is. Anyanyelvi tájékozódási, globalizálódási igény. A történelmi hagyományok, a közösségnek ma már talán fel sem fedhető hagyományos belső erőforrásai, az önszerveződési szokások, a közösségi életszerveződések, a nyelvi alapon történő együttes cselekvési és közösségi élményigény. A magyar egyházak helyzete, státusa, értéke a közösségen belül, a lelkes szakszerű és szociális státusa, feladatvállalásának súlya. A kisebbségen belül a mély, családi identitásőrző és immunizáló hagyományok, a családi közösség nevelő, őrző-védő ereje. Anyanyelvi településkapcsolati szokások a régióban. Gyengülő csoportos ön- és identitástudat, családi kapcsolatok, házassági, családalapítási szokások közösségi hagyománya, a növekvő vegyes házasság és az erre utaló szokás- és értékrendátadás vagy -átvétel, identitásvédő házastárs asszimilációs hagyományok.

Szórványlét rétegei, védett etnikai mikrokörnyezet

Sejthető tehát, hogy a kiindulást a fogalom behatárolásához, a szórványlét alapelemeihez a hátrányos etnikai arányokból eredő veszélyeztetett identitású csoport és a nyelvi-leépülő közösség körül kell keresnünk.

De a magyar közösségeknek a településen és régióban belüli aránya kiindulópont, de messze nem elegendő tényező ahhoz, hogy a szórványosodás fokát kifejezze, vagy hogy ennek alapján valamely csoportba egészében behelyezzük. Még ugyanazon a településen belül is – különösen a nagyvárosokban – számottevő más és más rétegeket kell felfedeznünk a szórványosodásban való elhelyezkedés szintjében. Hiába kerül azonos etnikai arány szerint ugyanolyan szórvány kategóriába két erdélyi település, ezek olykor egészen más és más társadalmi, lelki összetételűek. Ezeken a településeken legtöbbször a szórványlét különböző rétegei élnek egymás mellett.

A szórványközösségek sajátos réteg helyzetének, a kérdés bizonyultságának szemléltetésére gyakran szoktuk a 20%-os részarány alá süllyedt Kolozsvár sajátos helyzetét példaként említeni. Kolozsvár etnikai és szórvány megítélésével kapcsolatban állandó bizonytalanság uralkodik. Ez a város egészében egyértelműen azért nem definiálható, mert a magyarságot etnikai aránya szerint egészében szórványként kellene kezelni, de bizonyos belső területeken szórványnak, másokon pedig átmeneti identitásúnak, nem szórványnak, sőt, egyenesen tömbnek egyaránt tekinthető. Magyar népességét tehát rétegeire kell bontani.

Mint Erdély szellemi fővárosának, van egy hagyományosan erős magyar centruma és vannak a belső perifériák. Kolozsvárnak nagyon komoly régi magyar intézményrendszere van: három magyar püspöksége, egy baptista és egy adventista magyar egyházi központja, magyar színháza, operája, néhány

¹ Szórvány = Idegen nyelvterületbe (, ill. más vallásúak közé) elszórtan beékelődött, más nyelvű (, ill. felekezetű) kisebb embercsoport. In: Magyar Értelmező Kézisótár, Budapest, 1982. A szórványfogalom jelentéstartalmának változásáról, a 'migráció' jelentéstartalom megszűnéséről, az elcsatolt magyar országrészek magyarságának szórvány léthelyzetéről, a fogalommal kapcsolatos problematikáról lásd – többek között – Tóth Pál Péter: Diaszpóra/Szórvány In:

http://www.mtaki.hu/docs/tanulmanyok_a_szorvanyrol/szorvany_toth_pal_peter_diaszpora_szorvany.pdf (ugyanitt további irodalomjegyzék a témáról) – A szerk.

magyar egyeteme, főiskolája, az egyetemi apparátushoz tartozó magasan kvalifikált szakemberekkel, jelentős magyar újságok szerkesztőségeivel. Emellett közel harminc magyar anyanyelvű gyülekezeti közössége, hat magyar líceuma, több líceumi tagozata és több száz tanári kara. Ezek hatalmas szellemi kisugárzást biztosítanak a város egészének, másrészt az ezek körében tevékenykedők is egyfajta magyar burokokban élnek. Az intézmények körül kialakult egy kiváltságos, egy *védett magyar mikrokörnyezet*. Ezekhez kapcsolható a jelentős számú egyházi ingatlanban, bérházban lakó magyar többségű népesség magyar kisközössége is. Ezeket a népességrétegeket semmiképpen sem tekinthetjük szóróanyagban élőknek, hisz kulturális és nyelvi önazonosságuk nincs veszélyben, sőt, szakmai környezetükben, napi nyelvhasználatuk döntő arányában *többség-szíjén* élnek. Ebben a *réteg-vonatkozásban* ezt a Kolozsvárt nem tekinthetjük szóróanyagnak.

De ha a város etnikailag marginalizálódott rétegeit, területileg például a Monostor vagy a Marasti-i lakónegyedet vesszük szemügyre, akkor a kolozsvári magyarság másik rétegének etnikai meghatározására sajnos már a szóróanyag fogalmat kell használnunk. Mert fájdalmas az a hatalmas identitászakadék, törésvonal, amely a kulturális fellegvárakban és ezek peremkörnyezete között kialakul. A lakókörnyezet közelében hiába van számtalan magyar iskola, színház, opera, magyar kulturális közösségi élet, művelődési esemény, szerveződnek nagyobb tömegeket megmozgató populáris események, ezek hatása nem érkezik le a perifériális tömegekig. E rétegek identitásigénye olyannyira sérült, hogy a többségi intézmények igénybe vételével, ezek csatornáin szerzik be legfontosabb közösségi szükségleteiket.

E szempontok alapján jobban megérthetjük a feladatok bonyolultságát is.

Belső asszimilációs szokások, last minute közösségek, szingli magyarok

Itt kell szólni a népességi arányoktól nem mindig függő *legbelsőbb tényezőkről, asszimilációs szokásokról*, a lelki-szellemi szóróanyagokról, a tömeges önfeladásról. A kérdés tovább bonyolódik azzal, hogy mit tegyünk azokkal a magyar többségű közösségekkel, csoportokkal, amelyek előnyös etnikai arányok és magyar intézményrendszer megléte ellenére, már mély történelmi folyamatok eredőjeként, önként és csoportosan, teljes magyar többségű településekként váltottak, váltanak identitást? Hiába van meg a közös magyar múlt emlékezete, a közös eredetudat és történelmi hagyomány, a közös lakóter és közös (volt) magyar kultúra, magyar anyanyelven szolgáltatást teljesítő egyház. Nem a létszám miatt, hanem a régi identitás kifáradása, fölöslegessé válása, szinte „unalma” miatt leépült a nyelv, felszámolódott az oktatás, a magyar nyelv ismerete is csak passzív, már befejeződött a nyelvváltás. Példa erre a Krassó-Szörény, Temes megye jelentős számú falusi magyarsága, a Hunyad megyei hosdái, pestesi, harói magyarság. A Nyugati Sziget-hegységben Verespatak, vagy a Gyulafehérvár melletti Borbánd *volt* magyarsága, amely a közeli és jelentős anyanyelvi oktatási, egyházi, művelődési intézményrendszerek lehetőségének védőgyűrűjében váltott önazonosságot, és sajnos ezen az úton halad ezen a vidéken a többi falusi jellegű település is.

Sajnos tudomásul kell vennünk azt is, hogy vannak már olyan régiók, elsősorban a Bánságban, Krassó-Szörény, Fehér

és Hunyad megyékben, ahol már a falusi népességben is régen megjelent, sőt nemsokára be is fejeződik a tömeges és *teljes nyelvi asszimiláció*. Ezek a hajdan színmagyar települések, mély történelmi folyamatok és nagy emberi mulasztások eredőjeként – magyar történelmi egyházakhoz kötődő vallási identitásukat ma is még mélyen őrizve – nem egyéneiben, hanem *egészében asszimilálódtak*.

Egyre több olyan mezőszégi, dél-erdélyi régió és helység is van Erdélyben (Belső-Mezőség, Fehér, Hunyad megye, Hát-szegi-medence), ahol utolsó tanúként, a szóróanyagmagyarok *foszlány-magyarként*, majd *szingli-magyarként*, magányosan élnek elszigetelve, nem ritkán egy-egy nagy történelmi értékű műemlék templom vagy rom árnyékában, kitéve a beolvadás és felszámolódás összes veszélyének. Az ő elmúlásukkal lezárul egy hosszú történelmi folyamat, befejeződik jelenlétünk emberi emlékezete is. Maradnak a romok, és rólunk ott már csak a kövek mesélnek.

Számottevő szemléletváltozást kell megállapítanunk az etnikai értékeket, az értékrend változását illetően is. Ma már nem csak a „hagyományos szóróanyagban”, hanem az átmeneti régiókban is átalakult a homogén etnikai szemlélet, egyre nagyobb teret hódít a vegyes házasság következtében egy *asszimi-láns szemlélet* is, és egyre szélesebb körben terjed. Olyan méretű már az etnikumok közösségi - családi összekapcsolódása, hogy kisközösségekben, templomban, igehirdetéseken, sőt, baráti közösségekben is alig lehet „a kényes témákról” beszélgetni, mert szinte mindig kerül egy-egy érintett, aki azonnal találva, sértve érezheti magát.

Végül pedig az sem mindegy, hogy milyen irányú az etnikai folyamat. A szakmai és az általános közbeszéd a *leépülést* tekinti szóróanyagnak, de nem felejtethetjük el, hogy vannak stagnáló és növekvő szóróanyagok is. Még a közelmúltban is előfordult, hogy egy település, régió népessége tömegében kisugárzik vagy áttelepszik egy másik területre, olykor ott stá-tushoz és többségi arányokhoz is jut. Mind az emelkedő, mind a leépülési irány egyértelműen jelzi az etnicitás státusát a közösségen belül.

Olyan összetett kérdéssel állunk tehát szemben, hogy már szinte nem is településre, hanem majdnem kisközösségekre, családi, kiscsoportos és egyéni etnikai viselkedésmódra kell választ találnunk a fogalom meghatározásában.

A szóróanyagfogalom nem öndefiníció

Az is érdekes, hogy a szóróanyag nem helyzetértékelő öndefiníció: a fogalmat és a folyamatot szinte kizárólagosan kívülről állapítja meg róluk a „felső” társadalmi közhangulat, kutató, politikai, közéleti, egyházi elit, a mindennapi beszédmód, az őket anyanyelven lelkigondozó egyház. A veszélyeztetett etnikai csoport ezt sokarcú bonyolultsággal éli meg, de „eredményét” legtöbbször természetes folyamatként fogadja el, és hozzá igazodik az átrendeződő önazonossági értékvilághoz, a nyelvváltás, vegyes házasság, a másik kultúrába való mély beágyazódás tényeihez. Sőt, a *szóróanyagit* egy része magyar környezetben megtanul a változó helyzethez alkalmazkodóan *szóróanyagnak viselkedni*, miközben a többségi értékvilágban éli tovább a maga asszimiláns életét. Jól megfigyelhető ez a szembetűnő ellentmondás a nyugati magyar vezető elitnél, ahol a magyarság megmaradásáért hatalmas áldozatokat vállaló *diaszpóra-líder*ek, valóban értékes szóróanyagmagyarságot mentő kiemelkedő küzdelmüket csak épp saját környezetük-

ben, otthonukban nem érvényesítik. Idegen házastárssal és baráti környezettel családjuk teljesen identitást váltott, gyermekeik egy szót sem tudnak magyarul. Sokszor valóban kiemelkedő értékű munkájukat a magánélettel nem hitelesítik, és ez így joggal kelti a szabadidő-magyarság, a *hobbimagyarság* képzetét.

A szórványlét elszigetelődés

Minden összetett tényező mellett a 30%-os aránykülönbönet tehát általában már ki lehet jelölni a kisközösség fokozott, sőt, teljes veszélyeztetettségének határát.

Sajnálatos, hogy a veszélyeztetettség jelei már igen korán jelentkeznek. Ha egy településen az egyik etnikum aránya 50 százalék alá esik, elkezdődik a kultúrák közötti verseny, beindulhatnak bizonyos leépülési folyamatok. Megnövekednek az érintkezési, súrlódási és koccanási felületek, sokasodnak a sérülés- és kudarcélmények. Elkezdődik a kiszorítósdi, a kisebbség kiszorulása az önkormányzatból, intézményekből, közéletből. A közösség elveszítheti jelenlétét az önkormányzatban, a helyi politikai, gazdasági életben. Elkezdődik a harc az intézményekért: gyermeklétszám miatt nem tudja fenntartani, ha a törvények szerint járna is, de nem tudja megvédeni iskoláit, művelődési életét, intézményeit. Ha egy történelmi szokásjog nem segíti, a kisközösségnek folyamatos harcra, védekezésre kell tehát berendezkednie. Negyven százaléknál már mérni lehet a fenti tényezők sokasodását és a veszélyjelenség fokozott szintjét. Harminc százaléknál egyértelmű a háttérbe szorulás és az identitássérülés élménye. A harminc százaléknál kisebb arányú közösség a maga területén belül – néhány említett kivételes rétegállapotot leszámítva – már teljesen etnikai szórvány, hisz közösségi életműködése majdnem teljesen a többségi intézményekhez és közösségi gyakorlathoz kötődik, etnikai önazonosságát, nyelvhasználatát akadályozhatja, visszaszoríthatja, ellehetetleníti a nagyobb közösség. Húsz százaléktól kezdődően már kiemelten veszélyeztetett és leépülő közösségekről szoktunk beszélni.

A szórványban a megváltozott információs lehetőségek ellenére az etnikai csoporton belüli regionális, kistérségi, emberi kapcsolatok hajszálerei eldugultak. Miközben az információs csatornákon egyre több lehetőség volna kívülről anyanyelven tájékozódni, anyanyelvi értékeket átvenni, ez a tájékozódás áttevéődött a magasabb státusú kultúrára, a nagyobb közösségre, és a külsőkre, a médiára és más elektronikus eszközökre, és ezzel erősen sérül a közösséget fenntartó, megőrző *belső etnikus csoportélet*. Ennek következtében is minden régió, magyarok által is lakott helység és benne a kiscsoport vagy az egyén, erősen lokalizálódva, anyanyelvi vérkeringéstől, értékektől elszigetelődve éli a maga életét. A szórványsors pedig sok más egyéb mellett épp etikai elszigetelődés, az önazonossághoz tartozó információk és érték utánpótlásának hiánya, a magyar csoportélmény hiánya, az anyanyelvi értékek magánya, és többek között ebből is eredő elsovadása. Ezek a közösség-töredékek egyrészt az anyanyelvi csoportlét kollektivitásától, másrészt az önazonosság alapvető információitól szakadtak le, és ebben egy – Madagaszkár élővilágához hasonlítható – *identitási és nyelvi leszakadási effektus* működik, és olyan *lelki szétfejlődések* következtek be, hogy szinte már nem is értjük egymást.

Ezért a később bemutatott szórványstratégiákban kiemelt szerepet kell kapnia a helyi közösségteremtésnek, az *értékek „leszállításának,”* a kiemelkedő referencia értékű személyek

rendszeres kilátogatásának, a kulturális értékközvetítésnek, a művelődési élet helyi fellesztése mellett a színházak, néptánc-együttesek rendszeres vidéki szereplésének. E nélkül pedig semmilyen lelki és nyelvi egészségvédelmet, felzárkóztatást nem lehet végezni.

A szórványlét többségi értékátvétellel jár

Általában szinte egész Erdélyről elmondható, hogy minden területen növekszik a többség fele irányuló integrációra való igény és hajlam. Az intenzív többségi nyelvi környezet és a *többségi kultúra és nyelv agresszív közéleti jelenléte*, a többségi intézmény- és kultúrafogyasztás igénye, médiafüggés, a hatalmi kultúra magasabb presztízse, felhajtó, sodró ereje és vonzása nagy nyomást gyakorol arra a magyar népességre, amelyik falukörnyezetéből nem hozott, örökölt és őrzött meg elegendő identitáselemet. Tudomásul kell vennünk, hogy a hozott és nem pótoltt identitás- és immuntartalékokból egy *veszélyeztetett* etnikumnak nem lehet sokáig megélni, ezeket folyamatosan fenntartani, pótolni kell, az értékek, információk áramkörébe való bekapcsolással, közösségteremtéssel, egy kis magyar globalitással.

A gond tehát nem csak a kisebbségnek a többséggel vívott érdekvédelmi, fennmaradási harcával van, hanem belső sérülésekkel, az indokolatlanul és aránytalanul nagy *többségi értékátvételekkel* is. A nagy területen érintkező etnikai együttélésben a kisebbség a maga erejéből már nem tudja minden területen megőrizni, fenntartani szokáskultúráját, nem tudja kialakítani saját anyanyelvi intézményeit. Természetes módon adódik tehát a *többségi érték- és intézménynyújtás*. A közösségnek, családnak, intézményeknek szinte visszafoglalási küzdelmet kell vívniuk ahhoz, hogy a tagjaikat saját intézményeikkel a többségiről leválasszák. Az egy másik kérdés, hogy milyen sikerrel. A többségi kultúra hatása átítatja a mindennapi életet. A kisebbségi nyelv, kultúra, média közhasznúsági és közéleti presztízst veszít, hátrább szorul, helyét a többségi előretörése foglalja el. Így természetes módon többségi nyelvfüggő lesz.

A szórványlét az anyanyelv zsugorodása

Külön kell beszélni a magyar nyelv tévesztéséről, a nyelv *zsugorodásáról*, a már nem csak a szórványt, de az átmeneti régiókat is elérő nyelvromlásról, *nyelvcsuszamlásról*, *nyelvi erózióról*, sőt, *nyelvi fogyatékoságról*, *Sütő András kifejezésével anyanyelvkárosultságról* is. Az anyanyelv tévesztését gyorsuló ütemű nyelvromlás követi. Az egyre szaporodó kölcsönzavak átvétele mellett megjelent a szó eleji nyújtott romános hangsúly, és egész nyelvi szerkezetek épülnek be a magyar nyelvbe, fájdalmas kattogó hatást keltve. A nyelvet beszélő közösség került válságba, mely a nyelvet használva, védi. Az erre vonatkozó szakirodalom már nem is egységes magyar nyelvről, hanem határon túli hatások nyomán már más és más *nyelvváltozatokról* beszél. Ehhez kapcsolódik az anyanyelvi oktatásban részt nem vevő magyar gyermekek, fiatalok népesedő tábor is, akik még magyarként élnek ugyan, de *magyar írástudatlanként*, elzárva az írott anyanyelvi kultúra összes értékétől.

2. Nagyvárosi helyzetkép

Igen érdekes eltérés tapasztalható abban, hogy nagyvárosban él ugyan a veszélyeztetett magyar szórványnépesség döntő többsége, de a *falusi jellegű településen van az emlékezet, a legnagyobb értékű szellemi, tárgyi értékanyag.*

Évtizedek óta közismert szlogen, hogy a nagyváros az erdélyi magyarság legnagyobb temetője. Nézzünk bele egy ilyen belső erdélyi városi közösség magyarságának identitásküzdemeibe, életérzéseiibe. E városok nagyobb részében a 40-es évek végéig egy egészséges etnikai arány mellett, kiforrott magyar szokáskultúra, jól szervezett magyar közösségi élet maradt meg évtizedekig. A kisebbség hosszú ideig, az adott lehetőségekhez képest jól érezte magát, túlélte a *rátélepítéseket*, a jelentős számbeli arány és jelenlét még mindig *beszabályozhatta* az együttélési szokásokat, de élt még egy öröklött nyelvhasználati szabályozás, nyelvi, *művelődési igényrend* is. A régi városi polgári életformához hozzátartozott a klub, az egyleti élet, de a rendszeres művelődési eseményeken való rendszeres részvétel is.

Aztán elkezdődött egy több oldalról is beindított támadás. Az egyik a tervszerű és hatalmas tömegeket mozgató népesség-rátélepítés, a megszorítások, a nyelvbélyegzés, anyanyelvi intézmények felszámolása, munkahelyi diszkrimináció. Ezekben a folyamatokban erőteljesen sérült a kisebbségi csoport *nyelvi önbizalma* és otthonérzete is. Voltak nagy hullámzások is. A „rég magyar világ”, „rég román világ”, „új magyar világ” és „új román világ”, vagy más vidékeken a „nagy magyar világ”, „kicsi magyar világ” kifejezések mögött az a hatalmas önbecsülési ingajárás és válság is meghúzódik, amelyben egy-egy közösségnek közvetlen lakókörnyezetében évtizedenként, politikai, társadalmi státust és ezzel nyelvet és önértékelést kellett cserélnie.

A legnehezebb helyzetbe a nemrég még döntően magyar jellegű városok magyarjai kerültek. E városokban a Trianontól kezdődő ingadozások után néhány évtized alatt jelentős mesterséges etnikai arányváltás, sőt, erőszakos szórványosítás történt, mely *demográfiai sokként* ráta meg a közösség egészét. Az itt élőknek rövid idő alatt át kellett élniük, hogy kultúrájuk kiszorul a mindennapi élet közhasznúságából, nyelvük használata elveszíti a természetes szabályozást, elveszíti utcai, közintézményi mozgásterét, értékét, egyre több mesterséges bélyeget kap, és ezzel neki is hátrább kell szorulnia. Ilyen gyors ütemű térszerkesztés egészen az utóbbi időkben bekövetkezett vajdasági elmenekülésekig és rátélepítésekig sehol nem érte a Kárpát-medencei magyarságot.

Csupa peremhelyzet: lakónegyedek, magány, szociális hátrányok, magas munkanélküliség, gyermekek elszigetelődése, a magyar oktatás kiszorulása, leépülése. Brassó, Szében, Medgyes mellett részben ugyanez mondható el Aradról, Temesvárról, Kolozsvárról és lassan Szatmárról és Nagyváradról is. Mellettük pedig újabban Marosvásárhelyről, sőt sajnos, Sepsiszentgyörgyről is, ahol a perem más nyelvet beszél. A peremterületek, a lakótelepek nyelve mindig az utca nyelve, az utca nyelve pedig a többség nyelve. Mindezek mellett köz tudott, hogy ezeken a településeken a kisebbségi magyarság és nyelve teljesen kiszorult a hatalmi szférából, a hivatali közéletből, a többségi mozgástérből. A hatalomnak a mi máságunk nem kell.

Az erdélyi, bánági és partiumi kistelepülés az értékvesztés tekintetében, a kis lélekszám ellenére is a magyarság legveszélyeztetettebb rétegét jelenti. Mert itt hatalmas kollektív kincsek halmozódtak fel, és még élnek jelentős történelmi hagyományok is, a kisebbségi élet nagy erő- és értéktartalékai.

A falusi jellegű településeken a 300 lélek a kritikus létszámkorlát. Mi a szórványmunkánkban azért húztuk meg itt a

stratégiai tervezés és cselekvés határát, mert ez a 200-300 lelkes közösség általában még mindig megszül annyi gyermeket, ami elég ahhoz, hogy egy kiscsoportos alapiskola működhessen a faluban. Ennél kisebb magyar lélekszámú település Romániában képtelen fenntartani a tanítót. Holott ilyen helyeken a lelkész és a tanító mellett egyre nagyobb szükség volna már szociális feladatokat ellátó harmadik személyre is. Vagy falvanként, vagy településbocrokban, két-három falut összekapcsolva, munkába kellene állítani egy falugondnokot (diakónust) is.

Tulajdonképpen ki kell mondani, hogy minden szép eredmény ellenére a kisebbségi magyar intézményrendszer nincs felkészülve a nagyváros megszólítására, megkeresésére. Az intézményeink azonos típusú eseményekre lényegében ugyanazt a réteget, ugyanolyan rendezvénytípussal – kiállítások, megnyitók – szólítják meg, és majdnem mindig ugyanazokat. Nem tudjuk, hogy mihez kezdünk a fiatalsággal. Erre alig vannak dinamikus projektek, pedig tudjuk, a mai fiatalságot anyanyelvi közösségben kell integrálni, nyelvi, közösségi életmódot nyújtani, mert ez a mozgás és léttér lesz számára a szocializációs, integrációs, művelődési, értékfogyasztó és párválasztási tér is.

Egyházi stratégiák

Kiemelt helyen kell beszélni a szórványszolgálat legnagyobb területi kiterjedésű és az egyik legjelentősebb hajtóerőként, a lokalitást és regionalitást egyaránt felvállaló, a kisközösségekben szolgáló, szórványgondozó magyar történelmi egyházak szakrális szórványmissziójáról. Erdélyben valamennyi történelmi egyház igyekszik kiemelten támogatni, segíteni a szórványokban szolgáló egyházakat, lelképásztorokat mind a maradványfalvakban, mind pedig a nagyvárosokban. A missziói egyházak, körlelkésszolgálatok alapításával önálló magyar gyülekezetszolgálati területek és munkakörök születtek Erdélyben és a Kárpátokon kívül területeken. A református egyháznak Bukarest két gyülekezete mellett Bákóban, Galacon, Ramnicu Valcean, Plojesten tevékenykednek lelkészei, kiknek munkája egyedülálló magyar misszió is. Ők ezen a területen a gyülekezetépítéssel, az anyanyelvű istentiszteetekkel nyelvi missziót is teljesítenek. A legtöbb helyen az egyházak köré szerveződik az anyanyelvű otthonteremtés, hisz a jelentős számú gyülekezeti otthon építésével a közösségi alkalmak helyiségei és lehetőségei megteremtődtek az ifjúsággal való foglalkozásra, a nevelő-oktató tevékenységekre. A gyülekezeti otthonok valódi nyelvi otthon nyújtanak az együttéléshez, közös ünnepléshez.

A gondok orvoslásában nagyon komoly feladat hárul tehát az egyházra. Ez az ősi intézmény ma már nem maradt meg a szakrális szolgálat hagyományos szószéki keretei között, a belső gyülekezetszervezésnél. Jelképes értelemben is *lejött a szószékről*, kinyitotta a templomajtót, kiment az emberek közé, és közösségsszolgálatot hívogat a templom fele. A szakralitás, a templom belüli szolgálatok mellett szeretetmunkájával és *anyanyelvi szolgáltatásaival* nyelvi otthon nyújt híveinek és a magyarságnak. Mindezt persze a templomi szolgálat mellett, és nem helyettük, pótcselekvésként. Az egyházak egyre jobban felismerik ezt, a közösségek *másfajta megkeresését*, megszólítását, a templom kívüli szolgálati kötelezettséget is. Ennek igen kiterjedt feladatterületei vannak, és ezt a munkát el is várják tőlük. Oda kell hajolni, ahol a legna-

gyobbak a gondok. A gyermekektől az öregekig, az oktatástól a művelődésig, az érdekvédelmi küzdelemtől esetenként a politikai plakátragasztásig. Kórházakat, öregotthonokat kell építeni, beteggondozókat kell kialakítani, árvaházakat, diákotthonokat kell létesíteni, ahol a közösség tagja megértő választ kap gondjaira is, áthatja a magyar szó simogató melege, az együvé tartozás biztonsága.

A bevezetőben is jeleztem, hogy már a népesség arányai-ból eredően is, szórványterületeken a legnagyobb gondok nem is a kisfalvakon, hanem a 20% alatti magyarságú erdélyi nagyvárosokban vannak, és ott is különösen az elszigetelt nagy lakótelepeken. Mert az éltető közösségtől való leszakadás mindenütt végzetes, de a nagyvárosok *blokknegyedeiben* sokszorosan az. Itt a legfontosabb cél az *anyanyelvi közösségteremtés*. Halaszthatatlan feladat tehát a városi lakótelepek népességének tervszerű fellátogatása, megszólítása. Itt a területi, lakókerületi RMDSZ- szervezetek klubszerű, szabadidő-programos otthonteremtése mellett az egyházak gyülekezeti otthonainak legnagyobb részében multifunkcionális közösségi munka folyik. Az istentiszteletek áhítata, a gyűlések, előadások mellett végtelen a *közösségi szolgálat* és az anyanyelvi közösségben történő *szolgáltatás* ötlettára. Magányosok és idősök klubja mintájára rendszeres gyülekezési, találkozási alkalmakra van lehetőség, de itt találkozhat, ismerkedhet a fiatalság, közösen művelődnek, játszhatnak, szórakozhatnak. Itt ülnek névnapot, tartanak közös szilvesztert, és ami igen jelentős eredmény: itt életre szóló barátságok, házasságok kötődnek. Van itt játék, cserebere, tombolás ünnep, énekar, dalkör, farsangi multság, szavalóverseny, gyógyszertár, gyermekmegőrző és egyházi-gyülekezeti óvoda, házi beteggondozás, árva, utcagyermek misszió, a hátrányos helyzetűekre és nagycsaládokra való odafigyelés, a párválasztási tanácsadástól a munkahelykeresésig egyaránt.

A mai szomorú helyzetben tehát, különösen nagyvárosban, az egyháznak át kell vennie a baráti közösségek megteremtésének a feladatát is. Közös születés- és névnapok, szilveszterek, ünneplések rendezését, közös kirándulások és más együttléti formák szervezését. Annál is inkább, mert nyilvánvaló, hogy a fiatal számára az a közösség lesz a párválasztási tér, amelyben tanul, otthon van és szabadidejét töltötte. Ha ez a nyelvi környezet más, mint az övé, nő a vegyes házasságok veszélye. Mit tett tehát az egyház? Felszedte a gyerekeket, fiatalokat az utcáról, a magányosokat lakásaikból, kiemelte őket a vegyes nyelvi környezetből és megteremtette számukra a baráti és otthoni környezet teljes anyanyelvi intimitását.

A 150 lélek alá fogyott közösségtörödékek számára az egyház által nyújtott intézményrendszer maradt az egyetlen anyanyelvi közösségi élmény. Ezért tartottuk azt is fontosnak, hogy elkészüljön a *lelkészcsalád-életpálya programja*, mely az egyházi feladatok mellett kiemelt közösségépítői munkával bízna meg a kistéleplések lelkészcsaládjait, kiemelten támogatva a sajátos szolgálatra való felkészítésüket, kitelepedésüket, munkájukat és ott maradásukat.

3. Tennivalók, feladatok

Szempontok a tennivalókhoz

A tennivalók kijelölésében újra számot kell vetni a helyzettel, mert csak így látszanak a cselekvés kiútjai. A szórvány- és átmeneti régiós magyarság esetében számolni kell az erőteljes *közösségzsugorodásokkal*, az egyetemes magyar értékektől és

a nagyobb anyanyelvi régióktól történő teljes izolációval. Ezért cselekvési tervek számbavételéhez néhány alapkérdést, irányt és folyamatot is szem előtt kell tartani.

A kisebbségi életműködés legveszélyesebb mozgásiránya, az integrációs, *asszimilációs* vonulat, mely szórvány szempontból mindenképpen a legáltalánosabb és legszomorúbb. Ennek mentén soha nem látott méreteket öltött a vegyes házasság, az értékek átvétele, a többségi intézményfogyasztás és -függés. Erőteljesen kitágultak az etnikumok közötti érintkezési felületek, az egyoldalú hatások, a hihetetlen méretű mobilitással eltűnt az etnikumokat és kultúrákat megkülönböztető, nemrég még látható elválasztó különbségérzet. Szinte hihetetlen, hogy néhány évtized alatt mennyire fellazultak az egymás mellett élő többségi és kisebbségi kultúrák közötti válaszfalak, a kultúrák között milyen mély összeépülések, összerosódások következtek be. Megfogyatkozott a család, az etnikus kisközösség erős *vár* funkciója és az anyanyelvi iskola nevelő, anyanyelvi közösséget teremtő hatása, a homogén család oktató, az egyházak önvédelmi ereje. Az alapvető értékteremtő és információs feladatok már a külső hatások, a média, a fiatalság egymásra ható és egymást nevelő szubkultúrája vette át. A fiatalság már nem a hagyományos csatornákon szerez információt, vesz át értékeket és egyáltalán nem anyanyelvi értékrendet, hanem egymást alakítják, nevelik. Mindez sajnos nem kedvez az értékeket és hagyományt megőrzéssel, a kisebbségi kultúrákban való elzárkózással mint legfontosabb eszközzel védekező kisebbségi életmodellnek.

Örökösen visszatérő kérdés: mit kell és mit lehet a szórványban tenni?

Közöny, érdektelenség

Az erdélyi szélső régiók két területén nagyon nehéz művelődési életet tervezni. A 300 léleknél kisebb lélekszámú falusi közösségekben és a nagyvárosok szélső, lakótelepi régióiban. Hogyan lehet művelődési értékeket leszállítani ezekre a területekre? Mindenek előtt biztosítani kell az értelmiségi hátteret, a munka személyi feltételeit. A népfőiskolai programokhoz infrastruktúra kell: a programokhoz helyszín, rendező, el látás, utazási költségek. Mozgalomszerűen fel kell biztatni és meg kell szervezni az előadókat és a kiszállásokat, pontos terv szerint sorra lehetne járni próbaképpen a legkönnyebben megközelíthető Kolozsvár–Marosvásárhely közötti területet.

A művelődési élet a kistélepléseken is erősen helyi személy-, lokális értelmiségfüggő. Csak ott történik valami, ahol ráépülhet valakire.

Tudnunk kell azt is, hogy bizonyos kritikus szám alatt nem teremthető meg és tartható fenn szerves anyanyelvi közösségi lét. A közösségzsugorodás zuhanásszerűen következik be. Ahol párválasztásra, rokonsági kapcsolatokra, nyelvi rehabilitációra és egyéb identitás-erősítőkre, térteremtésekre nincs mód, ott hűszevenként megféleződnek, megharmadoznak a közösségek.

Azzal is számolni kell, hogy a regionális művelődési élet körül is kialakult egyfajta *összefüggő egyensúly*. Nem csak az, hogy a hátrányos régió hátrányos értelmiségit szül, aki visszahat a közösségre, a hátrányos helyzetet növelve, de van abban is törvényszerű, hogy kialakul az a helyzet: ez a közösségnek is jó. A helyi közösségfejlesztő gyakran kerül abba a kényelmetlen helyzetbe, hogy olyat akar, tervez, amit a közösség nem nagyon akar, sebességi üteme már nem bír meg, és az elit

egyedül marad, megkeseredik. Ez a legszomorúbb, amikor a közösségnek már nincs is szüksége az intenzívebb munkára, nincs erre vevőképesség, közösségi igény sem.

Sajnos az ingázó és túlerhelt, máshol meg elkényelmesegett pedagógustársadalom elfáradt, és elhanyagolja népművelői feladatát. Ma divat szidni a falusi, ingázó *kurszás értelmiséget* és elmarasztalni közösségépítő szolgálatának elhanyagolásáért, de tudjuk, hogy a helyzet, a kérdés ennél bonyolultabb. Élet, munka és szolgálati feltételei messze alulmaradnak még a váradalmaknak és elvárásoknak. Nem tanul meg a modern pályázó időkhöz igazodni, felvenni a versenyt a versenyhelyzettel, dinamikussá válni.

Művelődéstervezés, értékek leszállítása

Több területen sikeresen oldódott meg az önazonossághoz tartozó anyanyelvi értékek leszállítása a szörvány régiókba.

Mi is történt Erdélyben szörványtéren? Vannak dicsekedésre is okot adó példák, történetek. Először is tizenhat év alatt egy majdnem egész Erdélyt átfogóan kiterjedt helyi *intézményhálózat* született. Művelődési önszerveződések, egyesületek, színjátszó csoportok, teleházak, szörványbentlakások, gyülekezeti házak, az új időkhöz igazodva dinamizálódott az egyház, multifunkcionális templomok, ifjúsági otthonok végtelen sora jelzi, hogy a romániai változások után helyi közösségeink kihasználták a megváltozott lehetőségeket. A helyi közösségek nagy része nem várta, hogy neki valaki otthont építsen, hanem a külső, külföldi segítséghez ő maga adta hozzá a saját cselekvő munkás részét. Sikerült terveket is készíteni a hiányterületekről, ahol még hiányoznak a magyar oktatást biztosító otthonok. Ezek egy része állami, más része egyházi, harmadrészt pedig alapítványi. Mindez azonban még nem elég. Ezek az intézmények közösségteremtők, és így az önazonosság megőrzésének kulcsszerepet játszó eszközei.

Az Erdélyben folyó közösségépítő szörványmunka gazdag területeit, széles skáláját, művelődési, egyházi és civil intézményeit alig lehet átfogóan bemutatni.

Erdély nagyvárosaiban, ahol már 20% alá zsugorodott a magyar népesség, az egyház mellett magyar házak, alapítványi otthonok nyújtanak lehetőséget a *nyelvi otthon* megteremtéséhez, az önazonosság megőrzéséhez. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület számtalan fiókszervezete, a helyi RMDSZ területi szervezeti, közösségi házai segítik a helyi önszerveződések. Ma már alig van Erdélyben és a Kárpátokon kívül is olyan szörványterület és olyan régió, ahol ne működne valamilyen civil vagy önkormányzati alapítású művelődési egyesület, többfajta közösségi feladatot is ellátó helyi RMDSZ-szervezet. Külön ki kell emelni a politikai, érdekvédelmi eredményeket is, hisz a politikum minden területen jelen van. Sikernek mondható mindenképpen a magyar lakosságú településeken a kétnyelvű helységnevtáblák elhelyezése, a kétnyelvű feliratok megszületése is, a számtalan helyi RMDSZ-szervezet, szörványvidéken is az önkormányzati, parlamenti képviselők nagy száma, a magyar polgármesterek, tanácsosok küzdelme. Ezek mellé sorakoznak fel a szörványvédelemben is tevékenykedő országos kisebbségi intézményeink: a Pedagógus Szövetség, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete, a Közgazdász Társaság; valamennyien jól körülhatárolható szektorát vállalták fel a szörványgondoknak is.

Mindezek ellenére, sajnos a közművelődési élet tekintetében is szörnyű állapotok uralkodnak a szörványterületek leg-

többjében. A háromszáz léleknél kisebb magyar közösségű települések nyolcvan-kilencven százalékában évtizedek óta nincs semmiféle anyanyelvi művelődési, közművelődési közösségi tevékenység. Kivéve azt a néhányat, amit az egyház szervez meg. De ott se futja többre, mint néhány különleges alkalom, sajnos sematikus megünneplésre, mint a karácsony, az anyák napja, esetleg március 15., néhány vers, ének.

Ki kell mondani azt is, hogy a művelődési események – elsősorban a városiak – sajnos *elitorientáltak*.

Próbaképpen figyeljük meg Kolozsvár, Marosvásárhely egy heti rendezvényprogramját. Néhány kiállítás megnyitó, szűk réteget, legtöbb esetben ugyanazokat megszólító megemlékezés és ennyi. *Mindenütt múlt vagyunk* – mondta valaki egy rendezvény után csalódottan. Ugyanakkor az is baj, hogy a rendezvény kínálata és a megszólított célréteg között hatalmas űr tátong, és nincs, aki ezt összekapcsolja. A közművelődéshez, rétegenként megszólítás kell és olyan élő közösség is, amelyben ennek helye van. Ehhez lelki rehabilitálásra, *közösség-karbantartásra* is szükség van. De ki végzi el? Azt sem felejtethetjük, hogy a művelődési igényt zseni gyermekkorban kell a kicsikbe, fiatalokba beoltani, és ezt szülőknél kell kezdeni. Ezt szolgálta hajdanán a falusi színjátszás nemzedéknevelő ereje.

Sajnos igen nagy unalom, közöny telepedett a falusi művelődésiélet-szervezésre is, és ennek csak az egyik oka a fiatal-ság hiánya, külföldi munkavállalása. A kisgyermekük előadására sok esetben még a gyermekek szülei sem mennek el, olyan nagy a közöny.

A helyi értelmiség megmentése, organikus intézmények fenntartása

Az első feladat tehát mindenképp az, hogy a szörványban élők fennmaradását szolgáló *organikus intézmények* fenntartásának kérdéseit kell megoldani, de azt is, hogy számukra szörványfeladatokat is kijelöljünk. Leszögeztük a minimumokat. Mindent el kell követni annak érdekében, hogy minden magyar iskolás és fiatal jusson hozzá a korosztályának megfelelő anyanyelvi oktatási forma mellett a művelődési igényekhez is. A szörványgondok orvoslásának szerves részét kell képezze az is, hogy legyen minden 150 léleknél nagyobb magyar lélekszámú településen magyar iskola, állami, egyházi vagy alapítványi keretek között tevékenykedő magyar tanító vagy oktató értelmiségi, lelkes, a fokozott előregedésben pedig szociális védőhálót biztosító szociális munkás is.

Néhány éve írott elemzésemben már jeleztem, hogy az oktatási intézmény léte az oktatáson jóval messzebb mutat, hisz a *helyi értelmiségi bázis fenntartása*, felerősítése a művelődés, felnőttképzés, közösségi munka feltétele is. Az anyanyelvi oktatás hatása tehát túlmutat magán az oktatáson: benne van a nevelés, népművelés teljes kérdésköre, az értelmiségi háttér biztosítása, a közösség teljes belső közérzetének alakítása és maga a fiatal-ság. Mert a fiatal nyelvi, közösségi készségeit, személyiségének elemeit döntően azokból az ismeretekből és élményekből rakosgatja össze, amelyeket az iskolai környezetből magához vett. Ahol elhal az oktatás, ahol már lelkes sem jut egy közösségnek, ott leépül a művelődési, közösségi élet minden formája is, és végzetes lesz a közösségtörődék halódása, vegetálása.

Tömb - szörvány közös művelődési események szervezése

Meg kell oldani a *színjátszás* falujáró missziójának válságát. Ennek több vetülete is van.

Az egyik a települési színjátszás felélesztése és rendszerre tétele. Még a nagyobb településeken is elhalt a falusi színjátszás, elmaradoztak a műsoros esték, színdarabos szilveszterek, farsangi multságok, falunapok.

Itt vannak a hosszú téli esték, a karácsonyi ünnepkör, farsang, amikor minden kistelepülésen is lehetne népfőiskolai jelleggel előadás-sorozatokat szervezni. Ez a mozgalom is alig éri el a nagy és közepes nagyságú településeket.

A másik a tömb és szórvány kapcsolata kiszállásokkal. A tömbvidék településeinek, műkedvelő színjátszóinak, ifjúságának, gyülekezeti és közösségi énekkarainak szórványjárása is hatalmas misszió. De amolyan *szórvány terápia* is lenne azok számára is, akik tömbben élnek. Mások *nálunknál nagyobb* gondján keresztül hihetetlen hatással lehet nevelni, összekovácsolni egy – sokszor értelmetlen és kicsinyes belső harcokba bonyolódó – tömb közösséget.

A harmadik, hogy minden intézmény, szervezet, színház vállaljon a vidéki művelődésszervezésből egy keveset. Ugyanezt az anyanyelvi missziót az erdélyi magyar hivatásos színházaknak is sokkal szélesebb területeken kellene végezniük. Hét hivatásos erdélyi magyar színház, három hivatásos néptánc-együttes dalos, táncos szórványjárására, különösen az egészen összezsugorodott közösségek irányába alig van támogatás és sajnos belső akarat is alig. Ki megy ki ma egy száz, százötven lelkes, vagy ennél kisebb közösség templomába, gyülekezeti otthonába vagy kultúrotthonába előadást tartani néhány léleknek - önerőből? A nagyváradi Kiss Színházon kívül alig valaki! Pedig minden színház a kevésbé foglalkoztatott színészeivel igazi népszolgálati missziót végző népszínházi kiscsoportokat is alakíthatna. Nem is beszélve a nagy költők, évfordulók köré rendeződő versmondó falujárás régi színészi, népművelő hagyományairól. A magyar millennium, a keresztyénség kétezer éves évfordulóinak ünnepe és az idei 56-os megemlékezések nagyobb része is azok bevonása nélkül telt, telik el, akik első tanúi, áldozatai voltak a fennmaradás több évszázados küzdelmeinek. A nagyváradi Kiss Stúdió az erdélyi peremvidékeken tervszerűen végéz ilyen példás szórványmissziót.

Soha nem volt olyan fontos a hátrányos régiókba való kiutazás, a vidéki *reményterápia* szolgálata, mint napjainkban. Sokszor elgondolom, hogy ha minden jelentős közéleti, *nagy referencia értékű* hazai és anyaországi személyiség évente csak egy reményteremtő szórványkörutat vállalna, előadással, az emberekkel való beszélgetéssel, most minden bizonyosan tartanánk itt. Pontosan ki lehetne dolgozni egy-egy testre és régiókra szabott évi program- és körúttervet, ahol a találkozások, beszélgetések rendjén előkerülnének a közösség nagy gondjaira való válaszcímek: a gazdaság, az uniós gondok, földművelés, pályázati tanácsadás, regionális felzárkózás, évfordulók, nagyjainkra való emlékezés. Van jónéhány olyan nagy és mindenki által ismert személyiségünk, akinek szava élet, biztatás és remény a szórványokban. Akivel találkozva feltápaszkodik az értékei védelmébe belesorvadt közösség, helyi közösségépítő vezető, elfáradó megszállott cselekvő. Mi pontosan felmérhetjük ennek a jelentőségét és hatását, mert lassan egy évtizede járjuk a szórványvidéket, kistelepüléseket Kányádi Sándorral, Fodor Sándorral, és hihetetlen ébresztő élmény ez gyermekeknek, felnőtteknek egyaránt. Sajnos kb. ötven személyiségnek kellene évi rendszerességgel ilyen körutat vállalnia, és Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Nagyvárad-

ról, Szatmárról, a székely városokból átfogható lenne a teljes erdélyi szórványrégió is. Sajnos itt sem született igazi mozgalom, nem történt alapvető cselekvő áttörés.

Testvérkapcsolatok

Tömb és szórvány testvérkapcsolata

Ma egyre többet beszélünk a Székelyföld, az anyaország, általában a tömb sajátos szórványküldetéséről is. Sajnos nem sok konkrét eredménnyel. Minél többet járom az erdélyi szórványvilágot, annál inkább erősödik meg bennem a bizonyosság, hogy *Erdélyben, a szórványban nem lehet a belső tömbök nélkül megmaradást tervezni, de a tömbben sem lehet szórványok nélküli jövőképet kidolgozni*. Sokszorosan érvényes ez a közös művelődéstervezésre is. A Székelyföld világ- és jövőképeben nincs elhelyezve még az innen *elszármazottak* identitásjavítása, a *visszavárás, hazahívás és visszafogadás* stratégiája sem.

A tömbvidékek önkormányzata, művelődési, egyházi élete, vállalkozói rétege szomszédságilag, területileg is belterjes. Minden az: a művelődés, oktatás, egyház, színjátszás, népfőiskola, falutalálkozó, testvérkapcsolatok ezt a belterjes *székely üvegházhatást* szenvedik.

Másfél évtizede küzdök azért is, hogy Erdélyben a külföldi testvérkapcsolatokon belül épüljön ki végre a *belső* is. Az utóbbi másfél évtizedben valamennyi nagyobb erdélyi településnek van már nyugati és magyarországi, újabban, Istennek hála, a trianoni elszakított területek településeivel kötött testvérkapcsolata is. Igen fontos lenne, hogy ezek mellett építsük ki a belsőt is a *tömb és szórvány* között. A jelszót egy kalotaszegi presbiter fogalmazta meg: *annyit kaptunk nyugatról, adjunk végre mi is egymásnak idehaza*. E kapcsolatra a helynévrokonság, a nagy szülöttek és több összekapcsoló elv szerint, hatalmas munkával elkészítettem egy testvérhelység-javaslati tervet is. A megvalósulás azonban sajnos még várat magára.

Tervet készítettem arra is, hogy minden évben válasszunk ki egy szórványrégiót, amelyre abban az évben jobban odafigyelünk, több erőt, munkát és egy kicsit több pénzt összpontosítunk. Az *év megyéje* mozgalom keretében az lenne a cél, hogy abban az évben tereljük arra és erősítsük fel az oda irányuló figyelmet, a művelődési programokat, rendezvényeket, a sajtó, az egyházi élet figyelmét. Sajnos ez is sok energiát és munkaidőt igényel, amivel nem rendelkezünk.

A szórványnagyokra odafigyelni!

Évtizedek óta figyelem az egyetemes magyarság szórványban született és oda mélyen kötődő nagyjait, a legnagyobbakat: úgy ünnepel, hogy eszébe sem jut, kötelességei volnának a nagyot útra indító *szülőföld mai közössége* iránt. Bartók halálának és születésének évfordulóit nem lehet és nem is volna szabad Nagyszentmiklós és környéke küszködő magyarsága nélkül ünnepelni. A Bolyai család ősi fészken, a Szeben megyei Bolyá-ban ma már néhány tucat katolikus magyar él, helyben lakó lelkész nélkül. Mikor szervezett bármelyik Bethlen Gábor, Bolyai, Bartók nevét viselő iskola, alapítvány, főiskola akár egyetlen kirándulást is a nagy szülöttek szülőföldi gyökereihez?

Nézzük végig a szórványnagyok jegyzékét. Bárki válogathatna területet a kapcsolatépítésre. Mert a kapcsolatépítésben és kapcsolatápolásban bizony nagy hiányosságok vannak.

Érdekes, hogy egy évtizednek kellett eltelnie, amíg magyarországiak Erdély fele irányuló *nemzeti kirándulásaiban*, *etnoturizmusában* árnyalódott a Székelyföld és Kalotaszeg romantika centrizmusa, a skanzen népiesesség, és a látogatási körutakba bekapcsolták végre a szörványrégiók értékeit is. Így került végre a figyelem középpontjába Nagyenyed, Gyulafehérvár, Vajdahunyad, a piski csata színhelye, Déva vára és Bethlen Gábor szülőhelye is, de a mai nagy Wass Albert-kultusz ellenére még mindig kimarad a Mezőség. Hány székelyföldi iskola volt olyan osztálykiránduláson, ahol megnézhetette a nyolc székelyföldi templomban látható cserhalmi ütközet helyszínét, annak ősi helyét Cser-halmon? Hány gyülekezeti kórus, színjátszó kör járt műsorral, ünnepéellyel Fehér, Szében vagy Hunyad megyében?

Csángó kérdések

Bár kérdéseink szempontjából egészen más réteget alkotja a magyarságnak, de a testvérkapcsolatok lehetőségei között külön kell a *csángókérdés szörvány - tömb vonatkozásairól* is beszélni. A moldvai magyarság a klasszikus, erdélyi terminológiai hagyományok szerint nem szörvány, hanem asszimiláns népesség. Belső anyaországa lehet-e, lehetne-e más egy háromszázézer magyar eredetű és nyolcvanezer magyarul még tudó moldvai római katolikusnak, mint Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék és az egész Felső-Háromszék katolikus székelysége? Tizenhat év után szomorúan kell kimondani, hogy ennek a feladatnak sajnos nem tett eleget, erről a küldetéséről a katolikus Székelyföld elfelejtkezett. Néhány lelkes plébános önfeláldozó szolgálatába belefáradt, utána már egy évtizede alig lehet hallani arról, hogy római katolikus gyülekezetek kapcsolatépítő csángó programokat futtatnának a Szentföldön. Az okok egy része közismert: Erdélynek egy másik egyházi tartomány kérdésébe nem lehet beavatkozni. A hivatalos egyháznak nem, de a helyi katolikus közösségnek, lakosságnak, önkormányzatnak minden bizonnyal lehetne. És e helyett a katolikus Székelyföld falvai, egyházai, önkormányzatai gyakorlatilag lemondtak a csángók gondozásáról.

Kapcsolatlehetőség a többség és a másság megismerésére is

A tömb - szörvány testvérkapcsolata a kölcsönös *nyelvtanulást* is segítené. Mert különös ellenkép: a szörványmagyar nem tud megtanulni magyarul, a székely pedig románul. Egy átgondolt cserenyaraltatási program keretében, egyfajta *nyelvturizmussal* segíteni lehetne a székely gyermekeket abban, hogy valamennyire megtanuljanak románul. Itt teljesen jogosan és érthetően a hatalmát fitogtató román fuszulánizmus a nyelvi undort váltja ki a gyarmatosító hangulatot elutasító székely többségből. Bármennyire is groteszk: a székely gyermek a magyarul már csak alig tudó magyartól és környezetétől talán hi-telesebben, funkcionálisabban tanulhatna románul is. Mert itt, ezekben a szörványrégiókban és a velük való kapcsolatokban megoldást találhatnánk a Székelyföld és ifjúságának egyik nagy gondjára is: a többségi környezet, az állam nyelvének tisztességes *szintű elsajátítására*.

Az é régióé, települése lesz a jövő és a demográfiai győzelem is, amelyik meg tudja teremteni önmaga népessége utánpótlását, de amelyik népességi hiányainkat szörványok, árvaházi gyermekek megmentésével, szeretetével is pótolni tudja.

Ehhez pedig a Székelyföld teljes politikai, önkormányzati, egyházi és civil intézmény- és képvisleti rendszerének, elitjének tisztáznia kell, hogy felvállalja-e a *belső anyaország*, egy

magyar nyelvi, kulturális missziói feladatkör küldetését. Vállalja-e az innen kitelepedetteket hazaváró, szörványt befogadó, integráló, innen szétszórtaakat hazahívó és ideváró missziót, és tud-e ilyen irányú belső jövőképet kidolgozni? Ehhez pedig ki kell építeni és ápolni kell tömb és szörvány testvérkapcsolatokat, *helyére kell tenni a belső és külső értékeket*, meg kell találni a konkrét megszólítás módját, a gyakorlati feladatközpontú tervezést.

Újra ki kell mondani: a szörványkérdés bármilyen megoldását nem lehet a tömb nélkül, a nagyobb tömbgondokat a szörvány nélkül orvosolni. A tömbvidékek és szigetrégiók önazonosságukban még önmaguk belső kiutkereséseiben sem helyezték el a szörványvidéket. Azt hiszem, hogy az elmúlt évtizedek legnagyobb identitássérülése nem is a szörványt, hanem a tömböket és az átmeneti régiók nyelv- és közösségzigeteit érte azzal, hogy nem neveltük együttérzésre, segítőkészre, és nem sikerült kialakítani a legkisebb empátiát sem mások sorsa, közös sorsunk iránt. Sajnos hiába várjuk évtizedek óta a székelyföldi önkormányzatok, polgármesterek kérdését: mit segítsünk a szomszédnak? De ebben, persze nem csak a tömbvidékkel van baj. Mi is hibásak vagyunk, azok a felelős személyek, akik nem találtuk meg a tömb megszólításának, a munka leosztásának, a kérdések és gondok, a konkrét tenni-valók „eladásának” feladatmegoldásokat nyújtó kulcsait.

4. Gyakorlati ötlettár

A kapcsolatépítés gyakorlati ötlettára

Mit segítsünk? – kérdezik gyakran vállalkozók, az értelmiség, a támogatók, segítőkész emberek százai, és mi sajnos ilyenkor csak általánosságokat válaszolunk. Pedig a segítség és a tett „itt és most”-ságában mindig konkrét.

A kapcsolatépítés gyakorlati ötleteinek tárházában van jó néhány konkrét elképzelés, akarat. Elsősorban néhány elvi alapra, melléje pedig konkrét feladatokra és megoldásokra van szükség, gyakorlati ötletek gyakorlati tárára. Konkrét akció és mozgalmoszerű lebontás kell. Nem sok, hanem néhány világosan és jól megfogalmazott ötlettel csodákat lehetne tenni.

Az első feladat az lenne, hogy osszuk szét magunk között a Székelyföld háttérében elhelyezkedő peremrégiókat, az itteni feladatokat és munkát. Többször leírtam, hogy Kolozsvár és Marosvásárhely alig száz km-es átlójában átfogható lenne a teljes Mezőség és Dél-Erdély is. Sepsiszentgyörgy olyan közel van a Barcaság és Szében, Brassó megye veszélyeztetett régióihoz, hogy nem is kell 50-100 km-nél többet utazni a kapcsolatépítéshez. Ugyanez a helyzet Csík-, Gyergyó-, Kászsónszékkel és a Csángófölddel is. Vállaljon minden nagyobb önkormányzat, egyház, iskola egy-egy testvért valahol a közelben.

A jövőteremtés másik nagy feladata az erdélyi magyar *belső mecenatúra megszületése és megszólítása, lelkesítése* is. Legyen az erdélyi magyarság tehetősebb rétegeinek, az önkormányzatoknak, egyházaknak annyi erő-, pénz- és lelki tartaléka, hogy mentő erőként lépjen fel a gyermek-, ifjúsági és szociális gondokban. Sürgősen pl. belső *ösztöndíjalapot* kell létrehozunk azoknak a hátrányos szociális, nyelvi helyzetű gyermekeknek és azoknak, akik magyarul alig, vagy egyáltalán nem tanulhatnak. Ehhez már adva van a Nyilas Misi alapítvány dicséretes kezdeményezése, eredménye és jogi kerete is. Magunk teremtsük ezt meg, a magunk erejéből, közadakozásból. Itt volna a cserenyaraltatások régi hagyományának

felélesztése is. Hiszem, hogy van ma Erdélyben néhány ezer olyan magyar orvos, ügyvéd, vállalkozó, parlamenti képviselő, lelkész és egyetemi tanár, aki csekélyke, de rendszeres ösztöndíjat tudna nyújtani egy-egy gyermeknek, hogy az szülőföldjén magyar maradhasson.

Van még jó néhány gyakorlati ötlet is. „Szórványok baráti körei” is alakulhatnának a tömbfalvakban, akik anyagilag és munkával is támogatnának.

Meg lehetne szervezni a **székelyföldi szórványnapokat**, a szórványba elszármazottakat **hazahívó napokat**. Visszavárni egy nagy találkozóra azokat a bukaresti, jászvásári, konstancai és galaci székelyeket, a bányászvidék szilágysági, partiumi családait, akiknek gyermekei lehet, hogy nem tudnak már magyarul, de még megszólíthatók a gyökerek miatt.

Iskolák közötti testvérkapcsolatok is születhetnének. Minden 500 léleknél nagyobb lélekszámú magyar település egyháza, iskolája, pedagógus közössége, önkormányzata két-három évente szórványgyermek számára szervezzen **anyanyelvi gyermektáborokat**. A családok, támogatók és gyermekek egymás közötti kapcsolatában, cserélőtatásokban mindenki nyerne, gazdagodna. Gyermekek a gyermekkel kerüljön közösségbe.

Össze lehetne szedni családjaikból a megunt, kinőtt gyermekkönyveket, és elvinni veszélyeztetett iskolákba és iskolai könyvtárakban elhelyezni.

Nagyobb településeknek jelképesen **örökbe lehetne fogadni** egy-egy közösség templomát is. Erdély 150 legvesélyeztetettebb közösségét – ott, ahol már csak ötvennél kevesebb magyar él, de van egy műérték, veszendő műemlék templom – szétoszthatnánk a nagy falvak, városok között. Népes gyülekezetek tagjainak, mesterembereinek csak egyszer kellene évente kivándorolniuk, kirándulniuk a vállalt vidékre, és helyére tenni a templomon a cserepeket, és nem omolt volna össze 40 magyar műemlék templom Erdélyben. Ugyanitt a település fiataljaival kiránduló **bozót akciókat** lehetne szervezni a romtemplomok kitakarítására, seprésére, megőrzésére, felújítására.

A gazdasági kapcsolatok is szélesedhetnének. A peremvidék nem csak piac, de hány belső erdélyi vagy csángó fiataalt lehetett volna dolgoztatni a Székelyföldön, vagy kitelepíteni kispárt Csángóföldre, a Kárpátokon túlra. A Székelyföld a moldvai magyarságnak is tranzitterülete nyugat vagy Magyarországra fele. Ezt is ki lehetett volna használni.

Pénzeket és az önkormányzati akaratot is meg lehetne szerezni azzal, hogy **kiemelten tömbök szórványprogramjaira** **különlítsünk el pénzeket, hirdessünk pályázatokat, várjunk el terveket**. A Communitas Alapítvány szórvány szaktestületében ez a kapcsolatépítési támogatás évek óta kiemelt programként szerepel.

Persze, kérdés, hogy ki lehet mindennek szervező, mozgató országos intézménye. Ki vállalhatja azt, hogy évente, havonta, negyedévente rákérdez egy-egy településre: na, mit csináltak a szórványban? Nehéz, ha erre sincsenek alapok, és ha nem megy magától.

A legfontosabb pedig a kapcsolatteremtés és -ápolás. Itt van pl. a **faluturizmus** is. Szervezzünk településvezetői, gyülekezeti kirándulásokat! Községi, egyházi, ifjúsági dalköreinkkel jöjjünk, és időnként látogassunk meg közösen egy-egy veszélyes régiót is. Ma az egész magyar nyelvterületen hatalmas Wass Albert-kultusz van, de ebből alig érez valamit az író mezőségi szülőföldje. Keressük meg a Füzes mentét, Wass Albert szülőföldjét! Hajtsunk fejet Szentgotthárdon a lerombolt,

széthordott kastély helyén, álljunk szóba Szakács Danival, az utolsó szentgotthárdi magyarral, vagy az utolsó pulyoni, szentegredi, légeni, cegei, katonai magyarokkal, akik közül nem is kevesen még emlékeznek Albi grófra, Barcsay Jenőre! Álljunk meg egy pillanatra Pusztakamaráson a Sütő András szülőháza és Kemény Zsigmond sírja előtt! Nem csak szomorúbban és megrendülve, de bizonyára meg-gondolkozva is térünk majd haza: alázatos főhajrással a közös múlt, olykor a befejezett múlt és a magunk jövője és feladatai előtt. Ott láthatjuk meg, hogy hol vannak belső veszélyeink és elvérzéseink. Utána odahaza egy ideig biztosan kevesebbet vitatkoznánk a semmin vagy a kevésbé lényeges dolgainkat felnagyítva.

Konkrét tennivalók:

1. Egy nagyobb stratégia és konszenzus részeként egységes művelődéspolitikai szemlélet kell, mely szerint bizonyos kérdéseket, pl. anyagiak, személyiek, egységesen kell megoldani.
2. Magukat a régiókat és gondokat is egységesen kell megközelíteni.
3. Meg kell oldani a hátrányos térségek értelmiségi bázisának gondjait, meg kell óvni ezt a csoportot.
4. Ki kell jelölni a **közművelődési minimumokat**, amelyeket minden 200 léleknél nagyobb magyarságú településen teljesíteni kell. Ebben helyet kell kapnia évente legalább három kisünnepélynek, legalább egy színháztársulatnak és kiszállás körútnak, magyar bálnak, ifjúsági dalkörnek, népfőiskolai hétnek.
5. Mindehhez **támogatási** elvárásminimum is kell.
6. A tervezésszerű elemeket okosan és bölcsen kell összekapcsolni a mozgalmasszerű elemekkel, pl. rétegek, csoportok, települési önkormányzatok, vállalkozók konkrét megkeresésével, megszólításaival.
7. Külön más elvárásrendszer szerint is kell a törpe és foszlánytelepülésekre tekinteni és tervezni. A művelődéstervezésben a lokális társadalmat régióként és veszélyeztetettség szintje szerint, valamint szakmai rétegenként kell megszólítani.
8. Egészen sajátos művelődéspolitikai tervezésre van szükség a lakótelepi munkához.
9. A központi szervezést, tervezést, a kérdés-menedzselést és a szigorú felügyeletet a legmagasabb szakmai színvonalra kell helyezni.
10. Minden szórványművelődés, -tervezés és elvárás fölé szakmai és felügyeleti szervet kell kiépíteni, mely nem lehet más, mint az EMKE, mely épp ezért jött létre.
11. Az EMKE-nek olyan apparátust kell kiépítenie, amely feladatok és régiók szerint tervez, tanácsot ad, elvár és ellenőriz.

Mi itt most csak a cselekvés lehetséges módozatait vázolunk fel, de tudomásul kell vennünk a tényeket is. Szomorú látni, naponta tapasztalni százados értékeink pusztulását, az asszimilációt, a népesség apadását és az elvándorlást. Tudomásul kell venni azt is, hogy vannak megállíthatatlan folyamatok. Aminthogy olyanok is, amelyeknek tőlünk függ a végkifejlete. A mi feladatunk nem a siránkozás, még kevésbé a sírás, hanem a lehetséges kiutak megkeresése és a **remény szolgálata**. Ebben segítenek a szórványvidéken élő nagyszűrű emberek, földművesek és orvosok, tanárok és mesteremberek, parasztpolgárok, akikkel a napi, heti találkozások újabb napokra, hetekre töltöttek fel biztatással. Tömbvidéket is átfogó

előadásaimon, körútjaimon szinte mindenütt beszámolok munkánkról, élményeinkről, az ott élők gondja mellett a csodálatos emberekről, feladatokról. Ha ők hisznek küzdelmük értelmében, a hely, a szülőföldjük, térségük egy valamilyenfajta jövőjében, küldetésében vagy akár egy nagy történelmi csodában, mi akkor hogyan lehetnénk pesszimisták? Egy anyaföldet csak úgy tudunk berendezni, megvédeni, visszaszerelni, ha visszahelyezzük egyetemes magyar önmagunk értékrendjébe is. Ehhez meg kell látni és becsülni a szórvány történelmi értékeit is.

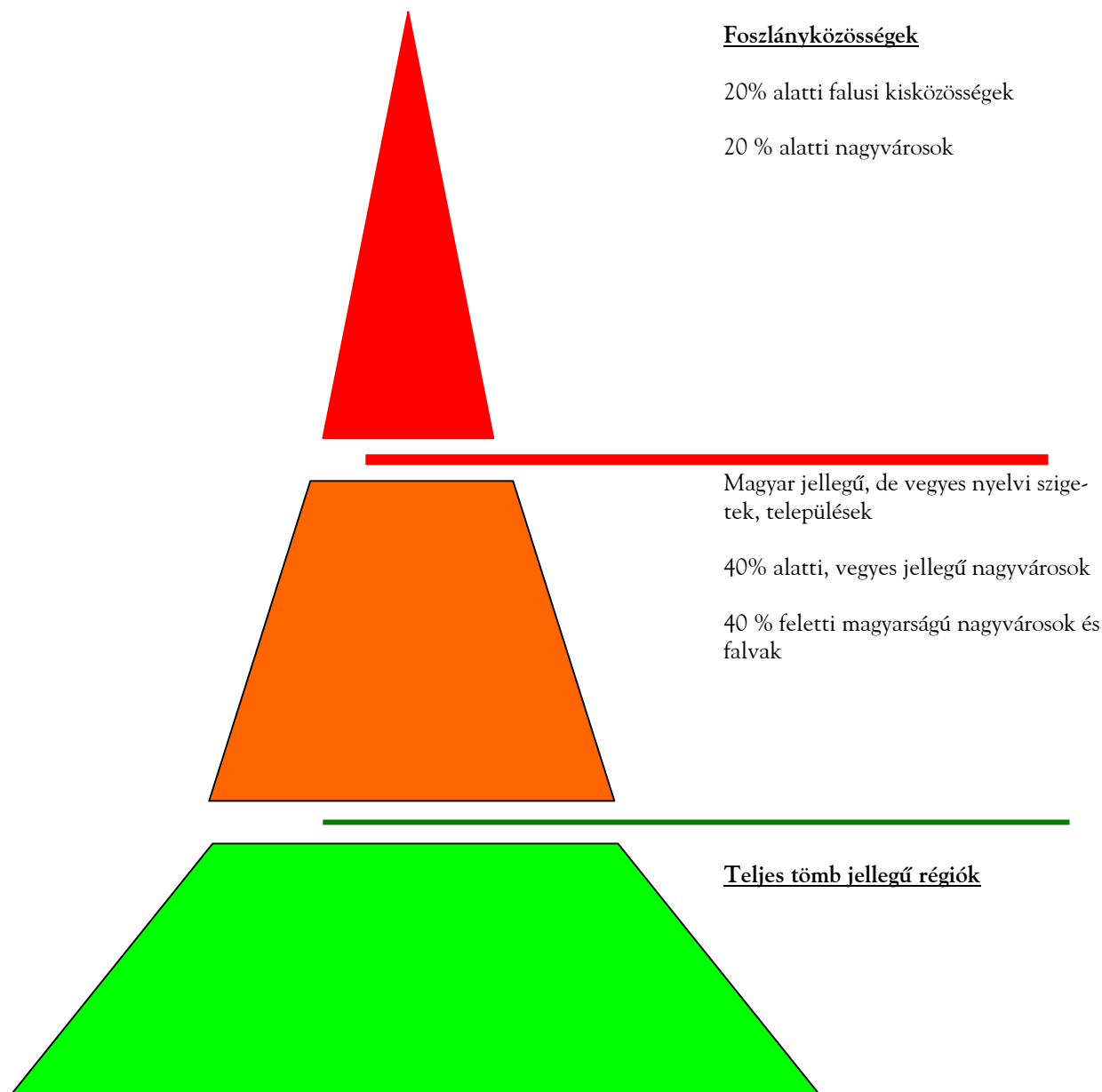
A közelben és távolban bármilyen jövőkép csakis tömb, anyaország és szórvány kidolgozott kapcsolatában van letéve és elrejtve. Mondjuk ki – a tömbvidék idáig nem teljesítette a Gondviseléstől kapott történelmi ajándékaival, értékei megőrzésével a többlet helyzetéből és történelmi szerencséből adódó kötelességét és közösségépítési, művelődési küldetését. Pedig a

tömbhelyzet történelmi és kegyelmi ajándék, és más vidékek iránti hálára, munkára kötelez. Ha egy régió ajándékba kapott egy etnikai többségi arányt, megmaradt értékeket, azzal élnie és szolgálnia kell mások javára is, és ebben ő is gazdagodik. Ezek a területek jogosan várnak el felső tervet, megszólítást, de mi is jogosan várjuk el az igény kifejezését.

Sajnos az is baj, hogy a *székely és erdélyi magyar autonómia törekvéseknek még nincs világos, megnyugtató üzenete a székely területeken kívülre, de sehová sem önmagukon kívülrül*. Az autonómia cselekvési tervét idáig a peremrégiók szorongásainak, sérüléseinek területeire és nyelvére senkinek sem sikerült egyértelműen lefordítani.

Becsüljük meg hát jobban azt, amit mások már megélték, amit mi máshol már elveszítettünk.

A szórvány a nemzet öregkora – írtam régebben. Aki öregjeit nem becsüli, a jövőt nem érdemli.

REGIONÁLIS HÁLÓZATI MODELLEK KIALAKÍTÁSA

az erdélyi magyar közművelődési-kulturális intézmények számára

A romániai magyar társadalom egészét vagy regionális, kistáji egységeit átfogó identitáskonstrukciók igen jelentős mértékben támaszkodnak a kulturális intézményekre, szervezetekre, csoportokra, illetve azok működésére. A kulturális intézmények az elmúlt másfél évtized során nem kaptak akkora figyelmet, mint az oktatási, egyházi vagy közeleti intézmények, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a kulturális intézményeknek a kisebbségi identitáskonstrukciók fenntartásában, fejlesztésében játszott szerepe kisebb vagy jelentéktelenebb lenne. Sőt, a vidékfejlesztés terén újabban előtérbe került elméleti és fejlesztéspolitikai elképzelések szerint arra kell számítani, hogy éppen a kulturális intézmények működése, illetve működési módja kerülhet kulcsszerephez (lásd ezzel kapcsolatban például a Cristopher Ray által fölvezetett kultúragazdasági szemléletet, vö: C. Ray: Culture, Intellectual Property and Territorial Development. Sociologia Ruralis 38:3-20).

A kulturális intézmények, szervezetek, csoportok jelenlegi és várható társadalmi szerepköre szükségessé teszi olyan regionális hatósugarú szakmai központok megtervezését és kialakítását, amelyek professzionális módon tudják ellátni az adott területen a formalizált és nem formalizált intézményi struktúrák működéséhez kapcsolódó szakmai támogatási és szolgáltatói feladatokat. Kutatási pályázatunk¹ keretében arra törekedtünk, hogy egy adott térségre vonatkozóan (Székelyföldi térség) a kulturális intézmények helyzetének és működésének ismérvei alapján fölvezöljük egy térségi szolgáltató intézmény modelljét.

1. Szakmai kiindulópontok

Az utóbbi években egyre hangsúlyosabban jelentkeznek azok az érvek, amelyek a rurális, periferikus vidékekre irányuló helyi fejlesztésben, a térségi fejlesztésben a „kultúra” fontos szerepét hangsúlyozzák. Ezek az érvek többféle irányból, többféle megfontolás alapján fogalmazódnak meg. Az ilyen érvek és megközelítések a „kultúra” fogalom jelentését már nem csupán a „művelődéssel”, a kultúrafogyasztás különféle aktív és passzív formáival azonosítják. Ehelyett azt mondhatjuk, hogy a „kultúra” a közösségi élet különféle formális és kevésbé formális szerveződéseinek, eseményeinek összességét is jelenti, a beépített és nem beépített közvetlen környezettel való együttélés sajátos módját. A kulturális antropológia megközelítésmódjához nagyon közel álló kultúraértelmezés hasznos lehet számunkra abban, hogy a kulturális összetevőknek a fejlesztési munkában való helyét újradefiniáljuk. Ma már a

vidékfejlesztéssel foglalkozó szakmunkákban széles körben elfogadott követelmény, hogy a fejlesztést minél szélesebb körű és minél intenzívebb helyi részvételre kell alapozni, az endogén adottságoknak a fejlesztésbe való bevonása pedig alapvető követelmény. A kultúra fogalmának újszerű értelmezéséhez kapcsolódik az is, hogy a fejlesztési feladatok között ma már – a gazdasági vagy szociális jellegű beruházások mellett – jelentős helyet kapnak a lokális identitással, a közösségi imázssal kapcsolatos projektek is.

Mindezen megközelítések mögött végeredményben az a fölismerés áll, hogy a lokális vagy regionális léptékben kiépített identitáskonstrukció – s nem csupán a „termék”, hanem maga a mindennapi identitás megerősítési, identitás-újradefiniálási gyakorlat is – egészében és elemeiben is „érték”. Olyan helyi vagy regionális érték, amelynek létrehozásába a társadalmi szereplők sok időt és energiát fektettek, kisebb-nagyobb hatókörű közös társadalmi cselekvések sorozata révén építették ki. Ezek a termékek néha tárgyakban mutatkoznak meg (pl. épületek, emlékművek stb.), máskor jelentős társadalmi eseményekben (pl. ünnepek), nem egy esetben pedig csak társadalomkutató által fölfedhető mindennapi cselekvéssorok, magatartásmoделlek vagy éppen hálózatok formájában.

Nem nehéz belátnunk azt, hogy ezeknek a kulturális „formáknak” a fejlesztésben való hasznosítása tulajdonképpen azt jelenti, hogy fejlesztéspolitikai elképzeléseinket az adott helyi vagy regionális közösség tényleges működési modelljéhez kapcsoljuk. Ez a szemlélet gyökeresen különbözik a csupán szép tárgyak gyűjtésére és konzerválására irányuló törekvésektől (lásd például: népi skanzenek, múzeumi gyűjtemények), de teljesen eltér attól a modernista fejlesztési gyakorlattól is, amely a régi szervezetek teljes eltörlésével igyekezett a feladatokat megoldani (pl. szocialista iparizáció gyakorlata).

Természetesen mindenfajta fejlesztési szemlélet és gyakorlat egész sor elméleti és módszertani kérdést vet fel. Az minden kétséget kizáróan igaz, hogy a helyi, regionális kulturális adottságokat messzemenően figyelembe vevő, ezeket kiindulópontnak tekintő fejlesztési gyakorlat meglehetősen „felpuhított” megoldásnak látszik. Ez kétségtelenül így van, hiszen az ilyen fejlesztési gyakorlatokban sok múlik a helyi szereplőkön, akár el is utasíthatják a fejlődési/változási lehetőséget. Többféle szakmai vitát lehetne nyitni arról, hogy az elmaradott térségekre rá kell-e, rá lehet-e erőltetni fejlődési forgatókönyveket, vagy elegendő arra törekedni, hogy változatok kínálatával, a helyi részvétel általuk választott mértékével összhangban maguk a helyi, regionális közösségek válasszák meg a társadalmi változás kívánt mértékét és módját (fejlesztőként elfogadva akár azt a helyzetet is, hogy a fejlesztés késlekedik vagy elmarad). A harmadik világ országaiban zajló, az elmaradott térségek fejlesztéspolitikai kísérleteit elemző post-development elméletek igencsak kritikusak mindenfajta beavatkozással kapcsolatban. Sőt, azt hangsúlyozzák, hogy a tár-

¹ A kutatást a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja 2006-ban végezte az Illyés Közalapítvány támogatásával. Jelen tanulmány az elemzések összefoglalását, valamint a javasolt regionális szolgáltató központ modelljének bemutatását tartalmazza. Az elemzéseket is magában foglaló teljes anyagot külön kiadványban kívánjuk megjelentetni. A kutatásban részt vettek: Bíró A. Zoltán (témavezető) Bodó Julianna, Gergely Orsolya, Kiss Adél, Jéré Ildikó, a HMKK munkatársai közül Benes Sarolta, Csomortáni Erika, Balló Beáta.

sadalmi részvételen alapuló fejlesztési gyakorlat is egyfajta erőltetett és rákényszerített modernizáció, hiszen a helyi közösségek részéről mindebben csak kevesen vesznek részt, s elsősorban azok, akik a részvétel révén az átalakító rezsim ágenseiként működnek.

Eltekintve a helyi, regionális fejlesztés igencsak aktuális szemléleti és módszertani vitáitól, esetünkben azt mindenképpen célszerű kiindulópontként elfogadni, hogy a helyi, térségi kulturális értékek fogalmának szélesebb körű értelmezése, illetve ezen értékeknek a helyi fejlesztési folyamatba való bekapcsolása mindenképpen túllépést jelent a kultúra elemeinek múzeumszerű használatán. De túllépést jelent a túlságosan technokrata, a helyi, a regionális életvilágot egyik napról a másikra lecserélő fejlesztéspolitikai szemléleten is.

A székelyföldi térségre vonatkoztatva az eddigi gondolatmenetet, az alapvető kérdés számunkra az, hogy a térség fejlesztésében érdekelt társadalmi szereplők (szakértők, intézmények, policy formáló testületek stb.) milyen módon, milyen mértékben tudnak számot vetni mindazokkal a lehetőségekkel, amelyeket a kultúrafogalom tágabb értelmezése – s ennek nyomán a térségi vagy helyi kulturális erőforrások jelentős mennyisége – a fejlesztési szemlélet és gyakorlat számára kínál. Ez a kérdés meglehetősen aktuális, hiszen a térségben – tapasztalataink szerint – a hagyományosan ismert, művelődéscentrikus értelmezés még széles körben elfogadott, s ugyanakkor rendkívüli módon leszűkíti a fejlesztésben hasznosítható kulturális erőforrások körét.

Amikor egy kisebb-nagyobb térség kulturális intézményrendszerének fejlesztésén gondolkodunk, akkor a szervezési és működési keretek funkcionális újragondolásának igényén túl a tartalmi - fogalmi beidegződések és tudások újraértelmezését is föl kell vetnünk. Nem csupán másként kell működniük a kulturális intézményeknek mint korábban, hanem más területekre (is) ki kell terjednie az intézményi működésnek. Ez a **kettős váltási igény** (kényszer) szemléleti és módszertani szempontból komoly kihívást jelent azok számára, akik a kulturális intézményhálózat(ok) fejlesztésén gondolkodnak vagy dolgoznak. Az új funkciók megjelölése mellett az új területek definiálása, illetve a térségi kulturális stratégiába való beépítése alapvetően fontos feladatnak tűnik. Az új funkciók elgondolása, kialakítása a kulturális intézmények, illetve az intézményi háló működésének módjában jelenthet lényeges módosítást, s ez elsősorban azt jelenti, hogy az intézmények működését összetett szolgáltatási funkcióként kell értelmezni. Az új területek definiálása pedig arra utal, hogy ezeket a szolgáltató funkciókat olyan területeken is alkalmazni lehet (és kell), amelyek – hagyományosan – nem tartoztak a kulturális tevékenységek vagy kulturális termékek fogalomkörébe.

Ahol ez a két változtatás – párhuzamosan – beindítható, ott nem csupán arra lehet számítani, hogy a lokális, térségi kulturális élet dinamikusabb és sokszínűbb lesz, hanem arra is, hogy a tág értelemben felfogott kulturális dimenzió az egyébként jóval komplexebb fejlesztési politika és gyakorlat meghatározó részévé válik. Ma még a vizsgált térségben ettől távol vagyunk, a kultúra szerepe a fejlesztési politikákban vagy a tényleges fejlesztési gyakorlatban inkább csak szlogen-szerűen jelenik meg, vagy még úgy sem. Maguk a kulturális intézmények sem tevékeny szereplői a helyi vagy regionális fejlesztési politikáknak vagy fejlesztési programoknak. Ez a helyzet nyilván nem kedvező, hiszen sokféle helyi, térségi

adottságot hagy kihasználatlanul. Ettől eltekintve azonban azt is érdemes mérlegelni, hogy a kulturális intézmények fejlesztése „csak a kultúra kedvéért”, csak az intézmények „fennmaradása” kedvéért ma már költséges mulatságnak tekinthető, és egyre kevésbé találni rá külső vagy belső finanszírozót. **A kulturális intézmények fejlesztése akkor ígérkezik igazán hasznos társadalmi beruházásnak, ha a fejlesztés során kialakított új funkciók és tartalmak a tágabb léptékű helyi vagy regionális fejlesztés integráns részeivé válnak.**

Kutatási programunk során kifejezetten abból az optikából vettük számba a térségi kulturális intézmények, azok működésének különféle aspektusait, hogy azok miként válhatnak a kulturális dimenzió jóval átfogóbb térségi fejlesztési policy-k, adott esetben pedig tényleges fejlesztési programok részévé. Ezért az elkészült tényfeltáró munkákhoz kapcsolódó elemzéseink az intézményrendszer működésének és hatékonyságának jellemzése során nem a „nagy létszám - nagy érték”, „nem a legjobb, de legalább van valami”, „minél nagyobb annál értékesebb” elveket követtük. Sokkal inkább abból a szemszögből igyekeztünk értékelni az adott helyzetet, hogy adott intézményi hálózat, annak ma rögzíthető működési módja, az intézmények mögött álló humánerőforrás-kapacitás és szakmai munka válhat-e, s ha igen, milyen eséllyel egy tágabb léptékű fejlesztési policy vagy fejlesztési gyakorlat integráns részévé. Ezt a követelményt tekintettük mérvadónak a térségi „központ” intézményi modelljének kidolgozása során is.

Amennyiben – a pályázati programban meghatározott feladat értelmében – egy térségi „kulturális központ” szervező funkcionális elgondolása a feladatunk, akkor a fentebb jelzett megfontolások szellemében a térségi kulturális helyzetképet a korábbtól eltérő szemszögből kell megfogalmazni. Érdemes eltekinteni a más megközelítésben és más értelmezési kontextusban egyébként hasznos ideológiai, mennyiségi, önigazoló megközelítésektől. Ebben az újabb megközelítésben a kulturális intézmény vagy az intézményi hálózat már nem csupán a hagyomány, a megőrzés, az identitásigazolás, az értékmentés eszköz(rendszer)e, s a kultúra tárgya már nem csupán az időtlen konzerválandó érték vagy a szűk értelemben vett közművelődési tevékenység. Ehelyett azt mondhatjuk, hogy a kultúra a lokális vagy tágabb léptékű közösségi identitás kialakulásának és működésének igen fontos társadalmi közege. S mint ilyen, a tágabb léptékű fejlesztési policy vagy fejlesztési gyakorlat meghatározó összetevője lehet. A kulturális intézményeknek, szerveződési formáknak, eseményeknek – legyenek azok formálisak vagy informálisak, rendszeresek vagy alkalmiak – ebben az értelmezési és funkcionális keretben kell megtalálniuk a helyüket és a szerepeiket.

A kultúrának ez a lényeges mértékű funkcióváltása – a vizsgálatunk keretét jelentő térségben – minden kétséget kizáróan a térségi versenyképesség egyik nagyon-nagyon lényeges meghatározója lehet. A tervezett térségi kulturális „központnak” értelemszerűen olyan szerepet kell betöltenie, amelynek működtetése nyomán a térségi kulturális intézmények hálózata alkalmassá válhat erre a hangsúlyos funkcióváltásra.

Kulturális helyzetkép: a térségi elemzések eredményeinek összessége

A kutatási program keretében elemeztük mindazokat a szakmai publikációkat, kutatási jelentéseket, interjúanyagot

kat és adatbázisokat, amelyek valamilyen formában a térségi kulturális helyzetkép egészével vagy regionális/ágazati szegmensével foglalkoztak. Az elemzést négy nagyobb témakör szerint végeztük: 1. Térségi intézmények halmaza, 2. Térségi kultúrafogyasztási gyakorlat, 3. Térségi „önkép” a kulturális helyzetről, a térségi kulturális folyamatokról, 4. Elemzések és tanulmányok a kultúragazdaság szemszögéből. Az alábbiakban az elemzés eredményeit foglaljuk össze.

1. A térségi kultúráról egyértelműen állítható, hogy a térség földrajzi területéhez, településsűrűségéhez és lakosságszámahoz mérten **jelentős számú összetevőt tartalmaz, ugyanakkor működőképesnek nevezhető.** Ez a kijelentés az intézményekre, a szervezetekre, az eseményekre és a folyamatokra egyaránt érvényes. Fejlesztéspolitikai szempontból mindenképpen pozitív kiindulópontként kell kezelnünk a kulturális élet összetevőinek jelentékeny számát, sokféleségét, s nem utolsósorban azt a jel-lemzőt, hogy ezt a dimenziót dinamika jellemzi (újabb és újabb összetevők jelennek meg, meglévők változnak).

2. Kiemelten fontos jellemzőként kell hangsúlyoznunk a **kulturális mező pontszerű felépítődését.** Ez azt jelenti, hogy sok, egyenként önálló pályán mozgó entitás van, amelyek sem szervezetiileg, sem funkcionális szempontból nem hangoznak össze. Nézzük meg kissé közelebbről, hogy mit is jelent ebben az esetben az önálló szervezeti és működési pálya! A közös referenciakeretet ebben a térségben a kulturális intézmények és folyamatok számára a nemzeti-ségi - ideológiai háttér adja. Ez fontos abban az értelemben, hogy a legkülönbözőbb helyzetekben és a legkülönbözőbb módokon segít az önértelmezésben és az önértékelésben, eligazít a közvetlen saját társadalmi vagy intézményi környezetben, legitimitást ad a szervezetnek, a fővállalt társadalmi szerepnek és a szervezetben dolgozóknak. Ami viszont nagyon fontos hiányosság: ez az önálló pálya mint szervezeti és működési modell a térségben mozgó sok-sok egyéni pályán mozgó entitás számára nem tud semmilyen egyéb hasznos referenciakeretet létrehozni és működtetni. Ily módon ennek az intézményhalomnak nincsen érdembeni belső struktúráteremtő képessége! (Sokszor mondják, hogy a szervezetek nem akarnak kooperálni, úgy-mond az emberekkel van a baj. Máskor épp ennek az ellenkezőjét mondják, miszerint a felek akarnak együttműködni, de valamiért sose jön össze. Ez utóbbi érthető, mert a korlát az egyéni pályán mozgó szervezetek struktúrális -funkcionális adottságaiban van!!). Sőt azt lehet mondani, az egyéni működési mód az adott szervezetet „védi” attól, hogy fontos, pragmatikus referenciakeretekkel teremtsen kapcsolatot. Ehelyett még közvetlen intézményi környezetében is az individualizált kapcsolatokat preferálja.

3. Megítélésünk szerint a kulturális mező pontszerű felépítődéséből és működéséből vezethetők le az olyan pozitívumok is, mint a formális és nem-formális intézmények nagy száma, illetve az újabb és újabb intézmények létrehozására irányuló törekvés. Továbbá a pontszerű felépítődés és működés **következménye a funkcionális heterogenitás**, a működés változékony-sága is. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy nem csupán a kialakult intézmények járják a „maguk külön útját”, hanem maguk az intézményesedési folyamatok (szerveződési

igények megjelenése, informális szervezetek létrejötte, a formalizálódás különféle lépcsőfokainak bejárása stb.) is – az esetek döntő többségében sajátos egyéni utak és módozatok révén zajlanak. A társadalmi igények és célok intézménnyé való kristályosodása rendszerint nem modellszerű vagy kipróbált pályákat követ, hanem rendszerint valamilyen egyedi utat, és a szerveződésnek, szerepvállalásnak ez az egyedisége óhatatlanul belekódolódik a kialakult szervezet struktúrájába, működési módjába. Tulajdonképpen azt lehetne mondani, hogy a térségben kialakult kulturális szerveződések az önellátó háztartások kialakulási és működési módját követik. Ami azt jelenti, hogy a kialakult és működő szervezetek között nagyon sok a tartalmi, formai hasonlóság, de ehhez magas fokú individualizáció társul. Az egyéni működési pálya szuverenitásának gyakorlása fontosabb, mint a szerepmegosztásos vagy funkció-megosztásos kooperáció. Az önálló individuumok szükség esetén (mértékkel, mint egymás határait tiszteletben tartó identitások) kooperálhatnak, de a kooperáció ne vezessen függőséget eredményező összekapcsolódásokhoz.

4. A létrejövési és működési pályák hangsúlyos individualizációja egy sor negatív jellemzőt is magyaráz. Elsősorban azt, hogy a szervezeti struktúrák többsége kizárólag a saját erőforrásaiból gazdálkodik, mindig csak addig nyújtózik, ameddig a takarója ér. Ez többek között azt jelenti, hogy az adott szervezet rendszerint nem profitál (nem profitálhat) azokból a szerveződési, működési tapasztalatokból, amelyeket mások alkalmaznak. Nincsen olyan közös tudás vagy tapasztalat, amely minden szervezetnek „vagyon” (közös tudása) lenne, és amelyből mindenki a maga során szabadon meríthetne. **Minden intézmény csak olyan mértékben formalizálódik, amilyen mértékben ezt saját tartalékai (tudása, erőforrásai, szervezeti kultúrája stb.) lehetővé teszik.** Ez érvényes az intézményi tagok tanulására (professzionizálódás), a kapcsolatteremtési kultúrára, a forrásbevonásra és sok más területre. Nem véletlen, hogy a térségi kulturális intézmények nagy részének komoly gondjai vannak az arculatteremtéssel, a marketinggel, a szervezéssel, a fejlesztési lehetőségek kihasználásával. Látnunk kell azt, hogy ebben a térségben a kulturális intézményhalmaz működésének legfontosabb előnyei és hiányosságai a pontszerű termelődés és a pontszerű működés modelljéből következnek. Nem lehet (nem érdemes) egyéb elvárásokat megfogalmazni a térségi kulturális szereplőkkel szemben – legyen szó tanulásról, forrásszerzésről, marketingről vagy bármi másról -, mint ami a pontszerű működési modellből levezethető. Ez a működési mód meghatározza azt, hogy a térségi kulturális szereplők mit tartanak lehetségesnek, fontosnak, szükségesnek és azt is, hogy mit nem. A saját működési modellből le nem vezethető, azzal össze nem kapcsolható fejlesztési vagy egyéb javaslatok számára csak akkor nyílnak esély, ha maga a pontszerű működési modell a térségi kulturális intézmények nagyobb részében módosul.

5. **A kulturális intézmények, rendezvények, programok elfogadottsága, társadalmi támogatottsága az esetek túlnyomó többségében magas.** Érvényes ez a kijelentés az ünnep jellegű kiemelt rendezvényekre, a települések reprezentatív eseményeire, de érvényes a színházi előadásokra, kiállítás-megnyitókra, koncertekre is. A társadalmi elfogadottság kimutatható az események látogatottságában, illetve az esemé-

nyekről való hétköznapi vélekedésben egyaránt. Ez az állítás természetesen többféle szempontból is vitatható. Fölvethető az a kérdés, hogy az egyes rendezvények vagy események milyen kulturális/esztétikai értéket képviselnek, milyen gyakoriak, létrehozásuk mennyibe kerül és a beruházás milyen viszonyban áll a részvételi adatokkal stb. Úgy gondoljuk, hogy ezeket a kérdéseket szakmai elemzések, helyzetfeltáró vizsgálatok keretében mindenképpen érdemes lenne föltenni, hiszen az így nyerhető válaszok a kulturális intézmények és a térség tényleges kapcsolatáról közölhetnének nagyon hasznos információkat. Mindezek hiányában elfogadhatjuk azt, hogy a rendezvényeken való jelenlét magas aránya, illetve a támogató jellegű közvélekedés önmagában is olyan pozitív tény, amely a térségi intézmények munkájának további fejlesztésével foglalkozók számára fölhasználható kiindulópontot jelent.

Amennyiben a fejlesztés kiindulópontjaként kezeljük a társadalmi támogatás jelenleg tapasztalható formáit, annyiiban érdemes közelebbről számba venni a jelenlegi támogatás kevésbé kedvező összetevőit is. Ha közelebbről megfigyeljük a kulturális intézmények munkájával, az egyes eseményekkel kapcsolatos közkeletű értelmezéseket és véleményeket, akkor azt találjuk, hogy ezek a vélekedések rendszerint nagyon rövid életűek, közvetlenül az események lefutásához kapcsolódnak, és csak néhány domináns jegyre összpontosítanak. Nem az intézmények egészére, egy tevékenységi forma egészére utalnak, hanem az éppen soros esemény egy-két olyan elemére, amelyek a beszélő személyes elvárásai, érdekei szempontjából fontosnak mutatkoznak. Az egyértelműen pozitív vélemények üzenete rendszerint az, hogy „ezért és ezért a rendezvény nagyon sikeres volt!” Indoklásként a pillanatnyi siker, a látványosság valamelyik eleme, a különösség valamilyen hordozója kerül előtérbe. Ezek a rövid lefutású, felfokozott értékelések a tömegkultúra-effektusra emlékeztetnek. Arra a magatartásra, amikor a fogyasztás pillanatnyi bűvölete mint egyéni pozitív élmény gyors megerősítést kér a közvetlen környezettől, s a rövid és gyors visszacsatolások révén maga a részvétel (a fogyasztás) helyzete legitimálódik. Ez az értékelési gyakorlat nyilván fontos közösségi támogatást jelent, de látnunk kell azt, hogy pillanatnyisága, érzelmi tartalma és felszínessége miatt nem igazán alkalmas arra, hogy a kulturális intézmény vagy esemény és a releváns társadalmi környezet közti mélyebb, termékenyebb összekapcsolódásnak keretet adjon. Az ilyen vélemények és magatartások által hordozott kapcsolat nem funkcionális, nem szervezeterősítő jellegű, nem igazán vezet támogató társadalmi háttér megszerveződéséhez. Akár azt is mondhatnánk, hogy ezek a pillanatnyi és efemer azonosulások nagyon fontosak a maguk nemében, de a kulturális intézményeknek és eseményeknek ennél jóval mélyebben kellene gyökerezniük közvetlen társadalmi környezetükben, a helyi társadalmi szereplőkkel való kapcsolatnak ennél jóval összetettebbnek, tagoltabbnak és termékenyebbnek kellene lennie. A tömegkultúra modelljére emlékeztető befogadási gyakorlat arra enged következtetni, hogy a társadalmi szereplők inkább szolgáltatásként tekintenek az adott intézmény működésére (mint a tévéműsorra), s nem olyan közösségi tevékenységi formára, amely egyidőben az adott közösség működésének megjelenési módja is. A rendezvényeken való jelenlét nagysága, az érzelmileg is igazolt pozitív vélekedések halmaza, a média pozitív értékelése a szervezőkben, az intézmények munkatársaiban gyakran eltakarja a befogadás/részvétel modelljének fokozatos technicizálódását. Az intézmények és az

események működési módjának illetően „tömegkulturalizálódása” évről évre erősödő jelenség. Nem véletlen, hogy a térségben általában arra törekszünk, hogy egyre több esemény legyen, az ismétlődő események dimenziója fokozatosan növekedjen, minél többen vegyenek részt az eseményeken és lehetőleg minden visszajelzés pozitív legyen. Ebben a folyamatban az intézmény, illetve az esemény és társadalmi környezete funkcionálisan egyre jobban eltávolodik egymástól. Ennek a folyamatnak egész sor olyan összetevője van, amely részletesebb elemezést érdemelne, hiszen átstrukturálódik az események belső szerkezete és szereprendszere is. Témánk szempontjából csupán arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy ez a típusú változás a térségi fejlesztéspolitikai elgondolások számára két szempontból is kedvezőtlen. Az események belső szerkezetében bekövetkező „technicizálódás”, „tömegkultúrásodás” révén jelentős mértékben csökken az a szerep, amelyet az ilyen kulturális események a helyi, térségi identitás építésében játszhatnak. Ugyanakkor ez a folyamat rontja a feltételeit annak, hogy a térségben igazán hatékony kultúragazdasági gyakorlat épülhessen ki (megjegyzés: Látványos és jól eladható térségi kulturális „terméket” tömegkultúra változatban is lehet előállítani és rendszeresen forgalmazni, de pontosan az identitáskomponensek hiánya az, ami a „termék” életciklusát rendkívüli módon rövidre zárja.). A fentiekben bemutatott folyamat még az elején tart, a közkeletű vélekedések világa azonban jól jelzi a változási trendet, amelybe a térség egyre több kulturális intézménye és eseménye egyre nagyobb mértékben belekerül.

1. Csupán jelzésszerűen utalunk – az előző pontban mondtak nyomán – a média szerepére. Mint korábban jeleztük, a média szerepe egyértelműen pozitív abban az értelemben, hogy minden kulturális intézményről és eseményről hírt ad, ha kell, többször is, és a híradás gyakorlatilag mindig pozitív. A médiaanyagokban mint prezentációs és értékelő célzatú diszkurzív formákban azonban ugyanazt a befogadói magatartást látjuk, mint a közkeletű vélekedések nagy részében. Azonnal reagálni, a lehető legjobbat mondani az intézményről vagy eseményről, kiemelni a méretet, a látványt, a rendkívüliséget előtérbe hozó elemeket és az egészet egy nap alatt elfelejteni, mert jön a másik intézmény, a másik esemény újabb túlfűtött értékeléssel. Nem véletlen, hogy ebből a bemutatási gyakorlatból gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik a kritika, az adott esemény vagy intézmény társadalmi szerepének bármiféle analízise. Természetesen a prezentációs szerep ebben a formájában is pozitív, hiszen az intézmények és az események saját erejükből nem tudnák megoldani a média által föl kínált reklámot, s még csak fizetniük sem kell az egészért. Azonban látnunk kell azt – akárcsak a hétköznapi vélekedések esetében –, hogy **ez a gyakorlat tulajdonképpen csak arra jó, hogy legitimálja az intézményeket és eseményeket, minden szelekció, mérlegelés, osztályozás nélkül.** Mindebben nem csupán az a probléma, hogy a sok egymás után következő legitimációs kísérlet részben vagy teljesen kioltja egymást. Fontosabbnak tűnik az, hogy ezúttal is elmarad az intézmények/események és releváns társadalmi környezetük tényleges funkcionális egymáshoz kapcsolódása, s pontosan az a típusú, szélesebb körű társadalmi beágyazódás marad beteljesítetlen, amelyre a média – bevallása szerint – a bemutatások révén törekedni szeretne.

2. Az elemzés során többször utaltunk arra, hogy a kulturális helyzetképe foglalt négy fontosabb összetevő (intézmények, kultúrafogyasztási gyakorlat, önkép, kultúragazdasági tartalékok) jelenleg külön-külön és együttesen is csekély szerepet játszik a fejlesztési elképzelésekben és a tényleges fejlesztési forgatókönyvekben/programokban. Azonban azt is hangsúlyozni kell, hogy ennek a csekély szerepvállalásnak az oka alapvetően magában a kulturális „helyzetben”, még pontosabban a négyféle területhez tartozó összetevőkben keresendő. Az önmaguk útját járó, többségében individualizálódott kulturális intézmények, szervezetek és folyamatok a maguk önfenntartó, rövidtávon legitimitást kereső beállítódásaival és törekvéseivel eleve nem lehetnek fejlesztéspolitikai elképzelések és programok integráns részei. Nem nagyon lehetnek, mert fölépítésük módja és működésük logikája nem társadalmi részvételre, partnerségre való. Nem kedvelik a szerkezeti - funkcionális illeszkedést, a szerepmegosztást, a nagyobb léptékű, szerepleosztáson és felelősségen alapuló kooperációs mintákat. Ezt a szerkezeti és funkcionális alapú szerepvállalási korlátot mindenképpen tudomásul kell venni, ha ezeknek az intézményeknek a további fejlődési lehetőségeit, vagy a tágabb körű fejlesztési programokban való szerepvállalási lehetőségeit elemezzük. Tudomásul kell venni, mert a továbblépési, az együttműködési nehézségeket gyakran érzékeljük, de többnyire a kulturális intézményekben dolgozók személyi adottságaival, a szakmai ismeretek alacsony szintjével, a képzettség hiányával hozzuk összefüggésbe. Nyilván ez utóbbiakról is sok esetben szó van, s a rövid távú és korlátozott léptékű (vagy akár a hiányzó) fejlesztési lépésekért sok esetben maguk az intézményeket működtetők is felelősek. **A térségi fejlesztéssel és a kooperációval kapcsolatos fékező tényezők azonban a térségi kulturális intézmény- és folyamatok kialakulási és működési szerkezetébe is mélyen bele vannak kódolva.**

***

Az elemzési eredmények egyértelműen jelzik azt, hogy az egész térségi kulturális „problémakör” kezelése átgondolt és összehangolt kezelést kíván. Ezt indokolja az intézmények működésének magas fokú individualizáltsága és efemer jellege, a térségi kulturális elit szakmai és pozícióbeli bizonytalansága, a térségi kulturális folyamatok szisztematikus nyomon követésének hiánya és természetesen annak az igen jelentős intézményi potenciálnak és térségi kulturális erőforráskészletnek a térség érdekében való „hasznosítása”, amely ma a lehetségesnél jóval alacsonyabb hatásfokon működik. Azt természetesen nem mondhatjuk, hogy a térségi intézmények és folyamatok ma látható sokfélesége, sokirányúsága, törekvessége és kiszolgáltatottsága ne tartalmazna egész sor hasznos és eredményes komponenst. Így például többek között azt, hogy az ilyen alacsony fokon intézményesült, labilis és képlékeny rendszer igen sok – és a maga helyén nagyon fontos! – személyi „játszmára” ad lehetőséget. A kutatási anyagok alapján azt semmiképpen sem javasolnánk, hogy ezt az intézményhalmazt és működési gyakorlatot valamiféle centralizált rendszerbe kellene belekényszeríteni, bármilyen hatékony legyen is az. Ami a jelenlegi helyzetkép ismeretében lehetséges – és vélhetően hasznos is – lenne, az olyan térségi komplex szolgáltató csomag, amely nem kényszerít, de ösztönzi és segíti az intézményesülési, professzionizálódási folyamatokat. Ha egyetlen kifejező szójáttékkal szeretnénk jellemezni a jelenlegi

rendszert és gyakorlatot, akkor azt kellene mondanunk, hogy inkább naivan bájos, mint hatékony. A „naiv báj” kifejezés egyfelől sérülékenységet, változó működési színvonalat, személyfüggőséget, szűkre szabott horizontot és hasonlókat jelent. Másfelől viszont újra és újra megújuló kísérletezési kedvet, sok kölcsönös segítséget és közösségi összefogást, sok élményt és személyes kapcsolatot, alkalmazkodási képességet és hasonlókat. A várható és szükséges küszöbön álló institucionalizálódás és professzionizálódás fokozza a hatékonyságot és a versenyképességet, többé-kevésbé fölszámolja a naiv bájot. Elindul a tagolódás, a szétfejlődés, lesznek versenyképesebb és kevésbé versenyképes intézmények, s jelentős százalékban minden bizonnyal megmaradnak az efemer, nem formalizált, ideig-óráig működő intézmények is. Ez a váltás vélhetően akkor is elindul, ha nem lesz a folyamatra átgondoltan ráségítő térségi szolgáltató intézmény. A fölvázolt helyzetkép alapján azt kell mondanunk, hogy mindenképpen célszerűbb a várható folyamatok elébe menni.

Javaslat térségi szolgáltató intézmény kialakítására

1. Szolgáltatások rendszerének kialakítása

1.1. A szolgáltatások szükségességének indoklása

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a térség intézményeinek nagy hányada önerőből nem tudja saját institucionalizálódási és professzionizálódási folyamatait tovább vinni. Saját erőből nem képesek érdemben továbblépni az intézményi szervezethez és a szakmaiság jelenleg tapasztalható szintjein. Ennek részben személyi korlátja van, de ezek mellett fontosabbnak tűnnek a struktúrák kialakulásából és működési módozataiból adódó belső korlátok. Ebben a helyzetben olyan térségi szolgáltató -fejlesztő intézményi funkció kialakítása és működtetése szükséges, amely az institucionalizálódás és a professzionizálódás jelenlegi szintjére pozitív értelemben hatást tud gyakorolni.

A térségi kulturális intézmények és folyamatok ma nem vesznek részt érdemben a térségi fejlesztési politikák alakulásában, illetve a tényleges fejlesztési programokban. Ez a helyzet – tekintettel az igen jelentős kulturális endogén kapacitásokra – több szempontból kedvezőtlen. Egy jól működő térségi szolgáltató - fejlesztő központ működése jelentős hatást érhet el abban a tekintetben, hogy a térségi kulturális intézmények fejlesztéspolitikai részvétele érzékelhetően jelentősebb legyen.

A kulturális jellegű tanulási - fejlesztési feladatoknak a térségben jelenleg nincsen igazi gazdája. Ugyanakkor az tapasztalható, hogy a létező megyei intézményrendszer továbbtagolódik, a fejlesztési - szolgáltatási funkciókat eddig fölvállaló egyes intézmények térségi hatósugara bővülés helyett szűkebb lesz. A regionális és helyi politikai érdekek alapján folytatott intézményi szétaprózódás ellensúlyozásaként célszerű olyan szakmailag megalapozott térségi intézményi funkciókat működtetni, amelyek a térségi kulturális intézményrendszer reális helyzetére és szükségleteire hangolódhatnak.

Tekintettel az egyes intézmények és folyamatok nagyfokú individualizációjára, illetve a mikroregionális érdekekre, a kialakítandó új intézmény esetében csak a hálózati alapon működő, szolgáltató jellegű modell kialakítása tűnik járható útnak. Minden más változatot a kisebb-nagyobb térségi érdekek negligálnak. Ugyanakkor a nagymértékben individualizálódott intézmények és folyamatok halmaza is folyamatosan elutasít minden

„felettes”, integrátori szerepben fellépő intézményesülési kísérletet. Ezért a szó szoros értelmében véve nem is szolgáltató, hanem „ki-szolgáló” hálózat létrehozására van csupán érdembeli esély.

A szolgáltató - fejlesztő intézményi struktúrát szükségszerűen a pontszerű működési mód szakmai tudomásulvételére, valamint fokozatos megváltoztatására kell alapozni. Ezt a célt csak innovációs mozzanatoknak a hálózatba való fokozatos és nagyon tudatos beépítésével lehet elérni. Röviden ez annyit jelent: a térségben lévő intézmények számára pragmatikus (vagyis: nem a legitimációs játszmák és igények kielégítésére korlátozódó) referenciakeretet kell létrehozni és tartósan működtetni, ami – egy idő után – a pontszerű halmazba belső strukturálódási (szerkezetváltási) folyamatokat visz bele.

Egyidőben, egy projekt keretében kell megoldani két nagyon fontos feladatot:

- a térségi szereplők felé irányuló szolgáltatáscsomag kialakítása és működtetése
- a térségi szereplők meghatározó körét bevonó, hálózati jellegű fejlesztési - tanulási platform kialakítása és működtetése.

Mindez azt jelenti, hogy a juttatások (szolgáltatások) és a tanulás/fejlődés KERETÉT együtt, egy térségi intézményi struktúrában kell működtetni.

Megjegyzés:

A fentebb felsorolt indoklások részben a nagyszámú térségi vizsgálat eredményeit, részben pedig a fejlesztéspolitikai vagy innovációs célokat követő hálózatépítési szakmai modellek előírásait követik. Természetesen a tényleges kivitelezési folyamat többféle formában képzelhető el és oldható meg, de azt nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy az indoklások körében felsorolt szakmai elveket minden kivitelezési változat esetében célszerű betartani.

1.2. A szolgáltatások részletes kifejtése

A szolgáltatáscsomag modulja 3 komponensre épül (módszertani központ, kutatási/dokumentációs központ, szaktanácsadási szolgáltatás). Javasolt tematikai területek:

1.2.1. Intézmények létrehozása és működtetése

MÓDSZERTANI KÖZPONT

Szakirodalom (elmélet és módszertan)

Vonatkozó jogi szabályozás

Térségi sikeres gyakorlatok gyűjteménye

Forrásbevonási gyakorlat szakmai anyagai

Vezetési és intézményi kultúra, humánerőforrás-menedzsment, reklám, pr, marketing, szakmai anyagok

KUTATÁSI/DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

Intézményekre és folyamatokra vonatkozó térségi kutatási anyagok, adatbázisok

Térségi intézményi adattár

SAKTANÁCSADÁSI SZOLGÁLTATÁS

Intézményszervezési, bejegyeztetési tanácsadás

Médiakapcsolat, közönségkapcsolat, reklámtanácsadás

Ügyvitel, pénzügyek

Forrásbevonási munka

1.2.2. Kulturális események és rendezvények szervezése

MÓDSZERTANI KÖZPONT

Szakirodalom (rendezvény- és eseményszervezés)

Sikeres gyakorlatok gyűjteménye

KUTATÁSI/DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

Térségi események és rendezvények adattára

Vonatkozó kutatási anyagok és adatbázisok

Médiaanyagok gyűjteménye

SAKTANÁCSADÁSI SZOLGÁLTATÁS

Szervezési szaktanácsadás

Pr, reklám, marketing szaktanácsadás

Forrásbevonási szaktanácsadás

1.2.3. Felnőttképzés/szakképzés

MÓDSZERTANI KÖZPONT

Felnőttképzési szakmai anyagok (elmélet és módszertan)

Az országos felnőttképzési rendszer dokumentumai

EU policy és programdokumentumok

KUTATÁSI/DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

Térségi felnőttképzés társadalomtörténeti dokumentumai

Vonatkozó kutatások anyagai, adatbázisok

SAKTANÁCSADÁSI SZOLGÁLTATÁS

Felnőttképzés szakmai előkészítése és akkreditációja

Didaktikai, szervezési szaktanácsadás

Támogatás szakelődök beszerzésében (curriculumgyűjtemény oktatók és tananyagok szerint)

1.2.4. Helyi, kistérségi fejlesztésben való szerepvállalás (kulturágazdaság)

MÓDSZERTANI KÖZPONT

Kultúragazdasági szakirodalmi anyagok

Sikeres programok példatára

EU és országos vidékfejlesztési dokumentumok, kulturális projektek dokumentumai

KUTATÁSI/DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

Vonatkozó térségi, országos kutatások és adatbázisok

Térségi kultúragazdasági adatbázisok

SAKTANÁCSADÁSI SZOLGÁLTATÁS

Kultúragazdasági projektek tervezésére és szervezésére vonatkozó szaktanácsadás

Szakmai és pályázati konzorciumok szervezése

Megjegyzések:

Tekintettel arra, hogy a tervezett hálózati tevékenység kialakítása csak fokozatosan lehetséges, nem feltétlenül szükséges már az első lépésektől minden szolgáltatói funkciót életbe léptetni. Mindenképpen szükség van az intézmény indításakor egy olyan beruházásra, amely legalább 5-6 területen rendszeresen biztosítja a szakmai szolgáltatásokat. Többféle indulási csomagot ki lehet dolgozni attól függően, hogy milyen jellegű és milyen léptékű beruházásra van lehetőség az intézmény indításakor.

A szolgáltatáscsomag kialakításakor figyelembe kell venni azt, hogy a terjesztésre alkalmas információk egy jelentős része – jó koncepció és szervezés esetén – magából a rendszerhez tartozó intézményhalmazból származik. Ez többféle előnnyel jár, többek között csökkenti a költségeket, ugyanakkor olyan belső információkkal tölti fel a rendszert, amelyeknek a struktúraépítő szerepe általában magasabb, mint a kívülről bejövő információk esetében.

Induláshoz javasolt minimális szolgáltatáscsomag elemei:

– Könyv, illetve CD alapú szakirodalmi anyag a szaktanácsadási és képzési munkához. Ez részben anyagi beruházást igényel (szakkönyvek vásárlása), részben humán erőforrást (elektronikus anyagok összegyűjtése és célszerű rendezése).

– Országos és EU-s dokumentumtár (kulturális politikák, felnőttképzés joganyaga, adminisztratív dokumentációja,

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

policy dokumentumok). Ez az anyag ma már minimális költség-
gel és viszonylag kevés munkával elektronikus formában össze-
rakható).

– Rendszeresített szaktanácsadás személyi (ügyfélfogadás)
és elektronikus szolgáltatás révén legalább az alábbi területe-
ken: nonprofit szervezetek létrehozása, forrásbevonás, ren-
dezvényreklám és marketing, szakmai partnerkeresés rendez-
vényekhez és forrásbevonáshoz, weblapkészítés).

– Térségi hírlevél szerkesztése és terjesztése
– Időszaki szakmai rendezvények a hálózathoz tartozók
bevonásával (kifejezetten a hálózat építését indirekt módon
támogató témákban)

– Modell jellegű felnőttképzési program működtetése.

Egy ilyen „minimális szolgáltatáscsomag” létrehozása és
működtetése az anyagi vonatkozásokat illetően nem jelen-
tős. Indítható lesz egy irodafelület, internetkapcsolat, mini-
mális eszközigény és – jó szakmai irányítás mellett – három
állandó, fiatal munkatárs közreműködésével. Természetesen
nagyobb beruházás esetén komplexebb szolgáltatáscsomag is
létrehozható. A 2. fejezetben megjelölt tevékenység egy mi-
nimális szolgáltatáscsomag működtetése mellett vagy pro-
jektberuházás formájában is kialakítható.

2. A tanulásfejlesztési hálózat működésének részletes kifejtése

A tanulásfejlesztési hálózat lényege az, hogy megtervezzük
és megszervezzük az adott térségre vonatkozó háromszintű
kulturális fejlesztéspolitikai folyamatot.

A szint: 4-6 fős intézményi csoport

- az A szinten teljesítendő feladatcsoport
- a B szinten teljesítendő feladatok menedzselése
- a C szinten teljesítendő feladatok menedzsentje

B szint: 10-20 fős hálózat fizikai térben eltérő helyeken
dolgozó, részidős vagy alkalmi munkaviszonyban lévő munka-
társakkal, akik a maguk helyén fontos kulturális intézmények
vagy programok munkatársai, stabil csoport, tényleges köz-
reműködői és végfelhasználói szerepkörrel

- a B szinten teljesítendő feladatcsoport
- a C szinten teljesítendő feladatcsoport menedzsentje

C szint: a térségben kulturális intézményekkel vagy pro-
gramokkal foglalkozó szereplők köre (nem stabil csoport, ön-
kéntes, hálózatszerű kapcsolódás, elsősorban konzultatív és
végfelhasználói szerepkörrel)

- a C szinten teljesítendő feladatcsoport

MEGJEGYZÉS:

A teljes rendszer kivitelezhető Virtual Based Community
formájában is, ez a változat a hagyományos fizikai intézmény
alapelveit veszi alapul.

3. Intézmény sajátos szerepéből adódó alaptevékenységek (A 1. és 2. pontban javasolt kétféle tevékenység végzé- séhez szükséges alapvető intézményfejlesztési feladatok)

A 1. pontban javasoltuk azt a minimális szolgáltatáscsoma-
got, amellyel az egész intézményi szerkezet elindítható, s amely-
hez kapcsoltan a 2. pontban jelzett modul menet közben ki-
fejleszhető. Amennyiben lehetőség van olyan beruházásra,

amely mindkét modul egyidejű indítását lehetővé teszi, eb-
ben az esetben az alábbi személyi és tárgyi feltételeket kell
megteremteni:

– személyi feltételek (képzettség, munkakörök, munkafo-
lyamatok, egyéni képességek: szervezés, kommunikáció)

– dokumentációs bázis technikai és logisztikai kereteinek
kialakítása

– infrastruktúra, eszközpark

– szakirodalmi bázis fejlesztésének feltételei (könyv, CD
tematikus gyűjtemények)

– a teljes program arculatának megtervezése

– a teljes program és a részelemek reklámja

– szakmai kapcsolatháló (kifelé)

– tevékenység monitoring megtervezése

Megjegyzések:

1. A javasolt intézményi hálózat legfeljebb 8-10 munka-
társsal működtethető optimálisan, amennyiben a munkatár-
sokat sikerül szakmailag fölkelésíteni arra a szemléleti és stí-
lusváltásra, amelyet ebben az intézményben következetesen
érvényesíteni kell.

2. A tervezett intézmény infrastrukturális és eszközigénye
nem tartalmaz speciális vagy költségigényes összetevőket.

3. Fontos elem: az időszaki szakértői bedolgozói munka
szervezeti kereteinek kialakítása.

4. A kivitelezés és a hosszú távú működtetés biztosítása
érdekében a legcélszerűbb megoldás olyan intézményi szerke-
zet kialakítása lehet, amely konzorciális alapon, több intéz-
mény erőforrásainak és kapcsolatrendszerének összekapcsolá-
sa révén, ÚJ TÉRSÉGI INTÉZMÉNYKÉNT jön létre. Mivel
a létrehozandó új szerkezet sokkal inkább „program jellegű”,
nem pedig falakkal jellemezhető intézmény, ugyanakkor már a
virtual based community modellje szerint fokozatosan tovább
virtualizálható, ezért nem a fizikai hely és nem a tulajdonos a
fontos aspektus, hanem a működés. Ma a térségben több
olyan intézmény van, amely önállóan is rendelkezik a szüksé-
ges anyagi erőforrásokkal, ezért egy konzorcium kialakítása
esetén nem az anyagiak, hanem a szakmai alapelvek megérté-
se/elfogadása és következetes érvényesítése jelenti a legna-
gyobb feladatot. Javasolt konzorciumi szerkezet: szakmai in-
tézmények, 3-4 lokális önkormányzat, 3-4 jelentősebb helyi
kulturális intézmény. A „program” jogi keretét egyesületi
forma alkotja. Működését a konzorcium által kidolgozott sza-
bályzat határolja be.

MERRE VAN ELŐRE?

Kulturális nemzetstratégia

Tanulmányom szándékosan vállalt hiányossága az, hogy tételesen nem utal a félig-meddig hivatalos kulturális stratégiai elgondolásokra és programokra. Az itt egybeszerkesztett korábbi írásaim a SZÍN jelen számában közölt dokumentumokkal párhuzamosan készültek.¹ E kiadvány célja éppen az, hogy a párhuzamosok mielőbb (ne csak az elméleti végtelenben...) találkozzanak. Tehát: meggondolásaimat vitára ajánlom, s később majd én is tételesen hozzászólok a többihez.

Az 1980-as években az Országos Tervhivatalban kitűnő barátom és főnököm egyszer csak azt mondta: *tervezgetünk itt gyerekek, csak tudnánk, hogy merre van előre*. Manapság ez nemcsak a világ, az EU, az ország, de a régiók, városok, intézmények számára is alapkérdés. Ám a káoszban is: „hittel és humorral” – tanultam édesapámtól. Ezért is adtuk 2007-ben, a Magyar Kultúra Alapítvány által szervezett XI. Karikatúra Művészeti Fesztiválnak ezt a címet. Nos, a karikaturisták megragadták a humor biztatását.² Ragadjuk meg mi is!

Azt szeretném ugyanis, hogy a Szín jelen számában publikált, lényegesen eltérő szemléletek, módszerek és tartalmak felelős és színvonalas vitája segítsen összegyűrni, de főleg *meghaladni* napjaink kulturális tervezés címen folyó szerencsétlenkedéseit. Tehát: a szinergizmust ($1+1>2$) akarom elősegíteni; azt, hogy szintézisre törekedjünk; hogy új látásunk és vállalható mondanivalónk legyen.

A kultúrpolitika (vagy: kulturális politika) és a kulturális stratégia (vagy: távlati kulturális tervezés) olykor szorosan összefügg, egymást feltételezi, egymásból következik. Vagy: éppen az a stratégiát készítő kritikai mondanivalója, hogy a politikai cselekvésnek nincs koncepciója, stratégiája. A magyar kulturális politikai és stratégiai gondolkodásnak, tényleges törekvéseknek máig legjelentősebb, két kimagasló produktuma *Eötvös József és Klebelsberg Kuno* munkássága. Róluk és hatásukról számos szép elemzés készült.

Az 1945-1984. közötti évek törekvéseinek szakaszolását, bemutatását, elemzését elvégeztük: *A kulturális szféra tervezése* című könyvünkben.³

A most kezdeményezett vita hatására, remélhetőleg közösen áttekintjük majd az elmúlt húsz év során, napjainkig folytatott, pártok, műhelyek és intézmények kereteiben elvégzett munkákat. Azért fontos ez, hogy tudatosítsuk *Kozma Tamás* tételét: „Aki nem tud felejteni, nem érdemli meg a jövőt.”⁴ Menteni kell a szellemi hozományból menthetőt, ám a meghatározóan fontos feladat az, hogy mondanivalónkat tartalmilag és módszertanilag is az EU-s tervezési menetrendhez igazítsuk. Mostani írásom csak a menthető mentése – az illesztés a vita utáni közeljövő feladata. Ám ennek során törekedni kell arra, hogy ne csak figyelembe vegyük, de alkotóan felhasználjuk az elmúlt évtized stratégiai kutatási eredményeit. Későbbi határozott célom, hogy a közölt elgondolások és a saját munkáim kritikai elemzését úgy végezzem majd el, hogy *Vitányi Iván: A magyar kultúra esélyei* című monumentális művére ne csak utaljak, de építsek is.⁵

szólás, mint egy folyamat része. Megjegyezve, hogy persze ez is egy folyamat része. 2006 szeptemberében ugyanis, „audio-virtu-álisan” *felkért hozzászólóként* vázoltam a kulturális stratégiával kapcsolatos néhány tételtemet. Ugyanis *Hiller István* oktatási és kulturális miniszter úr egy július végi, éjszakai rádióinterjú keretében azt mondta, hogy „épeszű vitákat akar”. Határozottan örültem, hogy korábbi jegyzeteim felhasználásával ezt éppen a Magyar Comenius Társaság születésének huszadik évfordulóján tehettem meg. *Felkértnek tekintetem magamat* azért is, mert az 1970-es évek elejétől részt vettem a kulturális előrejelzések, tervek készítésében; időnként ilyen-olyan tervezési bizottsági tag voltam, a témakörben számos írásom jelent meg és sok-sok előadást tartottam.⁶ Az éveszű vita elmaradt. Ám a minap, 2007 júniusában, a Magyar-Amerikai Gazdasági Kamaránál tartott előadásában a miniszter úr többek között azt mondta: Magyarországnak nincsenek aranybányái és olajmezői; a mi országunk névjegye a hagyomány és innováció; feladat az eredetiség és a tehetség kibontakoztatása stb. Ehhez kérte a vállalkozók közreműködését. Íme – valami, ha nem is a tehetségből, de az innovációból.

Hiller István miniszter úr több korábbi nyilatkozatában kijelentette: egy kormányzati ciklus alatt örül, ha három nagy témakörre sikerrel tud koncentrálni. Ezek: 1.) A magántőke bevonása a kultúra állami finanszírozását segítő. 2.) A nemzeti kulturális intézmények stabilizálása. 3.) A helyi művelődési otthonok, teleházak, e-pontok racionális összevonása.

Mindezekkel igencsak egyetértek; különböző fórumokon és „anyagokban” (többekkel együtt) magam is többször hangsúlyoztam e témakörök fontosságát. Ám: ne szabjunk a gondviselésnek határt, *e kiemelt témákat nagyobb időhorizontba és tágabb dimenziókba helyezem*.

Magyar Eu-tópiák

A kultúra tágabb koncepciója az ember és a világ viszonyának tárgyakban, szokásokban, tevékenységekben való manifestálódása. *Szűkebb értelmezése*: a szellemi termelés és intézményrendszere, tehát a tudomány, az oktatás, a művészetek, a tömegkommunikáció, a közgyűjtemények, a közművelődés. *Értékelő dimenziója*: normák, értékek, mértékek, érdekek. A koncepciózus kulturális stratégia az ezek közötti *szerves kapcsolatokra épít*. Arra helyezi a hangsúlyt, hogy a kulturális tárca *intézmény- és eszközrendszere* miként segítheti a komplex társadalmi folyamatok megértését és kíváncsok befolyását.⁷

A kulturális politika alapvető feladata a társadalmi - gazdasági élet európai értelmű *kulturáltságának* javítása. Továbbá: a kulturális értékek megőrzése, a kulturális kínálatba való hozzájárulás és az aktív, alkotó részvétel *esélyének* megteremtése, bővítése, valamint az *innováció*, az új értékek létrehozásának elősegítése. A kulturális tervezés és fejlesztés terén, a hosszabb távra szóló első alapkérdés az, hogy melyek azok a társadalmi, gazdasági folyamatok, amelyekbe a mindenkori kulturális tárca (a hatáskörébe tartozó intézményrendszer segítségével) beavatkozhat és miért avatkozzon be. Ebből következik a másik alapkérdés: mit lehet és

mit kell tennie a létező intézményrendszernek a fent vázoltak érdekében.⁸

Comenius 1650. november 24-én, tehát 355 éve, Sárospatakon elhangzott beszédéből idézek: „De mi az, ami hozzátok, ily nagy hallgatósághoz méltó... és mindannyiunknak, kiket a vállalt dolognak komoly elhatározással való véghezvitelére buzdítani kell, hasznos lesz? Olyan tárgyat választottam, amely a helyhez, időhöz, személyekhez illő és ez a *lelki tehetségek kíméltelése*... A „tehetség” szó itt számunkra lelkünknek azt a vele született erejét jelenti, amely által emberek vagyunk, ti. azt, amely minket, Isten képére teremtett lényeket születésünknel fogva arra képesít, hogy minden dolgot megértsünk, a megértett dolgokból a jobbakat válasszuk, a kiválasztottakat buzgalommal kövessük és elérjük, s végül az elérteken tetszés szerint uralkodjunk, s azokat élvezzük, és ezáltal minél jobban hasonlítunk Istenhez... Akarjátok ezt pontosabban hallani? Halljátok!”⁹

Comenius szerint az emberi szellem négy része, foka az ész, az *akarat*, a *mozgató tehetség* és a *beszéd*. Ma hazánkban és a világ, különösen a Kárpát-medence magyarsága körében *bizony nagy szükség van e négy fokra*, hiszen ismét összekuszálódnak a viszonyok. Az acsarkodó átpolitizáltság, a társadalmi fásultság, a pesszimizmus rombolja a rendszerváltás és az Európai Unió által megnyitott nagy lehetőségeket. Sokakat aggaszt és elgondolkodtat ez, s különböző csoportok és személyek újabb és újabb megfogalmazásokkal variálják *Illyés Gyula* felszólítását: „Embereljük meg magunk.” Szaporodnak a társadalmi cselekvésre mozgósító felhívások; aggódó értelmiségiek jó szándékkal, számos programot hirdettek az elmúlt években, ilyen szlogenekkel: „Termeljünk jobb közérzetet.” – „Találjuk ki Magyarországot.” – „Itthon – otthon.” – „Szeretünk Magyarországot” stb. Vessünk egy pillantást ezek közös elméleti háttérére, a *jószándékú utópiákra!*

„Morus Tamás óta hosszú vita folyik Utópiájának lehetséges kettős értelméről. Au-topiára (sehol se lehetséges helyre) vagy eu-topiára (kiválasztott, jó helyre) gondolt-e? Mi itt félreérthetetlenül és nyomatékosan az utóbbit választjuk: a jó helyet, a jó társadalom célját, a summum bonumot, a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogságát...”¹⁰ Fred L. Polak harminc éve írt, „A célok célja felé” című, hosszú tanulmányának e rövid passzusához *Szelényi Iván* bővebb értelmezést fűzött: „...elméletileg, etimológiailag az utópia két kifejezésből vezethető le – s e kétféle etimológiai értelmezés az utópia két különböző felfogásának felel meg. Az utópia szó vagy az eu-tópiából, vagy az au-tópiából származik. Az eu-tópia kíváncsú helyet, az au-tópia viszont sehol sem létező helyet jelent. Az eu-tópia értelmében felfogott utópia nem-hogy nem ellentéte a tervezésnek, hanem éppenséggel rokon azzal, hiszen a tervezett jövő is egyfajta kíváncsúnak ítélt jövő. Míg a prognózis készítésekor a hangsúly a lehetőségességen van, addig az utópia a kíváncsúságot mérlegeli elsősorban, tehát valami módon a kíváncsúság kritériumát ugyancsak használó tervezés számára éppúgy nélkülözhetetlen, mint a prognózis. Másrészt a kíváncsú jövő felvázolása nyilván nem független a lehetséges jövőktől, hiszen a lehetőségesség egyik összetevője éppenséggel a társadalmi akarat...”¹¹

A mondanivalóm lényege: *legyen Magyarország Eu-tópia, kíváncsú, jó hely az EU-ban*. Ehhez a mindenkori nemzeti fejlesztési terven, a kormányprogramokon és a költségvetéseken túl, azokat átívelő *nemzeti stratégiára* van szükség, amely néhány igen egyszerű, ám nagyon nehezen megvalósítható cselekvési programmal indítható. *József Attila A hetedik* című

versére utalva, *hét pontot ajánlok további meggondolásra és kiegészítésre*.

1.) *Tírhuljon a szemét!*

Ezt a kifejezést használta édesapám, néhai Dr. Koncz Sándor (1913-1983.) Alsóvadászon, a falu kitakarításakor, majd később is, a „viszonyok” rendezését szorgalmazva. Nos, helység-névtábla nélkül is fel lehet ismerni egyes településeket: nejlon-zacsó, vatta, papír stb. a fákon. Pl.: Sárospatakon, a Király Hegyről, Lorántffy Zsuzsanna hajdani szőlőjéből lenézve mit látunk? Nyílt szeméttelpepet. És tavasszal milyen a kertek alja a vonatból nézve? *Nagyborzalom*; mint a mellékutak melletti árkok, mint a főutak melletti parkolók...

➤ Szorgalmazni kell az EU-hoz való közelítést: a szelektív szemétyűjtést, a fedett szeméttelrakók építését és az újrafeldolgozást.

➤ Takarítási akciókat kell szervezni; a határállomásokon (a Kormány tagjainak személyes részvételével), a községekben, városrészekben és munkahelyeken (személyes közreműködésünkkel).

➤ Meg kell szervezni az elfekvő anyagok, készletek, lerakatok, vacakok megmozgatását, újrafeldolgozását. (1990-ben ennek becsült hozadéka éppen egyenlő volt az akkori államadóssággal!)

➤ S végül, ám alapvetően fontos a *rend oktatása*, a szeméttel kezdünk lefogása. Figyeljünk csak Comeniusra: „Ha egy jól művelt nemzetnél azt a rendet nézed, amelyet köz- és magánügyeik intézésében mutatnak, minden az órához hasonló. ... Ha a kölcsönös kötelezéseket nézed, művelt nemzetben mindenki szolgál mindenkinek, mindenki megteszi a maga helyén azt, ami neki magának és másoknak is hasznára szolgál... Művelt nemzetek nem engedik, hogy a földből valami kihasználatlanul heverjen, vagy valami anyag haszontalanul elvesszen, a fákat és fadarabokat, a köveket és kővecseket, még a homokot és az utcák szemetét is összegyűjtik, és meghatározott célokra felhasználják.”¹²

2.) *Tírhuljon a bürokratizmus!*

➤ Példák tömegét ki-ki tudná sorolni. Szerintem bizonyítani lehet, hogy a *közszolgálat túlbürokratizált működése az infláció igazi oka*. Biztassuk a témát kereső ifjakat: kutassák ennek összefüggéseit!

➤ Gyűjtsünk érveket a bizalmatlansági elvre épülő, meg-előző és követő hatástanulmányok nélküli, kapkodó és felszínes törvénykezés *ellen!* A kritikán aluli hatékonyság a törvénykezésben is tetten érhető: inkonzisztenciák, a koherencia követelményének megsértése, a szakmákkal való előzetes egyeztetés hiánya... Mindezek következménye az eszetlenségek kedvetlen végrehajtása illetve a gyakori módosítgatások. Ha ezt egy holdbéli látná, nem kíváncsúvá földi kulturális turizmusra.

➤ Komoly deregulációs programra van szükség; különösen, hogy az EU gépezete igencsak hajlamos a papírtigris hízlalására.

3.) *Mosolyogjunk!*

➤ E bánatos országban tanítani kell a kínai bölcsességet: „Aki nem tud mosolyogni, ne nyisson üzletet.” A mosdókban is gondoljunk a tükör feliratára: „...ez a másik oldalról megfigyelő ablak...”

➤ A rendszerváltáskor azt képzeltem, hogy a rendőrök kedvesek lesznek; hogy az ügyintéző velem fog foglalkozni, hogy a pincér kiszolgál. *Tegyünk ezért*; hiszen ha nem büntet

a rendőr, hanem figyelmeztet, akkor nem mélyül el a gyűlölet. Comenius tudta, hogy „A valóban művelt nemzetnél még a parasztokból is hiányzik a parasztos durvaság, annyira áthat mindent az erkölcsök városias finomsága. Ezzel szemben a műveletleneknél még a városiak is parasztosak, a városiasság sem más, mint parasztos nyersség. Művelt nemzet fiai az idegenek iránt nyájasak, az utat az ismeretlenek szívesen megmutatják, a hozzájuk betérők iránt emberséget mutatnak, és vigyáznak, hogy valami kellemetlenséget ne okozzanak nekik.”¹³

4.) *Ismerjük és ismertessük meg a konkrét Eu-tópiákat!*

➤ Rémületes, hogy a helyi lakosságok alig ismerik a saját településük nevezetességeit. Először az iskolákban kell program a helyi értékek megismerése érdekében.

5.) *Koordinációt!*

„Elme kell ... mely igazodni magára mutat” (József Attila). Egy település fejlődésének négy feltétele van: 1.) Értelmes, felvilágosult vezetés. 2.) Megvitatott, a *semper reformanda* (szüntelen reformálandó) elve alapján folyamatosan korszerűsített fejlesztési koncepció. 3.) Helyi, kistérségi sajtó és más szervezett kommunikáció. 4.) Szervezett, egymásnak tájékoztatást és megrendelést adó helyi, kistérségi szellemi és üzleti koordináció.

6.) *Az ifjúság: a jövő!*

Helyben és országosan a fiatalokra lehet és kell támaszkodni; kérve, meghallgatva őket és rájuk bízva a cselekvés lehetőségét. Ebbe a tervezési vitába is be kell vonni az egyetemi hallgatókat; szükséges orientálni a használatos szakdolgozati témaválasztást.

7.) *„... te magad légy”!*

Személyesen szervezzük tágabb és szűkebb köreinkben a szétomló ország és magyarság kohézióját a nagy európai térben. A jelen tanulmányok felelős vitájának inspirálásával is.

Comenius teológiája című, postumus tanulmányában Dr. Koncz Sándor (1913-1983.) azt mutatta be, hogy a nagy pedagógus több mint 140 művéhez az alap a teológia volt. „Comeniusnál a reformációra vonatkozó szemléletét azért nevezzük fundamentálisnak, mert mindenre kiterjedő reformjaival a világ reformációját munkálja.” Továbbá: teológiája alkalmazott, gyakorlati teológia, mert azt „az emberiség konkrét ügyének szolgálatába állítja”¹⁴ *Legyen a történelmi tudás, az üzenet: eszköz!*

A fentiekből kiindulva szedem pontokba azokat a főbb teendőket, amelyeket az államilag támogatott kulturális intézményrendszeren keresztül, annak segítségével kellene elvégezni.

Nemzeti kulturális stratégia

Irányultság

1.) *Komplex társadalmi programok és a kultúra szinergiája* (Optimizmus, tisztaság, egészség, bizalom)

1.1. Ki kell törni a sorscsapásos, feldarabolt, szétszakított nemzet bánatos társadalom-lélektani csapdájából; a pesszimista, perspektívtalan magyarok címkéje alól! A kulturális politika intézmény- és eszközrendszere az *optimista*, a *jövő-orientált gondolkodást és magatartást szolgálja*. Az ágazat állam által irányított és finanszírozott tevékenységrendszere a jövőt, tehát gyermeket is akaró és vállaló aktivitást segítse; ezen belül hatékonyan járuljon hozzá a *foglalkoztatás és a kulturált fogyasztás* bővüléséhez.

1.2. Az oktatási, tömegkommunikációs, művészeti és közművelődési intézményrendszer vállalja fel az ország elszemeteződésének megállítását, fizikai kitakarítását. A *tiszta ország* nem

csupán fizikai *Eu-tópia* (a turistákat is vonzó jó hely), hanem társadalom-lélektani megtisztulási program és lehetőség is; különösen, ha összekapcsolódik az elfekvő készletek, feleslegek racionális felszámolásával és újrarendezésével.

1.3. Kulturális eszközökkel, az intézményrendszer összehangolt, komplex programjaival követendő mintává, *divattá kell tenni a fizikai és mentális egészséget*; a mozgásgazdag, természet- szerető és -kímélő életmódot.

1.4. Az állampolgárok és a civil szervezetek konkrét javaslatait figyelembe véve, radikálisan gátat kell vetni a bürokratizmus burjánzásának. A bizalmatlansági elvre épülő ügyintézési és ellenőrzési rendszer a bizalom elvére alapozva alakítandó át; megszüntetve a bírsághoz, büntetéshez kapcsolódó államigazgatási érdekeltségi mechanizmusokat.

2.) *Az EU- integráció kulturális segítése*

(Kultúrák találkozása, alkalmazkodás, kikerülhetetlenség)

2.1. Tudomásul kell venni és tudatosítani szükséges, hogy általában a globalizáció, az internetes-tömegkommunikációs forradalom és konkrétan az euro-atlanti integráció a szó tágabb és szűkebb értelmében *kultúrák találkozása*; ez az értékek, mértékek és érdekek küzdelmében is megnyilvánul. Ennek felfogását, elviselését és alkotó megértését kell az intézményrendszernek szolgálni.

2.2. Az EU-integráció folyamatában kötelesség a számunkra még sokáig új rendszer megértése, megtanulása és a lehetőségek megragadásának elsajátítása is. E követelményeket az oktatási és kulturális intézmények tevékenységének középpontjába kell állítani.

2.3. Az *EU-integrációs folyamatban* a megértés és alkalmazkodás követelményét ki kell egészíteni az *aktív, alkotó, kezdeményező politikával*. A *tegyük magunkat kikerülhetetlenné* programban érdekeltté kell tenni a kulturális intézményrendszert azért, hogy jól kidolgozott, határozott kezdeményezéseket, ajánlástervezeteket vessünk fel, kezdeményezzünk.

3.) *A magyar nyelv őrzése és fejlesztése*

Ez és a következő három pont Hiller István úr korábbi minisztersége alatt kiemelt irányok voltak. Nyilván most sem lehet lemondani róluk. Ebben a témában számos koncepció és jó gyakorlat van; saját kiegészítésemet lásd később.

4.) *A magyar kultúra bemutatása külföldön*

Célszerű lenne az elmúlt évek jó kezdeményezéseit összefoglalni. A gazdasági, a politikai, a turisztikai és a kulturális diplomáciát végre tényleg össze kellene hangolni. A mindenféle képviselési apparátust *tényleg* fel kellene készíteni a magyar kultúrából. Az eseményeken (ide értve a követségi fogadásokat, sajtótájékoztatókat is) *tényleg* hungarikumokat kellene kínálni. Több más javaslatom is van, ám végül de nem utolsósorban: a külföldi magyar intézeteket a vonzó, speciális jelleg és ugyanakkor az internetes szolgáltatások mellett, a fogadó ország egészére kiterjedő (tehát épületen kívüli) szolgáltatásszervező tevékenységek végzésére kell átszervezni.

5.) *A külföldi kultúra reprezentatív megjelenítése Magyarországon*

Ez a témakör az utóbbi években sikertörténet; elemezni és kiemelt pályázatokkal támogatni célszerű.

6.) *A közkultúra fejlesztése*

Az előzőekből levezetendő közművelődési programok vázolásá-

val itt nem foglalkozom, majd hozzászólásként teszem meg a SZÍN-ben most közölt közművelődési stratégiához egy külön írásban.

7.) A hazai és külhoni magyarság szerves kulturális kapcsolata

7.1. A Kárpát-medencében, a környező országokban élő magyarság segítése, a kulturális kapcsolatok konkrét szervezése más-más módszereket és eszközöket igényel az EU-hoz csatlakozott (Ausztria, Szlovénia, Szlovákia, Románia) és a belátható időn belül e tekintetben elhúzódó tárgyalásoknak elébe néző országok (Ukrajna, Horvátország, Szerbia-, Bosznia-Hercegovina) esetében.

7.2. Az eddigi koncepciótlan, szétaprózott, hatékonysági kritériumok nélküli, átpolitizált és alapvetően anyagi támogatási politikát a kultúra terén is új megközelítésű programmal kell felváltani. Ennek lényege a kulturális politikai koncepció lényegének (kulturáltság, értékörzés, esélyteremtés, innováció) e területen is követendő érvényesítése. Ennek keretében *halat és hálót* egyszerre adunk, ám a segélyezés helyett mindinkább az esélyteremtés és innovációs folyamatok segítése, a koordinatív együttműködés, a regionális és kistérségi fejlesztés kerül előtérbe.

7.3. A nyugati (és a világ más tájain élő) magyarság esetében három fő folyamatot kell figyelembe venni. Az egyik tendencia az emigráció előregedése, eltűnése; a leszármazottak asszimilálódása, a demográfiai csökkenés és mindezzel együtt a magyar intézményrendszer sorvadása. A másik folyamat a magyar útlevel, állampolgárság, nyelv felértékelődése; a gyakori hazalátogatás és hazatelepülés. A harmadik jelenség a magyar kultúra fokozatos külföldi felértékelődése és az emigráció ebben való lehetséges szerepe. Mindezek az eddigiektől eltérő cselekvési lehetőségekre hívják fel a figyelmet; különös tekintettel az *emigráció által létrehozott kulturális értékek, kapcsolati tőkék honosítása, tehát hazai megismertetése és aktív felhasználása terén.*

A minisztériumi ágazati irányítás keretében a vázolt koncepció négy stratégiai cselekvési program alá rendezhető.

Stratégia és eszközök

8.) Intézményműködtetési stratégia

8.1. *Sárközy Tamás* az államszervezet modernizálására tett javaslatában azt írta, hogy „Az alapvető kulturális közintézményeket az önkormányzó költségvetési szervek közé kell sorolni, mint nemzeti intézményeket.”¹⁵ Már 1990-ben (!), majd 1993-ban, az akkori államháztartási törvénytervezet kapcsán felvetettük ezt, lényegesen radikálisabb változatban: „Feltétlenül fontos, hogy a törvényjavaslat a kultúra terén értelmezze a *nemzeti kulturális intézmény* kategóriát, amely körbe tartozó szervezetek finanszírozása teljes mértékben állami kötelezettség lenne. Értelmezni szükséges a *nemzeti feladatokat is ellátó kulturális intézmény* kategóriát, amely intézményeket részben államilag kell finanszírozni, függetlenül attól, hogy azok területileg hol helyezkednek el és mely önkormányzathoz tartoznak. Végül értelmezni szükséges a *helyi jellegű kulturális intézmény fogalmát*, amely intézmények döntően helyi szükségleteket elégítenek ki, finanszírozásuk részben az önkormányzatra tartozik, ám egyes feladatokra állami támogatást vagy állami megrendelést kaphatnak. Javasoljuk, hogy a fentieket is figyelembe vevő átdolgozás során a kultúra állami finanszírozását az eddigi osztogató - fosztogató mechanizmus helyett helyezzük reál-

gazdasági bázisra. Ez a követelmény azt jelenti, hogy az állami, önkormányzati finanszírozást az adóbevételekhez kell kötni, s a törvény mondja ki, hogy az adóbevételek meghatározott százaléka csak és kizárólag a kultúra finanszírozására fordítható. Ezzel ugyan egysapásra nem oldanánk meg a mára már elszegényedett kulturális intézményrendszer gazdasági problémáit, ám jelentős előrelépést tennénk egy modern finanszírozási mechanizmus kialakításának irányába”¹⁶

Ma is szükséges a *nemzeti kulturális intézmények meghatározása; funkciójuk, tevékenységük, beruházási szükségleteik, folyó finanszírozásuk szakmai és pénzügyi lehetőségeinek rendszeres áttekintése, korszerűsítése.*

Tehát: Az OKM főosztályai, valamint az első körben feltétlenül érdekelt, az OKM-hez tartozó intézmények (Magyar Országos Levéltár, Országos Széchényi Könyvtár, Nemzeti Galéria, Magyar Állami Operaház, Nemzeti Színház stb.) javaslatai alapján, tőlük független külső szakértők bevonásával, indító vitaanyagot célszerű kidolgozni a fentiek konkretizálására. Ennek nyilvános és szakértői vitája után meghatározandó a nemzeti kulturális intézmények köre és az 5 évre garantált finanszírozás- módja és mértéke.

8.2. Igaza van *Sárközynek*, hogy „a nemzeti közintézmények száma nem lehet túl nagy, nem infláltható ez az új intézmény” ám a mindenkori társadalmi kihívásokra is reagálni kell. Tehát újra felvetem, hogy ki kell dolgozni a *nemzeti jelentőségű kulturális intézmény és program kategóriákat*. Ezek meghatározott célra, feladatra és időre kiemelt, az állam által garantáltan támogatott intézmények és események lennének. Ezzel a nemzeti jelentőségű kulturális intézmények, szerveződések és programok (ezen belül például egyes művészeti fesztiválok) hosszabb távú fenntartható működését, fejlesztését segítenénk elő. Ehhez koordinálni lehetne az állami, az önkormányzati, a vállalkozói, valamint a Nemzeti Civil Alap-program (NCA) és a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) forrásokat. Megjegyzem: különböző megbeszéléseken teljesen hatástalanul bár, de felvettem, hogy az oktatási és kulturális kht-k, közalapítványok hálózatának átalakításakor ezek funkcióinak egy részét célszerű lett volna a Nemzeti Kulturális Alapba helyezni.

8.3. A külföldi magyar intézetek a világszerte tapasztalható kulturális túlkínálat tendenciájában különösen erős versenyhelyzetbe kerülnek. Mindezek miatt a fentiekhez kell igazítani a külföldi magyar intézetek stratégiáját; ennek – kulturális külpolitikánk egészén belül – szervesebben kell illeszkednie a diplomácia egyéb (politikai, gazdasági, turisztikai stb.) területeihez, a kultúra primátusának megőrzése mellett. Ezek folyamatos és fokozott fejlesztése kiemelt feladat, ám nem a hagyományos, meghatározott épülethez kötődő rendezvényszervezés értelmében. Ezen intézményeket internetes információs, szolgáltató, szervező központokká kell fejleszteni úgy, hogy az adott ország saját intézményrendszeréhez kapcsolódva terjesszék a magyar kultúrát.

9. Beruházási stratégia

9.1. A *Sárközy* által javasolt vagyontörvényhez is kapcsolódva át kell tekinteni az állami, önkormányzati tulajdonú kulturális vagyon tényleges méretét, szerkezetét, állapotát; sürgősségi felújítási, korszerűsítési cselekvési program készítése érdekében. Ennek keretében helyezzünk hangsúlyt (az ál-

lagmegóvás mellett) az akadálymentes közlekedésre és az elektrokulturális korszerűsítésre. Közvetett finanszírozási eszközökkel (lásd később) elősegíthető az állami intézmények kulturált megjelenésének megvalósítása. Ugyanígy orientálható a vidéki kulturális városközpontok kialakítása.

9.2. Át kell tekinteni az egyes művészeti ágak állami eredetű, illetve állami tulajdonú vagyonának szerkezetét, egymáshoz viszonyított arányát, a folyó finanszírozás rendszerét; *a szakmailag elvárható arányosítás, stabilitás biztosítása, illetve az innováció serkentése érdekében.*

10.) Tevékenységi stratégia

10.1. A tárcához tartozó intézmények határozott, koordinált profiljának kialakítása szükséges.

10.2. Az önkormányzati intézmények tevékenységének orientálása lehetséges, kiemelt programok mentén; céltámogatásokkal illetve az NKA pályázati rendszerével.

10.3. A Nemzeti Emlékezet Éve eddigi eseményeinek átfogó elemzése szükséges; a további évek programjának határozott kidolgozását segítő.

2007. *Batthyány-évforduló.* A mártír miniszterelnök emléke, nagysága és áldozata előtti főhajtás nem lehet a bánat éve. Nem a múltnak élés, hanem a múltból is élés felmutatása, a XIX. század erőfeszítéseinek átgondolása legyen vállalt feladatunk. Az oktatás minden szintjén fontos a történelmi ismeretek közvetítésének, szélesítésének és elmélyítésének összekapcsolása a helyi közművelődési és közgyűjteményi intézmények programjaival. A burjánzó eseményszervezés helyett koordinált és tartalmilag kidolgozott programok; a nemzeti és nemzetközi emlékezet összekapcsolása; a bánat helyett a tisztelet főhajtása és a történelmi tapasztalatok felmutatása szükséges.

Más fontos évfordulók is vannak: Kodály Zoltán születésének 125. és halálának 40. éve; Dzsida Jenő 100. születésnapja. Nemzetközileg 2007. a rasszizmus elleni év. Mindezekben a lényeg: a pozitívumok felmutatása, a koordinált eseményszervezés, a *felhajtó erő lendületének helyi, közösségi érvényesítése.*

2008. *Hunyadi; A Reneszánsz Éve.* Örögmű lenne ennek olyan elbaltázása, mint a Bartók Év (különösen az osztrákok Mozart-programjához viszonyítva)... Most tényleg „embereljük meg magunk”, hiszen építészetben, műalkotásokban, szellemiségben nyugat és kelet közötti közvetítők voltunk; e téren igazán van mit megmutatni.

2009. *Kazinczy Év.* Nagy lehetőség a 3. koncepcionális pontban említett, *a magyar nyelv őrzése és fejlesztése* konkritizálása. A *Széphealom* községben elindított Magyar Nyelv Múzeuma építkezés ekkorra befejezhető és ehhez kapcsolódva ott *nemzeti kulturális turisztikai zárandókhely alakítható ki.* Ez a térséget gazdaságilag is fellendítené; határokon átvívelő, regionális hatással. Ennek koncepcióját és szervezési tervét részben már kidolgoztam.

A Kazinczyra való emlékezés az aktív és alapos nyelvtanulás, a digitalizált világ és az anyanyelvi megújulás összekapcsolásának egy lépése. Lehetőség a külhoni magyarság hazai kulturális turisztikai érdeklődésének serkentésére.

10.4. A Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010 programot a déli szomszédok európai integrációs felkészítésére, ezen belül a magyar-magyar kapcsolatokra kell fókuszálni. A felvezető évek programjait más nagy projektekkal és programokkal kell összekapcsolni. Világraszóló lehetőség a 2008-as kínai olim-

piára, a 2010-es kínai világkiállításra történő felkészülési összekapcsolás, valamint az Isztambullal koordinált előkészületek. (Ezek tervét elkészítettem... Kérem a szíves érdeklődést.)

10.5. Kiemelt nagyrendezvények középtávú tervezése.

Mint a Nemzeti Kulturális Alap ilyen témájú Ideiglenes Kollégiumának tagja idézem Nagy Lászlót: „Nem szükséges, hogy én írjak verset, de szükséges, hogy vers írassék, különben meggömbölné a világ gyémánttengelye”. Szóval: fontos, hogy ez a kollégium megmaradjon, mert segíteni kell a nemzeti és regionális jelentőségű fesztiválok, nagyrendezvények biztonságos folytatását; az újítások ösztönzését; a gazdasági multiplikátor hatások fokozását; az euro-régiós koordinációkat.

10.6. A revitalizációs és Közkincs program folytatása.

Ezekről az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztályának honlapján bőven van információ.

10.7. Kulturális diplomácia.

Erről lásd a 4. és a 8.4. pontokban írtakat.

10.8. Média és kultúra

Amint egy tervezési háttér anyagunk summázta: a kulturális fogyasztásban egyre inkább meghatározó a média, ezen belül is a televízió szerepe. Létrejött a digitális konvergencia: a különböző kulturális műfajok digitális tartalmi számos médiumban megjelenhetnek, egymásba átvihetők. Néhány éven belül elterjed a digitális műsorszórás. A digitális frekvenciák megsokszorozódnak, több specializált tévé és rádióadó lesz. Rétegadók, köztük elsősorban kulturális igényeket szolgáló tévéadás megjelenése is várható. Az internet és a tévé összekapcsolásával létrejön az interaktív hír- és műsorfogyasztás. Az egyén maga választhatja ki, hogy az óriási kínálatból mit akar megnézni, meghallgatni.

Szerintem nem valamely médiumot kell támogatni, hanem a kulturális célokat megvalósító programokat, műsorokat, vagyis művészeti produkciókat, továbbá *a művészetekről, művekről, a kulturális életéről, eseményekről szóló beszámolókat és elemzéseket.* A támogatás nem függhet a médiumok tulajdonviszonyaitól és hatókörétől, tehát kiterjedhet az országos, regionális és helyi vételkörzetű rádió- és tévéadókra egyaránt. A kereskedelmi szférában olyan adó kapjon támogatást, amely a közszolgálati médiához képest műfaji, stílusbeli választék-bővítést kínál. A közszolgálati televíziók és rádiók állami támogatású, művészeti elemző, értelmező, magyarázó műsorokkal ellensúlyozhatják a tömegkommunikációs kínálat hiányosságait. Ily módon szolgálják a színvonalas magyar kultúrát igénylőket. Súlyt kell helyezni az EU-országokban élő, illetve az azokon kívüli magyarság kulturális örökségének, innovációs törekvéseinek bemutatására is.

A sajtóban szükség van a kulturális marketing fokozottabb megjelenésének támogatására, vagyis a figyelemfelkeltő, elemző cikkek számának gyarapítására, színvonalának növelésére. Ugyanakkor a reklám minden területén kíváncsok volna, hogy bizonyos arányban a kultúra is szerepeljen a megcélzott termékek között. Ezt a reklámszabályozás módosításával is elő kell segíteni. Az előbbiekben említették az internetes médiumokra is vonatkoznak. Külön támogatásra érdemesek a kulturális hírportálok, honlapok.

10.9. Csomóponti közművelődés

Szükséges ösztönözni (pályázati támogatással, közvetett jogi eszközökkel, képzésekkel, tanácsadással) azt, hogy a falusi, kisvárosi művelődési otthonok, könyvtárak, teleházak, internet-kávézók, e-pontok lehetőleg egy épületben, de mindegyik koordináltan működjenek. Központi támogatással

néhány, eltérő adottságú és méretű, követhető mintát lehetne kialakítani, például Sárospatakon és Zircen.

Ezt a programot koncepcionálisan is lehet bővíteni. A közművelődési szakemberek törekvése ugyanis természetesen az, hogy a művészeti, kulturális kínálat minél szélesebb társadalmi rétegekhez jusson el. A kultúra-közvetítő intézmények is a látogatói forgalom bővítését szeretnék. A közgyűjtemények egyre több „látogatóbarát” programot szerveznek. Ezeket a módszereket szükséges áttekinteni, átfogóan elemezni és kezdeményezően továbbfejleszteni. Az új szempont lényege az, hogy *oda szervezzük a kulturális kínálatot, ahol egyébként, ettől függetlenül is sokan megfordulnak*. Tehát ösztönözzük a bevásárlóközpontok, plázák és a művelődési intézmények együttműködését. A csomóponti közművelődés programját változatos módon, elsősorban a fiatal és amatőr művészeket aktivizálva, az utcákra és terekre, vasútállomásokra, autóbusz-pálya-udvarokra és repterekre is ki lehetne terjeszteni. Fontos a kulturált szolgáltatói magatartás ösztönzése; ez a kulturális kínálat térszervező erejét is növeli.¹⁷

10.10. A külhoni magyarsággal kapcsolatos nagyobb programok koordinálása, a felhalmozott értékek hasznosítása szükséges. Fontos az anyanyelvi kultúra, a társadalmi érvényesülés és a helyi gazdasági megerősödés, a munkavállalás kulturális eszközökkel való segítése.

11.) Finanszírozás

Korábbi publikációimban, sémákba foglalva áttekintettem: *kik, hogyan és mit finanszíroznak a mai magyarországi kultúrában*.¹⁸ A hogyan kérdésre az egyik válasz a *közvetlen finanszírozás*. Ekkor az állam esetében is a vagyonátadás, a tulajdon működtetése, a normatív támogatás, a céltámogatás, a vásárlás, a pályázati rendszer, a mecenatúra és a szponzorálás jöhet szóba. A mai Magyarországon sikertelen lenne minden olyan törekvés, amely az állami és önkormányzati újraelosztási arányok *pro-kulturális* megváltoztatását célozná. Ezért az üzenő múlt tapasztalatai alapján, a makrogazdasági lehetőségeket is a menedzsment szemléletből mértem; először *orientációs* finanszírozási javaslatokat vázolva.

11.1. Nemzeti kulturális intézmények

Az előzőekben vázolt nemzeti kulturális intézmények valamint a nemzeti jelentőségű kulturális intézmények és programok középtávon garantált finanszírozási módja és mértéke mellett ösztönző, orientáló finanszírozási rendszer kidolgozása szükséges. Ez a világosan meghatározott feladatokhoz szabott forrás biztosítást is jelenti. Szükséges a Nemzeti Kulturális Alap forrásainak, tevékenységének már említett kibővítése.

11.2. Közvetett finanszírozás

Szerintem fontos a hivatkozott tanulmányokban vázolt, közvetett finanszírozás mai helyzetének áttekintése és újabb lehetőségek kidolgozása.

11.2.1. Kulturális csekk

A többször módosított 1995. évi CXVII. törvény (a személyi jövedelemadó) rendelkezik az *üdülési csekk*ről, amely a munkáltatónál költség, a kedvezményezettnek a bruttó minimálbér összegének megfelelően, adómentes juttatás. Ennek mintájára és tapasztalatai alapján, a *lakossági kulturális részvételi aktivitás, kulturális fogyasztás bővítése érdekében, javasolom kidolgozni és bevezetni a kulturális csekket*.

Ezzel együtt célszerű kidolgozni annak módszereit, hogy a munkahellyel nem rendelkezők illetve a szerény anyagi helyzetű munkahelyeken dolgozók (ahol a munkáltató nem vállalja a kulturális csekk finanszírozását), továbbá az egyéni vál-

lalkozók és őstermelők, a nyugdíjasok, gyesen lévők, tanulók a már működő alapokon (Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Civil Alap) és alapítványokon keresztül miként juthatnak kulturális csekkhez.

A külföldi és hazai művelődés-gazdaságtani kutatások bizonyították a lakossági kulturális fogyasztás (vásárlás) továbbgyűrűző fogyasztási, stimuláló hatását és multiplikatív jellegét. (Az üdülési és kulturális ráfordítások multiplikatív hatásáról ma is vannak hazai kutatások.)

Azt feltételezzük, hogy a kulturális csekk nem csupán növeli a kulturális fogyasztást, hanem addicionális, majd az igények változása miatt további pótlólagos keresletet támaszt a kulturális cikkek és szolgáltatások iránt. Tehát: *jelentős állami bevételeket is generálhat, a megnövekedett értékesítésen keresztül ÁFA és más adó- és járulékhatalások miatt*.

A mai magyar kulturális szféra egyrészt méretgazdaságtalan, tehát több kibocsátásra képes, mint a tényleges produktum és produkció (output). Másrészt ebben a szférában már ma is jelentős a túlkínálat. E kettőt csak kis részben tudja a potenciális dinamikus egyensúly felé közelíteni az EU-piac. *Szükség van a belföldi fogyasztás élénkítésére*.

A kulturális csekk lényeges lépés lehet a leszakadó rétegek, a halmozottan hátrányos helyzetűek, a hátrányos helyzetű településeken élők, a nyugdíjasok relatív kulturális felzárkóztatása vagy legalábbis a leszakadás mérséklése érdekében is.

A kulturális csekk bevezetése jól kommunikálható, nemzetközileg is kedvező visszhangot kiváltó kulturális politikai tett lenne. A bevezetés szakmai vitái során az értelmiség és szervezeteik aktivizálása szükséges és pozitív hatású.¹⁹

11.2.2. Kulturális ezrelék

A 2001. évi LXIV. törvény (a kulturális örökség védelméről) 23. paragrafusa rendelkezik arról, hogy a fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőző régészeti feltárás teljes költségét, de legalább 9 ezrelékét régészeti feltárásokra kell fordítani. Ez az összeg ugyan még mindig nem elegendő, ám számottevően nagyobb, mint a korábban e célokra fordítható fedezet. Ennek valamint a külföldi (pl. franciaországi) tapasztalatok elemzése alapján ki kell dolgozni a kulturális ezrelék bevezetésének lehetőségét. Az építési beruházási ráfordítások további 10 ezrelékét (1 %-át) kötelező legyen a szóban forgó (vagy az NKA-n keresztül más) beruházás keretében megvalósuló műalkotások, művészeti díszítés, művészileg megtervezett parkosítás, a létesítménnyel és környezetével összefüggő információs rendszer kialakítására fordítani. Ez egyrészt megrendelést, foglalkoztatást jelentene a művészek, tervezők, szervezők, információforrások számára. Másrészt jelentősen növelné a beruházások virtuális értékét, kulturáltságát.

11.2.3. Magyar négyes

Közvetett eszközökkel ösztönözzük a profitorientált, költségvetési, nonprofit szervezetek és a háztartások kultúrafinanszírozási, szponzorálási koordinált tevékenységét. A P+K+N+H koordinációs programot egyes nagyrendezvények esetén kísérletileg modellezzük.

11.2.4. Kulturális garancia biztosítása

A kulturális intézmények, fesztivál- és rendezvényszervezők nem rendelkeznek szabad pénzeszközökkel; így még a rendszeresen visszatérő események megtervezése és előkészítése is komoly gondot okoz. Előfinanszírozást csak a Nemzeti Kulturális Alap vállal; a többi pályázati forrás esetében a beígért illetve megszavazott támogatásra is várni kell. Még az

igazán nagy és jelentős háttérrel bíró rendezvények szervezői is évente küzdenek a bizonytalansággal. A tervezett eseményt nem lehet jó előre meghirdetni, így a külföldi támogatási lehetőségek elvesznek. Még inkább gond az, hogy kimaradunk a nemzetközi turizmus információs rendszeréből, tehát nem lehet turisztikai forgalmat rászervezni. Szorgalmazzuk annak kidolgozását, hogy a bankok adjanak hitelt megfelelően előkészített rendezvények megszervezéséhez. A hiteligénylésben (a saját erő mellett) a lehetséges, illetve elbírálás alatti pályázati forrás is szerepelne. A hitel fedezete a Kulturális Garancia Biztosítás lenne. A kibővített feladatkörű és forrású Nemzeti Kulturális Alap lehetne ennek bázisa.

Széleskörű tájékoztatási programot követően, a csatlakozó kulturális intézmények tagdíjat fizetnének és rendezvényi hitel igénylése esetén garancia biztosítást kötnének, külön eljárási díjat is fizetve. A Kulturális Garancia Biztosító más biztosítókkal viszontbiztosítást kötné.

12.) Érdemi párbeszéd

Szükséges áttekinteni, kritikusan elemezni az elmúlt két évtized kulturális előrejelzési, tervezési dokumentumait, hogy lássuk: mit akartunk és mi vészett el; hogy elfelejtjük a pókhálós relikviákat. Hiszen – *Keynest idézve* – „nem az új gondolatok megértése a nehéz, hanem a régiektől való megszabadulás, mert ezek behálózják agyunk minden zugát annak a nevelésnek a következtében, amelyben legtöbbünk részesült.”²⁰

Bizony készülődjünk: „*Jön új világ, hatalmasabb a kornál, mely börtönében elvéreztetett...*” (Áprily Lajos)

Jegyzetek

1.) A Magyar Eu-tópiák elhangzott a Magyar Comenius Társaság Felolvasó Ülésén, Sárospatakon, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karán, 2005. november 18-án. A szerző Dr. Koncz Gábor PhD., a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, a Magyar Comenius Társaság alelnöke. (E-mail: mka@mail.datanet.hu; Honlap: www.mka.hu) A további részek vázlata a Magyar Comenius Társaság 2006. szeptember 25-ei Felolvasó Ülésére készült. (2006. augusztus 2.) Előzményeit a Nemzeti Kulturális Alap elnöke, Harsányi László inspirálta, a SZÍN jelen számában közölt munka keretében.

Mindkét előadás megjelent. In: Földy Ferenc, Kiss Ferenc, Kovács Dániel (szerk.) [2006]: Comenius és az utókor. Bibliotheca Cominiana XII. kötet. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, 113-120. és 211-228. old.

2.) Merre van előre? XI. Karikatúra Művészeti Fesztivál. Lásd Koncz Gábor írását: www.mka.hu/Írások, beszédek

3.) Káposztás Ferenc – Koncz Gábor – Monigl István [1984]: A kulturális szféra tervezése. Bp., Tankönyvkiadó, 206 old.

4.) Kozma Tamás [2002]: Jövőnk emlékei. In: Debreceni Szemle, X. évf. 3. szám, szeptember, 463-468. old.

5.) Vitányi Iván [2007]: A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 327 old.

6.) Jövőkutatói, tervezési témájú írásaim autobibliográfiáját közöltem a *Csomóponti közművelődés* című tanulmányom függeléként. In: Új Ifjúsági Szemle, 2006. nyár; továbbá In: Balipap Ferenc (szerk.) [2006]: Az illegitim androgusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926-2005.). Budapest, Magyar Művelődési Intézet és a Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 211-215. old. A fiatalok inspirálása, a kutatások elősegítése érdekében.

Függeléként itt is közlöm az időközben kiegészített listát.

7.) A kultúra fogalmával kapcsolatos nézeteimet lásd: Koncz Gábor [2004]: „...Mélységes mély a nemrég...” Vázlat a kultúra fogalmáról. In: Szín. Közösségi művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 9/3. szám, május, 56-71. old.

8.) Erről lásd a 3. jegyzet alatti könyvünk módszertani részeit, amelyeket ma is érvényesnek és használhatónak tartok.

9.) Comenius A.J.: A lelki tehetségek kiműveléséről. (A pataki iskola nagytermében 1650. november 24-én tartott beszéd. Fordította: Ollé István) In: Bibliotheca Comeniana II. (szerk.: dr. Földy Ferenc, dr. Csorba Csaba) Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1988. 8-9. old.

10.) Fred L. Polak: A célok célja felé. In: Szelényi Iván (szerk.) [1973]: Társadalmi tervezés és szociológia. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 149. old.

11.) Szelényi Iván: Bevezetés. In: Fred L. Polak: i.m. 15-16. old.

12.) Comenius A. J.: A 9. jegyzetben idézett mű 12. oldal

13.) Comenius A. J.: A 9. jegyzetben idézett mű 13-14. oldal

14.) Koncz Sándor: Comenius teológiája. In.: Csorba Csaba, Földy Ferenc, Ködöböcz József (szerk.) [1990]: Comenius és Magyarország. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, 89. és 93. oldal]

15.) Sárközy Tamás [2006]: Államszervezetünk potenciazavarai. A betegség okai, a beteg állapota, a gyógyulás, útjai. Javaslat egy hatékonyabb és modern kormányzati szervezet kialakítására. Bp., Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 226. old.

16.) Magyar Kulturális Kamara Államháztartási Szakértői Bizottsága [1993]: Állásfoglalás az államháztartási törvényjavaslat téziseiről. In: Magyar Kultúra, 1993. Második évf., 11. szám, 39. old. Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején felvetődött és vitatott finanszírozási javaslatokról lásd Tasnádi Attila (szerk.) [1983]: A Nemzeti Kulturális Alap-program 10 éve. Bp., Nemzeti Kulturális Alapprogram.

Itt jegyzem meg, hogy a *nemzeti kulturális intézmény* kategóriát (tudomásom szerint) először a *Közművelődési Dolgozók Szakszervezete* 1990. június 1-jén kelt javaslata vetette fel. Megjelent az *Érdek és érték* című lap. 1. évf. 5. számában. Ezt követően 1990 szeptemberében kelt A Magyar Kulturális Kamara állásfoglalása a kulturális szféra vagyonáról és finanszírozásáról, amelyben e témáról is szó volt, támogatva a javaslatot. In: Tasnádi Attila (szerk.) [1983]: A Nemzeti Kulturális Alapprogram 10 éve i.m. 62-65. old.

A hivatkozott fenti állásfoglalást kidolgozó munkacsoport tagjaként, majd később a Magyar Kulturális Kamara közgyűlésén elhangzott, A *kultúra legnagyobb exredvégi átrendeződéséről* című beszédben erre is hangsúlyt helyeztem: „a kulturális intézmények vergődése láttán meg kell határoznunk, hogy melyek azok, amelyek egy egész nemzetet és a magyarság egészét szolgálják. Ezeket az intézményeket ki kell venni a mindenkorai pártcsatározások, a mindenkorai kormányváltások gyötrelmei alól.”

Az 1991. április 30-án kelt, A *Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Magyar Kulturális Kamara Elnökségének közös szempontjai és javaslatai az államháztartási törvény előkészítéséhez* című tervezet is (közvetve) tárgyalta e témát (ez az anyag kéziratban a szerzőnél).

17.) Ezeket a javaslatokat már felvettem: Dr. Koncz Gábor [2006]: *Kultúrával az öröms gazdaságért* című, kecskeméti konferencián elhangzott előadásomban. In: Karikó Sándor (szerk.) [2006]: *Gazdaság és/vagy kultúra?* Budapest, Gondolat Kiadó, 157-168. old.

18.) Koncz Gábor [2005]: A kultúra mai finanszírozási szisztémája Magyarországon. In: Szín – Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 10/6. szám, december, 38-47. old. Valamint: Koncz Gábor [2006]: Mecenatúra, közvetett, láthatatlan és rejtett finanszírozás a kultúrában. In: Szín – Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 11/6 – december, 16-19. old.

19.) Emlékeztetőül jegyzem fel: Dr. Harsányi László kezdeményezte, hogy az egészségügyben kidolgozott Nemzeti Számlák mintájára, az Ágazati Kapcsolatok Mérlegéből (ÁKM) kiindulva, foglalkozzunk a Kulturális Számlák lehetőségével, éppen az interdependenciák és a multiplikatív hatások feltárása érdekében. Megbeszéléseket folytattunk a Kulturális Gazdasági Kapcsolatok Mérlege (KGKM) kidolgozásáról és ezzel együtt elkezdtük az új finanszírozási technikák keresését is. Ennek szakmai tárgyalása során, *Asztalosné Zupcsán Erika*, az üdülési csekk kidolgozója vetette fel a kulturális csekk ötletét. Többször javasoltam már, hogy megfelelő megbízás esetén vállaljuk, hogy az üdülési csekk algoritmusát, tapasztalatait felhasználva, a multiplikatív hatásokat is becsülve, kidolgozzuk a kulturális csekk rendszerét.

20.) Keynes, John Maynard: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1956. 11. old.

Függelék

A szerzőnek a kulturális előrejelzések és a tervezés témakörökben készített írásai.

Az érdeklődőknek, a szakdolgozatot készítőknél szívesen küldök példányt illetve további irodalmat. Dr. Koncz Gábor, e-mail: mka@mail.datanet.hu.

[1976]: A jövő kutatás és társadalmi tervezés összefüggései a közművelődés irányításával. Egyetemi doktori disszertáció. Bp., Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Népgazdasági Tervezési Tanszék, 250 old.

[1977] ~, Vitézy Iván, B. Vörös Gizella, Andrassy Mária, Sági Mária: A tudományos kutatások eredményeiből leszürethető tapasztalatok a kultúra távlati fejlesztési tervének kidolgozásához. Bp., Népművelési Intézet (Sokszorosítás), 191 old.

[1978]: Jegyzetek az életmód prognosztizálás lehetőségeiről. In: Kultúra és Közösség, 4. szám, 23-48. old.

[1979]: ~, Kuti Éva, Marschall Miklós: A szabadidő rétegek szerinti differenciált felhasználásának várható alakulása, a művelődési tevékenységek a szabadidőn belül. (Sokszorosítás), Bp., Népművelési Intézet, 83 old.

[1980/a] ~, Kuti Éva, Marschall Miklós: A közösségi jellegű művelődési tevékenységek alakulása. A művelődési mozgalmak. Az otthon kereteiben folytatott művelődési tevékenységek alakulása. (Sokszorosítás), Bp., Népművelési Intézet, 31 old.

[1980/b] ~, Kuti Éva, Marschall Miklós: A népesség és a foglalkoztatás jellemző strukturális változásai. Az életszínvonal növekedésének és az életmód változásának hatása a kulturális szükségletekre. (Sokszorosítás), Bp., Népművelési Intézet, 31 old.

[1980/c] ~ Horányi Özséb (szerk.): A vizuális kultúra szerepe a társadalmi fejlődésben és az életmód alakulásában. (Sokszorosítás), Bp., Népművelési Intézet, 41 old.

[1980/d] ~, Inkei Péter, Kozma Tamás, Mihály Ottó: A köz-oktatás jövőben kívánatos modellje és lehetséges hosszú távú fejlesztési stratégiái Magyarországon. Részanyag az Országos Tervhivatal prognózis-programjához. (Kézirat), Bp., Országos Tervhivatal, 102 old.

[1981]: Nemzetközi tapasztalatok az oktatás- művelődés-tervezés területén. Előadás a Művelődésméleti Nyári Egyetemen, Szeged, Művelődésmélet. Gazdaság és Kultúra. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Szeged, 158-184. old.

[1982]: ~, Deme Tamás, Mihály Ottó: A kulturális szükségletek perspektivikus alakulása. Nevelésmélet és Iskola-kutatás, I. évf. 2. szám, 5-49. old.

[1984/a]: ~, Dr. Vámos Dóra: Oktatási, művelődési viszonyok előrejelzése és alternatív stratégiák lehetősége az 1980-as és 1990-es években. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Kézirat 110 old.

[1984/b]: ~, Káposztás Ferenc, Monigl István: A kulturális szféra tervezése. Bp., Tankönyvkiadó, 206 old.

[1985/a]: Coordinating education policies and plans with those for culture and communication within the framework of long-term economic and social policies. With a selected annotated international bibliography. (Az oktatási, kulturális, kommunikációs politika és tervezés koordinálása a hosszú távú gazdasági és társadalmi politikák keretében. Válogatott, annotált nemzetközi bibliográfiával.) Paris, UNESCO, Division of Educational Policy and Planning, 46 + 69 old.

[1985/b]: A közművelődés jövőjéről. Kritikus kérdések és a cselekvés lehetőségei. In: Ifjúsági Szemle, 6. szám, 14-24. old.

[1985/c]: Módszertani szempontok „A Művelődés Háza, Sárospatak” tevékenységének tervezéséhez. In: Kultúra és Közösség, 1. szám, 36-54. old.

[1986/a] ~, Illés Iván: A critical analysis of the notion of planning, with particular reference to the Hungarian experience. A case study prepared at the request of the UNESCO Division of Philosophy and Human Sciences. (Kritikai elemzés a tervezés értelmezéséről, különös tekintettel a magyarországi tapasztalatokra.) Paris, UNESCO, Division for the study of Development; Report/Studies, STY. 38, 61 old.

[1986/b]: Unesco's action in the field of cultural planning. A synthesis of the work carried out within Unesco's programme since the end of 1960's... (Az Unesco tevékenysége a kulturális tervezés terén, az 1960-as évek végétől) Paris, UNESCO, Section for Cultural Policies and Studies on Cultural Development. Report/Studies, CC/CSP/CP02, 92 old.

[1989]: ~, Kuti Éva, Lovas Tünde, Fodor Péter, Hidy Péter: A kultúra és a kulturális fejlődés feltételeinek hosszútávú elgondolásai. Látalelet a kultúráról. Szakértői vizsgálatok. Bp., Országos Közművelődési Központ., 44 old.

[1995]: ~, Beke Pál, Kovács Flórián, etc.: Ajánlások a közösségi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez. Településfejlesztési füzetek 14. Bp., BM Kiadó, 59 old.

[2001/a]: Sárospataki eu-tópiák. In: Zempléni Múzsza, I. évf. 1. szám, február, 38-45. old.

[2001/b]: Komplex programok tervezése. Két esettanulmány vázlata. 1.) Szatmárcseke: Nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhely. 2.) Olvasni jó! Rendezvénytani szempontok az „olvasás éve” megszervezéséhez. In: Szín, A Magyar Művelődési Intézet Folyóirata, 6/4. szám, október, 6-11. old.

[2002/a]: Művelődési otthonok: komplex elemzés, 1945-1985. Avagy: „...a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg...” In: Szín. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 7/1-2. szám, február-április, 15-54. old.

[2002/b]: Rendszerváltó közművelődés. In: Új Holnap, Tél, 134-157. old.

[2004]: Mit kínál Magyarország az Európai Uniónak? In:

Ágh Attila (szerk.): Magyar hozomány. Magyarország az EU-csatlakozás küszöbén. Bp., BM Kiadó, 195-217. old. (www.mka.hu)

[2005/a]: EU és közművelődés. In: Zongor Attila (szerk.): Kultúra és az Európai Unió. Tanulmánykötet. Bp., Kultúrpoint Iroda, 116-128. old.

[2005/b]: A Himnusz hívogató harangszava. Ünnepi köszöntő Sárospatakon, a Művelődés Házában, 2005. január 21-én a Magyar Kultúra Napja alkalmából rendezett ünnepségen. (www.mka.hu)

[2005/c]: Gulyás Gábor (szerk.) Teret nyerünk. Debrecen Város pályázata az Európa Kulturális Fővárosa 2010 cím elnyerésére. Debrecen, Megyei Jogú Város. 159 old. (Részanyagok és részvétel a szerkesztésben.)

[2005/d]: A kultúra mai finanszírozási szisztémája Magyarországon. In: Szín – Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 10/6. szám, december, 38-47. old.

[2006/a]: A közművelődés jövőjéről. Kritikus kérdések és a cselekvés lehetőségei. (U.a. mint 1985/b) In: Új Ifjúsági Szemle. Ifjúsági elméleti folyóirat. IV. évf. 1. szám. 2006 Tavasz. 29-36. old.

[2006/b]: Kultúrával az „öröms” gazdaságért. In: Karikó Sándor (szerk.): Gazdaság és/vagy kultúra? Bp., Gondolat Kiadó, 157-168. old.

[2006/c]: Magyar Eu-tópiák. In: Kováts Dániel (szerk.): Bibliotheca Comeniana XII. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság 113-120. old.

[2006/d]: Nemzeti kulturális stratégia. In: Kováts Dániel (szerk.): Bibliotheca Comeniana XII. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság 211-228. old.

[2006/e]: Csomóponti közművelődés. In: Balipap Ferenc (szerk.): Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926-2005). Bp. Magyar Művelődési Intézet, Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 211-215. old.

[2006/f]: ~, Kozma Tamás, Lamm Vanda, Máté-Tóth András, Tamás Pál, Wildmann János: A Vatikáni Megállapodás eredményeit és hatásait elemző bizottság jelentése. Bp. Miniszterelnöki Hivatal, Kézirat, 49 old. (www.meh.hu)

[2006/g]: Mecenatúra, közvetett, láthatatlan és rejtett finanszírozás a kultúrában. In: Szín – Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 11/6 – december, 16-19. old.

A KONCEPCIÓTÓL A STRATÉGIÁIG

Beszélgetés Inkei Péterrel, a Budapesti Kulturális Obszervatórium igazgatójával

Kimagasló egyéniség vagy meghatározó szellemi áramlat szükséges ahhoz, hogy megfogalmazódjon egy ország kulturális stratégiája. Inkei Péter ma Magyarországon egyiket sem látja, de azt mondja: ez nem is baj.

– Magyarország uniós tagsága mennyiben változtatta meg a magyar állam szerepét a kultúrafinanszírozásban?

– Alapvetően semennyire. Az európai közösség alaptörvényei meglehetősen egyértelműen fogalmaznak: az unió a tagállamok kulturális életét nem finanszírozza. Sem a működését, sem a fejlesztését. Két dolgot finanszíroz e területen. Hamar felmerült az igény, hogy a kultúra kapjon szerepet az európai integrációban, így az EU eljutott oda, hogy az országok közötti kulturális együttműködést lehet és kell finanszírozni. Ez viszont számszerűen nagyon kis összeg, de annál jóval nagyobb a jelentősége. Nem akkora, hogy befolyásolja az egyes tagállamok kultúrájának vagy akár az európai együttműködésnek a mikéntjét, de mégis azért nagy a jelentősége, mert minden tagországban kötött a kultúrára fordított közpénzek legnagyobb része, azaz vagy intézmények működésére, vagy programokra, vagy beruházásra lehet fordítani. Szabad forrás mindenütt szűken áll rendelkezésre, s a nemzetközi pénz ezekhez a piciny forrásokhoz képest, még ha arányaiban kicsi is, mégis jelentős. És bár igaz, hogy ezeken az együttműködést elősegítő pályázatokon részt vehetnek a legnagyobb nemzeti intézmények is, de igazából mégis csak a „szabadcsapatok”, a független csoportok számára jól elérhető ez a forrás. Mindez jelentősen felpozícionálta a kulturális kapcsolatokat. Viszont kétségtelen: az egyes országok kulturális életében nehéz beazonosítani, hogy mi az, ami ebből a forrásból származik.

– Akkor miként értelmezzük Hiller István miniszter kijelentését, hogy a kulturális stratégiát a második Nemzeti Fejlesztési Tervvel kell összehangolni – hiszen a II. NFT európai források lehívásáról és felhasználásáról szól? Kultúrára viszont, mint mondta, nemzeti kereteken belül nem áldoz az unió.

– Ez egy másik vetület. Önmagában nem létezik az unió számára olyan cél, hogy a kultúrát támogatni kell. A Kultúra 2000, illetve a Kultúra 2007 közvetlen együttműködési programok – az embereknek általában ezek jutnak eszébe, amikor uniós támogatási programokra gondolnak. Emellett még van egy-két olyan projekt, amely kulturális együttműködésre irányul, de nem pályázatalapú, s inkább közönségkapcsolati, páár-programja az uniónak. Például az EU-nak jelentős reklám a Kulturális Főváros program, amely márkaértékű, és egyáltalán nem azért jött létre, hogy egy-egy városnak jobb legyen a kulturális élete vagy infrastruktúrája. Az unió alapokmányában egyetlen összefüggésben szerepel a kultúra: az 1.5.1-es cikkelyben azt rögzítették, hogy az EU számára érték a nemzetek kultúrája. Ennyi. Amikor a hét éves nemzeti tervet – mind a huszonhatodik a huszonhét tagállamban – elkészítik, s kiadják hozzá az irányelveket, abban nyoma sincs a kultúrának. Még áttételes biztatás sincsen benne arra nézve, hogy „legyetek kulturáltabbak”. De 2000-ben a lisszaboni programban az Európai Tanács meghirdette: tíz éven belül az unió lesz a legdinamikusabban fejlődő, legkreatívabb térség. Várható volt, hogy ez kerül a mostani hét éves tervezés tengelyébe is. De mivel 2005-ben kiderült: az elképzelés éppenséggel a visszajára

fordult, azaz Európa kissé lemaradt a Távol-Kelethez és Amerikához képest, ezért aztán a mostani, 2007-es indítású hét éves terv inkább a kétségbeesett megkapaszkodás jegyében készült, s a lisszabonihoz képest prózaibbá vált. Ugyanis annak fontos eleme volt a kohézió, az összetartozás, amely egyrészt gazdasági, másrészt társadalmi összecsiszolódást egyaránt jelent. A 2000-es tervtől többet remélhettünk volna, mint a mostanitól, amely két jelzőre épül: foglalkoztatás és versenyképesség. A nemzeti fejlesztési terveknek emiatt olyan kulturális politikának van esélye, amely ezzel összhangban áll.

– De hogyan kapcsolódhat a foglalkoztatáspolitikához a kultúrafejlesztés?

– Magyarországon nem született olyan kulturális stratégia, amely ezt a taktikai célt mindenestül felvállalta volna, ez a gondolat csak eleme a különböző kulturális stratégiáknak. De attól még, hogy egy nemzet nem rendeli alá a saját kulturális stratégiáját az uniónak, születethetett volna egy olyan stratégia, amely megválaszolja a kérdést, hogy miképpen tud egy kulturális stratégia egy meglehetősen technokratikus európai célkitűzéshez alkalmazkodni. Látens módon, lopakodva ez a gondolat kör megjelelik, különben nem tudtunk volna fejezeteket beajánlani az NFT operatív programjába, csak mint külön kerek fejlesztési program nem fogalmazódott meg. Lehet, hogy ha megszületne, akkor sem lenne sikerebb. Márpedig ez a kérdés nem olyan ijesztő, mint ahogy azt először gondolnánk. Az európai kulturális politikákban volt az elmúlt évtizedekben több olyan hullám, amikor e technokrata szemléletnek egyik vagy másik eleme került előtérbe. A kultúrpolitika ciklikusai mindig felvetik azt az alapkérdést: milyen szerepet tulajdonítsunk a kultúrának, mennyiben legyen eszköz vagy cél? Ez klasszikus dilemma, amelynek egyik véglete a l'art pour l'art, az önmagában való katarziskeresés, a másik pedig a GDP-növelés, az ország kivitelének, az adóbevételeknek a növelése. Sok olyan cél létezik, amelynek a kultúrát alá szokták rendelni. A '80-as években Nyugat-Európában például felfedezték a munkahelyteremtést. Be kellett látni ugyanis, hogy a jóléti állam ideje lejárt, helyette inkább a tartalékokat kell keresni. Akkor megszámozták, hogy hány embert tart el a kultúra. A '90-es években, egészen mostanáig a kultúra mint a településfejlesztés eszköze jelent meg, és elterjedt a „kreatív város” fogalma. Mint újabban minden trend, ez is az angolszász világból indult. Mindenesetre erős és igen hatásos áramlat az, amely azt kutatja: miképpen lehet egy régiót vagy várost felhozni kulturális eszközökkel, illetve miképpen tud a kultúra vonzó hatással lenni a tőkére, hogyan tudja megtartani a lakosságot? A kultúra turizmust segítő szerepe folyamatosan jelenlévő törekvés, nem kapcsolódik valamely irányzathoz. Mindezt példaként arra, hogy a kultúra idomítható a versenyképesség és a foglalkoztatás szempontjaihoz.

– Érdekel a véleménye a következőkről. A kultúra jórészt termék, a társadalom fogyasztja, a piacon vásároljuk. Egy részét eltartja a piac, más részét nem tudja eltartani az a szűk közönség, amely érdeklődik iránta. Az államnak melyiket érdemes, illetve melyiket kell támogatnia?

– Erre nem tudok jó választ adni, de azért belefogok. Tettszett, ahogy kezdte: a kultúrát a társadalom fogyasztja. Ez azért fontos, mert azokban a közegekben, amelyben a kultúra-

lis politikát megszólítják, ezt el szokták felejtetni. Kulturális politikán kultúratámogatást értenek, és azt kérdezik: mennyi pénzt ad az állam? Létezik egy nem teljesen őszinte beszéd, amikor nyomulunk az unió felé, és kikutatjuk, hogy más nemzetek költségvetésében milyen hatalmas és növekvő arányt tesz ki a kulturális típusú bevétel, és ez hogyan jelenik meg a munkahelyek számában, a GDP-ben – és erre hivatkozva követelik: tessék Magyarországon jobban támogatni a kultúrát! Támogatásról meg azt gondolják, hogy értelemszerűen a támogatásra szorulókat, tehát a gyámoltalanokat tessék támogatni, akik valami miatt nem boldogulnak a piacon. Az a baj, hogy a szórakoztatóipar összes nyüzgése ilyenkor fel van vállalva, mert beleszámítják abba a kulturális körbe, amely hatással van a nemzetgazdaságra, de amikor a támogatásról beszélnek, akkor az alternatív, újító, fiatal vagy éppen kiöregedő kulturális törekvéseket gondolják célcsoportnak, amelyek felé nonszensz felvetni azt a követelményt, hogy a közönsége tartsa el. A gyámolítás kapcsán olykor fenntartásaink vannak – amelyet olykor a társadalom szélesebb rétegeinek képviselői, olykor pedig még a vájt fülűek közül is néhányan megfogalmaznak –, hogy egyik másik produkcióra ennyi pénzt kiadni hiábavalóság. Mindenesetre azt mondhatom: a közpénzből a kultúrára fordítható összegek nagy részét átláthatóan és indokoltan használják fel. A legmozgékonyabb művészcsoporthoz el tudnak jutni a legmagasabb csúcsokra, ahol természetesen a legkifinomultabb teljesítményekre hivatkoznak, azok támogatását vetik fel, és lenézéssel beszélnek azokról a művészekről, akik a „piacon” árulják alacsonyabb szintű műveiket. Pedig a kulturális munkások nagyobb része olyan emberekből áll, akik ezt az arisztokratikus kört nem bízták meg a képviselőikkel. A kérdésére még van egy olyan válaszom: a pénz nem csak a természetszerűleg támogatandókra megy, például nem csak a nemzeti intézmények fenntartására, hanem annak is van létjogosultsága, hogy az állam beavatkozzon a piaci működésbe. Ahogyan történt a mi Nemzeti Kulturális Alapunknál, ahol hosszú vita után nem zárták ki az adományozandók köréből a gazdasági vállalatokat, mert kimondták: a célt kell látni, nem a mögötte lévő embert vagy céget. Olyan elképzelés is van, hogy a könnyűzene is kapjon támogatást.

– Olyannyira, hogy az NKA keretében működik vagy működött a populáris zenekultúra ideiglenes szakmai kollégium, amelyen keresztül a könnyűzenét támogatja az állam.

– Nem tudom, jelenleg ez milyen állapotban van.

– Hetente változik az NKA felépítése?

– Bozóki András, minisztersége idején indította el a PANKKK kezdeményezést. Ez egy szójáték, nemzeti könnyűzenei programot takar, de amióta nem Bozóki a miniszter, ez elhalóban van. Az ő tevékenysége ellenállást váltott ki, a közeg ki is vetette magából. De ettől függetlenül ez megtörtént. Leginkább Angliában él egy, a kelet-európai szemlélettel ellentétes felfogás, ahol a kultúrát a mi régióinkkal ellentétben nem övezi újult tisztelet, a „szegények vagyunk, de nemes lelkünk van” attitűd.

– Nyilván a mi térségünkben uralkodó szemléletet meghatározza az a sajátos kelet-európai történelmi háttér, hogy nagyon sokszor a kultúrán keresztül tudott egy-egy nemzet megmaradni, amikor az államisége elveszett, vagy éppen súlyos veszélybe került.

– Így van. A hasonló szemlélet él még a német és francia területen is, ahol nem a kultúrán keresztül kellett a pozíciójukat megtartani. A kontinensen a kultúrában a szellem nagysága sokkal nagyobb presztízt élvez, mint az angoloknál,

akik „kalmár nemzetként” leginkább kereskedésben és gyarmati háborúkban jeleskedtek. Értékrendjükben persze mindig is rangja volt a kultúrának – elvégre Anglia mégis csak Shakespeare országa. Az angoloknak a 20. század vége felé sokkal kevesebb lelki akadályt kellett legyőzniük ahhoz, hogy a kulturális politikájukat rendkívül gyakorlatiassá tegyék. A British Council és más intézmények működésében is sokkal inkább előtérbe helyezik, hogy mi az exportképes, mi az, ami külföldön is eladható. Mivel a könnyűzene eladható, a kultúraértelmezésük sem válik el a szórakoztatóipartól. A kiváló színházkultúrájukban nem különül el a „magas” és az „alternatív”. A nagy nemzeti kulturális intézmények is plebejusabbak működésükben, mint ami a kontinensen jellemző, például sokkal prózaibb módon dolgozik a menedzsment.

– Magyarországra mennyi jutott el ebből a praktikus szemléletből?

– Ez a folyamat zajlik. A nyugati világban van egy tiszteségtelen előnyük az angoloknak: az ő nyelvük a világnyelv. Ráadásul a gazdaságban is sikeres nemzetpár az angol és az észak-amerikai. Például angol lelemény a hivataltól, kormányzattól független kultúratámogatási rendszer, az Art Council, a nemzeti kulturális alap. Ami náluk sajátosan működik: többet költ beruházásra, mint működtetésre. A másik találmányuk a lottó: korábban a protestantizmus jegyében betiltották a szerencsejátékot, mígnem a 20. század végén a lazulás odáig jutott, hogy bevezették a lottót. De a bevételt nem az államadósság csökkentésére használják, hanem alapvetően négy szféra támogatására, ebből az egyik a kultúra, s ennek nagyobbik részét az Art Councilon keresztül beruházásokra költik. Hatalmas összegekről van szó. A „kreatív ipar” fogalmát is az angolok találták ki. Arra vezethető vissza a felvirágzás, hogy programszerűen nagyon bőkezűen határozták meg a kultúra fogalmát: beleértettek mindent, ami a kreativitással függött össze. Módszertanilag ezt a hozzáállást azóta is folyamatosan vitatják, de a hatása nagyon meghatározó. Például a hazai szabadalmi hivatal, illetve annak elnöke kezdeményezésére Magyarország is vállalta, hogy egy nemzetközileg összehangolt módszer szerint kiszámolja: hogy a nyilvántartások szerint a nemzeti jövedelemhez mennyiben járultak hozzá a kreatív ágazatok.

– Mit jelent az, hogy kreatív ágazatok? Mennyivel több ez, mint amit kultúra alatt értünk? Ide kell érteni mondjuk a tudományos eredményeket is?

– Nem, ennél jóval tágabb értelmű ez a fogalom. A szerzői jogi eredetiséggel védett szellemi termékek, a bejegyzett újítások, a szabadalmi hivatal hatáskörébe tartozó dolgok, az innovációk tartoznak ide. Egyik igen jelentős szektor például a számítástechnika, mert a játékprogramokat is ide sorolják. Én nem érintkezem a számítástechnika világával, de kétségtelenül ez a legnagyobb kreatív ágazat, amelynek kulturális kötődése van, hiszen történeten alapul, rajzokon keresztül valósul meg, tehát képzőművészeti, irodalmi képzés alapozza meg. Ezzel szemben hagyományos módon mi még mindig azt érzük kultúrán, ami a kulturális minisztérium hatáskörébe tartozik – mindez nagyjából a fele, harmada annak, ami a kreatív ágazatok fogalom alá sorolható. De ez nem baj. Ha azt mondjuk, hogy az ország jövedelmének öt százaléka származik a kreatív ágazatból, akkor mondhatjuk: ez a kultúra, és ebben nincsen torzítás, minden elemének van kapcsolata a hagyományos értelemben vett kulturális közzeggel, intézményekkel. S ez az a pont, ahol az uniós fejlesztésekhez idomuló kulturális stratégiának terepe lehet. Az elmúlt időszakban, amikor nálunk is több nekifutásra

születtek stratégiai tervezetek, akkor e szempont mindig a közreműködők tudatában volt, adóztak annak az egyre izmosodó törekvésnek, miszerint minden uniós ország építse a kreatív iparára a tudásgazdaságát. Ahogyan az angolok meg szokták fogalmazni: régen az autókat gyártották a szigetországban, és megvásárolták hozzá a dizájnt, most pedig megtervezik az autókat Angliában, és valahol a Távol-Keleten rakják össze a vasakat (vagy közelebb, Szlovákiában). Mert megjelenik ez a hangsúlyváltás a gazdaságpolitikában, hogy a fenntartható tervezés olyan tökebefektetéseket jelent, amelyek után nem kell hatalmas összegeket a környezet regenerálására fordítani.

– *Látok egy ellentmondást. Ön azt mondta: kultúra az, amit a kulturális minisztérium annak tart, de ebbe nem tartozik bele ez a kreatív ágazat.*

– *Én azt mondtam: a legkézenfekvőbb kultúraértelmezés ez.*

– *A társadalom kollektív tudatában viszont egyáltalán nem szerepel az ön által kreatív ágazatként emlegetett kategória.*

– Ez így van. Kevés olyan kontextust tudok ma Magyarországon elképzelni, hogy amikor kultúráról beszélünk, abba a szoftverfejlesztést is beleértjük, és az nem tűnik erőltetettnek. De ha egy kulturális stratégia magába szuggérálja, hogy a társadalom egészének céljaihoz kellene kötődnie, s ebből az egyik az, hogy a gazdaságban a kreatív alkotóerő érvényesüljön, akkor ebből sok dolog következik. Például az, hogy a művészeti oktatásban a dizájn, a formatervezés megfelelő szerepet kapjon, felértékelődjön, megjelenjen a nyitás a gazdasági hasznosítás felé. Az iskolákban és műhelyekben megjelennek, megerősödnek az alkalmazott területek. Még a zenében is így van ez. Olyan dolgok válnak fontossá, hogy a nagy zenei intézményekben ne csak a klasszikus komponálást lehessen tanulni, hanem például a számítógépes zenei keverést.

– *Jelenti-e mindez, hogy a l'art pour l'art kultúra vesztese ma egy modern kulturális stratégiának?*

– Nem feltétlenül. Elítélően említettem korábban, hogy a lobbizás milyen gyakran hivatkozik a gazdasággal kapcsolatban álló kreatív ágazatok nemzetgazdaságban kimutatható eredményeire, csak azért, hogy a gyámolítandó kulturális területekre több pénz jusson. De ez nem baj. Valójában egy rátermett kulturális miniszter meg tudja indokolni, hogy miért kell általában a közvetlen hasznót nem hozó művészeteket támogatni úgy, hogy gazdasági érveket is használ. Például akár a turizmus, akár a kreatív városfejlesztés esetében egyértelmű: valójában egy kulturális sokszínű város lehet izgalmas. És nem az az izgalmas, amiről lerí, hogy valamilyen gazdasági célt is szolgál, hanem sokszor a provokatív, az újszerű, a meglepő, vagy éppen az elandálító lehet izgalmas. Tehát fontos: a kultúra esemény legyen. Híre menjen: ez az a hely, ahol a dolgok történnek. Sok város játszik erre, és ezen alapon erősíti meg az egyébként „semmire nem jó” kortárs kulturális tevékenységet. De ide kell sorolni a régészetet is, vagy bizonyos esetben akár a levéltárak működését, mert ott is történhet izgalmas dolog. Ezekre is rá lehet bizonyítani: azáltal, hogy figyelemfelhívóak, érdekesek, forgalmat s azzal bevételt generálnak. Csak egy példa: megyek az osztrák autópályán, s látom a feliratot Linznél, hogy „Anton Bruckner városa”. Mit profitál abból a gazdaság, hogy egy zeneszerző darabjait játsszák? És mégis, valahogyan hasznosítják ezt is.

– *Mindenki panaszkodik, hogy évről évre egyre kevesebb pénz jut a kultúrára. Amikor egyre kevesebb a pénz, az államnak döntenie kell, mely területeket támogatja, és melyeknek a rovására. Most melyek a sarokpontjai annak a stratégiának, amelyet most kialakítanak?*

– *Én külső megfigyelőként csak kívülről tudom értékelni*

a mostani stratégiát, arról hivatalosan nem nyilatkozhatok. Az Ön által idézett megállapítással nem tudok azonosulni. Ma több pólusú a kulturális támogatás, mint korábban volt, amikor a források döntő részét a közpénz tette ki. Amikor a társadalom intenzív kultúrafogyasztóvá vált, nem tudok olyan kétéves kérdésnél leragadni, hogy az ország gödörben van. Majd két év múlva kijutunk a gödörből. A kétéves nadrágszínház, megszorítás inkább taktikai kérdés, mintsem stratégiai. Stratégiai értelemben mindenképpen azzal kell számolni, hogy az átrendeződés hosszú tendencia. Tehát nem úgy kell megfogalmazni a problémát, hogy „jaj, egyre kevesebb a pénz”, hanem úgy: az elkövetkező időszakban valószínűleg a társadalomnak a kultúrára vonatkozó igénye, lehetősége és a forrásai egyaránt növekedni fognak. Hacsak valamilyen törés nem következik be, azt látjuk: növekszik azoknak a száma, akiknek köze van a kultúrához. Mindegyik társadalomban, nálunk is van egy olyan népesség, akiknek szinte semmi közük sincs a konvencionális értelemben vett kultúrához, de közülük is vannak, akik bekapcsolódnak. Vidéken, de még a nagyvárosokban is rengeteg olyan ember él, akiknek az élete szinte reménytelenül sivár. De mégis: a társadalmak tendenciája, hogy az emberek az élmények irányába mennek el. Egyre általánosabb az a vélekedés, hogy a jelen életben kell az élményeket keresni és megtalálni, most kell megélni az életet, és ebben a szórakozás, az utazás és a kultúrafogyasztás is benne van. Egyre nyílik a világ, s a technológia fejlődése következtében egyre kevesebb időt kell munkával tölteni. Egyre több szabadidővel rendelkeznek az emberek, még akkor is, ha az kényszeredett, űzött. Na már most, ezt ki kell elégíteni. Sokkal több formája van a figyelmünk lekötésének, s ennek nagy része kultúra. Márpedig a társadalom nagy része ezt megfizeti. Ami a közpénzeket illeti: világszerte decentralizáció zajlik. Ma már, nálunk is, a városoknak is van saját kultúrpolitikájuk, korábban nem volt. A közpénzek is decentralizálódnak, de emellett a magán- és üzleti támogatások rendszere is bővül. Az a legsematikusabb leegyszerűsítés, amit szoktak mondani, hogy az állam kivonul a kultúra finanszírozásából, helyette utazzunk a szponzori pénzekre. Ez nem így van. Ezek természetes, de egymással csak lazán összefüggő folyamatok. Arról van szó: olyan hihetetlen vagyonok halmozódtak fel a gazdaságban, amelyek korábban nem voltak. A vállalatok, főleg a nemzetközi korporációk birtokában lévő pénz magától is kicsorog, még a kultúra felé is. De az nem úgy van, hogy ő a kormány helyett támogasson mondjuk egy múzeumot. Esetenként támogatja, de nem úgy, hogy ez az ő dolga. Az utóbbi időben a vállalatok imázsépítésének egyre erősebb formája a társadalmi felelősségvállalás. Arról van szó, hogy tudják: ezt elvárja a társadalom. Ha annyit keres a vezérigazgató, mint egy település teljes jövedelme, ráadásul a nemzetközi vállalatok a távoli országokat kizsákmányolják, akkor annyit enyhítenek a lelkiismeretfurdalásukon, hogy például a vakok kórusának adnak pénzt. Ez az érem másik oldala. A gazdasági hatalom tegye magát elfogadhatóvá a társadalom számára, márpedig annak az a formája, hogy ne csak a tőkemaximalizálásra törekedjenek, hanem próbálják a köz javát is szolgálni.

– *Amitől ráadásul a bevétele is növekszik, mert nem teljesen ablakon kidobott pénz mondjuk egy zenekar fenntartása, vagy egy kulturális program támogatása.*

– A hazai szóhasználatban a szponzorálás nem támogatást jelent, hanem befektetést, reklámakciót. Tehát a cég azért ad

pénzt egy zenekarnak, hogy az szerepeltesse a nevét a műsorfüzetben. Ennek van – nem túl sikeres – módszertana, hogy mi mennyit hoz a konyhára. Amiről én beszéltem, az ennek egy oldottabb formája. Magyarországon ez egy-két éves, a világon talán négy-öt éves történet, ahol nem a szponzorálás a lényeg, hanem a társadalom előtt jó arcot mutatni, a társadalom iránt elkötelezettnek lenni, ami nem piacra célzott gesztus. Ahol a cég nevének a jobb csengése a cél, teljesen általánosságban. Míg a klasszikus szponzorálás egy-egy célcsoport elérésére szolgál, az például, hogy a cég összes munkatársa árvíz idején kivonul a gátakra, és az összes alkalmazott két napig zsákot hord, általában elfogadhatóbbá teszi azt a habzsolást, amit minden tőkés végrehajt. Tehát abból indultunk ki, hogy egy olyan időszakban, amikor a kultúrára fordítható közpénz csökken, amikor a közhivatalok kulturális kiadása egyre szűkösebb, annál nagyobb felelősséggel kell átgondolni, hogy mire adják oda. A kérdés az: hogyan és milyen irányba kell elmozdulni onnan, hogy az állam vállára nehezedik a megye és a városok kulturális életének eltartása. De ezt ne kérdezze tőlem, mert nem tudom megmondani. Ez a probléma nem mindenütt tudatosul. Inkább van egy kétségbeesett csodavárás, hogy lesz egyszer még jó, vagy legalább helyettünk megoldja a problémát a tőke vagy az Európai Unió. Hát nem. Nyilvánvaló, hogy mindegyik államnak hosszabb távon azt kell tudatosítania, hogy mit kell saját hatáskörben tartania, mert nincs más.

– Ön szerint a magyar kultúrájának melyek azok a területei, amelyre stratégiát lehet építeni?

– Erre nem mernék válaszolni.

– Rossz a kérdés?

– Nem. De úgy gondolom: a stratégia még nem olyan kötött fogalom, amelynek kialakult volna a sztenderdje. Van egy testvérkifejezés – korábban gyakrabban használták –, ez a koncepció. Az én felfogásom szerint a koncepció a szűkebb értelmű. Arról szól: melyek a legfontosabb területek, amelyeket ki kell emelni. A stratégia pedig ennek a megvalósítási vagy művelési terve. Nem hiszek abban, hogy mindez eleve elrendelt, nekünk csak fel kell ismernünk. Úgy gondolom: a koncepció olyan mértékben politikai termék, hogy politikai áramlatokhoz, és személyiségekhez kapcsolódik. Ha visszatekintünk és elemzünk egy-egy jellegzetes kulturális koncepciót, illetve politikát, akkor fogjuk látni, hogy egyrészt valamilyen politikai irányzat felismerése, lefordítása, valamint az egyéniség a döntő. Nem úgy születik meg egy ország markáns kulturális politikája, hogy a szakértők addig keresik, amíg megtalálják, hanem valamilyen politikai akarat hozza létre, amelyet a szakértők esetleg megszűrnek. Aki megszüli a kulturális politika lényegét, tehát a legfontosabb célokat, az politikus egyéniség, vagy esetleg egy markáns szellemi áramlat, mozgalom.

– Ma Magyarországon lát ilyen markáns áramlatot vagy egyéniséget?

– Nem. De ez nem olyan nagy baj. Ilyen ritkán van. Általában a legtöbb országban a mindenkori kulturális irányítás eklektikusan és reaktívan működik. Sokat dicsértem az angolokat, most megint megteszem. Náluk annyira kiforrott a parlamenti kormányzás, hogy még nagyobb a késztetésük arra, hogy világos célokat tűzzenek ki. Ezért lehet is náluk ilyen találni: nem jelszavak gyűjteményét, hanem mindenkor érvényes stratégiát. Majdhogy nem tervgazdálkodásszerűen működik ez Angliában. De ezzel együtt nem olyan fontos súlyponti kérdés, mint a franciáknál. Franciaországban a kultúra az identitás elválaszthatatlan része. Az, hogy ki a kulturális miniszter, hogy mi a programja, és neki világos programja le-

gyen, annak nem kell tagadnia az elődjét, de az ő egyéniségének meg kell jelennie. Az angoloknál ezzel szemben a működéshez szükséges tervszerűség az, amit kénytelen minden miniszter megvalósítani. Franciaországban minden miniszternek fel kell nőnie ehhez a feladathoz, ezért mindegyik kisajtol magából egy programot, amit aztán azonosítanak vele, és neki is ehhez kell igazodnia. Ezért van az, hogy függetlenül attól, hogy mekkora egyéniség egy miniszter, sokkal kevésbé engedheti meg magának, hogy eklektikus és reaktív legyen. Nálunk ez nem így van. Nálunk természetesen a minisztereiink is egyéniségek, és vannak prioritásaik, és ez így helyes. A személyiségeknek és a politikai áramlatoknak kell meghirdetniük a kulturális koncepciójukat. Magyarországon általában az a jellemző, hogy inkább sodródik a kulturális kormányzat.

– Egyáltalán: készülhet-e ilyen körülmények között kulturális stratégia?

– Nem tudom. De én nem is állítom, hogy a stratégia életszükséglet. Én arról beszéltem, hogy szükség van koncepcióra, stratégiai, távlati látásmódra, és annak hosszú-távon követhető művelési tervére. Ilyet ritkán lehet találni, de az országok többsége ritkán hiányolja. Még én sem hiányolom. Úgy gondolom: kegyelmi állapot, ha egy országnak van ilyen. Bár néha az a rossz, ha van ilyen. A rendszerváltás évtizedében a kelet-európai országok egy részében volt egy kényszer, hogy dolgozzuk ki az új rendnek megfelelő kulturális politikát. És ezt magas szintű dokumentumba nyomták fel. És ez a kényszer többnyire eléggé használhatatlan dolgokat szült. Ez mindegyik országban úgy nézett ki, hogy „a következő két darab súlyponti elemünk van: a kulturális örökség megőrzése és a tehetségek felkarolása” – s ezeket a maguktól értetődő dolgokat meglehetősen körülményesen adták elő. Gyakran formálisan létezik ugyan stratégia, de valójában olyan, mintha nem lenne. Ettől még az az ország a kulturális ügyeit intézheti ügyesebben, de ügyetlenebbül is. A kormányon nagyon sok múlik. Bár Angliában a kulturális miniszterek ritkán közismert személyiségek.

– A beszélgetés végén engedjen meg egy személyes kérdést: mi az, amit ön fogyaszt a kulturális palettáról?

– Amit fogyasztok, az nem következik abból, hogy kulturális területen dolgozom. Ma este például hangversenyre megyek, de nem vagyok „ádáz” klasszikus zenei koncertlátogató. De reménykedem abban: a ma este is egy olyan élményt ad majd, ami igazán önmagáért való, ami az életnek egy másik dimenzióját adja. E tekintetben eléggé mindenevő vagyok. A populáris kultúrának egy részét is nagyon szeretem. Norah Jones két évvel ezelőtt hallottam először, és nagyon szeretem, bármikor felismerem a hangját, még egy áruházi forgatagban is. Családi háttértem, meg tán alkatom miatt is nem vagyok teljes értékű magaskultúra-fogyasztó, vannak olyan tartományok, amelyek előttem nem nyílnak meg. Wagner zenéjével hiába kísérleteztem, nem tudtam hozzá közel kerülni. Az irodalomban is így van: nem járatom le magam azzal, hogy megnevezek olyan regényeket, amelyekről lefordultam. Szeretem például a mai cigány folkzenét, a Kalyi Jagot, az Ando Dromot. Emellett viszont még az átlagnál is inkább sznob vagyok olyan értelemben, hogy irritál a gagy, a színvonaltalanság. Az, ami sokak életében a kikapcsolódást jelenti, számomra idegen, s talán illetlen módon távol tartom magam tőle.

Sághy Erna

A HATÁRMEZSGYÉN TÚL

Beszélgetés a szemléletváltásról Újfalusi Gáborral, az OKM vezető főtanácsosával

Újfalusi Gábor az Oktatási és Kulturális Minisztérium közművelődési főosztályának öt éve munkatársa, vezető főtanácsosa. Munkaterületének egy részét „örökölte”: a népfőiskolai mozgalom támogatási ügyeit, a Fonót és a táncháztalálkozót, a környezettudatos nevelést (éppen öt évvel ezelőtt került a minisztériumhoz az állatkerteknek nyújtandó műszaki - technikai fejlesztési pénz koordinálási feladata). Három éve hozzá tartozik a Hagyományok Háza felügyelete, általános ügyeinek képviselője. Munkakörének új területei a vidékfejlesztéshez kapcsolódnak.

Újfalusi Gábor: Szerencsém volt, mint az életben nagyon sokszor, mert több éve vagy évtizede itt dolgozó kollégáim helyettesítése révén szinte minden munkaterületen dolgoztam fél évig, három hónapig. Amolyan jolly jokernek használtak, így majdnem minden területet megismerhettem. A munkaköröm öröklött része tehát mozaikokból áll, mert egyedi igények szerinti foglalatosságot igényelnek, nem összefüggőek. Ám azóta több, szívemnek tetsző, átfogó program elindításában és sikeres működtetésében veszek részt. A Közkincs Hitel Programban a vidékfejlesztés, a kulturális vidékfejlesztés infrastrukturális feladatköre az enyém. Szintén vidékfejlesztési programcsomag a Pankkk, amely az ifjúság kulturális esélyeinek a problémakörével foglalkozik.

Kálóczy Katalin: Korábban hosszú ideig intézményvezető voltál. Milyen szemléletváltást idézett elő nálad az, hogy gyakorló – hadd használjam a szót – népművelőből köztisztviselő, tehát a jogalkotáshoz, a végrehajtáshoz közel álló szakember lett belőled?

Újfalusi Gábor: Nem volt ez már korábban sem idegen tőlem. Az intézményvezetői munkakörben megvan ez a kettősség. Ahhoz, hogy egy igazgató valóra tudja váltani a kis közösségeivel együtt szőtt álmait (hiszen hosszú órákat beszélgettünk arról, hogy milyen lenne az ideális, jó programsorozat, hova, merre haladjunk, hogyan szemléljük a világot), olyan tudás kellett, amellyel ezeknek a feltételeit meg tudja teremteni az ember. Számomra a népművelő amúgy is köztes feladatot ellátó ember: érzékeli, összegyűjti az igényeket, utána pedig a saját készségei, képességei segítségével részt vesz annak a feltételrendszernek a megteremtésében, amelyben az adott közösség saját közegében jól érzi magát és fejlődni is tud.

Mint az Almássy téri Szabadidőközpont igazgatójának a teljes népművelői munkám jelentős hányada arról szólt, hogy megteremtsem ezeket a feltételeket az intézményben zajló programok számára. Minden gyakorló intézményvezető megerősítheti, hogy ebben a műszaki problémáktól kezdve a jogi, a munkajogi problémákon át, a gazdasági problémákig minden előfordul. Minden döntés-előkészítésnek a 90 százaléka ebből tevődik össze.

Kálóczy Katalin: Milyennek találtad akkoriban azt a jogi környezetet, az általuk megszabott feltételeket, amely a munkád nagymértékben befolyásolta?

Újfalusi Gábor: Nagyon sokszor ütköztünk falba. Ez azt jelezte, hogy a közművelődési intézmények, főleg az önkormányzati intézmények számára nehézkes, bürokratikus viszonyokat teremt a jogi háttér, ilyenformán gátolva a fejlődést. Persze az élet akkor is túllép rajtuk. A közművelődési programok, a közművelődésben megragadható közösségek, a prog-

ramszerkezési technikák jobbára a civil szférához kapcsolódnak. Az intézmény állami szabályozás alá esik, fenntartója az önkormányzat. Költségvetésből gazdálkodóként vastag fal veszi körül. Ez azt jelenti: nem az a lényeges, hogyan tudsz jobban, hatékonyabban működni, hanem az, hogyan szabályosabb. A szabályok a közművelődési tevékenység lényegének válhatnak gátjaivá.

Intézményvezetőként persze benne voltam azokban a körökben, ahol jelezni lehetett ezeket a problémákat, de a feltételeken nem tudtam változtatni. Ezen túlmenően pedig csak bosszankodni lehetett és olyan megoldásokat találni, amelyekkel ki lehetett kerülni ezeket az intézményi megkötöttségeket (például a szabadidőközpont mellett működő egyesület illetve alapítvány létrehozásával). Persze a határvonalainkon csak kis mértékben lehetett ilyen módon átlépni. Mit tehetünk mást? Leírtuk, jeleztük különböző fórumokon, de hát sem az érdekvédelmi szervezeteink, sem a szakmai szervezeteink nem elég erősek ahhoz, hogy törvénymódosítást, jogszabályváltoztatást kezdeményezhettünk.

Ezért kezdtem el harminc év terepen való munka után a minisztérium felé kacsingatni. Az volt a nem titkolt célom, hogy a bennem és a kollégáimban felgyülemlett tapasztalatokat, megoldásra váró kérdéseket valamilyen úton-módon, személyesen tudjam közvetíteni a minisztériumi szerkezetbe, eljárásrendbe. Hiszen – gondoltam én – azért van a minisztérium, hogy a feltételrendszereket figyelemmel kísérje, próbálja azokat az élethez igazítani. Ehhez van a jogosítványa, ebben illetékes, és vannak hozzá jó szakemberei, akik ezt meg is fogják tudni valósítani. Ezért aztán boldogan jöttem a minisztériumba. Fél évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy rájöjjenek, az élet itt sem egészen úgy zajlik, ahogyan elképzeltem. Azok a törekvések, hogy a szakmával való konzultáció alapján a jogszabályokat életszerűbbé tegyék, lassan és nehézkesen válhatnak valóra. Nem megkérdőjelezve a hivatali eljárás eredendő természetét, távolinak érzem egy olyan intézkedési mechanizmus kialakíthatóságát, amelynek nyomán az intézmények széles körben és hamar megérzik, hogy történt valami az érdekükben.

Kálóczy Katalin: Érzékeny területre tévedtünk. Ha elvonatkoztatunk kortól és helytől, egy minisztérium mint erre talált intézmény, hogyan képes a terepről, a szakmából érkező igényeket átfogalmazni a saját nyelvezetére, hogyan képes beilleszteni a saját szerkezetébe, és hogyan tudja azután az eredményt vissza-adni a szakmának?

Újfalusi Gábor: Tendenciákat tudok érzékeltetni. A minisztérium szemléletének, nyitottságának alapja a szakmai kezdeményezés, ennek fontos feltétele a kapcsolati tőke és a partnerség, amely jellemzi is a szakfőosztályunkat. A napi kontaktus, a napi kapcsolat ad esélyt arra, hogy a szakmai anomáliákat meg tudjuk fogalmazni, és feloldásukra közös javaslatot fogalmazunk meg.

Kálóczy Katalin: Melyek az élő kapcsolat csatornái?

Újfalusi Gábor: A közművelődési főosztály közvetlen kapcsolatot tart fenn országos civil szakmai szervezeteinkkel – a Magyar Népművelők Egyesületével, a Művelődési Intézmények Országos Szövetségével, a Kulturális Központok Országos Szövetségével stb. – és a megyei intézményhálózatunkkal,

amelyek a megyei szolgáltató/tanácsadó/módszertani intézetek. Velük jó kapcsolatot építettünk ki. E hálózatnak a csúcsszervei a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus és a Hagyományok Háza, a két saját intézményünk. Háttérintézményi szerepkörükben sok feladatot előretolt bástyaként, másokat kezdeményezőként oldanak meg: javaslatokat dolgoznak ki, elemzéseket, összehasonlításokat készítenek, eredményeket adnak közre stb.

Természetesen országos konferenciákon, regionális vagy megyei rendezvényeken intézményekkel is találkozunk, és ilyenkor derül ki: sok helyen nem is tudnak a főosztály létezéséről, tevékenységéről, törekvéseiről, eredményeiről. Jómagam a budapesti népművelőket és a budapesti intézményeket ismerem jobban, naponta találkozom velük, tudok a programjaikról, hiszen ebben a városban élek. Értelmezési problémákkal szembesülök, túlhaladott konfliktusokkal találkozom, amelyek egyrészt rossz kommunikációra utalnak, másrészt viszont arra a téves beidegződésre, hogy mit tehet a minisztérium. Sokan vannak, akik a minisztériumra mint mindenható szervezetre gondolnak. „Felmegyek a miniszterhez” – 1954-es mozifilm! –, gondolják, elmondom a panaszaomat, s ott majd megoldják. S az illető szépen hazamegy, mert elintézte. De ez nem működik. Demokráciánk szép eredménye az önkormányzatiság. Kollégáinknak az önkormányzati és a kulturális törvény megszabta feltételek között kell hatékonyan lenniük. Nem lehet kikerülni a fenntartót, és a működési zavart bepanaszolni a minisztériumnak.

Kálóczy Katalin: Paternalista reflex?

Újfalusi Gábor: Igen. Azt gondolom, hogy helyi ügyekben helyben, a helyi közösségben, a helyi közösség támogatásával kell kiverelkedni, kikényszeríteni és kihasználni a lehetőségeket és a törvény betűjét, a törvényt érvényesítve dolgozni. A minisztérium számára pedig olyan jellegű problémákat kell megjeleníteni – a szakmai szervezeteken és a megyei intézményeken keresztül –, amelyek hosszabb távra és az általános feltételrendszerre vonatkoznak, legyen szó akár gazdálkodásról, akár forrásbővítésről. Optimális esetben, országos léptékben, egy minisztérium ezekkel foglalkozik. Nem egyedi levelezésekkel tölt el munkaórát, hanem ernyőt képez közösségek, intézmények és tevékenységek fölött.

Kálóczy Katalin: A közművelődési főosztály működésében milyen az arány a kezdeményező és a követő magatartás között?

Újfalusi Gábor: Kedvezően alakul. Az elmúlt egy-másfél évben a korábbiól jelentősen eltérő szemlélettel dolgozunk. Ez abból fakad, hogy fejlesztési lehetőségek, európai uniós források nyíltak meg előttünk. Az itt töltött öt évemből háromban arra volt lehetőség, hogy „követő magatartást” folytassunk. Kevés időt, kevés energiát fordítottunk a kezdeményezésre. Hagyományos, régi elosztási rend alapján működött a főosztály költségvetése is. A támogatási keret sokat segített a szakmának, sokan számítottak rá. Jól jött az a pénz. A baj az volt, hogy a támogatás szűk kört érintett, semmiféle újdonságot nem engedett be a rendszerbe, hiszen akkor borult volna az egész, megoldhatatlan problémát okoztunk volna: kit húzunk ki, kit nem? Ez a rendszer azt sugallta, hogy a gondot mindig a kevés a pénz okozza, hiszen ha az egyik évben van egy adott összeg, a következő évben az már kevés. Az így keletkezett feszültség feloldásához további pénzt kell szerezni. Ebben a mókuserékben elfedtük az igazi problémát: nem a pénz mennyiségéről van alapvetően szó, hanem a pénz elosztásának a módjáról.

Én azt gondolom, hogy ha megmaradt volna ez a régi folyamat, akkor a jelenlegi gazdasági helyzetben, támogatási keretösszeg híján, főképp leveleket írogatnánk: sajnálom, nem tudunk segíteni, mert a költségvetés nem engedi meg. A reaktív, nem kezdeményező, hanem csak lebonyolító - elosztó főosztályi tevékenység konzerválta volna az igazgatás korszerűtlen gyakorlatát.

Az állam szerepe, véleményem szerint, más. Ezt fölismerve, egy-másfél évvel ezelőtt nagyon keményen csatasorba álltunk: mi kezdeményezünk, szakmai koncepcióval, hosszú távú stratégiával egy szakmafejlesztési folyamat élére állunk. (Ami természetesen nem zárja ki a további szakmai vitákat, a módosításokat.) Kezdeményező magatartásunk célja, hogy el kell adni magunkat, a portékánkat, el kell érniünk bizonyos forrásokhoz, mozgósítani kell a szakmában meglévő erőket.

A fejlesztési osztályunk fő feladata a közművelődés jövőjével kapcsolatos lehetőségek, többletforrások feltárása és olyan kommunikációs alap megteremtése, amellyel a népművelő kollégáim élni tudnak. Ez számunkra is tanulási folyamat volt, rengeteg energiánk fekszik benne. Nagyon sok fórumon, konzultáción érlelődött a fejlesztési elképzelés. Hosszú, izgalmas időszak volt, amely most a vége felé tart, legalábbis, ami a források megszerzését illeti. Maga a fejlesztés sosem zárul le. A mindig megújuló, állandóan csiszolandó s állandóan változó kidolgozó stratégiáknak előbb-utóbb mindenhol meg kell születniük. A közművelődési főosztály elfogadott stratégiájával közelebb jutottunk ahhoz, hogy bekapcsolódjunk az országos fejlesztések vérkeringésébe. A mi szakmánk eddig kimaradt a területfejlesztési források fejlesztési célcsoportjából. Ezen kívántunk változtatni.

Két évvel ezelőtt tettük meg az első sikeres lépésünket. Közkins bizottságokat hoztunk létre, amelyek a Regionális Fejlesztési Tanácsoknak az állandó bizottságai lettek. A főosztály kezdeményezte a Közkins programot. Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy az összes közművelődési szakember, az összes kolléga úgy fordulhat a saját régiós fejlesztési tanácsának e bizottságához, hogy az az ő ügyeivel is foglalkozni fog. Ez a lépés jelentette a szemléletváltást, a más jellegű államigazgatási munka kezdetét. Most is nagyon izgalmas időszakot élünk, most a kistérségekben fog létrejönni ugyanez.

Kálóczy Katalin: Lehet, hogy anakronisztikus kérdést teszek föl. A közművelődés eredendően nagyon is lokális természetű, tehát szűkebb térhez, többnyire kis helyhez, kisközséghez kötődik, még az abból kifejlődő, kinövő nagyobb szabású rendezvény, program is azon nyugszik. Lehet-e akkor velük kapcsolatban országos stratégiáról szólni, lehet-e egy teljesen másfajta gondolkodással irányítottaságról, központi gondolatról beszélni, amikor a közösség önszerveződő tevékenységének eredeti természete nem ilyen?

Újfalusi Gábor: Nagyon jó a kérdés. Ugyanis pontosan itt van az a határmezsgye, ahol tényleg megtörtént a szemléletváltás. A korábbi államigazgatási gyakorlat a maga központi támogatásaival sokkal jobban beleszólt a helyi tevékenységekbe, mint a mostani. Ma nincs ilyen, hisz csak helyi ügyekről lehet szó. Csak az a jó közművelődési forma, amelyet a helyiek akarnak. Nem lehet fölülről irányítani, mozgalmat kezdeményezni, hanem a meglévőket lehet esélyhez juttatni, lehetőségekkel helyzetbe hozni.

Jól dolgozik egy helyi Közkins bizottság például, ha tudja, hogy a régió három megyéjében hatvan, egyfelé tartó kezdemé-

nyezés van, és azt támogatja. Ekkor a három megyében hatalmas programsorozatok zajlanak le. Ettől a helyi közösség jobban érzi magát, jó közérzettel van otthon, szereti, amit csinál. Őket segíti a helyi politika, a helyi támogatási rendszer.

A minisztériumnak viszont nem dolga, hogy programokat találjon ki az emberek számára, hogy megítélje, mely rendezvények jók, mivel foglalkozzék a helyi közösség. Ehelyett lehetőségeket kell adnunk a számukra, hadd tegyék, ami számukra fontos. Magyarul: amikor azt mondom, hogy a kistérségek együttműködését, partnerségét próbáljuk segíteni, próbáljuk animálni, akkor a már látható folyamatok elindulásához adjuk meg a kezdő energiát. Azt kell segítenünk, ami mindenhol, országosan egyformán fontos. Ennek szellemében született meg például a kistérségi kerekasztal (Közkincs kerekasztal) ötletünk. Legyen lehetősége az adott közösségnek elgondolkodni közös kulturális tennivalóin. Itt az állam minden résztvevő számára egyenlő esélyről igyekszik gondoskodni. Ez a lokalitás és a globalitás közti partneri viszony, együttműködés, amely végre nem arról szól, hogy a globális elsöpri, ledönti a lokálist.

Kálóczy Katalin: Beszélgetésünk utolsó részében a saját területéről szeretnék faggatni. Arról, hogy ott milyen folyamatok indultak el az új szemlélet jegyében. Elég tág munkaterületet kaptál. És ahogy magad mondtad, egy része szilánkszerűen adódik csak össze. Melyikben milyen fejlesztési folyamatokat sikerült elindítani vagy megerősíteni?

Újfalusi Gábor: Szám szerint talán kevés, de fontos eredmény született, amelyekről azt remélem, hogy hosszú távon is láthatók és hasznosak lesznek. Az egyik legfontosabb az állatkertekkel kapcsolatos. Megszállott szakemberek csapatával találkoztam, akiknek az élete az állattartás, a fajok megőrzése, a fenntartható fejlődés, a környezeti nevelés és ezek komplex megvalósítása, ami azután a látogatók élményeiben érvényesül. Egy öt éves program végén járunk, amelynek során az állatkertjeink láthatóan megújultak. Bárhol, bármelyik állatkertünkre igaz: a fejlesztések szembeszökőek, megjelennek az állattartás korszerűsödésében, a ketrecek lebontásában, az élménytetések, látványtetések megvalósításában, azokban a programokban, amelyek a látogatókat egy kicsit közelebb hozzák az élővilághoz. Nőtt is az állatkertek látogatottsága.

A másik és számomra mindig alapvető tevékenység – amiért „érdemes élni” – a fiatalssággal való foglalkozás. Fontos számomra, hogy mit mondanak a tizen- és huszonevesek arról, amit mi gondolunk. Jó megfürdetni a gondolatainkat az övékben, véleményükből rengeteg okos ötlet születik. A Pankkk (Program a Nemzeti Kortárs Könnyűzenei Kultúráért) programunk a kortárs könnyűzene támogatását tűzte ki célul (nem a zenei irányzatot jelöli tehát, hanem rövidítés). Elindulásakor sokan rossz véget jósoltak neki, mondván: miért kell az üvöltő rockzenét egyáltalán támogatni, hát az nem is kultúra, nem is érték, fogalmunk sincs arról, hogy mekkora kárt okoz és így tovább. Pedig nagy szerepe van a zenének a fiatal emberek szocializációjában. Az ő saját zenéjüknek. Minden korcsoportnak megvolt a saját kis klubrendszere, a saját zenéje, az övé, amelynek épp az a lényege, hogy eltér az előző generációtól. Ha ebben megerősítjük őket, esély lesz arra, hogy ki tudjuk húzni a diszkóból a fiatalokat. Az üzleti élet átvette az egész korosztályt, elvitte őket a „szombat esti lázba”, a könnyű, gyors szórakozásba, a pénteki, szombati nagy mulatásba. A Pankkk program nem tud és nem is akar versenyezni

a piaci, üzleti világgal, hanem alternatívát kínál. Azt az alternatívát, hogy legyen egy hely a faluban és bárhol másutt, ahova a fiatalok be tudnak menni, ahol a saját kortárs csoportjukból alakul és játszik egy zenekar. Azt a zenét játssza, ami az övék, arról is beszélgetnek, miközben óhatatlanul előkerülnek a világ dolgai. Lehet, hogy a következő héten már kiállítást rendeznek ugyanabban a térben vagy klubban, ahol a zene miatt összejöttek. A Pankkkot ezért tartom fontos és nagyon sikeres programnak. Szeretnénk is a művelődési házakba beszuszakolni, hogy újra legyenek ifjúsági klubjaik. Az első évben nem volt áttörés, de most úgy látom, hogy sokkal nagyobb számban fognak beszállni a művelődési házak, ha júniusban meghirdetjük a második évadot. A visszajelzések alapján a Pankkk sikertörténet.

A harmadik eredmény – és mind közül ez a legfontosabb –, hogy folytatódik a főosztályi fejlesztési folyamat, amelynek kidolgozásában részt vehetek. Hosszú távú, a minisztériumi szinthez illő programokat alkotunk, amelyekből a közművelődési szakma profitálhat. Ezért érdemes dolgozni, mert hiszen nem csak a forrásokról van szó, hanem a szakma fennmaradási, megmaradási esélyeinek megerősítéséről. Legyen bármilyen gazdasági megszorítás, gondolkozzék bárhogyan is egy önkormányzat, a közösségeknek szükségük van közös kulturális tevékenységekre, közösségi terekre, művelődési házakra, amelyekhez szakember, népművelő kell, és amelyhez a minisztérium közművelődési főosztálya is kell.

Kálóczy Katalin

EU és kultúra - A Magyar Kulturális Stratégia nemzetközi vonatkozása

A **Kulturális Stratégiai Bizottság** munkájának eredményeként 2004 júliusában született meg a **Magyar Kulturális Stratégia** című munkaanyag, amely a hazai kultúrával kapcsolatos legfontosabb fejlődési irányokat hivatott előrevetíteni. A szakértői testületben a honi kulturális élet számos prominens alakja vállalt feladatot, s a munkát a Nemzeti Kulturális Alapprogram elnöke, Harsányi László vezette.

A megalkotott kulturális stratégia időhorizontja 2013., ezáltal összekapcsolható az Európai Unió tervezési programjával, valamint az ahhoz illeszkedő Második Nemzeti Fejlesztési Tervvel. Lényeges kiemelni, hogy a stratégia semmiképp sem tekinthető a kulturális területre vonatkoztatható teendők teljes körű katalógusának, s elsősorban azokat a pontokat emeli ki, ahol a következő években a leginkább igény és esély lesz minőségi váltásra és strukturális átrendeződésre. Összefoglalónk az alábbiakban tovább szűkíti a felvetett témák körét, s kizárólag a munkaanyag nemzetközi vonatkozású részeinek bemutatását célozza meg.

A stratégia első fejezete „Helyzetkép és alaptrendek” címen egyfajta alapot kíván biztosítani a később kifejtettekhez, s egyebek mellett taglalja a kulturális globalizációban rejlő veszélyeket és lehetőségeket is. Szintén kiemelendők a hazánk uniós tagságából eredő döntéshozatali változások, amelyek végsősoron a hagyományos nemzetállami kulturális politika lehetőségeit csökkentik. Ezek alapján a döntési jogkörök egy része Brüsszelbe, másik – jelentősebb – része pedig a régiók és kistérségek hatókörébe kerül át. Az EU-csatlakozás továbbá újrendezi a kapcsolatokat a Kárpát-medencében: új típusú gondok jelenhetnek meg, de a harmonikusabb kulturális együttélés esélyei is nőnek.

A munkaanyag második fejezete a „Stratégiai célok, értékelvek, prioritások” címet kapta, s itt kerül kifejtésre a kulturális stratégia alapvető célrendszere. A fő feladatokat az esélyteremtés, az érték- és hagyományörzés valamint az új értékek létrehozásának céljai mentén határozták meg, s mindezt **nyolc stratégiai fejlesztési irány** hivatott biztosítani. A stratégiai irányok közül nemzetközi szempontból három emelhető ki, így a továbbiakban ezek rövid bemutatása következik:

1. stratégiai irány: A kulturális vidékfejlesztés programja A program alapvetése, hogy kiemelt fejlesztésre szorul mindazon település (vagy településrész), ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el az országos átlag 75%-át. Az uniós fejlesztési források elnyerése rendkívül fontos finanszírozási lehetőségeket nyithat meg, s ehhez egyrészt regionális szintű szakmai tanácsadó irodák megnyitására, másrészt kistérségi kulturális fejlesztési stratégiai tervekre, harmadrészt a tervek létrehozó helyi kulturális fejlesztési grémiumok intézményes működési támogatására van szükség. A fejlesztési célok szempontjából fontos, hogy (az egységes nemzeti kulturális arculat megtartása mellett) az egyes régiók és kistérségek kulturális sajátosságaik mind teljesebb kibontásával helyi térségi arculatot alakítsanak ki, ezáltal növelve esélyeiket a belföldi és uniós forrásokért folyó versenyben. Szintén ezen stratégiai irányhoz tartozik az ún. **Peremvidék Program**, amely a határ menti kulturális együttműködést hivatott célzottan fejleszteni.

6. stratégiai irány: A magyar tehetség helyzetbe hozása itthon és külföldön

Ezen stratégiai irány a magyar csúcstehetségek hazai és nemzetközi menedzselésének fejlődését célozza meg, s elsőrendű célként kezeli a hazánkra jellemző, a magyar kultúra nemzetközi

emblémájának számító műhelyek, irányzatok, műfajok és alkotások sikerre vitelét. A kiemelt teendők között az ösztöndíjrendszer hatékonyságának fejlesztése mellett megtalálható az a törekvés is, hogy a kulturális diplomácia cél- és eszközszerében jobban érvényesüljön a kimagasló tehetségek útjának egyengetése. A stratégia a hatékonyság ezirányú javítását elsősorban a két-évenként készítendő részletes elemzésekkel látja biztosíthatónak.

8. stratégiai irány: A kultúra mint gazdaság- és versenyelőny

A stratégia megalkotói fontosnak tartották leszögezni, hogy a jól menedzselte kultúra nemcsak a szabadidő eltöltését gazdagítja, hanem adott esetben a kincstárat is, ezáltal a kultúrával mint növekvő jelentőségű nemzeti erőforrással is számolni kell. Az idegenforgalom világszerte feltörekvő gazdasági ágazat, s ezen belül mindenütt növekszik a kulturális komponens szerepe, így a Magyarországról kialakított turistacsalogató imázs esetében is történt ez irányú elmozdulás. Mindezek mellett egyértelműen ki kell aknázni azt a kivételes körülményt, hogy 2010-ben egy magyar (és egy német) város lesz Európa Kulturális Fővárosa [eu_kult_fov.php], s ennek érdekében is erősíteni kell a kulturális dimenzió szervezett képviseletét mind a nemzeti turisztikai stratégia-alkotás során, mind a **Nemzeti Fejlesztési Terv** előkészítési folyamatában. A stratégia ugyancsak kiemeli, hogy az eddigienél több figyelmet kell fordítani a művészeket és műalkotásokat érintő munkajogi, adózási és egyéb szabályozókra, s az EU-ban ilyen téren létrejövő kezdeményezések esetében is aktív részvételt sürget.

A munkaanyag harmadik fejezete a kulturális politika eszköztárát vizsgálja, s előtérbe helyezi az uniós tagságban rejlő adottságok jobb kiaknázásának követelményét. Bár az EU közvetlenül nem determinálja a nemzeti kulturális politikákat, s konkrétan a magyar kulturális stratégiát, közvetve mégis hatást gyakorol rá. A magyar kultúra képviselői ugyanis már a csatlakozás előtti években is rengeteget profitáltak az Unióból, s a lehetőségek (leginkább a Kultúra 2000 [eu_k2000.php] keretprogram által biztosított együttműködési pályázatok segítségével) a tagsággal tovább bővültek.

A hazánkba áramló uniós források többsége a területi felzárkóztatási és kiegyenlítő alapokból kerül ki, így az ebbe a körbe tartozó, a kultúrához kapcsolódó támogatások megítélésében döntő szerepe van a Nemzeti Fejlesztési Tervnek, s ezáltal a kulturális kormányzat érdekvégyesítési képességének egyaránt. A két központ (Brüsszel és a nemzeti kormányok) által megadott prioritások mellett azonban jelentős mozgásteret marad a helyi (regionális és egyéb) tényezőknek is.

A fejezet (és egyben a stratégia érdemi részének) lezárásaként az egyre növekvő jelentőségű, s a diplomácia egyéb (politikai, gazdasági, turisztikai stb.) területeihez szervesen kapcsolódó kulturális diplomáciai feladatok kerülnek kifejtésre. Ezek alapján a nemzeti kulturális promóció (pl. a külföldi magyar intézetek) primátusának megőrzésével egyidejűleg hazánkban növekvő részt kell vállalnia az európai kulturális együttműködésből is. A hazai kultúra népszerűsítésében lényeges feladatként kerül megemlíteni a nemzeti irodalmak intézményes támogatása, valamint a virtuális térben rejlő lehetőségek jobb kihasználása. A stratégia végül utal arra a megnövekedett felelősségre, amely az Uniót kívül maradó magyarsággal kapcsolatos (elsősorban kulturális jellegű) feladatokhoz kapcsolódik, s itt fokozott anyanyelvi szerepvállalást irányoz elő.

Kultúrpoint Iroda

A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS KÍVÁNATOS SZERVEZETE

1. Álláspont*

A közösségi művelődés a társadalmi előrehaladás motorja és biztosítója, a polgárok bátorításának, cselekvőképességük, ítéletalkotásuk és együttműködésük fejlesztésének egyik legfontosabb módja és eszköze. A közösségi művelődés lehetőségeinek és feltételeinek megteremtését, mindenütt elérhető és funkcionáló intézményeit a társadalompolitika lényeges részének ítéljük azért, mert működésük során az állam által fontosnak deklarált értékeket teremtenek. Éppen ez az értékteremtés indokolja az intézményrendszer és szakemberei/alkalmazottai folyamatos anyagi támogatásának garanciáját.

A jelen szövegben tárgyalt intézmények jellemző tevékenységének gyűjtőnévére nem a polgárosodással egy idejű népművelés szót alkalmazzuk, mert azt a pártállami idők kellő mértékben lejáratották. Mint közismert, az ekként megnevezett munka sematikuságát érzékelve a '70-es évek elejétől közművelődés névvel illették ezt a tevékenységet. Miután később mindkettő magán viselte a pártállam felülről szervezettségét és ideologikusságát, a rendszerváltozás idején, az 1945-1948-ban használt szabadművelődés szó felváltásával, majd azt követően a művelődésszervezés, kultúraterjesztés, kulturális/művelődési menedzsment szókapcsolatokkal próbálták újra elnevezni. Véltetően hasonló célt szolgál a mai kultuszminisztérium által, ugyanezen tevékenységek gyűjtőneveként manapság ajánlott közkultúra kifejezés. Az alábbiakban mindezeket a közösségi művelődés szókapcsolattal illetjük, elsősorban azért, mert az általa jelzett tevékenységfélék legkisebb közös többszörösének az önkéntesen vállalt művelődési folyamatokban való együttes részvételt érezzük.

Hangsúlyunk a művelődési folyamatokban való együttes részvételen van; így a kulturális hiánypótlás alkalmi-eseti rendezvényeit a közösségi művelődés részének nem, ám fontos érintkező területének tartjuk. Szerves részének ítéljük azonban az amatőr művészeti mozgalmak tevékenységformáit éppen úgy, mint az önkéntes felnőttképzés rendszeres folyamatait, vagy az értékőrző/értékteremtő szabadidő-eltöltés közös alkalmait.

Szövegünk összefoglalja a közösségi művelődés ma meglévő intézményeivel kapcsolatos tennivalókat, a közösségi művelődés lehetőségeinek fejlesztésével és mindezek koordinált segítségével kapcsolatos különféle feladatokat. Arról is szólunk, hogy miként lehet pótolni a közösségi művelődésre való lehetőség sok helyütt immár fél évszázados hiányát, és hogy a korábbi ez új struktúrák miképpen egészíthetők ki egymást különböző fokozatúnak minősíthető szolgáltatásaikkal.

Szövegünk a közösségi művelődés lehetőségeinek a közeli jövőben remélt kiteljesítése érdekében íródott. Nem az állam és

nem az önkormányzatok, nem az intézmények és nem a tevékenységet segítő szakemberek, a népművelők szempontjából tekinti át (bár mindezekre vonatkoztatja) a feladatokat, hanem a polgárok helybéli lehetőségeinek megteremtésére figyelmes elsősorban. Konceptciónk minden közösségi művelődési intézmény és érték megmentéséért, egyidejűleg az ebbéli hiányok mielőbbi pótlása érdekében fogalmazódott.

2. A közösségi művelődés harmonikus intézményi rendszere

Az egymással összehangolandó, egyidejűleg tudatosan bővítendő közösségi művelődési intézményrendszer valamennyi eleme már létezik Magyarországon.¹ Éppen emiatt reméljük, hogy a jelenlegi kaotikus állapotukat harmonikussá lehet átszerveznünk, hiszen igazán hatékony reformokat csak a csőrjűnkben már meglévő adottságokból lehet kifejleszteni.² Az a szándékunk, hogy mindenütt elérhető legyen az elsődleges közösségi tér, s hogy a nagyobb településeken, egyidejűleg a környékük polgárai számára is működjenek a közösségi művelődés differenciált szolgáltatásaira alkalmas másodlagos közösségi terek, sem mai kíváncsi.³ A harmonikusan kiépülő intézményi rendszer legfontosabb feltétele azonban az, hogy legyen elegendő szakember a fejlesztések fedezeteként. Van is. Nemcsak a népművelőként foglalkoztatottak egyre csökkenő száma miatt állásukat veszítették köréből számíthatunk régi - új munkavállalókra, hanem a képző intézmények által változatlan intenzitással tanított új szakemberek köréből is.

Kellő számú, a célnak megfelelő támogató intézkedés, néhány átalakított jogszabály, az intézmények regisztrációját követő akkreditációval hitelesített, annak alkalmankénti megújításával garantált szakmai teljesítmény, a mai keretekre épülő, bár némileg átalakítandó és gazdagabb finanszírozás eredményeképp néhány esztendő múltán (a kisebb településektől és intézményektől a nagyobbak felé haladva) az alábbi struktúra alakulhat ki.

2.1. Tanyaközpontokban és kistelepüléseken, illetőleg nagyobb települések bel- és külterületeinek szomszédsági léptékeiben a helyben lakók, a környékbeliek együttléte, találkozása, együttműködése és szabadidő-szervezése, az általuk igényelt és helyben megvalósítható művelődési folyamatok biztosítása céljából létrejött egyesület⁴ fenntartásában, a települési önkormányzat-

Beke Pál írását vitára szánjuk, a szerkesztőség várja a szakmai elképzeléseket a közösségi művelődés – kíváncsi – szervezetéről. (A szerk.)

* A koncepció kialakításában részt vállaltak a Lakitelek Népfőiskola Karácsony Sándor Kollégiumának hallgatói, illetőleg dr. Balázi Károly, Mészáros Zsuzsa, Monostori Éva és Pósfay Péter. A koncepció 2005/2006 folyamán több szakmai tanácskozáson is elhangzott, és átdolgozott/rövidített variációját *Mindannyiunk művelődési otthona* címen a Civil Szemle 2005/2-es (II. évfolyam, 2.) száma közölte. A teljes szöveg és mellékletei a www.szabadmuvelodes.hu c. honlapon olvashatók, ahol a koncepció folyamatos továbbfogalmazása/finomodása is nyomon követhető.

¹ A meglévő intézményi variációk és intézményi szövetségeik közismertek. A nyilvános közösségi művelődési intézményt működtető helybéli egyesületek (az utóbbi évtized különös szerveződése) azonban nem; ezekről lásd például Beke Pál Művelődési otthonok közösségi kézben, Szín, 2003. szeptember (8/4 szám), 1-6. old.

² Miklóssy Endre idézi Bibó Istvánt a Területi tervezés az államilapítástól napjainkig c. műve (Bp. Agroiinform Kiadó, 2004.) 66. oldalán.

³ Lásd erről például Beke Pál Művelődési otthonok Budapesten – ma és holnap, Kultúra és Közösség, 1975/4, 40-57. old., ill. A jövő művelődési otthonainak funkcióiról, Budapesti Népművelő, 1976/1-2, 9-14. old.

⁴ A kifejezeten e célra alakított helyi intézményműködtető egyesület alternatívája lehet a több- és különféle szabadidős tevékenységeket szervező, illetőleg a különféle művelődési aktivitásokat megszervező egyesületek intézményfenntartás céljából alakított konzorciuma. Nem zárható ki az sem, hogy a társadalmiasítottan működő nyilvános intézmény csak egy adott korosztályra (pl. az ifúságra) vagy csak egy adott társadalmi csoportra (pl. gazdák, nők stb.) legyen nyitott akkor, ha a többieknek is létrejön ugyanott valamiféle közösségi művelődési lehetőség.

tal kötött feladatátvállalás révén működő művelődési otthonok (a továbbiakban civil közösségi házak) sokasága, míg másutt, ám hasonló kis léptékben

2.2. a kistelepülések önkormányzatai által működtetett, de társulásuk révén közösen fizetett népművelővel üzemeltetett helyi művelődési otthonok együttesen jelenthetik az elsődleges rendszert, míg

2.3. a kistérségek székhelytelepülésein, a városokban, a megyei jogú városokban, a fővárosi kerületekben az önkormányzatok által választott működési mód szerint⁵ működtetett intézmény valósítja meg a közösségi művelődés másodlagos rendszerében igényelt tartalmakat (a szakember- és eszközigenyes amatőr művészeti csoportokat, szakköröket és klubokat, speciális képzési formákat stb.), és egyidejűleg ők gondoskodnak a kulturális hiánypótlás széles környéküket ellátó alkalmairól.

2.4. Valamennyi intézményt központilag regisztrálni kell; ezt követően lehet tagja valamelyik intézményi szövetségnek. A regisztrációt követően a szövetségek maguk dolgozzák ki a rájuk vonatkozó akkreditációs kívánalmakat és szempontokat. Az intézmények ezt követő akkreditálása elengedhetetlen feltétele a közpénzek későbbi elnyerésének, a rendszeres állami támogatásoknak. Az önkormányzati működtetésű intézményeket ezt követően a közösségi intézményműködtetési normatíva, a civil működtetésűeket ezen felül a civil intézmények működtetését részfinanszírozó alap segítheti; és amennyiben működésük során vállalkják, úgy részesülhetnek az állam által prioritizált tevékenységek megvalósítása érdekében létrehozandó intézményi szakmai tevékenységet részfinanszírozó alap támogatásából is.

2.5. A civil közösségi házakban megvalósuló tevékenységet is népművelő szakember segítse. Teheti egy intézményben, ekkor nyilván kevesebb fizetésért, és teheti több hasonló környékbeli egyesületi működtetésű intézményben dolgozva, s ekkor már teljes állású munkakörben. Alkalmazását a szakemberek alkalmazását részfinanszírozó alap könnyíthetné; munkaadója a civil közösségi házak regionális szövetsége. A feladat ellátására ez a szervezet szerződne a népművelő által kiszolgált, civil közösségi házat működtető helyi egyesülettel; ez a szervezet kapná a települések önkormányzataitól a népművelő bérének bizonyos hányadát, és ők szerződnenek a népművelők bérét részfinanszírozó leendő országos alapkezelővel is.

A fentiekben körülírt, harmonikusnak nevezett közösségi művelődési intézményrendszer kialakítását, a jelenlegi esetlegességek rendszerbe szervezését, az intézményi és szervezeti hiányok pótlását egymással szorosan összefüggő intézkedésekkel kell létrehozni. Az alábbiakban ezeket részletezzük.

3. Tennivalók a meglévő művelődési otthonok fejlesztése érdekében

3.1. A meglévő intézményi szövetségeket alkalmassá kell tenni tagintézményeik mindennapos szakmai ügyeinek, programjainak, munkájuknak elemzésére és segítésére; rokon tevékenységi körű szakembereik át- és továbbképzésének lebonyolítására; saját információs rendszerük kiépítésére és megjelenítésére; az adott típusú intézményeinek szakmai továbbfejlesztésére és az intéz-

ményrendszerre vonatkozó stratégiai munkára. Meg kell teremteni a meglévő országoson túl az intézményi szövetségek regionális szervezeteit is. Mindezeket olyan mértékű folyamatos állami finanszírozásban kell részesíteni, hogy feladataikat jó színvonalon megoldhassák, működésük személyi és tárgyi feltételeit megteremthessék.

Az állam az intézményi szövetségek elismerésével és munkájuk finanszírozásával egy jelenleg általa ellátott feladattól mentesül; támogatásukat éppen ez indokolja. Megjegyezzük, hogy az adott intézménytípus hasonló nagyságú és rokon funkciójú intézményeiben dolgozó, szakképzett és gyakorlott kollégáinknál senki sem tudhatja jobban, hogy saját tevékenységük színvonalas ellátásához és fejlesztéséhez mire miként van szükség. Természetes tehát, ha a saját magukból alkotott szövetségeket ruházzuk fel a rájuk vonatkoztatott cselekvéseket lehetővé tevő személyzettel és pénzzel.

A manapság funkcionáló intézményi szövetségek a következők: Általános Művelődési Központok Országos Egyesülete, Civil Községi Házak Magyarországi Egyesülete, Egyházi Közművelődési Egyesület, Gyermek- és Ifjúsági Házak Szövetsége, Közművelődési Társaságok Közhasznú Egyesülete, Kulturális Központok Országos Szövetsége, Művelődési Intézmények, Megyei és Regionális Szerveződések Országos Szövetsége, Területi Művelődési Intézmények Egyesülete, Vasas Művelődési Intézmények Szövetsége. Ide sorolhatjuk a Teleház Szövetséget is mint a közösségi művelődést szolgáló új intézményrendszer 'rendszergazdáját'. Kérdés, hogy a felsorolt, a '90-es évektől kialakult intézményszövetségi struktúra lefedie-e a művelődési otthonok teljességét? Kérdés az is, hogy miképpen tehető alkalmassá a későbbiekben tőlük megkívánt feladatok ellátására? – mindezekről e koncepció elfogadását követően a szakmának kell kikristályosított álláspontot megfogalmaznia éppen úgy, mint az intézményi szövetségek különböző fokozataiban alkalmazottak számára, szakmai munkájukat lehetővé tevő pénzigényről stb.

3.2. A művelődési otthonok központilag regisztráltak és az elvárható szakmai teljesítményük szerint akkreditáltak legyenek. Saját intézménytípusuk szövetsége tagjaként annak tagdíjat fizessenek. Az intézményi szövetségek saját tagintézményeikre (pl. a rájuk vonatkozó akkreditációs kívánalmakra, a tagintézményeiktől elvárható tevékenységbeli minimumra, a nyitvatartási időre, szakmai felszereltségükre, támogatottságuk arányára, szakmai foglalkoztatottjaik számára stb.) *kötelező érvényű döntéseket* hozzanak; azokat a települési önkormányzatok és a kulturális kormányzat egyaránt vegyék figyelembe.

Míg az intézmények regisztrációja kötelező lépés, az intézményi szövetségi tagság és az épület- és tevékenységakkreditálás helyi döntés (kérelem) alapján történne, bár, mint említettük, ez elengedhetetlen feltétele a közpénzek későbbi elnyerésének, a rendszeres állami támogatásoknak. A koncepció bevezetését követő néhány hónapban (mint erre már utaltunk) az intézményi szövetségek dolgoznak ki a vonatkozó részleteket⁶, majd a még kifejtendő leendő szakmai egyeztető fórumok egyetértése esetén annak alkalmazását a kultuszminisztérium rendelné el. Az akkreditált intézmények intézményi szövetségekként (tulajdonképpen intézménytípu-

⁵ Az önkormányzati intézményműködtetés lehet hagyományos, lehet közhasznú társaság (non-profit kft), esetleg közalapítvány formájú, de természetesen ezek is működtethetők a helyi egyesületek konzorciuma által különösen, ha a településen erős és jelentős a kulturális/művelődési civil szervezettség.

⁶ A különféle nagyságú, hatókörű és teljesítményű közösségi művelődési intézmények akkreditálásáról a mellékletben rögzítettünk kiindulási szempontokat.

sonként) elkülönített hivatalos listáit ezt követően ugyan csak a kulturális minisztérium vezetné. Ezeket, az új bejegyzésekkel folyamatosan bővített nyilvántartásokat minden esztendő augusztus végén zárják le; így a következő éves állami költségvetés számára még tervezési időszakban rögzíthető a támogatandó intézmények száma.

3.3. Egy adott települési önkormányzat nemcsak azért tartja fenn intézményét, mert teljesítményét saját települése polgáira nézvést fontosnak tartja, hanem azért is, mert annak működtetésével az állam által fontosnak ítélt feladatot valósít meg. Az államnak úgy kell elismernie a települések ebbéli feladatmegvalósítását, hogy arra külön támogatást biztosít. **Az önkormányzatok az általuk működtetett, regisztrált és akkreditált intézményeik után tehát a működtetést könnyítő közösségi intézményműködtetési normatívában részesüljenek⁷.**

3.4. Az önkormányzat saját anyagi támogatásával egyidejűleg intézményétől különféle, általa megkívánt szakmai cselekvések megoldását/végrehajtását kérheti. **Az államnak is legyen joga, hogy az általa helyben kívánatosnak ítélt szakmai teljesítmények helybéli megvalósítását szorgalmazza.** Ezt azonban külön finanszírozni kell. Bevezetendőnek tartunk tehát egy olyan 'tevékenységfinanszírozási alapot', amely az állam közösségi művelődésbeli prioritásait megvalósítóknak külön támogatást ad.

3.5. Az intézmények szakmai alkalmazottait csak az esetükben illetékes szakmai szövetség egyetértésével lehessen kinevezni. Felmentésük is csak hozzájárulásukkal történjék.

4. Tennivalók az intézményhiányos települési perifériákon

A közösségi művelődés szempontjából intézményhiányos kistelepüléseken, községekben és nagyközségekben, a kisvárosok, a városok, a nagyvárosok és a fővárosi kerületek szomszésgaiban és perifériáin

4.1. a helyi közösségi művelődési feladat megvalósítására, a helyi közösségi művelődésre lehetőséget adó intézmény működtetésére az érdeklődő és elkötelezett helybeliekből álló egyesület és/vagy egyesületi szövetség szerződjön az önkormányzattal, és civil közösségi házként elnevezett akkreditált intézménnyel pótolják e hiányt. Az intézményműködtető egyesületek az épület üzemeltetésével kapcsolatos kiadásai mérséklésére (hiszen az állam által célként felvállalt feladatot oldanak meg) az újólag létrehozandó civil intézmények működtetését részfinanszírozó alapról rendszeres támogatást kapjanak.

A civil közösségi házak a helyben lakók által megkívánt művelődési, szabadidőt szervező szakmai munka elvégzésére, akár a környékbeli rokon szerveződésekkel társulva népművelőt foglalkoztassanak. A népművelő bérét az alkalmazó egyesület(ek) bevételeiből, az érintett települési önkormányzatok e célra adott résztámogatásából, valamint az állam e célból létrehozott, a szakemberek alkalmazását részfinanszírozó alapjából kapja.

Az intézményt helyben működtető egyesületek közös feladataik együttes elvégzésére, sajátos érdekeik képviseletére és érvényesítésére (a többi művelődési otthonhoz hasonlóan) az együttműködésüket is biztosító kistáji, regionális és országos intézményi szövetséget alkotnak.

4.2. Amennyiben a helybéli szervezőerő önmagától nem jelenik meg, tehát a polgárok ebbéli hiányérzete és/vagy cselekvőkészsége egyelőre nem követel önálló működési helyszínt, ám a település képviselő-testülete a közösségi művelődés in-

tezményesített lehetőségét meg akarja teremteni, úgy a környező települések mindegyikén nyilván meglévő bezárt intézmények (ennek hiányában az e célra átalakított új közösségi terek) működtetésére a kis önkormányzatok egymással társulva közösen alkalmazzanak népművelőt. A „közös” népművelővel segített, a települések által önállóan fenntartott helyi intézmények természetesen jogosultak a közösségi intézményműködtetési normatívára, ami egyrészt fenntartásukat könnyíti, másrészt a működtetésre való hajlandóságot növelheti. Az így működő művelődési otthonok a számukra megfelelő intézményi szövetség tagjai lehetnek.

Egy-egy apró falu (városi szomszédság vagy periféria) vélhetően nem tud eltartani egy függetlenített szakembert, több azonban már igen. Egyidejűleg az is valószínű, hogy míg egy település esetében tennivalója kevés, több falu (illetőleg egy nagyobb település, városi/fővárosi kerület több szomszédsága vagy perifériája) már ellátja munkával. Munkája eredményeképp vélhetően olyan közösségek alakulnak, amelyek esetleg az intézményműködtetés feladatait is átvállalják, mentesítve az illetőt a gondnokolástól, felszabadítva idejét szakmailag hasznosabb, immár az öntevékeny közösségeket szakmailag szolgáló feladatokra.

4.3. A helyben megteremtett és 'elsődlegesként' megnevezett közösségi művelődési lehetőség **nem teszi feleslegessé, egyidejűleg nem helyettesíti** a kistérségi vagy a megyei székhely művelődési központjának magas szervezettséget kívánó, korábban 'másodlagosként' emlegetett, differenciált közösségi művelődési tevékenységformáit és kulturális hiánypótló tevékenységét, hanem még inkább feltételezi és szükségelteti azt.

4.4. Alapelve, hogy **nem lehet parancsra, kívülről - felülről megszervezni a közösségi művelődés szempontjából hiányos települések és településrészek helybéli öntevékenységen alapuló közösségi művelődési intézményrendszerét.** Nem lehet parancsba adni azt sem, hogy „közös” népművelő alkalmazására irányuló társulásokat alakítsanak azok a környékbeli önkormányzatok, amelyek nem érzékelik az ebbéli hiányt. Csak a helyben létrejött akarat hozhatja létre bármelyik variációt úgy, ahogyan a rendszerváltozás következtében felszabadított lehetőségek sok helyütt már megteremtették a hiánypótlás működő formáit. A helyzet megoldásában segíthetnek majd az intézményi szövetségek szakemberei, illetőleg az a remélt állapot, hogy divat, 'sikk' lesz ilyen tevékenységeket szervezni/biztosítani.⁸

5. A közösségi művelődés helyi intézményeinek háterszága

5.1. A kiépítésre váró segítő struktúrákról általában

A közösségi művelődés szolgálatában álló művelődési otthonok intézményszövetségi tagsága azért fontos és szükséges (bár nem lehet kötelező), hogy az intézmények szakmai tevékenysége minél inkább segített és gyámolt, hogy hazai és külhoni szakmai kapcsolataik, tapasztalatszerzésük biztosított, hogy szakembereik és önkénteseik képzése és továbbképzése, a munkatársak és az intézmény érdekképviselete garantált, hogy érdekvégyesítésük segített legyen, s hogy esetleges helybéli konfliktusait ebből járatos szakértők oldhassák meg.

Valamennyi intézményi szövetség szervezetét ki kell építeni regionális és országos szinten egyaránt. A közösségi mű-

⁷ A mellékletben erről ugyancsak írtunk alapelveket.

⁸ Mint manapság szerte Nyugat-Európában, ahol a helyi közösségi művelődési beruházásokat, a különféle pénzügyi és egyéb támogatásokat újraindításukban reménykedve indokolnak a képviselő-testületek és a polgármesterek.

velődési intézmények típus, ható- és feladatkör szerint egymástól független, párhuzamosan működő szövetségei regionális és országos szinten *szakmai egyeztető fórumot* alakítsanak.

Jelenleg nem tudható, hogy egy-egy intézményi szövetség régióként milyen számú tagintézményt foglal majd magában. Ha számuk egy-egy régióban meghaladja a könnyen kezelhető, a szervezet megyei alrendszer alakíthat. A 'könnyen kezelhető' intézményi taglétszámnak csak a majdan érintettek lehetnek megmondhatói. Alapvető, jogosítványokkal rendelkező egységnek azonban a regionális szintet tartjuk.

Az intézményi szövetségek vezető testülete/elnöksége a tagintézmények képviselőiből, tehát az érintettek közül álljon; regionális szinten a régióban működőkből, országos szinten pedig a regionális szervezetek delegátusaiból. Elnökeik saját munkaszervezetük alkalmazottai tekintetében munkáltatói joggal rendelkezzenek. A vezető testületek (az elnökségek) rendszeres személycseréjére a mellékletben teszünk ajánlást.

A rendszer valamennyi egységében (tehát az intézményi szövetségek regionális szervezeteiben, illetőleg ezek országos ernyő-szervezeteiben) megfelelő számú fő- és/vagy részállású szakembert és szervező-adminisztrátort foglalkoztassanak, különben nem várható el tőlük *számon kérhető* teljesítmény. Finanszírozásukat a leendő *közösségi művelődési szövetségek működtetési költsége* költség-helye fedezné; innen fizetnék irodáik és ügyvitelük kiadásait is. Az intézményi szövetségek regionális és az országos szervezeteinek munkaszervezeteit (irodáit) főállású vezető (igazgató) irányítaná, akit nyilvános pályázatot követően, *határozatlan időre az adott vezető testület (elnökség) választana és bízna meg, ám az érintett tagintézményeknek is kellene legyen megerősítő és visszahívó joga.*

5.2 Regionális intézményi szövetségek

5.2.1 A civil közösségi házak regionális szövetségei a tag-szervezetekben dolgozó népművelők alkalmazói. Ellátják e kollégák munkaügyi feladatait és érdekképviselést, segítik helyi konfliktusaik oldását. Intézményeik önkénteseire és a hivatásos alkalmazottakra vonatkozó képzéseket, továbbképzéseket, bel- és külföldi tapasztalatcseréket, szakmai konzultációkat, konferenciákat szerveznek. Népszerűsítik a civil intézményi rendszert, tárgyalópartnerei az érdeklődő települési önkormányzatoknak és helyi egyesületeknek. Tagintézményeikről és a regionális szervezet működéséről folyamatos szakmai információt szolgáltatnak; mérik, elemzik és értékelik intézményeik teljesítményét. Véleményezik a régió civil közösségi házainak akkreditációs kérelmeit.

Ebben az intézményméretben a regionális struktúrán belül a *kistáji* segítő szervezet is értelmezhető, hiszen várható, hogy darabszámuk a jelenlegi többszöröse lesz. Ha egy kistáj érintkező településein, egy nagyobb város több periferiáján és belvárosi szomszédságában van civil közösségi ház, együttműködésük biztosítására, néhány ügyük közös intézésére, közös eszközparkjuk kialakítására stb. már indokolható megalakítása.

5.2.2. Az önkormányzati, az egyházi, a vállalkozásban működő, az ifjúsági stb. közösségi művelődési intézményeket saját intézményi szövetségeik regionális szervezetei fogják össze. Munkájuk során a saját tagintézményeikben dolgozó szakemberek képzéseit és továbbképzéseit, bel- és külföldi tapasztalatcseréiket szervezik; szakmai konzultációkat, konferenciákat bonyolítanak. Népszerűsítik saját intézményrendszerüket, tárgyalópartnerei az érdeklődő települési önkormányzatoknak. Helyi konfliktusok oldásában segédkeznek. Tagintézményeikről és saját szervezetük működéséről folyamatos szakmai információt szolgáltatnak. Mérik, elemzik és

értékelik intézményeik teljesítményét. A regionális szervezetek a tagintézmények szakalkalmazottainak alkalmazásáról/felmentéséről álláspontot alakítanak ki. Lebonyolítják a régióban érintett tagintézményeik akkreditációs folyamatát.

Ha az egy környéken lévő tagintézményeik tevékenysége rokonítható, vagy hasonló problémáik megoldása számukra kedvezővé teszi, avagy pusztán darabszámuk meghaladja az átláthatóság mértékét, tevékenységüket segítő megalakíthatják *'környékbeli'* intézményi szövetségüket.⁹

5.2.3. A közösségi művelődés különféle regionális intézményi szövetségei Regionális Szabadművelődési Tanácsot alakítva *működjenek együtt.* Ez a szervezet teremtheti meg azt az együttműködést, amely hosszú távon garantálja a különféle hatókörben dolgozó és eltérő teljesítményű közösségi művelődési intézmények harmonikus, egymásra figyelmes tevékenységét. A régióban előforduló valamennyi intézményi szövetség képviseletéből alakított Tanácsnak különösen az *adott térség területfejlesztési struktúráiban, a régióra vonatkozó pályázatok kiírása során* kell képviselnie a közösségi művelődés sajátos szempontjait, tulajdonképpen a használók, a polgárok lehetőségeinek kiteljesítését. Ez a szervezet az intézményi szövetségek regionális irodáinál kezdeményezett intézményi akkreditációs folyamat hitelesítői; a kérelmeket ők terjesztenék országos jóváhagyásra.

5.3 Országos intézményi szövetségek

A közösségi művelődés intézményeinek különféle szövetségei saját intézményeik gondozását és fejlesztését végzik. Regionális, és esetleg azon belül kistáji/környékbeli szintű munkájuk alapvetően tagintézményeik gondozására és teljesítményfokozására irányul.

5.3.1. Az országos intézményi szövetségek feladatai eltérnek ettől. Soroltunk már eddig is rájuk háruló feladatokat pl. az akkreditációs elvárások esetleges átgondolásáról és időnkénti átgazdálkodásáról, a saját intézményeikre vonatkoztatott felszereltségbeli minimum meghatározásáról, intézményeik anyagi ellátottságának mértékéről (leginkább minimumáról), illetőleg az azokban alkalmazottak számára vonatkozólag; az intézményműködtetési normatívában, az állam által prioritizálandó tevékenységek támogatási kívánalmának mértékében stb. Valószínű, hogy a jövő idő új és más állásfoglalások lehetőségét is feladatul hozza számukra. Tagdíjat szednek tagjaiktól. Érintőlegesen megemlítettük már, hogy feladatuk a saját intézménytípusra vonatkoztatott *stratégia* elkészítése is, hiszen ki másról lenne elvárható, hogy magamagáról *jövőképet* alkosson, hogy a maga számára *elérendő célt* vázolja, s hogy az odáig vezető részletekről *feladatokat* összegezen és azokhoz költségigényeket rendeljen, ha nem az önmagukat legjobban ismerő szervezetektől? Mindezeknek a saját szövetségük tagintézményeire vonatkozó megfogalmazását követően

5.3.2. azt a *többi szervezet rokon elképzeléseivel* össze kell vetni és össze kell hangolni, az állam képviselőivel azt meg kell vitatni, el kell fogadtatni. Az intézményi szövetségek között koordináló fórumként a *valamennyiük vezetőiből alakított Országos Szabadművelődési Tanács* elnevezésű szervezetet javasoljuk, ami egyidejűleg a később még érintendő 'országos stratégiai fejlesztőközpont' vezető testülete is lehetne. Az Országos Szabadművelődési Tanácsban tagként regisztrált országos intézményi szövetségek jelölhetnének kurátort a különféle, a később kifejtendő pénzügyi alapokat gondozó bizottságokba.

5.4. A közösségi művelődés különféle aktivitásainak (szakágazatainak) szervezetei

⁹ Ilyen alakulhat pl. a főváros belső, vagy éppen külső kerületeinek esetében, Észak- vagy Dél-Budán, Kelet-Pesten stb. akkor, ha az egy szervezethez tartozó intézmények száma és igénye ezt megköveteli.

A közösségi művelődési aktivitások egy része művelődési otthonok keretében, mint annak *szakköre, csoportja, klubja* stb. működik, más része *önálló egyesületben* szerveződik. Ez utóbbiak tevékenykedhetnek a helyi művelődési otthonban, saját helyiségükben, vagy más, jobbra bérelt helyszínen. Egy-egy tevékenységforma elkötelezett művelői, és különösen az oktatók, a szakértők már ma is *megyei/regionális/országos szerveződésű egyesületekbe* tömörülnek, vagy éppen országos egyesületeik hozták létre saját regionális/megyei/kis-táji/városi tagszervezeteiket. A közösségi művelődés kívánatos lehetőségeiről, intézményeinek fejlesztéséről szólván rögzítenünk kell, hogy *a bármiféle aktivitások, a különféle szakágazatok hosszú távon megfelelő gondozását éppen ezektől a már (valamennyire) kiépült szakági egyesületek megerősítésétől várhatjuk.*

5.4.1. A közösségi művelődési aktivitások jelleg, műfaj szerinti regionális/országos szerveződési számára az intézménytípusonkénti szövetségek esetében körülírt feltételeket kell biztosítani. Regionális, illetőleg országos szervezeteik számára tehát fő- vagy részfoglalkozású munkatársakat kell fizetni, fedezni kell irodáik és ügyvitelük költségét is. Szakágankénti bemutatóik, versenyek, fesztiváljaik, konferenciáik stb. támogatását gondjaikra kell bízni a *közösségi művelődési rendezvényalap* keretéből.

5.4.2. Valamennyi országos szakágazati szervezet delegálja vezetőjét az **Országos Szakágazati Egyeztető Fórumba**. Ez a testület a közösségi művelődés szakágazati ügyeinek koordinátora, a közös óhajok, akaratok megfogalmazója és elfogadója. A Fórum a közösségi művelődés intézménytípusait összefogó Országos Szabadművelődési Tanácssal, illetőleg a turizmus, az informatika, a környezetvédelem, az oktatásügy, a felnőttképzés stb. országos (állami) szervezeteivel való párbeszéd és egyeztetés leendő szervezete. Az Országos Szakágazati Egyeztető Fórumban tagként regisztrált országos szervezetek jelölnek kurátort a közösségi művelődési rendezvényalap kuratóriumába.

A Fórum folyamatosan elemozse és tegye közhírré az általa képviselt aktivitás országos és regionális helyzetét, készítsen azokra fejlesztési programot. Bízson meg kiváló műhelyeket a szakágazatok környékbeli, megyei, regionális vagy akár országos gondozására¹⁰, szervezzen szakmai megbeszéléseket, konferenciákat, képviselje a művelődő, az alkotó kedvű emberek érdekeit minden lehetséges fórumon. Munkáltatói jogkörrel rendelkező elnöke évenként más-más szakágazati szövetség vezetője, a szervezet főhivatású titkára pedig az alább említendő Szabadművelődési Központ igazgatója legyen.

5.4.3. Kívánatos, hogy a különféle közösségi művelődési (szakágazati) aktivitások országos egyesületeinek irodáit egymáshoz közel, lehetőleg egy olyan épületbe telepítsék, amely nemcsak közösségi és közéletiúknak ad helyet, hanem kiállítások, bemutatók, versenyek, fesztiválok, képzések, konferenciák stb. helyszíne is lehet, jobbra úgy, ahogyan azt már az amatőr művészeti mozgalmakról gondolkodván egy team korábban vázlatosan kidolgozta.¹¹ A közösségi művelődés szakágazati aktivitásai szerint szerveződött országos egyesületeknek működési helyet, bemutatóinak helyszínt biztosító **Szabadművelő-**

dési Központ működtethetné az Országos Szakágazati Egyeztető Fórumot, úgy is, mint az intézmény igazgatótanácsát.

6. Az önkormányzatokra háruló feladatok

Bár a közösségi művelődés kívánatos rendszerének kialakítása lehetetlen a polgárok aktív feladatvállalása, és csak *nehezen valósítható meg* a népművelők közreműködése nélkül, az átalakítás anyagi feltételeit, a leendő finanszírozó alapokat feltöltő és működtető állam mellett a *legfontosabb szereplők mégis a települési önkormányzatok.* A közösségi művelődés helyi lehetőségeinek megújulására vonatkozó képviselő-testületi akarat *nélkül* ugyanis hiába szeretne bármelyik szereplő bármit. A polgárok nélkülük csak nagy nehézségek árán, konfliktusokkal juthatnának eredményre. Az állam is cselekvőképtelen közömbösségük esetén. A *közösségi művelődés megújításának szándékára leginkább úgy sarkallhatjuk a képviselő-testületeket, ha olyan finanszírozási rendszert építünk ki, amelyek a helyi megvalósításhoz kötik a támogatást.*

6.1. Szükséges megjegyeznünk, hogy sok olyan települési önkormányzat működik ma Magyarországon, amelyek már most is *minden külön szorgalmazás nélkül* segítik polgáraik közösségi művelődését azzal, hogy fenntartják és finanszírozzák művelődési otthonukat, művelődő közösségeiket, vagy (például az intézmény hiányában) közreműködnek pótlásuk egyesületi alapon szervezett megoldásában, avagy más módon. Amikor tehát úgy fogalmazunk, hogy különféle finanszírozási módokkal 'sarkallni' kell az önkormányzatok ebbéli cselekvéseit, nem rájuk, hanem az eddig közömbökre gondolunk. **A közösségi művelődés lehetőségeit hosszú távon fenntartó vagy fejlesztő önkormányzatok folyamatos áldozatvállalását el kell ismerni** egyrészt itt és most, másrészt a jövőben is a 'közművelődés-pártoló önkormányzat' pályázat át-gondolásával és különösen díjazásuk többszörözésével.

6.2. Valamennyi települési önkormányzatnak, aprófalvas térség esetén az e célból (is) társult településszövetségeknek **közösségi művelődési fejlesztési tervvel** és ennek ciklusonkénti konkretizálásával kell rendelkeznie. Kívánatos, hogy ezek a közösségi művelődésben aktív polgárok egyesületeivel egyetértésben fogalmazódjanak meg és aktualizálódjanak. Minden állami alaphól való pénztámogatás feltétele e terv folyamatosan javított meglete legyen.¹² A terv legyen része a település/térség távlati fejlesztési koncepciójának, és az azt konkretizáló tervek készítésekor pedig mindig vegyék figyelembe tartalmát és szándékait.

6.3. Valamennyi nagyvárosi kerület, város, öt ezer főnél nagyobb lakosságú kistérségi székhely *önállóan fizetve*, valamennyi (statistikai) kistérség *államilag támogatva* alkalmazzon **közösségi művelődési koordinátort** a szakmai feladatok megoldására és a szakmai fejlesztések gondozására. A hajdani szabadművelődési felügyelők munkakörére hajazó, *segítő-fejlesztő, leginkább közösségfejlesztő habitusú, lehetőleg szakmai képzettségű köztisztviselő* a szakma kívánalmainak helyi/térségi megvalósítója és szorgalmazója. A kistérségek munkaszervezeteiben¹³, illetőleg az öt ezer fő alatti kistérségi székhelyeken

¹⁰ Lásd erről az amatőr művészeti mozgalmak esetében a 'szakmai házak' '70-es évek végén kidolgozott, de a néptáncos szakmai ház kivételével eddig megvalósítatlan elképzelést. Az említett megbízás addig éljen, ameddig az adott társaság (együtt, csoport) kiváló teljesítményt nyújt. Teljesítményük és/vagy teherbíró képességük csökkenése esetén bátran keressenek szakmódszertani műhelyüknek más szerveződést.

¹¹ Lásd például a Magyar Művelődési Intézet Stratégiai Tervének „5. Művészeti tevékenységek” pontját, Szín, 2002. november (7/5) szám 25. old., ill. Tóth Erzsébet – Tóth Zsuzsanna Művészeti bázis 2003. április (8/2) szám 5-9. old.

¹² A kötelezővé tételt követő egy-két esztendő eltelte mint *türelni idő* után. A települések közösségi művelődési terve természetesen *nem rendezvényterv*, és nem is a képviselő-testület vagy a polgármester által kívánt, de a helybéli-ek szempontjából jobbra közömbös cselekvési program. Nem (csak) az ünnepek, hanem a mindennapok folyamatait hivatott összegezni az ott élők kívánalmaira és jövőjükben rejtőző lehetőségekre figyelemmel.

¹³ Kistérségi foglalkoztatottság esetén különösen kívánatos, hogy munkáját a rokon feladatokat ellátókkal (ifjúsági referens, különféle segítő funkciójú tanácsadók, pályázatok megvalósítását gondozók, szociális munkások stb.) közös munkaszervezetében végezze.

hely önkormányzatánál a kistérség településeivel közösen finanszírozott koordinátor munkabérét a *szakemberek alkalmazását részfinanszírozó alap* segítségével kell kipótolni. A központi támogatottság természetesen ez esetben is ösztönző lehet.

6.4. A települési önkormányzatok ösztöndíjakkal, bérlakással, építési telek biztosításával, hitelgaranciával stb. segítők elő a közösségi művelődésben jártas szakember(ek) letelepedését és hosszú távú helybéli munkájuk kibontakozását. A közösségi művelődést helyben megoldó, a helybéliekből álló egyesületeket segítő népművelőt saját emberüknek kell gondolják még akkor is, ha nem ők a munkáltatók; a hitelekhez stb. szükséges igazolásokat szabályozó rendelkezéseket úgy kell módosítani tehát, hogy az ekként munkát vállalók is kedvezményezettek lehessenek.

7. A finanszírozás országos feladatai

7.1. A közösségi művelődés kívánatos rendszerének fenntartásához és működtetéséhez az alábbi, *már meglévő költségvetési sorok* átgondolása, átnevezése és gazdagabb feltöltése szükséges:

7.1.1. A 'Közösségi intézményműködtetési normatíva' a mai, a lakosságszám alapján a településeknek automatikusan járó közművelődési normatíva helyett lépjen életbe úgy, hogy csak az *kapjon támogatást, aki cselekszik*. Csak azoknak a települési önkormányzatoknak fizetendő támogatás tehát, amelyek saját fenntartásban akkreditált művelődési otthont működtetnek, és ez a tény saját intézményi szövetsége korábbi igazolása alapján a minisztériumi jegyzékből is kitűnik.

7.1.2. A 'Közösségi művelődési szövetségek működtetési költsége' költséghely fedezi az intézményi szövetségekben és a szakágazatonkénti szervezetekben alkalmazottak munkabérének és azok járulékainak teljes összegét, irodabérleteiket, azok berendezésének és felszerelésének, működésének és ügyvitelének költségeit.

7.2. A közösségi művelődés kívánatos rendszerének fenntartásához és működtetéséhez az alábbi, a *Nemzeti Kulturális Alap* költséghelyeinek átírásával megteremthető pénzügyi alapok:

7.2.1. A 'Civil intézmények működtetését részfinanszírozó alap' a civil közösségi házak működtetését segítő forrás az ekként akkreditált intézmények működési kiadásait könnyítendő. Ezzel az alappal az állam elismeri a civil intézményműködtetés hiánypótló fontosságát, és mert ez céljai és szándékai szerint való, *részt vállal* a működtetés költségeiből. Világos, hogy pusztán ebből nem lehet működtetni az intézményeket; erre utal az alap „részfinanszírozó” elnevezése is. A működési költségekhez hozzá kell járuljon a települési önkormányzat és (bevételeiből) a civil közösségi ház maga. Az alap az önkormányzati működtetésű intézmények 'közösségi intézményműködtetési normatívájának' civil intézményeket segítő párja, önálló voltát az egyesületi intézményműködtetés kiemelt szorgalmazása indokolja. Az eltérő nagyságú, eltérő tevékenységű civil intézmények nyilván más-más arányban részesülhetnek e támogatásból; ennek mértékét a koncepció elfogadását követően kell az érintetteknek meghatározniuk.

7.2.2. A 'Szakemberek alkalmazását részfinanszírozó alap' a civil közösségi házak szakmai működtetését segítő forrás az ekként akkreditált intézmények szakmai bérkiadását csökkentendő. Az alappal az állam elismeri a civil intézményműködtetés hiánypótló fontosságát, és mert céljai és szándékai szerint való, hogy azokat *képzett szakember* segítse, *részt vállal* a bérköltségből. Világos, hogy pusztán ebből nem lehet működtetni az intézmé-

nyeket; erre utal az alap „részfinanszírozó” elnevezése is. A bérköltségekhez hozzá kell járuljon a települési önkormányzat és (bevételeiből) a civil közösségi ház maga. Az összeg a regionális intézményi szövetség kasszájába érkezik az önkormányzatok bér-rész-támogatásával együtt, ahonnan az érdekelt havonta egy összegben kapja meg.

Ez az alap a forrása a statisztikai kistérségek munkaszervezeteiben, illetőleg az öt ezer fő alatti székhelyközségek és térségük önkormányzatai által közösen foglalkoztatott *közösségi művelődési koordinátor* bérkiegészítésének. Ez utóbbi támogatás indoka az, hogy az államnak érdeke a kistérségek fejlesztését végző munkaszervezetekben (és a jobbára aprófalvas térségekben) működő olyan szakember léte és munkája, aki a közösségi művelődés ügyeinek lebonyolításához és fejlesztéséhez ért, s aki ezeken a 'végpontokon' a közösségi művelődésre vonatkozó állami szándék megvalósítója és szorgalmazója¹⁴.

7.2.3. Az 'Intézményi szakmai tevékenységet részfinanszírozó alap' az állam által prioritizált tevékenységek helyi megvalósítását könnyítő támogatás évente 3-5 téma megvalósítására. Témájára és a támogatások összegére az országos szakmai/szakágazati egyeztető fórumok tegyenek javaslatot.

7.2.4. A 'Közösségi művelődési rendezvényalap' az e rendszerben szereplő szervezetek által gondozott kistáji/városi, megyei, regionális, országos és nemzetközi szakmai bemutatók, versenyek, fesztiválok, konferenciák, táborok stb. megrendezését segítő pénzügyi támogatás.¹⁵ A meghatározott feladatra igényelt pénzt az Országos Szabdművelődési Tanácsba és az Országos Szakágazati Egyeztető Fórumba delegált intézményi és szakágazati szövetségek kurátorai osztják el a rendezvény előtti (szükség szerint a rendezvényt két esztendővel megelőző) év során; így a rendezvények megszervezhetősége biztos, akár az idegenforgalom által is hirdethető. A megítélt összeg nem kerül át a megvalósító számlájára, azt a kért ütemezés szerint a Nemzeti Kulturális Alap megfelelően kiépített szervezete elkülönítetten kezeli és fizeti.

7.2.5. A 'Szakmafejlesztési innovációs alap' az e rendszerben szereplő szervezetek által, illetőleg a közösségi művelődés helyi lehetőségeit és/vagy folyamatait bármelyik önkormányzat vagy civil szervezet ötletéből a *szakmai megújulást* segítő pénzügyi támogatás. A beruházásra és felszerelésre nem, de bármilyen más meghatározott feladatra igényelt pénzt az Országos Szabdművelődési Tanácsban és az Országos Szakágazati Egyeztető Fórumban delegált intézményi és szakágazati szövetségek kurátorai ítélik meg. A megítélt összeg nem kerül át a megvalósító számlájára, azt a kért ütemezés szerint a Nemzeti Kulturális Alap megfelelően kiépített szervezete elkülönítetten kezeli és fizeti.

7.2.6. A 'Közösségi művelődés megújítását segítő alap' a *revitalizációs* (a beruházásokat segítő) és *érdekltségnövelő* (a szakmai

¹⁴ A bérköltségből való részvállalás indoka hasonló az állam által ugyancsak szorgalmazott és emiatt támogatott *körjegyzők* bértámogatásának indoklásához.

¹⁵ Ilyen célból rendszeresen írt ki pályázatokat és ítélte meg támogatásokat (nem egy esetben túl későn) az NKA Közművelődési, Népművészeti vagy más kollégiuma. Az elmúlt öt esztendő ilyen jellegű támogatásainak arányát azért lenne érdemes megismernünk, mert a megítélt összegek témáinak nagyságrendjére (százalékos arányaira) figyelemmel lehetne kialakítani az új működés első két évében az egyes szakágazatokra jutó pénzt. Két esztendő múltával, az időközben felgyűlt ellentmondásokat elemezve lehetne kialakítani az új, talán pontosabb és igazságosabb összegarányokat.

berendezést, felszerelést támogató) pénzügyi eszközök, valamint az NKA Közművelődési kuratóriuma által időnként kiírt eszköztámogatási pályázatok egyesített (esetleg jelentősen megnövelt) erejével az építkezések, az átalakítások és a meglévő infrastruktúrák szakmai alkalmassá tételére létrehozott pénzügyi támogatás.¹⁶ A beruházási programtervvel ellátott, a helyi forrásokat részletező pályázókat az Országos Szabdművelődési Tanácsból és az Országos Szakágazati Egyeztető Fórumból delegáltak, tehát az intézményi és a szakágazati szövetségek kurátorai értékelik. A megítélt összeg nem kerül át a megvalósító számlájára, azt a kért ütemezés szerint a Nemzeti Kulturális Alap megfelelően kiépített szervezete elkülönítetten kezeli és fizeti.

Mindezen alapokból való települési önkormányzati részesedés feltétele, mint említettük már, a helybéli aktív civil szervezetekkel együtt készített, és minden választási ciklus elején az elkövetkező esztendőkre aktualizált helyi (aprófalvak esetén kistáji, kistérségi) közösségi művelődési fejlesztési terv léte.

8. Országos szakmai stratégiai fejlesztőközpont

A kis létszámúnak elképzelt minisztériumi intézmény funkciója és feladatrendszere csak akkor dolgozható ki, ha az intézményi szövetségek szakmafejlesztési tennivalóikat összegezték, és ha kiderült, hogy mi az, ami abból kimarad, avagy azért kell kihagyni, mert a kívánatos tevékenység, a fejlesztő vagy képző/továbbképző munka esetleg országos/általános, éppen ezen új intézmény által ellátandó feladat.

9. Tennivalók a szakmai képzés és átképzés terén

A népművelő-képző főiskolák és egyetemek autonómitása, a szakmai képzés bolognai elképzelésekre vonatkozó átépítésének egyelőre beláthatatlan folyamata miatt csak az bizonyos, hogy *valamennyi intézménytípusonkénti és szakágazati szövetségnek ki kell dolgoznia (vagy át kell alakítania) saját magára vonatkoztatott képzési és átképzési rendszerét*. Valamennyi szervezet saját szakmai utánpótlásának biztosítása érdekében *mesteriskolát* szervezzen úgy, hogy az iránta érdeklődők *gyakorlatbéli hiányosságait* pótolhassák, és ennek keretében az adott ágazat *'nagy öregjeinek'* eljárás-módját és a vonatkozó szakmaiság *külföldi példáit* megismerhessék. Az Országos Szabdművelődési Tanács funkciója lehet a különféle szakmai állapotokat árnyaltan feltáró, a népművelő hallgatók és az érdeklődő más egyetemisták feladatértelmezést segítő *nyári – téli népművelési gyakorlatainak* megszervezése, a nappali tagozatú képzéseken tanuló népművelő hallgatók orientációs feladatú *szakmai fesztiváljának* lebonyolítása, a továbbképzést (esetleg valamennyi intézménytípus számára egységesen?) végző *Szabdművelődési Akadémia* megszervezése.

A szakmai képzés és átképzés terén szervezett tennivalók célja az, hogy a teljes intézményi szervezetben, annak minden fokozatában és intézményében, valamennyi álláshelyén (beleértve a települési önkormányzatoknál, a kistérségi fejlesztő szervezeteknél, a közigazgatás szervezeteinél és fejlesztő struktúráinál) korszerű szakmai ismeretekkel és gyakorlatias szemlélettel rendelkező kollegákat foglalkoztathassanak. Kíváncsi vagyok, hogy az *értelmségképzés minden pontján legyen valamiféle kurzus a közösségi művelődés céljairól, formáiról, fontosságáról és funkciójáról*, hiszen a végzettek többsége közszereplő lesz a településeken.

Melléklet

1. Szempontok a meglévő intézményi szövetségek átalakításához, az új intézményi szövetségek megalakításához

A közpénzt felhasználni kívánó, vagy az egymással együttműködni akaró művelődési otthonok *hatókörük, nagyságuk, tevékenységük mértéke, működtetési módjuk* vagy egyéb sajátos szempontok szerint szervezett, általuk önként választott szakmai szövetség tagja kell legyenek. Az intézményi méret, hatókör, működtetési mód stb. szerinti szakmai szövetségek az intézmények működési helye szerint illetékes régióban alakulnak meg. A régiókban megalakított egyes intézményi szakmai szövetségek saját országos ernyőszervezetüket is létrehozzák, egyidejűleg szakmai egyeztető fórumokat alkotva egymással regionálisan és országosan együttműködnek. Regionális együttműködésüket *Regionális Szabdművelődési Tanácsnak*, országos együttműködésük szervezeti keretét *Országos Szabdművelődési Tanácsnak* neveztük el.

A művelődési otthonok egy része ma is tagja valamelyik országos intézményi szövetségnek. Ez a tagság változatlan maradhat avagy megváltozhat az intézmény kívánalma szerint. Egyelőre nem tudható, hogy a '90-es évek elején jobbára spontán módon kialakult intézményszövetség-struktúra megfelelő-e, tehát teljes mértékben lefedi-e valamennyi hazai művelődési otthoni típust, avagy átalakítandó, s különösen bővíten-dő-e a számuk. Ez a jelenlegi szerveződések esetén a tagsági viszonyok megerősítését követően, vagy az új lehetőség adtával, az új intézményi szervezetek öntevékeny megalakítása után válik nyilvánvalóvá.

A már meglévő intézményi szövetségek feladatai

A koncepció érvénybe lépése esetén a meglévő intézményi szövetségek szólítsák fel tagságukat tagi viszonyuk átgondolására és/vagy megerősítésére; ehhez jelenlegi vezető testületük bizonyosan alkalmas (tervezett időtartam: a meghirdetéstől számított 2-3 hónap). Az országosan összegyűjtött megerősítések birtokában vezényeljék le regionális szervezeteik megalakítását (tervezett időtartam: a megerősítések beérkezését követő 3. hónap.) Regionális szervezeteik felépítését követően dolgozzák ki a később leírandók figyelembevételével az adott intézményi szövetség országos ernyőszervezetének új alapító okiratát (határidő a regionális szervezetek megalakítását követő 2. hónap). Jegyzet-sék be azt az illetékes bíróságon úgy, hogy regionális szervezet-eknek *számaztattott jogi személyiséggel* önálló cselekvési lehetőséget biztosítsanak. Az időrendet betartó (már meglévő) intézményi szövetségek új struktúrájukat tehát a meghirdetést követő 6. hónapban megteremthetik.

Új intézményi szövetségek

Bár valószínű, hogy a már kialakult és működő intézményi szövetségek lefedik a hazai művelődési otthonok teljességét, lehetőséget kell adjunk a bármilyen másféle, tehát új intézményi szövetségi lehetőségeknek is. A meghirdetés során tehát fel kell ajánlani a szabad újraszervezés lehetőségét valamennyi hazai művelődési otthonnak, az esetleges tagsági viszonyuk megerősítésével egyidejűleg. A spontán módon szerveződő új intézményszövetségek elemi szervezőmunkára 1-2 hónapos, az azt követő propagandamunkára további 1 hónapos, regionális szervezeteik megteremtésére újabb 2 hónapos határidőt kapnak. A 6. hónapban meg kell teremteniük országos ernyőszervezetüket, és alap-szabályukat be kell nyújtani az illetékes bíróságra. Elképzelhető tehát, hogy (formailag) az új intézményi szövetségek is beazono-síthatók a meghirdetést követő 6. hónap során.

Az intézményi szövetségek állami regisztrációjára

csak a bírósági bejegyzést követően kerüljön sor. Szerencsésnek

¹⁶ Meggondolandó, hogy a revitalizációs pályázat esetében a garantáltan társadalmiasított működtetés (a 2003-as „Kell egy hely” c. GYISM-NKÖM pályázathoz hasonlóan) ne jelentsen-e prioritást.

tartanánk, ha ez a meghirdetést követő 7. hónapban megvalósulhatna. A bíróságokon ezért e bejegyzések vizsgálatának, kiegészítésüknek és a nyilvántartásba vételnek előnyt kell biztosítani.

Az intézményi szövetségekbe nem belépett művelődési otthonok

változatlanul működhetnek tovább, de a következő esztendő közpénzt felhasználó pályázati és támogatási lehetőségeiből *nem* részesülhetnek. Tagadhatatlan cél, hogy *valamennyi intézmény legyen tagja valamelyik szövetségnek*, ám miután ezt előírunk nem szerencsés, csak a támogatásokból való kizárás maradhat szorgalmazó eszközünk. A későbbi belépés érdekében tehát valamennyi szervezetnek nyitottnak kell lennie; az alapító tagság csak eszmei értéket hordozzon.

2. Az intézményi szövetségek különböző fokozataiban alkalmazzottak számáról és a munkájukat lehetővé tevő pénzről

Létszámok

Létszámjavaslatunk a rendszer létrehozásakor szervezetenként és régióként maximum 6 fő állás, országos szervezeteik mindegyikében legalább 5-5 fő állás. A létszámot 2 évig ne lehessen bővíteni. A működés 3. évében mindez közös felülvizsgálatra/elemzésre kerüljön, csak ezt követően lehessen a létszámkívánalmakat korrigálni.

A civil közösségi házak kistáji segítő struktúrája esetében a létszámgény 1 főállású szakmai szervező lehet. Elhelyezését valamelyik intézményben kell megoldani. A kistáji szervezetnek vezetősége nincs, az ott alkalmazott népművelő a regionális struktúrába tartozik.

Finanszírozás

A TEMI intézményrendszer, illetőleg a „Kulturális szaktörvényből adódó feladatok és kötelezettségek”, valamint a „Kulturális intézmények és szövetségek támogatása” című költségvetési sorok logikája szerint, az összegek jelentős megnövelésével.

3. Az intézményi szövetségek vezető testületeivel (elnökségeivel) és vezetőikkel (igazgatóikkal) kapcsolatos néhány részletkérdés

A regionális szervezetek vezető testületei (elnökségei)

évente cseréljék ki létszámuk harmadát, ami a folyamatos megújulás mellett a konkrét intézményi gyakorlat által megkövetelt tennivalók folyamatos szervezeti fölállását és megoldását eredményezheti. A vezetőség *évenkénti részleges cseréjére* ajánlott szisztéma lehet például az, hogy a megalakulás első évét követően a vezetőségben lévő tagok közül sorsolással essen ki egyharmaduk, akik helyett újak jönnek. Az ezt követő év után a már két éves vezetőségi tagok közül újabb egyharmadot ejtsenek ki sorsolással, és helyettük ismételtlen újak érkezzenek. Az azt követő évben az alapító vezetőség még megmaradt harmada eshet ki, miközben újak lépnek helyükbe. Ezt követően a legrégebb egyharmad-létszám helyett jöhetnek évente mindig új kollegák.

Az országos szövetségek vezető testülete/elnöksége

Az intézményi szövetségek országos vezető testülete saját regionális szerveződések képviselőiből álljon, annak érdekében, hogy tevékenységük valóban tagszervezeteiket szolgálja.

4. A szakmai egyeztető fórumok

Regionális szinten

A Regionális Szabadművelődési Tanácsnak mint alkalmanként működő testületnek önálló struktúrája nincs, minden évben az a regionális szervezet gondoskodik működéséről, amelyik

az adott évben az elnököt adja. A regionális egyeztető fórumot működtető szervezet ezzel kapcsolatos kiadásait meg kell téríteni.

Országos szinten

Az Országos Szabadművelődési Tanács évenként változó elnökeit a tagságot jelentő intézménytípusonkénti szövetségek nevének ábcérendje szabályozza. Megfontolandó, hogy az országos egyeztető funkciókat ellátó Tanácsban ne kapjon-e képviselőt a népművelőket és az abból kivált, vagy az azzal rokon, részben szinonim szakmai tevékenységek főhivatású szakembereit és szimpatizánsait összefogó (az alapításuk sorrendjében felsorolt) Magyar Népművelők Egyesülete, Közösségfejlesztők Egyesülete, Kultúrákövetők Társasága, Civil Közösségi Házakat Segítő Egyesülete stb. szervezetek. Avagy e magánszemélyeket gyűjtő szervezetek saját tagjaik képességfejlesztését, jó érzését, együttműködését, szakmai fejlesztését szervezve és szorgalmazva éppen a munkaadó intézményeikkel lehetnek inkább szakmai közszereplők?

5. A közösségi intézményműködtetési normatíva

Az önkormányzatok az általuk működtetett és akkreditált intézményeik után a működtetést könnyítő *közösségi intézményműködtetési normatívában* részesüljenek. Önálló normatíváról gondolkodunk, nem olyan összevontról, ami a 2005-ös állami költségvetésben szerepel: „helyi közművelődési és közgyűjteményi feladatok”, ill. „megyei/fővárosi közművelődési és közgyűjteményi feladatok” címen. Könnyen belátható, hogy a kulturális javak védelme, a muzeális intézmények és levéltárak, a nyilvános könyvtári ellátás *közös normatívájából* csak kevés pénz eshet a „közművelődést szolgáló feladatok” ellátására.¹⁷

Az önállóan elképzelt normatíva (leendő) összegét az intézménnyel ellátott települések *teljes lakosságszámával* kell felsorozni, és azt csak az intézmény működtetésére lehet fordítani. Megfontolandó, hogy e normatíva ne automatikusan járjon, hanem csak abban az esetben legyen az önkormányzat által igényelhető, ha a fenntartó önkormányzat támogatása a tárgyévben (az előző három év támogatási átlagát tekintve) *nem csökkent*.

6. Szempontok a regisztrációról és az akkreditációról¹⁸

A közösségi művelődés intézményeinek *számbavétele* és a bennük folyó/általuk szervezett tevékenységek *minőségbiztosítása* megkerülhetetlen feladat. Vagyis sürgető *regisztrációs és akkreditációs* kötelezettségeink vannak, ha nem akarjuk tartósan versenyhátrányban tartani intézményeinket, a bennük dolgozó munkatársakat és főként a konkrét művelődési folyamatokban részt vevő polgárokat. Ezt belső és külső okok egyaránt indokolják. A rendszer-váltás folyamatában (talán indokoltan) megváltoztak, részben megszűntek azok az intézménytípusok, amelyek pontos besorolását törvények, illetve jogszabályi környezet szabályozta. Egyidejűleg számtalan új (vagy felújított) formáció született, főképpen civil kezdeményezésre, amelyek többnyire lokális funkciót töltenek be, következésképpen jelen sincsenek az országos nyilvánosság látókörében. Másképpen szólva *egy korábban meglévő intézményi struktúra széthullásának és egy gazdagon kibontakozó, ámde anarchikus tevékenység* vagyunk a kortárs szemlélői.

Az elmúlt másfél évtized hektikus, egymást váltó művelődéspolitikai árhullámai persze nemcsak elsodrással, elárasztással fenyegették a hagyományos és újabb keltezésű intézményeket,

¹⁷ Forrás: a 2004. évi CXXXV. Törvény 3. sz. melléklet 27. és 28. pontja.

¹⁸ Dr. Balási Károly fogalmazása.

hanem egyben ösztönözték is (vagy legalábbis engedélyezték) azok szerveződéseit, különféle érdekérvényesítő mozgalmait. Hogy csak a hozzánk szakmailag legközelebb álló szektort – a felnőttnevelést, felnőttképzést – említsük, ott a törvényalkotástól a legszigorúbban szabályozott akkreditációs folyamatig, illetve minőségbiztosításig jutottak már el az elmúlt években. Ezért az alábbiakban összehasonlításaink, illetve vonatkoztatási rendszerünk is főképpen erre – azaz a felnőttképzésre – utalnak.

Az összehasonlításnak mindenekelőtt az a szembeszökő konklúziója, hogy intézményeink (a felnőttképzés műhelyeihez képest) a periférián, de legalábbis egy csendes parkoló pályán tartózkodnak, miközben az új világ egyik legnagyobb üzleti részesejét (folyamatosan bővülő piacát) osztják fel egymás között az élenjáró intézmények és akkreditációs bizottságok a *life long learning* logója alatt. Már ez önmagában is indokoltá teszi a hátrány mielőbbi ledolgozását, mivel a hétköznapi működés pénzforsrait csak úgy tudjuk tartósan előteremteni, ha a pályázatokhoz szükséges jogosítványokat megszerezzük.

A kérdés tehát nem az, akarjuk-e, hanem, hogy *mi módon képzeljük el és hogyan szervezzük meg* azt az akkreditációs folyamatot, amely leginkább megfelel intézményeink külső-belső adottságainak? Kövessük-e azt a gyakorlatot, amely a mérést, a számszerűsített paramétereket, egyáltalán a mennyiségi mutatókat tekinti kizárólagos érvényűnek, mondhatnám fetisizálja azokat? Jó közelítéssel valószínűsíthető, hogy nem ez a legcélravezetőbb eljárás. A közösségi művelődés gyakorlata ugyanis bővelkedik olyan tevékenységekben, amelyekben kizárólag a minőség lehet az értékelés tárgya. Tipikusan ilyenek például az amatőr művészeti csoportok. Nyilvánvaló az egyes csoportok közötti színvonalkülönbség, mégsem mondhatjuk, hogy besorolásuk alapja a próbák száma, a vezető képesítése vagy a csoport tagjainak szociális összetétele. Mindezek, sok egyéb kritériummal együtt, képezhetik a akkreditációs eljárás vizsgálódási körét, ám mégis csak közvetett módon válhatnak minőségi mutatókká. Mi és ki adhatja tehát az akkreditáció szakmai megalapozottságát, az elfogadottság és minősítés valódi hitelét?

Úgy gondoljuk, hogy mindenekelőtt a szakmai szövetségek, illetve a szövetségek által megbízott, komoly eredményeket felmutató ítések, illetve bírálók, vagyis az a kötött létszámú szakértői kör, amely a választott szövetségi vezetőség abszolút bizalmát élvez. Hasonlóan ahhoz a helyzethez, amikor a tehetségkutatókat a tehetségeket művekkel igazoló alkotókra bízuk. A pszichológusok, felnőttnevelők, hivatalos előjárók sok adalékkal szolgálhatnak ugyan a tehetség mibenlétére és megnyilvánulási módjára nézvést, magát a tehetséget mégis a tehetséges ember ismeri fel legtermészetesebb módon.

Nincs ebben semmi rendkívüli. Még csak újdonság sem. Az intézményesülés oldaláról közelítve: egész Európában, így hazánkban is évszázados hagyománya van a mestermunka, a remek készítésének. Ilyet minden, értéket előállító és azt áruba bocsátó iparosnak kellett produkálni, ha nem magáncélra, hanem köz célra kívánt dolgozni, illetve ebbéli tudásából megélni. A kívánt minőséget pedig a céh, illetve annak választott vezetősége, a mesterek tanácsa, vagyis a szakmai közösség színe-java garantálta azáltal, hogy a produktumot megvizsgálva, a jelöltet méltónak tartotta saját soraiba emelni. Ennyi a lényeg. A többi technikai lebonyolítás kérdése. Ami persze még gondos mérlegelést és körültekintő előkészítést igényelhet, ám a valódi közmegegyezésre számot tartó hitelesítő aktus csakis a szakma kiválóságaitól származhat. Ezért elkerülhetetlen, hogy maguk a szakmai szövetségek

hagyják jóvá az akkreditációs folyamatot, azon szakértők javaslata alapján, akiket kötött számban és meghatározott ideig legitimálnak, meghívás, illetve benyújtott pályázat alapján.

Ezek részleteit a koncepció elfogadását követő hónapokban kell kidolgozzuk úgy, hogy előbb megegyezésre kell jutnunk a regisztrációs és minősítési rendszer koncepciójában, amit alább foglalunk össze még egyszer, majd magukkal az egyes szövetségekkel állapítjuk meg az akkreditáció megszervezésének konkrét paramétereit.

1. A regisztráció olyan szakmai nyilvántartást jelent, amely az egyes szövetségek kötelekébe való tartozást hitelesíti. E bejegyzésnek nincs különösebb feltétele azon a néhány dokumentumon kívül, ami a megalakulást és a folyamatos működést bizonyítja (alapító okirat, hivatalos bejegyzés, alapszabály stb. és legalább egy éves múlt). Ennek a műveletnek a végeredménye adja meg azt az adatbázist, amelynek alapján számba vehetőkké válnak a közösségi művelődés intézményei és elkészíthetőkké válnak a szükséges szakmai kataszterek.

2. A regisztrációba való vétel az akkreditációs folyamat elindításának szükséges (de nem elégséges) feltétele.

3. Az akkreditációs folyamat pontos kritériumait és teljesítésük módját az egyes szövetségek dolgozzák ki. A tényeknek való megfeleltetést, illetve a minőségbiztosítás hitelesítését az egyes szektorok legjelesebb képviselőiből összeállított grémium (szakmai kollégium) végzi. Ez esetenként három szakember (minősítő mester) egyhangú javaslatát jelenti. Egyikük bekéri és áttekinti a rendelkezésre álló dokumentumokat, másikuk a helyszínen tanulmányozza és értékeli a tényleges működést, a harmadik bíráló pedig egybeveti a két jelentést, s a hiánypótlást követően hitelesíti, azaz megítéli (pozitív vagy negatív módon) az akkreditációs kérelmet.

Ha tehát a fenti alapelvekben megállapodásra jutunk, kidolgozhatóvá válnak az egyes szövetségek akkreditációs folyamatainak konkrét kritériumai. Vele párhuzamos, de talán még ezt megelőző feladat az egyes szövetségek regisztrációja és akkreditációja. Kérdés, hogy ez mely testület kompetenciájába tartozzék. Talán az újra alakítandó Szabadművelődési Tanács vállalhatná ezt az úttörő feladatot?

7. A szakemberek alkalmazását részfinanszírozó alapról

Elképzelhető arányok: a helyi civil közösségi ház a bérköltség 20, a helyi önkormányzat a bérköltség 30, a részfinanszírozó alap a bérköltség 50 %-át fizeti. Az eltérő nagyságú, eltérő tevékenységű intézmények más-más arányban, tehát akár 50 % alatt vagy felett részesülhetnek e támogatásból.

8. Az országos szakfelügyeletről

Eldöntésre vár az országos szakmai szakfelügyelet jövője. A jelenlegi rendszer hasznáról, hasznosságáról és értelméről kialakult eltérő véleményeket mellőzve valószínű, hogy megtartása esetén azt vagy a regionális, vagy az országos szakmai egyeztető fórumok hatókörébe lehet helyezni, míg megszüntetését/felszámolását, az erre fordított pénz másutt való felhasználását az intézménytípusonkénti szövetségek erős és folyamatos szakmai kontrollja indokolhatja.

KEMÉNY BERTALAN BÚCSÚZTATÓ BESZÉDJE

Tisztelt Gyászoló Család, barátok és kollégák! Kedves Berci!

Apahiányos világban élünk. Az apák korán eltűnnek gyermekeik életéből. A család már szinte csak a múlté. Az apa távol van – korán kel és későn érkezik, távoli városokban, munkahelyeken teszi a dolgát, egész lénye titokzatos. Tudjuk, értünk tevékenykedik, hiányára mégis gyógyír. Ha kórházban vagy börtönben van, akkor távolsága ellenére inkább a miénk.

Apahiányos világunkban az apák korán elhalnak. És nélkülözünk az igazi apát, a férfit, a szellemet sugárzót, a fölfelé tekintőt, a nagyvonalút, a lovagot, a normaadót, az értékek kijelölőjét, az igazság kimondóját. Nélkülözünk a kalandjainkra rábiccentőt, a gyarlóságunkra nagyvonalúan legyintőt. A kérdezőt, az asztal melletti társat, az élet súlyát viselőt. Az apa nélkül felnővők nem lesznek igazi férfiak, a feminin környezetben maguk is femininné válnak.

Kedves Berci!

Ezernyi barátod vesz körül. Sok százan itt ravatalodnál/sírodnál, százak és százak lélekben veled vannak e percben is. Lehet-e ennyi barátja az embernek? Nem – gondoljuk –, egy-két barátnál több nem lehetséges, a több a mélységet kérdőjelezi meg, mélység nélkül pedig nincs barátság. Akkor miért ez a sok zarándok, honnan a sok barát?

Apahiányos világunkban apa lettél százak számára. Aki az egészet látja, aki minden elveszett bárányért útra kél. Aki elhagyta kis családját, a nagy családját, a közösségért, az országért. Nem karrierből, hanem tisztességből, hiszen szegény maradtál. Kerülted a hatalmat elővigyázatosságból és tartózkodásból. Otthon titok maradtál, de kinyíltál ezreknek. Mestere lettél a tanulni vágyóknak. De nem valamit tanítottál, hanem akár a régi görögök, valami titokzatos egészet. Neveltél akarva akaratlanul, mindig, mindenhol, az emberre figyelve. A tanárt és diákját valami légüres tér választja el, te sokszor kíváncsiabb voltál a hallgatódra, mint ő. Kérdeztél, és a kérdezett saját kérdéseivel juttattad el a helyes válaszhoz. Egyetemistaként hallottalak először. A tárgy már homályossá vált, de a szellemi izgalom, ami sugárzott belőled, nem. Arról meséltél, hogy Jókai hányféle almát és körtét ismert, mindezt szembeállítottad elszegényedett világunkkal. Mint máskor, nem használtál nagy szavakat, mégis megértetted, hogy az élet szép, hogy gazdagsága micsoda érték, hogy életem és az elődöké ezernyi szállal össze van fonva, hogy tagja vagyok egy összetett világnak, hogy az én rezdülésem is számít e hatalmas gépezetben.

Ha számít, mit teszek, akkor cselekedni kell, ha cselekszem, akkor fontos az iránya. Fölfelé és előre, nem kétséges. Nem, nem, ezeket soha nem mondta, de tudtuk, és kisanálítottunk oldalra, feléje, látja-e, helybenhagyja-e, amit teszünk. Százak indultak el így, először neked akartak megfelelni, a te kimondatlan értékeidnek, százak, akik már értik, hogy ez nem érted van, hanem értünk, együtt az egészért. És teszik a dolgukat...

Teszi a dolgát mint falugondnok. Meglátogatja az időseket, ha kell, felvágja a fát. Aztán kisbusszal beviszi a beteget a

városba, elviszi a leveleket, kiváltja a gyógyszert, kihordja az ebédet az öregeknek, egyáltalán rákőszön a magukra maradtokra. Szolgál, fáradozik, és életet lehel a halódó falvakba.

Kedves Berci!

Ha mást nem is tettél volna azon túl, hogy létrehoztad és értékeiddel megtöltötted a falugondnoki hálózatot, már ez is önmagában elég lenne valamennyiünk mély megbecsüléséhez.

A többiek is teszik a dolgukat, nem mint tájtervezők, nem csak mint településtervezők, nem mint ökológusok vagy szociológusok. Nem mint egy tudomány képviselői, hanem tanítványaidhoz méltóan keresők, kutató emberként. Mint ahogy a tervezőirodák szűkre szabott mozgásterében is megpróbáltál kibontakozni, elszakadva az aktuális módszertanoktól és részekre bontott feladatokról. Helyette megpróbáltad feltenni a valóságos kérdéseket a falu jelenéről és jövőbeni sorsáról, hogy majd közösséget vállalva az ott élőkkel, minden gondolatod és energiád nekik szenteld.

A falvak aggasztó helyzetét látva kerestél a jövőben adódó lehetőségeket. A falu boldogulására sem volt kész recepted. Mert mi is kell hozzá? Mindenütt más. De mindenekelőtt a helyzettel való szembenézés. Akkor fogalmaztad meg híres mondásodat: „nem csak népességmegtartó képességre van szükség, hanem képességmegtartó népességre”.

A megoldást keresők között mindenkinél kíméletlenebbül tetted fel a kérdéseket, amelyekre alig adtál egyértelmű választ. Inkább hangosan tűnődöttél. Nem tereltem politikai síkra a falukérdést, bár a nyolcvanas években mindenkit megkísértett a politikai megoldáskeresés. Nem adtál egyértelmű koncepciót, hanem mindig új és új gondolatokat, problémákat hoztál fel. Így találtad ki a szocialista farmert és a falugondnoki hálózatot. Egyetlenegy gondolat volt mindkettő középontjában: az ember. Az ember, akinek valami más kell, több kell, mint munkahely, több kell, mint csatorna, mint út, kell neki hit, hogy van jövője településének, kell hozzá az a remény, hogy van a gyermekeinek is perspektívája, és éreznek egy gondoskodó kezet, amelyik mindezt megerősíti bennük.

Kedves Berci!

A hatvanas évek elején börtönbe kerültél a Mustármag című illegális kiadványodért. Valamennyien ismerjük a mustármagról szóló bibliai példabeszédet. Életműved rokon a példabeszéddel – a kicsike magból hatalmas növény sarjad, és ezernyi maggal szaporítja magát. Végtelen egyszerű, letisztult mondataid ezek szellemi hagyatékává váltak. Hatottál, mert erős voltál. Tiszta szándékaiddal, értékeiddel te lettél a normaadó, a szellemet kisugárzó, az igazságot kimondó. Az, akit keresünk az apa nélküli világban. Ezért hát apai tisztelettel és igen mély szeretettel tekintünk rád. Elhagytál bennünket, de nem siránkozunk. Mert felnőtte tette bennünket. Dolgod elvégezted. És megpróbáljuk megtartani, amit egy apa gyermekeitől vár el: ismerjük fel, hogy testvérek vagyunk. És éljünk úgy, mint testvérek. Úgy legyen!

Kedves Berci! Isten áldjon! Nyugodj békében!

A búcsúztató beszédet elmondta: Dr. Szaló Péter.

A HOMÁLYBOGOZÓ

2007. március 11-én, nyolcvan éves korában elhunyt Kemény Bertalan, a magyar falvak Kemény Berci bácsija. A homálybagozók nemzedéke egyik legcsendesebb szavú, mégis legnagyobb hatású képviselője volt. A homálybagozás szóval önmaga és társai munkáját illetve, ezzel a finom ironiával próbálta a túl komolynak látszó kiütkezés pátoaszát helyettesíteni.

Örök útkezeső volt, de nemcsak a jövőt kutatta, hanem a jelenet, és a jelen megértéséhez a múltat. Siklaky István, Kopátsy Sándor, Liska Tibor – néhány név a homálybagozók nemzedékéből, akik megpróbáltak a helyzet elmélyült elemzésével szembesülni a valósággal, oszlatni a homályt, mielőtt üdvözítő gondolatokkal álltak volna elő. Kemény Bertalan hozzájuk hasonlóan törekedett eszményei hétköznapi megvalósítására.

Kemény Bertalan, a falugondnoki rendszer atyja, település-tervezőként kezdte munkáját. A tervezőirodák szűkre szabott mozgásterében is megpróbált kibontakozni, elszakadva az aktuális módszertanoktól és részekre bontott feladatoktól. Helyette megpróbálta feltenni a valóságos kérdéseket a falu jelenéről és jövőbeni sorsáról, majd közösséget vállalva az ott élőkkel, minden gondolatát és energiáját nekik szentelte. Egyszemélyes intézményként, örökké úton – így lett mindenki Berci bácsija. Neve egy iskolává szélesedett gondolkodásmódot fényjelez, és ami fontos: nemcsak értelmiségi körökben.

Hatalmas történeti tudásából, táj- és gazdálkodási ismereteiből könnyen megélhetett volna, de sosem voltak kész, előre gyártott sémái, javaslatai. Tanítványait kérdezve, válaszolgtatva oktatta, így tett a falvakban is. Kérdezett, és a kérdezettet saját kérdéseivel juttatta el a helyes válaszhoz. A falu boldogulására sem volt kész receptje. Mert mi is kell hozzá? Mindenütt más. De mindenekelőtt a helyzettel való szembenézés.

Leszámítva a város környéki falvakat, a falvak, különösen az aprófalvak lakossága drámai változáson ment keresztül. A népesség megfoghatóságán túl a fiatal generációk elköltöztetését tartotta a legfájdalmasabbnak, melynek szükségszerű velejárója az intézmények leépülése, az iskola, az óvoda, a posta, a bolt bezárása, a megállíthatatlan, öngerjesztő folyamat beindulása. Költöznek vagy költöznének, mert helyben nincs munkahely, a mezőgazdaság is alig ad munkát. A nagyüzemivé vált agrárium a falusi lakosság töredékének ad munkát, a Kemény által modellnek tekintett dán, tudásra és összefogásra épülő kisgazdaságok helyett. Megszűnt a városi ipar településeinek nagy része, és hiába az igen jelentős előrelépés az infrastruktúra-fejlesztés területén, jövedelemszerzési lehetőségek hiányában, paradox módon a most már korszerű és szépen gondozott falvaink léte is megkérdőjeleződik.

A diagnózist végletekig lehetne árnyalni, szociológusaink és településtudásaink már sokféle formában megtették. Ahogy a tennivalókat is több síkon foglalták meg. Amikor mindenkit megkísértett a politikai megoldások keresése, Ke-

mény Bertalan akkor sem fent, hanem helyben kereste a megoldást. Érvelt egy faluközpontú agrárpolitika mellett, fontosnak tartotta a kormányzati politikákat és támogatásokat, de igyekezett helyére tenni azokat, hogy a közösségek ne váljanak függővé a központi szándékoktól. Ezért diagnózisa is végtelen egyszerű, akár következtetései.

A falu problémáit a következőkben látta:

Pénzhiány

Tudáshiány

Információhiány

Az együttműködés hiánya

Bizalomhiány.

Ez az öt pont az emberekről szól. Arról is, hogy nekik mi a teendőjük. Persze tőke- és információhiány van, de ha mégis lenne, akkor is kell a sikerhez a tudás. A tudás nem elég együttműködési készség és bizalom nélkül. Rajta kívül alig foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel, ráadásul Kemény Berci változtatni is akart ezeken.

Szorgos terjesztője és szervezője is volt a népfőiskoláknak, a tudás átadásának. Főleg a gyakorlati tudásnak – így lett a málna tantárgy a Börzsönyben. Helyi szellemi műhelyek kialakítását szorgalmazta a mindennapok megkönnyítése és a távlatok megteremtése érdekében. Az együttműködés tanítható és tanulható – vallotta, és ebben segítséget nyújthatnak a műhelyek. Hogy a nagy szavakat aprópénzre váltsa, lehajolt minden apróságért. Ennek jegyében tette fel a kérdést, hogy miért nem használjuk ki a csereprogramokban rejlő lehetőségeket, miért nem utazunk tanulni a másik faluba. Utópisztikus gondolatokat táplált a helyi demokráciákról, ugyanakkor számolt a realitásokkal. Számolt a közigazgatás koncentrációjával, az önkormányzatiság elmozdulásával a kistérségi szint felé. De hogy ez ne rombolja tovább a falut, a részönkormányzatok szerepét szerette volna erősíteni. Sőt, modellszerűen azt képzelte, hogy direkt demokrácia megvalósulhat úgy, hogy a körjegyzőségeken belül az egyes településeken a falugyűlés intézi a közösség ügyeit.

Számolt az iskolák körzetesítésével is. Siránkozás helyett rögtön azon gondolkozott, mit lehet tenni annak érdekében, hogy a rendszerben megmaradjon a településhez fűződő érzelmi kötődés. Helyi tantervet ajánlott, ami többek között a kistérségi táj változásának nyomon követésére épül, szemléletesen az 1870-es katonai térképekkel kezdődően. Ki is mondja: ma már a falu túl szűk keret, ezért lép ki a kistérség irányába.

A falu fejlettségét nem a gazdasági és infrastrukturális mutatókkal mérte, hanem a lakosai közti kapcsolatrendszerrel. Ezért alapérték nála az egymásra figyelés, a kérdezni tudás, az egymástól tanulás, a generációs ismeretátadás. És a kérdések, a válaszok, a közös útkezesés, az élmények összeszövük azt a hálózatot, amittől a falu lakói közösséggé válnak. Így a biogazdálkodás és a lokális fejlesztő csapat ugyanazt a célt szolgálja

– közösséget építeni, élhető és megtartó világot teremteni hétköznapi technikákkal.

Településtervezőként dolgozva fogalmazta meg híres mondását: „nem csak népességmegtartó képességre van szükség, hanem képességmegtartó népességre”. Tanítója és barátja volt sok száz fiatal és idős embernek, értelmiséginek és kétkezi munkásnak, végtelen egyszerű, letisztult mondatai sokunk szellemi hagyatékává váltak.

Kemény Berci leginkább a falugondnokrendszer szellemi atyjaként ismert. A falugondnok, később a tanyagondnok a rendszerváltás egyik legsikeresebb intézménye. Az aprófalvak intézményei – a bolt, a posta, a gyógyszertár, a mozi – sorra zártak be. Forgalom, vásárlóerő híján nem képesek ráfizetés nélkül működni. Helyettesítésükre kitalálta a falugondnokot, egy, a falugyűlés által kiválasztott személyt, aki valamilyen módon biztosítja az ellátást. Aki meglátogatja az időseket, ha kell, felvágja a fát. Aki kisbusszal beviszi a beteget a városba, elviszi a leveleket, kiváltja a gyógyszert, kihordja az ebédet az öregeknek, egyáltalán ráköszön a magukra maradtokra. De belefér időnként egy színházlátogatás, focimeccs a szomszéd faluban. Hogy még mi fér bele? Ami kell. Szigorúan vigyázott

arra, hogy ne szabályozzák túl a falugondnok feladatát, hogy legyen benne mozgástér. Ez a szabadság tette sokszínűvé a rendszert, nem vált uniformissá, hanem az ott élők, a közösség igényei szerint alakíthatják munkájukat. Ma 600 helyen, kis és aprófalvakban, tanyagörökben működnek falugondnokok immár a szociálpolitika elfogadott részeként, ezek számára jelentve a világot, a tisztaság lehetőségét. Ha mást nem is tett volna azon túl, hogy értékeivel megtölti a falugondnoki hálózatot, ez önmagában is elég lenne megbecsüléséhez valamennyiünk részéről.

Egyik utolsó írásához Váci Mihály versét választotta írás mottójául, amelyben tizenkét kérdést tesz fel a költő:
„...létezik itt, aki kíván tenni valamit?”

Kemény Berci a vers utolsó sorát átalakítva a kérdésből állítást csinált, és felkiáltójellel tette nyomatékosá.

Róla szól és arról, hogy ezernyi társa akadt rögtön.

Így szól:

„Helyesbítetek, léteznek itt, akik kívánnak tenni valamit!”

Béke poraira!

HALÁSZ PÉTER

ELTÁVOZOTT A „NAGY FELLAZÍTÓ”

Kemény Bertalan a VÁTI (Városépítő és Tervező Intézet) Krisztina körüti székháza talán legfelső emeletén, egy hatalmas, szinte tenispálya méretű tervezőiroda egyik elkerített szögletében ismertem meg. Valami vidékfejlesztéssel kapcsolatos együttműködés alkalmából találkoztunk, mert akkor, az 1980-as évek elején az Agrárgazdasági Kutató Intézetben ilyesmivel is foglalkoztam. Jól emlékszem, hogy miközben beszélgettünk, csak félig figyeltem a szavaira, szemem minduntalan Berci bátyám mögé, a falra szegezett Díszoklevélre tévedt, amin csak annyit tudtam elolvasni, hogy azt

*Kemény Bertalannak
a Nagy Fellazítónak*

ajándékozták valamilyen alkalomból. Nagyon megragadott ez az oklevél. Tetszett az ötlet, ahogyan néhány munkatársa „kitüntette”, és tetszett a virtus, amellyel ő maga kiszögezte irodája falára. Mindkettő jellemző volt Kemény Bertalanra, akit akkoriban a „másként gondolkodó” – magyarul: gondolkodó – emberek között tartottunk (és tartottak!) számon.

Sok helyen találkoztunk később is. Hol a Sió-menti Nép-főiskolára hívott előadást tartani, hol a Honismeret folyóirat számára kértem és kaptam tőle írást, vagy a „Tabi Kilátó”-nál szervezett rendezvényen vettünk részt. Amikor pedig szervezni kezdte a falugondnoki szolgálatot, természetes volt, hogy magam is beléptem a Falufejlesztési Társaságba, el-eljártam összejöveteleikre, hiszen számos kitűnő emberrel lehetett ott találkozni.

Kemény Bertalan nem öncélúan volt „fellazító”, hanem gondolkodásra akarta szoktatni, ösztönözni az embereket, hogy képesek legyenek saját kezükbe venni sorsuk irányítását, vagy legalábbis befolyásolását. Az Illyés Gyula által megfo-

galmazott „*eszménél, de eszme csak övé jut eszedbe*” állapotot igyekezett fellazítani, a láncravert gondolat béklyóit fessegette és lazította. Nem forradalmár, hanem inkább az apró lépések taktikusa volt. A napi politika mezejére is rendszerint csak a második pohár bor után merészkedett, de akkor is főként az aprófalvak életfeltételeit fessegette. Móríc Zsigmonddal vallotta: „Ne politizálj, építkezz!” De akárcsak Móríc, ő is politizált, mégpedig a nemzetpolitika legmagasabb szintjén.

A régi görögök nagyon jól ismerték azt az igazságot, hogy *aki nem tudja, merre akar hajózni, sohasem kap kedvező szelet*. Kemény Bertalan tudta, hogy merre és hová akar hajózni, kapott is kedvező szelet. No nem kitartóan és egyenletesen fúvót, inkább csak amolyan oldalszelet, amivel azonban az ügyes hajós, némi szerencsével el tud lavírozni a kitűzött cél irányába. Ez a cél pedig a kommunista hatalom által halálra ítélt, „szerepkör nélkülivé” degradált kistelepülések, aprófalvak megmentése volt akkor, mikor – jól ismert módon – kimutatták, hogy a települések egy részén, tehát a lakosság bizonyos hányada számára „nem kifizetődő” az óvoda, az iskola, a gyógyszertár, vagy éppenséggel a vasút, a kórház. Kemény Bertalannak is akkor nyílt ki a bicska a zsebében, amikor fővárosi munkahelyéről olyan megbízással küldték „le” Somogy megyébe, hogy hozzon érveket és bizonyítékokat e települések életképtelenségére, fenntartásuk hiábavalóságára, a magyarság ott élő hányadának fölöslegességére. Kemény Bertalan pedig, a partiumi hétszilvafás nemesek ivadéka, „lement” a hatalom kufárai által halálraítélt nép közé, és érvekkel megrakodva tért vissza. Mégpedig az aprófalvak megmentésére vonatkozó érvekkel, amelyek alapján kidolgozta a mentőakciót. Ez pedig – mint sokszor elmondta – azon a felismerésen alapult, hogy ritkán ugyan, de előfordul, hogy a minden intézményétől, életfeltételétől megfosztott faluban akad egy ember, aki sze-

mélyes ügyévé teszi a falu érdekét. „A falut valakinek fel kell vállalnia – hangoztatta Kemény Bertalan –, a legkisebb falu sem nélkülözheti az autonómia bizonyos fokát.” Kell egy ember, aki rendelkezik egy mikrobusszal, és az a dolga, hogy a falut szolgálja: vigye be az embereket a bekörzetesített intézményekbe, vagy azok szolgáltatásait hozza el a faluba. Ezt az „általános mindenest” embert nevezte Kemény Bertalan – jobb híján – *falugondnoknak*.

A gondolat 1982-ben született és 1989/90-ben vált valósággá. Az 1989-ben alakult Falufejlesztési Társaság javaslatára a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács kísérletként 24 Barkas kisbusszal elindította az első falugondnoki szolgálatokat. Majd a Népjóléti Minisztérium vállalta fel országos ügyként, és elsősorban a 2003-ban elhunyt kitartó és az ügyért elkötelezetten tevékenykedő Szanyi Éva, főosztályvezető-helyettesnek köszönhetően jó évtized múltán már csaknem 800 település lakóinak életét könnyítette, tette emberibbé a falugondnoki szolgálat.

Kemény Bertalan nem a megszállottak elsőpró lendületével, hanem jó ügyben hívó ember gondosságával és következetességével alapozta, építette és fejlesztette a falu- és tanyagondnoki szolgálatot. Mikor a Duna Televízió Közművelődési Főosztályán filmet készítettünk róla és néhány, példamutató falugondnokról, meglepett az a tervszerűség, az a körültekintő, minden árnyalattal számoló alaposág, amivel működött ez a szolgálat. Mikor a Magyar Művelődési Intézetben terveztük, miként lehetne a falugondnoki szisztémát hozzáférhetővé tenni a külföldi, elsősorban az erdélyi magyarok számára, akiknek körében a falvak életképtelenné válása, ha lehetséges, még fenyegetőbb veszéllyé vált, közösen szervezett, partiumi, belső-erdélyi és székelyföldi ismeretterjesztő tanácskozásainkon újra és újra megcsodálhattam Kemény Bertalan csupán a logikára és az okfejtésre alapozott tájékoztatásait, amely hitelességével magával tudta ragadni az embereket. Sajátos volt ez a logika, szakított mindenféle konvencióval, nélkülözött minden pátozst és frázist. Előadásait hallgatva önkéntelenül Albert Schweitzer mondása jutott eszembe: „... legyenek egyszerűek és jók. Magunk dolgozzunk, és gondolkozunk saját magunk.”

Számomra nagy öröm és megtiszteltetés volt, hogy ezeken az erdélyi, partiumi rendezvényeken szárnysegédje lehettem, s beleláthattam munkájába és a falugondnoki szolgálat lényegébe. Mert hatalmas energiákat mozgósított az ízig-vérig civil gondolat. A bármilyen szerényen, de mégiscsak garantáltan fizetett és ellátott falugondnok/tanyagondnok mint kristályosodási pont hívta elő a társadalmi közönyösség álarca alól az emberek nemezebb részét. Különösen vonzó volt, hogy ettől a rendszertől jó ideig és nagymértékben sikerült távol tartani azokat, akik elsősorban megélhetési lehetőségnek, nem pedig szolgálatnak tekintették volna a falugondnokságot. Csak ámultam egy-egy összejevetelükön, hogy mennyi szolgálatkész, érző és gondolkodó, településéért és lakóiért felelősséget érző, áldozatot is vállaló falugondnokkal találkozhattam. Volt közöttük fővárosból kiszorult mesterember, agrár végzettségű szakember, de jó néhány olyan, akinek még érettségije sem volt. Mégis, mindegyiket értelmiséginek tekintettem a fogalom Németh László-i értelmezésében, amikor az „értelmiség” feladatvállalást és szolgálatot jelent.

Ahogy aztán romlott Kemény Bertalan és az ország egészsége, úgy támadtak fel vagy mutatkoztak meg az idős szervezet romlásával és a társadalom értékvesztésével a *falugondnoki rendszer* betegségei. A „homlokzat” még többé-

kevésbé ép volt, de ha csütörtök délutánonként betévedtem a Vámház körüti sörözőbe – ahol mint a „régik nagyok” az egykori kávéházakban, ott trónolt valamelyik boksiban, jellegzetesen tar fejével a „falugondnokok vezérő fejedelme” –, egyre több panasz hangzott el a szájából. Volt munka- és fegyvertársai közötti torzsalkodásokról, meg hasonlóságokról beszélt, s a tőle idegen szemléletek és érdekek növekvő érvényesüléséről. Szanyi Éva halálával a Népjóléti Minisztérium egyetlen emberre alapozott segítsége is elapadt, a támogató alapítványokat sorra szüntették meg, s a szűkülő források fölött felütötte fejét a kapzsi ügyeskedés.

Egyre inkább magára maradt. Érzékelte és „II. faluromboló periódus”-nak nevezte azt, amit tapasztalnia kellett szerte az országban. Érezte, hogy az aprófalvak kiszolgáltatottságának növekedésével felértékelődik ugyan a falugondnoki szolgálatok szükségessége, de aggodott: képes lesz-e az egyre nehezebb körülmények között dolgozó szolgálat megfelelni a megnövekedett szükségleteknek? Utolsó írásaiban nem volt bizakodó, inkább a lemondás érződik a sorok között. „Tipikusan aprófalvas megyéink kisfalvainak előregedési folyamatát megállítani, olyan viszonyokat biztosítani ott, hogy fiatal családok költözzenek oda, és ott boldogulhassanak is, ma szinte lehetetlen feladatnak tűnik. Nem is kerül ez sehol szóba. Pedig nem mindegy, a Kárpát-medence szintjén tekintve sem, mi lesz a jövője ezeknek a térségeknek. Bizonyára népességfogyásuk addig fog tartani, hogy gyakorlatilag olyan ritka népsűrűségű, majdnem lakatlan területek szövevényes hálózata alakul ki, mely némileg az egykor volt törzsek és népek közötti gyepekre emlékeztetnek. Természetes vagy művi depressziós térségeknek tekintjük őket, teljesen mindegy. Az a nem mindegy, hogy ezek a gyepek mint demográfiai vákuumok mit szippantanak be, mivel kezdenek feltöltődni. Kétesélyes lehet a folyamat. Az egyiket negatív forgatókönyvnek mondanám, amikor a nyugdíjból és szociális segélyből élők szegénység-gettója volna általános »fejlődési irány«. A másik, pozitív forgatókönyv még nem látható. Remélhető csak. Reményre ti. az nyújt okot, hogy egy »gyepű«, egy, a jövőben értékké váló terület társadalmi innovációt is befogadhat.”

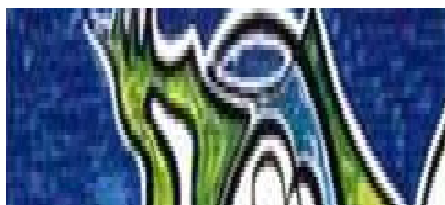
Melyik forgatókönyv valósul majd meg? Nem tudom.” – írta Kemény Bertalan.

Mi sem tudjuk. Én sem tudom.

Azóta sokszor gondolok arra, hogy talán jókor hagyott itt bennünket Berci bátyánk. Nem kell látnia élete fő művének, a falu- és tanyagondnoki rendszernek a hanyatlását. Éppen eleget kesergett a romlás kezdetének jelei miatt. De amikor választott falujában, Vértesacsán a felemelően hatalmas tömeg a szép tavaszi napsütésben méltósággal és talán elgondolkodva kísérte őt utolsó útjára, felrémlett előttem, hogy ennyi ember között hányan lehetnek, akik megfogadják, nem engedik alkotójával együtt sírba szállni nemes alkotását?

Remélem, hogy sokan.

Nagyon sokan!

KRÍZA IDIKÓ

KÓKA ROZÁLIA NÉPHAGYOMÁNYT ÁTÖRÖKÍTŐ TÜNDÖKLÉSE MAGYAR ÖRÖKSÉG

A magyar népmesék varázslatos világában otthonosan mozgó, és értékeket továbbadni képes egyéniség Kóka Rozália, Bukovina leánya, bár nem ott született. Évtizedek óta lenyűgözi meséivel a gyermekeket, maradandó élményt ad a felnőtteknek a legkülönbözőbb helyszíneken, közösségekben. Bejárta az egész „magyar glóbuszt”, (ahogyan ő szokta nevezni az egymástól elszakított magyarokat), a mai határokon belüli települések százait, Felvidéket, Erdélyt, Bácska-Bánát és Vajdaság nehéz sorsú magyar falvait, eljutott a Kanadába szaladt, tengeren túl élő bukovinai magyarokhoz. Lelki táplálékot vitt az óvodákba, az iskolákba, a gyógyulásra vágyóknak az elmegyógyintézetbe és a kultúrát éhezőknek a művelődési házakba. Kóka Rozáliát szeretettel fogadták aranyozott színházakban, nehéz szagú kocsmákban, és lenyűgözte a köréje sereglőket bárhol, bármikor, ha mesélni, énekelni kezdett. Előadóművészetét a természetesség, könnyedség jellemzi, akár erdei tisztásokon, búcsúkon, autóbuzszon, vonaton, templomban, fővárosban, akár az Isten háta mögötti apró falvakban szolt hozzájuk. Mesélt vidám és boldog embereknek, árváknak és megalázott vendégmunkásoknak vagy háborútól űzött, hazátlaná vált magyaroknak, árvízről elárvultnak, idegenbe szakadt társainknak.

Tanítónőként egyre tudatosabban fordult a hagyományokhoz, és elhivatottan őrizte az örökséget, idősektől tanulta meg közösségének elfeledésre ítélt kultúráját, és mindent megtett az értékek megmentéséért. Fiatalon a népművészet ifjú mestere lett, és ma is az egy magasabb fokon mestere a népművészetnek. Számára a mese, a dal, a betlehemezés, a díszítőművészet a hagyományos kultúra szerves része, és az előadásával annak művészi értékét képes közvetíteni. Előadó-művészte nemes, egyszerű, tiszta, egyedi. Fiatalon tudatosította, hogy az igazi előadáshoz nem elég csak a tehetség, hanem művészetet belülről értő, annak világában otthonos, tájékozott emberre van szükség. A nemes célért sokat dolgozott, fáradozott, tanult.

A változatos életpálya kezdetén már ráébredt a bukovinai gyökerek mélységére, értékére, a tájszólást csúfolókkal szemben büszkén vállalta a művészi értékekben, emberi tartásban példamutató közösség műveltségét a maga teljességében. Gyűjtötte a meséket és a mondákat, szólásokat, látomásokat, igaz történeteket, a hagyomány megannyi ágából. Domokos Pál Péter tanácsára elindult Moldvába, a legősibb hagyományt őrző magyarok kultúrájának, lelkivilágának megismerésére. Találkozott a lélek rezdüléseit értő asszonyokkal, kiknek látomásait a néprajzkutatás igényei szerint megörökítette, majd később közzétette, akinek mesemondását, élettörténetét megjegyezte, megrendítő előadásban hallgatóság elé vitte.

A különleges szervezőkészséggel megáldott Kóka Rozália másokban is tudatosította a székely kultúra, műveltség értékeit. Megszervezte Érden a Bukovinai Székely Népdalkört. Hamar felfedezte, mi az, ami különleges az ő közösségükben, ami egyedi, amivel magukra tudja vonni az egész ország figyelmét. Ez a csobánolás, a bukovinai betlehemezés. Évről évre alkalmat teremtett arra, hogy minél több helyen játszassanak, s így minél szélesebb körben ismertté váljon az el-

tűnt, elfelejtett misztériumjáték, a magyar népi kultúra egyik értéke. Nem tudom, valaki számon tartotta-e, hányszor került előadásra a csobánolás, de talán nem túlzás, ha milliós nézettségről szólok. Az Egyetemi Színpadon tömegek figyelték. Sokan láthatták a tévéközvetítést, de sokkal maradandóbb élményt adott a személyes részvétel. Nem véletlen, hogy az Országházba is elvihették az emberiséghez szóló karácsonyi üzenetet, példázva a hagyomány erejét. Munkájával az európai kulturális örökség részévé tette a bukovinai székelyek hagyományát, és kiérdemelte a hamburgi Alfred Toepfer F.V.S. Alapítvány Európa-díját.

Az együttes szereplése ébresztette fel az igényt, hogy hanglemezen, kazettán, könyvek révén juttassák vissza minél több emberhez a már-már elfelejtett tudást. Évről évre egyre több kiadvánnyal gazdagította a székely népmesék, népdalok iránt érdeklődőket. A székely mesélőket, énekeseket rendszeres találkozóra invitálta. Felkereste a szétszórtságban élő bukovinaiakat és „világtalálkozóra” invitálta őket. Antall József személyes megjelenésével adta meg a világtalálkozó rangját.

Kóka Rozália ráérezett arra, hogy nemcsak a veretes mesék iránt érdeklődnek az emberek, az életből vett igaz történetek humorát is szeretik, az emberi botlások igényes szintű megfogalmazása és előadása új élményt ad. Az *Egy asszony két vétekecskéje* című kötet emiatt lett híres, és jelent meg ismételt, aratott sikert újból és újból elsősorban a saját előadásában. Stílusával példát mutatott a szép beszéd megőrzésére. Ő, akit gyerekkorában megszegyénítettek a székely tájszólás miatt, mostanra visszacsempészte beszédünkbe a székelyes mondatszerkezetet, a hátravetett igekötőt, a székelyes hanglejtést, és megbecsülést szerzett a dialektusban előadott meséknek. Gyűjteményei, kötetei – eddig 13 könyve jelent meg – kiváló példatárként gazdagítják az előadható, bemutatható magyar mesetárat. Divat lett Kóka Rozália egyszerű, természetes, mégis székelyes ízü stílusában mesét mondani. Ráadásul a mesemondók és énekesek egész csapatát nevelte, vitte közel a színpadhoz a hagyományátadás élményével. Vass Lajos népdalversenyen az Erkel Színházban másfélezer énekes gyönyörködtette az érdeklődőket. Ilyen jelentős találkozóra nem volt példa sem előtte, sem utána.

A gyermekek nyitottak és fogékonyak a zenei anyanyelv-re, az emberiség kincsét átörökítő mesevilágra. Számos könyvet állított össze a kicsinyeknek, segítve ezzel a szülők, pedagógusok munkáját. Gyakorlatból tudja, hogy kicsinyek és idősebbek szívéhez milyen narratívum áll közel. Megérzi a köréje sereglők igényét, és előadásait ezek szerint módosítja, így kerül közel a hallgatósághoz, akár a Bukovinába érkezés történetét adja elő, akár a menekülés nehéz pillanatairól szól. Szíve közel áll a moldvai csángókhoz, megragadó átéléssel tudja visszaidézni az ott hallott égi látomásokat, emberi történeteket. Píldamutató lelkesedéssel, eltökéltséggel, fáradtsággal nem törődve találkozókat szervezett népdalköröknek, mesemondóknak, bukovinaiaknak, és elhivatottságával hitet tett a hagyomány örök értéke mellett.

A magyar örökség igazi elhivatott képviselője és továbbélítője Kóka Rozália, méltán ítéltető meg részére ez a kitüntető cím.

EGY EURÓPAI GONDOLKODÁSÚ MAGYAR

Skultéty Csaba könyvének margójára

Életének 87. esztendejében lévő külpolitikai publicista új könyvét tettem le elolvasás után, néhány órával ezelőtt. Mivel a kötet írásából kirajzolódó ember s ars poeticája többszörösen is felmutatásra érdemes, hadd osszam meg önökkel, esetlegesen leendő olvasókkal is.

A *Vasfüggönyökön át* c. kötet írásából a szerző mozaikszerű memoárja áll össze. Annak ellenére, hogy műfajilag különböző olvasnivalók – vele vagy általa készített interjúk, hazai s határon túli lapokban, folyóiratokban megjelent művelődéstörténeti cikkek, esszék, emlékezések, tárcák – kerültek egymás mellé, a gondos írói szerkesztés eredményeképp egymásra épülő, egységes egészként rajzolódik ki belőle egy európai magyar értelmiségi életútja s egyben viszontagságos Kárpát-medencei históriánk XX. századi sorsfordulói.

Mivel Skultéty Csaba 1920 szilveszterén született a felvidéki Nagykaposon, valóban a múlt század négyötödének nem csupán szemtanúja volt, hanem cselekvő részese is. A történelmi Magyarország feldarabolását épp csak hónapokkal követő időpont s a hely, meghatározóvá vált az életében.

Az Ung megyei járási székhely szülői háza és társadalmi környezete hagyományos magyar kisvárosi értelmiségi miliőt biztosított a gyermeknek. Ötgyermekes édesapja az akkori csehszlovák törvények szerint peres ügyeit magyarul intéző ügyvédként dolgozhatott, kliensei is zömmel magyarok voltak. Ugyanakkor – lévén Nagykapos nyelvhatár szélén fekvő település – már gyermekkorában természetessé vált számára az *etnikai többségeség*: a vasárnapi misén szlovák parasztszónnyokkal találkozott rendszeresen, gimnáziumi tanulmányai nagy részét németül, a szepességi Késmárkon végezte, végül Ungváron, részben ruszin és zsidó környezetben érettségizett. Hívő katolikus családja baráti köréhez tartozott keresztapja, a később híres költővé vált, akkor még fiatal helyi plébános, Mécs László, valamint a Márai Sándor néven világszerte ismertté lett kassai polgár édesapja, Grossschmidt Géza, a prágai parlament magyar szenátora.

Skultéty Csabáék háza a korabeli kisebbségi magyar közélet egyik központja volt a térségben: apja a Keresztényszocialista Pártnak politizált, sokszor megfordultak náluk más politikusok is. Szellemi tájékozódási pontjaik természetesen anyanyelvűek voltak: magyar könyvek, folyóiratok Prágából, Kolozsvárról, Budapestről. Szülei – szellemisége, színvonala s a családi hagyomány miatt – a lehetséges magyar nyelvű kassai, beregszászi állami gimnáziumok helyett Késmárkra, a német evangélikus líceumba írásták, amelybe szép számmal kerültek magyar gyermekek is nyelvet tanulni. A békés kezdeti évek után, 1937-38-ban a nagynémet ideológia is beszüremkedett a Szepességbe, amelynek következtében megosztottá, feszültségekkel terhessé vált az addig toleranciát sugárzó, békés diákváros.

Amíg korábban a legtermészetesebb módon egy osztályba jártak a német, magyar, szlovák és zsidó fiatalok, ki-ki megbecsülte a másik különbségét, addig később a szudétanémet tanárok hatására minden a visszájára fordult. Az Anschlusst követően már a „Heil, Hitler!” köszöntés is megjelent, ami nem csupán a különböző ajkú növendékek, tanárok közötti, hanem már a családokon belüli viszonyokat is elmérgesítette. Nem csoda, hogy az első bécsi

döntés után a demokrata és keresztény elveket valló apa a Magyarországhoz visszatért Ungvár magyar gimnáziumába irányította immár a gyermeket a középiskola befejezésére. Nyelvismerele Kárpátalján így tovább tárgult: a Késmárkon tanult német, francia és szlovák mellett ott még a ruszin nyelv alapjait is elsajátíthatta. „Nagyon nagyra becsülöm az akkori magyar kormányzat új nemzetiségi beállítottságát, hogy ezeken a területeken a szomszéd népek, illetve a környezet népének a nyelvét kötelező tárgyként bevezették (...) örömmel tapasztaltam, hogy ezeken a területeken az állomásokon és a közhivatalokban mindenütt megjelentek a kétnyelvű helységnevek és feliratok (...) a magyar hatóságokban valóban megvolt a készség a Budapesten mintának szánt autonómiaterv későbbi, háború utáni megvalósítására” – olvashatjuk a kötetben.

Skultéty Csaba útja érettségi után a budapesti közgazdasági karra vezetett, ahol 1944 májusában doktorált. Emellett a Magyar Külügyi Intézet által szervezett diplomáciai tanfolyam előadásait is látogatta. A német megszállás után, a kisebbik rossznak tűnő behívóparancsnak eleget téve, az Egyetemi Kisegítő Karhatalom (KISKA) kötelekébe lépett. Az ostromot a délvidéki és felvidéki diákok kollégiumában vészelte át, majd az oroszok bevonulása után 1945 januárjában, „malenkij robot” címén Ceglédre, majd a moldvai Foksánba hurcolták. Az embertelen lágerkörülmények közül megszökve, Erdélyen végiggyalogolva, a gondviselés jóvoltából fél év múlva visszaérkezhetett a fővárosba.

1946 tavaszán külügyminisztériumi szolgálatba került, előbb a hazánkra kényszerített, *csehszlovák-magyar lakosságcsere* egyezmény végrehajtásában összekötő, utóbb a vezető parasztpárti politikus, Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztos titkára lett. A könyv lapjain megelevenedik az a demagógia, amellyel a teljesen szabad kezet kapott szlovák küldöttek próbálták rávenni az áttelepülésre magyarországi nemzetársaikat. A propagandajukból nem hiányoztak a jobb gazdasági helyzettel való kecsegtetés, a magyarellenesség lázítás meg a titkosszolgálati eszközök sem. Az év végén Skultétyt a pozsonyi ideiglenes magyar külképviseletre delegálták a kormánybiztos megbízottjaként. A felvidéki magyarok jogfosztásának, majd csehországi deportálásának embertelen tényei, az otthon maradtak nemzetiségének megtagadását célzó reszlovakizáció, a kitelepítést kikényszerítő hatósági önkény számtalan, emberi sorsokban lecsapódó esetét regisztrálta, lépett fel ellenük helyben, illetve továbbította az információkat Budapestre. A kommunisták súlyának magyarországi növekedésével egyesek rossz szemmel nézték a tevékenységét, kilenc hónap után így hazarendelték.

1947 novemberében, diplomáciai kapcsolatai révén, egész Európára szóló vízummal az útlevelében, Prágában felült a párizsi vonatra, amely lépés a következő csaknem fél évszázadra meghatározta életét. Nyugati emigrációja első időszakában alkalmi munkákat végzett, fűtetlen szobákban, betegségekkel küszködve éhezett, majd Gácsér Imre bencés pap titkára lett. E minőségében a németországi és ausztriai menekülttáborokban összegyűjtött kelet-európaiak Argentínába településének a vízumügyeit intézte. Az így kivándorolt magyarok és leszármazottaik képezik máig a dél-amerikai magyar emigráció kulturális egyesületeinek,

cserkéscsapatainak és sajtójának egyik legfontosabb magját. Skultéty visszaemlékezése szerint a párizsi káplán nem világnézeti vagy politikai alapon szelektált, hanem „egyedül azt tartotta szem előtt, hogy a légerekben összezsúfolódott, hazátlan magyarokat új otthonhoz segítse.”

A szerző 1948 őszén – a menekült diákok számára létesített ösztöndíjtanács támogatásával –, elismervén hat budapesti szemeszterét, a Sorbonne jogi karára iratkozhatott be, ahol további alkalmi munkavégzéssel eltartva önmagát, nemzetközi jogi oklevelet szerzett. Hallgatóként a Közös Piac megteremtésének politikai rugója: az *Európa Mozgalom* kereszténydemokrata konferenciáin vett részt. Posztgraduális képzésre így juthatott ki a belgiumi Bruges Európa Kollégiumába, ahol politológiai stúdiumokat folytatott. A végzősök közül számosan, az angol és francia nyelven szerzett ismeretekkel, komoly szerephez jutottak a nyugat-európai diplomáciai és politikai életben. Egyetemi tanulmányai mellett bekapcsolódott a nyugati magyar közéletbe: az *Ahogy Lehet* c. párizsi és az *Új Látóhatár* c. müncheni folyóirat munkatársa lett. Ugyanakkor folyamatos nélkülözés, szegénység jellemezte életvitelét.

Visszakerülve Párizsba, 1951-ben meghívták az újonnan alakuló *Szabad Európa Rádió* magyar szerkesztőségébe, Münchenbe. Harminchárom évet töltött e médiumnál, az első felét mint *hírszerkesztő*, a második, hosszabb időszakot pedig *külpolitikai kommentátorként*, az otthon élő édesanyja védelmében Ambrus Márton álnéven. A résztvevő hitelességével s a pallérozott diplomata tárgyilagosságával tárja fel a könyv oldalain az amerikai kormány által fenntartott rádióállomás érdemeit s korlátait egyaránt. „A harcos, kezdeti években a sztálinizmus tetőfokán az egész irányzat harciasan kommunistaellenes volt. A nemzetközi helyzet későbbi enyhülésével lett aztán a rádió az én beállítottságomnak is sokkal jobban megfelelő információs eszközzé a hallgatóság számára, amely egyedülállóan gazdag tájékoztató anyagból meríthetett” – mondta el a 90-es évek eleji nagyinterjújában, az azóta elhunyt Balla Gyulának.

„Jó lelkiismerettel állíthatom, hogy nekem, mint háttér-tájékoztónak, kommentátornak, sajtószemle-készítőnek vagy bármilyen napi nemzetközi politikai műsor vezetőjének egyetlen alkalommal sem kellett a meggyőződéssel ellenkező szellemben állást foglalom. Olyan esetek viszont voltak, amikor – itt magyar kisebbségeink helyzetére gondolok – szólni szerettem volna, de az amerikai vezetőség kínos óvatossága folytán – főszerkesztőnk erre hivatkozott – nem nyílt rá közvetlen, csak itt-ott valamilyen közvetett lehetőség” – olvashatjuk az emlékezésben. A kölcsönös érzékenységekkel terhelt kisebbségi kérdések erőteljesebb taglalásától való tartózkodás egyik oka az államokban s nem nemzetekben gondolkozás amerikai reflexe, másfelől az egymás mellett dolgozó, kelet-európai szerkesztőségek közötti feszültségek, súrlódások elkerülése volt. Skultéty elkötelezettségét, állhatatosságát dicséri, hogy bár „a kisebbségi ügyek felvetésére irányuló minden kísérlet, mondhatni a legtöbb esetben ellenállásba ütközött”, ahol lehetett, ott a nemzetiségi ügyeket mégis beleszította a kommentárjaiba. A változást e téren Reagan elnökké való megválasztása hozta, amikor is már nyíltan felkarolhatta az akkoriban agyonhallgatott kárpátaljai magyarság ügyét. „Konspiratív” úton megszervezte az ottani magyar sajtó kiuttatását, amelynek alapján rendszeresen tudósította az anyaország meg a világ magyar hallgatóit az ottani történésekről.

A kötet nyíltan szól az 1956-os forradalom alatt a Szabad Európa szerepéről. Aktív időszakát követően, Skultéty észleli az adások színvonalának csökkenését, egyoldalúságait is, a

rendszerváltozás után pedig jól prognosztizálja a rádió missziója befejezésének a közeledtét. Nyugdíjba vonulása, 1983 óta pedig végre kedves szenvedélyeinek hódolhat, nevezetesen a művelődéstörténet, a műgyűjtés művelésének, továbbá a határon túli magyarság érdekében való cselekvésnek. Egyedülálló *hungarika-gyűjteményét* – amelyben XV. századi, Budát ábrázoló metszettől, török kori, a szabadságharc időszakából származó dokumentumokon át, Ady-kéziratig nagyon sok minden megtalálható volt – az Országos Széchényi Könyvtárban állították ki a 90-es években. A megjelent katalógus alapján akkoriban megvásárolható anyag zöme, szerencsére, Magyarországon – részben közgyűjteményekben – maradt.

Határon túli magyar irányultsága a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör (SMIKK) konferencia-felkérésére, nagytanulmány formáját öltötte, amikor is 1980-ban a *kárpátaljai magyarság* korabeli helyzetét térképezte fel. A később Nyugat-Európa-szerte több helyen elhangzott, fokról fokra kiegészített előadás pozitív visszhangot keltett, ezután rendszeresen felkeresi ifjúkora szeretett helyszínét. Szabó Zoltán „szerelmes földrajza” inspirálására, szépirodalmi ihletettséggel szól a könyv lapjain a tájjal s az ott lakó emberekkel való viszonyítás örömeiről, a tapasztalt változásokról. Segít oszlatni egy dezinformációt, az állítólagos, 1946. évi nagydobronyi vérengzés valótlanágát. Rokonszenvenvel tárja fel a visszacsatolás után megszületett kárpátaljai ruszin autonómiaterv részleteit, e célból ő maga készít interjút Bródy András vezető ruszin politikus fiával, természetesen szorgalmazza a terület mai önkormányzatiságát is. A Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom, a *Pax Romana* elnökeként – az ökumené jegyében – példásan együttműködött az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel. A Pax Romana helyi szervezeteinek megalakulása, kihelyezett tanácskozásainak általánossá válása a Kárpát-medencében, nem kis mértékben Skultéty Csaba nevéhez köthető.

Magától értetődő az eddigiek alapján az is, hogy a szerző a kötet megjelentetésének szándékával a pozsonyi Madách-Posonium Könyvkiadót kereste meg. Így az sem véletlen, hogy az eddig jelzett témák mellett külön írást tartott szükségesnek közlőtenni kassai kötődéseiről, Márai Sándorral való találkozásáról, Fiume s az ottani magyarok tárgyában tartott kassai előadásáról, valamint Luzsicza Lajos felvidéki festőművész tatabányai munkásságáról.

A könyv forgatása nyomán egy nagy műveltségű, csiszolt eleganciával jellemezhető, ugyanakkor tárgyilagos precizitású, egyoldalú beszűkültségektől mentes, értékek mellett elkötelezett, világlátott magyar arcéle rajzolódik ki. A negyvenhárom éves emigrációból hazatért Skultéty Csaba önazonosságát jól jellemzi az alábbi interjúrészlet: „Amikor kikérültem Párizsba, az akkor igazán nemzetközi légkörbe, magyar származású európainak vallottam magam. Ez nagyon szépen hangzott, de idővel megváltozott. Ma is annak vallom magam, ami abból kialakult: európai gondolkodású magyarnak, de magyarnak (...) Amikor először hazajöttem, európai gondolkodású magyarként, nagyon hamar úgy éreztem, itt vagyok itthon. Ezt ma is így érzem és vallom. Igyekszem magyar kisebbségeink ügyét szolgálni, beleértve a legelhagyatottabbakat, a moldvai csángókat. Meg a kárpátaljai magyarokra összpontosítottam figyelmemet (...) vannak olyan konfliktusok, amelyeket nem lehet a szőnyeg alá söpörni (...) én a magyarságot látom egészben. És ezt az egészben látott Magyarországot próbálom tovább szolgálni.”

Skultéty Csaba fenti gondolatait és könyvéből, egész életútjából sugárzó etikáját végiggondolásra ajánlom az Európát sokszor idealizáló, ám illúzióit fokozatosan elvesztő értelmiségünknek.

EL NEM ÉVÜLŐ PRIUSZ

A történelem Ratkó József (1936-1989.) költészetében

A kállói ínségdomb nem Széphalom, Magyarország XX. századi fejlődése sem a reformkor. Ám, hogy a nyírségi homokhalmokról is messzire lehet látni, s a tisztánlátást mi sem erősíti jobban, mint a hatalom által is sugallt és követelt társadalmi tudatosságot, a dogmává rögzült racionalitást meghaladó költői képesség, a tiszta ösztön, a bármilyen körülmények között szabad szellem, arra Ratkó József életműve a legjobb példa.

Költészete, amely nemcsak versben, de a magyar dráma-irodalom különös, sajnos egyedülálló megújításában, a magyar próza úrfelmutató emelkedettségében is megtalálta önmagát, egyszerre tudta az élőbeszéd, az anyanyelv tisztaságát, a teljes érzelmi és indulati mélységet és a filozofikus összetettséget megfogalmazni. Életigenlése a halállal való napi szembe-sülés, az elmúlás önsajnálattal nélküli, természetelvű tisztaságának megjelenítése. Az egyetemes emberi és a sajátosan magyar történelem tényzerűségét minden esetben a humánus morális mércéje szerint rendezte, olyannyira ez volt esztétikájának lényege, egységet teremtő ereje, hogy lírájában nem száraztható szét az erkölcs és a szépség. Igazságérzetének személyes sorsa, keserű társadalmi tapasztalatai nyújtottak és nyújtának fedezetet, költészetének – sajátos tehetsége mellett – az egész magyar irodalom átfogó és elfogulatlan ismerete nyújtott háttérpályát. Formájában és indulatában a József Attila-i, felelősségtudatában és magatartásában illyési ez a költészet, amely a közéletiséget úgy emeli be a műbe, hogy annak semmi olcsó publicisztikai hordaléka nem lehet. Kristálytisztaság a szándék, amikor a szó azonossá válik a gondolattal. Amikor nem a közönségre sandító bátorság, hanem az örök emberi erkölcsi kényszer mondatja a sorokat. Amikor a törvénytelen halottak név szerint megnevezetnek: *A holtak derésén / Nagy Imrét ki üti? / Ki gyűjti föl Dózsa gyönyörű koronáját, / vastrónját ki gyűjti föl? / Amikor a halott halottakból a szemétre vetett abortált magzatokból... alapítatik horda, nagycsalád, nemzetség, törzs, új nép /, amikor: hogyha szülni már egy / ringyó sem akad, / hónom alatt költöm ki fiacskáimat.*

Ratkó József *ellátott innen hazáig*. De még a *zsiletszélű országhatáron* túlra is. *Segítség a királyt* című István-drámája a kortárs közöny ellenére is a Bánk bán mellé kerül majd, Antigóné-fordítása a nyugatos iskolát haladja meg rusztikus ősi gyökerű költői nyelvvel, Kreón című színpadi játékával együtt fölfedezésre és eszméletörténeti elemzésre méltó irodalmi, színházi teljesítmény. Ahogy hamarosan megjelenő gyűjteményes prózakötete is figyelmet érdemel majd...

A nagykállói nyomor vajúdta, szegény emberek által összetalicskázott domb rémisztő emlékműve annak, hogy még értelmes cselekedetre, méltó cél kijelölésére sem futotta a munkából és megélhetésből kirekesztettek számára megoldást kereső felelős egykoriak képességéből. Ratkó József a főváros peremi létből, a szétzilálódott, tragikus sorsú családból, a gyermekotthoni, nevelőszülői hányattatásból, a szerepét vesztett, községgé züllött város provincializmusából tudott az egyetemes magyar líra magasába emelkedni. Innen, a billegő

bádoggal kocsmaasztal mellől, a könyvtár hátsó kis szobájának íróasztala mellől, a Nagybalkányi úti szolgálati lakás tornácáról, kertjének ősfái alól, a nyughatatlan mehetnék és (az örök gyanakvás közepette is) a ragaszkodó maradhatnék lüktetésében tudott Ady, Krúdy, Móricz, Kodály földrajzi és szellemi „testközébe” kerülni. Mert úgy lett e tájnak, e hazának, e nemzetnek hűségese, hogy teljes emberi létünk alapkérdéseit tudta megfogalmazni.

(Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében 2006. december 16-án, a Magyar Örökség díj átadásakor.)

VIII. Ratkó József Országos Vers- és Prózamondó Verseny Nagykovács, 2007. április 13-14-15.

Zsűritagok:

- Nagy András László rendező, a Magyar Szín - Játékos Szövetség elnöke
- Kiss László, a Magyar Versmondók Egyesületének alelnöke,
- Serfőző Simon költő,
- Bódi László (Cipő) énekes
- Csikos Sándor színművész-rendező,
- Dinnyés József daltulajdonos
- Borsos Veronika, a Korányi Frigyes Gimnázium tanára

A programból:

2007. április 13. péntek

Megzenésített versek bemutatója

Helye: Művelődési központ színházterme

Karádi Zsolt fotókiállításának megnyitóünnepsége

Helye: Művelődési központ kamaraterme

Dinnyés József daltulajdonos koncertje

Helye: művelődési központ színházterme

Mogyorósi László versei, a költővel Antall István, a Magyar Rádió munkatársa beszélget.

Sipos Bea és Faggyas László megzenésített versei

Helye: a Korányi Frigyes Gimnázium drámás-terme

2007. április 14. szombat:

A versmondó verseny döntője, I. forduló

Helye: Pszichiátriai Szakkórház lovagterme

A versmondó verseny döntője, II. forduló

Helye: Művelődési központ kamaraterme

Barátok és költőtársak megemlékezése Ratkó József sírjánál a nagykovácsi temetőben

Eredményhirdetés és gálaműsor

Vendég: Bódi László, beszélgetőtárs Antall István.

Helye: Művelődési központ színházterme

2007. április 15. vasárnap

Kirándulás

CSEKE PÉTER

ERDÉLYI ARCOK

Balázs Ferenc

(1901–1937.)

I. 1. Abban az időben, amikor egyszerre kétszázezren hagyták el Erdély földjét, olyasmi is megesett, hogy ugyanazon családon belül különbözőképpen döntöttek: a hűségeskü letételének megtagadása miatt állását veszített apa áttelepülésre kényszerül – hogy apróbb gyermekei felneveléséhez megkereshesse a legszükségesebbeket –, miközben életbe induló, érettségizett fiai hallani sem akarnak arról, hogy elhagyják a szülőföldet, mely a főhatalom-változás következtében tájhozájá lett a nemzetestről leválasztott magyar kisebbségnek. Dr. Balázs Ferenc postai fogalmazó 1921-ben kel útra családja nagyobb részével, hogy előbb Püspökladányban, majd Miskolcon telepedjék meg. A már nagykorú fiúk viszont Kolozsváron maradnak: a gyakorlatias Ernő állást vállal és megnősül, Ferenc pedig folytatja 1919-ben elkezdett teológiai tanulmányait, jóllehet diákkorában gépészmérnök szeretett volna lenni. Egyéni és társadalmi kényszer egyaránt belejártszik döntésébe: hosszas tüdőbetegsége miatt az orvos faluhoz kötődő életpályát ajánl ugyan számára, de az még nagyobb súllyal esik a latba, hogy 1918 után az érettségizett magyar fiatalok vagy külföldön folytathatták tanulmányaikat (csakhogy az így szerzett diploma nosztrifikálása később gondot okozott), vagy pedig – minthogy az állam nyelvét még nem ismerték – beiratkoztak a teológiára, az egyetlen főiskolára, ahol anyanyelvükön tanulhattak. Nem csoda, hogy Balázs Ferenc nem érez különösebb elhivatottságot a papi pálya iránt – az unalmas előadások alatt kötetnyi mesét ír, szabad idejében lapot szerkeszt –, abban azonban kezdettől fogva bizonyos: magára maradt népe felemeléséért, megszervezéséért így legalább kedvére apostolkodhat.

Számtalan tanulmány és a róla szóló monográfia (Mikó Imre, Kicsi Antal és Horváth Sz. István munkáját 1983-ban jelentette meg a Kriterion Könyvkiadó) után sem érezzük eléggé tisztázottnak: milyen felismerések, benső késztetések tették lehetővé, hogy a húszéves Balázs Ferenc ellen tudott állni a családját tovasodró történelmi szélfúvásnak? Mindezekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy szülőföld-ragaszkodása nem labilis természetű érzelmi kötődésen alapult, hanem tudatos program szerint kialakított Erdély-ismereten. A Trianon előtti nyári vakációkban módszeresen bejárta a történelmi, néprajzi, népköltészeti értékek felfedezésére csábító tájegységeket (nemcsak a Székelyföldet!), és bőséges szellemi poggyásszal indult mindig barangoló útra (akárcsak korábban Orbán Balázs vagy később a helytörténész Borbáth Károly, az ír-szociográfus Beke György). Kiemelendő, hogy eszmélésének időpontjában tapasztalhatta a történelmi sorsfordulót átélő - megszenvedő népe irányvesztettségét. Szerencsére nemcsak a civilizációs elmaradottságot, a nép vegetatív létviszonyait látja; felfedezi a faluközösségek megtartó erejét s azt a népi értékvilágot, mely a közösségi tudatot táplálja.

Bármennyire is érzékenyen érintette családjának áttelepedése, Balázs Ferencet az 1921-es esztendő nemcsak veszteségtudattal töltötte el. (Kortársainak egybehangzó véleménye szerint különben is csak átmenetinek tekintette ezt az állapo-

tot, amiképpen a középrétegek sem hitték véglegesnek a trianoni döntéseket; ezért az illúzióért, mint ismeretes, a romániai magyarság súlyos árat fizetett.) Az új helyzetben elsőként a polgári demokraták és a népi radikálisok hallatták a történelmi józanság kiáltó szavát, és az ő erkölcsi példájuk erősítette az értelmiségi pályára készülő népi származású fiatalok népsorsot vigyázó felelősségérzetét, helytállás-erkölcsét.

Gondoljunk mindenekelőtt Kós Károly, Paál Árpád és Zágony István máig visszhangzó röpiratára, az 1921. január 24-én megjelent *Kiáltó szóra*, mely önszervezésre, munkára, építésre szólította fel a sorscsapástól lebénult, tulajdon cselekvésképtelenségének és tájékozatlanságának is kiszolgáltatott erdélyi magyarság tömegeit. És ne feledkezzünk meg az 1921 nyarán kisbaconi birtokára véglegesen hazatelepülő Benedek Elekről, aki – ha személyes példájával nem is tudott gátat vetni a Magyarországra tartók áradatának – egyetlen tanácsot adott mindenkinek: „Dolgozzatok, dolgozzatok!” A munkában persze maga jár elől: néplapot indít (előbb a *Vasárnap*, majd a *Vasárnapi Újság* főszerkesztője); vállára veszi a *Cimbora* című gyermeklap szerkesztésének és megjelentetésének gondját (egyik munkatársa épp Balázs Ferenc, akinek első könyve, a *Mesefolyam*, a gyermeklap kiadásaként jut el az olvasókhoz 1922 karácsonyán); amikor már nem áll a rendelkezésére újság, kalendáriumok hasábjain szól a néphez; és mindezeket túl haláláig megjelentet még vagy harminc önálló könyvet és füzetet. Benedek Elek törekvése világos volt mindenki előtt: tollával a gyermekek és a felnőttek öntudatát egyaránt erősítette, hogy az új helyzetben népe önmagára találását elősegítse; ezzel egy időben a lelkek békéjéért munkálkodott, hogy az együtt élő népek valóban együtt élhessenek, s ne egymás rovására, megmagyarázhatatlan hatalmi tébolynak kiszolgáltatva. Kós Károly előbb néppártot alapít, majd – miután a politikából kiszorul – a kisebbségi életkeret szellemi otthonteremtéséhez lát hozzá. Írótársaival és elbarátaival megalapítja a két világháború közötti romániai magyar könyvkiadás legrangosabb műhelyét, az Erdélyi Szépművéses Céhet, amelynek eredményes működése aztán lehetővé teszi, hogy a helikoni munkaközösség életre hívassa a regionalizmus távlatlanságán felül emelkedő, a sajátos értékeket az egyetemesség fényében szemlélő szépirodalmi folyóiratot, az *Erdélyi Helikont*.

2. A Németh László-centenárium (2001.) Erdélyben újólágráirányította a figyelmet az író 1935-ös romániai útinaplójára, a *Magyarok Romániában* korabeli fogadtatására és későbbi visszhangjára. A marosvásárhelyi Mentor Kiadónál – Nagy Pál gondozásában – megjelent kötet folytatja az 1937-es *Nem lehet-vita* reflexióival 1989-ben elkezdett kisebbségi létértelmezések sorát, s minden bizonnyal jótékonyan elősegíti az értelmiségi önvizsgálatot.

A tágabb időkeretben történő vizsgálódás több szempontból is kíváncsúnak mutatkozik. Az erdélyi magyar értelmiség önértékelésébe már csak a személyes érintettség okán sem épülhettek be annak idején azok az értékpříncípi-

umok, amelyek – lehangoló tapasztalatok alapján – kisebbségi értelmiség-tipológia felállítására készítették a magyar szellemi erők organizátorát. A kommunista diktatúra alatti évtizedek pedig egyáltalán nem kedveztek a kritikai velleitási értelmiségi önreflexióknak. Az 1989 utáni politikai rendszerváltást követő években (amikor higgadtan lehetett volna értelmezni a kisebbségi értelmiség – két rendszert is túlélő! – magatartástípusait) így állt elő az a furcsa helyzet, hogy az önmagukat mérvadónak tekintő értelmiségiek egy része már magát az „értelmiségi hivatástudatot” is vehemensen elutasította.

Holott Németh László épp ezt, az értelmiségi hivatástudatot akarta felerősíteni.

Ismeretes, hogy rokonszenvét egyértelműen a népből kinőtt író (Tamási Áron) magatartása nyerte meg. Nem leplezte ellenérzését a minden sérelmet számon tartó *dohogó*val, illetve a feltétel nélküli kompromisszumokat kötő *lojálissal* szemben. Legférfiasabb típusnak a *szervezőt* tekintette, „aki földta kezdeti íróálmait, s az omló part egy darabjának megkötésére szedi össze az erejét”. Veress Dániel – aki a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején tartalmas személyi és levelezői kapcsolatban állt Németh Lászlóval – úgy tudja, hogy a *dohogó* típusához Abafáy Gusztáv, a *lojálissal* szemlér Ferenc, a *szervezőhöz* pedig Kacsó Sándor szolgált mintaként. (V. D.: *Ami a Téli utazásból kimaradt*. In: *In memoriam Németh László*. Nagybánya, 1995. 13–31.) Mindhármukkal Brassóban ismerkedett meg Németh László. Önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötetében (*Fogy a virág, gyűl az iszap*. Kriterion Könyvkiadó, 1974.) Kacsó Sándor szöve is teszi, hogy „magára ismert” a *szervező*ben. Ám Németh László nem személyeket akart megírni – útirajzában is típusalkotásra törekedett. A *Magyarok Romániában* szövegösszefüggéséből Balázs Ferenc és Jancsó Béla alakja is egyértelműen felsejlik. (Alighanem épp maga Kacsó beszélt róluk Németh Lászlónak, hiszen a *Tizenegyek*-beli – 1923-as – közös indulás óta mindkettőjükkel szoros baráti és munkatársi viszonyban állt...)

Érdemes eltöprengeni azon: ha Németh László élményközelből is megismerhette volna a világtávlatban gondolkodó Balázs Ferenc kisebbségi életstratégiáját, s nem az íróálmait feladó, „tejeskannácskák közt ténfergő” erdélyi Don Quijote halomásbeli képét viszi magával, talán Jancsó Béla sem kér „perújrafelvételt” a *Magyarok Romániában* megjelenését követően. Igaz, Mészáros már csak azért sem kerülhetett be Németh László útiprogramjába, mert Balázs Ferenc épp a debreceni klinikán feküdt. Amikor pedig pár órai munkaidőt engedélyezett számára az orvos, rőta *A rög alatt* árkusait, illetve – mulasztásait pótolandó – rengeteget olvasott. Akkor fedezi fel magának Németh Lászlót. A reveláció erejével hat rá, hogy életfelfogásuk, gondolatviláguk, törekvésük mennyire hasonlatos. 1935. november 24-én kelt levelében arról tájékoztatja feleségét, Christine Frederiksen: ha meggyógyul, feltétlenül megismerkedik a vele pont egyidős, „kitűnő emlékezőtehetségű” és „nagyon művelt” Németh Lászlóval, akinek a művei máris hozzásegítették őt ahhoz, hogy önmagát jobban értse, cselekedeteivel számot vessen. Ennek a felismerésnek pedig – úgy érezte, hogy ő „tipikus erdélyi ellentéte” Németh Lászlónak, „intuációval, találékonysággal, de behatárolt tudással” – rendkívüli jelentősége volt a szavak és tettek azonosságára épülő művének, *A rög alatt*-nak a genezisében.

3. Balázs Ferenc drámájában – ahogy Jancsó Béla leírja a *Magyarok Romániában* írójával vitázva (*Ahogy lehet*. Erdélyi Fialatok, 1935. IV. 109–110.) – Németh László is a sajátjára

ismerhetett: „Mikor Reymont világhíressé vált parasztrege nye mejelent, az akkor lengyel területeken lévő német megszálló parancsnokság rendeletileg olvastatta el azt minden német tiszttel, hogy belőle a lengyel népet megismerjék. Balázs Ferenc könyve irodalmilag bizonyára kevesebb a Reymonténál, nem is akar irodalom lenni. De aki az erdélyi faluval, életünk alapjával bármilyen formában foglalkozni kíván, annak számára ez a könyve nélkülözhetetlen és elkerülhetetlen. A népért való jóakarat és tudás küzdelme a néppel: ez az a dráma, amely egész kisebbségi életünk szimbóluma is: a jóakarat és az önfeláldozás küzdelme az előítéletek, önzések és közöny irtózatossá tételével.”

Az „új életre biztató építő akaratot” olvassa ki László Dezső is *A rög alatt*ból: „Végre egy könyv, amelyik nem az elsodort faluról, hanem a megépülő faluról szól...” Amire László Dezső 1936 derekán felfigyel, az Balázs Ferenc halála után hetven évvel is érvényes.

a) *A rög alatt* nem csupán szociológia „helyzetfelvételt” nyújt, hanem *társadalomépítési modellt* is teremt;

b) szerzője *világtávlatból* tekint a megoldandó kisebbségi gondokra és nem valamely ideológia egyoldalú *propagandisztikus* célzatával;

c) munkája nem meríti ki ugyan valamely par excellence szépirodalmi műfaj – a regény – fogalmát, ám minden sorából kiérződik, hogy *írói kényszerből* született alkotás;

d) nem is kimondottan tudományos szempontokat érvényesítő mű, és mégis azt érezzük, hogy a szerző a világfolyamatok egyetemes összefüggésrendszerébe beágyazottan vizsgálja az általa is alakított „életdarabot”. Munkája ekképpen válik – alapvető céljainak megfelelően – jövőnek feszülő, korszerű életformát kimunkáló, az értelemre és az érzelmekre egyaránt ható, zaklatóan meggondolkasztató írássá. (László Dezső: *A rög alatt*. Erdélyi Fialatok, 1936. II. 37–41.)

II. 1. Öt esztendővel azelőtt, hogy a Romániai Magyar Írók sorozatban könyvespolcunkra helyezhettük a *Bejáróm a kerek világot* (1923–1928.) agyoncenzúrázott példányát (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.), szerkesztőségi kollégáimmal a kibédi olvasókkal volt érdekes találkozónk. A falu gazdasági felemelkedésének esélyeit és módzatait latolgatva egyszer csak valaki „egy Balázs Ferenc-típusú” unitárius lelkész felől érdeklődött: várható-e még tőle – aki Böződi György emlékezete szerint a két világháború között a Nyikó menti Kadácsban „tyúkokkal prófétált” – újabb baromfi-tenyésztési kézikönyv, s ha igen, mikorra? Ez a kérdés vitt el hamarosan Ürmösre ahhoz a Lőrinczi Lászlóhoz, akit Balázs Ferenc amerikai útítársaként tartottak számon 1970-ben is a kibédiek.

Néhány mondat után kiderült: Balázs Ferenc személyisége nem is annyira a kolozsvári unitárius teológián keltette fel érdeklődését, ahol kollégák voltak, hanem 1926 nyarán, amikor Chicagóban egy hónapot együtt tölthettek – és reggeltől estig a rájuk váró erdélyi teendőket tárgyalták. Amherst városának gazdasági főiskolája ennek köszönhetően került be aztán Lőrinczi László életrajzába: missziós lelkészi szolgálata telteztével és megtakarított pénzével ugyanis ebben a Massachussetts állambeli intézményben készült fel arra, hogy – Balázs Ferenc kisebbségi társadalomépítői terveinek beavatottjaként – korszerű gazdasági ismeretekkel térhessen haza szülőföldjére.

Lokálpatrióta eszmélésemet ugyancsak táplálta, hogy Ürmösön azt is megtudtam: tizenegyezer km távolságból Ba-

láz Ferenc épp az én legfestőibbnek tartott homoródmonti falumat, a regölés ősi – a kereszténység felvétele előtti idők világából is üzenő – szokásáról ma már az egész Kárpát-medencében ismert Kénost választotta volt szolgálata színhe-lyéül. Azóta is sokszor belém sajog a veszteségtudat fájdalma: mekkora kár érte ezt a Hargita alatti tájegységet azzal, hogy annak idején nem Kénosban ölthette magára a papi palástot Balázs Ferenc. Ennél is fájdalmasabb: világ körüli útja után egyházi előjárói jó ideig megfigyelés alatt tartották. A székelykeresztúri unitárius kollégiumban kellett nevelősködni. Ma sem világos előttem: mivel zavarta meg annyira előjáróinak biztonságérzetét? Hiszen ő nem tekintette magát sem a teológiai professzori cím, sem a püspöki szék várományosának. Pedig a halála előtt írt, máig kiadatlan, 216 gépelt oldalt számláló *Új ember vallása* önmagában is azt tanúsítja: méltó volt mindkettőhöz. A leginkább pedig az egyházalapító Dávid Ferenc szelleméhez, akiről 1935-ben oly bensőséges képet rajzolt az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában megjelent *Erdélyi csillagok*-ban, mint azóta senki más. (Bíztató jelnek tekintetem, hogy a rendszerváltás után, Balázs Ferenc halálának hatvanadik évfordulóján dr. Rezi Elek teológiai professzor, egyházi főjegyző, „a vallás és a tudomány, a hit és az értelem, az elmélet és a gyakorlat harmóniáját kereső” prótáló lélek megkerülhetetlen teológiai munkásságára hívta fel a figyelmet.)

2. A *rög alatt* ismeretében válik igazán szellemtörténeti fontosságúvá Balázs Ferenc hátrahagyott munkája. Hiszen aki tudatában van *erdélyi otthonirodalmunk* (Molter Károly telitalálat értékű kifejezése) eme reprezentatív alkotásának értékeivel, az előtt nyilvánvaló: már a rendhagyó faluszociográfia alapvetéséül szolgáló, öt éves mészköi társadalomreformer kísérlet leírása is mindegyre vallásbölcséleti és „végső kérdéseket” feszegető filozófiai megnyilatkozásokba torkollik. Alkotásszemléleti és alkotáslélektani törvényszerűséggel. Mivelhogy a nagyvilágból hozott és a megálmodott Isten völgyének kiépítésében szerzett Aranyos vidéki tapasztalatait íróként ekképpen tudta szervesíteni.

Tévednénk, ha azt hinnők, hogy mindez elsődlegesen Balázs Ferenc teológiai műveltségével és lelkes működéssel függ össze. Elvégre már tizenöt-tizenhat éves korától kezdve – amikortól költői működését is számíthatjuk – komolyan foglalkozott az élet nagy kérdéseivel, és a *Tizenegyek* programadásában csakúgy, mint világ körüli útja során megerősödött erdélyi célkitűzéseiben a filozófiai (kezdetben óhatatlanul mitikus, majd szükségszerűen letisztult) szemléleten alapuló írói megközelítési és megjelenítési módot tartotta célravezetőnek. Egyértelműen megerősíti ezt *Megkötöttség és szabad akarat* című – halála után megjelent – vallomásában: „Az a bizonyos miért, amikor az ember, ha gyermek is, az egyes dolgokat már a dolgok egyetemes rendszerében kívánja megérteni, az a bizonyos miért csak akkor tolu elémbe, amikor már egy eszten-deje ágyhoz, heverősékhez nyűgözött a korán fellépő tudóbe-tégség.” (Erdélyi Helikon, 1937. 6. 395–404.)

Amiként rövidre szabott élete alkonyán, amidőn a kényszerű távozás csillapíthatatlanul magas lázában égett. Amikor már csak az írás maradt számára az egyetlen cselekvési lehetőség.

3. A *rög alatt*ból sugárzó, változtatást sürgető szelleme azonban nem csupán Aranyosszéken kelt új életre (az orvosként és költőként egyaránt nagyra becsült Vásárhelyi Géza

„reanimátori” közreműködésével), hanem például a Nagy-Homoród mente apró falvaiban is, amelyek közül a tatárdúlást túlélte, diófák lombosra alatt meghúzódó Kénos oly meg-ejtően beopta volt magát Balázs Ferenc szívébe még diákkori vándorlásai idején – amikor Erdély tudatos megismerésének igényével járt vidékről vidékre –, hogy a felhőkarcolók ár-nyékából ide vágyódott haza. Nem csoda hát, hogy marosvá-sárhelyi meg kolozsvári festőbarátaim 1979 májusában annyira „beleszerelmesedtek” Kénosba meg a vele ikerszépségű Gyepes-be, hogy azóta is minden évben visszakíváncsoznak arra a vidékre – állandó Homoródmonti Képtárt teremtő társaikkal egyetemben. Termékeny szellemi együttlétre, együttgondolkodásra csá-bítva egyszersmind írókat, költőket, a tájegység népének gondja-in enyhíteni próbáló nagy tudású embereket. Valami hasonlóról álmodhatott Balázs Ferenc is, amikor Székelykeresztúrról átsze-kereszt a Homoród mentére, ahol Amerikából hozott vetített-képes sorozatokkal és világtágító gondolatokkal alakította az emberek jövőképét. Mindenesetre jelképes üzenete volt annak a ténynek, hogy az első tárlatmegnyitón dr. Gellért Imre – az 1956-os magyar forradalom eltiprása után súlyos börtönövekre ítélt – homoródszentmártoni unitárius lelkész Balázs Ferenc em-lékét idézte, félreérthetetlen célzással a művészi világteremtés „képfelmutatása” és az akkori idők politikai képmutatása közti különbségre.

Minden bizonnyal ez is oka lehetett annak, hogy a nyolc-vanas években egyre keményebbé váló Ceaușescu-diktatúra Hargita alatti kiszolgálói mind nagyobb gyanakvással figyel-ték kezdeményezésünket, és jóval a rendszerváltás előtt per-sona non gratává nyilvánítottak szülőföldemen. Akkor éreztem meg voltaképpen a társadalmi önszerveződés igazi erejét, amire *A rög alatt* többszöri újraolvasása során már ráeszméltem. Örültem hát Kántor Lajos megtisztelő felkérésének, hogy a budapesti Héttorony Kiadónál megjelenő újabb *Erdélyi csillagok* számára Balázs Ferencről készítek szellemi csillag-képet. Talán a kétharmadát ha papírra vettem az *Önszervező társadalom erdélyi építőjét* megidéző írásomnak, amikor – 1989. június 20-án – szokatlanul korai és erőszakos csengetés jelezte: amit raktam délig, leomlott estére. Jó időbe tellett, amíg Déva-város romjaiból újraépíthettem a szöveget. Összetartó erejét Ba-lázs Ferenc időszerűségének a relevanciája jelentette: a cselek-vésképtelenség drámájából is erőt csiholó és hitet sugalló szellem – és a tőle elválaszthatatlan jellem – jelenléte.

4. Ez keríti hatalmába újságírójelölt tanítványaimat is, va-lahányszor a szociográfia erdélyi alpműveit elemezve *A rög alatt* írói attitűdjével szembesülnek. Ugyanolyan katarzist vált ki belőlük ez mű, mint a magyar vagy a világirodalom bárme-lyik emlékezetes alkotása. (Ez készítetett arra, hogy a marosvá-sárhelyi Mentor Kiadónál a kötet újrakiadását szorgalmazzam – Böződi György méltán híres könyvével, a *Székely bájával* és Tamási Áron költői ragyogású szociográfiájával, a *Szülföl-demmel* egyetemben.) Hiszen vizsgálódásaik során nem csu-pán a műfaji ismerveket veszik számba, hanem *magukra* és *magunkra* vonatkoztatják a mészköi kísérletek ma is zaklató kisebbségi drámáját. És – törvényszerűen – azt is mérlegelik: hasonló helyzetben ők vajon miként cselekednének?

Aligha véletlen, hogy azok a kilencvenes évek végén in-dult fiatal értelmiségiek, akikben – talán épp a harmadik ki-sebbségi életkezdés során megélt tapasztalatok alapján – ér-deklődés támadt a maival sok tekintetben analóg két világ-

háború közötti kisebbségi helyzet jelenségei iránt, nemcsak A rög alatt mához szóló üzenetével, hanem a mű gondolati előzményeivel, koncipiálásának előtörténetével, genezisével is foglalkoznak. Közéjük tartozik tartozik Vallasek Júlia is, aki már 1998-as államvizsga-dolgozatának (*Portré levelekben – Balázs Ferenc és Christine Frederiksen levelezése*) a megírása előtt hozzálátott az értekezése alapjául szolgáló angol nyelvű levelezés lefordításához és feldolgozásához. Voltaképpen azt a periódust vizsgálja tüzetesebben, amelyikben Balázs Ferenc az átfogó kisebbségi társadalomreformer tervezetése és próbálkozások szintjéről átlép a megvalósítások és kudarcok kezdeti szakaszába. Leginkább a kudarcok figyelmeztetik az írókat arra – érvel Vallasek Júlia –, hogy a meglett, biztosnak és megdönthetetlennek mutató igazság nem egyszer s mindenkorra zárja le a továbbgondolás útját. Amint a kinyilvánított igazság feltételrendszere vagy annak néhány eleme megváltozik, Balázs Ferencnél újra beindul az igazságkeresés folyamata, a helyes(ebb)nek ítélt megoldások kinyilvánításának és gyakorlati kivitelezésének igénye.

Mindez szorosan összefügg a rá jellemző, távlati összefüggésekben való organikus gondolkodással, amelynek során – miként a szóban forgó dolgozatban olvasható – „a legapróbb tett is beépül egy nagyobb szerkezetbe, s így jön létre az az organikus egész, amelyben a legkisebb részecskéje is önálló, de egyúttal szerves része az egésznek, azzal együtt működik...” E felismerés önértékes vállalkozásának ekképpen ad hangot Balázs Ferenc: „Elmenni egy elmaradott marylandi faluba, s ott a legsodálatosabbakat cselekedni, nem vonz engem, mert amit ott tehetek, nem egy nemzeti megváltás része, a társadalomnak csupán tíz százaléka vonatkozik. Azt hiszem, mindig is éreztem, hogy Mészáros keresztül egy egész népért cselekszem, sőt egész Kelet-Közép-Európáért és Ázsiáért! Ezért nemzeti (erdélyi) alaknak tekintenek, míg egy másik, aki megszervez és kézben tart négy-öt szövetséget csak a saját falujának használva, nem több helyi hírességnél.”

III. 1. Alapos filozófiai/teológiai műveltségének és világlátásának útján megszerzett tapasztalatainak köszönhetően Balázs Ferencnek meggyőződésévé vált: mindenfajta megváltás esélye mibenlünk rejlik, tőlünk függ. Ha nem is egyedül üdvözítő módon, természetesen. Neki, aki világtávlatban, emberiségi méretekben gondolkodott, igazán elhihetjük: az emberiség – s benne a minden rendű és rangú kisebbségek – sokasodó gondjainak a megoldása érdekében globális és helyi szinten egyaránt cselekedni kell. Lehetőleg egy időben. Mivel a felülről elrendelt „világmegváltás” csak diktatúrával valósítható meg, az emberhez méltó életmód megteremtésének lehetőségét az alulról felfelé kiépülő civil társadalommodell érvényesítésében látta; az egyén, a család, az egymásból és egymásba épülő kisebb és nagyobb közösségek, valamint az állam(ok) viszonyrendszerének megnyugtató rendezésében; hogy sem az egyének, sem a közösségek ne legyenek, ne lehessenek kiszolgáltatottjai a mindenkorai államhatalom/államhatalmak kénye-kedvének.

Ma is meg szívlelendő felismerése: bizonyos dolgok csak az egyénre, mások meg kizárólag a közösségekre tartoznak; ismét mások a nemzetekre, az államokra, magára az emberiségre. Ha mindenik megtenné a maga helyén és a maga idejében azt, ami kizárólag tőle függ – egyből áttekinthetőbbekké válnának az emberi(ségi) viszonylatok. Olyan helyi viszonyokat és globális viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni

A rög alattban 21. századi olvasóinak –, amelyeket ő maga is befolyásolni képes.

Testamentumában úgy rendelkezett, hogy holta után is közhasznú lehessen. Szigorúan meghagyta, hogy minden írói járandósága A rög alattban olvasható víziójának, az *Isten völgye* fejezetben leírtaknak a megvalósítására fordíttassék. Ennek kapcsán fogalmazta meg Lászlóffy Aladár: „Legyen eszünk, ha már volt!”

2. Annak a magatartásnak az alapján, amit számunkra megtestesített, Erdély fényesen ragyogó szellemei közt Balázs Ferencnek ott a helye a Benedek Eleké, a Kós Károlyé mellett. Ha pedig a még távolabbi időben keressük a párhuzamot, akkor azt kell mondanunk, amit a népi írók mozgalmának tetőzése idején Darvas József is pontosan érzékelt: szellemi felmenői között ott találjuk az Apáczai Cseréket, a Dávid Ferenceket.

A mai olvasót persze az érdekli elsősorban: mi az, amiben – mutatis mutandis – rajtuk túlmutat? Jövőt fürkésző tekintetünk számára mit sugallhat?

Szerencsésebb irodalmakban mások abban az életkorban lépnek nyilvánosság elé, akkor kezdik pályájukat, amikor ő – túlhajszolt életritmusban – a sajátját rég befejezte. Szándékosan fogalmaztam ekképpen. Mert hát kímélhette volna-e magát tájainkon az a népe sorsáért lobogó írástudó, aki indulásakor nemcsak egy szerveződő írói nemzedéknek, hanem egy frontáttörésre készülődő irodalmi irányzatnak, hanem magának a születőben levő romániai magyar irodalomnak adott programot?! Hát a világ körüli útjáról felkészült társadalomkutató-ként és -szervezőként hazaérkező, modern élet-szemléletet sugárzó gondolkodó, akinek nem ötven, hanem mindössze öt esztendő állt a rendelkezésére, hogy kisebbségi körülmények közepette az önszervező társadalom modelljét megteremtse?! Fellépésének, irodalomteremtő heroizmusának minden bizonnyal kedvezett, hogy indulása egybeesett a trianoni traumából lassan ocsúdó nemzetrész kényszerű önszermelésével, az új erdélyi életkezdés útkezdésével, a kisebbségi modus vivendi kialakításával. Társadalomreformer gondolatai számára viszont – melyeket nem véletlenül a gazdasági világlátság mélypontján, a kisebbségi létviszonyok első évtizedének végén próbált törekény testtel, jóformán segítő kezek nélkül gyakorlatba ültetni, amikor a korábbi illúziók jórészt szertefoszlottak – alighanem a nyolcvanas évek második felétől kedvezőbb az idő, mely a reformgondolatok újabb kori reneszánszával jellemezhető.

Sokak számára meglepőnek tűnhet: íme, egy erdélyi író-ember, akit nem ennek vagy annak a művének a maradandósága foglalkoztatott elsősorban, hanem emberformáló és társadalom-átalakító vállalkozásának jövőteremtő ereje. Holott nincs ebben semmi különös, ha már felismertük, hogy Balázs Ferenc az intenzíven megélt autentikus lét megszállottja volt, szavak és tettek azonosságának napjainkban ugyancsak ritkaságszámba menő embere, aki jól tudta: más az írás és más a cselekvés társadalmi közege. Márpedig ő nem kiemelkedni akart, nem tündökölni vágyott, hanem beépülni, használni. Lehetőleg azonnal. És ott, ahol élnie adatott.

Nem hőse kívánt lenni népének, hanem a maga korának alakítója, az ember cselekvési szabadságát szűkre szabó viszonyok közepette is az emberi teljességigény ébren tartója, tudatosítója. Hogy ez olykor áldozatot kíván, óhatatlanul áldozathozattal jár? Most látjuk igazán, hogy épp az emberi teljes-

ségigény és a kisebbségi létviszonyok drámája avatja őt felfedezésre váró, Németh László-i hőssé. (Nem véletlen, hogy tragikus sorsa a fentebb már említett Vásárhelyi Gézát ihlette drámaírássra...)

2. Balázs Ferenc alig múlt húszéves, amikor Kemény Jánossal társszerkesztésben, Jancsó Béla és Kacsó Sándor munkatársi közreműködésével fórumot teremtett nemzedékének. Bár az *Előre* című félhavi kolozsvári folyóiratnak mindössze kilenc száma jelent meg 1922 első felében, a legújabb kutatások e nemzedéki vállalkozástól számítják irodalmunk népi irányzatának jelentkezését, amelyet a következő évben a *Tizenegyek* antológiája tesz emlékeztetéssé. Ezek a fiatal írók olyan közös programot alakítanak ki Balázs Ferenc kezdeményezésére, amelyik a kisebbségi létkeretben fogalmazza újra az irodalom hivatását, s az új életkezdés belső (népi) erőtartálékaira irányítja a figyelmet. Az irányzat képviselői szembefordulnak a társadalmi haladást gátló maradisággal éppúgy, mint az irodalmi megújulást akadályozó konzervativizmussal; ugyanakkor a korabeli avantgárd törekvések és a népi világszemlélet égisze alatt létrejött értékek egyeztetése alapján kívánják megújítani az irodalmi műfajokat, kiaknázni, korszerű formanyelv részévé avatni a népi alkotószemlélet teremtő mozzanatait.

Bár már a kortársak egy része úgy érzékelte, hogy Balázs Ferenc az irodalomteremtés lázában a kelletténél jobban hangsúlyozta a partikularitás szerepét – attól a felismeréstől vezéreltetve, hogy a székely léleknek „a mélye ugyanaz, mint a mitológiákat teremtő görögöké és germánoké” –, figyelmünket ma nem kerülheti el, hogy a sajátosságoknak nem önmagukban, hanem az egyetemesség viszonylatában tulajdonított értékképző szerepet. Akárcsak az esszéíróként és kritikusként fellépő Jancsó Béla, aki az akkoriban jelentkező székely elbeszélők (Nyirő József, Tamási Áron, Kacsó Sándor) úttörésében látta bizonyítottnak a népi irányzat létjogosultságát. Úgy tűnik azonban, hogy könnyebb volt programot adni, mint a művészi alkotómunka gyakorlatában érvényt is szerezni annak. Nemcsak elszánás kérdése ugyanis, hogy az író bele tudja-e dobbantani a világ szívébe az „Egyetemes Élet székely szavát”, hanem mindenekelőtt a tehetség és a művészi önfeleglenség. Vagyis: ahhoz, hogy ez az irodalom a „mi talajunkból messze nézővé nőtt virág” lehessen – Balázs Ferenc metaforája szerint –, önmagában nem volt elegendő a küldetéstudat, a székely író-fiakban duzzadó „hatalmas életakarát”.

A *Tizenegyek* tizenegyedik évfordulóján kiderül – szépen ír róla Jancsó Béla –, hogy akik közülük figyelemreméltót végeztek, azok időközben jórészt az irodalom-, művelődés-, ifjúság- és társadalomszervezés, valamint az újságírás és a népnevelés ügyének kötelezték el magukat elsődlegesen. Egyedül Tamási Áron vált kimondottan szépíróvá. Igaz, az antológiában szereplők közül senki sem folytatott olyan erőteljes – gyakorta kudarcokkal is szembenéző – művészi küzdelmet azért, hogy a maga pályáján maximálisan kiaknázhassa a népi irányzatban rejlő értékképző lehetőségeket. Romantikus kezdetektől, a székely mitológiateremtés bővítetésétől vezetett írói útja – a regionalizmus meghaladása révén, hosszas letisztulási folyamat eredményeként – az össznépi - nemzeti - egyetemes szintézis felé.

3. És Balázs Ferenc? Úgy tűnik, hogy nemzedék- és irodalomszervező tevékenysége csupán előiskola volt számára ké-

sőbbi társadalomreformer munkájához. Világ körüli útja során ugyanis teljesen átértékelte az irodalomról vallott felfogását. „Olvasmányain, személyes tapasztalatain keresztül – állapítja meg László Dezső (*Balázs Ferenc a transzszilvanizmus szolgálatában*. Erdélyi Fiatalok, 1938./2.) – nemcsak a magyar vagy az európai modern gondolatokat ismerte meg, hanem meglátta a világ minden népének igazi modern szellemét. Eből pedig nem következett semmiféle modernkedés vagy hóbort. Minden modern gondolatot egyetlen gyűjtőlencsében tudott összefogni, és ez a lencse nem volt más, mint itteni életérdekünk öntudatos szolgálata.”

Erdély földjén persze nem Balázs Ferenc volt az egyetlen, aki ennyire „benne élt” a saját korában. Nemzedék- és kortársai, szellemi fegyvertársai között viszont akadtak jó néhányan, akik a világnézeti harcok kiéleződése és a kisebbségi élet antinómiáinak a kiütközése idején (1932–1933.) nemzetközi mozgalmak ideológiai petárdáival és szolámpatronjaival léptek porondra, végzetesen megosztva a mi „itteni életérdekünk öntudatos szolgálatára” szegődött erőket. Balázs Ferenc, akinek megszenvedett tapasztalata, benső élménye volt a léteérdekeink felismerését segítő világtávlatú gondolkodás, haláláig kitartott amellett: gondolkodásunk és életünk akkor lesz egészségesen fejlett, ha nem igazodunk kívülről vagy felülről ránk erőszakolt sémákhoz; ellenkezőleg: erdélyi szemmel, az erdélyi hagyományok szellemében magunk döntjük el, hogy a világ gondolatáramából mire van szükségünk, mit hasznosíthatunk.

Egyébként öt esztendei világljárás után, ha akarna, Balázs Ferenc akkor sem kezdetne „székely mitológiába”. Alig várja, hogy nyomdába adhassa rendhagyó útinaplóját (*Bejárom a kerek világot*. Kolozsvár, 1929), és hozzáláthasson gazdasági, társadalmi és közművelődési tervei megvalósításához. Ekkorra már – miként az *Erdélyi Helikon* 1930-as ankétjából kitűnik – éles romantikaellenesség jellemzi, s fejtegetéseiben a tényirodalom előretörésének szükségességét hangsúlyozza.

Vajon induláskori avantgárd tájékozódásának milyen szerepe van abban, hogy végül is a tényirodalomban ismeri fel az alkatának leginkább megfelelő művészi szemléletmódot? Vagy pedig a körülmények késztették arra, hogy ebbe az irányba tájékozódjék? Amint jeleztük: indulása idején elméleti érdeklődésével tűnik ki; később társadalomtudományi és filozófiai alapvetésű műveltségével szerez magának híveket és ellenfeleket; kora uralkodó és a későbbi (világ) fejleményeket meghatározó eszmevilágában éppoly biztonsággal tájékozódik, miként a többnemzetiségű Erdély sokrétű társadalmában. Ifjúkori olvasmányai és főként világ körüli útja jóvoltából bensőséges kapcsolatba kerül a két világháború közötti időszak haladó törekvéseinek számottevő képviselőivel. Természetes hát, hogy a minden jó hatást befogadó társadalomszervező mindent a gyakorlatban próbálna ki, ami népe gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedését szolgálhatja – még ha kezdetben csupán egyetlen falu nyújt is színteret számára a társadalmi érvényű cselekvésre.

Filozófia és tudomány határterületén, élettények, dokumentumok és férfias, kemény líra ötvöztetésével írja meg mész-kői éveinek tanulságát – *A rög alatt*-ot (Torda, 1936.). Végre egy könyv – adta hírül nyomban László Dezső az *Erdélyi Fiatalok*-ban –, amelyik nem az elsodort, hanem a megépülő faluról szól. Ez a könyv – tette hozzá – küldetést tölt be, és sorsot formál. És valóban egyik küldetése mindjárt az volt, hogy a fiatal erdélyi magyar falukutatók ezzel köszöntötték munkás-

sága negyedszázados évfordulóján Dimitrie Gustit, a szociológia európai hírű bukaresti professzorát. Aki viszont nyomban helyet ad folyóiratában, a *Sociologie românească*-ban A *rög alatt* méltatásának. Egy sorban a magyarországi falukutatók legvisszhangosabb – társadalmi és nemzeti felelősséget ébresztő – műveiről szóló írásokkal.

Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók kapcsolatának egyoldalú előtérbe állítása jó ideig nem tette lehetővé annak a tudatosítását, hogy Balázs Ferenc eredeti módon, Dimitrie Gustitól függetlenül jött rá az integrális falufejlesztésnek arra a rendszerére – és ezt Jancsó Béla már 1937-ben kifejtette –, amit a bukaresti szociológiai iskola dolgozott ki tudományos módszerességgel. Az *Erdélyi Fiatalok* falukutatói Balázs Ferenc koncepciója szerint látnak munkához 1930-ban, és ezt követően építik ki kapcsolatukat a kelet-európai rokon mozgalmakkal.

4. Miként a *Kis társadalmak önállósítása* című tanulmányában kifejtette, Balázs Ferenc annak a közösségi eszmének volt a híve, amelyet nem felülről „lefelé akarnak reánk kényszeríteni, hanem amelyet alulról fölfelé magunk építünk ki” (*Erdélyi Fiatalok*, 1932./2.). Erőteljesen hangsúlyozta, hogy Erdélyben csak olyan termelési csoportosulásra lehet rávenni a kisgazdákat, amelyben ki-ki megőrizheti biztonságérzetét. Éppen ezért a közbirtokossági hagyományok továbbfejlesztését tartotta célravezetőnek, és nem a föld tulajdonjogának a megszüntetését. A két világháború között ugyanis Erdélyben még sok helyen éltek a hajdani földközösségi forma maradványai. „A communitás hosszú évszázadokon át lehetett vagyonszövetség, a falu lakója pedig – írja Imreh István – »a közösségi föld társtulajdonosa is volt«. Maga a faluközösség azonban szintén lehetett társtulajdonos. A törzsi, nemzetségi szervezet formáiból kibontakozó és széki, tehát területiális, szomszédsági keretekben újarendeződő népesség nem minden területet osztott meg a falvak között. Maradt olyan is, amelyhez minden egyes település jogot formálhatott. A Moldvával szomszédos határrészek, az elpusztult települések megművelhető területei szintén több falu vagy az egész szék tulajdonává váltak.” (*Székek a múlt időben*. Bp., 1987. 121.)

Érthető a demokratikus hagyományokat kereső Balázs Ferenc öröme, amikor az osztásos földközösségi rendszer maradványát Aranyosszéken is fellelte. Mészáros kísérlete is azon az elven alapszik, hogy senki a mások kárára előnyhöz ne juthasson. A zöldégetermesztésre kiválóan alkalmas Kopta-kert ugyanis a közösség volt, amelynek megvolt a maga külön szervezete és demokratikusan választott vezetősége. A nyilatkozat szétosztó közgyűlésen mindenki egy szavazattal jelen lehetett. Erről mondta Balázs Ferenc, hogy „egyetemes szempontból más fölfogás helytálló, igazságosnak nem fogadható el”.

Ennyiből is kiderülhetett, hogy demokratikus közösségi hagyományokon alapuló, alulról felfelé építkező társadalommodell megteremtésén fáradozott. Ma is megzűléndő tétel, hogy bizonyos dolgok csak az egyénre, mások meg kizárólag a közösségre tartoznak. Az *Aranyosszéki tervekben* (1933.) kifejtette: „Ami az egyén dolga, az maradjon az övé. Ami a közösségé, a közösségeknek különböző fokaié, az ismét ne csússzék át a különálló egyének hatáskörébe. Mert abból kétségtelenül baj származik, ha az egyén olyan jogokat követel, amelyek őt nem illetik; vagy pedig ha a közösség, az állam vagy akár mely más közösségi csoport mélyebben belenyúl az emberek életébe, mint amennyire ahhoz joga volna.” Ma úgy

mondanók: egyén, közösség és hatalom viszonyát mérlegelte. Az egyéni és közösségi szabadságjogok biztosítását csak a tökéletes demokrácia működtetésével látta megvalósíthatónak.

Bár sokan bírálták Balázs Ferencnek a kisebbségi autarchiáról vallott nézeteit, meg kell mondanunk, hogy a gazdasági világválság idején tönkrement erdélyi falvak lényegében a szövetkezeti mozgalom kiépítésének, az ésszerű termelést meghonosító gazdakörök működésének köszönhetően álltak talpra az újjászervezett Erdélyi Gazdasági Egyesület irányítása alatt a harmincas évek második felében. A kérdés tüzetesebb vizsgálata gazdaságtörténészek dolga (lenne), ám így is nyilvánvaló, hogy a mészáros kísérlet, az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet kiépítése, működése termékeny hatásúnak bizonyult Erdély-szerte (gondoljunk csak a *Székelvándorlás* vonatkozó részleteire, a válság után megerősödött „székelvándorlás” bemutatására). És még nagyobb lehetett volna az eredmény, ha nem vágja el az erőteljesebb kibontakozás útját a második világháború. Épp ezért érthetetlen, hogy a háború utáni demokratikus újrakezdésben nem kaptak kellő súlyt Balázs Ferenc elgondolásai. Annak pedig máig ható következményei vannak, hogy amikor elkezdődött a mezőgazdasági nagyüzemek szervezése, az erdélyi földközösségi és szövetkezeti hagyományok teljes mellőzésével kényszerítették falvainkra a bukaresti elképzeléseket.

5. Persze, Balázs Ferenc világtávlatokat átfogó szelleme nemcsak az erdélyi „közösséges” dolgaink újragondolásához sugall termékenyítő impulzusokat. Hiszen mindig úgy írt az erdélyi létkérdésekről, hogy közben az ún. világ bajokat sem tévesztette szem elől. A kormányozhatatlanná növesztett birodalmak, az ésszerűtlen iparosítás, az egészségtelenül felduzzasztott városok stb. mind-mind azt a képet keltik benne, hogy az ember már képtelen áttekinteni a világ mamut-szövevényét, képtelen a fejlődést kedvező irányban befolyásolni. Olyan viszonyokat és viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni A *rög alatt*-ban a 21. század eleji emberiségnek –, amelyeket befolyásolni képes.

IV. 1. A temetésén (1937. május 24.) elhangzott beszédek közül a Tamási Áronét szokták idézni a leggyakrabban. Teljes joggal. De érdemes felfigyelnünk a László Dezsőre is – és nemcsak azért, mert erre az egyre mondta azt Balázs Ferenc, hogy „származású amerikai felesége, Cristine Frederiksen, hogy „Gyönyörű”. Az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőjének szavai ma is figyelmet kelthetnek. Balázs Ferenc jelentőségét ugyanis abban látta, hogy „amilyen mértékben követelte a nemzeti művelődés népi erőit által való megújulását, épp olyan erősen harcolt azért is, hogy egész kisebbségi életünk szervesen, alulról felfelé, népi tömegeinken épüljön fel”.

Minthogy a kisebbségi módus vivendi kialakítására vonatkozó elképzelései már addig is beépültek az *Erdélyi Fiatalok* ideológiájába, érthető, hogy a lap hasábjain ennek a gondolatnak a továbbfejlesztésével foglalkoztak a leginkább. Ami nyilvánvalóan összefügg a történelmi helyzet kihívásával is, amely megkövetelte az ellentétektől szabdaltsági kisebbségi társadalom belső erőinek tervszerű együttműködését.

2. Jelképeket és szimbólumokat keresve, analóg helyzetből világít ma is felénk Balázs Ferenc tiszta szelleme.

Jelképes értelmű az is, hogy Christine, miután kislányuk-

kal, Enikő-Solvejggel visszatért Amerikába, minden erejével Balázs Ferenc szellemében dolgozott tovább. „Nálunk délen – számolt be Mikó Imrének (Vö. *Föld körüli szerelem*. Utunk, 1976./43.) – a faji elnyomás volt szembeötlő, s én nemsokára foglalkozni kezdtem a néger kérdéssel egy közeli elszegényedett, elszigetelt kollégiumban és az Isten háta mögötti elhanyagolt néger iskolákban.” Bizonyára az sem véletlen, hogy Enikő diplomás környezetvédőként dolgozott élete során.

Christine Frederiksen huszonnégy éves diáklány volt, amikor egy ifjúsági összejövetelen megismerkedett Balázs Ferencel. Férje halálakor harmincnégy éves, fáradt asszony. „Kettőtörtem az életedet” – írta neki halálos ágyán lelkiismeretfurdalások közepette Balázs Ferenc. Christine azonban ezt nem így látta. „A legnagyobb, legérdekesebb, legokosabb és lelelkesebb emberek egyike volt, akit valaha is ismertem. (...) Azt hiszem, nagyobb boldogságban és nagyobb boldogtalanságban volt részünk, mint az emberek legtöbbszörének. Vele voltam munkájában és ideáljaiban, de nem tudtam megmenteni a túlfeszített tevékenységtől...” Mindezt abból a leveles-

könyvből tudjuk, amelyet 2002-ben „*Csillaghoz kötöttük szeke-rünk*” címmel vehettünk kézbe Kolozsvárt – Vallasek Júlia és a Kriterion Könyv-kiadó jóvoltából.

Nemcsak Balázs Ferenc, Christine is megírta közös életükre visszatekintő könyvét, hogy Enikő-Solvejg jobban megismerhesse „Feri apukát”. Az angol nyelvű kötet természetesen a Torda melletti Mésző alabástrombányájáról kapta címét: *The Alabaster Village*. A kilencvenes évek derekán siker-könyvvé vált az észak-amerikai unitáriusok közösségeiben. *Mésző* címmel eddig két kiadásban látott napvilágot (2002-ben és 2005-ben, a Cerberus Könyvkiadónál), a Kolozsvárról elszármazott Kászoni József budapesti unitárius lelkész fordításában. Tőle tudom, hogy most készül Bostonban a kétnyelvű kiadás, több ezer példányban. Június végén lesz a bemutatója az Oregon állambeli Portland városban tartandó univerzalista összejövetelen.

„Az erdélyi falu jövőjében a világ sorsát vélte felismerni” – ezzel magyarázta Cristine Frederiksen, hogy Balázs Ferenc messze megelőzte korát.

MOZGÁSTÉR

Nem egyszer fogtam tollat, hogy a népművelői hivatásról, szakmai etikáról vagy az intézményi tehetetlenségről írjak. Indítéka olykor az a tény, hogy a politikusok bölcsessége nem jutott addig, hogy választási ciklusokon túlmutató és ciklusokon átívelő folyamatként tervezzék az állami kötelezettséget a kulturális szféra működtetésében. A hatalom gyakorlóit történelmi örökségünket az egyleti/közösségi/művelődési házat, az önszerveződő közösséget, együtt a népművelőkkel eszközként használták, és mindenhatóként sikerre vagy kudarcra ítélték. A kultúra-közvetítés sosem volt szakmai belügy. A kultúra maga a társadalom, állapota determinálja a demokrácia fejlettségi szintjét, irányt és távlatot ad a demokratikus fejlődésnek.

A közművelődés szakmai fórumainak adóssága, hogy a magyar közművelődési intézményrendszer hagyományainak felülvizsgálata az utóbbi másfél évtizedben elmaradt. Adósság, hiszen a rendszerváltást követő években különböző fenntartói, működtetői modellek jelentek meg a feladatellátásban. Ezekben a különböző intézményi modellekben felhalmozott tapasztalat, tudás kölcsönös megismerése, megismertetése, elemzése típusonként elkülönítve kapott teret és időt. Ennek egyik következménye, hogy az önkormányzati fenntartású és a közhasznú társasági intézményi forma képviselői között eszmecsere helyett olykor felszínes vita folyt.

Az ellátatlan települések lefedésére megalkotott új fogalom a „közösségi szintér” kifejezte a kultúra-közvetítés érdekvédelmének csődjét. A CXL. törvény értelmezésében felfedezhető az a realitás, amely közvetítette a fenntartó önkormányzatoknak a kultúra nélkülözhetőségét.

A szakminisztérium kísérlete a közművelődés statisztikai rendszerének a megváltozott körülményekhez történő átalakítására nem fejeződött be. A kulturális területen működő, jogi személyiségű civil szervezetek döntő része kimaradt ebből a nagyon fontos, az ágazatban folyó értékőrző, -közvetítő tevékenységeket láthatóvá tevő információs rendszerből.

Bemerevült az intézményi struktúra, egyre inkább teret nyert az egzisztenciát védő defenzív beállítódás és jellemzővé vált az egyre szűkülő mozgástér. A közművelődési intézmények tevékenységének elfogadottsága, megítélése sok helyen bizonytalanságot eredményezett. Kortünet, hogy gyanú, közöny vagy rövidlátás akadályozza a szakmát abban, hogy felismerje és elismerje természetes partnernek a civil közösségeket. Mozgásterünk már rég eltér a megszokottól, és hogy szűkül vagy bővül-e – ezt példák igazolják –, az intézményekben dolgozó népművelőktől függ. Summázva írhatnám, hogy a ránk hagyott intézményi örökségben az általunk formált kultúra-közvetítés a helyi társadalom demokrácia-felfogását döntően befolyásolhatja. Ha az ifjúságra tekintek, jövőt alakító tényező a népművelői hivatás. Ha nem ilyen, tenni kell róla, hogy ilyenné váljon. Ez a népművelő-társadalom felelőssége.

Siker és kudarc

A közművelődés hétköznapijainak elemzésével – vallom, hogy a kultúra-közvetítés ünnepi alkalmak sorozata – a sikerek és kudarcok váltakozásának ritmusában él a népművelő,

mert, mint hivatásos „ünnepcsinálóknak”, ez lételeme. Szakmai kommunikációban sikertörténeteket olvashatunk – szükségessége vitathatatlan, sőt –, de kudarcaink történetét olykor csak külső kritikus szemlélő/befogadó fogalmazza meg. A kudarcok elemzése és lejegyzése fontosabb lenne, mint a szemérmes, felejtő viszonyulás, hiszen ennek elmulasztásával egy újabb kudarc magját vetjük el. Sok esetben a kudarchoz legalább annyi energia kell, mint a sikerhez. Olykor a ráfordított munka és pénz sem mutat nagy eltérést. Ez a tapasztalatom szerinti „minimális” különbség megérdemli a figyelmet, hiszen hatásának következményei intézményt, egzisztenciát egyaránt veszélyeztetnek. Ezért szakmai szempontból indokoltnak tartom és talán hatásosabb és célravezetőbb is az „előzményben” – felelősség helyett – a következményeket analizálni. Ezzel feltárható és elkerülhető/átminősíthető a kudarc, amelynek most csupán három jellemzőjét emelem ki: a tudáshiányt, a rutint és az igénytelenséget. Említhető még a népművelői munka neuralgikus eleme, az időhiány – de akkor is valami tudás hiányzik, vagy a rutin takarja el a leselkedő veszélyeket.

Az intézményi lét hagyományai, a fenntartó elvárásai béklyójában nehéz meglátni, hogy a feltételezett „mindenhez értésünk” s ugyanennyire az „ehhez nem értünk” gondolkodásmód milyen veszélyeket hordoz. Akik mégis rálátanak a nyilvánvaló tudáshiányra, a „rebellisek”, vagy letérnek a pályáról, vagy kifáradnak.

Vegyük első példának a humánerőforrás-fejlesztést! Ezen a területen piacra jutni nem egyszerű, s nem is egyéves erőfeszítést igénylő munka. A községi intézményeknek – és számos városi művelődési központnak – nem célja, hogy intézményük érdekeltiségét felfedezzék, hogy a hiányzó tudás megszerzésére törekedjenek. Ennek egyik akadály, amikor szomorúan vagy indulatosan megállapítják, hogy a szükséges feltételek több-szörösen meghaladják lehetőségeiket. Ebből az alapállásból következik, hogy a „felnőttképzési „szekcióból” ők folyton távol maradnak, s eszükbe sem jut, hogy milyen hasznos partnerek lehetnének a településen, településcsoportban, ha...

Egy másik példa a nyilvánosság megnyerését célzó tevékenységről. Napjainkban tapasztalható tipikus népművelői beállítódás, hogy ott is saját kompetenciát feltételez, ahol nyilvánvaló a birtokolt és a szükséges tudás minőségbeli különbsége. Az intézményi pr-tervező, -kivitelező munka olyan tudást igényel, amelyhez tanulással jutnak a hozzáértők. A felismerés azért következik be nehezen, mert a közművelődési intézményben dolgozó kolléga bátor hályogkovácsként dönt, alkot és alkalmaz. A következmények felmérésére nincs ideje, és valljuk be, tudása sem. A tudáshiány okán olykor kiderül, hogy az alkalmazott eszközök kiválasztása, időben, térben történő megjelenése nincs a helyén. Megannyi kidobott plakát, információval teleírt, eldobható szórólap, rosszul szervezett sajtótájékoztató, bevezető akció hiánya jelzi a kudarc felé vezető utat.

A rutin, a megszokott sémák alkalmazása sem visz más irányba. Egy rendezvény megszerzett ismertsége nem kihívást – eszmecsere, vitára alkalmat kereső ingert –, hanem nyug-

tató kényelmet jelent sok kollégának. Ezért a veszélyre csak akkor érez rá, amikor az addig sikeres program veszít látogatottságából, a média érdeklődése csökken, és a folytatáshoz nem talál pályázati lehetőséget a kizárólagos forrásként kezelt Nemzeti Kulturális Alap kiírásaiban. Aztán megjelenik egy vállalkozó és az eredetileg felhalmozott kapcsolati tőkét és elfogadottságot saját hasznára fordítva biztosítja a program folytatását. Az „én találtam ki” semmi védeltséget nem biztosít, az ötletgazda keserűen tapasztalhatja, hogy a folytatás sikeréhez már nincs köze. Rutinból leszünk vesztesek, ennek beismerése senki másnak nem érdeke, mint szakmáknak. Mennyi program vált sematikussá, mennyi rendezvénysorozat fulladt ki, mert az igények változását nem értelmezte a program gazdája, mert a megszokott módszerek vélt biztonsága miatt elmaradt a váltás.

Ha már a rendezvényszervezést vettem példának, nem értem, hogy az NFT II., a 2007-2013. évi költségvetési ciklus, valamint a 2004. évi L. Törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról ismeretében miért toporog a szakma döntő többsége a Nemzeti Kulturális Alap kapujában. Több mint gyanús, hogy az ismert, a megszokott csalóka biztonságnak, a másolható pályázatoknak nagy szerepe van ebben. Írhatnék a rutin pozitív tartalmáról is, ami esetenként csodálatra készíti partnerünket. Például hihetetlen alkalmazkodóképességünk, helyzetkonfliktust kezelő készségünk, de most nem ebbe az irányba kívánok haladni.

Az igénytelenség egy formájáról – a szakmai fórumokon sem kritikát, sem elemzést eddig nem érdemelt – a fesztiválok miatt kívánok írni néhány gondolatot. Több külföldön járt kolléga egybehangzó beszámolóját hallottam a látott, tapasztalt városünnepekről. Mint elérhetetlen célt emlegetik a francia, spanyol vagy olasz fesztiválokat, amelyeknek egy-egy városrész vagy az egész város résztvevője – nemcsak nézője. S hogy ez így legyen, a fesztiválra való készülődés – sokszor hónapokon át, szakmáknak munkát adva – a kultúra része ezen városokban. Láthatunk honi földön is „Fesztivált” (többek között például Szombathelyen), de az igénytelenség/szerénytelenség erősebb annál, hogy időt, energiát fordítana a magát fesztiválszervezőnek minősítő a helyszíni tapasztalatcserére, a siker elemeinek megismerésére. A találkozót mint rendezvényforma sem értéktelenebb, a népművelő mégis előszere-ttel használja a fesztivál elnevezést. Tudáshiány, rutin és igénytelenség együttesen hat abban, hogy a fesztiválocskák dömpingjét éljük. Ismert vélemény: „Virágozzék száz virág”. De jó lenne, ha legalább egynek az illata a város köszöntőtábláján kívül is csalogatná a hazai és külföldi turistákat. A fesztiválszervezéshez szükséges ismeretek is elsajátíthatók, ha... Egy esemény/rezdevénysorozat átke-resztelésével nem a helyes, legfeljebb a kudarchoz vezető úton járunk.

Az innováció ma szakmai, etikai és egzisztenciális kérdés. Az élethosszig tartó tanulásban, az ismeretszerzés irányba tudatos és távlatos kell, hogy legyen, mert ez a hivatás minőségét biztosító elem. A magyar kultúra értékeinek megtartásához a változó világ megértésére, a veszélyek feltárására és elhárítására alkalmas tudásra van szükségünk. Ebbéli törekvésünk nemcsak lehetőséget teremt számunkra, de a világossá válik, hogy térben és időben értelmezhetően meghatározott hivatásunk küldetése, felelőssége és feladata. Visszaautalok a közművelődési intézmények későn felismert mozgásterére, szerepvállalására a felnőttképzésben. Az unión belül, de a hazai nonprofit szektorban is ezen a területen

lesz látható a partner, s lehet valódi hatékony forrásteremtő szervezet a közművelődési intézmény.

A tervezés válsága

Az évad és évszak meghatározottságában mozgásterünk felmérése a tervezés fontos szempontja. A tervkészítés folyamata olyan emberi cselekvés, amely örömet jelent, hiszen izgalmas a valóságból egy lépést tenni a jövőbe. Ez figyelmet és felelősségérzetet igényel a velünk egy térben élők iránt, fantáziát és lelki ráhangolódást, de nem nélkülözheti azt a szakmai tudást sem, amely biztosítja az eszközök felmérését a célok valóra váltásához.

Mégis azt tapasztalom, hogy az intézményi tervezés gyakorlatában a lehetetlenség és tehetetlenség tükröződik. Lírai hasonlattal: büszke álmaink zászlajával már a kapuban hasra esünk, s arccal a porban, emlékeinkben nyugalmat hiába keresünk. Ismerős a tervkészítés lidérces folyamata a különböző típusú közművelődési intézményekben. Állítom, hogy ez a kudarc leghatékonyabb melegágya, amelyben a magányos népművelő íróasztala mellett próbálja a lehetetlent: tudáshiány, meghatározó rutin, és cselekvést motiváló igénytelenség mellett, az időhiány szorításában, munkatervet készíteni. Ebben a tevékenységben a feszültséget két váltakozó impulzus tartja fenn: az előző évi munkaterv sikeresen újrafogalmazható részeinek keresése vagy elkerülése, illetve az, hogy mi legyen az innovációra utaló elem. A másik motiváló tényező, hogy a testület vagy az illetékes bizottság miként fogadja, ad-e rá pénzt. Ebben a valóságos cselekvést nélkülöző tevékenységben a váltás, új irányba mutató fejlesztés indoklását bemutató elemzés, a tartalmi elemeket fenntartó gazdálkodás (források megszerzése, bővítése) tervezése, a kapcsolati tőke és a pr jelentősége, vagy a partnerség nyilvánvaló és kölcsönös haszna idő hiányában nem válik a tervezési folyamat részévé. Hiányzik a játék izgalma, kihívása is, amit egyedül nem lehet megélni.

Elfeledtük múltunkat? A „kultúra háza”, a közművelődési intézmény történelmi meghatározottsága nem változott. A falai közé vitt szellemi és tárgyi javak szelektálását a hőskorban az épület szükségességét bizonyító és benne otthont teremtő közösségek ismert igénye, tudásvágya és érdeklődése végezte. A tervezés hosszú távra előrevetített célrendszerében az éves, havi ütemezés mint eszköz biztosította az érdeklődés fenntartását, a kölcsönös figyelmet és az információáramlást. A paternalista államrendszerben ez az intézményen belüli életképesség lassan, de biztosan elsovadt. Ebben a folyamatban vált a művelődő, művészeti közösség népművelő-függővé, lett a népművelő mai napig saját illúziója rabjává.

A rendszerváltást követő tanácsatlanság, a helyi kormányzók tapasztalatlansága és az intézményrendszer állami függősége, beme-revült struktúrája a kultúra-közvetítés szempontjából bizonytalan helyzetet teremtett. Hol vagyunk már „az áru-e a kultúra” polémiától? A polgárok esélye a kultúra javainak megszerzésében, elsajátításában végletesen differenciálódott. Emlékszem az egykori társadalmi vezetőséggel – és nem a tanácsdagokkal – folytatott éjszakába nyúló vitákra. A jól működő társadalmi vezetőségek megszűntek (a formálisak azelőtt sem hiányoztak), az intézményi munka tervezésében a népművelő magára maradt. Az eszköz az adott időszakban célá alakult. A zavar elfeledtette a szakmatörténet hőskorát, pedig onnan segítő ismeret lehet nyerni minden időben. Ebből a küldetésstudatos zavarból, a veszélyeztetettség érzéséből táplálkozó beállítódásból sokan máig sem voltak képesek kitörni.

Az a tudomány, melynek eredményeként év közben épül a terv, még mindig nem sajátja a szakmának. Ez olyan kapcsolatot feltételez, amelyben például egy réteg vagy csoport – ifjúsági, nyugdíjas, kismama stb. – igényét szolgáló ismeretterjesztés megtartása/tervezése nem fantázia kérdése, hanem tudást, információt, kapcsolatot alkalmazó tipikus népművelői munka. Miként az is lehet hasznos tudnivaló, hogy a helyi társadalom informális fórumai használhatóbb információhoz juttatnak, mint a tudás hiányában rosszul megszerkesztett kérdőívek.

Közművelődési koncepció, helyi közművelődési rendelet, közművelődési szakértők tanulmányai segíthetik annak megértését, hogy a közművelődés folyamatokat és nem eseményeket jelent. A kultúra megtartása/közvetítése nem gondolható át éves tervkeretben, amely januártól decemberig tart. A folyton változó társadalom folyton változóvá teszi a tervezési munkát. Szakmánk specialitása éppen ebben rejlik: a kultúra-közvetítést a helyi társadalomba ágyazottan, az ott élők igényének megfelelő skálán tartja mozgásban. Hagyományt őriz/gazdagít/teremt, nyitottságával partnereket szerez, akik képesek a távlati célt közelebb hozni.

Hitelesség térben és időben

Az unióhoz való csatlakozás új helyzetet teremtett a kistérségek, illetve a régiók szerepének meghatározásában, amelynek végiggondolásával könnyen belátható, hogy hatással lesz a közművelődési területre is. A tendenciák elemzése és értelmezése a közművelődési szakigazgatást és a szakmánkat is arra kényszeríti, hogy az eddigi helyben topogó beállítódás ártértelezése megtörténjen minél előbb – hogy ne legyen későn.

A helyi társadalom életképességét nemcsak gazdasági tényezők, de a kultúra állapota is döntően befolyásolja. A döntéshozókat a mindennapok nyomorúsága és a távlatosság kényszere tartja fogságban, amelyből kilépni csak a közösen alkotott stratégiát vállaló szövetségességekkel és a célok megvalósítását segítő együttműködő partnerekkel lehet. Az önzés és a közjó dilemmája feloldatlan, a demokrácia iskolájának kapuja rozsdás, a nyitás tudományát még sok helyen nem sajátították el a közélet irányítói. A kultúra iránti igény társadalmi helyzet és életfelfogás függvénye. A helyi társadalom döntéshozóiban események láncolataként él a tág értelemben vett kultúra. Új típusú közösségek, fórumok kialakulását – amelyekben a valóság elemzése okán párbeszédben születnek kérdések és válaszok – nem gerjeszti a szakma, mivel ezek energiát és időt fogyasztó, végső kimenetelét tekintve nem tervezhető folyamatok. Az intézménybe szorult népművelőnek erre nem marad ideje, vagy nincs ingere. Ezért kiszámíthatatlan ennek a kultúra-közvetítésben is hasznos belső tartaléknak az aktivizálhatósága, megjelenése a helyi közéletben. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a részvételi demokrácia kialakulásához ilyen típusú közösségek léte elengedhetetlen. A helyi kormányzatok már figyelmet fordítanak ezekre az önszerveződéssel létrejött szervezetekre. Hihetetlen, hogy a szakma történetében eljutottunk oda, hogy a népművelő tevékenysége a meglévő közösségek fenntartására koncentrál. Fájdalmas, de elfogadhatatlan tény az is, hogy napjainkban a közművelődési feladatellátás kereteit továbbra is a maradványelv határozza meg, ennek következménye alkuk sorozata, amelyben az intézmény fennmaradása/átszervezése sokszor nem szakmai kérdés.

A szaktörvény az állam normatív támogatásával az önkormányzatok kötelességéként rögzíti a közművelődési feladatellátást.

A tendenciák ismeretében megállapítható, hogy az önkormányzatok a normatíváktól eltérő mértékben is támogathatják a kultúrát. Ez az eltérés pozitív és negatív irányú is lehet, így nem kizárt, hogy a testület döntésében több pénz jut a labdarúgó-egyesületre, mint a közművelődésre. A művelődés jogának gyakorlásához egy településen nem a népművelőknek, hanem a polgárok közösségének kell érvényt szerezniük. A település kulturális koncepciójának véleményezésében a törvény szerint e joggal felruházott Közművelődési Tanácsnak kellene részt venni.

A kistérségi közművelődési feladatellátás tekintetében pozíciót elérni – figyelemmel a közösségi színteret vagy azt sem működtető önkormányzatokra – a szakmai lobbira nem képes. Erre egyedül a társadalom és az állam által is elismert civil szektorral való partnerségben nyílik lehetőség. A kistérség/településcsoport civil önszerveződő önkéntes szövetségei felkészítésében, a Nemzeti Civil Alapprogram életbe lépésével komoly lehetőség nyílt a közművelődési intézmények előtt. Ebben a partneri viszonyban a kölcsönösség és az egyenrangúság alapkérdés. Nem célja írásomnak a partnerség tartalmi kifejtése, de értelmezése szakmai kihívás, elmulasztása szakmai hiba.

Új veszélyt jelent a formális demokrácia meghonosodása. Ennek egyik jelensége, hogy a döntés-előkészítésben a helyi kompetenciákat tudatosan mellőzik. A módszerek általánosak, és ezen nemcsak a bizottságokban való formális részvételt értem. Megérne egy misét a népművelők vándorgyűlésén a demokratikus jog gyakorlásának jelene és jövője. A partnerség tartalmának értelmezése talán több misét is. Ezt talán indokolja a civil szervezetek tisztségviselőivel szemben tapasztalható szakmai sovinizmus is, amit mintegy mellékes, szubjektív véleményként kezelnek a fórumok szervezői. Nonprofit tanácsadóként, civil szervezetek tagjaként, tisztségviselőjeként szerzett ismereteimre alapozva állítom ezt.

„Tapasztalataink szerint különösen érzékeny a túlcentralizációra, az etatista igazgatási megoldásokra a kultúra-közvetítő intézményrendszer. Fenntartásához, működtetéséhez nem fűződik közvetlen gazdasági érdek, finanszírozása mindig központi pénzeket igényel. Az állam felelőssége nem szűnik meg, ezért nem vonulhat ki a kulturális szféra működtetéséből, a közvetlen vagy közvetett támogatásból. Kizárólagos jelenlétének, mindenhatóságának, ideológiai befolyásának kell egyszer s mindenkorra megszűnni. Az önkormányzati oldal felelősségét nemcsak deklarálni kell, hanem egyrészt meg kell teremteni ennek anyagi lehetőségeit, másrészt hozzá kell igazítani a valós folyamatokhoz.” (Hidy Péter: A kultúra-közvetítés régiói – avagy regionális kultúra-közvetítés)

Az állam kötelessége a magyar kultúra – a falvak, városok, közösségek – megtartásában uniós szabadság, ugyanakkor történelmi küldetés, amit nálunk négyévente újraértelmeznek. Ebben a ritmusban a „megváltó miniszterek” rövidvágta új fogalmakkal, felmutatott példákkal takarja el a távlatosság hiányát. Nem karizmára, hanem szolgálatra lenne szüksége a magyar kultúrának. Ezért nem erősíti a kultúra helyzetét, ha az önkormányzat kizárólagossága és mindenhatósága érvényesül a kultúra-közvetítés helyi intézményrendszerének fenntartásában, működtetésében. Ezért rejt veszélyeket, ha a közművelődési intézmény markáns jegyeként csak a programszolgáltató, amatőr közösségeket jelenik segítő funkciója meg a nyilvánosság előtt.

A kistérségi közművelődési feladatellátó intézményhálózat napjainkban még csíraállapotban van. Hiányzik az a szakmai műhely (megyei, régiós), amely képes egy folyamat eredményeként megalkotni a működési struktúrát, és képes

hosszú távra előre vetítve érdekeltséget teremteni a hiányzó tudással rendelkező szakembergárda kialakításához.

Keserű tapasztalat a vidékfejlesztési programban való intézményi részvétel. A forrás megszerzésére jogosult civil szervezetek nem találnak partnerre a közművelődési intézményekben. A kistérségi intézményi - civil együttműködéshez a népművelő tudása, kezdeményezőkézsége, mindenkor nyitott személyisége szükségeltetik. Ez új szemléletű, hosszú távú gondolkodással, a helyi társadalomról tudományos igényű ismerettel rendelkező népművelőket feltételez. Szinte reménytelennek tűnik a helyzet, ha a szakmai műhelyek hiányára, az internet nyújtotta lehetőség kihasználásában tapasztalható meddőségre gondolok.

Meg kell tartani azt a mozgásteret, amelyben a kultúra azt a minőséget nyújtja az embereknek, amely élhetővé teszi a hétköznapokat. Amelyben a közösségi tér nem a kultúra nélkülözhetőségét jelenti, hanem a kapcsolatépítés, a kölcsönös

figyelem helyszínét, amelyben kiderül, hogy a Közművelődési Tanács stratégiai partner. Ha a szakma és a non-profit szektor képviselői között párbeszéd kezdődne, az nagymértékben elősegítené a közművelődés megújulását. Ennek a meg nem kezdett folyamatnak lényeges eleme, hogy az intézményi közreműködés mennyire képes elősegíteni a civil érdekek egyenrangúságát az önkormányzati szektorral való partnerségben. Nincsenek evidenciák, hiszen a közművelődés, de a civil szervezetek törekvései is az önkormányzatok felvilágosultságának és elkötelezettségének függvénye. Ehhez olyan partneri viszony szükséges, amelyre a népművelők jelentős része nem készült fel. Ennek belátása pedig nem kérdés, hanem tény.

Egy sajátos, civil - népművelői szemszögből hivatásról, etikáról és tehetetlenségről írtam, nem oktató céllal, inkább a figyelemfelkeltés szándékával, hiszen hivatásunk, mozgásterünk megtartása a tét.

SAY ISTVÁN

KÉNYELEM VAGY KORSZERŰSÉG?

F. Gál Sándor vitaindító írása soha jobbkor nem íródhatott. Még éppen az Új Magyarország Fejlesztési Terv (leánykori nevén: NFT II.) utolsó előkészületeinek időszakában vagyunk, és talán még éppen juthat kerékpár annak, aki hipp-hopp! megtanul biciklizni, ha eddig nem tudott volna.

Márpedig a vitaindítónak tökéletesen igaza van abban, hogy a gyaloglás mellett konokul kitartók táborának egyik konstans rétegét a népművelők (hadd ne magyarázzam, miért, de nevezzük most magunkat továbbra is így) alkotják. Akik mellel szívszorítóan tudnak ríni ebben a helyzetben.

Értetlenkedve áll az ember az előtt, ha a tárcának a szakmánk irányításában kompetens vezetője ebben az időszakban is a „gyalogosok” iránti szimpátiáját juttatja kifejezésre, miközben éppen az ügyben agitál, hogy a szakma ne legyen rest minél nagyobb számban és minél hatékonyabban élni majd a pályázati lehetőségekkel.

Ez a karitatív jellegű szimpátia persze önmagában nem elítélendő, zavarokat csak akkor okoz, ha párhuzamosan úgy érezhető, hogy a szakmai állapotokból már eddig is „kibiciklizők” szinte „Pál utcai Geréb”-számba vétetnek. Mintegy bélyeget visel az, aki érti a projekt, az indikátor, a monitoring stb. kifejezéseket, sőt netán dolgozik is velük.

A vitaindítót szinte a „gyalogos” népművelők szakmai kishízási táblájának is tekinthetjük. F. Gál Sándor írásában sorjáznak a kulcs-szavak. Intézményi tehetetlenség, érdekvédelmi csőd, kimaradás, defenzív beállítódás, bemerevülés, szűkülő mozgástér, kudarc, hozzá nem értés, távol maradás, tudáshiány, sematizmus, kifulladás, elmaradó váltás, megszokottság, csálóka biztonság, igénytelenség, tervezési válság, tehetetlenség, hiteltelenség, formális demokrácia, mellőzött helyi kompetenciák... A kudarc pszichológiájával elmélyülten foglalkozó szakember kiváló terepét fedezhetné fel mind ebben egy leendő nagydoktori munkának!

Félve figyelmeztetem őszinte kollégámat, hogy a várható reakciók zömének hangnemét sejtve, akár megelőlegezhette volna a sértettség, felháborodottság, értetlenség stb. kifejezé-

seket is. Bárcsak ne így volna! Bárcsak a hasonló gondolatok ne a szakma feltételei pusztába kiáltott szavai lennének!

Mielőtt bátor kollégámat éppen az én szógyűjteményem alapján vádolná meg bárki beteges pesszimizmussal, sietek idegyűjteni ugyanebből az írásból a „kerékpáros” népművelő szakmai nagyszótárának számtalan kifejezését. Akinek van füle hozzá, az a mondandójából sokkal inkább ezeket hallotta ki hangosabban. Hivatás, szakmai etika, „ünnepcsinálás”, elemzés, felülvizsgálat, humánerő-fejlesztés, felnőttképzés, nyilvánosság, innováció, nonprofit szektor, év közbeni tervépités, koncepció, szakértői tanulmány, Unióhoz való csatlakozás, régiós szerep, kistérségi szerep, helyi társadalmi életképesség, új típusú közösség, folyamat, civil szektor, partnerség, kölcsönösség, egyenrangúság, vidékfejlesztési program, forrásfeltárás, minőség, élhető hétköznap stb. stb.

Meggyőződése, hogy F. Gál Sándor értünk és nem ellenünk emel szót. Az pedig sajnos tapasztalatom, hogy többen fogják írása alapján azzal vádolni, hogy ezzel az őszinteséggel nem használ, hanem nagyot árt nekünk. Merthogy a „gyalogos” népművelőnek van még egy alapvető – a vitaindítóban elhallgatott – tulajdonsága: szentül meg van győződve arról, hogy az őt közszolgálatba állító helyi társadalma látja és fölismeri benne tömény jószándékát és rátermettségét, és a már idézett negatív jellemzőkkel sohasem illetné őt, ha a szakma árulói ilyen ostromozó leírásokat nem adnának róla. És egyébként a sorozatos pályázati kudarckokat is hajlamos a hasonló szakmai önkritikák hatásával magyarázni. Azaz úgy véli: kaphatnánk jóval többet is, ha magunkról csakis csupa jót mondanánk...

Jómagam a vitaindítóval szinte mindenben egyetértve úgy gondolom, hogy halaszthatatlan szakmai feladataink vannak annak érdekében, hogy rólunk itt és most jókat is elhiessenek a fejlesztéseket irányító, koordináló – és főleg finanszírozó – döntéshozók. Sürgősen olyan kompetenciákat kell szereznie a szakma – már pályán lévő, netán még éppen csak oda készülődő – többségének, amelyek birtokában biciklizési jogot kapunk mi is.

Nem utolsósorban természetesen egzisztenciális megfontolásból is, de mindenekelőtt a helyi társadalmaink és közösségeink, a helyi kultúra és élhető hétköznapiak érdekében!

Amikor itt kompetenciát említek, akkor az úgynevezett „lisszaboni alapelvekből” indulok ki. Ha az Uniónak van közösen elfogadott felfogása azokról a kulcskompetenciákról, amelyek nélkül már a közeljövő európai polgára is életképtelen, ak-kor elengedhetetlen, hogy legyen a mi szakmánknak is olyan igazodó kulcskompetencia-képe, amely megrajzolja a korszerű magyar népművelő portréját is.

Persze a „gyalogosok” a kompetencia kifejezését is fejcsóválva hallják csak meg. Valóban, a jól értéséhez bizony szakirodalmat kellene böngészni! Vagy netán csak átkukucskálni a magyar közoktatás éppen aktuális tartalmi fejlesztéseibe? De mi arra is hajlamosak vagyunk, hogy már a társszakmákkal és főleg eredményeikkel, sikereikkel sem a partnerség vagy az elemző-készség jegyében törődjünk, ha egyáltalán még törődünk velük!

Idecitált értelmében a kompetencia = tudás + képesség + készség + attitűd. Ha valaki figyelmesen olvasta a vitaindítót, akkor ezeket az elemeket szép rendben egymás mellé tudja belőlük gyűjteni. Azaz veszedelmesen elégtelen következtetés lenne F. Gál Sándor figyelmeztetésére hivatkozva pusztán a tudáshiány elleni akciókban látni a kiutat. Az elemzés és a korszerű tervezés képessége és készsége nélkül például mit sem érne egy olyan ismeretcsomag, amelyet a szakmánk már jól tudna szajkózni, de ezzel megállna a kisiskolás stréber szintjén. Folyamatot sorolni a program helyett, partnerséget a megszokottság helyett, közcélzt az önérvényesítés helyett (és így tovább), ez pedig már attitűd kérdése. Újféleképpen kellene tehát a szakmánkhoz is közelíteni. A ki a népművelő, mit csinál a népművelő, melyek a népművelő szerepei? kérdések helyett kimerítő elemzéssel kellene feltárni azokat a kulcskompetenciákat, amelyek hiányában senki sem lehetne a pályán!

Összinté és tudatos paradigmaváltás nélkül (jaj, ezt ne – kiáltják a gyalogosok...) azonban csak toldozgatás-foldozgatás minden továbbképzés, minden konferencia, minden pályázati projekt! A művelődés paradigmaváltásáról avagy az új közkultúrális modellről pedig most sem tudok sokkal többet és mást mondani, mint a közelmúltban (in: Helyi érték. Fejlesztéskutatási esettanulmányok. Szerkesztette: Dudás Katalin – Lágler Péter. 146-149. p.).

Kistérségi, mikrotérségi, kisvárosi, falusi dimenzióban a művelődési szintér a település egésze. S bár előnyt jelent egy megfelelően szakosított intézmény jelenléte, de önmagában a kulturális infrastruktúra megléte és színvonala nem jelent automatikusan kulturális felemelkedést. Sokkal inkább azt jelenthet a folyamatszerű tevékenységek és a művelődésileg elkötelezett vagy elhivatott civil közösségek fejlesztése, melyek szférájában amúgy egy korszerű népművelői jelenlét komoly többletet képviselhet. Intézményként egyedül hatékonyan egyébként az a fajta mutatkozik, amelyik legalább két-három művelődési típusú intézményi (művelődési házi, könyvtári, tájházi - falumúzeumi, teleházi, népfőiskolai - képzőközponti, falutévés stb.) funkcióhoz legalább egy-két közszolgáltatási (pl. postai, falugondnoki, jogsegélyszolgálati) funkciót is integrálni tud. Előnyt jelenthet, ha más társterületekkel (rekreáció, egészségügy, szociális ügy, közoktatás stb.) ugyancsak kialakítható szerves kapcsolódás. Végezetül, ha egészen kis településeken ezek a funkciók a település önkormányzatával -

igazgatásával is tudnak integratívvá válni, az a lehető legnagyobb hatékonyságot biztosíthatja.

Ennek alapján azonban a jelzett dimenzióban nem a népművelő lesz a művelődési „mindenható”. Ő csak része egy nagyon aktív teamnek, amelyet sokszor nem is ő irányít, és amelyet önkormányzati, civil (ne adj’ Isten: gazdasági) erővonalak is áthálózhatnak.

Vagyis ahhoz, hogy a korszerű népművelő korszerű teamben integrálódhasson, a mi kulcskompetenciáinkat célzó képzésekbe be kellene vonni a kistérségek, mikrotérségek, kisvárosok, falvak polgármestereit, alpolgármestereit, falugondnokait, jegyzőit és (ahol vannak) művelődési bizottsági vezetőit is egyfelől, a helyi társadalom hangadó civil vezetőit és (hajlandóságuk esetén) vállalkozóit másfelől.

Másodszorban képezhető azután a kulturális folyamatokra alapozó közösségfejlesztők, ezek már a teleházasok, könyvtárosok, népművelők köréből. Az ő továbbképzésük már nem lehet csak művelődésméleti, hanem ki kell terjednie a helyi társadalmi eligazodás és a korszerű tervezési hozzáértés képességének megszerzésére is. A megfelelő együttműködési készségek és partnerségi rutinok pedig ugyancsak elengedhetetlenek lennének ahhoz, hogy a nagy és komplex pályázati projektek készítésére, majd végrehajtására képes teamekben méltó szerep juthasson a szakmánknak is. (Zárójeles megjegyzés: amely felismerve a kihívásokat, egyre inkább többnyelvűvé is válik majd!!)

Az új felnőttoktatási rendszer voltaképpen kedvezhet is a személyi elvárások szerinti kiképzések megvalósításában, mivel kizárná, hogy az eleve szakbarbár népművelők, könyvtárosok, néprajzosok, információkezelők stb. csak a szakosodásuk szerinti kistéleplési feladatkörök ellátására legyenek alkalmasak.

Mihamarabb egy regionális (vagy nagy megyei) művelődésfejlesztési irányítás alatt, területileg széthálózó kistérségi művelődésfejlesztő kapacitásnak kell felváltania a jelenlegi struktúrákat. Ezek élén azonban csak egy minden tekintetben megújuló országos szakmai irányítás és koordináció lehet képes a jelzett tevékenységek hatékony gerjesztésére és összefogására. Az intézménytípusra egyfelől, illetve tevékenységtípusra másfelől szakosodott országos módszertani koordináció idejétmúlt, és többet árt, mint használ. A végpontokon nem is érzékeli a jelenlegi rendszer működését. És ez a rendszer egyébként is eredendően alkalmatlan arra, hogy a kívánatos közkulturális fejlesztés letéteményese legyen.

Legvégül: a rendelkezésre álló, közvetlenül művelődésre szánt források jelenlegi szisztémák szerinti elaprózott szétterítése hiányokat gerjeszt azáltal, hogy finanszíroz is, meg nem is. Jóval hatékonyabb lenne a működő modellek felkarolása és további megerősítése, valamint pályázatok keretében az ezeket követők nagyobb volumenű támogatása. Ezzel párhuzamosan meg kell oldani, hogy a kulturális vagy közvetve kulturális célzatú, de különböző forrásokból származó lehetőségek komplex fejlesztő koordinációjára is mutasson ráképződési hajlandóságot a mi szakmánk, a mi hálózatunk.

A kulturális szakma megfelelő pozícióra tehetne szert a térségi fejlesztésekben, ha magához ragadná a kezdeményezést, és regionális szinten megfelelő tárcaközi előkészítői és döntéshozói összehangolást és együttműködést kezdeményezne (mert ez egyelőre hiányzik), és egyik motorja lenne a parciális projektszemlélet helyébe léptetendő komplex tervezési és fejlesztési szemléletformálásnak.

A napokban ezen gondolatok jegyében is polemizáltam

egy másik „biciklis” népművelő társammal. Ő a „gyalogos” népművelőkre fordítván a szót, őket a konzervatív jelzővel illette. Én tiltakoztam, és itt is azt teszem. Ne magyarítsuk már félre az európai fogalmak közül a konzervatív fogalmát is! A konzervatív értékelvű és nem érdekelvű, minőségközpontú és nem mennyiségközpontú, tevékenységpárti és nem közléspárti, fejlesztésszemponitú és nem eltartásszemponitú, problémamegoldó

és nem problémafelvető, és így tovább. Mindezek értelmében én európai felfogás szerinti konzervatív vagyok.

Egyébként a kényelmes pszeudoértelmiségi lét langy vízben lubickolni végtére is nem rossz. Úgyhogy a „gyalogos” népművelőt értem is, meg társnak is tekintem. De hadd ne értek egyet, és hadd ne legyek tettetárs! Hommage à F. Gál Sándor!

DEVECSERI ZOLTÁN

AZ ÉGBOLT MAGASSÁGÁTÓL FÜGG...

Nehezen szántam rá magam, hogy – lassan kivonulóban a hivatásos művelődési - népművelői tevékenységből, legalábbis annak mindennapi szervezéséből, helyi irányításából –, néhány asszociatív észrevételt fűzzek F. Gál Sándor elegánsan lendületes, de minden hamis illúziót félretoló, felelősen megfogalmazott vitacikkéhez.

Valójában kristálytisztá kezdő- és zárómondata győzött meg, hiszen „hivatásról, etikáról és tehetetlenségről” szólva, minden valamirevaló népművelőnek elemi kötelessége, hogy „hivatásunk, mozgásterünk megtartása” érdekében, akár szóval, cselekedettel tegyen valamit, mert mulasztással már ugyanis bőségesen túlvétkeztek magunkat.

Azt hiszem, szerzőnk indokai között hangsúlyos – ti. mi motiválja elsődlegesen –, hogy mások figyelmét is a kulturális szféra gondjaira irányítsa, az a politikai (országos, helyi) rövidlátás, amely csak választási ciklusokban tud gondolkodni, ha egyáltalán gondolkodásnak lehet nevezni azt a nyűgként viselt többletterhet, amit egy művelődési ház fenntartása, hatékony működtetése jelent(het) a „hatalom gyakorló” számára – fönt-lent egyaránt. Úgy érezheti a népművelői szakma, hogy ma, a „létező demokrácia” egyoldalúságai, éretlensége miatt az erkölcsi, „világnézeti” szembeszegülés, lázadás gerincegyenesítő illúzióját, a progresszivitás tudatát és méltóságát átélhette. Tudnunk kell persze, hogy sokkal összetettebb, jelenfüggőbb, miképpen tekintünk mai önszerveződő közösségeinkre, miképpen sáfarkodunk történelmi örökségünkkel, amikor a kultúra-közvetítés felelős misszióját vállaljuk.

Vagy mégsem a népművelők felelőssége itt az elsődleges? Visszafogottan, de vitatom F. Gál Sándor mondatát: „A kultúra-közvetítés sosem volt szakmai belügy.” Nem a megfogalmazással van bajom, mindössze azt mondom, ne is legyen ezután sem csak szakmai belügy, de a szakmai kompetenciák jogosultsága egyértelmű legyen.

Az intézményi modellek – az önkormányzati fenntartású, ill. a közhasznú társasági forma – képviselői közötti olykori felszínes vita mögött valóban nem az eszmecsere szándéka állt, hanem az egymás melletti elbeszélés mentalitása húzódott. Kisvárosi példa: egy művelődési központtal összevont könyvtári intézményt úgy akart a helyi politika egy csoportja kht-sítani, hogy a könyvtárat önkormányzati feladatban hagyja, a kht. élére saját emberét helyezi, személyi állományát „ízlése szerint” átszervezi, de a lényeges kötelezettségeket (a finanszírozás döntő része) az önkormányzatra hárítja. Szerecsére a helyi képviselőtestület és a polgármester politikai

bölcsessége eljutott addig (itt F. Gál Sándor korábbi megfogalmazását alkalmazom, szabadon), hogy ne engedjen egy helyi megélhetési politikus „civil” nyomásának az intézményi forma szétzúzásában. Mert itt nem racionális átalakításról lett volna szó, mondanom se kell, hanem egyedi (?) visszaélésről, ami civil szervezetek alapítása körül történt: a kht.-alapítás kezdeményezője helyi képviselő, korábbi pártelnök, aki legalább öt-hat „civil”szervezet érdekeltje, hol vezetőként, hol pedig panel-embereinek előretolásával. A letaglózó tapasztalat se okozhatja azonban, hogy egészében elveszük a civil szervezetek, kezdeményezések ügyét, hiszen bizonyára több tucat pozitív példa (népművészeti, irodalmi, tánc, hobbi és más „különb s különbféle”) közösségi tevékenység sorolható ellenpéldaként.

(Egy kis múltidézés)

Emlékezetes számomra az a többfordulós vitasorozat, amely „népművelői etika”, a „közművelődési tevékenység” témájában folyt a 70-es 80-as évek fordulóján. A jó negyedszázados történelmi amortizáció ellenére érdemes felsorolnunk néhány, akkor fontos felvetést! Mint például a Ghicz Tamás *Díjugratás vesszőparipákon* című cikkében összegereblyezett, „megejtő történetiséggel” lónak álcázott vesszőkötegből szálaazva:

– van, aki szerint „A ma még művelődési házként használt intézmények betöltötték történelmi hivatásukat, s már nem alkalmasak sem a kultúra javainak közvetítésére, sem az adott település lakosainak formálására, főképp nem alkalmasak a közösség megteremtésére és megtartására.”

Ghicz Tamás barátunk akkor rövid úton „kiosztotta” a kiváló pedagógus - népművelő R. Szabó Lajost, aki a soproni erdészeti technikumban tudott útnak indítani országos rangú vers-mondókat, ismertette meg F. Dürrenmatt, A. Miller dráma-művészetét, a Gruppe 47 írócsoport kezdeményezéseit fogékony középiskolásokkal. Ma úgy tűnik, Ghicz Tamás gyakorlati len-dülete, illetve R. Szabó Lajos minőség igényű borúlátása barátságosan összebékíthető lett volna egymással. Annál is inkább, mert a merevnek látszó szemléletet értékes teendők sorolásával oldja utóbbi vitatkozóknak, amikor így summáz:

„A közművelődésnek óriási tudás- és információ-közvetítő lehetősége van.”

A fényes műveltségű Vargha Balázs is tollat ragadott ez idő tájt („*Végy húsz kakasnak taréját*” címmel): „egy óriás szálítóhajóhoz” hasonlítja az oktatás és művelődés intézményrendszerét, amely „hajó” esetében legalább tíz évre van szük-

ség az iránymódosításhoz. Tudós irodalmár-népművelőnk nem az új és új módszertani irányoktól féltette a „kormányosokat”, hanem az akkor (újra)egyesített minisztériumtól, melyet tettvagy helyett – tanácsadó intézményeivel együtt – „valamiféle fásultság leng(ett) körül.”

Beke Pál módszertani ajánlásai, melyekkel különféle közösségek létrehozására biztatott, megnyerték a vitatkozó tetszését. Különösen azért, mert Beke olyan „szokások, törekvések, szükségletetek, érdekek alapján” képzelte el a közösségteremtő buzgalmat, amely a „művelődési otthon hatóköre”, a lokalitás (város, városrész, táj, község) jellemzői szerint segíti ezen létrejövő közösségeket.

Jelenünkre vetítve is tanulságos, bátornak minősíthető az a plasztikusan megfogalmazott vélemény, melyet akár változtatás nélkül áthallhatunk a mába:

„Mi hozhat össze közösségeket? Triviális: valami, ami közös. Közös életkor, hobbi, ízlés, kíváncsiság, szenvedély, érdekek, cél. De közös hit vagy bűn is.” Mint írja, listája csak mutatvány az elképzelhető változatokból, hiszen „...Van is a világon nagylábúak klubja, spiritiszták, bicsérdisták, bolhaidomárok, Napóleon-képmás gyűjtők klubja stb...”

Mónus Imre győri könyvtáros - népművelő szerint (később, a 80-as évek közepétől a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, sajnos már nincs köztünk sem ő, sem Vargha Balázs) a korabeli tervgazdálkodás vezetett oda, hogy hatására a közösségek felmorzsolódtak, az emberek nem mennek el a közösségi helyekre. A túlzott szabályozottság ugyanakkor a kötetlenség élményétől, sőt igényétől is megfosztotta, elfordította a közös társasági formáktól őket:

„Azt gondolom, ugyanazzal a ténnyel állunk szemben, mint a sportban: annyira lecsökkent a nézőszám, hogy célszerű lenne stadionjainkat valami okosabbra használni (többen bolgárkertészetet javasolnak)”.

Szomorú és olcsó aktualitást adhatnánk az előbbi mondatnak, miközben frissen hírül vesszük, hogy mégse kapta meg 2012-re a foci-EB. rendezési jogát a Magyarország–Horvát-ország páros.

(Hitetlenség térben és időben)

A helyi társadalom életképességének egyik legfontosabb lendítője lehet a kultúra állapota, írja F. Gál Sándor, a gazdasági tényezőkkel együtt. Elfogadom, ha állapoton életszerű, pontosabban, életünket gazdagító működést érthetünk. Ugyancsak alapvető gondolata:

„A kultúra iránti igény társadalmi helyzet és életfelfogás függvénye”. De talán árnyalhatnánk: a társadalmi helyzetből még nem következik ab ovo semmi, ha nem stabil értékrend határozza meg az adott közösség egyedeit. Életfelfogásuk a közösségi értékrend konzekvens „eredménye” – lehet. Bevallom persze kételyeimet is, mert valóban szürke minden teória, még akkor is, ha nagyritkán cáfolja is ezt „az élet virágos fája”. Az a fogyhatatlan remény, amely a kultúra azon munkáit mozgatja, hajtja még ma is, akik a „polgárok közösségét” képviselik a legtöbbször formális közművelődési tanáccsal szemben, holott – ahogy ez a vitaindítóban egyértelműen rögzítve van: „A művelődés jogának gyakorlásához egy településen nem a népművelőknek, hanem a polgárok közösségének kell érvényt szerezniük. A település kulturális koncepciójának véleményezésében a törvény szerint e joggal felruházott Közművelődési Tanácsnak kellene részt venni.”

Hát igen, és a „partnerség” illúziója a koncepció nélküli hierarchia állványzatán?

Sűrű, ködszerű hitetlenség térben és időben.

És mit jelenthet a „formális demokrácia meghonosodása”? Tudjuk, persze, hogy ismerjük a szavak jelentését: a formális demokráciának semmi köze a népképviselőhöz, s valójában nem is diktatórikus módszerek alkalmazásáról van szó, hanem – F. Gál Sándor eufemizmusa szerint – arról, hogy „a döntéshozókészítésben a helyi kompetenciákat tudatosan mellőzik”.

Én ezt úgy tapasztaltam, a helyi döntéshozók fölkészületlensége (pártállástól függetlenül) a helyi kompetenciák képviselőit is mellőzte. Erre az Adyt is olvasó ember „somaticusan” (Éles szemmel) így legyint: „A világ az izmos butaké”... A kontrasztelekció a civil szervezetek képviselőivel szembeni szakmai sovizmusnak is teremtője, életben tartója tud lenni.

Újraolvasva a múltból is szemlélő soraimat, rá kell ébrednem, hogy F. Gál Sándor úrral semmi vitám sincs. Mert az „uniós szabadság” valóban csak lehetséges eszköz a magyar kultúra megőrzésében.

Szerzőnk sem kérdez, mert figyelemfelkeltő szándékkal mozgósít mindenkit (az állam, az önkormányzatok, a szakma, a civil szervezetek képviselőiben álljon akár), hogy (ne csak) a népművelő „tudása, kezdeményező-készsége”, személyiségének nyitottsága biztosítsa a reményteljesebb és eredményesebb közművelődési feladatellátást, de a legteljesebb partnerséget és a legkülönbözőbb érdekek egyenrangúságát is meg kell teremtenünk.

Közösen. És akkor F. Gál Sándor kulcsszavai élő és éltető valóságos fogalmakká szerveződnek lassan-lassan, s ezek: a minőség, az élhető hétköznapiak, a kultúra nélkülözhetetlensége, az állam és az önkormányzatok felvilágosultsága és elkötelezettsége – nemcsak a választások idején, de talán még a politikai rendszereken is átívelve – az össznépművelési kultúra méltóságteljes elfogadásában és működtetésében. Nehogy a végén közösségi és személyi identitásunkat is a „maradványelv” határozza meg.

Az égbolt magasságától sok minden függ, de a messzelátás igényéről mi döntünk...

VITÁNYI IVÁN

A KULTURÁLIS MAGATARTÁS HÉT FAJTÁJA

Részletek A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom című könyvből (104-112. o.)

2006. Bp., MTA Társadalomkutató Központ

Áttekintettük a különböző kultúrafajták – és a hozzájuk tartozó magatartásformák – kialakulásának történetét. Most vegyük őket lajstromba eredetük és funkciójuk szerint. (A mostanában szokásos nulladik változattal kezdjük – amelynek itt funkciója van.)

0.) A *kultúra mint mocsár, amelybe csak bele lehet fulladni*. (A kultúra nulladik fajtájának nevezhetjük a mindennapi kultúra egy változataként.) Azoknak is van kultúrájuk, akik minden magasabb kulturális forma elsajátításától elzártak. Ők is beszélnek, ők is gyakorolják a megszokott rítusokat, ők is keresnek maguknak szórakozást. Olykor ezek között a körülmények között is elemien kreatívak tudnak lenni, olykor azonban éppen a kultúra törmelék jellege még azt is megakadályozza. A régi paraszti néphagyomány, a tradicionális nemzeti kultúra, a szórakoztató műfajok és a kulturténment „lesüllyedt javai” nem állnak össze egységes képletté. A kultúra hiánya pedig nem éltet, hanem fullaszt.

1.) A *tradicionális kultúra*. A kultúra „ősfarmája”, amely azonban a piaci - ipari társadalomban elszorvad, ám maradványai még élnek. Tovább élő formái nem teljesen homogének, benne vannak még a hagyományos „népi kultúra” elemei, de jobbára már csak nyomokban, hiszen hordozó rétegük – az adott társadalmak túlnyomó többségét kitevő történelmi parasztság – minden fejlett országban megszűnt, illetve kis létszámú modern agrártársadalommá alakult. De benne vannak a polgári vagy polgárosodó társadalmak hagyományai is (ide számítva a munkásság még élő tradícióit is).

2.) A *mindennapok élő kultúrája*. Voltaképpen a hagyományos népi kultúra helyét tölti be a modern társadalomban, mintegy összetartó anyagként, „malterként” vagy „ragasztó-anyagként” szolgál a társadalom elemi összetartásában. Ilyen a szokások, a normák, a viselkedés, a mindennapi nyelv, az ismeretek és a mindennapi életben megjelenő művészi formák kultúrája.

Az élő kultúra befogadó jellegű, a modern társadalom különböző korszakaiban és különböző rétegeiben különböző formát ölt. A társadalom felső, limináris, inherens és marginális rétegeinek más a mindennapi kultúrája. A felső és limináris osztályoké gazdag lehet és sokoldalú – a magaskultúra kreatív befogadása, valamint generatív gyakorlása is része lehet a mindennapoknak. A másik végponton azonban megjelenik a sivárság.

A folklorisztikus szint nemcsak a paraszti népművészetben és a lore (‘tan’, ‘tudomány’) szó jelentése szerinti tudásban, ismeretekben, viselkedésben jelenik meg. A legmodernebb kor emberének beszédében, ismeretvilágában, viselkedésében is van egy „folklorisztikus”, „közhasználatú”, generatív szint. Ez jelenik meg a kis narratívákban, a közhasználatú, vélekedésszerű ismeretekben, hiedelmekben, a mindennapi vizualitásban, a szórakoztató és közhasználatú kultúrában, s így tovább. Ugyanennek felel meg a választékos beszéd, az anyagi

termelésben a „műves” alkotás, a kézművesek mesterműve és minden olyan tárgy, amely magán visel valamit létrehozója egyéniségéből. Voltaképpen a folklór él tovább, más körülmények között, olykor a népművészet esztétikai értéke nélkül, máskor azonban az utóbbi száz évben a tömegkommunikációs médiumok ereje által felnagyítva.

Idetartozik a *törmelék-kultúra*. A malter törmelékké porlik – így jön létre a töredékkultúra sivár világa. Azoké, akik éppen csak annyi kultúrát tudtak elsajátítani, amennyihez a mindennapi életben hozzáférhettek, de azt is töredékesen. Ha ez sem sikerül, akkor áll elő a nulladik változat.

3.) A *„magaskultúra”, a világ nagy problémáival szembenéző, felkavaró és előrevívó autonóm tudomány, művészet, morál, tárgyi kultúra*. A nagy újítók, a superkreatív alkotók kultúrája. Ők alakítják a világot. Saját sorsuk is sokszor nehéz, szenvedést és küzdelmet kell vállalniuk. Tevékenységük gyakran valódi társadalmi robbanásokat okoz, beillesztésük veszélyekkel jár. Vonatkozik ez természetesen a természettudomány és a technika nagy újítóira, a társadalom reformereire, de még a szimbolikus alkotások (például a költészet) létrehozóira is, lásd Petőfi, Ady vagy József Attila sorsát és hatását. Az idő próbáját kiállva ez a kultúra adja az emberiséget meghatározó kulturális örökséget.

Természetesen a magaskultúra sem homogén. Egyrészt olyan értelemben, hogy nem minden alkotása remekmű. Az igazán előrevívó alkotásoknak szükségszerűen a középszerűek, sőt a gyengék és hibásak közül kell kiemelkedniük. Kialakulnak olyan irányzatok is, amelyeket már önálló alfajoknak kell tekintenünk.

Itt kell megemlíteni a hatalom reprezentációs („udvari”) kultúráját, és – alsóbb fokon – a giccs világát. Sokszor szinte alig választhatók el az előzőtől. (Az udvari kultúra is „magas”, de másként: nem az érték, hanem a hatalommal való kapcsolat jegyében.) A modernség hajnalán elválaszthatatlanok voltak, a barokk után azonban a kétféle magaskultúra egyre gyökerebben elkülönült egymástól. A hatalomnak – legyen politikai, katonai, egyházi, gazdasági – szinte a természetrajzához tartozik, hogy valamilyen kulturális legitimációt is akar magának. (Szereti, ha ünneplik.) Módja különböző lehet. Más a fejedelmi udvarban és a diktátorok bűvkörében, más az egyházi ünnepek pompájában és a superkapitalisták metropolisaiban, megint más a modern demokráciák populáris médiát birtokló és irányító rétegében. Mindazonáltal van bennük valami közös: a magaskultúrához való külső hasonlóság és a belső üresség. És mindig vannak a társadalomnak olyan – hatalmon kívüli – elemei, akik a hatalom bűvöletében önkéntesen tapsolnak az udvari kultúrának.

A giccs szerepe abban különbözik, hogy nem (legalábbis nem elsősorban) a hatalom felé fordul, hanem a sznobok, a társadalom inherens és marginális rétegei felé. Amerikai terminológiával az értékes magaskultúra „high-brow”, a giccs már „middle-brow”.

A magaskultúra ugyanakkor a 20. század folyamán többszörösen átalakult, előbb a modern irányzatok, majd az új elektronikus eszközök által. Új formák, új műfajok jelentek meg. Elemzésük most nem tartozik feladataink közé.

4.) Az aktív közép-kultúra különböző fajtái

a) A felhalmozó, „mindenevő” (omnivor) kulturális magatartás azoknak a középrétegeknek a kulturális aktivitása, akik szabadidejükben nemcsak pihenni és tévézni akarnak, hanem (a szabadidő-kutatók terminológiája szerint) nem az „eseti”, hanem a „komoly” időtöltést keresik).

b) A populáris kultúra – legalábbis az egyik fajtája. A kifejezést ugyanis sokféle értelemben használják, a valóban értékes, és a nép (populus) által kedvelt művektől kezdve a szokványos konzumszórakoztatásig. Az irodalom egy része azonban kifejezetten a jazz, a beat, a képzőművészetben pedig a pop-art vonulatát érti rajta.

c) A kreatív - generatív kultúra és magatartás. Szubkultúrák. A kultúrának azt a fajtáját jelölhetjük így, amelyet a mai társadalomnak jelentős része, de sohasem az egésze gyakorol, akik befogadói a nagy kultúrának (legalábbis a nagy kultúra egy részének), a maguk területén rendelkeznek bizonyos kreativitással, de nem érnek el annak felső szintjére (többnyire nem is akarnak). Nem elégednek meg azonban a pusztán befogadó szereppel, maguk is aktívan és alkotó módon gyakorolnak valamilyen kulturális tevékenységet. Lehetnek amatőrök – az Európában használatos kifejezéssel a kultúra önkéntesei (volunteers) –, a szubkultúrák alkotói, gyakorlói. Ők vesznek részt a közművelődés több folyamatában. Ők a kultúra és a társadalom derékhadja (a szó legjobb értelmében), közepe. A kultúra szerves része életük értelmének és minőségének.

d) Fundamentalizmus. Az aktivitás azonban – az alapok hiányában, vagy az éppen azt szolgáló alapok folytán – könnyen átalakul valamilyen fundamentalizmussá. A fundamentalizmus ugyanis aktív és generatív, de a generativitás Chomsky-féle szabályait korlátozva.

Chomsky definíciója szerint a generativitás lényege, hogy véges számú elemből és véges számú szabályból végtelen számban alkotunk például mondatokat. A fundamentalizmusban az elemek és szabályok száma nem egyszerűen véges, hanem kifejezetten és erőszakkal korlátozott.

A fundamentalizmus mindig megvolt, de a tömegmédia és a globalizáció világában új szerepet kap. A második modernizáció visszaszorítja az első modernizáció árnyékában fennmaradt patriarchális és feudális elemeket. A fundamentalizmus ezeknek kíván új érvényt szerezni.

5.) A hagyományos szórakoztató kultúra mindig kísérte a magasművészetet, mint árnyék a fényt. A polgári világ kialakulásával, a 18–19. század fordulóján vált el végérvényesen tőle. Jellege, műfajai természetesen változnak, megújulnak. A 19. század a ponyvák, a szentimentális nőregény, a kalandirodalom (Winnetou és Buffalo Bill), a klasszikus operett és a vele kapcsolatos szórakoztató zene, a tömegsajtó, az ipari tömegárúk, a klasszikus giccs első nemzedékének világa. A 20. század első nemzedéke a jazz, a slágerek, a musical, a lektűr, a krimi, a thriller, a szórakoztató film és így tovább világában nőtt fel. A harmadik nemzedék már az új közvetítő eszközökön alapul, külön kell tárgyalnunk.

6.) Az új médiumokhoz kapcsolódó újmodern szórakoztató kultúra funkciója csak részben azonos az előzővel. Szélesebb

körű, komplexebb, majdnem azt mondhatni: egyetemes, kizárólagosságra törő és agresszívebb annál. Új jelenség, korábban ismeretlen, illetve lehetetlen. Száz éve még nem létezett, ma a kultúra legelterjedtebb formája a világon. Úgy uniformizálja a kultúrát, mint a McDonald's az étkezést, joggal nevezhetjük – Barber McWorld-je nyomán – McCulture-nek vagy (az entertainment „szórakozás” szóval játszva) kulturténmentnek. Mindent szórakoztatás formájában kell előadni. Hatalmas iparágak épülnek rá, ma már a második modernizáció egyik legnagyobb gazdasági ereje. Az egész életet áthatja – ezért nem sorolhatjuk be a hagyományos szórakoztató kultúra főcíme alá.

Az új eszköz átalakítja a kultúra hagyományos fajainak szerkezetét is. Új eszközöket ad az autonóm kultúrának, a késő modern és a posztmodern (inkább második, újmodern) irányzatokban. Megerősíti azonban – a televízió szabadidőbeli uralma által – a kulturális passzivitást is, ellenhatásként pedig kiváltja a fundamentalizmus újjáéledését. Végül bizonyos körülmények között kiváltja a „nulladik kultúra” megjelenését. Ott, ahol a kultúra klasszikus fajtáinak (mind a népi, mind a magas-, mind a szórakoztató kultúra) hagyományai már elenyésztek, de az új formák még nem jelentek meg, vagy csak legalantasabb elemeikkel hatnak.

7.) Lehetséges-e hetedik fajtájú kultúra? Erre vonatkozóan ma még csak az alternatívákat vázolhatjuk fel.

Hogy ezek után mit hoz a jövő, arra nézve két vízióval rendelkezünk. Az egyik negatív, a másik pozitív. Vajon melyik fog megvalósulni, vagy – másként kérdezve – milyen arányban?¹

A negatív vízió szerint a McWorld típusú szórakozás (entertainment) kerül mindenek fölé, ezért – úgy mondják – az igazi információ helyére az infoténment, az igazi kultúra helyében a culturténment, az igazi pedagógia helyébe az eduténment lép.

Mindezen kifejezések az angol entertainment szóval játszanak. Azt mondják, a mai világban mindent szórakoztatás formájában kell előadni. A nevelésből (education) eduténment lesz: az neveli jobban a gyereket, aki jobban szórakoztatja; az információból infoténment (hiszen az internet világában már ma is egy nagy világszórakoztatás részeként szerzi – már aki teheti és teszi – ismereteit az ifjúság). A kultúra kulturténmentté válik, mert csak az a kultúra marad lábön, amely felkerül a tévére vagy az internetre. A fogyasztás is összeolvad a szórakozással (konzumténment), sőt a politika is egyre inkább politoténmentté alacsonyodik: már szó sincs programokról, csak a főszereplők médiaszereplésének erőnyeiről vagy hibáiról. A demokrácia pedig (ezt is magyarosan írva) téntmentokráciává alakul, már meg sem kell dönteni, magától ellaposodik. A volt elnyomottak és a volt lázadók most a tévé vagy az internet előtt ülnek, és elvannak vele.

Meglazulnak a hagyományok, bizonytalanná válik az erkölcs, összekeverednek a nemzetek, veszedelembé kerül a népi - nemzeti identitás és szuverenitás, de nem lép a helyébe megfelelő hagyomány, erkölcs, identitás. Kialakul a McWorld „tainmaintokráciája” (vagy magyarosan, mert ez már a mi problémánk is: téntmentokrácia).

¹ Alfred Smudits (1999.) a zene jövője szempontjából teszi fel a kérdést. Milyen lesz a jövő globális zenekultúrája? Vajon általános amerikanizálódás jellemzi-e – mint Ritzer gondolja –, vagy netán kreolizáció (Hannerz), avagy pluralizmus (Appandurai), sőt valódi differenciálódás (Malm)? Lehet, hogy csupán egy kulturmix (Nettl), hibridizáció (von Hall), esetleg „inverz kolonizáció” (Cooper)? Nincs még rá felelet.

Ez az új kultúrafajta nem tartozik tehát sem a magas-kultúrához, sem a népkultúrához, sem a szórakoztatóhoz: mindegyik és egyik sem. Objektivációit Heller Ágnes (1970.) sem tudná egyértelműen besorolni sem a magánvaló, sem a magáértvaló, sem a magán- és magáértvaló kategóriákba, de még a számunkra valóba sem. (Hiszen miféle számunkra való az, amelyben egy rajtunk kívül, lettünk álló akarat dönti el, hogy mi való a számunkra? Legfeljebb azt mondhatjuk: neszenektekvaló.)

Az új szerkezet mindazonáltal abban is különbözik a régi-től, hogy nem viszonylag elkülönült szférák állnak egymás mellett, hanem a kultúrafajták jelentős részben fedik egymást. A *kétharmados társadalom kétharmados közép-kultúrája is veszélybe kerül. Egyharmad-kétharmad helyett a 20–80-as felosztás felé haladunk*. Ismét jobban elkülönül a társadalomnak az a mintegy 15–20 százaléka, akik alkotói és hordozói a magaskultúrának, de a közönség többi részétől való távolságuk növekszik. Jelentős részük ugyanakkor egyben a McWorld-kultúra alól sem tudja (és nem is akarja) magát kivonni. A 80 százalék számára viszont a turbókapitalizmus turbókultúrájaként jelentkezik a McWorld-világkultúra.

A kultúra veszedelme egyben azt is jelenti, hogy ismét bizonytalanabbá és ellentmondásosabbá válhatnak és válnak az emberek közösségi viszonyai, illetve ennek tükörképeként identitásuk. A felső 20 százalék magának foglalja le a minőséget, beleértve az élet és a kultúra minőségét. Minden arra szólítja fel, hogy közösségét és identitását is a 20 százalék világában, az újkapitalizmus felső szférájában találja meg. Létrejön egy új osztályidentitás (amely pedig – a jóléti társadalomban – úgy látszott, hogy átfogó emberi és nemzeti azonosságtudatnak adja át helyét). A 80 százalék számára ebben az esetben meggyengül a közösség és az identitás. A McWorld-kultúra identitása ezt nem pótolhatja.

A magyar sajtóban és az irodalmi - filozófiai életben is évek óta folyik a vita arról, hogy hova kell tennünk ezt az új elektronikus tömegkultúrát. A vitában nagy számmal vettek részt az egykori Lukács-tanítványok különböző nemzedékei. Egyebek között arról is folyt az eszmecsere, hogy ez vajon a végét jelenti-e azoknak az értékeknek és annak a kultúrának, amelyet évszázadok (sőt évezredek) értelmisége úgy őrzött, mint a Vesta-tűzet.

Legegyértelműbben Almási Miklós fogalmazott: bizony a végét, de reméli, hogy azt már nem éli meg. És nagyon sokan gondolkoznak így.

A pozitív vízió szerint a 19. század közepétől újabb és újabb mozgalmak indultak a szerkezet megváltoztatására, a kultúra demokratizálására és a demokratikus kultúra megteremtésére, abból a célból, hogy a kultúra legyen mindenkié. Ezt hirdették az utópisták és a szocialisták: Lev Tolsztoj² (1947.), Karl Marx³ (1860.), William Morris (1896.), a már említett Cecil Sharp, majd Carl Orff, Kodály Zoltán (1954.) és sokan mások.

Eredményként valóban szélesbedett az értékelt kultúra hatósugara. Újabb és újabb mozgalmak keletkeztek, részben a

társadalmilag elismert magaskultúra közkinccsé tételére, részben – a 20. század közepétől – olyan kezdeményezésekre, amelyek a generatív jellegű, városi módon „népi” kultúra új formáit hozták létre, nem kevés ember gyakorlatában és olykor a magaskultúra kritériumai szerint is magas értékkel.

A kulturális egyenlőség mindezek ellenére ez idáig és a belátható távlatokban utópiának bizonyult. Kérdés, hogy végleg fel kell-e azonban adnunk Tolsztoj, William Morris és Kodály utópiáját.

A jelenlegi helyzet

Ez a hétfajta kultúra ma mindenütt együtt él, de igen különböző szerkezeteket alkot. Együttélésük pedig nemcsak szociológiai tény, hanem – hogy úgy mondjam – ontológiai: nemcsak a társadalom helyzetét jellemzi, hanem magának az országnak vagy más közösségnek a jellegét is meghatározza. Nagy vonalakban *olyan a sorsunk, amilyen a kultúránk*.

A kultúra szerkezetét természetesen a társadalom struktúrája határozza meg. A mai nyugat-európai és észak-amerikai (euroatlanti) országok társadalmának – mint már szóltunk róla – az a (minden eddigivel szemben való) megkülönböztető sajátossága, hogy erősek a stabil életet élő középrétegek. A társadalom formája – az eddigi piramissal szemben – most kupolaformává szélesedik. A magaskultúrát ma is inkább a csúcson találjuk meg. Középen hagyományosan a középkategóriák nyernek dominanciát, a szórakoztató kultúra, némiképp a generatív kultúra. Az utolsó században, félszázadban egyrészt megnőtt a társadalmi középréteg, másrészt – ennek kiszolgálására is – új kultúrafaj jelentkezett: az óriássá növekedett *McCulture*. A két erő mintegy sakkban tartja egymást, történelmileg és társadalmilag holtpontra keletkezett. És ez a holtpontra a 20. század negyedik negyedétől, a jóléti állam válságától kezdve, mindmáig érvényes, a századforduló naptári váltása nem jelenti a 21. század saját történetének érdemi elkezdését.

A hozzánk hasonló, a centrumhoz nem tartozó, de ettől nem elérhetetlen távolságban élő „félperiférikus” országokban történelmileg más a helyzet. Nálunk is kifejlődött a robbanás-teremtő magaskultúra, de nem halványodott el a reprezentációs (udvari) kultúra, sőt az utóbbi, még a legutóbbi időben is, újra és újra felmagasodott. Gyengébb viszont a köz-kultúra, a közép-kultúra: a nemzet igazi nagyjai ezért tartották minden időben olyan fontosnak a közművelődést. Nincs különbség a *McCulture* szerepében, ha eddig volt is irányában ellenállás, most jelenthetjük, minden korlát ledőlt előtte. Pedig voltak igazi hagyományaink: a magyar televízió (kulturális programjait tekintve) például a hetvenes-nyolcvanas években a világ legjobb televíziója volt, és erre nem is szokás büszkén emlékezni. Ma akadálytalanul áraszt el bennünket a nemzetközi (és mindenekelőtt amerikai) médiakultúra. Ráadásul – felméréseink szerint – éppen a középrétegek gyengesége, és a társadalom peremén élő alsó rétegek viszonylagos kiterjedtsége folytán, nagyobb a veszélye annak, hogy elönt bennünket a lápkultúra.

A kultúrának ez a szerkezete semmiképpen sem csak az értelmiség, a kultúrával foglalkozók, a „kultúrosok” magánügye. Ez mindenféle társadalmi, politikai, gazdasági előrehaladásunk egyik, vagy talán a legfőbb akadály. Nem léphetünk előre, ha nincsen erős társadalmi középréteg és nincsen helyzetének megfelelő közép-kultúrája. (Pontosabban: valamely társadalmi csoport csak akkor tekinthető középosztálybelinek, ha megvan a hozzá szükséges kultúrája.) És természetesen

² Tolsztoj megfordította a „magasművészet” kifejezés értelmét. Azt nevezte magasabbnak, amihez mindenki mindig hozzáférhet és alacsonyabbnak azt, amihez csak a kivételezettek.

³ Lásd A német ideológia (1845–46.) híres mondatát: „Kommunista társadalomban nincsenek festők, hanem legfeljebb emberek, akik egyebek közt festenek is.”

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

akkor sem (ami ugyanennek a helyzetnek a másik oldala), hogyha túlságosan nagy a gazdaságilag nyomorban élő, társadalmilag veszélyeztetett, kulturálisan pedig kirekesztett rétegek aránya. Ez minden eszmélkedésünk, minden jövőbe mutató program sine qua non-ja (azaz elengedhetetlen feltétele).

A feladat

A lecke ezek után világosnak látszik. Igaz, hogy a szocio-kulturális fejlődés szempontjából a fejlett euroatlanti országok is nullponton (és egyben holtponton) vannak, de mi még egyenesen a nullpont alatt – mivel a kreatív közép létszáma és aránya nálunk sokkal kisebb, és a kultúrából kiesettek aránya pedig sokkal nagyobb az ottaninál. Tennünk ezek szerint azt kell, hogy elérjük legalább az ő nullpontjukat, vagy ha úgy tetszik holtpontjukat – utána majd velük együtt kell azon elgondolkoznunk, hogy hogyan lépünk tovább.

A helyzet azonban mégsem ilyen egyszerű, mivel természetesen nálunk is vannak alternatívák.

Az egyik az, amit a tekintélyelvű, vagy arra hajló hatalom mindig is kedvezményezett. (Horthy, majd Kádár kultúrpolitikája után ezt követték az elmúlt években is.) Ezt a kulturális politikát a következő vonások jellemzik: Óvakodjunk az eredeti funkciójának teljességét kitöltő robbanásveszélyes magaskultúrától. Helyette erősítsük meg, vagy ha kell, hozzunk létre egy új repre-

zentációs, udvari kultúrát, állami fényben. Mellette engedjük szabadon – legfeljebb szavakban szidjuk – a kultúrtén-ment rosszabb változatait is, és populistá módon használjuk ki a magunk javára. Felejtjük el a közművelődést, és ne törődjünk a kirekesztettekkel. Ezt a tekintélyelvű stratégiát nevezem az „udvari kultúra – görögtűzzel” kultúrpolitikájának.

Ezzel szemben nem elegendő az, hogy a reprezentatív kultúrát fenntartjuk, csak éppen aulikus vonásait nyesegetjük le, változtatlanul hagyva a közkultúrát és az alsó kultúra lápvilágát. Ezt a stratégiát nevezhetjük az „udvari kultúra – görögtűz nélkül” gyakorlatának. Ennek keretében a közkultúra, a közművelődés eszik forrásaitól, korrodálódik és elsovad.

Az tehát az igazság, hogy nekünk most már nem elégséges program az, hogy „utolérjük a fejlett világot”. Nem elégséges, mert némely szempontból másképpen kell csinálnunk. Az udvari kultúra újraélesztett hagyományával szemben mindenben vissza kell adni a primátust a valódi autonóm kultúrának, és nem korlátozni, hanem élesíteni kell lázadó szellemét. Meg kell erősíteni a közkultúra - közművelődés vonalát, szembe kell nézni és megoldást (megoldásokat) kell találni a kulturális kirekesztettség ellenében. Mindehhez pedig nem volna szabad belenyugodnunk a McCulture és a ténmentokrácia szükségszerűségébe.

Embertelenül nehéz feladat. A civil társadalom és a civil kultúra segítsége kell hozzá, hogy megvalósulhasson.

A KULTÚRA FORRADALMAI – TARTALMI SZEMPONTBÓL

(285-288. o.)

Ebben a könyvben a kultúra és a társadalom összefüggésével foglalkoztunk, ámde hangsúlyozottan a társadalom oldaláról szemlélve. Nem térhettünk rá azonban magára a kultúrára, különösen nem a magaskultúrára, vagyis a kultúrának arra, az ebben a könyvben szociológiailag jellemzett fajtájára, amely a legmagasabb értéket hordozza, a társadalmi fejlődés motorját képezi és a társadalom kulturális, liminális elitjéhez tartozik, amit tehát magaskultúrának, autonóm kultúrának neveznek, sőt sokszor nagybetűvel kezdett, minden jelző nélküli „Kultúrának”. Vajon hogyan alakult ennek a helyzete, milyen a jellege, mi a társadalmi alapja, mi a társadalom számára való mondanivalója?

Ezeket a kérdéseket nem elég csak érinteni, előbb bővebben és módszeresen ki kell fejteni azokat az elveket és metódusokat, amelyek szerint a kultúra és a társadalom összefüggését a kultúra oldaláról is elemezhetjük. Ez nem fért bele ebbe a könyvbe, egy másik készülő írás tárgya.

Most azonban befejezésül egy pillantást kell vetnünk erre a kérdésre is, abból kiindulva, hogy egy ország magaskultúrájának története is ciklikus görbét ír le, a fejlődés, a megújulás, a szellemi forradalom periódusait a megállapodás vagy egyenesen a pangás szakaszai követik.

Külön kérdés a gazdasági - társadalmi és a kulturális fejlődés egymáshoz való viszonya. Tévedés volna azt hinni, hogy csak egyirányú kapcsolatban vannak: azaz (nemcsak a marxista, hanem a piaci érvelés szerint is) a gazdaság fejlődése az elsődleges, ha az jól megy, akkor jöhet a kultúra. Nem így van. A viszony komplementer, pontosabban cserélődő, mintha mindig egymásnak kellene átadni a labdát. Amikor bizonyos gazdasági feltételek már érelődnek, akkor azt megérzi a

liminális értelmiség és felélénkül a szellemi élet. A gazdaság és a társadalom nagy fejlődési szakaszait mindig megelőzi és előkészíti egy széles körű és sokoldalú kulturális fellángolás. Amikor a nemzet, a társadalom legjobbjai (tudósok, szakemberek, művészek) egyszerre új módon kezdik szemlélni a minket szülő és átölelő világot, nem nyugszanak bele a változtathatatlanságba, a már-már beidegzett sztereotípiákba. Nem csak felül törtenek ez meg (a kultúra, a tudomány, a művészet csúcsein), a fellángolás hatása ezer látható és láthatatlan szálon terjed tovább. És bekövetkezik a csoda: maga a társadalom is nekilendül.

Pártok, kormányok, hatalmak sokat tehetnek, de nem ők tesznek mindent. Az igazi „első mozgató” maga a társadalom – ha úgy tetszik (nekem tetszik): a nép. Alul a víznek árja.

Azt kell csak hozzá felismernünk, hogy az áradat legelső hulláma a kultúrában szokott megjelenni. (Idéztük a Cultural Studies irányzat egyik jelmondatát: culture – power – history. Vagyis hogy a kultúra, a hatalom és a történelem egyazon folyamatnak három, egymástól elválaszthatatlan oldalát alkotja.)

Nézzük a 19. és 20. század magyar történelmét. Több nagy kulturális fellángolás, forradalom időszakát rajzolhatjuk fel. Horváth Zoltán (1961.) nyomán valamennyit *reformkornak* nevezhetjük. (Ő ugyan csak a 20. század első két évtizedére alkalmazta 19. századi történelmünk e szép terminusát, „második reformkorként” jellemezve Ady, Bartók és a Galilei-kör fellépését. A fogalmat azonban ugyanebben a szellemben még jobban kiterjeszthetjük.)

Az első reformkor – a fogalom archetípusa – az 1840-es években bontakozott ki. Nem kell itt részleteznünk sem milyenségét, sem minőségét, sem hatását. Ez vezetett a magyar nemzet születéséhez, a polgárosodás megindulásához, 1848 forradalmához.

Hasonló indult az 1870-es években, a kiegyezés után. Talán halványabban, de a mindennapi életre való szélesedő hatással: Eötvös reformjaival, az ipari fejlődés megindulásával.

A múlt század első két évtizede valóban a magyar kultúra páratlan forradalma. Egyszerre jelent meg Ady Endre és Bartók Béla, velük Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes; Kodály Zoltán, Lajtha László (és ne feledkezzünk meg Lehár Ferencről meg Kálmán Imréről); Rippl-Rónai József, Csontváry Kosztka Tivadar; Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Polányi Károly, a fiatal Lukács György és Mannheim Károly. Szellemileg ott voltunk a világ kulturális újjászületésének a legelső vonalában, és ez a folyamat akár az egész világ egyetemes fejlődésének áramába tudott volna bennünket emelni, ha a társadalom felett uralkodó erők nem kergetnek bele egy eleve vesztes háborúba, annak minden következményével együtt. Nem annyira a magyar ellenőröktől szenvedtek vereséget, hanem a világ győztes hatalmai hoztak olyan döntést, amely elnyeste az általuk keltett történelmi mozgás feltörő erejét. Az elbukott szellemi reformkor szelleme azonban tovább élt a háború utáni magyar társadalom legjobbjaiban tudatában (ha máshol nem: tudatalattijában), hogy aztán újból kitörhessen.

A harmincas években bekövetkezett a 20. század második szellemi reformkora. Még itt volt Bartók, Kodály, Babits, Móricz, megjelent József Attila, a népi írók sora (Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula, Karácsony Sándor), és mellettük nem kisebb rangban, akiket polgárinak szoktunk nevezni, élükön Márai Sándorral. Olyan történészek, mint Hajnal István és Szekfű Gyula. Új, szociológiai érdeklődésű nemzedék: Erdei Ferenc és Bibó István. Felnőtt a Bartók- és Kodály-tanítványok nagyszerű sora, Veress Sándorral, Szervánszky Endrével az élen. Nagy tehetségű képzőművészek jelentek, a modern művészet új magyar iskolája: Vajda Lajos, Derkovits Gyula, Bernáth Aurél. Olyan művészek, és különösen tudósok, akik külföldre kényszerültek: Neumann János, Wigner Jenő, Teller Ede, Békési György és sokan mások. Mindez nem csak a magaskultúra felső régióiban. Mozgalmak indultak mellettük, szerte az országban fiatal diákok vitatkoztak sorsunk kérdéseiről, alakítottak klubokat vagy művészeti együtteseket, és lassan-lassan eljutottak a dolgozó osztályokhoz.

1945 utáni történelmünk nem volna érthető e kulturális fellángolás és a rájuk alapozott mozgalmak belső ereje nélkül. Úgy tűnt, hogy új fellendülés időszaka kezdődhet – ha a hatalom mérlege nem fordult volna olyan irányba, amely végül megfojtotta. Megint nem ők buktak el, hanem a világ győztes erői döntöttek így (akár taktikai okokból), amikor egyértelműen „beutaltak” bennünket a második világba. A harmincas évek reformkora így is kitörölhetetlen nyomokat hagyott – nélküle például nem következett volna be a század második felének sajátos magyar „mezőgazdasági csodája”.

A 20. század harmadik reformkora a hatvanas évek közepén kezdődött. Nagy László, Juhász Ferenc, Mészöly Miklós, Konrád György, Kertész Imre, Esterházy Péter, Kurtág György, Ligeti György, Jancsó Miklós, Kovács András, Szabó István, Tókei Ferenc, Csárgy Domokos, Szelényi Iván, a Lukács-iskola, (Heller Ágnes, Márkus György, Vajda Mihály); képzőművészek: Kondor Béla, Ország Lili, Bálint Endre; társadalomtudósok: Berend T. Iván, Ránki György, egy új történész-, szociológus-, közgazdász-nemzedék. És mindez nem pusztán a

felső körökben, maga a társadalom is megmozdult. Szélesedett a közönség, erősödtek a kulturális mozgalmak, átnőttek civil társadalmi mozgalmakba és a tekintélyuralom bírálataba. Amikor a történelem (nem annyira a miénk, mint a világé) elhozta a rendszerváltás lehetőségét, sőt szükségességét, az itteni csoportok tették lehetővé, hogy ne legyünk ebben a folyamatban az utolsók.

Akkor most tekintsük át a reformkoroknak ezeket a hullámain. Szabályosan következtek egymás után: harmincévenként. Ez nem tekinthető pusztán véletlennek. Nemcsak a gazdaság halad ciklusokban, (mint azt József, az egyiptomi rab-szolga, majd Marx Károly, végül Kondratyev állította), hanem a társadalom és a kultúra is így jut előre. A fejlődés vonala szinuszgörbét alkot. Amikor a mélypontról elindul felfelé, akkor új momentumok jelentkeznek. Előbb csak néhány, egymástól elszigetelten, majd megsűrűsödnek, összekapcsolódnak, és egy bizonyos ponton kitörnek. Szinte termodinamikus erővel alakítják át az addigi teret, aztán lecsendesülnek, elhalkulnak.

A kultúra szerepe mindig kettős. Az egyik az újításé, ilyenkor az addigi sztereotípiák megzavarodnak, minden mozgásba lendül. Akkor érvényesül ez, amikor a szinuszgörbe felfelé ível. Amikor aztán lefelé hajlik, a kultúra másik szerepe, másik arca erősödik: a megkötésé, a megnyugvásé, az embereket összekötő „malteré”. Lehet, hogy a pulzáció üteme minden országban vagy régióban más: lassabb vagy gyorsabb. Egy ilyen országban, mint a miénk, harmincévenként fordul.

Az újabb kitörésnek e szabály szerint a kilencvenes években kellett volna bekövetkeznie, de elmaradt. Nem a kiscica vitte el, hanem a rendszerváltás. Ez ugyanis elszívott minden erőt nemcsak a kultúra, de a civil társadalom, sőt az önnön szabályai szerint mozgó társadalom elől is. A politikai és gazdasági rendszerváltás megtörtént, a társadalmi és kulturális csak éppen elkezdődött. A társadalom egyetemes állapota nem jobb a 15 évvel ezelőttnél. Nem egyik vagy másik kormány, hanem az egész politikai szerkezet érzéketlensége miatt.

A változáshoz nem elegendők azok az erők, amelyeket a politika magából kitermel. Nem is így szokott történni, tehát nem is ezt kell válni. Meg szokta előzni, és aztán együtt szokott járni a kulturális és civil fellángolással. Akkor lehet nekirohanni annak a nagy, legalább másik 15 évre terjedő feladatnak, amit a magyar társadalom elkerülhetetlen modernizálása megkövetel.

Vannak jelek arra, hogy az új reformkor már készülődik. Nem ott indul el, ahol görcsösen akarják, hanem ott, ahol a társadalom és a kultúra régi viszonyai már elviselhetetlenné válnak. Amikor világossá válik, hogy változtatni kell – ugyanakkor pedig a szellemi erők már készen állnak a végig-gondolásra. Ezek a feltételek nálunk mostanra létrejöttek. Az elmúlt évek helyben járása, ugyanakkor az európai perspektívák megnyitása egyre parancsolóbbá teszi az alkotó gondolkodást. Eljött a pillanat, amikor mérleget lehet (és ezért mérleget kell) csinálni. Összegezni, hogy mi változott meg az utolsó 15 év átalakulási folyamatában, mi nem változott meg, és minek kell mégis megváltoznia, hogy a magunk javára legyünk otthon a modern világban.

Csak akkor juthatunk előre, ha a tizenöt évvel ezelőtti elmaradt szellemi forradalom, az újabb – századunkban (és évezredünkben) az első – magyar reformkor mégis ki tud bontakozni.

KÖVETKEZTETÉSEK A KULTURÁLIS POLITIKA SZÁMÁRA

(289-311. o.)

Vélemények a kulturális politika dimenziójáról

Foglalkoznunk kell a kulturális politika módszereivel, lehetőségeivel, stratégiáival is. Először is azt kell rögzítenünk: mi az eddigi „kínálat” és mi lehet az, amit keresünk.

A kulturális politika fogalma

A kulturális politika fogalmát rendszerint nagyon szűken használják. Csak azokat az intézkedéseket értik rajta, amelyeket az állam illetékes minisztériuma megtesz. Ilyen értelemben azt mondják, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak nincsen kulturális politikája, mivel nincsen szövetségi kulturális minisztériuma. Noha nyilvánvalóan éppen az a kulturális politikája, hogy nincs egységes intézményi miniszteri irányítása, hanem egyrészt függetlenséget ad az egyes államoknak, másrészt ott is művészeti tanácsok osztják szét az e célra összegyűjtött pénzeket, így nem képviselnek kisebb hatalmat, mint nálunk egy miniszter. Nagyon erősek a helyi önkormányzatok is, és megvannak a maguk szempontjai. Az egyházak pedig sokkal kevésbé semlegesek a kulturális értékek tekintetében, mint ahogy azt az államtól ma már mindenki elvárja.

Ezért tehát először is magára a fogalomra vonatkozólag kell felidézni néhány fontos elgondolást.

A) Raymond Williams

Raymond Williams (1977.) a kultúra eddigi felosztásain kívül a kulturális politika számára még egyet állít fel. E szerint egy adott társadalomban és adott időben háromféle kultúra él: domináns, reziduális és emergens. Uralkodó, eltűnő és feltörő. Könnyű persze kimondani, hogy így van. A kulturális politikának azonban azt is tudnia kell, hogy melyik melyik, és hogy mit kell tennie.

B) Steven Mennell

Steven Mennell (1979.) angol (jelenleg ausztráliai) szociológus igen széles körben határozta meg azt a mezőt, amelyben az állam intézménye és a kultúra egymással kapcsolatba lép. A következő mátrixot (négyes csoportot) állította fel:

1. Az államnak van egy egyetemes, nem csupán kulturális politikája:

- a) egyik része közvetlen hatással van a kultúrára,
- b) másik része nincs hatással a kultúrára.

- 2. A kulturális intézményrendszereknek is van saját politikájuk:
  - a) egyik része visszahat az egyetemes politikára,
  - b) másik része csak a kultúrára hat.

Ez a teljes kör. Ha valamely állam (vagy akár régió, város) kulturális politikáját vizsgálni akarjuk, mind a négyre tekintettel kell lenni.

C) Richard Pine

Richard Pine (1981.) ír kultúraszociológus megkülönböztette a kulturális demokráciát és a kulturális demokratizmust. A kettő nem ugyanaz. A kulturális demokrácia: állapot, amelyben mindenki szabadon választja meg a kultúráját és rendelkezik hozzá azokkal a feltételekkel (ismeretekkel, a megismerkedés lehetőségeivel), hogy helyesen tudjon dönteni. A kulturális demokratizmus viszont az a folyamat, amellyel ennek lehetőségeit megteremtjük.

D) Klaus von Beyme

Klaus von Beyme (1998.) abból indul ki, hogy már van kultúraszociológia, de még nincs kultúrapolitológia. A politika szempontjából a kultúra és a művészet marginális jelenség. A hatalom természetesen mindig arra törekszik, hogy meglegyen a maga saját szolgálatára rendelt legitimációs művészete: *Kunst der Macht*. Az autoritativ - monarchikus - abszolutisztikus - diktatórikus hatalmak eszközei: a megszorítás, a védnökség, a szabályozás és az elosztás. A demokrácia eszméje ezzel szemben a kiterjesztés (extenzitás) és az újraelosztás.

A demokratikus fejlődésben jön létre az ellenerő: a művészet hatalma (*Macht der Kunst*).

Beyme felrajzolja a művészi magatartás mátrixát. Két dimenziót állít fel. Az egyik a hatalommal (vagy az egész társadalommal) való szembenállástól vezet az integrációig, a másik az aktivitástól a passzivitásig. Így kapjuk a következőket: 1. aktív szembenállás (lázadás, rebellió); 2. passzív szembenállás (menekülés, eszképizmus); 3. aktív integrálódás (innováció); 4. passzív integrálódás (rituális adaptáció).

E) Paul DiMaggio

Paul J. DiMaggio (1982.) is szélesebben értelmezi a kulturális politikát a hivatalos állami szervezetek ösztönző, jutalmazó vagy gátló tevékenységénél. Nem csupán az államnak van kulturális politikája, hanem sok más szervezetnek is:

1.) Kezdjük azért az állammal, a törvényhozással, a minisztériumokkal (ahol van), vagy az illetékes tanáccsal, alapítvánnyal.

2.) Külön van (és hányféle!) az önkormányzatoknak.

3.) Saját, gyakran igen hatásos kulturális politikája van az egyházaknak.

4.) De az érdekvédelmi és szakszervezeteknek is lehet.

5.) Az iskoláknak, egyetemeknek külön-külön és együttesen is.

6.) A civil szervezeteknek, ifjúsági, segélyező és más csoportoknak.

7.) Az üzleti szférának, a kultúraiparnak.

8.) A sajtónak.

9.) A szakértelmiségnek, méghozzá legalább két pólus köré rendezve: a) Az öregebbeknek, a már beérkezetteknek, akik nagyobb arányban konzervatívak, a maguk elsőségét védik; b) a fiataloknak, az új utakat keresőknek, akik a mindenkori feltörekvő avantgárdot támogatják.

10.) Nem elfelejtendő, hogy a közönségnek. És annak is hány arca van!

11.) Minden családnak.

12.) És minden egyes embernek.

F) Jerold M. Starr

Ez adott lehetőséget Jerold M. Starnak (1985.) arra, hogy *Cultural Politics* címmel vastag tanulmánykötetet adjon ki (a tanulmányok több mint felét ő maga írta), amelyben nem a kormányok és intézmények, hanem a radikális művészmozgalmak politikai szerepét elemzi. A romantikától a daizmuson át a beatmozgalom nagyjait. Nem a kultúra, hanem az egész társadalom szempontjából.

Megjegyezhetjük végül, hogy feszebb fogalmazásban ugyanezt tartalmazza az ENSZ Global Governance Bizottságának 1995-ös nyilatkozata: „A governance azoknak az utaknak az összessége, amelyen egyének és szervezetek, nyilvános (public) és magánintézmények intézik közös dolgaikat (UN-COMMISSION 1995). Ezen alapul a PPP (Public-Private Partnership) elve. A Creative Europe cím- mel tartott, már említett CIRCLE-tanácskozás (Danielle Cliche stb. 2002.) ezeknek az elveknek a megvalósítását és az ebben a szellemben elkezdett kísérleteket vizsgálta.

G) Jim McGuigan

Jim McGuigan (1996.) is azt kérdezi: Mi a kulturális politika? Több felelet van rá – mondja –, mindenekelőtt egy szűkebb és egy szélesebb. A szűkebb egyenlő a művészetek felső szintjének adminisztrálásával. A másik ennél nemcsak szélesebb, hanem ezáltal más is, több is. A legáltalánosabb értelemben szól a kultúráról: az eszmék összecsapásáról, intézményes harcokról, a szimbolikus jelentések megteremtése és terjedése körüli hatalmi viszonyokról. Ennek a kulturális politikának hasznosnak és kritikusnak kell lennie egyszerre. Tanulságos szélességben sorolja fel a kulturális politika egyes területeit.

1.) Az értékek, különösen most, a posztmodern korban, amikor kétségessé akarják tenni az értékek érvényességét.

2.) Az állam és a piac – egymáshoz való viszonyában és külön-külön is.

3.) A kultúra áruvá tétele és a piac szocializálása.

4.) A városok (települések) regenerációja. A „globális lokalizációja”.

5.) A nemzeti örökség megőrzése a jövő szempontjából.

6.) Identitás: civil, nemzeti és polgári, a „citizenship” értelmében.

7.) Cenzúra helyett morális szabályozás. Az ártatlanság védelme.

8.) Techné és praxis a kultúra és a nyilvánosság viszonyában. Techné: azaz instrumentális racionalitás. Praxis: azaz kommunikatív racionalitás.

H) Douglas Kellner

Douglas Kellner (1997.) részletezése szerint a kulturális politika plurális feladat. Tárgya a „globális posztmodern” világ (ez egyébként Stuart Hall [1991.] kifejezése). Magában foglalja a kultúra politikai gazdaságtanát, a kultúra kritikáját és a társadalom által való befogadását. Magában foglalja nemcsak az identitás és a differenciáció folyamatait, de a multinacionális üzlet és politika materiális hatalmával való összefüggését is. A hatalom, a hatalmi triád (osztály – „gender” – faj) és a kultúra összefüggését. A kultúra egy olyan rendszer része, amelyben az állam, a gazdaság, a média, a társadalmi intézmények és a szervezetek közösen vesznek részt. Nem kerülheti tehát ki az egésszel való összefüggéseket. A jelenlegi kultúra jobban kommercializálódott és még inkább áruként működik, mint eddig bármikor. „Interregnumban” vagyunk a modern és a posztmodern kor között: a modern már bevégeződött, de a posztmodern még nem kezdődött el (és talán nem is tudjuk, hogy milyen lesz.)

I) Richard Noble

A kanadai kultúrfilozófus markáns rövidséggel foglalja össze a művészetpolitika lényegét: hozzáférhetőség mindenkinél – szabadság a keveseknek (értsd: a kulturális elitnek). Mindezt abban a kö-

tetben, amely a *Művészet mindenkinél?* címet viseli. (Noble, 2000.)

J) Gerhard Schulze

Gerhard Schulze (1998.) szerint a kultúrpolitikai gondolkodás a hatvanas–hetvenes években élénkült meg az NSZK-ban. Megrendült a magaskultúra kétségbevonhatatlansága (és – ahogy mondja – „szentmiséje”). Az „élménytársadalomban” előtérbe kerül a mindenki számára élményt nyújtó alternatív kultúra vagy kultúrák: a kisművészetek támogatása, a helybe jövő kultúra, a kerületi művelődési központok, önszervezési programok, utcabálok, fesztiválok stb. A hétköznapi kultúra újjáélesztése. A közösséget már nemcsak műélvezőnek, hanem kultúratermelőnek kell tekinteni. A közönségnek fel kell ismernie, hogy „helyzete olyan, amelyet megérdemel.”

K) Cliche–Mitchell–Wiesand

Danielle Cliche, Ritwa Mitchell és Andreas Wiesand az ERICarts keretében folytattak nagy nemzetközi kutatást és eszmecserét egy új kulturális politika megalapozása érdekében (ERICarts = European Research Institute for Comparative Cultural Policies and the Arts). Egyik könyvük 2002-ben jelent meg *Creative Europe* címmel.

A könyvben egy új kultúrpolitika alapeszméjét kívánják kidolgozni. A cím maga is emblematis: a „Fortress Europe” jelszavát akarják a „Creative Europe” jelszával felcserélni.

Az ERICarts kutatócsoportjának tagjai: Daniele Cliche, Andreas Wiesand, Ritwa Mitchell, Robert Harauer, Elisabeth Mayerhofer, Idalina Conde.

Legújabb könyvük címe: *Kulturális kapuk* (Culture-Gates, 2003). Ebben Kurt Lewin okfejtéséből indulnak ki, aki „kapuknak” nevezi az információáramlás csomópontjait. A kapu birtokosai és őrei kulcspozícióban vannak ahhoz, hogy megszűrjék, merre haladjon tovább, kihez jusson el az áramlás. Az társadalom egész életében fontos a gate-keeperek (kapuőrök) és legalább annyira a gate-openerek (kapunyitók) szerepe és feladata. Ez a kultúrpolitika lényege.

Kulturális politika, modernizáció, szociokultúra

Ez volt a tárgya az egyik legnagyobb szabású konferenciának, amit a kulturális politikáról rendeztek. A német Kulturpolitische Gesellschaft hívta össze 1992-ben Loccumban (Olaf Schwenke, Hermann Schwengel, Norbert Sievers [szerk.]: *Kulturelle Modernisierung in Europa*). 33 szerző gyűlt össze Európa különböző országaiból (köztük e sorok írója).

A kiindulópontot voltaképpen Raymond Weber (akkor a Council of Europe kulturális osztályának vezetője) adta, aki az európai összefogás eszméjének nagy előharcosát, Jean Monnet-t idézi: „Ha Európa felépítését újra lehetne kezdeni, a kultúrával kellene indulni.” Voltaképpen ez a mottója a kötetnek. Európának két okból is újra kell fogalmaznia magát. Az egyik, mert a modernizáció folyamata előrehaladt, új korszakba érteztünk (amit akár posztmodernizmusnak is nevezhetünk), másrészt mert az eddigi kelet- és közép-kelet-európai országok is Európához tartoznak. A kötet nem a formális csatlakozást, hanem a közös feladatokat vizsgálja.

Hermann Schwengel azt fejtegeti, hogy a kultúrának és a kultúrpolitikának elsődleges folyamata van ebben a folyamatban. Azt is számításba kell venni,

hogy a modernitás fogalma is változik: van tradicionális, kapitalista, alternatív és szocialista modernizáció. A különböző típusok harcolnak is egymással. Az európai kultúrpolitikának nem a reguláció, hanem az együttműködés szellemében kell számukra teret adni.

Robert Picht okfejtése arra irányul, hogy a technológiapolitika és a kulturális politika komplementer viszonyban vannak, nagy bajt jelentene, ha vetélytársakká vagy ellenfelekké válnának.

Thomas Schmid pedig azt hangsúlyozza, hogy a kultúrpolitika feladata nem a kultúra, hanem általa a társadalom modernizációja.

Ez az alapállás teszi érthetővé, hogy ez a kultúra nagy teret szentelt a közművelődés jelentőségének a társadalom egyetemes művelődésének keretein belül. Vannak, akik nálunk azt állítják, hogy nemcsak a kifejezés, de annak tartalma (a közművelődés tevékenységrendszer) is speciálisan magyar, vagy éppen „kommunista” találmány. De pontosan ugyanazt fejezi ki a szociokultúra itt használt terminusa (szocio=köz, kultúra=művelődés).

Raymond Weber a következőképpen fejt ki a szocio-kultúra fogalmát. Mindenekelőtt attól a fogalomtól különbözik, amely csak a kultúra „megalapozott” (etablirozott) szervezetét foglalja magában. A szociokultúra emancipációs jellegű, mind a hivatalos kultúra rendszeréből kimaradt kulturális formák, mind az alkotásukból és befogadásukból kimaradt társadalmi rétegek irányában. Ezért különösen szerves része a posztindusztriális társadalmak modernizációs és kulturális politikájának.

Külön rész foglalkozik azzal, hogy a szociokultúrának hálózatra van szüksége. A szociokulturális intézmények hálózata. Mint Klaus Burmeister mondta: „alternatívát a hivatalos intézményekkel” szemben. Hogy aztán – Norbert Sievers szavaival – „a sűrűre font hálóból szövet lehessen”.

A programok valóban egy „kreatív Európa” és egy lehetséges új kreatív kulturális „governance” kereteit előlegezik. A megvalósítás módja a Public-Private-Partnership (PPP). Vagyis erős kormányzat + virágzó, segíteni kész tőke + a kettő együttműködése – és végül az egészet támogató társadalom. Hogy mi valósul meg ennek alapján, azt a jövő dönti el.¹

A kulturális politika stratégiai

Befejezésül – egyelőre általánosságban – foglalkoznunk kell a kulturális politika módszereivel, lehetőségeivel, stratégiáival is. Itt most az indító koncepciót kell rögzítenünk: mi az eddigi „kínálat” és mi lehet az, amit keresünk.

A kulturális politika fogalmát tágabb értelemben² használjuk. A közkeletű szóhasználat ugyanis rendkívül szűk, csak az állam (és az állam által vezérelt) intézkedéseket értik rajta.

A valóság az, hogy nemcsak az államnak van kulturális politikája, hanem sok (sőt azt is mondhatni, hogy minden) társadalmi szervezetnek, közösségnek, intézménynek, család-

nak, baráti körnek, egyénnek is.³ Mindezeknek van valamilyen terve, stratégiája, vágya arra nézve, hogy mit akarnak, vagy mit kell egyáltalán elolvasni, megnézni, meghallgatni, megtudni, mit akarnak gyerekeiknek átadni, mit akarnak barátaiknak megmutatni, egyáltalában, hogy mit szeretnek, mit nem szeretnek, mit tartanak jónak és rossznak a kultúra világában.⁴ Ezek a részálláspontok adják összességükben a társadalom kulturális politikáját.

Különböző módon és különböző arányban kapcsolódnak össze ezek a részpolitikák. Valamely társadalom kulturális politikájának elemzésekor ebből kell kiindulni.

A kulturális és művelődéspolitikák bármiféle vizsgálata előtt hangsúlyoznunk kell tehát, hogy tudományosan csakis ebben a szélesebb értelemben használhatjuk a kulturális politika fogalmát.

Milyen kulturális politikák lehetségesek, és milyenek élnek itt Magyarországon? Olyan stratégiák, amelyek szellemi töltettel rendelkeznek, alkalmasak arra, hogy híveket toborozzanak maguknak, hogy a kormányzatokban érvényesüljenek. Tapasztalati módszerrel hat stratégiát vehetünk alapul. Igaz, mindegyiknek meg kell különböztetnünk még egy pozitív (pozitívabb) és egy negatív (negatívabb) változatát. Ehhez tesszük hozzá a javasolt hetediket.

Kultúraőrző stratégia

Hagyományos koncepció. Abból indul ki, hogy mindig kevés ember volt és kevés ember lesz, aki a kor magasabb rendű kultúráját elsajátítja, aki tudja és érti, hogy ki volt Beethoven és ki volt Einstein, vagy legalább az egyiket. Volt ugyan egy álom, hogy a kultúra legyen mindenkié, meg egy humanista - szocialista illúzió hozzá, hogy még a nem távoli jövőben így is lesz. Az I. részben már idéztük, hogy kik voltak az álom hirdetői: Lev Tolsztoj, William Morris, Petőfi Sándor, Ady Endre, Kodály Zoltán. („Ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán”.) A kultúraőrző stratégia hívei azonban úgy gondolják, hogy ebből sosem lesz valóság. Ezért arra kell minden erőt fordítani, hogy legalább a kevesek, a legjobbak körében maradjon fenn a kultúra, és mindig legyenek kevesek, akik továbbviszik. Az emberiség javára teszik. Mert ez a kevés ember találta ki a művészet szépségeit, a számítógépet, a modern technikát.

A kultúraőrző stratégia nemesebb változata nemcsak bástyákat és palotákat akar emelni, hanem fel akarja építeni a kultúra házait. Elvontabb változata *elitizmusba* vagy *sznobizmusba* menekül. Agresszív változata – autoriter hajlamú kormányok esetén – az udvari kultúra.

Felvilágosító stratégia

Elismeri, hogy a kultúra a keveseké, tudja, hogy egyelőre nem lehet mindenkié, de arra törekszik, hogy legyen *minél* több emberé. Az értelmiségnek nemcsak az a hivatása, hogy továbbfejlessze a kultúrát, hanem az is, hogy amit megteremtett, átadja a társadalomnak, áldozatkészen tegye ezt meg, teremtsen meg hozzá az intézményeket, építse fel a kultúra házait, terjessze ki az iskolázást. Legyen mindenkinek legalább egyenlő esélye, ha más nem. Az esélyek egyenlőtlensége a

¹ A Summa Artium külön kötetben (Török András et al. 2004.) foglalkozott a gazdasági vállalatok kultúratámogató tevékenységével. Még nem lehet pontosan megbecsülni, mennyivel járulnak hozzá a kulturális intézmények működéséhez, de az összeg és az arány jelentős. Bizonyosnak látják azt, hogy a körülmények és a szükséges információk megfelelő szervezésével mindkettőt jelentősen növelni lehet.

² Lásd McGuigan felfogását.

³ Mint azt DiMaggio kifejtette.

⁴ És Raymond Williams értelmében mindegyiknek van egy uralgó (domináns), egy visszamaradó (reziduális) – és lehet egy, a rendszerből fakadó (emergens) eleme.

mai társadalom egyik legfőbb jelensége. Kulturálisan már néhány éves korban eldől, amikor a gyerekek egy része megtanulja a „kidolgozott kódot”, a másik nem. A nyelvészolópia tanúsága szerint az utóbbiak sohasem lesznek versenyképesek semmilyen nem fizikai, vagy nem automatizált pályán.

Ez a stratégia a reformkor óta jelen van kulturális közéletünkben. Sokan, sokat áldoztak érte és eredményeket értek el. Kitermelődött negatív változata is: a *paternalizmus*. Ilyen formában jól megfér az előző stratégia udvari változatával.

Identitásépítő stratégia

Nemcsak egyszerűen azt mondja, hogy kultúra kell, hanem megmondja azt is, hogy milyen. Olyan kultúra, amelyből megtanuljuk, hogy kik vagyunk. Mert korunk egyik legnagyobb problémája az identitás. Nemcsak abban az értelemben, hogy kik vagyunk például mi, magyarok, hanem hogy egyáltalában kik vagyunk mi, emberek. Ez az egyik legnagyobb dilemmája az elmúlt évtizedek pszichológiájának, mert az emberiség bajainak, frusztrációinak, küzdelmeinek egyik legjelentősebb forrása. Mindazoknak, akik nem tudják milyen közösséghez, elvhez, ethoszhoz, hithez kössék magukat, akár csak az egyedüliség hitéhez. Mert kell az embernek, hogy tudja magát mihez kapcsolni – magyarnak, embernek egyaránt.

E stratégia negatív változatát a *fundamentalizmus* sokféle fajtája alkotja. Legismertebb formája a nacionalizmus: a saját kultúránkat tűzzel-vassal terjesszük, de zárjuk ki belőle mindazokat, akik nem „jó magyarok”, vagy akár nem „magyar szívűek”. De volt módunk a „kommunista” fundamentalizmust is megtagasztalni.

Piaci stratégia

Minderre egyszerű megoldást talál. Ugyan kérem, ezek a kérdések mind elintéződnek, ha a kereslet és kínálat törvényét érvényesülni hagyjuk. Amit keresnek az emberek, az kell, amit nem keresnek, nem kell. Ennek jegyében felépül egy üzleti apparátus, rá kell bízni. A piac láthatatlan keze – mondta Adam Smith (1992.) – mindent rendbe hoz.

Ennek valóban van egy automatizmusa. Ott, ahol a piaci kultúra fejlett, a piacnak és a kulturális piacnak is két ága van. Az egyik a nagyobb értékre szakosodik – érdemben és árban számítva egyaránt. Nemcsak Courts-Mahler és Robin Cookot ad ki, de Vörösmarty Mihályt is, nemcsak a Cardigans együttes lemezeit, de Beethoven vonósnégyeseit is. És értékesíteni tudja, mert megvan hozzá a módszere és mechanizmusa. (Például, hogy hosszabb távra kell berendezkedni, nem kell azonnal az összes példányt eladni.)

A piaci stratégia nemesebb változatát nevezhetjük haszonelvűnek, mivel a részhaszon mellett a közösség hasznát is látja. Alapárabb változata pusztán *kommerciális*, üzleti célokat vesz figyelembe.

A jóléti állam stratégiája

A jóléti állam olyan adózási rendszert vezetett be, amely a nemzeti jövedelem jelentős részét az állam kezébe adta és jóléti - szociális, biztonsági, egészségügyi, oktatási, kulturális célokra visszafordította. Ebből meg lehetett teremteni a társadalom kétharmadára kiterjedő középosztályt, és annak már jellemzett kultúráját. Kialakult az a kétharmados társadalom, amelynek van egyfajta általános középszintű kultúrája a maga összes előnyével és hátrányával.

Negatív változata ennek az az egyetemes *középszerűség*, amely az egyre nagyobb erőt képviselő kultúraipart jellemzi.

Posztindusztriális stratégia

A jóléti állam az évezred végére válságba került. Az információ, a tömegkommunikáció, a számítógép, az internet „forradalmi” radikálisan új helyzetet teremtettek a gazdaságban, a társadalmi viszonyokban és a kultúrában egyaránt. Az információs és szórakoztató ipar (information + entertainment = information) a világ egyik legerősebb iparágává vált. Azelőtt csak hab volt a tortán, most maga a torta.

Az eszközök új rendszere elvben új lehetőséget teremthet a kultúra demokratizálására. Ez a pozitív stratégiai lehetőség. Az új információs - szórakoztató kultúra valóban nagyobb hatású és kiterjedtebb, mint bármely elődje a szórakoztatás hosszú történetében. Ugyanakkor azonban színvonalatlanabb és agresszívebb is. Olyan új nemzedékek nőnek fel, akik már nem is érdeklődnek más iránt. A kultúra szolgáltatássá válik. Benjamin Barber – a McDonald’s analógiájára – ezt nevezi *McWorldnek*, a világ *mcworldösítésének*. A kultúrában is lehetővé válik az uniformizált fogyasztás: végül mindenütt ugyanazokat a kulturális termékeket fogyasztják, ugyanazt teszik, ugyanúgy viselkednek, sőt ugyanúgy gondolkodnak. Valóra vált a Huxley-féle „szép új világ”, de nem kell hozzá sem erőszak, sem kommunista ideológia. Ez kétségtelenül kellemes formája lehet a demokrácia hiányának, kellemesebb, mint a fegyverek diktatúrája. Joseph Nye ezt nevezi a náciizmus és sztálinizmus „kemény totalitárius” hatalma után „puha” totalitarizmusnak”. („Világ fogyasztói egyesüljete! Mi mindent megadunk nektek, amire láncaitok közt szükségetek lehet!”) Így is lehet élni, sőt jól!

A hetedik lehetséges-e?

Hat kultúrpolitikai stratégiát rajzoltunk tehát meg, amelyek kétségtelen jelen vannak mai gyakorlatunkban. Hat stratégiát, amelyek vagy nyíltan élnek, vagy anélkül érvényesülnek, hogy világosan kimondanánk őket. Sokszor egymásba fonódnak, egy-egy kultúrpolitikai tevékenységben egyszerre kapnak szerepet, olykor különválnak, olykor egyik jut dominanciára, olykor a másik. A kérdés ezek után az, hogy van-e hetedik?

Ha költenél s van rá költség,
azt a verset heten költség.
Egy, ki márványból rak falut,
egy, ki mikor szülték, aludt,
egy, ki eget mér és bólint,
egy, kit a szó nevéen szólít,
egy, ki lelkét üti nyélbe,
egy, ki patkányt boncol élve,
egy, ki vitéz és tudós négy, –
a hetedik te magad légy.

Így írja József Attila. De hát van-e, lehet-e hetedik típusa a kulturális politikának, a másik hat közötti kompromisszum formájában, vagy esetleg azok szintéziseként?

Az eddig lehetséges kulturális stratégiák két nagy csoportra oszlanak, és a csoportokon belül is vannak változatok. Az első csoportban olyan stratégiákról szoltunk, amelyekben az állam és az értelmiség viszi a vezető szerepet, az ő összefogásuk arra szolgál, hogy *hogyan, milyen kultúra* jusson el a társada-

lom nagyobbik részéhez. A másik három paradigmája a piac. Azok a piaci viszonyok, amelyeket a modern társadalmi - gazdasági rendszer a 15. század óta megteremtett.⁵

Lehet-e rajtuk kívül, velük szemben még valami más? A posztindusztriális, posztjóléti állapot, valamint a posztmodern gondolkodás és kultúra mindenesetre kihívást jelent, felszólítást egy másfajta viselkedésre. Új paradigmára van szükség, az állam és a piac mellett, amely központi gondolata lehet egy új kulturális stratégiának. Megvalósulhat-e az az új utópia, amelyet David Putnam így fogalmazott meg: „a kreativitás szigete – körülvéve a megértés tengerével” (idézi Mark Ryan, 2000.)?

A mai világot az határozza meg, hogy válságba jutott az a jóléti állam, amelyben a különböző, egymással ellentétes erők legalább egy ideig kompromisszumot kötöttek és egyensúlyt hoztak létre. A jóléti állam krízisére (ahogy Mustó István⁶ mondta: rosszsullatére) többféle megoldást javasolnak. Talán nem véletlen, hogy igen különböző megoldások egyeznek meg egy kérdésben: a kultúra, az oktatás, az életmód és a szabadidő kivételes szerepében a „tudás alapú” társadalom és gazdaság ideáljának jegyében.

A kultúra azonban természetesen nem önmagában érvényes, hanem azon szerepénél fogva, amit a civil társadalom kialakulásában és életében betölt. Az alapvető kérdés ugyanis az, hogy a jóléti állam megrendülte után létre tud-e jönni olyan *civil jóléti társadalom* és vele egy olyan *erős, civil demokrácia*, amely a társadalom, az emberek alulról szervezett közösségeinek kezébe tudja áttenni a jólétnek eddig az állam által monopolizált intézményeit. És amelyben együtt valósul meg a *kultúra demokratizálása és a demokratikus kultúra*.⁷

A kultúra és a civil társadalom feltételezik egymást. A civil társadalom közösségeit nem az erőszak, hanem a közös kultúra tartja össze. Ugyanakkor a kultúra a civil társadalom létkö-rében tud szervezően fejlődni.

A kulturális politika hetedik stratégiájának alapvető elve, princípiuma, paradigmája tehát a *civil társadalom*, ennyiben jelent újat az egyoldalúan az államra és a piacra épülő stratégiákkal szemben. Egyiket sem tagadja meg, mivel szüksége van mind az államra, mind a piacra. Az értelmiség társadalmi célzatú, értékközpontú funkcionális művelődési tevékenységére csakúgy, mint a piac mennyiségi értékre orientált magatartására. Ebben az értelemben a hetedik stratégia az előző hatnak folytatása, „szintézise”, mindegyikből megtartja azt, ami megtartható. Megtartja, de velük szemben harmadikhoz (hetedikhez) fellebbez: az egész társadalomhoz, amelyet ugyanúgy a kultúra hordozójának tekint, mint ahogy a korábbi koncepciók az értelmiséget tekintették annak.

Mit jelent ez a gondolat a kulturális politika számára? Miben új az eddigiekkel szemben? Folytatja a kultúraőrző stratégiát, mert fenn akarja tartani a kultúra eddig megteremtett értékeit, de nem azonos vele, mert nem tartja elégségesnek az értékek pusztá megőrzését. Örököse a *felvilágosító* stratégiá-

nak, mert mindenkire el akarja juttatni a kultúrát, de nem azonos vele, mert a társadalom saját aktivitását tartja a legfontosabbnak. Vallja a kultúra *identitásépítő* szerepét, de nem pusztán nemzeti, hanem egyetemes emberi azonosságtudatban gondolkodik. Örököse a klasszikus piaci stratégiának, mert a piac szabadsága a kultúra szabadságának feltétele, de nem azonos vele, mert a kultúra nagy értékei túlmutatnak a piac mennyiségi viszonyain. Vállalja a *jóléti állam* kulturális vívmányait, a társadalom törzsének tisztas közép-szintű kultúráját, de nem azonos vele, mert nem elégedhet meg annak kompromisszumaival. És végül örököse a *poszt-indusztriális világ-gazdaság kulturális stratégiájának*, mert igénybe veszi a modern eszközöket, de nem lehet vele azonos, mert csak toleráns, ámde nem semleges az értékek iránt, és nem fogadja el a világ McWorldizálását.

A lehet vagy nem lehet kérdését az teszi komorrá, hogy a társadalom és a gazdaság alakulásának folyamatai *holtpontra* érkeztek. Mivel – ahogy az előbb idéztük – az emberiség *interregnumban* él,⁸ a modern indusztriális kort, a jóléti állam naiv biztonságát talán már el is hagytuk, de az *újmodern* korba nem érkezünk el. Hogy hogyan jutunk odáig, abban külön felelőssége lesz és van a kultúrának. Erre volna való a *kulturális politika hetedik fajtája*.

A KULTURÁLIS POLITIKA STRATÉGIÁJA

(következtetések)

A „második modernitás” kulturális politikáját kétfelől kell megépíteni (csakúgy, mint az alagutat): egyfelől a napi feladatok, a hétköznapi gyakorlat, az intézmények oldaláról, másfelől az átfogó célok, a Dewey-féle értelemben vett pragmatizmus és a társadalom oldaláról.

Az elsőn sokan dolgoznak, és sokan gondolkoznak rajta. Könnyebb is, sürgősebb is. A második nehezebb, de nem ráérősebb. A tudományos kutatásnak a második módszert kell alkalmaznia. A bemutatott koncepciók és vizsgálatok ehhez hathatós segítséget nyújthatnak.

Nézzük előbb a feladatokat, aztán a vessük össze a célokkal.

A feladatok – első szint

A kutatási program arra kötelez bennünket, hogy befejezésül a kulturális politika számára is próbáljunk következtetéseket levonni. A jelen zárójelentésben ismertetett vizsgálatok és felsorolt tények talán elfogadhatóvá is teszik, hogy megpróbálkozzunk vele.

Amikor most prioritásokról fogunk beszélni, nem abban az értelemben tesszük, mint ahogy egy kormány vagy más magas rangú hivatal. A mi prioritásaink is a gyakorlatra vonatkoznak, de ugyanakkor elvi és ezzel elvontabb jellegűek a konkrét cselekvési programoknál.

Nézetünk szerint három alapvető elvi prioritást, és hozzájuk csatlakozva két kiegészítő feladatot kell leszögeznünk.

Három alapvető prioritás

1.) Szembeszállni a társadalom kulturális kettészakadásával –

⁵ Egy empirikus vizsgálat a kulturális politikáról. Munkaközösségünk tagja, Hidy Péter (2000.) a már említett felmérésében arra is rákérdezett, hogy milyen kulturális politikát tartanak a legjobbnak. Az itt felvázolt tipológiát fogalmazta meg kérdéseikben: melyik stratégiát tartják helyesnek? Az 1500 válasz a következő képet adja: Kultúraőrző stratégia 5,1%; felvilágosító stratégia 34,9%; identitás-őrző - nemzeti stratégia 17,5%; piaci stratégia 19,6%; jóléti stratégia 19,3%; posztindusztriális stratégia 2,6%.

⁶ Mustó István: A jóléti állam rosszsullaté. Népszabadság, 1995. dec.

⁷ Lásd erről Richard Pine fent idézett gondolatait.

⁸ Douglas Kellnertől – éppen a kulturális politikával kapcsolatban.

megteremteni az esélyek egyenlőségét.

Többféle megfogalmazásban mondtuk el: a magyar társadalom mai legnagyobb problémája, hogy a társadalom szerkezete nemcsak a posztmodern, de a modern követelményeknek sem felel meg. A nyugat-európai és észak-amerikai országokkal szemben – ahol egy erős, stabil középosztály képezi a társadalom többségét – nálunk még a feudális gyökerű rétegződés él. Gyenge és vékony a középosztály, túlságosan nagy létszámú a szegények, a veszélyeztetettek, az esélytelenek, az éppenhogy megélők (és túlélők) rétege. És legalul még ott vannak azok, akiket társadalom alattiaknak nevezhetünk.

Ez nem pusztán gazdasági, társadalmi, de kulturális kérdés is. Ezek a rétegek nemcsak szegényebbek, de kulturális szempontból is kiesnek az élet egészséges folyamataiból. A három nagy diszkrimináció (a gazdasági depriváció, a társadalmi kirekesztődés és a kultúrából való kirekesztettség) kölcsönhatásban van egymással. A kulturális elmaradottság genetikailag ugyan következmény, de a jövő távlatait tekintve okozatból okká válik. Kolosi Tamás már 1987-ben azt mondta, hogy a társadalmi rétegződés alakulásában a kultúra a legfontosabb „független változó”. Ma még inkább így van. Ezért mindenféle kulturális politikai gondolkodásnak ez kell legyen az első számú pontja.

A feladat komplex, a megoldásnak is annak kell lennie. Itt nagyon is érvényes a politika és a kulturális politika előbb ismertetett dimenziórendszere,⁹ amely szerint komplex egészről van szó. Az egyetemes politikának van egy olyan része, amely közvetve vagy közvetlenül kihat a kultúra állapotára és fejlődésére. Ugyanakkor a kulturális politikának is van egy olyan része, amely visszahat az egész társadalmi létre, társadalmi politikára.

Ezért a kulturális politikának ezt a részét a kulturális, az oktatási, az információs, az önkormányzati, a munkaügyi és a gazdasági szerveknek, intézményeknek, tárcáknak együtt kell megtervezni és végrehajtani. Ha valami, akkor ez lehet a szó legnemesebb értelmében nemzeti program.

2.) *Megőrizni és elevenen tartani az értékes „magaskultúrát”, biztosítani, hogy egyre szervesebben illeszkedjen bele a társadalom mind szélesebb részének életébe.*

Ez az „alagút” másik oldala. Nem hozna eredményt a kulturális esélyegyenlőség formális szélesbítése, ha az újonnan nyitott tereket a kulturális hordalék töltene be. Az utat igenis építeni (az alagutat fűzni) kell a másik oldalról is: a kultúra igazi értékeinek nemcsak a tiszteletét kell biztosítani, hanem művelésének szabadságát és műveinek, gondolatainak, értékeinek társadalmi terjedését is.

Ez egyaránt vonatkozik a múlt hagyományaira és a kultúra jelenlegi folyamataira, a legrégebbi múlt örökségére és a legmerészebb újítók avantgárd, neoavantgárd, posztmodern és poszt-posztmodern teljesítményére, a jelenlegi alkotókra, tudósokra, művészekre, illetve alkotásaikra, valamint az intézményekre, amelyek a múlt és a jelen kultúráját hordozzák.

3. *Támogatni a társadalom kulturális kreativitását és participációját, az „élő kultúra”¹⁰ virágzását.*

A kultúra alkotása és befogadása egymást feltételező, egymást kiegészítő és serkentő komplementer folyamat. A közve-

títő a generatív alkotó- és befogadókészség. (Az ember azt tudja igazán befogadni, amit – ha nem is megkonstruált egészében, de részleteiben – maga is generatív módon létre tud hozni.) Az 1. pontban tárgyalt potenciális egyenlőséget nem lehet pusztán a 2. pontban tárgyalt klasszikus hagyományok befogadásának szélesítésével elérni. Élő és folyamatosan újjászülődő, a generativitás értelmében alkotó kultúra szükséges hozzá, amelynek művelésében a társadalom számottevő része részt tud venni.

Ezért külön figyelmet érdemelnek mindazok a tevékenységek, amelyek a generatív jellegű élő kultúra fogalmába tartoznak. A hagyományos népművészettől kezdve az avantgárd, alternatív mozgalmakig.

Kiegészítő alapeladatok, módszerek

4. *Külön figyelmet a legújabb eszközök integrálására – anélkül, hogy mindent megoldó gyógyírnak hinnénk őket.*

Sorukba nemrég még beletartozott a televízió (még régebben a rádió) is. Ma már az eszközök újabb nemzedékének (nemzedékeinek) diadalútját vagy éppen gyötrelmét éljük át. Vannak, akik mindent megoldó csodaeszköznek hiszik őket, elég, ha az internet ott virít „minden ház asztalán”, és máris bekövetkezik a kulturális egyenlőség. Nem látják, hogy a birtoklása és használata egy újfajta elkülönülés („digitokrácia”) alapja is lehet. De akik ezt tartják fontosnak, azoknak meg azt kellene észrevenniük, hogy az új eszközök valóban a kultúra széles körű „demokratizálódását” teszik lehetővé. (Persze csak akkor, ha a kulturális demokratizáláshoz egy valódi, belső kulturális demokrácia járul.¹¹)

5. *Együttműködés az alkotók, a civil szervezetek, a vállalkozók és az állam „ágensei” között.*

A „Creative Europe” (Circle, 1999.) szerzői fontos dolgot mondanak ki, és ezt még tovább is szélesíthetjük. Teljesen igaz, hogy nemcsak az államnak van kulturális politikája, hanem minden nagyobb társadalmi szervezetnek is – a tőkétől és az egyháztól kezdve a szakszervezeteken és a polgármesteren át a legkisebb egyesületig, valamint a családig, sőt minden egyes emberig.¹² A társadalom érvényes kulturális politikája mindezek összessége. A „hivatalos” kulturális politikának (tehát az államénak) ma éppen az az egyik legfontosabb feladata, hogy az egyes tényezők („ágensek”) között az együttműködést keresse és megszervezze. Ez nem azt jelenti, hogy az állami beavatkozás kulturális politikáját kell felújítani, de nem is az éjjeliőr-állam kívülállását, hanem kreatív és iniciatív, alkotó és kezdeményező szerepet kell vállalni.

A megvalósítás egyik módja a – korábban már elemzett – Public-Private-Partnership (PPP) ma sokszor használt jelszava, illetve fogalma.¹³

*

Mindezeknek a metszőpontján azt a tevékenységi kört találjuk, amelyet régebben népművelésnek, majd szabadművelődésnek, még később közművelődésnek neveztek, ma pedig sokan azért nem neveznek sehogyan, mert attól félnek, gyanúba kerülnek. Pedig ez a tevékenység egyaránt magában fog-

¹¹ Úgy, ahogy a kettőt Richard Pine megkülönböztette.

¹² Ebben a vonatkozásban DiMaggiot idézzük.

¹³ Vagyis erős kormányzat + virágzó, segíteni kész tőke + a kettő együttműködése – és végül + az egészet támogató társadalom.

⁹ Steven Mennel mátrixa.

¹⁰ Joffre Dumazedier fogalma.

lalja a társadalom kettészakadása elleni harcot, az értékes kultúra védelmét és vállalását, az új eszközök honosítását, valamint a különböző tényezők együttműködését. Helyes volna tehát ismét közművelődésnek és közkultúrának, illetve még tágabban társadalmi művelődésnek és társadalmi kultúrának nevezni.

A célok – második szint

A feladatok adott rendszerét – a hétköznapi pragmatizmus és a társadalmi célok szempontjából – két szinten lehet megvalósítani. Az állam – és tágabb értelemben az egész társadalmi establishment – kulturális politikája az elmúlt évszázadban a napi pragmatizmus szintjén maradt. Csak kivételes esetekben – és sokszor hibás célok keretében – emelkedett e fölé.¹⁴ Egyébként a kulturális politika nem akart és nem is akarhatott többet tenni, minthogy fenntartsa, amit tud. A maradékért szerint kapott hozzá forrásokat.

A társadalom kultúrájának ebben a könyvben részletezett állapotára mutat, hogy ezen a szinten a Magyar Köztársaság hat kormányának egyik kulturális politikája sem tudott túljutni.

Ha a kulturális politika stratégiájáról érdemben akarunk beszélni, akkor radikális lépést kell tenni.

A világ mai állapotában (a mai „világállapotban”) a társadalom kulturális kettészakadása drámaian súlyos tény. (A dráma pedig magában hordja a tragédia lehetőségét is.) A megoldás azt igényli, hogy a szervezett társadalom, benne az állam központi feladatnak tekintse. A feladatok mind az öt pontjában, magasabb szinten.

Hadd zárjam ezt a gondolatsort Daniel Bell (1978.) egy nagyhatású tételének parafrázisával. Bell azt mondta, hogy ő a gazdaságot illetően szocialista, a politikában liberális, a kultúrában pedig konzervatív. Gazdasági szocializmusa nem etatizmust vagy a termelőeszközök állami tulajdonát igényli, hanem hogy a társadalom közösségi érdekei szabják meg a gazdaság prioritásait. A politikában liberális, mert a szabadság és egyenlőség elvét vallja. A kultúrában pedig azért konzervatív (a posztmodern kor hajnalán), mert az értéket helyezi középpontba.

Ezt a sort a következőképpen fordítanám meg. Mindenekelőtt szükség van a Bell értelmében vett szocializmusra, vagyis arra, hogy a közösség elvei és értékei az egész közösség birtokában legyenek. Ha ez megvan, és hozzá a politika liberális, akkor a gazdaságban nyugodtan lehetünk konzervatívak. Könnyebb ezt persze kimondani, de nehéz megvalósítani.

A jelen sorok írója, vagyis én – időtlen idők óta közéleti ember lévén – természetesen látom a feladat nehézségeit, vagy akár utópikus voltát. Most azonban a tudományos vizsgálat logikáját kell követni. Ebből a szempontból nézve pedig azt kell mondani, hogy egész sorsunk függ attól, hogy ebből az utópiából mennyi valósul meg.

¹⁴ Nincsen helyünk most a kivételek elemzésére. Emlékeztetül csak annyi, hogy ilyennek tartom Eötvös József tevékenységét (nemes cél, a magyar polgárosodás érdekében), Klebelsberg Kunó munkásságát –, de ezt már (sok nemes program mellett, mint például iskola- és művelődésház-építés) hibás cél vezette: a magyar kultúrfőlény nacionalizmusa. És ilyennek tartom a nemes és hibás célok tarka keverékében Aczél György tevékenységét is.

KITEKINTÉS ÉS ZÁRSZÓ

Többször említettük már, hogy kutatásaink folyamatosak („longitudinálisak”), 2003-ban tehát lényegében az 1995-ös vizsgálatot ismételtük meg. Érdemes ezért most felidéznünk az arról megjelent könyv (A magyar társadalom kulturális állapota, 1996.) zárógondolatát.

A könyv megállapítja, hogy 1990 után a társadalom kulturális tevékenységének adatai nem mutattak növekedést, hanem inkább csökkenést. Nem radikális zuhanást, csak lassú apadást. Nem katasztrófát, „csak” eróziót.

Hadd idézzünk néhány bekezdést szó szerint is.

„Minden ágazatban megnőtt a kínálat. Beáramlott a legkülönbözőbb kulturális alkotásoknak az a kínálata, ami az euroatlanti országokat jellemzi. Most már nálunk is minden hozzáférhető. Lényegében fennmaradt az intézményhálózat. [...] Az állami kézben központosított kulturális intézményrendszer helyén ma magánkézben lévő szabad intézmények sokasága dolgozik: könyvkiadók, könyvesboltok, mozik, galériák, hangversenyrendezők, filmgyártók, televízióstúdiók, lapok, folyóiratok nagy számban. Még megvolna az ország, megvolna a kultúra. [...] Minden megvan, de mindenből egy kicsit kevesebb, mint tegnap volt. Több könyvet adnak ki, de kevesebb példányban, még kevesebb kerül a könyvtárakba, és még kevesebben olvasnak. Nőtt viszont az igénytelen szórakoztató művek száma, és az olvasók nagyobb arányban fordulnak feléjük, mint korábban. A könyvek drágábbak lettek, a könyvesbolt kevesebb. [...] Mindezzel együtt és mindennek következtében alapvető baj, hogy fogyatkozik a kultúra presztízse.

Ez az állandó csökkenés, fogyás igen jellegzetes jelenség. Rosszabb, mintha végveszély fenyegetne, mintha már sorra zárnák be az intézményeket. Mivelhogy egy nagy, látványos összeomlásnak is megvan a maga haszna: az utána következő megújulás. Amikor kisírt fejjel felemeljük a fejünket. Amikor nagypénteken már reménykedhetünk a feltámadásban. [...] A diagnózis lényege, hogy mindenből, illetve (legyünk igazságosak) majdnem mindenből egy kicsit mindig kevesebb van, mint tavaly volt. Kicsit kevesebb, kicsit drágább, kicsit gyengébb színvonalú. Így szinte észre sem lehet venni. Sőt még ünnepelni is lehet közben, mintha minden jól menne. [...] Nincs végveszély. Még áll az »ősz Peterdi háza«, és a »régi harc fiai« közül is sokan készek új harcra. De a ház egyre romosabb. A harcra kész sereg egyre kisebb...

Abba kell hagyni a »foldozást, toldozást«, meg kell állítani a kultúra hanyatlását. Meg kell állítani azoknak a folyamatoknak a gátlástalan előrehaladását, amelyek a hanyatlást előidézték és előidézik.”

Most, 2005-ben azt kell jelentenünk, hogy ezek a keserű megállapítások ma is érvényesek. Nem érdemes megismételni, hogy a helyzet miben lett jobb és miben rosszabb. Mindezel együtt sajnálatos tény, hogy az erózió nem állt meg!

A következőkben ezt a tényt fogalmazom meg a könyvben használt tudományos diskurzusok elméleti megközelítése és szóhasználata szerint.

Rendszerváltás

Megtörtént a politikai és a gazdasági, de *nem történt meg sem a társadalmi, sem a kulturális rendszerváltás.*

Pontosabban: a kultúra területén is csak a politikai és a gazdasági rendszerváltás zajlott le. Politikailag a kultúra kikerült a (tévesen) szocialistának nevezett autoriter állami irányítás alól. Gazdaságilag a kulturális intézményrendszer nagy része privatizálódott. De a kultúra immanens rendszere, belső struktúrája, szerkezete, a társadalom különböző részeihez való viszonya nem változott.

A társadalmi és a kulturális rendszerváltás viszont a legszorosabban összefügg egymással. Csak akkor alakul ki a társadalom új, modern rendszere, ha átalakul a kultúra rendszere.

Dahrendorf azt állította, hogy ehhez hatvan év szükségeltetik. Lehetne-e kevesebb?

Primer – szekunder – és terciér társadalom

Rendiség – első – és második modernizáció

Periféria – félperiféria – centrum

A három terminológia voltaképpen ugyanazokat az állápotviszonyokat írja le más szavakkal. Hadd használjam most a kétféle modernitás¹⁵ fogalmait.

E szerint kétféle modernizációt kell megkülönböztetnünk. Az első a klasszikus modernizáció a gőzgéptől a számítógépig, a francia forradalomtól (vagy ha úgy tetszik Amerika felfedezésétől) a jóléti államig tartott. A második (reflexív) modernizáció a számítógép információs forradalmával, a jóléti állam válságával kezdődött. Tehát történelmileg vadonatúj jelenség.

Csak hogy az első modernitás még egyben kompromisszum a rendiség és a modernség (az első és a másodfokú viszonyok) között. A gazdaság és az álladalom (az establishment) modernizálódik, de épségben hagyja és csak „felülüti” a mindennapi társas és kulturális viszonyok feudális jellegét. A második modernizáció (a harmadfokú társadalom) ezt tépi szét, vagy – hogy a jelennél maradjunk – ezt kezdi széttepní. Ez a világ mai holtpontjának jellege.

A változás gyökere kulturális jellegű (bár magja – meglehet – technikai). Beck ezt fejezi ki az individualitással és különösen a reflexivitással. Az individualitás fogalma ugyanis nemcsak azt tartalmazza, hogy az egyén autonómiája megnövekszik, hanem azt is, hogy a hagyományos társas-közösségi kapcsolatok meggyengülnek. Jobban és másképpen, az eddiginél szignifikánsabban kerül bele az élet kockázat (rizikó-) rendszerébe. Másfajta kultúra kell tehát ahhoz, hogy az ember az új viszonyokban (és az új viszonyokkal) élni tudjon. A reflexivitás (mint már elemeztük) magasabb fokú, divergens, szofisztikus, dialektikus gondolkodást és kultúrát kíván – a társadalomnak előbb egy kisebbségétől, majd mind nagyobb részétől.

Ebben a könyvben mindezzel természetesen a kulturális és – részben – a társadalmi viszonyok szempontjából foglalkoztunk. Az elemzett dimenziók azonban a gazdasági fejlődés vonatkozásában is érvényesek, de tárgyalásába tematikai és terjedelmi okokból nem mehettünk bele.

Zsákutca és főútvonal

(Periféria – félperiféria – centrum)

Másképpen halad azonban előre ez a folyamat a (Bibó szerint vett) zsákutcs fejlődésben és a főútvonalon. Más szóval a (fél)periférián és a centrumban.

A zsákutcában nem a modernitás köt kompromisszumot a rendiséggel, hanem a rendiség a modernitással. A hűbériség sokkal erősebb¹⁶ annál, hogy alá lehessen vetni. Ezért inkább áthatja és magához idomítja a nyugati típusú modernitás megjelenési formáit.

Ez történt Kelet-Közép-Európában – és így nálunk is. A társadalom és a kultúra feltárt szerkezete (a nyugatihoz képest vékony középrétegek + kiterjedt alsó rétegek és társadalom alattiak) ezt valószínűleg megmáskosul változásképtelen formában.

Mi történt tehát? Úgy mentünk bele az (első) modernizációba, hogy kénytelen-kelletlen, nyíltan, de olykor latens formában megőriztük a rendies viszonyok dominanciáját. Saját gyenge polgárságunkat és kapitalizmusunkat is ebbe a nadrágba bűjtöttük.

A második modernizáció kapujában ez különösen nehéz feladatot ad. Ott ugyanis (az euroatlanti centrumban) ezek a rendies - patriarchális viszonyok már lassan maguktól is csak nosztalgikus - - szimbolikus formában élnek tovább. Nálunk viszont még erősek, sőt életerősek. Legyőzésükhöz, folyamatos átalakuláshoz kultúra kell. Kultúránkat viszont a korrózió fenyegeti.

Szerves és szervetlen fejlődés

Sajátos viszonyainkat még árnyaltabban fejzhetjük ki a szerves és a szervetlen fejlődés fogalompárjában – amelyből mi sajnos a szervetlenség fejlődését képviseljük. Akár azt is mondhatjuk, hogy archetípust jelentjük meg.

Az I. részben részletesen bemutattuk, hogy milyen következményekkel jár, mik a kritériumai a zsákutcs, szervetlen fejlődésnek. A fejlődés nem alulról, tehát nem szervesen indul, hanem felülről, államilag. Az álladalmi beavatkozásnak nagyobb a szerepe, mint a szerves fejlődésben. Nagyobb a bürokrácia. Az új viszonyok az emberek jelentős része számára idegenként jelennek meg.¹⁷ Az újkor elejének nagy forradalmi (mint a holland, a francia, az angol, az amerikai) itt nem tudtak megismétlődni, vagy hamar leverték őket, a polgári fejlődés kezdeti konfliktusait nem tudták végig kihordani. Az elmaradt korai erőszakos lépés hiánya a kései erőszakos autokratizmusba torkollott. A piac gyenge és függő, kétfelől – az állam és a hitbizományok felől – sem szabad. A gazdaság elmaradott, félgymarmati jellegű. Mintha két társadalom élne egymás mellett, csak lazán összefonódva: egy rendi, patriarchális, hitbizományi és egy modern polgári (Norbert Elias és Erdei Ferenc – egymástól persze függetlenül – ezt nevezték

¹⁶ Hadd emlékezzek itt meg Márkus Istvánról, aki életének utolsó évében a feudalizmus és különösen a késő rendiség formáinak és kapcsolattrendszerének továbbélését elemezte makacs következetességgel. Munkája sajnos nem készült el, és – ha jól tudom – el is veszett.

¹⁷ Grendel Lajos úgy fogalmazza ezt meg (Mozgó Világ, 2005. július), hogy míg nyugaton minden kontinuuus, nálunk minden diszkontinuuus.

¹⁵ Ulrich Beck és vitatársai dolgozták ki.

kettős társadalomnak). Nem alakul ki a modernitás hatékony dominanciája.¹⁸ Van egy erős felső osztály, van egy liminális értelmiség, de a középosztály vékony, autonómiája gyenge, ki van szolgáltatva a kliensi viszonyoknak. Kultúrája bizonytalan, nem elég megalapozott. Ezzel szemben igen nagy azoknak a rétegeknek és csoportoknak az aránya, amelyek marginális helyzetbe kerültek. (Ezt neveztük egyharmados társadalomnak.) A peremrétegek kultúrája is marginális: a régi hagyományokat már nem őrzi, az újakat még nem tudja kellő mélységben elsajátítani. Mindennek folytán az európai értelemben vett civil társadalom sem tud szabadon kifejlődni.

Ezek a viszonyok tehát összefüggő szövevényt alkotnak. „Megoldásuk”, a szervetlen állapotból való kilépés is csak valamennyi területen együtt történhet, valóságos forradalomként. Ez lenne a „rendszerátalakítás” befejezése, de a szó teljes értelmében. Nem pusztán az 1957–1990-es (vagy az 1948–1990-es) rendszert kell felváltani, hanem a zsákutcás magyar múlt egész szövevényes szisztémáját. És ebben a kultúra szerepe egyáltalán nem másodrendű.

Első és második modernitás, rendiség

Az első modernizáció az uralmon lévő ipari társadalom és a feudális háttérviszonyok közötti hallgatólágos kompromisszum.

A szovjet „modernizáció” a szocializmusnak nevezett neofeudalizmus uralma alatt megvalósított iparosítás.

Az 1990 előtti Magyarország az uralmon lévő neofeudalizmus és az ipari modernizáció hallgatólágos kompromisszuma.

Kérdésünk az volt: hol tartunk most?

A következőképpen felelhetünk: az 1990 utáni átmeneti társadalmak a neofeudalizmus új formái, illetve a modernizáció első, valamint második formája közötti hipokrita együttműködés és álságos (mert céljaiban leplezett) harc színterei.

Az álságosságot a kultúra holtpontja biztosítja.

A harmadfokú társadalom, a minőség társadalmak, a második modernség ugyanis azt jelenti, hogy a kulturális tőke egyenlő, sőt egyre inkább erősebb a gazdasági és a társadalmi tőkénél. Nálunk viszont társadalmi szinten gyengébb.

Holtpont és forrpon

A „holtpon” – mint már mondtuk – nem azonos az entrópiával. A társadalom szociodinamikai feszültsége nem csökken, de az adott állapotból nem tud kimozdulni. Minden mozog, de a társadalom nem forr, hanem inkább magában fű. Nem kohó, hanem fazék. A gazdaság, a kultúra, a politika nem tud a fazékból kilépni.

A csend ilyenkor veszélyesebb, mint a robbanások zaja. Olyan időt élünk, amikor kevésbé lehet előre látni, mi következik, mint máskor. A múlt század első fele tele volt olyan eseményekkel (a szovjet forradalommal, a fasizmussal), amelyek megakadályozták az előrelátást. A múlt század második fele, a jóléti társadalmak kialakulása azonban olyan világba vitt, amelyről azt hittük, a racionalizmus győzedelmeskedett. A görbe most ismét fordult. Nem tudhatjuk, hogy a jelenlegi állapot mennyire holtpon és mennyire forrpon.

A kultúra szociodinamikai szerepe

Ma az emberi közösség mechanizmusában két erő működik egymással szemben. Az egyik a tűz, a változás dinamikája, a másik az entrópia statikája. A kettő közötti egyensúly adja a társadalom egyenletes fejlődését. Eszerint működik a társadalom dinamikus szerkezete. Az egyik póluson ott vannak a szüntelen megújulást, változást képviselő kreatív emberek, rétegek, velük szemben pedig a társadalom védett belvilágában élő, vagy éppen a margóján kapaszkodó rétegek, amelyek mozdíthatatlanok. Közöttük ezerféle változata az állandóságnak és a változásnak.

A két – vagy a közbülső fokozatokkal együtt három erő közötti egyensúly hozza létre a társadalom egyenletes fejlődését.

Harcuk és életnek nevezett kompromisszumuk voltaképpen a kultúrával egyenlő. A szó legszélesebb (és ezért legigazabb) értelmében, amely szerint a kultúra az ember, az individuumok és közösségek egyetemes viselkedésének magja. A társadalom szociokulturális szerkezete adja a társadalom egyetemes struktúrájának vázát.

A társadalom nem működik jól, ha a benne lévő alkotóerők nem tudnak érvényesülni, mert a társadalmi körülmények miatt liminális szabadságuk nem bontakozik ki, illetve ha túlságosan nagy azoknak a rétegeknek az aránya, akik passzivitásra kényszerülnek, vagy megelégednek a rekreatív újratermelődéssel. Történelmi helyzetünk okozta, hogy nálunk ez a struktúra vasketrecként fogja össze a társadalmat. Vizsgálataink azt elég pontosan mutatják be, hogy ma is ebbe vagyunk beleszorítva.

Ha ki akarunk törni a vasketrecből (szelídebb, de nem optimistább hasonlattal: a szervetlen fejlődés zsákutcájából), ezen kell változtatnunk.

Ez nem pusztán gazdasági kérdés. A gazdaság és a kultúra nem alapfelépítmény, hanem komplementer viszonyban vannak.

1983-ban így fogalmaztam: nem abból kell kiindulni, hogy mennyi pénz kell a kultúrához, hanem hogy mennyi kultúra kell a pénzhez (értsd: a meglévő források ésszerű felhasználásához, gazdasági fejlődésünk feltételeinek megteremtéséhez).

Ma is ezt javaslom, a politika – és nem csak a kulturális politika – számára is.

¹⁸ Ulrich Beck elemzi a modernitás és a feudalizmus viszonyát.

NÉMETH JÁNOS ISTVÁN

A KULTÚRA SZIMFÓNIAJA

Gondolatok Vitányi Iván új könyvéről

Vitányi Iván *A magyar kultúra esélyei* című új könyve a közelmúltban jelent meg az MTA Nemzeti Stratégiai Kutatási Programjának sorozatában. A kötet önmagában ezért is kiemelt figyelmet érdemelne, hiszen a Glatz Ferenc által vezetett, és a História folyóirat mellékleteiből ismert program az ezredforduló Magyarországnak azon kevés produkciója közé tartozik, melyet feltétlen tisztelettel és megbecsüléssel értékelhetünk mi és majdani utódaink egyaránt. A *szintézist létrehozó teljesítmény* az a másik ok, ami a könyv különleges értékét adja és a kiemelt figyelmet indokolja.

A szerző *művelődésszociológiai és kultúrakutatói* életműszelét összegző új könyvéről írt ismertető címében a zenei műszó többszörösen indokolt. Először mindjárt azért, mert a *szimfónia* a klasszikus zene legátfogóbb műfaja, a zeneszerzők által a jelentős mondanivaló kifejezésére szolgáló műforma. Másodszor azért, mert Vitányi Iván életművében a zenével kapcsolatos esztétikai és szociológiai kutatások mindig központi helyet foglaltak el, így a zenei műforma fogalmi rendszere a tudományos szintézis bemutatásakor is adekvát keretnek számít. Harmadszor pedig azért, mert e recenzió szerzője „Prelúdium és fuga” címmel méltathatta Vitányi invokatív kötetét e lap nyitó számában*, s a szintézist jelentő új könyvének bemutatásánál is jónak, sőt kifejezőbbnek érezte a zenei műfaj tagolásának alkalmazását.

1. Allegro con brio

Klasszikus nyitó tétel. A első fejezet a nagy témák impozáns bemutatása és kidolgozása. A gyors egymásutánban fölvezetett témák mint megannyi klasszikus tartóoszlop, strukturálják a szerzői célkitűzést és érzékeltetik a vállalkozás monumentalitását. A *con brio*, azaz: *hévvel* kiegészítés itt leginkább Vitányi Iván elhivatottságára, életszemléletére utal. A bőségesen kifejtett és adatolt fejezetben fokozatosan tárul föl a *társadalmi szerkezet* bonyolult kérdésköre (megelőlegezve a *jóléti társadalom válságának záró motívumát*), a *közösségek*, a *gondolkodás*, az *alkotás*, a *kultúra* és a mindezek helyi értékükön bemutató *életmód* kutatási területein. E felsorolás is igazolja, hogy a *klasszikus* jelző itt nem csupán stíluselem, de a kötet értékelését meghatározó alaphang.

A szerző nagyon is elhivatott, elkötelezett ezekben a kérdésekben. Kulturális univerzuma jól ismertén tagolja a *társadalmat*, a *civilizációt* és a *kultúrát* kapcsolatát, és az ember szerepét e bonyolult képletben. A *közösségek*, a társadalom történeti fejlődése során kidolgozott hármas fel- és megosztása, egymásra épülése már egyetemi tananyag évtizedek óta. A gondolkodás és alkotás ezernyi alakváltozását újraolvasni és értelmezni mindig tanulságos élmény. Vitányi Iván a tárgy feldolgozásakor igényli a *természettudományos módszerekre* inkább jellemző *egzakt tényeket*, de soha, egyetlen pillanatra sem tud elvonatkoztatni a közjavak fejlesztésében, a széles értelemezett alkotó ember kibontakozásában bízó és ezért küzdő *társadalomtudós hitvallásától*. Még ha azok a rideg tények leginkább elszomorí-

tóak is. Vélhetően középiskolás korától nem tud, nem akar, de nem is érdemes megszabadulnia Madách Imre oly gránit-tömören megfogalmazott axiómájának ethosától: „A cél halál, az élet küzdelem, s az ember célja e küzdelem maga”.

2. Andante con moto

A monumentális első tétel nagy témakidolgozásai után valódi andante hangvételű második fejezet következik (noha *con moto*, azaz *élénken, mozgalmasan*). Immáron letisztulva, a legkülönbébb kultúrafelfogások és kutatómódszertanok bemutatásával a „cultural studies” irányzatának paradigmaváltó jelentőségét is inkább csak a többi között egyenlőként képes felfogni a kultúrafogalom terjedelmét és árnyalatainak sokszínűségét évtizedek óta hivatással szemlélő olvasó is. A fejezetben bemutatott számos kutatási út, megannyi lehetőség, a kulturális identitás, az életmódban leképezett attitűdök sokszínűségének rendszerezése hihetetlenül bőséges ismeretanyagot összesít. Rendkívül fontos a függelékben közölt jegyzetanyag az *európai cultural research-ökről*. A magyarországi közművelődés folyamatos megújulásához adnak nélkülözhetetlen iránymutatást a *Cultural Studies in Europe*, a *Cultural Industries in Europe*, vagy a *Creative Europe* alcímek alatt közölt tömör, mégis informatív ismertetőik.

3. Scherzo (allegro)

A III. fejezetben az életmód- és művelődésszociológiai vizsgálatok ismertetésére kerül sor. E vizsgálatok érdekessége és igazi nívója, hogy a módszereket és a résztvevőket illetően is, következetes egységben ismerhetjük meg jó három évtized törekvéseinek azonosságait és változásait. Noha sokan, mint e sorok írója is, általában nem kevés fenntartással olvasák a szociológiai vizsgálatok jelentéseit – nem követek el stílustörést e fenntartások indoklásával –, el kell fogadni hasznosságukat a politikai és szakmai döntés-előkészítés, érvelés, érdekérvényesítés során.

Ami az e fejezetben olvasható kutatási összefoglalókat mégis tanulságossá és hosszú távon nélkülözhetetlenné teszi, az a szerző példátlan nemzetközi tapasztalataival és kivételes személyiségével magyarázható. A nemzetközi tapasztalatokra és Vitányi Iván szintézisalkotásra képes személyiségére egyaránt kitűnő példa a *Harambee project* alfejezet címet viselő néhány oldal (161–174. p.). Az UNESCO társadalomtudományi programjára javaslatot tenni gyűltek össze a tudósok 1977-ben, Kanadában. A munkaközösség Kenyából, Malajziából, Magyarországról, az USA-ból, Nagy-Britanniából, Hollandiából érkező tagjai egyetértettek abban, hogy a globális és lokális világ(ok)-ban a közösségek újrászervezésére, az *összetartozás kis köreinek* feltérképezésére van szükség szerte a világban. Az együvé tartozásnak ezt az utánozhatatlan érzését fejezi ki a kenyai *harambee* kifejezés. A projectet az UNESCO annak idején csupán üdvözölte, de jó harminc év kellett ahhoz, hogy a közösségek kutatása, megőrzése és újrászervezése valóságos társadalompolitika legyen.

* Németh János István: Prelúdium és fuga a társadalom témájára. Vitányi Iván új könyvéről. Szín, Bp, 1996. 1. évf. 1. sz. 22. p.

A szerző szintézist teremtő képessége megmutatkozik tudományszervezési sokoldalúságában is. Az itt bemutatott *életmód- és szabadidő-kutatások*, a kulturális intézményrendszert, ezen keresztül Magyarország kulturális állapotát értékelő jelentés, a közösségek helyzetével és az ifjúsággal foglalkozó kutatások mind a szerzőtársakat, mind a közreműködő intézményeket illetően rendkívül sokoldalú. Mai közéletünk ismeretében nővumnak számít, hogy mindazok, akik e kötetből tudhatóan, az elmúlt jó harminc évben Vitányi Iván munkatársai voltak, a mai napig köszönő, tisztelő, baráti, emberi és szövetséges viszonyban vannak egymással. Már önmagában ez is példa nélküli teljesítmény.

A felsorolt kutatásokból a művelődési otthonok helyzetével foglalkozót tartom legkedvesebbnek és az állami - önkormányzati közszolgáltatást felülvizsgáló „reformbizottság” tagjai számára kötelező olvasmányként elrendelendőnek. A közösségkutatások szomorúan igaz konzekvenciája figyelmeztető, a civil társadalom dinamikája jócskán megcsappant az elmúlt fél évtizedben. Sokkoló az ifjúság és kultúra viszonyával foglalkozó alfejezet, amennyiben a társadalmi struktúra megmerevedése, a mobilitás teljes befékezése vált általánossá, a kapitalizmus évszázadok óta jól ismert és mára nálunk is megszilárduló tünetegyütteseként. „A munkanélküliek gyerekei munkanélküliek lesznek, az épphogy megélők gyerekei épphogy megélők, az értelmiségieké értelmiségiek, a gazdagoké gazdagok és így tovább.” (253. p.)

4. Finale (allegro)

A fejezet címe: Kulturális politika. A schilleri értelemben vett *homo ludens* összefoglalja mondanivalóját a *homo politicus*nak. A klasszikus szabályokhoz igazodva, a fináléban visszatérnek a bevezető nagy témák, de már a kidolgozás tisztítóúzen túljutva, a szintézis legfelső fokán. Vitányi Iván a kultúra forradalmait tartalmi szempontból elemezve tömör, mégis nagyívű összefoglalását adja a huszadik századi Magyarország három reformkorának. Az utolsó békeévek művészeti világszínvonalra, Ady Endrétől Bartók Béláig, a harmincas évek szellemi reformkora, Németh Lászlótól Derkovics Gyuláig, majd a hatvanas évek korszakfordító, nagy sereglése, Nagy Lászlótól Kondor Béláig jelzi a három reformkort, a kultúrának, a művészetnek azt a szerepét, amelyet a társadalom megújulásában, megtisztulásában betölteni hivatott. 2007-ből visszatekintve nyugodtan mondhatjuk, hogy szerencsés az az ember, aki a három közül bármelyik szellemi - értelmiségi korszakváltás részese, kortársa lehetett.

Végül átfogó elemzésben ismerhetjük meg a művelődés-politika, a kulturális stratégia jelentőségét, alapvetően mint a kulturális érdekérvényesítés sajátos eszközeit. Sajnos a választási ciklusok „zsákjában táncoló” politikusok – helyben és országosan is –, alaposan kiszolgáltatottak a mindenkori költségvetés rövidtávú kényszereinek. Mint tudjuk, ezek a kényszerek általában nem kedveznek az olyan stratégiaiilag meghatározó ágazatoknak, mint a kultúra. Vitányi Iván 1983-ban megfogalmazott és a katarzis erejével ható tétele, miszerint nem abból kell kiindulni, hogy mennyi pénz kell a kultúrához, hanem hogy mennyi kultúra kell a pénzhez, máig az egyetlen lehetséges irányt jelző üzenet a politikai osztály számára. A politikus művészete abban van, hogy a mindenkori költségvetési kényszerek között ennek a felismerésnek a megvalósulásán dolgozzon: felélés helyett a túlélést, a kiszolgáltatás helyett a szolgálatot, a stagnálás helyett a dinamikát, a leépülés helyett a kibontako-

zást helyezve értékrendjének, döntéseinek, cselekvéseinek előterébe.

Vitányi Iván, saját szavaival élve, „időtlen idők óta közéleti ember”, aki cselekvésre, küzdelemre ítéltetett, megőrizve hitelességét, melyet a múltó évtizedek során mindvégig széles körű szakmai konszenzus övezett. Ez az, ami igazán nagy dolog, keveseknek megadatott kitüntetés. Ennek a szakmai és erkölcsi hitelességnek a bizonyossága új könyve is. Jó olvasni, hogy az 1960-as, 70-es évektől kiteljesedő életmű minden eleme szerves és tudatos építkezés eredménye. Azok a témák, melyek akkor foglalkoztatták a szerzőt, kutató- és munkatársait, bizony ma is aktuálisak, azok a válaszok, melyeket akkor és azóta folyamatosan adtak és adnak a megoldásokra, kiállták az idő próbáját és ma is mértékadóak.

Bár a véletlen műve, mégis figyelemre méltó, hogy a könyvismertető fejezeteinek tagolására választott zenei műszavak éppen Beethoven V. (Sors) szimfóniájának tételcímeivel azonosak, mely szimfónia a zeneszerző életművének egyik legfontosabb opusa. Számos azonosság kínálkozik e véletlen egybeesésből. Vitányi Iván sorsa bizonyíték a hivatás vállalásának érdemességére, életművének e most bemutatott könyve (szimfóniája) példa az értelmes, tisztességes élet lehetőségére. Szerencsések mindannyian, akik az életút bármelyik állomásán közvetlenül érezhették személyiségének hatását, de azok is bőséggel gyarapodnak emberségben, tudásban, hivatásszeretben, akik olvasói voltak és lesznek az eljövendő évtizedekben, a lehető legdemokratikusabb, mert mindenki számára ismeretlen *utókorban*.

DR. KONCZ GÁBOR

A FELADOTT LECKE

Vitányi Iván [2006.]: *A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom*

Vitányi ismét kötelező irodalom lesz, mert megint feladta a leckét. Nemcsak a népművelők (és utódaik), valamint mai képzésük (kulturális menedzser, kulturálisvállalkozás-szervező, művelődésszervező, felnőttképzési menedzser, andragógus, animá-tor...) során, de az értelmiségi gondolkodás számára is kiindulás ez a kötet. Szorgalmazom, hogy többen recenzálják, beszéljünk róla és főleg használjuk. Például a SZÍN jelen számában közölt stratégiák vitája és különösen összegyűrése, átdolgozása során is.

Írásom most nem szisztematikus ismertetés, nem szakszerű kritika, hanem hangulatjelzés és rámutatás.

Dickens *Twist Olivér* című regénye anno folytatásokban jelent meg, s az olvasók úgy várták már az aktuális részletet, hogy szaladtak a postakocsi elé. Ez gyakran eszembe jutott az 1970-es években, a havonta megjelenő *Valóság* folyóirat újabb és újabb számát várva. Nem legenda, hanem a valóság volt (az akkor huszoneves) számomra is: a betonmarxizmus brossúra-világában, a naponta megélt igazság és a hivatalos társadalomtudomány közötti, akkor és azóta is bámult lavírozás.

Mostanában reggelente azzal ajándékozgatom meg magamat, hogy találokra kihúzok egy-egy *Valóság*-számot a polcra. Mindig szerencsém van, naponta megtörténik az élmény újra- felfedezése. Íme: 1972., 12. szám: Vitányi Iván: *A kulturális érintkezés társadalomformáló ereje*. (A címlapon hosszú úval a kulturális, mely eszembe juttatja a legendás szerkesztő, Kőrösi József tünődését. Miért jó a *Valóság*? Mert mindig van benne egy rossz írás... Szóval Kőrösi fanyar humora: jó, mert jó..., még ha olykor apróbb hibával is.)

Még néhányan emlékszünk: a marxista-leninista képzésben az egyik, alaptörvényként tanult tétel volt a mennyiség minőségbe való átugrása. Az értelmesebbje érezte és tudta, hogy valami nem stimmel. (A sok-sok és még több ember nem jobb ember, hanem tömeg. A még forróbb víz nem jó meleg, hanem gőz.) De nem tudtuk, hogy egy fordítási - értelmezési hiba vitte zsákutcába e téren is a magyar nyelvű gondolkodást.

Vitányi ebben a most kihúzott, 35 évvel ezelőtti írásban kezdte fejtegetni azt, hogy a mennyiség, minéműség és minőség hármáról van szó. Tehát: a kvantitás és a kvalitás között mindig meg kell vizsgálni a quidditást, azt, ami a dolgot azzá teszi ami... Ezt követte először stencilekben majd a *Valóságban* és a *Kultúra és Közösségben* a kultúrafogalom, az életmód és a közösség értelmezése.

Ekkortájt kezdett derengeni a hazai társadalomtudományi gondolkodásban a fordulat: a brossúra a marxizmus-leninizmus mögötti eszmerendszer eredeti minéműségének felelős átgondolása és egy nagyívű fogalomrendszer felépítése. Ez Vitányinál mindig összekapcsolódott az empirikus minéműség-kutatások igényével és gyakorlatával; sőt a feltártak teoretikus értelmezésével és a lehetségesig elmenő politikai érvényesítésével.

Ez a Vitányi-Mű lényege: a megmérhető és sejtethető valóság szerves folyamatainak rendszerszerű, fogalmilag is rendezett értelmezése

(tehát az igazság kutatása) és az ebből fakadó cselekvési következtetések megfogalmazása.

Nemcsak a mostani, reggeli huzigálással, de akkor, az 1970-es évek elején is szerencsém volt. Vitányi kihúzott: lehetővé tette, hogy kezdő közgazdász-kutatóként, 1974-től az akkori Népművelődési Intézet Kutatási Osztályán dolgozzak. A legtöbbet kaptam: rám bízta saját találmányomat, azt, hogy a hazai művelődésgazdaságtani kutatásokat indítsam el és szervezzem.

Mielőbb lajstromozni kellene az akkori, ottani kutatók és népművelő munkatársak névsorát, hiszen ma elképzelhetetlen, hogy ki mindenki dolgozott és dolgozhatott együtt. És lajstromozni szükséges az akkori kutatási témákat és beszámolókat is, mert éppen mostanra ért be az értelmük és mondanivalójuk. Kis színes a történelemhez. Éppen Vitányival együtt hallgattunk nemrég beszámolót az EU-s pályázati rendszerről. A kultúra témánál halkán mondta: valahogy ismerős szavak... Igen, némi-lyik akkor, a Népművelési Intézet anyagaiból ment az Unescoba, onnan meg később átballagott az EU-ba...

De most nem érdekes vagy érdektelen emlékirataimat írom, hanem felhívom a figyelmet arra: Vitányi Iván képes volt embereket, irányzatokat, kutatási témákat, fogalmakat, valóságokat integrálni és (többé-kevésbé) politikailag érvényesíteni.

Bizony, erre lenne szükség ma is. Főleg azért, hogy a sok-sok társadalomtudományi meggondolást, kutatást, jószándékot végre belegyűrjük egy integrált kulturális nemzetstratégiába. És ezt lefordítsuk, átfordítsuk az EU pályázati, támogatási nyelvére és menetrendjébe.

Vitányi könyvének első része a társadalom és a kultúra szemléletének új elemeit tárgyalja, máig érvényes régi művei összefoglalásával és kiegészítésével. A második és harmadik részben a mai magyar kulturális élet, a szabadidő- és életmód-szociológiai kutatásait foglalja össze. A negyedik rész kulturális politikai összegzés.

Mű. Megkerülhetetlen, olvasandó, elemzendő, vitatandó. És főleg használható és használandó a ma oly gyakran a kötetben is (121. old.) felvetett merre van előre? kérdés megválaszolásához.

HAZAI TANULMÁNYOK A FELNŐTTEK TANULÁSÁRÓL

Feketéné Szakos Éva (szerk.): Fókuszban a felnőttek tanulása, Gödöllő, 2006.

Szent István Egyetem Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézet. 151 p.

Hiánypótló tanulmánykötetet* szerkesztett Feketéné Dr. Szakos Éva, a Szent István Egyetem docense a felnőttkori tanulásról és a felnőttoktatás-politika egyes kérdéseiről. A kötet címe is jelzi, hogy elsősorban a tanulásra fókuszálnak az írások, ezen belül is az önálló felnőttkori tanulás mibenlétéről olvashatnak az érdeklődők. A téma ugyan sokszor szóba kerül a médiában, a mindennapi családi beszélgetésekben, de leggyakrabban a népszerűsítő tanulás-módszertan újabb „csodáiról” tájékoztatjuk egymást. Így aztán nem meglepő, hogy a „könnyű és gyors tanulás ígéretét” kínáló munkák iránt nagy az érdeklődés a tankönyvpiacon, hiszen az erőfeszítések nélküli tanulást ígérő „termékek”, kazetták, módszerek jó áron eladhatók, ahogy arról Zrínszky László is ír a kötet egyik bevezető tanulmányában (24. o.).

A szerzők természetesen realisabban közelítenek a tanulás-hoz, és mélyebb összefüggéseit mutatják meg a felnőttek önálló vagy szervezett ismeretszerzésének. A nyelvi igényesség, a szóismétlés elkerülése miatt írtam előző mondatomban a tanulás helyett az ismeretszerzést, pedig ezzel kivívom az egyik szerző, Cserné Adermann Gizella rosszállását, aki a laikus tanulásfelfogás csapdáival foglalkozó írásában kifejti, hogy csak „... az oktatás elméletében járatlan kívüllállók” azonosítják a tanítást az ismeretátadással, a tanulást pedig az ismeretszerzéssel (54. o.). Értelmezése szerint „... a laikus felnőttoktató szakemberré válásának egyik állomása a konstruktivizmus paradigmájának elsajátítása”. A konstruktív pedagógiáról egyébként a kötetben több szerző is ír, és a kötet szerkesztője, Feketéné Dr. Szakos Éva maga is a téma egyik legelismertebb hazai és nemzetközi szaktekin-télye. A konstruktivizmus lényegét Cserné Adermann Gizella ezekkel a szavakkal foglalja össze: „... ugyanabból a tanításból mindenki mást és mást tanul és hasznosít” (57. o.). Zrínszky László is foglalkozik a konstruktivizmussal, és érdekes megjegyzést tesz eszmefuttatása végén, melynek teljes egészét idézem, ugyanis logikusan foglalja össze a problémát: „A felnőttek tanulásáról való tudásunkat és vélekedéseinket természetesen befolyásolják alapvető andragógiai és kognitív folyamatokra vonatkozó filozófiai nézeteink is. Például Feketéné Szakos Éva a konstruktivizmusnak «az andragógia számára releváns tézisei» között sorolja fel, hogy e szerint a megismerés-elmélet szerint a «a tanár tanítása nem egy az egyben determinálja azt, amit a tanuló tanul. A tanulást nem a tanítás, hanem sokkal inkább a tanuló kognitív és emotív struktúrái, illetve ezzel összefüggésben élettörténeti tapasztalatai (tanulástörténete) határozzák meg.» Ez valóban következik a konstruktivizmus alapvető tételeiből, mindamelllett más alapokon is el lehet jutni ugyanezekhez a megállapításokhoz” (21. o.).

A másik kiemelt téma, amely több tanulmányban is természetesen felvetődik: a tanárszerep-felfogás. Maróti Andor idézi a felnőttkori tanulás egyik klasszikusának, M. S. Knowles-nak ide kapcsolódó vélekedését, amely szerint „... a tanároknak tanulóikat

egyéniiségként kell elfogadni, és tanulótárrá kell válniuk, hogy a tanulók eközben önmaguk fejlesztőivé, «tanáraivá» válhassanak” (13. o.). Magyar Edit a felnőttek tanítását sajátos interaktív helyzetként elemzi, és az ebből következő kommunikációs eszköztárat mutatja be írásában (61. o.). Rakaczkiné Tóth Katalin pedig az elektronikus eszközökkel végzett tanulástámogatás helyzetéhez igazodó tanári feladatokról írja, hogy „Változik a tanár szerepe, amely egyfajta tanulást segítő, támogató, facilitáló szerep felé orientálódik. ... A tanár szerepe, feladata nemcsak megváltozik, de bizonyos vonatkozásban meg is nő” (89. o.).

A kötet harmadik fejezetében öt tanulmány a felnőttoktatás-politika kérdéseit tárgyalja. Az Európai Unió életem át tartó tanulás-konceptiójának egyes területeit, valamint a felsőoktatás és a szakképzés felnőttképzési vonatkozásait elemzik, foglalják össze a nemzetközi szakirodalom alapján az ismert szerzők: Kálmán Anikó, Kraiciné Szokoly Mária, Emőkey András, Szilágyi Klára és Pethő László. Kiemelkedően gazdag hivatkozási jegyzékkel dolgozik Kálmán Anikó, aki – a tudományos íráskövetelményeinek megfelelően – állításait beágyazza a hazai és nemzetközi publikációkba.

Jó ötlet volt, az Unió gyakorlatához igazodva „jó példákat”, konkrét képzéseket is bemutatni. Balla Gábor Tamás ugyanis egy Székelyföldön megvalósított mezőgazdasági szaktanácsadói képzés megszervezésének és lebonyolításának történetét, Szigeti Cecília és Bikás Ernőné pedig egy PHARE BCB-projekt keretében megvalósított kereskedőképzés tapasztalatait összegezte. Balla Gábor Tamás precízen elkészített beszámolójában kitér a képzés tanulókkal való értékelésének kísérletére is, amely jól példázza a felnőttkori tanulás - tanítás egyedi helyzetét: „... a résztvevők elmondták a tanfolyammal kapcsolatos észrevételeiket; ám a székely értelmiség közismert udvariasságával bíráló észrevétel nem hangzott el” (149. o.).

Külön figyelmet érdemel Feketéné Szakos Éva tanulmánya, amely a tanulás és a cselekvés összefüggéseivel foglalkozik. A szerző azt a nagyon is aktuális kérdést veti fel, hogy „... lesz-e a kényelmes, kellemes tanulásból az éles helyzetekben (például a délkelet-ázsiai szökőár vagy a földrengések) a cselekvést orientáló tudás?” (33.o.) A feltett kérdésre a felnőttek tanulását motiváló tényezők rendszerezésével keresi a választ, és a reflexivitás valamint a cselekvéses tanulás lehetőségeiben látja a megoldást.

A nyitott tanulásról Csoma Gyula közöl elemzést. Egy történeti jellegű írás is olvasható Szabóné Molnár Annától a hazai felnőttoktató szakma kialakulásáról. A nem-formális tanulás hazai definiálási és mérési kísérleteit több szerző is említi, egy tanulmány pedig át is tekinti a kérdéskör feldolgozottságának jelenlegi hazai állapotát, eredményeit és bizonytalanságait.

A könyvet valóban hasznosan forgathatják mindazok a szakemberek, akiket a kötet szerkesztője előszavában megjelölt: a felsőoktatás hallgatói, tanárjelöltek, andragógusjelöltek, felnőttképzési tárgyú továbbképzések résztvevői, a felnőttképzések kutatói és alkalmazói, de a közművelődés területén dolgozó szakemberek is.

* Megrendeléssel kapcsolatos információk:

<http://www.feflearning.hu/hun/hun.php?page=f6>

PÉTERFI FERENC

*Hálózatépítés, felnőttképzés, közösségfejlesztés***KERESZTMETSZETEK***Felnőttképzés és közösségfejlesztés Borsod–Abaúj – Zemplén megye kistérségében**A HEFOP 3.5.4. és a**Hálózatépítés BAZ megye hátrányos helyzetű településeinek felzárkóztatására c. projekt bemutatása**(BAZ megyei Közművelődési és Idegenforgalmi Intézet, Miskolc, 2007. 90p.)*

Szerintem nagy dolgok történnek Borsod–Abaúj–Zemplén megyében mostanában.* No nem csak most, éppen ezekben a napokban, hanem már vagy 6 éve – de bizonyos léptékekből szemlélve ez azért most van.

Magam előtt látom még azt a jelenetet, mikor a Megyei Közművelődési Intézet akkori igazgatója és munkatársa, Molnár Aranka, 2001-ben először kerestek meg személyesen bennünket a Magyar Művelődési Intézetben, s kezdeményezték, hogy a bezárt bányavidéken kezdjünk közösen helyi társadalomfejlesztő-segítő közösségi munkát.

Királd volt az első szál, amely akkor még kis patakként csörgedezve egy kétéves intenzív közösségfejlesztői munkát jelentett. (Jut eszembe, közös munkánk első komolyabb összefoglaló szakaszaként éppen „Hogyan fakasszunk forrásokat?” címmel szerveztünk kistérségi konferenciát az említett Királdon.) Ám mára ez a kezdeti csörgedezés széles folyamattá terebélyesedett – már ami a közösségfejlesztésnek a megyei honosítását, elterjesztését illeti.

Azt is elmondom, bizonyos előfeltételezésekkel kezdtünk ebben a nagyon izgalmas megyében dolgozni. Előzetes információink alapján úgy tudtuk, hogy igen sok külső forrás, anyagi támogatás érkezett a rendszerváltást követően ebbe a régióba, térségbe, hogy a hátrányos helyzetet kezelje. Azt is tudni véltük, nehezen értik meg a döntéshozók és más körök, hogy önmagában a pénz nem segít egy régió, egy kistérség, vagy település életén; legfeljebb rövidebb-hosszabb idő alatt elfolyik az, ha nincsenek a helyben élők, a helyi társadalom felkészítve annak szakaszról és körülményekről felhasználására. Azaz a befogadó-készségét, képességét (abszorpciós képesség) szükséges alapvetően megteremteni egy fejlesztési folyamatban a térségnek, településnek; amelyben egyebek mellett nélkülözhetetlen a helyi közösség felkészítése és alkalmassá tétele, továbbá, valódi együttműködések kialakítása az ottani emberek, az ottani közösségek és a társadalmi szektorok helyi szereplői között. Ez viszont másfajta beruházást igényel, olyat, amelynek célpontjai a helyben élők. Éppen azért, hogy öntevékeny, önszervező, majd később jórészt öngon-doskodóvá tudjanak válni. Ha ez nem történik meg, tapasztalataink szerint egy idő után az elosztásban közreműködők úgy látják, hogy „lyukas zsákba öntik az erőforrásokat”, s elvesztik érdeklődésüket s felelősségüket az ilyen térségek iránt.

Még egy előfeltételezésünket szükséges töredezten bevallanom. Úgy véltük, hogy ebben a térségben az elmúlt több mint fél évszázadban a kohászat és a bányászat – tehát a ne-

hézipar két domináns ágazata határozott meg szinte mindent a helyi életben. Ezek olyan ágazatok, amelyek a szocialistának nevezett diktatúrában komoly hatalmi tényezők is voltak, s az erősen koncentrált hatalommal együtt járt az irányítottság, az erős felülről való vezérlés. Mindent a bánya oldott meg, szervezte a helyi és térségi ellátást, döntött minden jelentős kérdésben. Ám ez a központilag szervezett irányítottság elsorvasztotta helyben a szuverenitást, leépítette az igazi öntevékenységet, hiszen mindent felülről, a helyi közösségek helyett oldottak meg, s mindenről az érintettek valódi közreműködése nélkül döntöttek.

Úgy láttuk hát, hogy ezeken, az állami ellátottsághoz szokott területeken – ahonnan váratlan gyorsasággal és a helyi társadalom felkészítése nélkül kivonult a korábbi hatalmi központ – olyan új keletkezett, amelyben nehéz dolog lesz öntevékenységet, kezdeményező- és cselekvőképességet vizsgáztatni a közösségeknek, s arra bátorítani őket, hogy vegyék a saját kezükbe a sorsukat, s vállaljanak felelősséget önmagukért.

A Királdon elindult közösségfejlesztői munka ilyen körülmények között hozott nagyon sok érdekes tanulságot, amelyeket egy év után már az ottani kistérség képviselői számára tudunk bemutatni. A végig kulcsemberként dolgozó Molnár Aranka erőfeszítései révén aztán kezdett más körökben is érdeklődést kiváltani ez az újfajta fejlesztői munka. Előbb a LEADER kísérleti programban, majd egyre több más akcióban vált komoly szakmai tényezővé Molnár Aranka és a közösségfejlesztés. Ami a legérdekesebb volt, hogy mindenhol talált társakat, csapatot maga köré. Arló polgármesterétől, a később a *Dialog a Közösségekért Egyesület* fiataljaiig – amely szervezet azóta fontos regionális szereplője lett Észak-Magyarországon a közösségi fejlesztőmunkának – számtalan példa lett erre. Képzések, tréningek, terepmunkák, tapasztalatcsere-látogatások során alakult ez így: egy spontán hálózat kezdett épülni BAZ megyében a közösségi munka kiteljesítésére. Egészen biztos, hogy ebben a kiteljesedésben nagy szerepe volt annak, hogy egy olyan intézmény van ennek a – Magyarországon még 15 év után is újszerű – munkának a hátterében, mint a Miskolcon működő Közművelődési Intézet, s mára annak utódszervezete.

Ha a civil társadalom és a közösségfejlesztés itteni történéseinek sorát vesszük számba, mi sem volt természetesebb, mint, hogy ez az egyre izmosodó szakmai műhely lett az első ilyen tartalmú országos szakmai szerveződésnek, a *Közösségi Kezdeményezéseket Támogató Hálózat*nak a megyei és a regionális összefogója. Ez mára részben kormányzati program lett, amelyet az akkori ICSSZEM (ma SZMM) támogatott/támogat.

* Elhangzott a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus közösségfejlesztési konferenciáján, könyvjárlásként.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

Itt most nincs alkalom arra, hogy ezeket az egymást követő, egymásra épülő és összekapcsolódó projekteket, akciókat és kezdeményezéseket részleteiben kifejtsem, pusztán azt próbálom számba venni és bemutatni, *milyen szervesen épül és milyen sokféle színben bontakozik ki ebben a térségben egy korszerű szemléletű szakmai mozgalom.*

Szinte természetes következményként, ahogy már az első munkaévekben kibomlottak a kistérségi szintű kezdeményezések, érezhetővé vált ezek jelentősége. Ahogy a közösségfejlesztők – most már nem csupán egy szólista hangjaként, hanem egy kis szakértő csapatban dolgozók kánonjaként – arra terelték a figyelmet, adódott a megoldás, *hogyan lehetne a települések egyedi problémáinak egy tágabb keretet találni a cselekvésekhez.*

Ennek nyomai benne voltak a kezdeteket jelentő királdi munkában, határozott hangot kaptak a LEADER kísérleti programban, jelenvalóként ez a terepe a Községi Támogató Hálózat kereteiben végzett fejlesztőmunkának, s központi hangsúlyú része lett a kistérségi szemlélet a két éve elindult európai uniós programnak, a HEFOP-nak is.

Ez a sikerprogram egyebek mellett alapképzéseket, továbbképzéseket szervezett és rendezett egy felnőttképzési folyamatban, helyi szükségletfeltárást végzett a megye nagyon sok településén – amely egyúttal egyetemi hallgatók gyakor-

latát és bevonását is hozta -, szemináriumokat és konferenciákat rendezett, képzési szakanyagokat dolgozott ki, kiadványokat jelentetett meg, létrehozott és működtetni kezdett egy közösségi munkás hálózatot a négy kistérségben élő és dolgozó emberekből.

Az már csak „hab a tortán”, hogy most már nem csak az ország más pontjain lett a közösségi munkáról szóló főiskolai-egyetemi képzések tananyaga, ami erre fordítódik, de a közelmúltban a Miskolci Egyetem kulturális antropológia szakán is tananyaggá vált a közösségfejlesztés.

A bevezetőben jeleztem, hogy egy viszonylag kis időtávlatban milyen sok minden történt ezen a fertályon: az elmúlt 6 év során elindult a megyében a közösségfejlesztésnek egy nagyon izgalmas és igen gondosan rendezett szakmaépítési folyamata. Sikerült ebben a munkában *jelentős külső és belső erőforrásokat mozgósítani, partnereket találni és elkötelezetté tenni*, s regionális és lokális szinten is dinamikus lépéseket tenni.

Nagyon ajánlom a kedves olvasónak és a térség felelős szakembereinek: kezeljék értékén ezt a biztató folyamatot.

Nekem csak morzsányi hozzájárulás jutott, de így is végtelesen büszke vagyok az ott történetekre. És emelem kalapom a program valamennyi résztvevője előtt!

„EREDMÉNYJELZŐ”

*Fejlesztéskultúra - kultúrafejlesztés. Kutatási beszámoló konferencia**Szerkesztői előszó a konferencia anyagából készült válogatáshoz*

2007. március 30-án a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus *Eredményjelző* címmel rendezett konferenciát legújabb kutatási eredményeinek, illetve a kutatások eredményeképpen létrejött tanulmányok bemutatására. A kutatások elvégzésével az Oktatási és Kulturális Minisztérium (illetve jogelődje, az NKÖM) bírta meg az intézet Kutatási és Kutatásszervezési Igazgatóságát.

A *Helyi érték* című kötet az *Akadályok a versenyképességhez és a fenntartható fejlődéshez vivő úton* elnevezésű kutatás eredményeiből született. A kutatás vezetői, egyben a könyv szerkesztői Dudás Katalin és Lágler Péter voltak. A kutatásban összesen tíz vidéki és budapesti kezdeményezés kapcsán vizsgálták a kultúra helyét és szerepét a különféle, település-, térség-, készség- és közösségfejlesztő programokban. A kutatás egyik célja az volt, hogy leírja a kulturális szegénységet csökkentő, az integrációt, társadalmi aktivitást erősítő akciókat, gyakorlatokat, feltárja jellegzetességeiket, tipikus problémáikat, de ezzel együtt cél volt a sikeresnek ítélt akciók, elemek megismertetése is.

A konferencián bemutatott másik kötet, a G. Furulyás Katalin által írt *Egyedül a „kisvilágban”* című elemzés a Népművelők és/vagy kulturális szakemberek pályaképe munkacímű kutatás zárótanulmányát tartalmazza. A kutatásban a szakma mindennapi művelőit kérdezték, vélekedéseiket vizsgálták (kvalitatív módszerekkel) saját szerepükről, pályaképükről, helyükről a települések életében.

A rendezvényen összesen 11 szakember 3 témakörben szólt meg a kultúra és a fejlesztés, a közművelődési szakma és a fejlesztés összefüggéseivel kapcsolatban. Az első, a kulturális terület és a terület- és vidékfejlesztés általános kapcsolatáról szóló témakörben Borbáth Erika főigazgató asszony üdvözlő szavai után Nagyné Varga Melinda közművelődési főosztályvezető az Oktatási és Kulturális Minisztériumból beszélt a közművelődés és az abban dolgozók feladatainak összetettségéről és sokoldalú kapcsolódási lehetőségeiről. Ezután Dr. Bodnár Éva, a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium Agrár-vidékfejlesztési Főosztályának munkatársa tartott előadást a 2007-2013-as Nemzeti Vidékfejlesztési Stratégiai Terv elvi lehetőségeiről. A prezentációból kiderült, a kulturális terület számára a program III. és IV. tengelye, Az életminőség javítása a vidéki területeken, és a diverzifikáció ösztönzése, illetve A helyi kapacitás kiépítése a foglalkoztatottság és a diverzifikáció érdekében (LEADER) jelenthet kapcsolódási lehetőséget. Igen érdekes volt a szekció harmadik előadása, melyben Sain Máttyás, a VÁTI Kht. Stratégiai Tervezési és Vidékfejlesztési Irodájának tervező-elemzője beszélt a kultúra szerepéről a magyarországi terület- és vidékfejlesztésben (előadásának anyagát a SZÍN jelen számában közöljük).

A konferencia második tematikus blokkjában a Helyi érték c. kötet került bemutatásra. Elsőként Dudás Katalin, az MMIKL kutatója beszélt a kutatás céljáról és felépítéséről, majd általánosítható tapasztalatairól (az előadás anyaga szintén e számban olvasható). A kutatás egészéről szóló általános

tájékoztató után három esettanulmányt ismerhettek meg részletesen a konferencia résztvevői. Dr. Say István, a Tolna Megyei Általános Művelődési Központ igazgatója mutatta be az alsómocsoládi Teleház és LEADER akciócsoport működését. Osgyáni Gábor, az MTA RKK, Miskolc kutatója két, az észak-magyarországi régióban működő LEADER akciócsoportot hasonlított össze egymással. Illés Péter, a Szombathelyi Múzeum főmuzeológusa ismertette a több vidékfejlesztési programot összefogó Oszkói Hegypásztor Kör tevékenységét a Vasi Hegyháton. A blokkot Lágler Péter, az MMIKL kutatójának előadása zárta, melyben a kulturális antropológia nézőpontjából elemezte a fejlesztési projektekben résztvevők viselkedését, majd felvázolta, hogy a kutatás eredményei alapján milyen intézkedésekre, állásfoglalásokra lenne szükség. Végül látványosan, a több változatban is ismert „nyílvevessző” példázattal szemléltette a fejlesztési projektekben résztvevők összefogásának szükségességét. Egy nyilat könnyebb eltörni, mintha többet összefogunk, akármerre mutasson is a hegyük.

Vitányi Iván (MTA Politikatudományi Intézet kutatója) elméleti előadása a kultúra és a fejlesztés kapcsolatát elemezte. Hangsúlyozta a kulturális fejlesztések szerepét a közgondolkodás és társadalmi közállapotaink „feudális” kereteinek megváltoztatásában. Bibóra utalva, a magyar zsákutcás fejlődés sajátosságaként emelte ki azt, hogy a magyar társadalmi változások során valójában a saját magával újra és újra kiegészítő feudalizmus „engedte” csupán kicsit a polgári fejlődést, a feudális elemek a közgondolkodásban és a rendszerváltás után kialakított önkormányzati struktúrában, helyi társadalmakban továbbra is jelen vannak. Ezek megváltoztatására csak egy általános kulturális változás képes, mert a kultúra hatalmi tényező, de a hatalom önmagában nem képes ilyen mérvű változtatásokra, csak a kultúrával együttesen.

A konferenciát jó hangulatú, fogadással összekötött workshop zárta. A két kutatás eredményeit tartalmazó kötetek hozzáférhetők a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Kutatási és Fejlesztési Főosztályán (1011 Budapest, Corvin tér 8., tel: 225-6044, 225-6045, e-mail: dudask@mmi.hu, furulyask@mmi.hu).

Dudás Katalin – G. Furulyás Katalin

HELYI ÉRTÉK

Kutatásunk¹ esettanulmányait és zárótanulmányát a nemrégiben megjelent Helyi érték c. kötet tartalmazza. Kérdésvetéseket két előző vizsgálatunk eredményeire épülnek. A Magyar Művelődési Intézet Kutatási és Kutatásszervezési Igazgatóságának a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma EU Integrációs és Stratégiai Főosztálya megbízásából végzett és 2005-ben sikerrel lezárult, a kreatív gazdaságról, illetve a kulturális szegénységről szóló kutatása a versenyképesség, a társadalmi integráció és a kultúra összefüggésrendszerével foglalkozott.² Ezen kutatások eredményei szerint a társadalom és a gazdaság fenntartható fejlődését szolgáló pozitív tendenciák megerősítését a kultúra egy átfogóbb megközelítése, befogadóbb értelmezése, nyitottabb gyakorlata szolgálja, ami a kultúra facilitáló, képességek-zövezítő jellegét hangsúlyozza az eddig követett értékörzés, a magaskultúra – populáris kultúra – mélykultúra „termék-osztályozó” megközelítése mellett.

A kulturális szegénység – korábbi kutatásainkra támaszkodva – úgy definiálható, mint a kultúrák³ által nyújtott orientáció és a társadalmi folyamatokban való aktív részvételt biztosító motivációk kiüresedése, ami mind az egyén, mind a közösségek, mind a társadalom szintjén megjelenik. Egyéni szinten az integrációhoz, az aktív részvételhez szükséges attitűdök és készségek (jövőkép, empátia, tolerancia, érdeklődés; kommunikációs, konfliktuskezelési, probléma-megoldási készségek) meglétéhez – hiányához, közösségi szinten pedig a helyi és/vagy csoport-kultúrák integratív – kirekesztő elemeihez, jellegéhez kötődik. Össztársadalmi szinten több, a modern államkapitalista társadalmakat, azok intézményrendszerét fenyegető válságtendencia eredeténél a kulturális szegénységet fedezhetjük fel⁴. Közös jellemző a perspektíva- és lojalitáshiány, a motivációs deficit, az érdek- és érdeklődésvesztés; illetve olyan konfliktus-kultúrák tényreése, amelyekben a tevékenység(ek) belső motivációját a külső fenyegetettségre történő hivatkozás és az ellenségkép adja. Az életvilágok kulturális elsivatosodása az állam-társadalom három nagy részrendszerének irányában különféle deficiteket eredményez. A gazdaság terén ilyen jelenség az egyén motivációhiánya és elzárkózása, ami gazdasági rugalmatlanságot és csökkenő versenyképességet okoz; a társadalmi részvételt illetően ilyen a társadalom fokozódó politikai érdektelensége és bizalmatlansága, ami a társadalmi cselekvésekhez szükséges politikai célmeghatározás legitimációjának hiányával jár, valamint a hangoztatott értékek és a mindennap megtapasztalt gyakorlat elveinek növekvő távolossága miatt érzett érték-kiüresedés, ami a társadalmi-integrációs alrendszer hagyományos intézményeinek (jog, egyház, oktatás) válságát eredményezi.⁵

A kutatás célja

Kutatásunk célja a kulturális szegénységet csökkenteni szándékozó, az integrációt, társadalmi részvételt, aktivitást erősíteni hivatott akciók, kísérletek, gyakorlatok egy-egy példájának feltárása, elemző leírása, az egyes projektek hatásának vizsgálata, a tipikus problémák, nehézségek bemutatása volt. A vizsgált esetek tanulságait, az esetek közül a sikeresnek, működőképesnek tartott akciókat vagy azok egyes elemeit a stratégiai tervezés számára szeretnénk hozzáférhetővé tenni. Feladatunknak tartjuk továbbá a kutatás eredményeit a közösségi művelődés és a közkultúra működésének áramkörébe kapcsolni.

A kutatás módszerei

A kutatás során kvalitatív módszereket alkalmaztunk, interjúkon, résztvevő megfigyelésen és dokumentumelemzésen alapuló esettanulmányokat készítettünk. Egy-egy esettanulmányhoz terpmunkán alapulva átlagosan 7 interjú készült, s elemeztük az adott szervezetre, területre vonatkozó adatokat és szakirodalmat is. Megfigyeléseink fókuszában maguk a működő szervezetek álltak, egyes esetekben kiemelve egy-egy programjukat, jellemző akciójukat. A vizsgálat tárgyát olyan szervezetek és intézmények létrejötte, működése, tevékenysége, az általuk indított társadalmi akciók, programok képezték, amelyek a kulturális szegénység csökkentésére, az integrációs zavarok társadalmi hatásainak enyhítésére szolgálhatnak példaként.

A mintavételi keret

A megvizsgált esetek leírása a téma jellegéből következően nem törekedhetett a mai magyar gyakorlat átfogó megjelenítésére, csupán kiragadhattunk néhány, az előzetes feltárás során leírásra alkalmasnak talált esetet.

A szóba jöhető projekteket összefoglalóan ismertető lista vagy nem állt rendelkezésre vagy a hozzáférés nem volt biztosítható, illetve szerzői -jogi aggályok merülhettek fel, ezért a vizsgált eseteket regionális irodák, közművelődési és tudományos szakemberek ajánlása alapján választottuk ki. Szempon-tunk volt a kiválasztás során, hogy

- régióként legalább egy projekt feldolgozásra kerüljön,
- a különböző fejlesztési projekttypusok mint pl. LEADER, Közkincs, HEFOP⁶, illetve
- a különböző aktorok mint pl. közművelődési intézmények, civil szervezetek, valamint önkormányzati és üzleti érdekeket is megjelenítő társulások egyaránt képviselve legyenek,
- a kiválasztott szervezetek tevékenységük hatókörét tekintve széles skálát jelenítsenek meg a néhány embert érintőtől a regionális jelentőségűig.

Az esettanulmányok interjúalanyait a terepen hólabdamódszerrel választottuk ki.

¹ Az NKÖM Integrációs és Stratégiai Főosztálya által elfogadott címe szerint Akadályok a versenyképességhez és a fenntartható fejlődéshez vivő úton I. A társadalmi befogadást, integrációt erősítő, a kulturális szegénységet, a kirekesztést csökkentő közösségi akciók, társadalmi kezdeményezések, illetve működő gyakorlatok példáinak bemutatása. Kutatásunk az NKÖM és jogutódja, az OKM támogatásából valósult meg.

² Mi mennyi? Kultúra a gazdaságban. Konferencia az NFH, a GM, az ICSSZEM és az NKÖM vezetőinek részvételével (2005. 11. 07.)

³ Vö. Beck, U. Mi a globalizáció? Belvedere, Szeged, 2005. p. 77.

⁴ Ld. Lágler P. A kulturális szegénység, a kreatív gazdaság és A művelődés hete – a tanulás ünnepe *Szín - Községi Művelődés* 11/2 (2006. ápr.) 37-45.

⁵ Vö. Habermas, J. Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. In Válogatott tanulmányok. Atlantisz, Budapest 1994, pp. 59-139

⁶ LEADER: az EU vidéki közösségek életminőségének és gazdasági jólétének javítását célzó programja. (LEADER = Liaison Entre Action de Développement de l'Economie Rurale) A program gazdája az FVM Közkincs program: az OKM, régebben az NKÖM által kiírt pályázati program, melynek célja az átfogó kulturális vidékfejlesztés. HEFOP: Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program. A program kiírásai 2006-ban lezárultak. Addig az ICSSZEM felügyelte.

A vizsgált szervezetek, jogállásuk és a kutatásunk szempontjából jelentősebb projektjeik forrásai	Régió	Az esettanulmány készítője
Napklub Alapítvány, NGO, PHARE, HEFOP	Budapest	Lágler Péter antropológus, kutató, MMIKL
BMK Palló program, közművelődési intézmény, HEFOP	Budapest, Közép-Magyarország	Pap Ibolya Judit antropológus
Ajka-Kristályvölgy Egyesület, NGO, LEADER	Közép-Dunántúl	Juhász Károly újságíró
MÉHKAS Aula Kulturális Egyesület, Székesfehérvár, NGO, NCA, önkormányzat	Közép-Dunántúl	Dudás Katalin kutató, MMIKL
Alsómocsoládi Civilház, illetve Teleház, valamint LEADER Iroda, NGO, LEADER	Dél-Dunántúl	Dr. Say István népművelő, Tolna Megyei ÁMK
Vasi Hegyhát Területfejlesztési Társulás, NGO, LEADER	Nyugat-Dunántúl	Illés Péter antropológus, Vas Megyei Múzeumok, Szombathely
LEADER programok az Észak-Magyarországi Régióban, akciócsoportok, LEADER	Észak-Magyarország	Osgyáni Gábor antropológus, MTA RKK, Miskolc
Bihari Szabadművelődési és Népfőiskolai Egyesület, Berettyóújfalú, NGO, PHARE, HEFOP	Észak-Alföld	Erdei Gábor kutató, KLTE
Kunbaracsi Könyvtár, Információs és Községi Hely, közművelődési intézmény, Közkincs program	Dél-Alföld	Farkas Tímea, újságíró
Akciócsoport a Homokhátság, Bácska, Sárköz értékeinek bemutatására, akciócsoport, LEADER	Dél-Alföld	Jakubács László antropológus, Ifjúsági Iroda, Kecskemét

Hogyan csökkenthetők a kulturális szegénység?

Miután különböző eseteken keresztül szeretnénk bemutatni a kulturális szegénységet csökkentő akciók, tevékenységek pozitív hatásait, célszerű először tisztázni, hogy e területen mit is tekintünk sikeres gyakorlatnak. A kulturális szegénységet a bevezetőben vázoltak szerint az mutatja meg, hogy a közösségi együttműködésben (a helyi mindennapi gyakorlatban, a helyi kultúrában) hogyan van jelen a nyitottság és az integrálódás képessége, az egyének esetében pedig, hogy hogyan gyakorolhatók, ill. mennyire támogatottak a közösségi integrációt segítő attitűdök és készségek (empátia, tolerancia, kommunikációs, konfliktuskezelési és probléma-megoldási képesség stb.).

A fentiek alapján nemcsak azokat a szervezeteket, illetve tevékenységüket tartjuk e szempontból sikeresnek, amelyek a kulturális szegénység valamely elemének csökkentését tudták elérni egy adott célcsoport körében (pl. kompetenciaképzési programokkal), hanem azokat is, ahol ez magának a tevékenységnek a folyamatában jelent meg. Ez utóbbit azt értjük, hogy valamely más célra irányuló tevékenység (pl. egy civil ház működtetése) során a résztvevők fenti készségei javultak, valódi, az érdekek egyeztetésén alapuló együttműködés jött létre.

E készségek minden fejlesztési program fogadásában, fejlesztésforrás-abszorpciójában fontosak, az alulról építkező, ún. „bottom up” projektekben pedig nélkülözhetetlenek. A „bottom up”¹ típusú projektekre – melyek legismertebb képviselője a LEADER – az Európai Unió idáig csak csekély forrásokat biztosított,

mégis megjele-nésüket sokan a fejlesztési közpolitikákban végbemenő paradigmatváltozásnak értelmezik. E jelenség még jobban kiemeli a kulturális szegénység csökkentésére irányuló törekvések jelentőségét.

A fejlesztési programok, az önkormányzatok és a kulturális terület együttes feladatát és felelősségét abban látjuk, hogy a forrásbevonás és -felhasználás képességét befolyásoló kulturális tényezők figyelembe vételével és fejlesztésével, a kölcsönös megegyezéseken alapuló együttműködés gyakorlatának kialakításával (módszerek kidolgozása, képzések, tréningek), a helyi kultúrák megjelenését avatottan elősegítő szakemberek biztosításával és támogatásával, azaz a kulturális szegénység csökkentésével járuljanak hozzá az egyes térségek kibontakozásához, valamint a hátrányos helyzetűek esélyeinek javulásához.

A kulturális szegénység csökkenését segítő és gátló tényezők

A közös értékvilág, identitás megléte vagy hiánya

A fejlesztéseket helyi szinten megtervező és megvalósító csoportoknak célorientáltan, de valódi csoportként kell működni, azaz rendelkeznie kell közös értékrenddel, csoportidentitással, az összetartozás és az egymásra utaltság tudatával, ennek kinyilvánítási képességével, a többiek érzékenységének tiszteletben tartásával, stb. Tehát vagy egy meglévő csoportkultúrára alapoznak, vagy egy újat kell létrehozniuk. Vállalniuk kell, legalább is az együttműködésük erejéig, a közös sorsot is.² Csíke András szerint a csoport – „helyi/térségi fejlesztési koalíció” – akkor lesz működőképes, ha „olyan kifelé nyitott, ám erős belső kohézióval rendelkező hálózat jön létre, melyben a résztvevők közötti együttműködésnek nem csupán közvetlen anyagi előnyökre számító „instrumentális” alapja van, hanem az egy olyan közös, konszenzussal létrejött értékvilágra épül, ami a fennálló helyzet azonos értelmezésében, a közös, hosszabb távú fejlesztési célokban és a gyakorlat

¹ A fejlesztési szakirodalom általában kétfajta fejlesztési stratégiát különböztet meg: a helyi társadalom v. csoport fejlesztési célú mobilizálódásából kiinduló, alulról építkező, ún. „bottom-up” stratégiát, valamint az állami/fejlesztési központokban kidolgozott és onnét kezdeményezett, főléről építkező, ún. „top-down” stratégiát. Az egyik nem „jó”, a másik nem „rossz”. Az előbbi lassabb, több türelmet és többféle szakértelmet igényel, de eredményei tartósabbak, míg utóbbi hatékonyabb, csak a fejlesztendő terület szakismereteit igényli, de eredményeinek fenntartása tartós vagy állandó, „felülről jövő” beavatkozást igényel. Vö. még „szerves” és „szervetlen” fejlődés stb.

² Ld. Hamilton, D.L.–Sherman, S.J.–Castelli, L.: Mitől lesz csoport a csoport? In: Hunyadi Gy. szerk.: A társak és a társadalom megismerése. Osiris, Budapest, 2006. pp. 414-447, különösen 444 skk.

közös értékelésében nyilvánul meg.”³ Egy működőképes csoport kulturális megalapozása fáradságos feladat, de fontosságának felismerését mutatja az intézményi/szervezeti kultúrával foglalkozó irodalmak nagy száma.⁴ A fejlesztési projektekben résztvevők számára fontos lenne e felhalmozott elméleti, gyakorlati és módszertani tudás alkalmazhatóvá tétele.

A vizsgált esettanulmányok tapasztalatai szerint e téren alapvető fontosságú a települési - térségi identitástudat állapota. Csak közös jövőképre épülhetnek olyan hosszú távú fejlesztési koncepciók, stratégiák, amelyek valamennyi település érdekét elfogadható mértékben képviselik, s a későbbi egyedi fejlesztésekhez is iránymutatónak szolgálnak. Ezek a jövőképek pedig csak közösen alakíthatók ki. A fentiek hiányában az anyagi erőforrások hiánya könnyen „pályázatorientált” viselkedéshez vezethet, annak összes veszélyével. (Azt „fejlesztik”, amire éppen pályázat van kiírva. Ha hídra van pályázat, hidat akarnak építeni akkor is, ha semmi áthidalandó nincs a környéken.) A közös identitás létrejöttében az erre irányuló erőfeszítések mellett a történeti sorsközösséget, a hagyományok szerepét, a szereplők kapcsolathálózatát, valamint a korábbi fejlesztési programokban való „összerázódást” emelnénk ki.

Sikeres példa az oszkói Hegypásztor Kör tevékenysége, ahol a település kulturális és közösségi értékeinek, adottságainak tudatosítása és átértelmezése (feltárt, felélesztett és „feltalált” hagyományok együttese) egyszerre tette lehetővé az azonosulást és a változtatást, felkínálva az aktivitás lehetőségét. Mindebben kulcsfontosságú volt, hogy az átértelmezésnél nem a külső közönségnek, a potenciális turistáknak való megfelelés jelentette a fő szempontot, hanem hogy a helyiek számára legyen jó ott élni.

A résztvevők köre

Alapvető fontosságú egy fejlesztési programnál, hogy kik és milyen minőségben vehetnek részt benne, s ki dönthet a többiek bevonásáról és kihagyásáról. Több, általunk vizsgált projektben (pl. Akciócsoport a Homokhátság, Bácska, Sárköz értékeinek bemutatására, Felső-Bódva-völgy Akciócsoport) nyilvánvaló volt a kezdeményező önkormányzat, illetve általában az önkormányzatok szűrő szerepe. Ezekben az esetekben az önkormányzat az általa ismert, illetve érdekkörébe tartozó civil szervezeteket és vállalkozókat hívta meg a kezdeti, tervezési fázisba. Előfordult, hogy voltak olyan, az önkormányzattól független, innovatív helyi szereplők vagy kezdeményezések, akiket kizártak a tervezésből, így a pályázati célok meghatározásában sem érvényesülhettek érdekeik.

A civil szervezetek által indított kezdeményezéseknél megfigyelhető ahhoz, hogy egy nagyobb fejlesztési projektben vehessenek részt, egyrészt megfelelő erőt kellett felmutatniuk (erről az alábbiakban részletesen írunk), másrészt pedig valamely országos szintű döntéshozóhoz (pl. oszkói Hegypásztor

Kör – Falugondnokok Országos Szövetsége) vagy érdekcsoporthoz (pl. Bihari Népfőiskola – Magyar Népfőiskolai Társaság) kellett kapcsolódniuk.

Önmagában nem elegendő az érintettek bevonásához az, hogy a kezdeményezés elindítója nem törekszik senki kizárására, mert a potenciális szereplők passzivitása, alulinformáltsága, a fejlesztési program jelentőségének fel nem ismerése már önmagában is gátat szabhat a részvételnek. A koordinátor részéről intenzív munkát és főleg időt igényel a tájékoztatás, a passzívok felrázása. Az önkormányzatnak (vagy általában a fejlesztési folyamat koordinátorának) tudatosan kell törekednie a közösségi tervezés módszereinek alkalmazására. Ilyen lehet például a megbeszélések, fórumok résztvevői számára előzetes konzultáció tartása (Nagy-Milic 896 Akciócsoport). Előkészítő megbeszélések, a fejlesztések jelentőségének tudatosítása kell ahhoz, hogy a helyi szereplők, főleg a lakosság túl tudjon emelkedni a kisebb jelentőségű, ámde számára egyedül fontosnak ítélt problémákon, mint például mikor lesz végre a háza előtt járda. Az önkormányzatok, koordináló szervezetek viszont a rengeteg napi teendő közepette és a szükséges anyagi, illetve humán erőforrások hiányában nemigen tudják felvállalni a közösségi tervezés időigényes folyamatát, ha egyáltalán érzik annak szükségességét.

Több kutatás kimutatta, hogy a fejlesztési programok sikeréhez kulcsfontosságú a közvetítő aktorok jelenléte. A szakirodalomban „projekt osztálynak”⁵ nevezett szereplők rendelkeznek olyan tudásfajttával – nevezzük ezt menedzseri tudásnak –, mely nélkülözhetetlen egy projekt lebonyolításához (pályázatírás, a fejlesztésben éppen aktuális „hívószavak”, trendek ismerete, költségkalkuláció, időgazdálkodás, kapcsolatok). Tulajdonképpen ők közvetítenek a helyi szereplők és a pályázatok, pályázati rendszerek kidolgozói között. Ez a közvetítő lehet önkormányzat (polgármester), civil szervezet, fejlesztési társulás vagy profitorientált vállalkozás is, a hangsúly a szerepen van, nem a szereplő jogállásán. Fontos kérdés, mi alapján fogadnak el egy személyt/szervezetet hiteles közvetítőnek a helyiek. A menedzseri tudás mellett mindenképpen kell rendelkezniük helyi tudással, a helyi szereplők, adottságok ismeretével. Így például át kell hidalniuk azt a többször is jelentkező problémát (pl. oszkói Hegypásztor Kör, Felső-Bódva-völgy Akciócsoport, Kristály-völgy Egyesület), hogy a pályázatot kiírók vagy akár a helyi vidékfejlesztési programok megírásában résztvevők nagy lehetőséget látnak egy terület integrált fejlesztésében, pl. a falusi turizmusban, míg a helyi szereplők ezt egyáltalán nem értik vagy nem tudják az adott területet integrálni, így nem használják ki a potenciális fejlesztési forrásokat. Több kutató szerint ez a vidék eltérő percepciójából is fakad. Míg a jellemzően urbánus, középosztályból származó kiírók és szakértők a fogyasztás, az életstílus és a rekreáció helyének látják a vidéket és a látogatók szemével nézik, addig a helyiek a megélhetés, mégpedig a megszokott agrártermelésen alapuló megélhetés helyének élik meg.⁶ A

³ „Kavarók” Az európaizáció aktorai: a helyi és térségi fejlesztési koalíciók létrejöttének feltételei, működésük és társadalmi kihatásai, Zárójelentés. Dr. Csizsák András (kutatásvezető), Dr. Kovács Ernő, Lőke Zsuzsanna. Budapest, 2002.

⁴ Pl. Kotter, John: Corporate Culture and Performance, Free Press 1992; O'Donovan, Gabrielle: The Corporate Culture Handbook: How to Plan, Implement and Measure a Successful Culture Change Programme, The Liffey Press 2006; Sándori Zsuzsanna: Mi a tudásmenedzsment? <http://mek.oszk.hu/03100/03145/html/index.htm> 2001; Bakacsi Gy.: Szervezeti magatartás és vezetés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996. stb.

⁵ Magyar nyelven jó összefoglalást ad a témáról a következő cikk: Kovács Imre - Kristóf Luca: A hatalom projektjesztése. Az európai integráció hatalmi és politikai következményeiről in: Bayer József – Kovács Imre (sz.): Kritikus leltár. A rendszerváltás három évtizede. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2005. pp. 231-251.

⁶ Pl. Flynn, A. – P. Lowe (1994): Local Politics and Rural Restructuring: The Case of Contested Countryside. In: A. Jansen - D. Symes eds.: Agricultural Restructuring and Rural Change in Europe. Wageningen: Agricultural University, pp. 247-259.

fejlesztésekben aktív közvetítők többnyire már sikeresen levezényeltek valamilyen más, a térséget érintő programot. Fontos az egyes helyi érdekcsoportokhoz fűződő kapcsolatuk, illetve az esetleges ellenérdekeltektől való függetlenségük. Az ajkai kistérségben a Kristály-völgy Egyesület többek között azért lehetett a LEADER csoport gesztora, mert független volt az ajkai önkormányzattól, melynek dominanciáját a kistérségek nehezményezték.

Problémát jelenhet az, ha a résztvevő polgármesterek nem akarnak elegendő hatáskört, döntést átadni egy külső, szakértő szervezetnek, szereplőnek. Ennek oka lehet az, hogy magukat elég tehetségesnek, kreatívnak tartva nem tartanak igényt a szakértői tudásra. Másrészt félhetnek attól, hogy ez a szervezet több információval rendelkezne, mint ők, kikerülne a döntés a kezükből, az „parancsolna” nekik, esetleg jobban ismernék, magasabb presztízse lenne náluk. Így a szakértő szervezet adminisztratív teendőkre van kárhozthatva, potenciálját ki nem használva.

Ki kell emelnünk azonban azt, hogy egy-két, a fejlesztés céljait és jelentőségét átlátó szereplő nehezen tudja megváltoztatni a passzív attitűdjét. A passzív környezet sokszor kiköveteli az atyáskodást, akár a kezdeményező/fejlesztő eredeti szándékával szemben, ez pedig akár a fejlesztés megghiúsulásához is vezethet. Mindez részben a közösségfejlesztési, aktivizálási kompetenciák hiányából fakad. Példaként a Somló-Marcalmunte LEADER Akciócsoportot említhetjük (ajkai kistérség), ahol a legaktívabb, a LEADER programban rejlő lehetőségeket felismerő polgármester rájött, hogy csak a többiek aktivizálása révén tudja a saját céljait megvalósítani. A többi polgármesternek nemigen voltak saját ötletei, nem ismerték fel a falujuk adottságaiban rejlő lehetőségeket, ezért ő találta ki a tervek legnagyobb részét. Ez viszont később a projekt folyamán azt eredményezte, hogy a többiek nem érezve magukénak az ötleteket, semmit nem tettek azok megvalósításáért.

A települések közötti együttműködés

Hangsúlyoznunk kell, hogy ha egy térségbe új források érkeznek, illetve fejlesztési program indul, ez nem eredményezi természetesen az érintettek harmonikus együttműködését, még akkor sem, ha elvileg alulról felfelé irányuló, „bottom-up” típusú fejlesztésről van szó. Bármilyen fejlesztés ugyanis átrendezi a szereplők korábbi erőviszonyait, s új szereplők is beléphetnek⁷. Paradox módon a források bővülése potenciális konfliktushelyzetet jelent.

Általánosnak mondható jelenség, hogy a fejlesztést kezdeményező, illetve a fejlesztési folyamatba annak elején becsatló település, illetve szereplő jobban tud profitálni annak lehetőségeiből. A programban pedig azok tudnak már az elején részt venni, akik az átlagosnál eleve jobb helyzetűek: nagyobb kapcsolati tőkével, anyagi forrásokkal, tudástőkével rendelkeznek, illetve aktívabbak. Így a kezdeti különbségek még tovább nőhetnek, fokozva a kevésbé jó helyzetű települések elkeseredettségét, passzivitását.

Ha egy vagy több település jóval erősebb a többinél, akkor a kisebbek kénytelenek a nagyobb vezető szerepét, fejlesztési elképzeléseit elfogadni, különben nincs esélyük a források megszerzésére. Ha a vezető település – a kicsik szerint – túlságosan visszaél erőfölényével, ez visszaüthet: a kicsik kivonul-

hatnak, ezzel lehetetlenné téve pl. a kistérségi fejlesztési koncepció kidolgozását. Ilyen helyzetre szolgál intő példával Ajka és Devecser esete az Új Atlantisz Fejlesztési Társulásban, pozitív példaként pedig a Nagy-Milic 896 Akciócsoport résztvevőit említhetjük. Előbbi esetben a kisebb települések annyira elnyomottnak érezték magukat, hogy kivonulásukkal lehetetlenné tették egy mindenki által elfogadott kistérségi fejlesztési koncepció kidolgozását. Destrukciójuk hátrányos következményei persze őket is sújtották. Az erőforrások viszonylag egyenletes eloszlása esetén is a térségi funkciók egyeztetésen alapuló megosztásával kerülhetők el a felesleges párhuzamosságok vagy a sértődések. Az erő alkalmazása a döntések során nem vezet tartós eredményre. Olyan gondolkodásváltásra van szükség, amelyben az együttműködés kerül a zéróösszegű játszmák helyébe, különben ezek a folyamatok félrecsúszhatnak.

Egy település (és mindenki más) aktivitását alapvetően befolyásolja, hogy milyen okokat tulajdonít a saját és mások sikereinek, kudarcainak. (Tévedni emberi dolog, és másokat hibáztatni ezért még emberibb.) Ha a korábban sikertelen települések úgy látják, hogy a siker oka a másik polgármester kapcsolataiban, vagy a település szerencsés (nem elért, hanem „adatott”, természeti) adottságaiban rejlik, gyakran az irigység, a fásultság, a méltatlanul mellőzöttség érzése miatt passzivitásba menekülhetnek. A siker és a kudarc adekvát percepcióját megnehezíti, ha egy település vezetője csak a saját térsége határáig lát (példákat), mivel itt az észlelést mindig torzírtják a helyi viszonyok. Mindez viszont ahhoz is vezethet, hogy a kevésbé sikeresek annyira sem ismerik el az erősebb vagy újítóbb szellemű település szerepét, amennyire az együttműködéshez szükséges lenne. A LEADER csoportoknál így több helyen is előfordult (ld. Alsómocsolád, Nagy-Milic 896 Akciócsoport), hogy a gesztor 15%-os működési költségét nehezményezték, ami pedig alig fedezi a tényleges költségeket. A kezdeményezés, a többi szereplő bevonása, aktivizálása pedig olyan plusz terheket jelent, ha nem is feltétlenül pénzben, de (szabad)időben, energiában, amit a „sima résztvevő” településeknek el kellene ismerniük. Ott találtunk kiegyensúlyozottabb együttműködést a szereplők között, ahol a térség mindennapi kultúrájában megjelent a sikerek és a sikeresek elismerése, valamint a kudarcok beismerése, tanulságaik elemzése (Nagy-Milic 896 Akciócsoport).

Még egyszer visszatérve a polgármesterek szerepére a fejlesztésekben, ki kell emelnünk személyes kvalitásaik fontosságát. A kistérségek sikere nagyban a polgármestereken múlik – milyenek a menedzseri képességeik, mennyire képesek a többi résztvevőt aktivizálni, koordinálni. A fejlesztésekhez szükséges tényezők, mint például a kapcsolati tőke kialakítása, sok munkát, ráfordítást, intenzív élettempót követel a polgármester részéről. Ugyanezért persze nagy a helyzet nyomása abban az irányban is, hogy egyes polgármesterek ne egy közös tulajdonú vállalkozás vezetőjének tekintsek magukat, hanem településük egyszemélyi tulajdonosának.

Bár az esettanulmányainkban nem fordult elő, de a szakirodalom alapján a vezető szerep elfogadása olyan csoportokban megy könnyen, ahol a vezető település polgármestere felelős beosztást tölt be nagyobb térségi szinten (kistérség, megye), akkor a kisebbek automatikusan köré szerveződnek, hátha jut majd nekik is a felsőbb szinten „kikapart gesztenyéből”. Az ilyen jellegű lojalitást a felelős beosztásban lévő polgármester a kisebb települések érdekeinek határozottabb

⁷ Vö. Csité és tsai, ibid. 2. o.

képviselésével hálálja meg, amely különböző pályázati források elosztásánál elengedhetetlenül fontos tényező. Az ilyen jellegű kötődés viszont paternalisztikus viszonyokat teremthet.⁸

A civilek és az önkormányzat

Több kutatás szerint Magyarországon igen nagy egyenlőtlenségek figyelhetők meg a városi és vidéki civil szervezetek között, elsősorban a pénzügyi források eloszlása tekintetében. Kondorosi (1998).⁹ alapján 1995-ben például a nem kormányzati szervek bevételeinek 60%-a koncentráldott a fővárosban, s csupán 5%-a jutott a falvakba. Így pont azok a szervezetek küzdenek a leginkább pénziánnyal, melyek talán a legjobban rászorulnának a támogatásra, nevezetesen a vidéken működő, helyi társadalmat, infrastruktúrát fejleszteni szándékozók.

A civilek helyzetét az anyagi erőforrások szűkössége mellett gyakran nehezíti a humán erőforrások gyengesége, a pályázatokhoz szükséges szakmai és menedzseri tudás hiánya. Mindezek a távlati, koncepciózus gondolkodás háttérbe szorulásához és az érdekképviseleti szerep helyett a hiánypótló, szolgáltató funkciók felvállalásához vezetnek. Forráshiányosságuk miatt a viszonylag csekély mértékű támogatások mellett is gyakran kerülnek függő helyzetbe az önkormányzatoktól (pl. Méhkasaula).

Egy másik, a két szereplő viszonyát befolyásoló tényező, hogy a civil szervezetek az önkormányzat szempontjából jelentős plusz erőforrás bevonási lehetőségét jelenthetik. Rájuk lehet bízni egyes feladatok ellátását, programok szervezését, a helyiek aktivizálását. Mivel olyan pályázati források is nyitva állnak előttük, ami az önkormányzatok előtt nem, ezért forrásszerzésre is használhatók. Szintén fontos, a két fél kapcsolatára kiható tényező, hogy kistélepléseken fokozottan, de a nagyobbak esetén is jellemző, hogy a képviselő-testületbe azok kerülnek be, akik a helyi civil életben kellő presztízt, társadalmi és kapcsolati tőkét szereztek. És fordítva, van, amikor a polgármester vagy valamelyik képviselő alakít civil szervezetet. (pl. Kecel Fejlődéséért Alapítvány a homokhátsági akciócsoportban) Az ilyen személyi összefonódás hozzájárulhat ahhoz, hogy az önkormányzat és a civil szervezet közös célokat követve egyesítse erőforrásait, de ez a gyakorlatban általában az önkormányzat dominanciáját jelenti. Az önkormányzat átadhatja nekik egyes funkciók ellátását, ez azonban még szerződéskötés ellenére sem jelent feltétlenül egyenrangú, partneri viszonyt (pl. Nap Klub Alapítvány).

Ritkán fordul elő, hogy a civil szervezetet bevonják a település fejlesztési koncepciójának kidolgozásába, holott a civil szervezetek szerint a területfejlesztési vagy egyéb kérdések kapcsán, helyi szinten általában nekik van a legnagyobb rálátásuk az adott jelenségre vagy annak társadalmi hatásaira.¹⁰ Így a helyzetfeltáráshoz és a stratégiák kialakításához releváns helyismereti tőkével járulhatnak hozzá, mind kulturális, mind gazdasági, szociális vonatkozású fejlesztések kapcsán.

Kutatási területünk szempontjából fontos – és sajnálatos tény –, hogy a kultúrával foglalkozó civil szervezetek azok, amelyek a

más profilú szervezetekhez képest kevésbé aktivizálják magukat a területfejlesztésben, az átlagosnál jóval kisebb arányban regisztráltatva magukat a területfejlesztési tanácsokhoz.

Az általunk vizsgált szervezetek között találtunk több olyan példát (oszkói Hegypásztor Kör, alsómocsoládi Civilház Kht., ajkai Kristály-völgy Egyesület), ahol a civil szervezet egyenrangú félként tudta magát elismertetni az önkormányzat/önkormányzatokkal. Bár hangsúlyozottan csak egyes esetekről (és „kis” önkormányzatokról) van szó, mégis érdemes lehet „jó gyakorlatként” felvázolni „életútjukat”. Oszkó és Alsómocsolád esetén az egyesületek vezetősége a pályázatgatás során folyamatos önképzéssel, illetve a munkahelyén szerzett tapasztalatokkal kellő szakértői és menedzseri tudásra tett szert. Tevékenységük során jelentős kapcsolati hálót építettek ki a településen kívüli, mikrotérsegi, regionális, sőt országos szinten is. A pályázás során eljutottak oda, hogy a vezetőség egy-két tagja főállásban végezhesse addig önkéntesen ellátott munkáját. Túlélték a más egyesületeknél oly sok gondot jelentő életciklusválságot is, amikor is a kezdő – jellemzően fiatalokból álló – gárda aktivitása másfelé (karrier, családalapítás) fordul. Ebben a professzionalizálódás jelentett megoldást, illetve az, hogy folyamatosan vonzóak tudtak maradni a következő generáció számára. Mindkét egyesület egyszerűen túlnőtt a helyi önkormányzaton, eredeti tevékenységi körükből kilépve, megfelelő forrást, kapcsolatrendszert és tagságot létrehozva, képesek voltak annak egyes településfejlesztési - üzemeltetési funkcióit átvenni. Bár a polgármester mindkét helyen tagja az egyesületnek, de ez más és más konzekvenciákkal járt. Oszkón az átfedés ellenére az önkormányzat és az egyesület, ha nem is egymás ellen, de egymás mellett dolgozik, az önkormányzat egyéb kötelezettségei miatt sem tudja felvenni az egyesület tempóját. Alsómocsoládon szimbiózis alakult ki a Civilház Kht., a teleház, a LEADER iroda és a polgármesteri hivatal között, teljes egységben törekedve a település céljainak megvalósítására. Igaz, más választásuk nem nagyon lenne. A fent említett professzionalizálódás tette lehetővé a Kristály-völgy Egyesület számára is, hogy a térségi önkormányzatok fejlesztési szakértőként, gesztorként fogadják el.

Még egy tényezőt, a civilek és a helyi vállalkozók viszonyát szeretnénk kiemelni, mivel szerintünk ez is hatással van arra, hogyan kezeli az önkormányzat a civileket. Az anyagban egy helyen találtunk explicit utalást arra, hogy a LEADER programok során a vállalkozók fel nem foghatják, mi hasznukra lehet a civilekkel való együttműködés. Ez a probléma feltehetően jóval több helyen fordul elő. A civilekkel a vállalkozók leginkább úgy találkoznak, hogy előbbieket támogatást kérnek tevékenységükhöz, egyik interjúalanyunk sokat eláruló szavai szerint „fejik őket” (ld. a Vasi Hegyháttal foglalkozó esettanulmányunkat). Ebből – megfelelő viszonzatszolgáltatás nélkül – előbb-utóbb eleget lesz a vállalkozóknak. E problémán – véleményünk szerint – nonprofit cégek szempontjainak ismerete, a forrásgyűjtés technikái enyhíteni lehetne. Érdemes ebből a szempontból bemutatni az oszkói Hegypásztor Kör gyakorlatát. Ők felmérve a helyi igényeket, képzéseket szerveztek a helyi gazdáknak, térségi fórumot hoztak létre nekik. Nem utolsósorban pedig gazdaságfejlesztő funkciót vállaltak fel: azok a gazdák, akik a települést fejlesztő céljaiknak megfelelő tevékenységet végeznek (pl. falusi turizmushoz programok szervezése), némi támogatást kapnak tőlük.

⁸ A. Gergely András: Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom. Akadémiai Könyvkiadó – MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 1993.

⁹ Kondorosi Ferenc: Civil társadalom Magyarországon. Politika + Kultúra Alapítvány, Budapest, 1998.

¹⁰ A civil szervezetek és a területfejlesztési politika. Szerk.: Kovács Imre. MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok 2005/4., p. 79

A „határok átlépése”

A vizsgált esetek tanulságai szerint a fejlesztési programok sikerében fontos szerepet játszik a szervezet addigi tevékenysége határainak átlépése, legyen szó akár szervezeti, területi vagy szakmai határokról. A határok átlépése több forráshoz, új kapcsolatokhoz, tudáshoz, ezáltal szélesebb látókörhöz, új lehetőségek felismeréséhez, ötletekhez, nagyobb aktivitáshoz vezet.

A területi határok átlépése

„Úgy tűnik, hogy azok a települések/szervezetek, amelyek fel tudják magukat arra készíteni, hogy saját kisebb térségükön belül, de azon túl esetenként akár megyei, regionális, országos vonatkozásban egyes funkciók koordinátorává, operatív mozgatójává váljanak, ezzel hatékonyabban indukálják saját fejlődésüket is, mint ha csak befelé forduló fejlesztésekbe fognak.” Vizsgált eseteink közül a legszebb példáit ennek az oszki Hegypásztor Kör, az ajkai Kristály-völgy Egyesület és Alsómocsolád adta. A térségi funkciók (pl. mikrotérségi ifjúsági munka, a régió teleházainak érdekképviselete és módszertani irányítása) egyre nagyobb mérvű felvállalása tette őket képessé arra, hogy helyi tevékenységüket is magasabb szinten láthassák el. A térségi szinten nyert kapcsolatok, elismertség tette lehetővé számukra, hogy a helyi LEADER csoportban gesztori szerepet kapjanak, annak rájuk háruló minden feladatával és előnyével. „Egy ilyen típusú szerep olyan jellegű menedzsment-adottságok, szellemi energiák helybecsoportosítását is lehetővé teszi, amelyek e téren egészen kis méretű településeket is a jóval nagyobbak elé tudnak „lökni”. A vizsgálat alapján az ilyen fejlesztések motorja sokkal inkább a kistérség, mint a megye és a régió. Sem megyei, sem regionális szinten nem érhető tetten egyelőre a tudatos együttműködés, az áttekintő és együttműködő tervezés és szervezés, a nagyobb területi egységben már erősen dominál a tárca- és azon belül is a projektjelleg.”¹¹

A teljes anyagot áttekintve az megállapítható, hogy a különböző minisztériumokhoz tartozó fejlesztési szervezetek és a „helyi fejlesztési koalíciók” együttműködése egyéni kapcsolatok és ambíciók függvénye. A Regionális Fejlesztési Ügynökségeken csak akkor tudtak pl. a LEADER csoportok létezéséről, ha a csoport valamelyik tagja korábban informális kapcsolatokban volt velük (Hegypásztor Kör), egyébként a vidékfejlesztési elképzeléseket nem tartották számon, bár elviekben nem hátrítottak el semmilyen közeledést (Észak-Magyarország, Dél-Alföld).

A szervezeti és a szakmai határok átlépése

A szakmai határok átjárhatóságára szinte mindegyik megvizsgált eset nyújt példát. Az oszki Hegypásztor Kör eredetileg hagyományörzéssel, az épített örökség ápolásával foglalkozott. Innen származhatott az a tapasztalatuk, hogy egy épület megóvásának legjobb módszere, ha rendeltetésszerűen használják. Ezért későbbi ötletük szerint a szőlőhegy értékeit úgy próbálják megmenteni, hogy megkísérlik élővé tenni, aminek alapja a turisztikai célú hasznosítás. Emellett az egyesület évekig végzett ifjúsági munkát mikrotérségi szinten. Eközben feltérképezték a helyi ifjúsági kezdeményezéseket és azok lehetséges szintereit, majd közös ifjúsági és családi programok szervezésével próbálták meg életet

vinni a szőlőhegyre. Később ehhez kapcsolódott a szociális foglalkoztatás, majd a turizmuson keresztül a gazdaság- és informatikafejlesztő szerep. Ugyanakkor továbbra is támogatják öntevékeny körök létrejöttét és még további kulturális tevékenységeket is vállaltak az erdei iskola, valamint a teleház üzemeltetésével, a helyi bortermelési kultúrát fejlesztő képzésekkel.

Alsómocsoládon a Baráti Kör szintén kulturális és szabadidős tevékenységek szervezésével indult. A teleház működtetésére létrejövő, a helyi civileket összefogó Civilház Kht. a továbbiakban egyre bővítette tevékenységét, a postai szolgáltatól az ügyfélszolgálaton át a LEADER akciócsoport gesztori szerepének ellátásáig. Mindeközben ellátják a könyvtári és a hagyományos közművelődési feladatokat is. Mivel sikerült a helyi közösséget aktivizálniuk, a hagyományos közművelődési tevékenység már nem egy 370 lakosú falúnak, hanem egy kisvárosnak felel meg. „Tény, hogy Alsómocsolád évek óta egyik nyertes pályázatból a másikba esik, s emiatt a kistérségi fejlődés lehetőségeinek gyakorta citált mintapéldánya. A példálózó regionális és kormányzati körök csak arról hallgatnak, hogy a kétségkívül kiváló pályázatmenedzselési csapatmunkát az aprófalú kiváltságos adottságai teszik lehetővé. A közigazgatási területen belülről eső Délhús-üzem, a Baranya Téglakft. és a sertéstelep ugyanis nemcsak munkahelyet ad a falunak (és a környéknek), de a költségvetésbe évi 25-30 millió forint iparűzési és 20 millió körüli építményadót is betesz. A pénz nagy részének utólagos beforgatása a többnyire nyertes pályázatok önrészebe persze zseniális, de azt nem árt tudnunk, hogy nemcsak a környék, hanem az egész ország kistérségeit nézve is ritka az alsómocsoládihoz hasonló biztos befizető kör.”¹²

A szervezeti keretek átlépésére egyik példának szintén a fent ismertetett alsómocsoládi példa szolgál, ahol a Civilház Kht., az általa koordinált civil szervezetek, a LEADER iroda és a polgármesteri hivatal látja el a teendőket szimbiózisban. Másik példaként a Bihari Népfőiskola és a városi művelődési központ és könyvtár együttműködését emelnénk ki. Itt az olyan megszokott előnyökön túl, mint egymás berendezéseinek, munkaerejének használata, illetve a közös pályázás, további hozadéka is van az együttműködésnek. A népfőiskola olyan rétegeket is be tud vonni munkájába, amelyek egy közművelődési intézményt nem segítenének önkéntesként. Kiemelnénk a népfőiskola kapcsolatrendszerét, amely mind a kistérségi, mind a megyei és az országos szinten az információk napi áramlását teszi lehetővé. Így könnyebben tudnak pályázataikhoz együttműködő feleket, illetve tudásanyagot szerezni, mint ez a közművelődés területén ma jellemző.

Kijelenthetjük, hogy létrejönnek olyan komplex nonpro-fit szervezetek, amelyek alulról szerveződően és a túlélésük érdekében átlépik a szakmai és intézményi határaikat és egyértelműen a közösség érdekében integrálnak funkciókat és fejlesztési projekteket. A paternalista felülről szerveződés helyett a helyi közösségekből nőnek ki és válnak jelentős helyi erőközponttá. Működésük arra enged következtetni, hogy kistérségi, mikrotérségi, kisvárosi, falusi dimenzióban a művelődési szintér a település egésze, s bár előnyt jelent egy megfelelően szakosított intézmény jelenléte, önmagá-

¹¹ Idézetek dr. Say István kötetünkben található esettanulmányából (Akadályok a versenyképességhez és a fenntartható fejlődéshez vezető úton I.” c. kutatás, sásdi kistérség, mágocsi mikrotérség, Alsómocsolád, 2006.)

¹² Szabó M. István: A csúszda legalján (A sásdi kistérség) Magyar Narancs, Az úgy hagyott Magyarország 2. <http://www.manca.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=12588> (2007.03.)

ban a közkulturális infrastruktúra megléte, de még színvonala sem jelent automatikusan közösségi érdekeket szolgáló működést. Hatékony intézménynek tűnik, amelyik a művelődési típusú intézményi funkciókhoz (művelődési házi, könyvtári, tájházi, teleházi, népfőiskolai, falutvé stb.) egy-két hozzáillő közszolgáltatási funkciót (pl. postai, jogsegély-szolgálati, falugondnoki stb.) is társítani tud. Előnyt jelent, ha más társterületekkel (rekreáció, egészségügy, szociális terület, sport, közoktatás stb.) ugyancsak szerves kapcsolódás jön létre. Csak a különböző intézménytípusok különböző fenntartói, üzemeltetői és használói közötti érdekegyeztetésre kell elég figyelmet fordítani. Az ilyen típusú szimbiózisok csak alulról kezdeményezve életképesek, rendeleti úton nem megvalósíthatók.

A kultúra intézményi megjelenése a fejlesztésekben

A tíz esettanulmányunk közül egyikben egy művelődési központ által indított programot vizsgáltunk (BMK – Palló program a HEFOP keretében), egy másikban egy székesfehérvári kulturális civil szervezet tevékenységét, egy további pedig egy művelődési központ és egy civil szervezet által közösen megvalósított programot (Nadányi János Művelődési Központ – Bihari Népfőiskola – HEFOP). Egy további esettanulmányban egy könyvtár és közösségi hely felújítását elemeztük a Közkincs programhoz kapcsolódóan.

Összesen hat LEADER program került a mintánkba. Vidékfejlesztési programjukat elemezve azt állapíthatjuk meg, hogy – bár a LEADER kimondott célja nem a kultúra fejlesztése – minden programban találhatunk kulturális jellegű elemeket. E programok célja egyrészt a turizmus fejlesztése volt, másrészt a helyi közösség, a vidéki életforma ápolása, s ami mindezt magában foglalja, a helyi identitás gondozása, megteremtése. A legtöbb programban az épített örökség védelme, felújítása, illetve általában a helyi kulturális értékek bemutatása, hagyományörzés (népművészeti és egyéb hagyományos rendezvények szervezése) szerepelt. Ezután a különböző kézműves mesterségek ápolása, felélesztése és a termelési hagyományok (pl. borkultúra, hagyományos helyi termékek) gondozása következett. Egy-egy esetben a hétköznapi kultúra ápolása (nők számára a mindennapi élet praktikáinak tanítása, a kereskedelmi szolgáltatóhelyek színvonalának emelése) és a hagyományörző csoportok közösségi tereinek felújítása, valamint az örökségvédelem közösségi hátterének erősítése is előfordult. A közösségfejlesztési módszerek, a közösségi tervezés alkalmazása szempontjából végignézve a terveket, három helyen találtunk kifejezetten erre utaló említéseket. A fentiek alapján a helyi LEADER akciócsoportok vidékfejlesztési tervei számos lehetőséget kínálnak a kulturális élet szereplőinek bekapcsolódására, ha ezen intézményi szereplők integrálni tudják kultúra-felfogásukba a vidékfejlesztés törekvéseit.

A népművelők, a művelődési házak és a civil szervezetek szerepe

A LEADER akciócsoportok dönthetik el, természetesen elfogadott fejlesztési tervük keretein belül, hogy milyen célokra lehet helyben pályázni. Összetételüket vizsgálva azt látjuk, hogy az általunk elemzett hat eset közül csak egyben jelenik meg egy volt közművelődési szakember aktív tagként.¹³ Egy további eset-

ben arról esik szó, hogy az akciócsoportot létrehozó polgármester nem engedte – többek között – egy közművelődési szakember (nyugdíjazott főiskolai tanár, közművelődési tanszék vezetője, könyvtáros) részvételét. A többi négy akciócsoport esetén egyáltalán nem említik közművelődési vagy kulturális szakember részvételét. A művelődési, közösségi házak sem jelennek meg aktív résztvevőként (bár az akciócsoportok gesztorai két esetben korábban létrehoztak hasonló intézményt). Egy eset kivételével viszont valamennyi akciócsoport tagjai között ott találhatjuk a kulturális vagy kulturális tevékenységgel is foglalkozó civil szervezeteket, két esetben gesztori funkciót is ellátva. Remélhetőleg a kiírásokra pályázattal jelentkezők körében kedvezőbb képet kapnánk e tekintetben, ezt azonban sajnos nem áll még módunkban vizsgálni.

Az, hogy a LEADER csoportokban ilyen kis szerepet játszanak a közművelődési szakemberek, sajnos korántsem egyedi jelenség a vidék- és kistérségi fejlesztési programokat tekintve. Egy Kovács Imre és Kristóf Luca által készített elemzés¹⁴ szerint 1999-ben, az FVM felkérésére 192 kistérségi szerveződés készítette el és nyújtotta be vidékfejlesztési programját, melyek közül 107 volt elemezhető (a többi túl hiányosnak bizonyult ehhez). A szakmai felelősök végzettségét tekintve igen alacsony, 14% volt a pedagógusok és népművelők aránya együttesen (sajnos külön a népművelőkre nem állt rendelkezésünkre adat). Egy másik adat viszont felvillantja a népművelők másfajta szerephez jutásának lehetőségét. 2004-ben törvényt hoztak arról, hogy a területfejlesztési tanácsok mellé véleményezési joggal rendelkező civil tanácsokat kell felállítani. Az ezekbe a fórumokba regisztrált, tehát a területfejlesztésben részt venni kívánó civil szervezetek képviselőinek végzettségét tekintve, már kedvezőbb a kép: itt már 26% a pedagógusok és népművelők együttes aránya (bár itt nem lehet tudni, hogy az e végzettséggel rendelkezők továbbra is a szakmában vannak-e).

Mindezek az adatok és más kutatásokból nyert tapasztalataink arra engednek következtetni, hogy a népművelőknek a lehetségesnél kisebb szerepe a fejlesztésekben feltehetően a következő okokra vezethető vissza. Egyrészt számos kistéleplülésen már egyáltalán nem található népművelő, van, ahol pedagógus sem. Egy másik, Kutatási Igazgatóságunkon most elkészült kutatás¹⁵ szerint a közkultúra szakembereinek jelentős része az önkormányzattól való teljes függés érzékelt vagy már nem is érzékelt hálójában, napi gondok, tűzoltó jellegű feladatok ellátása közepette, saját településének határain túlra ritkán gondolva végzi munkáját. Ez megnehezíti a fejlesztésekhez szükséges távlatos gondolkodást és a szükséges ismeretek elsajátítását. Az önkormányzattól való függés oldását viszont éppen az szolgálhatja, vagy akár a képviselő-testületbe való bekerülést is eredményezheti, ha a népművelő aktivitása révén olyan szerepre tesz szert a helyi civil társadalomban, hogy nem mellőzhető szereplővé válik. Egy civil szervezet vezetőjeként pedig olyan dolgokat is vállalhat, tehet, amit az önkormányzat alkalmazottjaként nem (pl.

¹³ A Kristály-Völgy Terület- és Vidékfejlesztési Egyesület vezetője korábban népművelő volt, utána egy ideig kistérségi menedzserként működött. Jelenleg a fenti egyesület látja el a Somló-Marcalmente Akciócsoport gesztori feladatait.

¹⁴ Kovács Imre - Kristóf Luca: A hatalom projektje. Az európai integráció hatalmi és politikai következményeiről in: Bayer József – Kovács Imre (sz.) Kritikus leltár. A rendszerváltás három évtizede. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2005 pp. 242-245

¹⁵ G. Furulyás Katalin: Egyedül a „kisvilágban” Népművelői vélemények új feladatokról, lehetőségekről, fejlesztésekről, önállóságról. MMIKL, Budapest, 2007.

részvétel a területfejlesztési tanácsok mellé delegált civil fórumokon). Tehát az önkormányzat és kulturális szakalkalmazottjának érdekellentéte érzékelhető, ami csak akkor oldható fel, ha belátható, hogy együttes érdeküket szolgálja, ha a népművelő beosztott alattvalóból munkatárssá válik, illetve, hogy lehet és érdemes azzá válnia.

A kutatás során felvett interjúk mindemellett több más okot is feltártak. A szakmára kívülről tekintő vagy nagyobb rálátással rendelkező interjúalanyok szerint a közművelődési szakemberek jelentős része nem rendelkezik elegendő menedzseri (pályázatírás, projektmenedzsment, költségkalkulálás, igényfelmérés) és szaktudással (településfejlesztés, vidékfejlesztés, közösségfejlesztés), a tervezéshez szükséges látásmóddal (széles látókör, távlati gondolkodás), valamint elég széles kapcsolati hálóval. Nem képesek partnereket bevonni, településeket összefogni – e mögött véleményünk szerint ismét az önkormányzattól való függés, az önálló döntési, cselekvési jogkör hiánya áll. Emellett az egyik Regionális Fejlesztési Ügynökség vezetője szerint a népművelőkre jellemző, hogy panaszkodással próbálnak pénzt szerezni, nem értve meg, hogy azok az idők már elmúltak, amikor ez hatott.

A LEADER programok tanulsága mellett azt is bemutatjuk, hogy a kifejezetten kulturális célú fejlesztésekben milyen szerepet játszottak a művelődési házak, szakemberek. Az egyik, kun-baracsi példában a könyvtár, információs és közösségi hely és annak vezetője csak a „fejlesztett” passzív szerepét játszotta, azt, hogy mire pályázzanak és hogyan, egy külső szereplő határozta meg. Ez képviseli mintánkban legtipikusabban a „top-down” típusú fejlesztést. Léti jogosultságát elsősorban az erősen szétforgácsolt fejlesztési források sikeres összefogásának szükségességével lehet indokolni.

A Budapesti Művelődési Központ a Palló projekttel, ezen belül is különösen az e-alapú képzés kidolgozásával igen fontos és innovatív szerepet játszott, a programmal és a célcsoportok (a munkanélküliek és a közművelődési dolgozók) felülről történő fejlesztésével kapcsolatos „gyerekbetegségek” ellenére.

A Bihari Népfőiskola és a vele együttműködő művelődési ház esetén egyrészt kiemelnénk a két forma szimbiózisából származó előnyöket, szinergikus hatásokat, másrészt igen fontosnak tartjuk a kulturális szegénység csökkentésére irányuló programjaikat (kompetenciaképzések romáknak, ifjúsági animátorképzés, kompetenciaképzés a HEFOP keretében).

Bár első látásra hagyományos befogadó tevékenységnek tűnik, mégis igen pozitívnak találjuk a székesfehérvári Szabadművelődési Háza toleráns és segítő viselkedését: olyan fiatal underground csoportnak adtak otthont és támogatják tevékenységét, melytől valószínűleg több intézmény elzárkózott volna.

Nem volt vizsgálatunk tárgya, mégis meg kell említenünk a Veszprém Megyei Közművelődési Intézet tevékenységét. Az intézet több LEADER csoportban is részt vett azok indulásakor (sajnos mostanra ezekből csak egy működik). Annak ellenére vállalták ezt a szerepet, hogy ebből az intézménynek közvetlen haszna nem származik, mivel csak a helyi résztvevők, programok részesülhetnek a projekt forrásaiból. Indítottak egy LEADERműhelyt is a régióban, 90 ember részvételével. Mindezek a példák mutatják, hogy milyen lehetséges továbblépési irányok állnak az intézményrendszer és a szakemberek előtt.

A művelődési házaknak, szakembereknek a fenti irányokba való nyitás mellett érdemes lenne elmozdulniuk abba az irányba, hogy településükön közösség- és településfejlesztő

munkát végezzenek a helyi civilekkel karöltve. A kulturális tényező nem azokon a helyeken tud igazi katalizátor lenni, ahol a klasszikus funkciójú és formális rendszerek erősek, hanem sokkal inkább ott, ahol nagyon erős a kultúra civil háttere, és ahol a tartalmi és tevékenységbeli megújulásra, modernizációra összpontosítanak, és ehhez tud azután az önkormányzati és vállalkozói háttér társulni. Ahol nem történtek erőteljes kezdeményezések a közösségi együttműködésre, ott még akkor is jóval szegényesebb a kép, ha időközben klasszikus tevékenységi formákban megújulás vagy mennyiségi bővülés történt. Úgy tűnik, hogy ahol a kulturális szegmens még mindig elsősorban „ünnepi” tartalom, azaz a hétköznapiakban nem érintkezik folyamatosan a társadalmi és gazdasági szegmessel, ott a kultúra csak alkalmi jelenség marad, és nincs tartós hatása a helyi viszonyokra. Egyértelmű az is, hogy csak a kultúra, a kulturális, a művelődés, a művelődési stb. legtágabb, legszélesebb értelmezése lehet a hatékony továbblépés alapja. Mindehhez viszont az alap- és továbbképzés átalakítására lesz szükség.

Összefoglaló és javaslatok

Ahogy a tanulmány elején írtuk, a jelenlegi pályázati rendszer működési mechanizmusa nem segíti a kis és nagyobb települések, illetve a fejlettebb és kevésbé fejlett térségek közötti egyenlőtlenségek kiegyenlítését. Az esettanulmányok és a szakirodalom tapasztalatai alapján ez a következő okokra vezethető vissza.

- A kisebb településeken, illetve a kevésbé fejlett, kisebb megbízásokkal kecsegtető területeken kevésbé van jelen a projektosztály képviselő, hiányzik a menedzseri és a szakértői tudás.

- A gyengébb anyagi helyzet kevésbé teszi lehetővé az önrész vállalását a pályázatoknál.

- Egyes térségek esetén az lehet hátráltató tényező, hogy nincs jelen olyan város, amelyik hatékonyan tudná a térség érdekeit képviselni.

- További gyengítő tényezők lehetnek a nagyobb/erősebb települések és a kisebb, kevésbé sikeres települések közötti elmentések: ha az előnyösebb helyzetben lévők visszaélnék erejükkel és/vagy a hátrányosabb helyzetben lévők nem fogadják el az előbbieket vezető szerepét, s kivonulnak az együttműködésből. Ehhez kapcsolódik általában a közös értékek, identitás hiánya, illetve a kialakításukhoz szükséges kompetenciák (együttműködési készség, kommunikációs készség, kompromisszumkészség) kialakulatlansága.

- Az együttműködés hiánya, a kulturális szegénység miatt nem jönnek létre olyan, több kistélepülést is tartalmazó, fejlesztési koalíciók, amelyek nagyobb eséllyel indulhatnának a fejlesztési forrásokért folyó versenyben, pedig így nagyobb lobbierőt képeznének és érdekeik képviselője vonzóbb lenne – nagyobb nyereséget jelentene – a projektosztály tagjai számára.

- A kevésbé fejlett térségekben általában gyengébb a civil szféra is, kevésbé képes az önkormányzatoktól független működésre, részvételre.

A pályázati rendszer – a LEADER kivételével – nem támogatja a „bottom-up” típusú fejlesztési koalíciók kialakítását, a fejleszteni, aktiválni kívánt célcsoport bevonását.

A fenti problémákat az általunk vizsgált szervezetek működése alapján az alábbi „jó gyakorlatok” csökkenthetik.

– A fejlesztések potenciális résztvevőinek bevonása, aktivizálása, belőlük kifelé nyitott, erős belső kohézióval rendelkező csoport létrehozása.

– Közös, konszenzuson alapuló értékvilág, térségi identitásudat, közös jövőkép kialakítása.

– Megfelelő tudású, kapcsolatokkal rendelkező fejlesztő szervezet, személyek bevonása, számukra megfelelő döntési kompetenciák biztosítása.

– A településen/térségen túlnyúló kapcsolatrendszer létrehozása, kapcsolat az országos érdekvédelmi és szakmai szervezetekkel, döntéshozókkal.

– Komplexitás, a társterületek közötti együttműködés.

– A fejlesztési célok és a fejlesztésre kínálkozó szférák gondos megfogalmazása a helyi élet egységébe való integrálhatóságuk figyelembe vételével.

Mindezek alapján komplex intézkedéscsomagra van ahhoz szükség, hogy a kulturális terület a jelenleginél nagyobb mértékben tudjon hozzájárulni a kulturális szegénység csökkentéséhez.

A személyi feltételek megteremtése

A képzési rendszer kidolgozásánál nemcsak a kulturális szakemberek kellene, hogy jelentsék a képzések célcsoportját, hanem a fejlesztésekben és a mindennapi működésben betöltött szerepük miatt a polgármesterek és a képviselőtestületek tagjai, a kulturális területtel foglalkozó képviselők, bizottsági tagok is. Az ő bevonásuk a képzésbe azért elengedhetetlen, mert a szemléletbeli változtatásra irányuló képzések a népművelők és kulturális szakemberek esetén csak akkor lehetnek sikeresek, ha ebben az önkormányzat partner. Több részből álló, modul jellegű képzést tartunk szükségesnek. Az egyik modul tartalmazná az együttműködéshez szükséges kulcskompetenciák fejlesztését, a zéróösszegű játszmák helyett konszenzuson alapuló megállapodások kultúrájának elsajátítását. Igen fontosnak tartjuk a közösségi tervezés jelentőségének és módszereinek megismertetését, a közösségfejlesztés alapjainak elsajátítását, az intézményi és szervezeti kultúra, valamint a helyi- és csoportkultúrák szerepének, sajátosságainak tanulmányozását. Ehhez közvetlenül kapcsolódhatnak a település-, térség- és vidékfejlesztési ismeretek modulja. Mivel az önkormányzati testületek felállásánál – különösen a kisebb helyeken – igen nagy gondot jelent az önkormányzati működéshez szükséges jogi és államigazgatási ismeretek hiánya, ilyen tartalmú képzési modul bevezetése is szükséges lehet. E modulban szerepelhetnének a közművelődéssel és a kultúrával mint kötelező önkormányzati feladattal kapcsolatos ismeretek is. Mindezeket kiegészítené a menedzseri készségek (kommunikáció, időgazdálkodás, koordináció) fejlesztése.

A közművelődési és általában a kulturális szakemberek képzésében fontos szerepet kaphatna a közösségfejlesztés, a közösségi tervezés, a település- és térségfejlesztési ismeretekkel összekapcsoltan. Kutatásunk is illusztrálja, milyen lehetőségek rejlenek a civil szervezetekkel való együttműködésben, a bennük való részvételben és a lokalitás, valamint a helyi kultúra képviseletében, kompetens megjelenítésében.

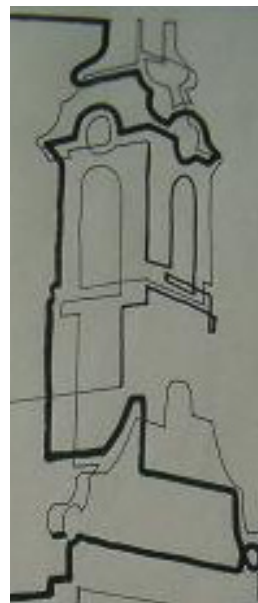
Itt kiemelnénk a kistérségi fejlesztési tanácsok mellé delegált civil fórumokban rejlő potenciált. A közművelődési szakemberek számára is fontosnak tartjuk a menedzseri készségek fejlesztését, kiegészítve a pályázatírási, pályázatlebonyo-

lítási, elszámolási ismeretekkel. Általában bátorítani kellene a más területek felé irányuló képzésekben való részvételt (pl. felnőttoktatás, képzés). A pozitív példák azt sugallják, hogy a többszörös végzettséget szerzők esetében az igazi többletet nem az adja, ha az alapszakmát egyre magasabb szintre hozzák (főiskola után egyetemi szint), hanem ha egyéb társvégzettségekre irányul az újabb tanulmány, sőt esetleg alapvetően más típusú szakmára (pl. szociális).

Hasonló jellegű képzéseket a civil szervezeteknél is fontosnak tartunk. Emellett nagy hangsúlyt fektetnénk a nonprofit menedzsment ismeretekre, a forprofit szférával való kapcsolatra és kommunikációra, illetve a forrásteremtés technikáira.

Az intézményi háttér kialakítása

A kistérségi feladatellátásnál a helyi igények és erőforrások felmérése után kell a fejlesztési lehetőségeket is magukban foglaló, komplex intézmények kialakulását elősegíteni. Ezek a közkulturális funkciók mellett több más közfeladatot is elláthatnának (egészségügyi, sport, szociális, ügyintézési, postai, stb.). Arról, hogy a komplex intézmény milyen feladatokat és milyen mértékben, tartalommal lásson el, helyben, az érintettek (önkormányzatok, civil szféra, vállalkozók, lakosság) bevonásával lehet dönteni. Ahhoz, hogy valóban társadalmi döntések születessenek, az intézmények átalakítását, létrehozását célzó intézkedéseknél és az intézkedéseket szolgáló pályázatoknál/ projekteknel feltétel lenne az érintettek érdekeit megjelenítő és a közösségi tervezésre alkalmas koalíciók alakítása. A módszer munka- és időigényes volta miatt magára a közösségi tervezés folyamatára is szükséges forrásokat biztosítani speciális pályázatokkal, ezzel elő lehet segíteni az amúgy is forrás-érdekelte önkormányzatok érdeklődését. Az intézmények komplexitása miatt létrehozásukhoz az ágazati különállás feloldására, más területekkel való együttműködésre, közös finanszírozásra lenne szükség. A kistérségi normatíva számításánál előnyt jelenthetne a fenti komplexumokban történő feladatellátás. Hasonló, kisebb intézmények születhetnének a kistérségeken, a feladatokat a közösségi tervezés folyamán kialakult konszenzus szerint megállapítva, a kistérségi feladatmegosztás szerint.

SAIN MÁTYÁS

A KULTÚRA HELYZETE A TERÜLET- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

E cikk alapja egy, a *Fejlesztéskultúra - kultúrafejlesztés*¹ konferencián elhangzott előadás. Az eredetileg megadott címben a „*kultúra szerepe*” kifejezés áll, ami azt sugallja, mintha a kultúra valami kisebb, a fejlesztések eszközeként alárendelt terület volna. Holott nem éppen maga a kultúra valamennyi erőfeszítésünk célja és eredménye?

Ha már így felvetődik ez a kérdés, vizsgáljuk meg, hogy mit értünk, érthetünk a „kultúra” fogalma alatt. Annál is inkább, mert látszólag minden fejlesztő szakma használ egy sablont, amivel a kultúra jelentésterületét megközelíti: kulturális örökség, képző- és előadó-művészet, közösség, népművelés stb.

A kultúra definíciójára való internetes rákeresés elsőnek a Wikipédia szabad lexikon vonatkozó szócikkét dobja fel, ami tudományosan talán nem a leghitelesebb forrás, de az általa kínált definíciók nekünk most megfelelnek. Az első megközelítést a lexikon a kulturális antropológiához köti, e szerint a kultúra „*egy adott társadalom mindazon ismereteinek, normáinak (stb.) összessége, amelyek az emberi közösség összetartozását és fennmaradását lehetővé teszik*”. Nevezük ezt a fogalomkört a továbbiakban *általános kultúrának*. A második definíció a „magaskultúrát” írja le, vagyis „*a művészeti alkotások, tudományos és szellemi értékek, művelődési - oktatási intézmények összessége, mindazok a dolgok, amelyek a gazdasági élettel szemben a társadalmi élet szellemi oldalát, a tanulással, művelődéssel kapcsolatos területeket képviselik*”. Érzésem szerint e két definícióval be tudjuk fogni mindazokat a területeket, amelyekre hétköznapi értelemben kultúraként hivatkozunk.

Térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz, a terület- és vidékfejlesztés, valamint a kultúra viszonyához, és vizsgáljuk ezt a fenti két definíció mentén. Ha az *általános kultúra*-meghatározást nézzük, fel sem merülhet a kérdés, hogy mi a kultúra szerepe a fejlesztésben, hiszen maga a kultúra az, ami az emberi közösség fennmaradását lehetővé teszi, ezért azt eszközzé degradálni lehetetlen. A kérdés csak fordítva vethető fel: mi a terület- és vidékfejlesztés szerepe emberi, nemzeti, nemzetiségi stb. kultúránk fenntartásában, erősítésében?

A *magaskultúra* esetében már inkább beszélhetünk a kultúra területi kiegyenlítő és felzárkóztató fejlesztésekben való szerepéről, és erre később sort is kerítünk. Itt is fel kell azonban tennünk a kérdést fordítva is: mi a fejlesztések szerepe a magas kultúra vonatkozásában? A válasz benne foglaltatik a definícióban: a gazdasági fejlesztések mellett a társadalom szellemi oldalának megteremtése.

A két kultúra-definíció természetesen nem áll ellentmondásban, sőt egymást kiegészítve, egymásra hatva teremtik meg egy fenntartható, prosperáló társadalom alapjait. Nem véletlen nyilván az sem, hogy a köznap beszédben ugyanazzal a szóval jelöljük mindkettőt. Az *általános kultúra* adja meg a közösség kialakulásának és fennmaradásának szabályait, s e közösségben fejlődhet ki a lelkileg és testileg egészséges ember, ebben alakulnak ki a társadalmi reprodukcióért felelős családok. A magaskultúra ezt kiegészítve teret ad a szellemi csúcsteljesítményeknek, s ezen keresztül biztosítja a társadalom számára az iránymutatást, az innovációt, megerősíti a közösség alkalmazkodó, megújulási képességét, kreativitását.

ségét, kreativitását.

A két definíció értelmében vett kultúra megőrzését, fejlődését a kulturális intézményrendszer hivatott biztosítani. Az *általános kultúra* intézményei az óvodák, az alap- és középfokú iskolák, a napközi otthonok, a könyvtárak, a közösségi házak. A *magaskultúrát* szolgálják a művészeti oktatási intézmények, a múzeumok és kiállítóterek, a színházak, a koncerttermek, a szépirodalmi és kulturális könyvkiadás stb. A kétfajta intézményrendszer természetesen nem elválasztható egymástól, egymásra épül.

Helyzetfeltárásunkhoz hozzátartozik annak vizsgálata, hogy az aktuális államigazgatási változtatások hogyan érintik ezt az intézményrendszert. Annál is inkább, mert a kulturális intézmények működtetése állami alapfeladat, az alap, amire a terület- és vidékfejlesztés normális esetben építeni tud.

A két definíció szerinti bontást itt is megtehetjük. Az *általános kultúra* intézményrendszerével kapcsolatban az aktuális hatalom jelszava a *racionalizálás*, ami elsősorban összevonást, a feladatok kistérségi társulások hatáskörébe helyezését jelenti. A racionalizálás alapja nyilvánvalóan az anyagi megtakarítás, bár az indoklások a működés hatékonyságára és a társadalmilag előnyös hatásokra is hivatkoznak. A követendő példa természetesen Nyugat-Európa. Felvetődik azonban a kérdés, hogy Magyarországon vidéki térségei munkanélkülinek felnövő generációi, heterogén, szegregálódó társadalmi „kezelés” szempontjából összehasonlítható-e például egy többszáz éves együttműködésben összekovácsolódott holland térséggel?

A *magaskultúra* intézményrendszerére napjainkban a *piacosítás* pecsétje kerül, vagyis a kultúra mint árucikk hivatott a fogyasztói társadalomba tagozódni. A hivatkozás ebben is a Nyugat. A felvetődő kérdés pedig: kialakult-e Magyarországon az a fajta mecénatúra, szponzori réteg, ami a Nyugaton ismert módon támogatja a magaskultúrát, illetve van-e a társadalomnak egy széles, anyagilag is erős, polgárosult közép-rétege, amelynek tagjai igénybe tudják venni a dráguló kulturális szolgáltatásokat? Ha nem, félok, hogy kialakul egy szűk elit réteg, amely hozzájut a magas kultúra nyújtotta minőségi „szolgáltatásokhoz”, a nagy többség pedig legfeljebb a TV előtt ülve remélheti, hogy a megfelelő mennyiségű reklám között neki is jut valami. A társadalmilag előnyös hatások ez esetben feltételezhetően elmaradnak.

Vizsgálódásunknak véleményem szerint ki kell térnie még a *magaskultúra* alkotó - befogadó viszonyát érintő *paradigmákra*. Az elmúlt évtizedek erősen kategorizáló és engedélyekhez, végzettségekhez kötő szabályozása után talán nem is csoda, hogy az uralkodó paradigma szerint a művészeti színtér két szereplője a hivatásszerű, képzett, elismert művész, illetve a befogadó közönség, az „átlagember”. Nevezhetjük ezt *elitkultúrának*. A másik lehetséges megközelítés, amely ez esetben is kiegészítője az elitkultúrának, a „*mindenki kultúrája*” lehet, ahol mind az alkotó, mind a befogadó az átlagember, ahol a befogadás élményénél még fontosabb az alkotás élménye.

A két megközelítésre egy gyors példa: Lajkó Félix egyike legkiválóbb zenészeinknek, ő egy azon elit művészeink közül, akiknek ott a helye a világviszonylatban elismert akusztikájú Nemzeti Hangver-

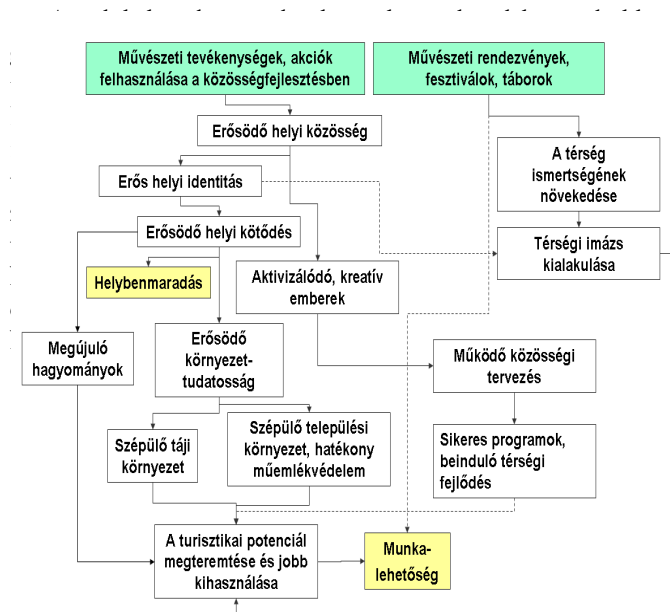
¹Fejlesztéskultúra - kultúrafejlesztés, 2007. március 30., Budapest, a Magyar Művelődési Intézet szervezésében

senyteremben, ahol az „átlagember” kiemelkedő zenei élményhez jut. Mindemelllett, amit Lajkó csinál, a zenélés, olyan élmény – ráadásul hagyományosan közösségi élmény –, amelyhez bárki hozzájuthat, illetve hozzá kellene jutnia. Kiemelt fontosságúnak tartom, hogy a hazai művészeti, kulturális fejlesztések ne csak az elitkultúrának helyet adó intézményeket támogassák, hanem az olyan közösségi létesítményeket, alkotótérket, tábortokat, ahol az átlagember befogadóból alkotóvá válhat, és az alkotás öröme keresztül gazdagodhat mind individuális, mind közösségi szinten.

E bevezető vizsgálódás, pozicionálás után térjünk rá az eredeti kérdésre, a kultúra és a területi fejlesztések viszonyára, illetve, ahol lehet, a kultúra szerepére a fejlesztési folyamatokban. Ha az eddigieket egyfajta helyzetértékelésnek tekintjük, akkor most megpróbálhatunk egy stratégiát felállítani.

E stratégia átfogó, hosszú ávú céljait véleményem szerint nem adhatja más, mint az általános kultúra definíciójából következő állítások. E szerint kulturális stratégiánk átfogó céljai a következők lehetnek:

- a közösségi, társadalmi normák – a társadalmi kohézió – fenntartása;
  - egészséges, kreatív és reprodukzív társadalom kialakítása.
- Az átfogó célok megvalósítását a következő stratégiai célok szolgálhatják:
- sokszínű és sokszintű közösségek kialakítása;
  - a települések népességmegtartó és -vonzó képességének erősítése;
  - sokoldalú, kreatív munkaerő biztosítása;
  - az idegenforgalom (egyik) alapjának megteremtése, fenntartása.

Az ábrából kiolvasható, hogy kulturális, művészeti tevékenységekre építve elindítható egy olyan térségi fejlődési folyamat, amelynek az egyik lába az erősödő helyi identitás és az ebből következő, szépülő táji és települési környezet, valamint megújuló hagyományok, a másik láb pedig a térségi imázs kialakulása, a térség ismertségének és attraktivitásának növekedése. Mindkettő a turisztikai potenciál erősödését és jobb kihasználhatóságát eredményezi, s ezen felül a közösség megerősödésére és aktivizálódására építve megindít-

ható egy, a helyiek bevonásával működő közösségi tervezési folyamat. Az ábrán látható tevékenységek végeredménye a vidékfejlesztés klasszikus célja: a munkahelyteremtés és a helyben maradás.

A bevezető kulturális, művészeti tevékenységek, akciók számos „prototípusa” ismert, s nem csak vidéki, hanem speciálisan nagyvárosi minták is rendelkezésre állnak. S bár természetesen az adott közegtől, céloktól és eszközöktől függően ezek finomhangolása, lefolyása, utóélete minden esetben egyedi, azért érdemes a főbb típusokat megismerni.

Vidéki és városi helyszínen egyaránt

Kultúrházi szakkörök, hagyományörző és egyéb alkotó csoportok – A „mindenki művészetének” területe, vagyis az alkotás öröme, személyiségformáló, közösségformáló hatásán keresztül fejt ki komoly társadalmi hatást. A hagyományörző csoportok inkább vidéken, a helyi identitás erősítésében játszanak szerepet, a kultúrházak foglalkozásoknak viszont városokban, nagyvárosokban lehet hatalmas szerepe abban, hogy a gyerekek ne kallódjanak el a városi dzsungelben.

Elsősorban vidéki helyszínen

Falunap, szüreti fesztivál – A vidéki településeken jellemzően meglévő, általában egynapos rendezvény, amely a közös élményeken és együttléten keresztül egyrészt közösségépítő hatású, másrészt a magaskultúra helyi művelőinek fellépési, bemutatkozási lehetősége, a hasonló érdeklődési körű emberek találkozási lehetősége. A falunap jó alkalom a civil szervezetek számára az aktivizálódásra, aktivizálásra.

Nyári alkotótáborok – Szintén a „mindenki művészetének” területe, részben városi célközönséggel. Lehetőségeket rejt magában a település lakóinak, civil szervezeteinek, művészeinek bevonásában, és ezzel a helyi közösség erősítésében, valamint hozzájárulhat a település imázsának kialakulásához, ismertségének, turisztikai vonzerejének növekedéséhez.

Helyi termék-fesztiválok – Elsődleges célja egy adott térség speciális termékének népszerűsítése, de a termékhez kapcsolódó és más kulturális programokon keresztül a helyi közösséget is aktivizálja. Legnagyobb hatása a térség imázsának, ismertségének növekedése, valamint a helyi gazdaság élénkítése. Legismertebb példája talán a Makói Hagymafesztivál vagy az Őrségi Tökfesztivál, de az ország számos pontjáról lehet szép példákat találni.

Fesztiválok – E kategória alatt a célcsoport tekintetében kifelé (is) irányuló egy- vagy többnapos tematikus rendezvények állnak, megkülönböztetve az „ünnepség” jellegű, pl. falunapi rendezvényektől. A kettő között a határ gyakran elmosódik, színes, színvonalas programkínálatú falunapra esetenként több külső látogató érkezik, mint amennyi a falu lakossága. Célja és profilja ugyanakkor más: amíg a falunap a település közösségének hivatott ünnepet, közös élményt adni, a fesztivál egy célzott közönség számára kínál tematikus programot. Ennek megfelelően hatása is inkább a térség ismertségének, turisztikai vonzerejének növekedése. Veszélye a település túlterhelése a fesztivál néhány napja alatt, lehetősége viszont a megélenkülő társadalom energiáinak és a térség megnövekedett vonzerejének hasznosítása az év egészében. A több éven keresztül rendszeresen megrendezett fesztiválok egész generációknak adhatnak meghatározó élményt és kötődést egy adott tájhoz. Legismertebb hazai példánk a 18 éve működő kapolcsi Művészetek Völgye, amely sok kritikát kap

a túlterheltség, limitálatlanság miatt, ugyanakkor kétségtelenül hozzájárult a térség aktivizálásához, ismertségéhez, értelmiségi beköltözéséhez, és a hátán a jelek szerint megél a Völgy-Köz-Pont nevű civil szervezet, amelynek célja a térség komplex, egész évben tartó fejlesztése.

Nemzetiségi rendezvények, határon átnyúló kapcsolatok – A nyelv – mint kultúra – fontos tényező, ezért külön is említést érdemelnek a nemzetiségi, általában határokon átnyúló kapcsolatokkal is rendelkező rendezvények. Erős közösség- és identitásfejlesztő hatással bírnak, de nem elhanyagolható a turisztikai vonzerő növekedése sem. A nemzetközi együttműködés a kulturális kapcsolatokon túl gazdaságiakat is eredményezhet.

Elsősorban városi helyszínen

Művészeti fesztiválok – Hasonlóan a vidéki fesztiválokhoz, a városi, általában több intézmény összefogásával létrejövő rendezvények komoly térségfejlesztési hatással bírnak. A legismertebb példák: a Budapesti Tavasz Fesztivál, amely jelenleg már vidéki helyszíneken is működik, és nemzetközi viszonylatban is jelentős vonzerőt gyakorol, a Miskolci Operafesztivál, amelyre más, kisebb rendezvények is rászerveződnek, vagy említhetjük a több évtizedes hagyománnyal rendelkező Szegedi Szabadtéri Játékokat. Az ifjúságot célozza meg a Sziget Fesztivál, amely jelentős mennyiségű külföldi látogatót vonz Budapestre, illetve az utóbbi években testvéreként megszületett a marosvásárhelyi Félisziget Fesztivál, amelynek már most hatalmas szerepe van Erdély kulturális életében, a közös élményen keresztül a román–magyar közlekedésben, és nem utolsósorban Erdély ismertségének növekedésében a magyarországiak körében.

Barnamezős kulturális fejlesztések – A városi térségek lecsúszott ipari övezeteinek üresen álló gyár- és raktárpépületei hatalmas kulturális lehetőségeket rejtjenek. A fejlesztések spektruma széles, kezdve az alkalmi hasznosítással (elsősorban elektronikus zenei koncertek által), folytatva a szezonális vagy néhány éven keresztül tartó, általában sokoldalú hasznosítással, és végül zárva a nemzetközi rangra emelkedő, állandósuló művészeti intézményekkel. A kezdeményezések néha fél-legálisak, gyakran civil jellegűek, ahol a társadalmilag hasznos kulturális tevékenység nagyban kiszolgáltatott a tulajdonos hasznosítási törekvéseinek, az engedélyező hatóságoknak, illetve egyéb nem várt tényezőknek. Az időleges, szezonális hasznosításra példa a sokoldalú amatőr művészeti kínálattal rendelkező, valamint művészeknek műhelyt is biztosító budapesti Tűzraktár/Tűzraktér, amely a Ferencvárosban működött két nyáron keresztül egy üres gyárpépületben, míg végül a kulturális szervezők társadalmi munkáján meggazdagodott független büfés-vendéglátós társaság átvette a hatalmat az épület fölött. Nagyon szép példa viszont a nemzetközi szintre emelkedett, stabilizálódott, de úgyszintén újrahasznosított ipari épületben működő Trafó Kortárs Művészetek Háza vagy a Fonó Budai Zeneház. A barnamezős kulturális beruházások másik csoportja a belvárosi, szlömösödött, átépítésre vagy lebontásra váró lakóépületek hasznosítása. Ennek Nyugat-Európában elterjedt válfaja az illegális „foglalt ház” mozgalom, amely üresen álló épületeket alakít át ideiglenes kulturális lakó- és alkotóközponttá. Legális típusa a szezonális vagy néhány évre szóló engedélyekkel rendelkező kulturális kávézó, szórakozó-, koncerthely. Budapesten számos jól működő példát találunk, a Szimpla Kert vagy a Kuplung gazdag

kulturális kínálatot is biztosít.

„Public art” – Magyarországon még kevésbé elterjedtek az utcai, illetve más közterülethez köthető egyszeri kulturális megmozdulások, performanszok, installációk, amelyek az ezekkel véletlenül kapcsolatba kerülő lakosság megérintését is célozzák, s emellett világnézeti, környezetvédelmi, kulturális vitákat, beszélgetéseket generálnak. A (nagy)városi közegben is fontos szempont a közösségfejlesztés, bár e közösségek nem elsősorban térben szerveződnek, inkább egyfajta virtuális közösség, egy adott témára, életérzésre stb. fogékony személyek halmaza hozható létre.

Látjuk, hogy a felsorolt kulturális jellegű tevékenységek sokoldalú térségfejlesztési potenciállal rendelkeznek, kezdve a közösségfejlesztő, identitásnövelő hatástól a turisztikai potenciál jobb hasznosításán keresztül a nemzetközi kulturális - gazdasági kapcsolatokig. Bizonyos típusú fejlesztéseket az Európai Unió közvetlenül is támogat, például a *Kultúra 2000 program* keretén belül olyan nemzetközi együttműködési projekteket, amely alkotóművészek, kulturális menedzserek és intézmények együttműködésében valósulnak meg. Jelentős uniós kulturális támogatás az *Európa Kulturális Fővárosa* cím, amelynek keretében például Pécsre 2010-ig mintegy 35 milliárdos beruházási összeg jut, nyilvánvaló pozitív térségfejlesztési hatásokkal.

Az uniós programok mellett azonban szeretném megjegyezni, hogy a kultúra az a terület, ahol mindannyiunk egyéni felelőssége leghangsúlyosabban kap teret. A kultúrát az *általános kultúra* definíciójának értelmében mi magunk hozzuk létre saját életünkkel, cselekedeteinkkel, ezért a példamutatás mindannyiunk lehetősége a kultúrafejlesztés területén. A *magaskultúra* kezdeményezéseinek támogatása a rendezvényeken való részvétel is, életünk megnyitása ilyen irányokban. A gazdagodó civil társadalom pedig mindannyiunk számára kínál lehetőséget az aktív részvételre, a térségfejlesztési hatással is bíró kulturális kezdeményezésekbe való bekapcsolódásra.

SZAKMA – ÁLLÁS VAGY (ÉLET) PÁLYA?

Csendes töprengés G. Furulyás Katalin Egyedül a „kisvilágban” tanulmánya ürügyén

Jó sorsom úgy hozta, hogy közel fél évszázadot töltöttem el, hol egyedül, hol kisebb-nagyobb társaságban a sajátos „kisvilágban”. Dolgoztam az egyszemélyes igazgatótól (gondnok, néha takarító „beosztásban”) a fenntartó önkormányzat vezető tisztségviselőjéig szinte minden pozícióban.

Túl azon, hogy mit csináltam – mit csináltunk –, mindig érdekelt, hogy miért, kinek fontos az, amivel napjaim telnek.

Gondolkoztam azon is, miért vettem fel harmadik szakként a népművelést (jó társaságot, presztízst és ingyen színház- és hangversenyberletet jelentett).

És hogy miért nem tanítani mentem, tudatos választás volt-e a népművelői pálya? (Francz Vilmos – ki ne ismerné szakmánk nagy öregjét – halászott le mint a megye egyetlen friss diplomás, társadalmi ösztöndíjas népművelőjét.)

Az elmondottak okán is azok közé sorolom magamat, akik érdeklődve várták, hogy G. Furulyás Katalin mi újat, számomra is novumnak számítható tud leírni a népművelői vélekedésekről, az új feladatokról, a lehetőségekről, a fejlesztésekről és az önállóságról (alcím szerinti felsorolás).

Átolvasva és átgondolva G. Furulyás Katalin tanulmányát, örömmel írhatom le, hogy a szerző a címnél és a bevezetőben vázolt vállalkásának megfelelően, a népművelőre (kulturális menedzser, művelődésszervező stb.) koncentrálni, nincsenek előre felállított hipotézisei – amit leír, azok valóban empirikus kutatás eredményeként születtek meg. A „valódi feladatellátókat és az általuk ellátott feladatokat vizsgálta.

A negyven standardizált interjú adatait jól egészíti ki a témában eddig folytatott saját kutatásainak megállapításai, valamint jeles szerzők írásai, amelyek megjelent közlésekkel. (A téma iránt érdeklődőknek szakbibliográfiaként használható a látjegyzetekben megjelölt 24 írásmű.)

A tanulmány, áttekinthető tagolásban, hat fejezetben járja körül vállalt témáját.

– *A közművelődés és a „közművelők” helye a mai magyar társadalomban* című rész világosan tipizálja a társadalom jövőképét, felvázolja a tudathasadásos szituációkat, melyek a települések túlzott átpolitizálásából fakadnak. A művelődési intézményeknek szánt – és az általuk vállalt (vállalható) sokszínű feladatok harmóniája nehezen elérhető, csak remélt cél.

– *A pályára kerülés körülményei* – finoman fogalmazva is – elgondolkodtatóak. Kimondatlanul is valamiféle előzetes kontraszelekcióra lehet következtetni a leírtak alapján.

– *Az új kihívások* című fejezetben a szerző világosan fogalmaz a „turisztikai messianizmus” ellen – valós turisztikai vonzerő megléte nélkül szinte minden településünkre kitárlt „falusi turizmus” egy kiirthatatlan eleme a helyi fejlesztési terveknek, és a sokszor nyögvenyelős fesztiváloknak.

A munkanélküliség és a romakérdés tárgyalásánál a szerző a közművelődésben dolgozók szociális érzéketlenségét elemzi. Túlspecializálódó világunkban jogszerű véde-

kezés, de végzetes szakmai és emberi tévedés, hogy ezen a területen nekünk nincs tennivalónk. Igaz, hogy munkahelyet nem tudunk szerezni, de képzettséget, lelki egészséget, életkedvet teremteni igenis kötelezettségünk.

A romakérdést szeretjük a könnyebbik oldalról megközelíteni – hagyományörzés, kismesterségek stb. Ez azonban kevés. Végre tudomásul kell vennünk, hogy ez ma országosan, de helyileg különösen kőkemény gazdasági, társadalmi – így természetesen kulturális – ügy is.

– A lakossági és fenntartói igények megfogalmazása – és ezek harmonizálása fél évszázados népművelői tevékenységem során formális és informális megoldások tömegét jelentette.

A fenntartó távlatos elvárásainak megfogalmazása nélkül nem valósulhat meg a közösségi művelődés életképes új modellje. A működési formák sokasága nem helyettesíti a valós települési igényekre épülő, a lakosság által is elfogadott tevékenységet.

– A helyi értelmiség az új foglalkozásként megjelenő népművelőt nem beosztása, hanem tevékenysége alapján fogadta be – vagy tartotta a helyi hatalom „bérszónokának”. A rendszerváltást követően felértékelődött a döntéshozatalban való részvétel, az érdekvéonyesítő képesség. A politikai válsággyaldálkodás miatt azonban a helyi hatalomban megszerzett potenciál hatalomváltás esetében alap lehet a nemkívánatos személy (esetleg kiváló szakember) eltávolításához.

– *Fejlesztések, pályázati szisztéma, képzések, kapcsolatok*

A közművelődés paradigmaváltásának, az új kihívásoknak való megfelelésnek jó viszonyítási pontja, hogy a népművelők milyen módon vesznek részt a humán jellegű fejlesztésekben, kezdeményezésekben, a projektek lebonyolításában.

Meghatározó szerepük lehetne a települési fejlesztési programok kommunikálásában, a társadalmi előkészítésben.

A tanulmány külső megjelenésével is példaértékű. Jó minőségű papírra, jól szerkesztve készült el. Hivatkozásai nem csak korrekt forrásmegjelölések, hanem szöveggörnyezetük révén az olvasót arra inspirálják, hogy a jelzett írást is ismerje meg.

A szöveg gondozása korrekt – néhány betűhiba nem zavarja a megértését.

Kinek ajánlom a művet?

Szokásosan azt illene leírnom, hogy a népművelőknek, a fenntartóknak, a kulturális területen érintett civil szervezeteknek és így tovább.

A könyv újbóli elolvasása után azonban rájöttem, hogy ez egy nekünk és értünk való elmélkedés. Legyen ez „kötelező olvasmány” mindazoknak, akik a pályán vannak (esetleg oda készülnek), hogy ez a szakma (praxis) megmaradjon, és mi, meg akik utánunk jönnek – a pályán maradhassanak.

PORDÁNY SAROLTA

HATÁRESETEK – LENGYEL KONFERENCIA

*A felnőttképzéssel foglalkozó civil szervezetek szerepe
a fogyatékkal élő emberek integrációját támogató tanácsadásban és tájékoztatásban*

(Konferencia-előadás: *Educating Disabled People, Integrating them into the Workplace and Integrating them into Society / Baran-ów Sandomierski / Poland 29.05.2007 – 01.06.2007 / Tarnobrzeg Branch of the Polish Society for People with Mental Handicaps and the Polish office of the German Association of People's Universities and IIZ/DVV Poland Office*

Bevezetés

Felnőttképzéssel foglalkozó kutatókkal és oktatókkal közösen hoztuk létre és működtetjük *A Felnőttképzés Fejlesztésért Egyesület* nevű civil szervezetet Magyarországon. A szervezet megalapításakor többek között az alábbi célok megvalósítását tűztük ki magunk elé:

- a felnőttképzés elméletének és módszertanának fejlesztése;
- a felnőttképzés új tudományos eredményeinek közzététele;
- a felnőttképzési intézmények közötti kapcsolattartás és együttműködés erősítése.

Elkezdtük megvalósítani alapszabályunkban kitűzött céljainkat, így a dolgok rendje és módja szerint egyre ismertebbek letünk, egyre többen tudták meg a környezetünkben, hogy az oktatás területén dolgozunk, és civil szervezetet működtetünk. Hamarosan mi is megtapasztaltuk azt a helyzetet, amellyel más civil szervezetek is szembesülnek, hogy az eredetileg kitűzött, szűkebb tudományos céljainkhoz képest számosan keresnek bennünket, más jellegű oktatási információt és tanácsadást kérve, mondván, mi vagyunk a szakemberek, mi biztosan tudunk segíteni. Így történt, hogy éveken keresztül foglalkoztunk egyesületünk egyik támogatójának tanulási nehézségekkel küzdő gyermeke, Dávid esetével. A család krízishelyzetekben többször is hozzánk fordult segítségért, tanácsért, így fokozatosan szembesültünk a fogyatékkal élő családtagot nevelő szülők nehézségeivel, de saját szakmai hiányosságainkkal is. Elhatároztuk, hogy minden nagy szakmai konferenciánkon elhangzanak olyan előadások is, amelyek a fogyatékkal élő emberek oktatásával, információhoz jutásával kapcsolatosak.

A továbbiakban a fogyatékkal élők integrációját segítő tanácsadás kérdéseivel foglalkozunk, bemutatva saját civil szervezetünk hazai tapasztalatait.

Kulcsszavak:

tanulási nehézségek, fogyatékkal élők tájékoztatása, integráció, tanácsadás, tájékoztatás, második esély a tanulásra, visszacsatolás

A felnőttek oktatási tanácsadásának típusai

Az oktatási tanácsadás felnőtteknek (*educational guidance for adults*) szakkifejezés azoknak a tevékenységeknek a széles skáláját foglalja magában, amelyek célja, hogy változásokat idézzenek elő egyrészt a tanuló felnőttek tanulással kapcsolatos, személyes döntéshozatalában, saját életük megformálásában, másrészt az oktatási és átképző intézmények, illetve ügynökségek körében, azzal a céllal, hogy hatékony választ tudjanak adni a felnőtt tanulók igényeire, követelményeire.

Az oktatási tanácsadó tevékenység különböző részterületeit az alábbiak szerint tipizálhatjuk¹:

Tájékoztatás. Információnyújtás a felnőttek tanulási s ehhez kapcsolódó támogatási lehetőségeiről anélkül, hogy az egyes választások előnyeit megbeszéljék a felnőtt tanulóval. Természetesen a legtöbb megjelentetett oktatási információ reklámozási szándékkal készül, így a „tisztá” információadás ritka.

Ajánlás. Az érdeklődők segítése az információ feldolgozásában és a legmegfelelőbb választásban. A hatékony ajánló munka feltétele, hogy az érintettek tisztában legyenek saját oktatási szükségleteikkel.

Tanácsadás. Az érdeklődőket segíteni kell saját tanulási szükségleteik felfedezésében, tisztázásában, megértésében, illetve segíteni kell különböző módon megoldani azokat. A tanácsadást kérők gyakran nem ismerik fel saját oktatási igényeiket, ezért a tanácsadás nagy valószínűséggel a személyes találkozások sorozatát igényli.

Felmérés. Az érdeklődők formális vagy informális segítése, hogy adekvát ismereteket kapjanak személyes tanulási és szakmai fejlettségükről, azzal a céllal, hogy képessé váljanak döntéseket hozni személyes tanulási lehetőségeikről.

Felkészítés. Az érdeklődők támogatása együttműködésben az ügynökségekkel, hogy gondoskodjanak számukra az oktatási vagy átképzési lehetőségekről, illetve egyéni kérésre történő tanfolyamok indításáról. A felkészítés jelenthet egyszerű tanácsadást, például hogyan kell kitölteni egy jelentkezési lapot, vagy a tárgyalás módszerére vonatkozó tanácsadást, ha a tanulók a tanfolyam tartalmában vagy szervezeti kereteiben módosítást szeretnének. A felkészítés jelentheti még a „Bevezető” és a „Képességfejlesztő” tanfolyamok indítását, amelyek csoportos tanácsadást és a tanulási készségek tanítását kínálhatják.

Közbenjárás. Közvetlen tárgyalás az intézményekkel, ügynökségekkel azon személyek és csoportok nevében, amelyeknek nehézséget jelent a képzésbe való bekapcsolódás vagy a tanulás üteme (pl. kivételes felvétel elintézése vagy a csoportbeosztás módosításának kérése).

Visszacsatolás. Az információk összegyűjtése és összevetése alkalmasságuk, alkalmazhatóságuk szerint, a szükségletek felmérése, a képzési lehetőségek szervezőinek ösztönzése, hogy a visszajelzéseknek megfelelően fejlesszék kínálatukat. A visszacsatolás előidézhethet például változtatást a képzésre vonatkozó információs anyagokban, a képzések időbeosztásában vagy tartalmában. Új képzésfajták elindítását vagy egyes tanfolyamok működési módjának változtatását eredményezheti, azzal a céllal, hogy jobban alkalmazkodjanak a felnőttek igényeihez.

Munkánk során a fenti tanácsadás-típusok közül *tájékoztatást*,

¹ Pordány Sarolta: A felnőttek oktatási tanácsadó rendszerei Nagy-Britanniában. In: Nagy Júlia (szerk.): *Felnőttképzés, átképzés, vállalkozások*. Bp., 1990. MKM OKK K, 117–120. p.

ajánlást és tanácsadást végeztünk. Tevékenységünk egyrészt fogyatékkal élő fiatalot gondozó család egyéni tanácsadása formájában valósult meg, másrészt egyesületi munkánkba beépítettük a fogyatékkal élők integrációját, illetve az ilyen kérdésekkel foglalkozó kutatások megismertetését a szélesebb közönséggel.

Egyesületünk tanácsadó és tájékoztató munkája a fogyatékkal élők segítése érdekében

Egyéni tanácsadás és problémamegoldás – Dávid esete

Egyesületünk egyik támogatója és külső tagja örökbe fogadott egy születése után azonnal állami gondozásba került kisgyermeket. A család fokozatosan szembesült a gyermek különböző területen megnyilvánuló fogyatékoságaival, ezért komoly erőfeszítéseket tett azok csökkentése, „gyógyítása” érdekében. Valamennyi erőfeszítésüket figyelemmel kísértük, és tanácsadással próbáltunk segíteni a családot.

Az alábbi területeken volt szüksége Dávid szüleinek tanácsadásra, tájékoztatásra:

- 1) szociális rehabilitáció – örökbefogadás
- 2) egészségügyi rehabilitáció – asztma/allergia kezelése
- 3) mentális rehabilitáció – diszlexia, diszgráfia
- 4) oktatási rehabilitáció – iskolaválasztás, iskolakeresés – tanulási nehézség vagy értelmi fogyatékoság
- 5) érzelmi rehabilitáció – „Miért sötétebb a bőröm színe, mint az osztálytársaimé? Ki vagyok én? Kik voltak a szüleim?”

A Dávid esetéhez kapcsolódó önkéntes, nem professzionális tanácsadó, tájékoztató munkánk során az alábbiakat tapasztaltuk:

– A családok nagyon magukra vannak hagyva a „határeseten mozgó” gyermekeik problémáinak megoldásában.

– A fogyatékkal élő családtag problémáira adandó válaszok feldolgozottsága (könyvek, tanácsadók, CD, videó, esetleírások megoldásokkal) igen szegényes.

– A professzionális intézményhálózat és a tanácsadó hálózat is fejlesztést igényel a családok nagyobb támogatása érdekében.

– A „határesetek” területén még komolyabb tudományos erőfeszítésekre van szükség a tanulási nehézségek és a fogyatékoság megállapítása területén.

– Szükséges lenne folytatni és kibővíteni a „második esély programokat.”²

Tájékoztatás és információhoz való hozzáférés segítése

A fogyatékkal élők tájékoztatása területén a felnőttképzés aktuális kérdéseiről évente megrendezett szakmai konferenciáinkon tudunk a legtöbbet tenni. Ezeket a két napos, országos konferenciákon átlagosan 100 magyar szakember vesz részt, rendszeresen hívunk külföldi kollégákat is³. Az elmúlt két évben több előadót is felkértünk, hogy adjon tájékoztatást a fogyatékkal élő emberekkel kapcsolatos kutatásiról, illetve integrációjukkal kapcsolatban.

2005-ben *Felnőttképzés és demokrácia – képezhetőség, fel-*

nőttkori ismeretbővítés címmel rendezett, II. felnőttképzési konferenciánkon az alábbi előadások hangzottak el:

– *Mozgáskorlátozottak a felnőttoktatásban és a közművelődésben. Esély az egyenlőségre?* Előadó: Mazzag Éva, egyetemi tanársegéd, PTE

– *Fogyatékosággal élő emberek egész életén át tartó tanulása – az OBZOR cseh civil szervezet példája* Előadó: Eva Vosahlova, Liberec, Cseh Köztársaság,

2006-ban *Felnőttképzés, felnőttkori tanulás és fejlődés* címmel tartott III. országos felnőttképzési konferenciánkon pedig a *webes alkalmazások akadálymentesítése* címen tartott előadást VIGH György, informatikai ügyfélmenedzser (Magyar Posta Zrt.).

Jelenleg a honlapunk – www.feflearning.hu – akadálymentesítésén dolgozunk, hogy gyengén látók számára is elérhetőek legyenek a felnőttképzés fejlesztésével kapcsolatos szakmai írások.

Összegzés

Az FFE szakmai munkájában törekszik arra, hogy érvényesítse az ENSZ fogyatékkal élő emberekkel kapcsolatos egyezményében⁴, valamint az Európai Unió EQUAL programjához kapcsolódó magyar *Egyenlő esélyek* programban megfogalmazott célokat a fogyatékkal élők integrációja és támogatása vonatkozásában.

Eddigi tapasztalataink szerint egyesületünket is keresik ilyen ügyekkel, így nem túlzás az általánosításunk, hogy a nem fogyatékos szakterületre specializálódott szervezeteknek is jelentős a tanácsadó szerepe. Hiszen a bajban lévő, nehézségekkel küzdő családok gyakran ahhoz a civil szervezethez fordulnak, amelyiket legjobban ismerik, amelynek vezetőivel, tagjaival közvetlen baráti kapcsolatuk van.

Szembesültünk a feladattal és vállaltuk is, hogy a fogyatékos területen szükséges tanácsadásban, de különösen a tájékoztatásban részt kell vennünk. Tapasztalataink alapján a tájékoztató munkánknak:

- egyénre szabottnak,
- családra épülőnek,
- integráltnak,
- folyamatosnak,
- sok szereplősnek (nem csak a specializált szervezetekre, hanem az egész szektorra épülőnek) és
- természetes alapokon működőnek kell lennie, ugyanis a bizalom miatt a közvetlen emberi kapcsolatok nagyon fontosak.

Úgy gondoljuk, hogy a civil szervezeteknek felkészültnek kell lenniük a fogyatékkal élők segítségét célzó tájékoztató és tanácsadó munkára. Eddigi tapasztalataink alapján folytatni szándékozunk ilyen irányú tájékoztató munkánkat. Összegyűjtjük és nyilvánossá tesszük mindazokat a tapasztalatainkat, amelyek alkalmasak lesznek arra, hogy akár a professzionális segítő szervezetek, akár a nem professzionális civil szervezetek bővíteni tudják tájékoztató, tanácsadó tevékenységüket.

Budapest, 2007. május

² Pordány Sarolta: Második esély – iskolai végzettségekkel nem rendelkezők tanulása. In: Horváthné Bodnár Mária (szerk.): *Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban*. Budapest, 2002. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, 97–105. p.

³ Konferenciáink megszervezését a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Felnőttképzési Intézete (IIZ/DVV) támogatta.

⁴ Convention on the Rights of Persons with Disabilities (13 December 2006)

<http://www.un.org/esa/socdev/enable/conventioninfo.htm>

WEHNER TIBOR

EGY NAGY KISVÁROSI KISGALÉRIA HÁROM ÉVTIZEDE

Az 1945-öt követő évtizedekben a kettészakított – az első világháború lezárását követően a nagy múltú múzeumától és kulturális intézményeitől is megfosztott – Komárom városában, a Duna jobb partján két-három évente rendeztek egy-egy képzőművészeti kiállítást: 1948-ban az országos 48-as bizottság komáromi csoportjának bemutatóját, 1954-ben a Komáromi Képzőművész Kör első kiállítását, és 1957-ben ugyancsak a város képzőművészeinek (Angyal Kálmán, Kecskés László, Nagy Antal, Nagy Márton, Spachy Rezső, Szalay Vince) tárlatát. Nem túlságosan sűrű program. A hatvanas években a város Csokonai Vitéz Mihály Művelődési Központja, illetve elődintézménye, a Művelődési Ház kiállításai már kissé gyorsabb ütemben követték egymást, de a folyamatos és koncepciózus kiállítási tevékenységre a hetvenes évek második feléig kellett várni: 1977-ben a művelődési intézmény nagyerőműfalai között rendezett bemutatókat az erre a célra emelt, különálló épületben megnyitott Komáromi Kisgaléria kiállításai váltották fel. A Csokonai Művelődési Központ intézményének szerves részeként, de mégis karakteresen önálló programmal működő kisgaléria megnyitása szorosan összekapcsolódott a magyarországi szocialista művelődéspolitikai törekvéseivel, illetve az azok mellett kibontakozott, azokra reflektáló öntörvényű kulturális – művészeti kezdeményezésekkel. A hatvanas-hetvenes évtizedfordulótól – a művelődési házak, a klubkönyvtárak felépítésével párhuzamosan – Magyarországon ugrásszerűen megnőtt a kiállítások száma: ez a közművelődésnek minősített rendezvény-típus viszonylag nagyobb anyagi ráfordítások nélkül realizálható, s a kiállítás egy, két, három vagy négyhetes nyitva tartása alatt, hosszabb ideig kiaknázható volt a rendszer és a korszak széleskörű demokratizmusra alapozott (gondoljunk a szocialista brigádok számára előírt kulturális-művészeti vállalások teljesítésének kötelezettségére) művelődéspolitikája számára. Mindemellett a kiállításoknak ott-hont adó, újonnan létrehozott, a múzeumok nehézkesebb tevékenységével szemben a művészeti jelenségekre rugalmasabban és gyorsabban reagáló kisgalériákban – amelyek bizonyos fokig (a műkereskedelmi tevékenység teljes mellőzésével) a nyugati világban virágzó galéria-rendszer hiányát is hivatottak voltak kiváltani – bontakoztak ki a hivatalos művészetpolitika tarthatatlan elveit elvető progresszív művészeti megnyilvánulások. „Az utóbbi tíz évben – a művelődési intézmények viszonylag mostoha körülményei ellenére is – közel ötven kisgaléria jött létre, kialakultak – ha fogatékosságoktól nem is mentesen – azok a csomópontok, amelyek a művészet bemutatásához még kellő környezetet képesek teremteni. A kisgalériák alapvető feladata, hogy az eredeti művek közvetlen átadásával, értékek közvetítésével művészetet értő és szerető közönséget neveljenek. Az országos kiállítási hálózatnak azért fontos láncszemei, mert még elfogadható feltételek mellett segítik programjaikkal a közönség tájékoztatását és részt vállalnak az emberek vizuális – esztétikai nevelésében.” – írta meglehetősen diplomatikusan erről az „intézménytípusról” 1977-ben Bánszky Pál művészettörténész. A természetesen megfelelő ellenőrzés alatt tartott kiállítótermek – amelyeknek minden kiállítását az illetékes tanácsok által felügyelt, illetve a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, vagy a Népművelési Intézet által összehívott szakmai bizottságok zsűriztek és engedélyeztek (illetve nem engedélyeztek) – sorában olyan, még napjainkban is önállóan, vagy egy-egy intézmény

szerves részeként működő, és sajnos ma már nem létező galéria kezdte meg működését, mint a budapesti Józsefvárosi Kiállítóterem és Ferencvárosi Pincetárlat, a Bercsényi Klub, a Hajdúszoboszlói és a Hatvani Galéria, a debreceni Egyetemi Galéria, a pécsi Ifjúsági Ház Galéria, a Zalaszentgróti és a Dombóvári Galéria. Ehhez a Népművelési Intézet Kisgaléria-vezetők Munkaközössége által összefogott intézményrendszerhez kapcsolódtak a Komárom megyei, már korábban is működött, de ekkortájt megerősödött, vagy ezekben az években megalapított, folyamatos kiállítási tevékenységet kifejtő kiállítótermek: a Dorogi Galéria, a Dömösi Galéria, az esztergomi Petőfi Sándor Művelődési Központ Kisgalériája és a Komáromi Kisgaléria. (Melléjük más feltételek között működtek és fejtették ki intenzív kiállítási tevékenységüket a megyei múzeumok – a tatai Kuny Domokos Múzeum és az esztergomi Balassa Bálint Múzeum, valamint a Vármúzeum –, és a komplex feladatköröket ellátó művelődési intézmények: mint a tatai Megyei és Városi Művelődési Központ, a tatabányai Népház, és az oroszlányi Városi Művelődési Központ kiállítótermei. A tatabányai, szép emlékű Kernstok Terem a Puskin Művelődési Központ kiállítóhelyeként, ugyancsak a hetvenes évek végén, 1979-ben kezdte meg működését.) A kisgalériák – nélkülözve a múzeumok kissé arisztokratikus kiállítási szemléletét és a nagyobb intézmények ünnepélyes voltát – a bensőséges atmoszférájú, kamara-jellegű bemutatók ideális színterei voltak: egy-egy viszonylag könnyen prezentálható és befogadható önálló kollekció, vagy tematikus gyűjtemény felvonultatásának szakmai fórumaiként funkcionáltak.

Frank János művészettörténész, a kiállításrendezés elméleti szempontjainak és gyakorlati módszereinek kidolgozója, számos emlékeztető kiállítás rendezője írta le a *Tárlatok, szertartások* című kötetében: „A hatvanas években már a nagyvárosokba és a budapesti peremvárosokba vittünk tárlatokat. Amikor egyszer panaszkodtunk a tárlalás mostoha lehetőségeire, ígéretet kaptunk, rövidesen felépítik az ennnyedik kerület Művelődési Központjának kiállítótermét, ott már dolgozhatunk kedvünkre. Fölépült. Bevezettek a színházterem karzati bejáratjához, aztán az előcsarnokba, meg a ruhatár mellé. Tesék, akaszthatjuk a képeinket.” Komáromban – amely települést a nagy művelődésház-építési hullám valamiképpen elkerült – szerencsésebb volt a helyzet: az önálló bejáratú, elnyúló téglalap alaprajzú, teljesen zárt, fehér, megbontatlan falakkal övezett, kellemes benyomást keltő, jól megvilágított, harmonikus tér – amelynek felszerelését és megjelenését az évek folyamán mind elegánsabbá és tökéletesebbé formálták – kitűnő kiállítási körülményeket, és csakis kiállítási körülményeket teremtett: e teremben nem volt más rendezvény, a tárlatokat sohasem kellett időlegesen korlátozni, bezárni vagy átrendezni. De természetesen egy galéria, egy kiállítási intézmény nemcsak a körülmények, az optimális bemutatóteremtés azzá, ami, hanem elsősorban a programja, az arculata, s ezáltal a térség kulturális-művészeti életében játszott szerepe és jelentősége révén. A Komáromi Kisgaléria három évtizedes tevékenysége során mindenkor igényesen megrendezett, magas színvonalú kollekciókat, széleskörű, a művészeti ágazatokon túl a vizuális kultúra szerteágazó területeire is kitekintő,

izgalmas kérdésfelvetésekkel integrált kiállítási együtteseket tárt közönsége elé. Közönsége elé, amely természetesen elsősorban a város lakosaiból verbuválódott, de amely a város, illetve az ország határain túlról – a település földrajzi elhelyezkedéséből és történelmi múltjából eredően Rév-Komáromból és a (cseh)szlovákiai magyarok-lakta területekről is – mindenkor vonzott érdeklődőket. A rendszeresen megrendezett, évente kezdetben nyolc-tizenegy, majd a kilencvenes évektől öthét kiállítás megnyitójára mindenkor a tárlat anyagáról, a kiállító művész munkásságáról széleskörűen tájékoztató meghívók, illetve leporellók invitálták a látogatókat s néhány esetben igényes katalógus megjelentetésére is lehetőség adódott.

A három évtized alatt megrendezett több mint kétszáz kiállítást nehéz rendszerteremtő szándékok érvényesítésével áttekinteni és csoportosítani. Az azonban megállapítható, hogy az elsődleges cél a jelenkori, a kortárs magyar képző- és iparművészet alkotóinak és alkotásainak bemutatása volt: egyéni és csoportos kiállítások váltogatták egymást. A bemutatkozó művészek – elsősorban a hagyományos műformák alkotói; hangsúlyosan festők, grafikusok, szobrászok és fotósok – sorában természetesen nyilvánosságot kaptak a komáromi születésű, vagy a városhoz, a térséghez (és Rév-Komáromhoz, a trianoni döntéssel Magyarországtól elcsatolt területekhez) szorosabb vagy lazább szálakkal kötődő, egykor itt élt vagy napjainkban is itt dolgozó alkotók, de mellettük megjelentek a Komárom, illetve a Komárom-Esztergom megyében munkásságukat kiteljesítő művészek, és teret kaptak a kortárs magyar művészet kiemelkedő jelentőségű életművet építő vagy rejtett, felfedezésre váró értékeket teremtő alkotóinak műegyüttesei is. Az „élő” magyar művészet bemutatása mellett a Komáromi Kiszaléria fóruma volt egy-egy emlékkiállításnak, és esetenként néhány külföldi művész fellépésének is. Különösen fontosak voltak az alkalmazott művészeti területek képviselőinek bemutatkozásai: a plakáttervezők, a karikaturisták, az illusztrátorok, a tipográfusok tárlatai. Amiként a hagyományos ágazatok és művészeti területek reprezentatív kiállításainak megrendezésére, lehetőség nyílt a tematikus történeti és a helytörténeti visszapillantásokra, és a határterületek, a környezetkultúra, a kultúrantropológia egy-egy szegmensének kiállításokkal való vizsgálatára is: Komárom kiszalériája – folytatva a Hatvani Galéria által teremtett tradíciót – kiállítást szentelt a madárijesztők, a falvédők, a poszterek, a falfirkák, a haláljelek, a tetoválások és a játékok jelenségvilágának. A program kialakítását mindenkor a magas művészi színvonal és a progresszív szemlélet jelenvalósága vezérelte, tanúsítva, hogy egy vidéki városban is létrejöhet és fennmaradhat a kvalitással és korszerű szemlélettel éltetett művészeti törekvések fóruma. Nehéz kiemelni a harminc év krónikájából egy-egy tárlatot, de azért mégiscsak emlékezzünk meg arról, hogy művészettörténeti jelentőségű kiállítással mutatkozott be a Duna menti kisvárosban a magányos grafikusművész, Réber László, hogy jelentős festészeti kollektívát idézte meg a város szülőtte, Ráfael Győző Viktor emlékét, hogy bemutatkoztak a XX. század utolsó harmadának legjelentősebb grafikusai: Csohány Kálmán, Gyulai Líviusz, Baranyay András, Orosz István, Somogyi Győző és Szemethy Imre, hogy emlékeztet kollektívát vonultatott fel – más és más művészeti eszményeket képviselve – Wahorn András, Szabados Árpád, Kárpáti Tamás és M. Novák András festőművész, és ugyanígy

Váró Márton, Lóránt Zsuzsa, Lipcsey György és Márkus Péter szobrászművész. Betiltottak itt a hivatalok még a nyolcvanas években Hejtes Szomlyázók-tárlatot, aztán a nyolcvanas-kilencvenes évtizedforduló után természetesen már nem foglalkoztak azzal, hogy a Szinyei Merse Pál Társaság, a Magyar Szobrász Társaság vagy a Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága milyen anyaggal jelentkezett. És hosszan sorolhatnánk az emlékeztető fotó-kollektívákat is – Korniss Péterét, Balla Andrást, Sipeki Gyulát, Szamódy Zsoltét –, a kerámia-, a textil- és az üvegművészeti együtteseket – a komáromi származású Szemereki Teréz, Kumpost Éva, Kecskés Ágnes, Nagyné Nyikus Anna és Vida Zsuzsa műveit –, vagy feleleveníthetnénk a számos művészeti területet átfogó, a Komárom város művészetében oly meghatározó jelentőségű Kecskés-család bemutatójának alkotásait.

A három évtizedes, szakmai sikerekben és emlékeztető művészeti pillanatokban oly gazdag tevékenység hátterében – a kedvező körülmények szerencsés összeállításán túl – egy jó vezetésű művelődési intézményt, illetve egy, a program megvalósítását támogató városvezetést is feltételeznünk kell. A legfontosabb azonban az átgondolt, koncepciózus programalkotás, az évtizedeken át töretlenül és szívósan végzett munka, s a rendkívül magas fokú szakmai igényesség és problémaérzékenység volt. Mindezek a szakmai kritériumok a galéria megalapítója s vezetője, Ölveczky Gábor grafikusművész egyéniségében, illetve személyiségében összpontosultak. Ölveczky Gábor dolgozta ki és állította össze az éves kiállítási programokat – amelyek az évtizedek során a vizualitás, a vizuális művészetek kivételes gazdagságú tárházát nyitották meg a Komáromi Kiszaléria látogatói előtt –, ő rendezte meg a kiállításokat, ő szervezte a közönséget, a tárlatokhoz kapcsolódó rendezvényeket, és grafikusművészként megtervezte és kivitelezte, gondozta a galéria kiadványait is. Grafikusai, alkalmazott grafikusai munkássága mellett tehát egy galéria-vezetői oeuvre-öt is teremtett, amely az országosan ismert és elismert, rangos kiállítóhelyként számon tartott Komáromi Kiszaléria-jelenségben testesül meg.

1997-ben, a 20-éves Komáromi Kiszalériát köszöntő *Új Művészet*-dolgozatot az alábbi gondolatokkal vezettük be: „Egy galéria huszadik születésnapján, a legjelentősebb mozzanatként az értékelhető, hogy a galéria működik. 1997-ben, amikor a kultúra és a művészet támogatása Magyarországon valószínűleg a reneszánsz évszázada óta mért legalacsonyabb szintre szállt, s amikor a kulturális és művészeti kérdések leginkább a háttérbe szorultak, és amikor Magyarországon semmi sem fontos, csak az, ami a korrumpálhatóság és manipulálhatóság – finoman fogalmazva a gazdaság – köreiben belül van, tehát ilyen közegben, ily lehangoló csapda-környezetben egy működő galéria – kiállításai, profiljaival, magas színvonalával, eseményeivel és közönségével – a csodák kategóriájába utalandó jelenség.” Nos, e sorok feljegyzése után tíz esztendővel azt regisztrálhatjuk, hogy a helyzet még súlyosabb, a körülmények még rosszabbak, de valami titokzatos erővel áthatottan és heroikus feladatvállalással hajtottan a Komáromi Kiszaléria még ma is él, napjainkban is dolgozik: a kemény munkával megalapozott tradíció szellemében rendezi a kiállításokat és fogadja a látogatókat. Vagyis megállapítható: egy galéria harmincadik születésnapján a legjelentősebb mozzanatként az értékelhető, hogy a galéria működik. Reméljük, az évek múlásával, a fennállási évfordulóra való változó hivatkozással néhányszor még megismételhetjük ezt a mondatot.

PAPP DÉNES

HÁROM CETLI

Egy iskolaelméleti dolgozat ürügén

*

1980 nyarán születtem, két és fél évesen kerültem óvodába falunkban, Prügyön. A rituálisnak mondható jelválasztás a mosdó felé vezető folyosón történt, az óvó néni széken ülve fogadta a még jel nélküli, beavatatlan gyerekek kígyózó sorát, füzetébe feljegyezte a választott jel nevét. Emlékszem az előttem és mögöttem kiejtett szavakra, némelyek pajzsként, mások lándzsaként hangoztak. Mindezeknek nagy jelentőséget tulajdonítottam, azt szerettem volna, ha nekem van a legragyogóbb jelem a világon, de a Nap már foglalt volt, mire odaértem. Az óvó néni sürgetett, válasszak mást, mindegy, mi az, nem volt időm tovább gondolkodni, ez bosszantott, elkeseredtem, tovább noszogattak fehér köpenybe bújtatott kezek, az egyiken kis női karóra volt látható, mi lesz már, nem érünk rá, igyekezz!

Így lett a jelem óra, melyet azóta sem viseltem csuklón. (És sorsom pecsétje az idő, mely mögött jeltelen éveim sorakoznak.)

**

A délutáni szieszták alkalmával szétnyitható tábori ágyakon aludtunk az egyik teremben. Szerettem látni, ahogy mindenki alszik, hallani játszótársaim szuszogásait, szaggaott szipogásukat vagy a sírától kimerült álomszép lélegzet hullámzását.

Nem egészen értem, miért riasztottam fel őket számtalanszor egy eget rengető KUKURÍKÚ kiáltással. Ilyenkor legtöbb esetben lőttek a pihenőnek, mindenki haragudott rám a maga módján. Felsőbb utasításra új helyet biztosítottak nekem az alvás idejére,

a teremben maradhattam ugyan, de büntetésből az ágyak tárolására használt szekrényben vetették meg fekhelyem, melyen ajtó nem volt, de egy sötét függöny azért elválasztott társaimtól. Mondanom sem kell, hogy úgy éreztem magam, mint egy király. Uralkodói pozíciómban éberebb voltam, mint valaha. Minden adott volt egy még sosem hallott, hatalmas KUKURÍKÚ-hoz. Ezután természetesen trónfosztott lettem, de maradtam az istenek kegyeltje, ugyanis felmentettek alvási kötelezettségem alól. Rendszerint gömbölyű dadusaimat szórakoztattam, míg a többiek pihentek, szerettem, ha ezek a jámbor óriások gurulnak a nevetéstől. Szébb büntetést álmódni sem tudtam volna.

***

Egy összeszokott csoport fegyelmezése más módszereket kíván. A kiváltó okra már nem emlékszem, de tény, hogy valamely gaztettünk után az óvodai vezetés tehetetlenségében kénytelen volt bezárni négyünket a kiscsoportos terembe, hogy a verőfényes napsütésben játszó többi gyerek kezelhető maradjon. Így lettünk sorstársak, egy kulcsra zárt ajtó mögött. Kint az önfeledtség szívet simogató hangjai, fény és meleg, bent félhomály, hűvös és a parketta egy meglazult darabja. Amikor fogva tartóink ránk nyitottak, már körülbelül egy méteres körben sikerült felszedni a padló faborítását. Ezek után a napfényre száműztek bennünket, hogy mindig szem előtt legyünk. Azt hiszem, győztünk.

Miskolc, 2007. május

FANTASY ALFAJOK

Előző cikkemben a fantasy műfajának születéséről írtam soraimat, ám csupán a fő szálról beszéltem. Maga a fantasy egyfajta gyűjtőneve sok-sok alfajának, amelyekből már rengeteg könyv és szerepjáték íródott az idők során. Sok kicsiny irodalmi mű teszi ki a nagy fantasy főnevet, akár a téglák a falat, s én most ezekről az alfajokról fogok beszélni, ahogyan azt az előző cikk végén ígértem.

Eddigi kutatásaim alapján úgy durván húsz fajtája létezhet, én csak egy párat szemezgettem ki, azok közül, amelyek jobban ismeretesek azok számára, akik bővebben foglalkoznak eme körökben, s biztos vagyok abban, hogy születni is fognak még újabbak, legyen az akár a már létező elemek vegyítéséből, ami gyakran alakul elfogadható újdonsággá, vagy jusson eszébe valakinek egy teljesen új fajta.

Személy szerint nekem, az első fantáziavilágom s egyben történetem egyik klasszikus formája volt ennek az irodalomnak.

Tehát kitalált földön játszódott, benne a csodák szinte mindennaposak voltak, bár ekkor, be kell valljam, igencsak kezdő voltam a dolgokban, és sokszor estem túlzásokba. Annak a világnak az istenei például gyakran jártak a földön... Finom utalás lehetne ez az ógörög vagy éppen a germán mondavilágra, ahol ugyebár az istencsalád rengetegszer látogat le a hősök mellé, különböző alakokat felvéve.

Második, jelenlegi világom már kissé más, de ennek elmesélése más helyre, más alkalomra való, nem akarom elvenni a fő témára jutó lapmennyiséget.

Akkor tehát vágjunk is bele a műfajok megismerésébe!

Legjobb lesz talán, hogyha azzal a fajtával kezdem, amelyet nagyon sokszor azonosítanak is magával a fantasyval, mivel ez az alap, feltehetően a legelső mind közül, maga a fő stílus, s emiatt is lehet ez a legnépszerűbb mind közül.

High fantasynak hívják, magyarul durván úgy lehetne nevezni, hogy magas szintű, vagy éppen felsőbb fantasy. C. S. Lewis és J. R. R. Tolkien ennek a fajtának a szülőatyja, a *Gyűrűk ura* trilógiával, illetőleg a Narnia könyvekkel sikerült megteremtenuik a standard fantasy alappilléreit. A High fantasy stílusjegyei a csodás mondákból erednek, ahol is a hős – barátai és más természetfölötti lények segítségével – győzedelmeskedik a gonosz felett. A vége általában happy and, győz az igazság, s a hős elismert lesz messze földön. Gyakori szereplői a csodalények, mint a törpék, óriások, elfek vagy éppen tündérek, mágikus bestiák, mint a griff vagy a sárkány, illetve a varázshasználók, mindezek állhatnak ugyanúgy a hős oldalán, mint ellenfeleként, de az is megesik, hogy változtatnak.

Bár fantasy csak az elemei miatt lehet, példaként kiváló erre ugyebár János vitéz kalandja az óriások földjén. Kezdetben egy óriás rátámad, s akik kővacsorára hívják őt, azok sem túl kedvesek vele, de amint Jancsi agyonüti királyukat, menten neki esküsznek hűséget. Személyes véleményem szerint a High fantasy remek, és nem csak azért, mert én ezzel kezdetem, hanem egyáltalán. Bővelkedik a fantasztikus témákban, tartalomban, ami a legalkalmasabb kezdő löket lehet annak,

aki neki akar állni a fantasy olvasásának, meg tudja szokni azt, hogy jelen lesznek benne olyan dolgok, amelyeket maga körül nem minden nap láthat. S akinek ez nem tetszik, annak ajánlom inkább a most következőt.

A **heroikus fantasy** a High egyik közeli rokona, a nevéből is észrevehető, hogy lényege a hősiesség ábrázolása, amit ismerhetünk még számos népmeséből is, de táplálkozik még a lovagregények történeteiből is. Cselekménye nagyjából ugyanaz, mint amit fentebb írtam, hogy a hős mindig legyőzi velejéig gonosz ellenfelét, kihangsúlyozott témája tehát a High fantasynak a jó és a rossz, a fény és a sötétség közötti örökös harc, amelyben mindenki odaveszhet, ha a gonosz nyer. Hősünk nem éppen egy szerencsés valaki a kezdet kezdetén, ugyebár eredetileg ő a legkisebb testvér, aki nem is olyan erős vagy éppen okos, mint bátyjai, akik elbuktak a próbán, hogy bizonyosságot tegyenek hősiességükről. Ám a szíve a helyén van, és nagyon szeretné, ha őt is felfogadná valaki lovagnak. És a végén, miután legyőzte ellenfeleit, jöhet a legszebb királylány, fele királyság csekken, átutalással, ahogy egy kedves barátom szokta mondani. A fantasztikus elemek nem fontosak, de előfordulnak, a lényeg itt a hősiességen van.

Low fantasy, ami a High fantasy szöges ellentéte. A Low fantasynak is van egy pár alfaja, melyben megegyeznek, s ez az összekötő dolog alighanem a fantasztikum csekély jelenléte. Legismertebb alfaja, a Robert E. Howard írásain alapuló Sword and Sorcery, magyarul *Kard és varázslat*. Bizony, a Low fantasy világokban ritkán találkozhatunk össze a jóságos tündérekkel vagy akármelyik más fantázialénnyel, hogyha már itt tartunk, a varázstudók ritkaságszámba mennek. Hacsak nem maga a főhős az abszolút negatív karakter, vagy talán egy megrögzött antihős, aki inkább kirúgja a sánta öregember mankóját a keze alól, minthogy harci lováról lepattanva ékes szavak kíséretében segítsen rajta.

Más esetekben a fantáziaelemeknek még írmagját sem találhatjuk, hacsak nem úgy, hogy az emberek beszélgetnek róla, de le van szögezve, hogy babonáság az egész. Világrengető csaták helyett a főszereplők inkább kerülnek személyes párharcokba, és ellenfeleik gyakran saját maguk. Alapját legtöbbszöri találkozásakor a realizmus határozza meg. Igaz, hogy talán némileg fantázia környezetben, de olyan jelenségek bukkannak fel benne, amelyeket saját világunk középkorából jól ismerhetünk: udvari intrikálás, hatalomvágy, betegségek, mocsok, kegyetlen harcok és egyfajta örökös, nyomott, kellemetlen hangulat. Véleményem szerint csak egy utólagos társítás lehet.

Érdekes fordulatot vesz a Low fantasy jelenléte akkor, mikor bizonyos értelemben ötvöződik a High fantasyval, legtöbbször ezt úgy kell értelmezni, hogy a mi világunkban bukkannak fel néhány fantasztikus elem. Mit kezd akkor a modern fejtel gondolkodó ember? Lehetséges tudományos eszközökkel felfogni azt, aminek semmi köze a tudományhoz? Rémisztő dolgok is kikeveredhetnek ebből a fajtából, hídként átvezetve minket a Dark fantasyhoz. Ami engem illet, én szeretem a Low fantasyt is, sokat olvastam Robert E. Howard könyveit

Conanról, a barbárról, aki bár sokszor találkozik csodás dolgokkal, amelyeket ésszel nem érhet fel az emberi elme, de sosincs jó barátságban velük, igyekszik minél nagyobb csapást mérni a gonosz Széth isten kígyó- kultuszának fanatikus csoportjaira, ott, ahol csak lehetséges.

A Low fantasy elég zord világokat használ fel színtérként, és ez sok embert elriaszthat, akik jobban kedvelik a fantasztikusabb környezetet, a – hogy úgy mondjam – tradicionálisabb arculatát a fantázia világoknak, esetenként undoríthatja őket, mennyire nyersen van benne feltüntetve a valóság, az események jól ismert alakulása.

Saját világunkban is játszódhat igazán jó hard fantasy történet, amikor mégis kell használni némi fantasztikumot hozzá, de sosem szabad eltúlozni. Ezt úgy értem, hogy akadhat némi mágia benne, de nagyon korlátozottan. Előfordulhat, hogy csakis titkos rendek képesek mágiát használni, vagy mondjuk, a gondolatolvasás képessége csak egy bizonyos családban öröklődik tovább.

Engem megfogott valami a Sword and Sorcery stílusában, máig sem tudom, hogy micsoda. Csak annyit tudok, hogy képtelen voltam olyan filmekről, könyvekről, képregényekről lemondani, mint a Conan, Kull, Vörös Szonja, Ator, a harcoló sas, a Vadak Ura, vikingekről, keltákról és indiánokról szóló történetek, akik elnyomóik ellen keltek fel. Már tízéves koromban is olyan hosszú haját szerettem volna, mint amilyen az utolsó Mohikánnak, vagy éppen a harcosoknak, akiket egy pikt háborúról szóló filmben láttam. És lám, most külsőmre én sem különbözöm már egy törzsbéli harcostól, sokak nagy döbbenetére.

A **Hard fantasy** az, ami eléri azt, ami a High fantasyben még nem történik meg, vagyis a mágiát, csodalényeket eltávolítja a világból, és kőkeményen a tudományos magyarázatokra, természetességre alapozódik, fantáziarésze kitalált emberi népek, törzsek, helyszínek, birodalmak formájában nyilvánul meg.

A **Dark fantasy** sokak körében kedvelt, bár kemény stílus. A High és a Low fantasy határán egyensúlyozó stílus, ami összevegyül a horror tipikus jegyeivel, ezáltal megteremtve egy sötét világot, hacsak nem a miénket sötétíti be. A fantázia- elemek itt kizárólag a horrorfilmek, rémesek történeteiből merítik az erőt, a szereplők lehetnek vámpírok vagy egyéb élőholtak, gonosz szellemek, démonok vagy akár más univerzumokból idekerült rémségek. Bár ezt a típust is fel lehet osztani egy olyan fajtára, ahol eme rémségek létezésének van egy tudományos, meghatározott magyarázata, így például a vámpírokat esetleg áttehetik egy bizonyos evolúciós elválkozás eredményének, ugyanakkor, akik jobban vonzódnak ahhoz, hogy legyen a horror is fantáziadúsabb, maradhatnak a szupernaturális horrornál, ahol az imént említett vámpír a néphiedelmeknek megfelelően élőhalott, aki éjszaka áldozatokra vadászó szörny, reggel viszont visszamászik a sírjába. A legremekebb példák a dark fantasy műfajára H. P. Lovecraft Cthulhu mítosz irományai, Anne Rice vámpír krónikái, a DnD szerepjáték Dark Sun, Ravenloft vagy éppen Planescape világai vagy éppen Miura Kentaro mangája, a Berserk. Ez utóbbi egy, a középkorban játszódó történet, amit igencsak a Low fantasy módján ábrázol a művész, ahogy a zsoldoscsapat ellenfelek ezreit mészárolja le, udvari cselszövészekkel él, csakhogy megmáshassa a lovagi rendek számlárlétráját, míg végre mindannyiukat nemesekké választják. Ám a végén egy apró hibából olyan események kerekednek, amelyekre senki sem gondolt volna. A bűnéért megkínzott egykori zsoldosvezér

beleőrül tehetetlenségének tudatába, s csak hogy elérje álmát, embereit, barátait áldozatként ajánlja fel Isten Kezének, a négy természetfeletti entitásnak, akik a mi szemünkben inkább gonosznak tűnhetnek. Akárcsak az összes többi szokatlan lény, ami eme történetben előfordul. Ugyanez jellemzi Lovecraft mítoszbeli teremtményeit. Bár az ő lényei nem gonoszak, nem a romlottság személyiségvonásaként pusztítják és falják fel néhanapján kultistáikat. Nem gonoszak, egyszerűen csak magasabb szintű elmével rendelkező kreatúrák, egészen más világok szülöttei, távoli, nagyon távoli galaxisokból. Számukra az ember nem több egyséjtű organizmusnál – saját szemléletük szerint. Ridley Scott *Alien Nyolcadik utas: a Halál* c. filmjében ugyanezt ábrázolja, ahol is az idegen, a xenomorph földönkívüli könnyűszerrel mészárolja a Nostromo hajó legénységét, majd a későbbi részekben a jól felfegyverzett mentőalakulat tagjait. Holott úgy tudom, szülőbolygóján ez a faj legfeljebb egy hangyának felel meg!

A **Hystoric fantasy**, nevéből sejtethetően, olyan alfaja a fantasznak, mely történelmi sztorikhoz kapcsolódik, átítatva azt némi fantáziával, vagy éppen tetszés szerint az ókor, középkor stb. viszonyait változtatja tetszése szerint. Lehetnek ezek tényleges események más oldalról való bemutatásai, vagy éppen lényeges történelmi esemény idején játszódó kitalált történetek. Van olyan históriás fantasy történetek is, melyek más világban játszódnak, ám cselekményük mása egy olyan időszaknak vagy történelmi eseménynek, mely a mi világunkban esett meg. George R. R. Martin *Tűz és Jég dala* c. regénye például a Rózsák Háborújához hasonló események körében játszódik, és a Gyűrűk ura is alapozódhat Tolkien háborús élményein, a *Hét Tenger szerepjáték* világa pedig a 16-17. századi Európának egy távoli rokonaként jelenik meg – bár kissé változtattak rajta az alkotók. Egy másik történelmi fantasy, ami némileg már a tudományos fantasztikumot is bevonja körébe, a másik általam nagyon kedvelt műfaj, amit **steampunk**nak neveznek, a kibervilágbeli cyberpunk elődje. Bár igazából a cyber-punk lehetett előbb, a steampunk pedig igazából annak a világnak konvertálása a gőzgépek, a kezdeti technológiai újítások időszakára.

környezetnek, s ezen kívül az iparosodás különlegességei is. Mint amilyenek a különleges újfajta gőzgépek, illetve más berendezések, amelyek abban a korban még nem létezhettek, de a műfaj törvénye szerint szerepeltetésük természetesen megengedett. Itt legfőképpen meg kell említeni olyan műveket, mint H. G. Wells *Időgépét*, a *Világok harcát*, vagy éppen Verne Gyula műveit. Maga a steampunk még a meglévő stílusain túl is keverhető a többivel, ez a fajta rugalmassága az, ami annyira megtetszett nekem benne, nem ritkaság, hogy ötvözik a noirral, ponyvaregények elemeivel, High fantasyvel vagy éppen a horrorral. Gondoljunk csak Dr. Victor Frankenstein elektromos berendezésére, mellyel életre keltette szörnyét. A High fantasy elemeivel összekeverve viszont egy igen érdekes világra bukkanhatunk. A High fantasy ugyebár csodalényekkel, varázslattal bővelkedő világ, hemzseg a természetfelettől, a steampunk viszont hangyányi fantázia, főképpen a valóságra fektetett tudományos alapokon. Nemrég játszottam egy Arcanum című számítógépes játékkal, ami egy éppen ilyen világba vitt el engem, vagyis a karakteremet. Arcanum földjén már elindult az ipari forradalom, gőzművek formájában. Ismert a fejlesztett kohászat, az elektronika, a mechanika, vegyészet, létezik a gőzmozdony, a seregekben már használnak winchesterre hajazó puskákat és pisztolyokat, a féltre faj mesterségesen kitenyészett, s a játék elején indítják el a legelső léghajót. Viszont a világban élő elfek és egyéb különleges képességekkel rendelkező személyek számára még nem vesztett ki a mágia sem a világból, nagyon is élő mind a „mai” napig. Az egyensúly mágia és technika között nagyon kényes, a két ellentétes „csodára” felesküdtek nem jöttek ki jól egymással. Technikus törpe karakteremet nem akarták beengedni a mágusok városába, míg le nem rakta mechanikus páncélját és tesla pálcáját, míg varázsló karakteremet kizavarták egy puskaboltból Tarant eliparosodott városában!

Fairytales (tündérmese) fantasy. Egyszer volt, hol nem volt, a fantasynek lett egy új kisgyermek, amely a High fantasy folklór elemei mellett a tündérmesék gyökerébe kapaszkodott bele inkább. Mindaz, amit a Grimm testvérek összegyűjtött meséiben olvastunk, az a fairytales fantasyben megtalálható, azonban arra fel kell itt hívni a figyelmet, hogy a Grimm testvérek néhány meséje, illetőleg a nem lefordított (kiadásra nem került) Lúdanyó-versek között is rengeteg olyan van, amelyben nagyban vegyül a horror, illetőleg erotikus elem, ami igencsak az érettebb korosztály számára teszi ezt a műfajt ajánlhatóvá. Személy szerint én okos ötletnek tartom, hogy nem hagyják ki a sorból már az ilyen felnőtteknek való meséket. A *Hófehérke, a terror meséje* című film például egy átdolgozása az eredeti mesének, ám kiváló példa lehet a kis horrorral vegyített fairytales fantasyre, mert ügyesen megjelenítették benne a természetfeletti elemeket, ahogy a gonosz mostoha varázslataival próbálta tönkretenni Hófehérke életét a törpék között, bár a hétből a filmben csak az egyik volt törpe, de mind egységesen lelkileg, illetve testileg sérült számkivetettek voltak. Ez egy kis visszakanyarodás a Low stílusra.

A **Science fantasy** már egy egészen más keretbe helyezi a dolgokat. Ugyanis egy helyre teszi a tudományt, illetve a kitalált dolgokat, bár ennek nem a high klasszikus formáját, hanem új elképzelt kreatúrák mellé. Léteznek benne az újfajta járművek, fegyverek, úrhajók, amelyek a tudományos részt adják, és ugyanakkor ott lehetnek mellette még különböző mutáns fajok, más bolygókról származó lények és népek. S nem kizárt, hogy ezeknek sajátos technológiája is meg lett ízesítve némi fantasztikus

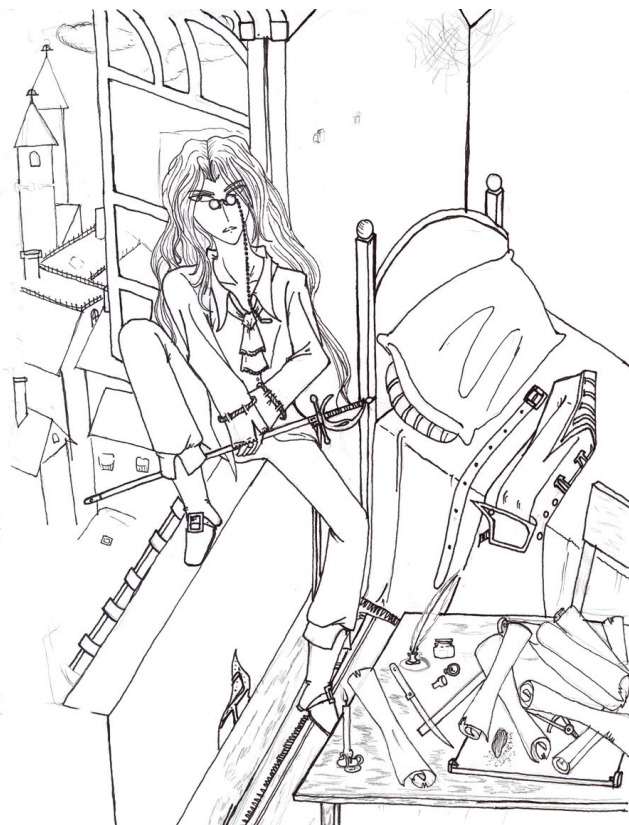
elemmel. A Csillagok Háborúja, a Babylon 5 és a Star Trek filmek ennek a stílusnak legmegfelelőbb példái, mindaz megvan bennük, amit felsoroltam az imént.

Mitikus fantasy. Lehetne egy különleges ötvözete a highnak és a lownak. A Mitikus fantasy, nevének megfelelően, hűséges marad a különböző népek mitológiájához és azok alakjaihoz. A történetek teremtéstörténetek, egy-egy hős, mint például Héraklész kalandjairól szólnak, és természetesen az azokba belekeveredő szereplőkről. Csak némileg változtathat a cselekményen.

Gyerekkoromban láttam például egy rajzfilmsorozatot, amelyben a főszereplő gyerekek egy kapun keresztül epizódonként az Ó- és az Újszövetség újabb és újabb könyveiben haladtak előre.

Szuperhős fantasy. Nos megvallom őszintén, hogy ez az, amit nagyon nem ismertem és máig sem nagyon lett több érdeklődésem vele kapcsolatban... Ami azt illeti, személy szerint nem igazán tudnék mit kezdeni vele. No, de ott vannak azok, akik még emlékeznek a régi jó amerikai képregényekre. Főszerepben Supermannel, Batmennel, a Pókemberrel, vagy éppen az X-Mennel. Marvel univerzumnak is nevezik, mivel a Marvel Comics volt ezeknek a legnagyobb kiadója. A Szuperhős fantasyban a szereplők a fentebb említett közismert hősökhöz hasonlóan hajthatnak végre nagy tetteket, rendelkezhetnek különleges képességekkel, s ezek feljebb emelik őket az átlagpolgárokhoz hasonlított szeretett városukban, amit örült tudósoktól, robotoktól, földön kívüli hordáktól vagy éppen hozzájuk hasonló negatív szuperemberektől védelmeznek meg.

Őszintén remélem, hogy sikerült ezzel a cikkel nagyobb érdeklődést felkeltenem a fantasy irodalom iránt a kedves olvasókban, ígérem, hogy a továbbiakban is igyekezni fogok minél igényesebb anyagokat összehozni, hogy mind kissé közelebb kerüljünk valamelyik stílusághoz.

DEBRECZENI TIBOR

LEVELEK A KUCKÓBÓL

ÚTINAPLÓ

2006. június 26-30. – Felfedezzük a Délvidéket

Jóval előbb. – Régesrég határoztunk, a tavalyi lengyel út után, hogy az idén nem hagyjuk el a hajdani Magyarország határát, indulunk ismerkedni odaíti emberekkel, tájakkal, műemlékekkel, múltunkkal, jelenünkkel, s nem túlzok, ha azt mondom, jövőnkkel, s hogy 2006-ban a szerbiai magyarok földjére látogatunk. Kevesen jártak erre a mieink közül, meg háború is volt, annyi mindent hallhattunk, miféle beszorítotttságban élnek ott a mieink, s mint terjeszkednek a szerbek, meg hát látni kellene ott egy-két helyet, emlékhelyet is, Szabadkát például, Kosztolányi városát. S a Tisza is ott lenn, a történelmi Magyarország területén ömlik a Dunába, röviden, meggyőztük magunkat, a Délvidékre megyünk.

S volt még valami, ami vonzóvá tette a programot, ott él a Vajdaságban ismerősünk, akit korábban meghívtunk a Kuckóba, aki kalauzunk is lehet – Kósa Vilma barátnője –, Szőke Anna, s ha ő vállalja a kíséretünket, olyan helyekre is eljuthatunk, ahová egyébként alig. Anna kishegyesi – KV többször járt ott, tanított náluk, én is egyszer, előadást tartottam –, lehet tehát a szállásunk Kishegyesen, a Kátai tanyán, ahol mi is laktunk, s innen autózhathatnánk, minden nap másfelé.

E-mailen leveleztem Szőke Annával, vállalta az út szervezését, s hogy leköti a szállást, étkezést, el is kísér bennünket az útra, s kapcsolatai révén még szakmai eligazítót is biztosít, Óbecsén és Versecen.

Juhász Laci szervezte a buszt, s vállalta a gazdasági ügykezelést.

Június 26-án

Tizennégyen köszöntjük egymást reggel 6 órakor a busznál, a gyülekező helyen. Jó jelnek tetszik, pontosak vagyunk. Utoljára érkezünk, hátul találunk helyet. A 19 személyes, légkondicionált kishuszban kényelmesen utazunk. Meglepődöm, hogy elmarad a máskor honos pálinkás jó reggelt köszöntés. Mintha mindenki laza volna, alkohol nélkül is. Igaz, az előtte való napokban Tiszakürtön ki-ki megihatta lebegtető italát, talán ezért. A hölgyek pedig, akikkel utazunk, Erzs, Gabi, Ildikó, Éva, Kriszti, Ágota, a Mártik és KV, egyébként sem iszósak.

A határon, mintha Nyugatra mennénk. Gyorsan, gördülékenyen haladunk, aztán fut a kocsis még egy keveset, s máris Palicsra vagyunk. Akiknek erre van affinitásuk, tűnődhetnek, micsoda örült nagyhatalmi ötlet találhatott ki ilyet, meghúzni a határt ott, ahol sem természetes elválasztó képződmény, sem más nemzetség nincs (különösen 1920-ban). Palics, Szabadka oly közel esik a magyar határhoz, mint Félixfürdő meg Nagyvárad.

Megállapítom, csak úgy magamnak, hogy ezt az állapotot, szóval Trianont, megszokni már sohse fogom. Képtelen vagyok rá. Valójában nem is szeretek ide túlra járni, megvisel. Ugyanakkor meg mégis megyek.

Palicsra a csapat megfelelődik, fürdőzőkre és nem fürdőzőkre. Kitűzünk egy időpontot: találkozás három órakor a busznál.

Négy évvel ezelőtt, amikor szabadkai versmondó barátok hívtak vendégszereplésre, elegánsan Palicsra szállattak, az önkormányzat pazar üdülőjében. A tóban fürödni még nem

lehetett. A hajdan híres gyógyfürdő vizét fertőzöttnek mondták. Most viszont kinyitott a strand. Forintért is bemehetünk. A hévízire emlékeztető faszerkezetű fürdőépítményen meglátsszik, hogy rég renoválták. Gabi rögtön megtalál minden hibát, amit egy öregedő épületen találni lehet, aztán el is vonul napozni, mi többiek azért többször is megmártózkodunk a valóban nem túl bizalomgerjesztő, de mégis csak egészséges összetételű vízben, aztán kiülünk a teraszra sörözni és beszélgetni. (Engem Bezdán Józsi meghívott egy unikumra emlékeztető, egészen kellemes, keserű likőrre is.) A monarchiát idézgetjük, Palics aranykorát, a Trianon előtti időket, amikor nem valószínű, hogy szerb nyelven szolgálták volna ki a fürdővendégeket.

A busznál, miután egybegyűltünk, s a nem fürdőzők is beszámoltak élményeiről, Lacitól megtudhattuk, hogy fenomenális pacalpörköltet sikerült ennie, aminél jobb életében még sehol sem evett, s hogy evégett, ha Szegeden jár, átruccan majd ide, s hogy olcsónak találta a pacalt, a hazai pacalokhoz képest különösen.

Máris Szabadkán vagyunk. Adunk magunknak másfél óra szabadidőt. Nézelődésre, erre-arra.

Szabadka szeretni való. Emberléptékű, átlátható. A belvárosi utcák, a gyönyörű, első világháború előtt épült városháza, a gimnázium épülete, a régi házak együttese, a harmonikus terek, mindez együtt azt a képzetet kelti, azt a hamis képzetet, hogy határt át se léptem, hogy otthon vagyok, hogy Trianon nem is létezett.

Haladunk Kishegyes felé. Ildikó telefonja működik, Anna megtudja, hogy jövünk.

Aztán mégis alig találjuk meg egymást. Korábban érkezünk, mint Anna. Viszont nagyon elegánsan fogad minket. Kátai Géza – róla még külön szölok – mióta nem találkozunk, két falusi házat is átalakított panzióvá. Itt helyez el minket. Aztán buszra szállunk, s felmegyünk a mintegy két kilométerre lévő gyermektáborba. Ezt nevezik Gézák tanyának. Egy szellemesen kialakított épületegyüttes, ahol minden megtalálható, ami gyermektáborozáshoz, szakmai továbbképzéshez nélkülözhetetlen. Konyha és étterem, kis és nagy hálószobák, játszótér és istálló, s abban állatok, ló, szamár, tehén, bárány, baromfi. A miliő tehát tökéletes, nem csoda, hogy híres lett a Kátai tanya, szerb iskolás gyerekeket is táboroztatnak itt. Szóval itt étkezünk minden reggel és este. A hangulat familiáris, otthon érezzük magunkat.

Nagyon nagy a meleg, szinte kánikulai. Ám a panzió udvarán tavacska található, nádszélű tó, vízre hajló fűzekkel s zuhanyozóval. Fürdünk.

A modern, áthallásos épületrészben, ahol alszunk, vagy próbálunk aludni, hallgatjuk egymás horkolását, harákolását, valamint a békák brekegését.

Június 27-én

Derűsen kelünk. Szomszédunk, Márta, Geyza és Tibor. Pálinkával köszöntjük egymást. A többiek is derűsek, noha nem tudom, részesültek-e efféle köszöntésben. A reggeli bőséges, testünk kész az útra. A lélek már régebben.

Robogunk Újvidék felé. Anna közben magyaráz.

Újvidék előtt letérhetnénk Pirosra. Református magyar község. Az 1930-as évek közepéig itt volt lelkész Háda Sándor, apám nagybátyja, nagymama testvére. Őt Háda testvér közül három, köztük nagyanyám is, Debreczeni Sándorné maradt a szülőföldön, Beregszászon és környékén, hogy Trianon belőlük cseh-szlovák állampolgárt kreáljon. Egy Pesten. S az ötödik, a lelkész, működési helyével együtt, Szerbiában. Most megnézhetném a sírját. Abban bízom, hogy majd visszafelé jövet.

Újvidéken szépen, lassan, komótosan áthaladunk. Mintha Szabadkán mennénk. A kocsiból úgy tűnik, hasonló ez a város a fentihez, csak nagyobb.

Előttünk a Dunával karéjozott Pétervárad magaslik, oda igyekszünk. Leparkolunk a vár alján. A jelzésekből arra következtet a kedves és szimpatikus gépkocsivezetőnk, hogy oda fel autózni nem lehet. Megyünk gyalog természetesen, csak hogy Laci és Józsi nem bír felkutyagolni; tudomásul vesszük, hogy ők lenn várnak meg minket, beülnek valahová sörözni, enni. Haladunk is felfelé az izzasztó melegben, ám közben mintha azt tapasztalnánk, hogy gépjárművek is elhúznak mellettünk. Tehát kocsival is feljuthattunk volna. Ám az nem jut eszünkbe, csak később a sofőrnek, aki szintén jött velünk, gyalog, hogy visszamegy, s felhossa Józsiékát.

Mi fenn pompásan érezzük magunkat, a történelmi kiállítás remek, a látkép, ami elénk tárul – a város alattunk, a Duna alattunk –, szintén remek, lelkendezünk, hogy ez igen, ez megérte, ezt bizony látni kellett, ilyesmiket mondunk. És Józsiék nincsenek velünk, kimaradtak az élményből. Mintha egyikünket se zavarná. Utóbb szégyellem magam.

Az történt, hogy vezetőnk, mikor utánuk ment, nem találta őket, és senkinek eszébe nem jutott, hogy maroktelefon is van a világon, azzal fel lehet kutatni, melyik vendéglőben ülnek.

Meg is bántódnak. Joggal.

Mintha a többség megszavazta volna, ha már idáig eljutottunk, menjünk el a Tisza torkolatáig, a Tittel szemben lévő oldalon, oda, ahol a Tisza ölelkezik a Dunával.

Itt még Anna sem járt. Elindulunk tehát.

A térkép nem jelölte, hogy tíz kilométeren át csak dűlőúton haladhatunk, s kényes buszunk majd elégedetlenkedik. Forduljunk vissza, már ez is megfordult a fejünkben, amikor egy ötvenes férfi, magyaros kinézetű – ott ácsorgott az egyik szőlős parcella végében –, akit megszólítunk, kisegít. Arra jön, amerre mi is szándékozunk – mondja –, felszáll hozzánk, s kalauzol.

Barátságos ember, szívesen beszél, de Anna nehezen érti, törve beszél ugyanis a szerb nyelvet, ő ugyanis szlovák. Ősei akkor kerültek Szlankamenre – oda készülünk mi is, ott ömlik a Tisza a Dunába –, mikor a magyarok Békés megyéből Kishegyesre és Kunhegyesről Bácsfeketehegyre, a török kiűzése után, miután elnéptelenedett a Bácska és a Bánát. Most tudom meg, hogy a nevezetes csemege-szőlő, a Debrecen környéki szőlőkben népszerű szlanka, innen származik.

Szóval itt vagyunk az Al-Dunánál – szép település, üdülőhely is, gyógyvizéről nevezetes –, szemben velünk a Tisza, szőke vize itt keveredik a nagy folyóéval. Motorcsónakkal – két menetben – eljutunk a torkolathoz. Rendkívüli élmény. Meg se próbálom leírni.

Aztán halászlét eszünk, finomat, aztán sört iszunk, idevalósít, aztán Tiborral úszunk egyet a Dunában. Tudom, hogy mindez, ami itt történik velem, megismételhetetlen. Akként is raktározódik el bennem.

Hazafelé már jó úton megyünk.

Otthon, a panzió udvarán körbeülünk egy nagy asztalt, s megköszöntjük Lacit. Névnapja van. Énekelünk, és áldomást iszunk az egészségére.

Én még felteszek egy kérdést; előfordul, hogy az ember mond, cselekszik valamit, olyasmit, amiről tudja, hogy bántani fogja a másikat, s mégse áll el a szándékától. Hogy éli meg utólag? Van büntudata? Tud bocsánatot kérni? Ilyesmiről beszélgetünk néhányan.

Gyönyörű az este.

Június 28-án

Délelőtt Topolya. Közel Kishegyeshez. Azért ide, mivel Anna csak délután tud velünk foglalkozni. S Kátai Géza felkelcsit; kiváló a tófürdője, most hozták rendbe az amerikaiak, finom a vize, hatalmasakat lehet benne úszni, vízbicikli, söröző, étterem, minden van, fű és zuhany és vetkőzőfülke, s aki nem akar fürödni, megtekintheti a Délvidék leghatalmasabb templomát meg a helytörténeti múzeumot. S egy órára ügyis vissza kell érni, tálnak az ebédhez.

Minden úgy igaz, ahogy Géza mondta. Jó és kellemes a fürdő. S ráadásul angol nyelvű szöveget is olvashatunk, minden, amit látunk, a nagylelkű amerikai népet dicséri. Ez az ő ajándékuk. Morfondírozok. Előbb pusztítunk, utána ünnepeketjük magunkat. De ismerős sorrend! A bombázásról nem történik említés.

Délután Óbecse. Kedves kisváros. Itt született Than Mór, a múlt század neves festője, meg testvére, a híres természettudós, és itt él a tehetséges gyermekszínjátszórendező, barátunk régről, Benák Erzs. Ő fogad bennünket meg Anna ismerőse, a Than Károlyról elnevezett magyar kulturális egyesület vezetője, Farkas Béla. Megnézzük a templomot, a benne lévő Than-festménnyel. Jó hangulata van a kávéháznak is, polgári ízlést tükröz. Kint forráság, benn kellemes hűvösség, hideg sör, udvarias kiszolgálás. Ide még visszajövünk, mondja egyikünk.

Egyelőre tovább megyünk, zárandokolunk az aracsí romos pusztatemplomhoz, amelyet mostanában kezdenek kultikus hellyé avatni az itt élő értelmiségiek, akik hála Istennek, tudják, kezdik tudni, mi is az értelmiség feladata olyan történelmi szituációban, melyben számottevő módon asszimilálódik az őslakosság a szerbségbe, amikor jelentős a magyarság elvándorlása, amikor a szülőföldön, a régi magyar bánási és bánati településeken szerbek és szerb cigányok egyre többen vásárolnak házat, amikor átalakulóban van a demográfiai térkép. Immáron tudatosítják, hogy az aracsí templom a magyar középkor legrégibb román kori emléke, méltó a hely ahhoz, hogy a búzatáblák, kukoricaföldek közepén lévő, romjában is elementáris erejű és harmonikus szépségű műemlék a magyarság találkozó helyévé váljon, lelki megújulásának szakraális centrumává. A Than-társaság is ezen munkálkodik. Örülök, hogy megismerkedhettem ezzel a jeles férfiúval, dédelgetem a tervet, hogy kapcsolatunk intézményesülten is folytatódjék.

Poros, földes, traktor járta úton jutunk el a templomhoz. Kallódnak kincseink, történelmi múltunk emlékei. Ez talán most megmenekül. Hallom, immáron Magyarországon is született egy aracsí alapítvány, s ők is szorgalmazták, hogy restaurálják a műemléket, válják belőle emlékhely, a kisebbségben élő magyarok zárandokhelye.

Estére Bácsfeketehegyre kell mennünk.

Ott is vagyunk, a művelődési házban. Az itteni versmondó és színjátszó kör vezetői és tagjai – a polgármester is jelen van – szeretettel fogadnak, itallal, étellel és programmal.

Ők is régi ismerősök. Egy részükkel nemrég találkoztunk a lakiteleki gyermekszínjátszó-fesztiválon. De lakóhelyükön most vagyunk először. Külön öröm nékem, hogy megölelhetem egy tanítványomat, idevaló körösi főiskolásomat.

Verseket mondunk egymásnak, énekelünk, beszámolunk, mint is élünk, futhatunk-e még egymás felé, s közben van időm tűnődni; mit is jelent, ha egy népnek jó vezetői vannak, ha a közösségért munkálkodik az élenjáró, ha tehetséges az élenjáró.

Tanulságos ez az est. Nagyon.

Június 29-én

Versec felé robogunk. Anna mesél. Itt lenn, a történelmi határ szélén is vannak magyar települések, szórványban élő magyarok élnek teljes nyelvi elszigeteltségben. Versectől délre. Anna néprajzos, ahogy mondja, etnográfus. Túl az ötven éven határozta el a kishegyesi óvónő, hogy beiratkozik a debreceni egyetem néprajz szakára, levelező hallgatónak. Már korábban is gyűjtött, s tankönyveket is írt, de most rendszeres tanulásba fogott. S hiánypótló kutatást folytat. Versecen is otthonos.

Mielőtt beérnénk Versecre, egy magában álló, kiszolgáló épület nélküli neogótikus kastélyhoz sétálunk. Anna reménykedik, hogy a kilencven éven felüli hercegasszonyt – Habsburg rokonság – otthon találjuk. De nem. A hatalmas kastélyban csak egy kutya ugat. Életnek más nyoma nincs. Mintha sivatag közepén lennénk.

Versec. Ki gondolta volna, hogy ebben a német városban, Herczeg Ferenc szülővárosában még mindig él annyi magyar, hogy a hatalmas katedrális, vasárnapi istentiszteleteken, képek megtölteni. A kántor úr mutatja be a templomot, ő tájékoztat a településről, válaszol kérdéseinkre, majd felvezet minket a karzatra, játszik az orgonán Bachot, aztán zúgnak a regiszterek, s felzendül a Himnusz, majd a Boldogasszony anyánk, régi nagy patrónánk, s az Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga. Versecen, a katolikus templomban énekeljük ezeket. Beleremegek az élménybe. Sírhatnékom van.

Aztán keressük a németből lett magyar író, az itt gyerekeskedett Herczeg Ferenc emlékiratának nyomán a régi, múlt századi várost. S meg is találjuk, épületeiben leginkább.

Aztán régi dicsőségünk egy nem ismert emlékéhez is eljutunk, Versec mögött, hegy tetején áll Zsigmond vára. Romokban persze. Megtűráztatjuk magunkat, felgyalogolunk. Fentről nézvést káprázatosnak tetszik ez a legdélibb Délvidék, s fentről a régi Magyarország is, a Zsigmond-korabeli.

Hazafelé megállunk Nagybecskerekén. Sohse gondoltam volna, gyermekkoromban, amikor a népszerű táncdalt énekeltük, „Nagybecskerekén, kimondom kereken, hogy én magát nagyon szeretem”, hogy ide egyszer, úgy a vége felé a földi létnek, egyszer még eljutok.

Hát eljutottam.

Este, otthon, vacsora után, néhányan férfiak kocsmázni indulunk. Megtapasztalni, milyen a kishegyesi magyarok életérzése. Ám mire a kocsmához érünk, szélvihar kerekedik. S utána sötétség. Azt mondják, áramszünet. Gyertyával világít a kocsmáros. Rajtunk kívül egy lélek se. Se bent, se kint.

Június 30-án

Indulunk haza. Pakolunk, reggelizünk, alaposan megnézzük a tanyát, beírunk a vendégkönyvbe, megnézzük a régi és friss fotókat, s megfogalmazzuk magunknak; milyen jó, hogy léteznek közöttünk, a kisebbségben élő magyarok között is, talpraesett, vállalkozó, kreatív, s ami fontos, jó ízlésű emberek, mint amilyen Kátai Géza. Kitűnő munkatársakkal, művészekkel terveztetett. Itt minden a tájba illő, itt minden a hagyományból növekedő. Megmutatja magánmúzeumát, a pékmúzeumot. Géza ugyanis pék, mint volt az édesapja. A szülőházat, a hajdani pékséget el nem adja, a táborozó gyerekekkel megismerteti a régi mesterség bizonyos folyamatait. A gyerekek is dagasztanak, formáznak, sütnek. Okos, mondaná rá a gógyis pesti. Az, tényleg az. Kátai Géza okos. A múzeumban ott a régi berendezés, a lakásé és a pékségé, mely között tanulta az életet, aztán fotók a falon, az ősökkel. Kátai Géza hálás a felnevelőknek. Vajh, ragad-e a példa? Lánya és fia vele dolgozik. Mint vélekednek az apjukról, nem tudhatjuk. Azt azonban igen, hogy Kátai Gézának a faluban máris sok az irigye.

Aztán elmegyünk még Kátai szatócsüzetébe, hogy mardék pénzünket nála költsük el. Én például vásárolok egy üveg keserű likőrt. Azt a fajtát, amellyel Józsi kínált meg Palicson.

Jövetben hazafelé megállunk Topolyán. A nem fürdőzők között van, aki részrehajlással vádol, hogy a magam kedvtelésének kíváncsi hódolni ezzel a Topolyával. Végül is mindenki örül. Sokan úsznak, én például nem, többen sétálnak, szemlélődnek, söröznek. Jó hangulatban megyünk tovább.

Szabadkán még eltöltünk három órát. Kellemes három órát. Ki-ki elmeséli, a buszban már, a határ felé jövet, ki, merre járt, mit látott, mit evett, mit vásárolt.

Aztán már robogunk Pestig. Hűvösre fordult időben.

Később

Senki sem panaszkodott. Másoktól tudom, feldobva jött mindenki vissza. Feszültség is csak módjával, mint szokott lenni, ahol ennyi ember él együtt több napig.

Elküldtem köszönő leveleimet Kishegyesre, Bácsfekete-hegyre és Óbecsére.

És máris a **Nyárbúcsúztató** – mire is emlékszem

A Nyárbúcsúztató, a tiszakürti – szeptember közepén rendezték, soha ilyen későn – mára már múlt.

Hogy mire emlékszem? Arra mindenekelőtt, hogy napfürdőztünk s derűt sugárzott az őszi nap, hogy nagyon-nagyon örültünk egymásnak, hogy egymás nyakába borultunk barátok, régiak és újak, hogy oldott hangulatban beszélgettünk a tűz mellett, a szalonasütés után, az udvaron terpeszkedő konyhaasztal körül, s hogy az elfogyasztott ital mindenikből a humort hívta elő.

Emlékszem a megnyugvásra, senki sem ironizált, hogy a Lakiteleki Népfőiskola megtekintését programunkba építettük, az örömmre emlékszem, hogy feleslegesen izgultam, avégett feleslegesen, hogy politikai okokból egyesek majd negligálják a látogatást. A végén aztán restelkedhettem, hogy merészelttem illet egyáltalán feltételezni bármely kuckósról.

Meghatóan szép volt Füzeséry Zoli koncertje a tiszainokai művelődési házban, ahogy fogadta a közönség, a környékeliek s a mieink, őt meg a zenéjét, és megható volt, hogy Zoli tiszteletünkre szólaltatta meg a ráadást, megtudván, hogy

házasági évfordulót ünnepelünk az adott napon. Most, hogy írok, jó megidézni azt a kedvességet s vendégszeretetet is (vacsorameghívásban is dokumentálódott), mellyel Pfeffer polgármester és felesége körülvett bennünket.

Akinek ennyi jó kevés – dúdolgattam akkor is és most is.

Volt egyszer egy színpad – est Debrecenben, kuckósok is szerepeltek

A Debrecenben élő meg a Debrecenbe hazajáró egykori színpadosok csaptak a homlokukra – akik az idők során maguk is megöszültek vagy megkopaszodtak, mint jómagam –, meg kellene ünnepelni a József Attila Színpad születésének ötvenedik évfordulóját, s ebből az alkalomból esetet kellene szervezni a régi helyen, a Hungária Kamaraszínházban, meghívni az alkalomra a hajdani tagokat, lépjenek fel, meghívni engem, hogy szerkesszek, rendezek, mint régen, aztán szólni Cserép Zsuzsának, vegye kézbe a szervezést.

Valahogy így kezdődött, kezdődhetett, ami szeptember 2-ára tartalmat és formát kapott.

S most tűnődöm, mért nem hagyott bennem mélyebb nyomokat ez a találkozó, amely végül rólam (is) szólt, alkotómúltam egy darabjáról, mért nem, amikor az egész, ahogy mondani szokták, flottul zajlott, a nézőtér megtelt, a közönség lelkes volt és fogékony, jól vezettem a találkozót, tapasztalhattam, kommunikációs készségem nem csappant, a nyitott színpadon megjelenő előadók, a régi színpadosok egymásra is figyelő aurájában élhettem három órán át, a polgármester, a Kósa-rokon (végre) köszöntő és elismerő beszédben méltatta az egykori teljesítményt, kedves gesztusok sorozata az est, s valahogy mégsem voltam s vagyok feldobva.

Pedig lehettem volna! Találkoztam régiekkel, akikkel ötven-negyven éve nem, Szelecsényi Norberttel, a hajdani Ki mit tud-győztes diákzongoristával – mára művész –, Jenei Istvánnal, egykori felfedeztettemmel – mára színész-rendező. Az előbbi éppolyan kedves, naiv, készséges, udvarias, konzervatív normák szerint élő, gondolkodó, mint régen volt, az utóbbi meg, nos nem tudom, ő milyen, az biztos, hangja mutatósan recseg, miként kamaszkorában, keresi önmagát, mint régen, s jól beszél hollandul, mivel Hollandiában él.

S a többiek, kikkel nem szakadt meg a kapcsolat, ők is részesítettek kellemes meglepetésben. Mohai Gábor a versmondásban, versválasztásban keményebbnek, harcosabbnak tűnt, mint máskor szokott, Balogh Tamás pedig komponált, mégpedig jól és hatásosan, koncentrálna a közönségre, Mózsik Erika meg az itteni színházi térben is tudta hozni formáját, aratott a Fehér Béla-szöveggel. Galánfi András Hernádi-művel bizonyította, hogy nemcsak a népi klasszikusok állnak hozzá közel, jelesül vizsgálják ő a modern hangvételű prózamondásból is.

Akkor mi a bajom? Mért nem nagyobb az örömöm?

Korábban jöhetett volna az elismerés? Tíz évvel ezelőtt például? Elemzőbb szöveget vártam? (Művelődéstörténeti, művészetpedagógiai szempontból jelentősebbnek ítélem az egykori teljesítményt. A méltató szövegeknél jelentősebbnek.) Talán ha nem dolgozom annyit az ünnepi est sikere érdekében, mint amennyit, s van időm meghatódni, jobban feldobódom? Most, ha adja is, már késő, ez zavart, ez a gondolat, az elmúlás? Igaza van a Példabeszédek Könyvének,

hogy mindennek megvan a maga ideje? Az elismerő gesztusoknak is megvan? Még ha azok protokollárisak is?

Bartók László és Kalocsai Andrea a Kuckóban

Bartók Laci és Kalocsai Andrea (Kaló, ahogy hívták a barátok) együtt jártak, de párnak talán még nem voltak mondhatók, amikor 1987 körül találkoztam velük, mégpedig Szombathelyen – onnan indultak. A főiskola hallgatói előtt mutattam be „Az öreg ácsot palira vették” című kétórás önálló műsoromat, és segítettek, versmondó körük tagjaival egyetemben, az önálló estem megszervezésében, a kellékek megszerzésében – egy estére élvezhettem vendégszeretetüket. Laci határozott volt akkor is, amolyan markáns arcélű, férfias hangú, jóképű férfi, mintha valamiféle sportegyesületnél dolgozott volna (most derült ki, hogy mérnök végzettségű), egyébként már akkor is tehetséges versmondó. Andrea, más-ként Kaló, csinos volt, vibráló személyiség, kifejező, szép, nagy szemekkel, bársonyosnak tetsző arcborítással (mindig megragadott az ápoltság, sima arc, ha az a szemet kiemelte), csak sejthettem – tudni nem tudtam –, hogy az egészségügyben dolgozó fiatal lány igen érzékeny előadó.

Olykor-olykor találkoztunk, közben eltelt húsz év, s most itt ülnek közöttünk, beszélnek magukról, bemutatják kedvelt verseiket, miközben megismerni véljük őket, közelebb is kerülünk egymáshoz. Mert közelebb kerülünk. Ők megajándékoznak minket önmagukkal, mi meg kinyílunk irányukban.

Andrea, a Duna Televízió szerkesztője, bemondója. Figyelemreméltó kulturális műsorokat készít, jó szelleműeket, amelyeket szívesen néz a magamfajta értelmiségi. És itt, nálunk, a Kuckóban olyan műveket szólaltat meg, szívéhez közelállókat, amelyeket szívesen hallgat egy magamfajta értelmiségi. Mivel az övéhez hasonló értékrendet közvetít. És milyen jól!

Laci, a szerkesztő és színész, elnöke az amatőr versmondók egyesületének, maradt, mi volt, markáns, erőteljes, férfias, ahogy tolmácsolta a műveket, ahogy vallott önmagáról meg élete párjáról, Andreáról. Tetszett, hogy kánonok nem befolyásolták versválasztásában, hogy tudott otthon lenni a szűk térben, tudott mosolygósan oldódni.

Miután elmentek, mi még, akik maradtunk, beszélgetünk, s megállapítottuk, jó este volt, gazdagodtunk.

Bántottam, akaratlanul

TM-től, régi színpadosomtól, mérnök előadóművésztől, kuckótagtól kapok a minapában egy levelet, méltatlankodó levelet, melyben azt veti szememre, hogy nyilvánosan megaláztam, s hogy nekem úgy látszik, ehhez van kedvem. Megaláztam azzal, hogy az egyik kuckós összejövetelünkön, amikor sorban mindenkit bemutattam előadóinknak s azoknak, akik akkor voltak nálunk először, azt mondtam – szerintem kedvesen és szeretettel –, hogy lám, köztünk ül TM, a kitűnő versmondó, akinek a kezdet kezdetén, színpados korában, a nézőtérrel nézve, előadás közben láthatóan remegett a lába – azt akartam ezzel érzékeltetni, hogy a verstolmácsolás milyen erős izgalmi állapotot váltott ki belőle –, s lám, milyen ismert, díjakat nyert előadóművésszé vált. (A díjaihoz, mint zsűriző, magam is hozzájárultam.)

A feleségem szokta volt mondani, hogy én bizony nemegyszer, jó szándékból is, mellé trafálok, empátiám, mellyel kérkedni szoktam, nem működik, emberismeretem gyarló.

Neki ezt eddig el nem hittem, mindmostanáig nem, sőt meg voltam győződve, hogy magam vagyok a világ legszelídebb lelkű, másakra figyelő embere – ha nem kap el az indulat, másként, ha nem hergelnek –, senkit nem tudok megbántani, pláne megalázni.

S most itt ez a levél. S vizslatom magamat. S újfent azt állapítom meg, hogy eszem ágának egy oldalhajításán sem függött bántás, éppen – ahogy írtam – teljesítményét akartam kiemelni TM-nek; honnan, hová jutott.

Mégis sértettnek érzi magát.

Mégis baj lehet az érzékelő csápjaimmal. Renoválásra szorulnak. Úgy látszik.

Visszanéztem-Kuckó

Ez volt a kiemelt címe – így küldtem ki a meghívókat, külön a családnak, külön a játszósoknak – annak az összejelvetelnek, melynek központjába eléggé el nem ítéhető módon – s ezzel le is lepleztem magamat, mely igen egocentrista vagyok – a könyvemet állítottam, a Visszanéztemet, s persze magamat. Azt mondtam: öreg, annyi író-olvasó találkozót szerveztél már az életben, mások népszerűsítése végett, egyszerű neked is kijárhat; te, illetve a könyved váljék főszereplővé.

Trencsényi Laci barátom laudációnak is beillő szöveggel vezette fel kuckós együttlétünket. Megtalálta, mért is dicsérhet. Vajh, az élmény hasonlósága vagy az írás hogyanja köti le az olvasót – ez érdekelte. Ő azt fejtegette, mitől is regény ez a dokumentumokra épülő életírás.

Az egyik estre eljött a nagycsalád, harmincnál is többen, a másakra a kuckósok, csaknem ugyanannyian.

S nem mondom, hogy nem élveztem a helyzetet. Akik már ismerték a szöveget, elemeztek. S jókat szóltak. Mások olvastak, egy-egy nekik tetsző részletet elevenítettek meg, s nem restellték bevallani, mért az ragadta meg a figyelmüket, ami. Gáspár dédunokám is; hogy élvezte a költözködés meséjét, míg haladt mondatról mondatra, még kacarászva mulatott is közben.

Jóleső érzéssel ültem a központi fotelben, megállapíthatam, tetszik a könyvem, s még vásárolják is. És annak is örültem, hogy dedikálhatok. Csak úgy járultak elém; rokonok és barátok!

Szép este volt. Mindkettő szép.

Barabás László a körünkben

Életem legszebb laudációját Barabás Lászlótól hallottam, s nem másutt, mint a marosvásárhelyi vártemplomban, egy előadásunk után. Ez akkor, amikor köztünk ült, s beszélgettünk, eszembe sem jutott. Most emlékszem csak, hogy írni kezdek róla. Arra, mondtam-e köszönetet, nem tudok felelni. A válasz helyén folt sötétlik.

Nem volt kétségem afelől, hogy Barabás László kitűnő ember, felelősen gondolkodó pedagógus, jó igazgató-pásztor a főiskolájának, olyan valaki, aki a kisebbségben is védelmezi a magyarság érdekeit, azon túlmenően lelkiismeretes néprajzgyűjtő, és tanár. Barabás-i ismeretem most kibővült. Kiderült, semmit sem tart olyan fontosnak, minthogy végzős tanítótanítványai szórvány településeken tartsák ébren a magyarságtudatot, hogy Csángóföldre is eljussanak. S mit tapasztalhattam még, hogy Barabás László pontosan fogalmazó író is. Érzékletesen rögzíti gyűjtőkörútján szerzett élményeit, a falusi emberek kicsi és fájdalmas drámai történeteit.

Három óráig fel sem álltunk a helyünkről. Marosvásárhelyi vendégünk úgy beszélt, hogy végig érezhettük, ez a férfiú, a Sóvidék szülötte, első generációs értelmiségi vendégünk, barátunk, hiteles. Azonos önmagával.

És már pont tétetett a beszélgetés végére, amikor elhangzott egy kérdés, miként ítéli meg a Fidesz-kormányt az azt a döntését, hogy magyar igazolványt adott a határon túli magyaroknak. A kérdező nem rejtette véka alá, hogy ő ezzel egyet nem értett, propagandafogásnak tartotta csupán, ellenérzést váltott ki belőle.

S akkor Barabás László, higgadtan, ekként fogalmazott. Őt magát bántotta, hogy igazolvánnyal kell igazolnia, hogy magyar, némileg még megalázottnak is gondolta magát. De a szórványban élő kisember, a kisebbségben élő megnyomorított számára, akit bozognak, hazátlannak tart és nevez a többség – s példát mondott erre, személyes élményét – ez az igazolvány energiaforrás lett, ettől az erdélyi magyarok kihúzták magukat, felemelték a fejüket, megerősödtek magyarságukban; ismét tartoznak valahová, az anyaország számít rájuk, ők is számíthatnak rá, vége a megalázottság korszakának.

Csend lett ezek után. Vitázni ki tudott, ki mert volna! Szégyenkezni, igen.

Adventi Kuckó Tömörty Mártyával. Örülünk egymásnak

Tömörty Márta volt a vendégünk, a sokoldalú művész és ismeretterjesztő. Szépen szólt, értően és szeretettel a karácsonyi népszokásokról, a betlehemezésről. Évek óta, hogy adventi időben egy helyre verbuválja a Kárpát-medence magyar betlehemező csoportjait. Mi is láthattuk, videóról, mint él ez a hagyomány napjainkban,

A Juhász László – Nagymáté Éva házaspár fogadta most az adventi Kuckót. Tudtuk, hogy a szokásosnál többen leszünk, a Jégverembe nem férünk. Ők pedig – sejtettük előre – mindent megtesznek, hogy otthon érezze magát a meggyarapodott gyülekezet. (Velünk vigadoztak azok is, akik csak különleges alkalmak során szoktak nálunk lenni, de rokonaink közül is néhányan, meg a Juhász-házaspár baráti köréből is néhányan.) A székek szépen elrendezve, egymás után, az italos üvegek s a poharak is egymás mellett, az asztal roskadásig étellel, még frissen készített finomságokkal is.

Nits Márti az elektromos orgona segítségével elvitt minket Betlehembe, együtt énekeltünk a pásztorokkal, imádtuk a Kisjézust, köszöntöttük az anyukáját, Máriát, dicsőítettük a magasságos Istent, áhítoztunk a békességre, lakoznék az közöttünk, a jóakarát társaságában.

Indulat nem villant, ironikus sziporka nem szikrázott, a humor is mintha diszkrétre pácolódott volna.

Sokat mosolyogtunk ezen az estén.

(És állt az eredeti írás végén, amelynek elején a *Levelek a Kuckóból* után a 14-es szám, hogy:

Kedves Barátom! Karácsonyra szántam a Levelet, ajánléknak. Új Év lesz, mire megkapod. Fogadd azért szívesen.

Köszönt szeretettel: Debreczeni Tibor – A szerk.)

SZABÉDI NAPOK

Hálózatépítés – Magyar művelődési intézetek a Kárpát-medencében

Januárban a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet *Hálózatépítés – Magyar művelődési intézetek a Kárpát-medencében* címmel fórumot szervezett. Ennek folytatásaként szakmai tanácskozást tartottunk május 18-án Kolozsváron, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) Györkös Mányi Albert Emlékházában, amely a hagyományos Szabédi Napok címet viselő rendezvénysorozat megnyitó összejövetele volt.

A minden év májusában megtartott rendezvény az idén több szempontból is eltért a korábbiaktól. Mindenek előtt Szabédi László egyetemi tanár, nyelvész, irodalomtörténész, költő születésének századik évfordulójára emlékeztünk, aki 1959-ben – a Babes (román) és a Bolyai (magyar) kolozsvári egyetemek egyesítése miatti tiltakozásként önkéntesen vetett véget életének. A másik, szintén száz éve született nagy erdélyi költő, Dsida Jenő emlékét is e programsorozaton idéztük meg. De az EMKE történetében is jelentős volt az idei összejövetel: hivatalosan megnyitottuk az újjáépített Szabédi Emlékházat. Az épület nemcsak a 20. századi erdélyi irodalomtörténet egyik fontos kutatási helye és a közművelődési ernyőszervezet országos elnökségének központja lesz, hanem a jövőbeli Kárpát-medencei magyar művelődési intézetek hálózatának közép-erdélyi láncszeme is.

Ennek az intézetnek az alapítási gondjairól, feltételeiről értekeztek a megnyitó tanácskozás résztvevői, a Kárpát-medence különböző régióiból érkezett közművelődési szakemberek. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztályát Nagyné Varga Melinda főosztályvezető és Kálóczy Katalin vezető főtanácsos, a Magyar Művelődési Intézetet és Képzőművészeti Lektorátust Borbáth Erika főigazgató, a CSE-MADOK Művelődési Intézetét Huszár László igazgató és Kamenár Éva, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét Dupka György elnök és Zubánics László képviselte. Göncz László igazgató és Patyi Zoltán a szlovéniai Alsólendváról, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettől érkeztek. Az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége Székely Istvánt delegálta, aki a Szülőföld Alap kulturális kollégiumának romániai tagja. A házigazda EMKE részéről Kötő József elnök, Dáné Tibor Kálmán ügyvezető elnök és Ács Zsolt előadó volt jelen. Sajnos a Hargita és a Kovászna Megyei Művelődési Központok igazgatói, Karda Emese és Imreh Marton István, intézeti elfoglaltságuk miatt nem tudtak eljönni.

Az összejövetelt Kötő József nyitotta meg. Beszédében kiemelte, hogy a tanácskozás fontos lépés a Kárpát-medencei magyar közművelődés intézményesülési folyamatában. Hisz a regionális magyar művelődési intézetek létrejötte és hálózatba szervezése minőségi változást hozhat az – utóbbi időben ugyancsak egyre nehezebb körülmények között tevékenykedő – összmagyar közművelődési élet számára. Így nemcsak szakmai szempontból erősödhet kulturális életünknek ez a szegmense, de az intézetek hadrendbe állításával a közművelődés sokkal rugalmasabban fog tudni válaszolni az információk társadalomban felgyorsított világunk kihívásaira.

Nagyné Varga Melinda főosztályvezető a Magyarországon átalakulóban lévő támogatási rendszerről beszélt, mely fontos

anyagi forrása volt/lesz a közművelődési életnek. Megszűntek a költségvetésből működő Illyés, Apáczai és Új Kézfogás Közalapítványok, viszont változatlanul megmaradtak a kultúra számára anyagi forrásként a Nemzeti Kulturális Alap, az Oktatási és Kulturális Minisztérium pályázati kiírásai, a Nemzeti Évfordulók Titkársága, a Nemzeti Civil Alap és a különböző minisztériumok szakmai programjai. Ám a legfontosabb forrás a határon túli intézmények/szervezetek – köztük a közművelődés – számára a Szülőföld Alap lesz. Ez a támogatói intézmény három szinten működik: elvi irányítását a Regionális Egyeztető Fórum látja el, a különböző szakmai kollégiumok végzik a forráselosztást, és végül a Szülőföld Alap Iroda látja el a pályázati munkával járó konkrét feladatokat.

A főosztályvezető asszony egyrészt felhívta a figyelmet arra, hogy a jövőben fontos forrássá válhatnak a közművelődési élet számára is a 2007. és 2013. között tervezett európai uniós pénzalapok. Ezek meglevő és jövőbeni együttműködések révén a határon túli közösségeket is érinthetik. Másrészt a Magyarországon beindult és a Kárpát-medence különböző magyar közösségeit is érintő kulturális fejlesztéseket ösztönző programokra tért ki, mint például a Közkincs programra, mely kifejezetten a kistérségek minőségi kultúrateremtő folyamatait van hivatva támogatni. A hallgatók tájékoztatást kaptak arról is, hogy az egyes pályázatok mekkora forrással rendelkeznek, és megismerhették azokat az internetes portálokat, amelyekről lehívhatják az ehhez szükséges információkat.

Borbáth Erika főigazgató a *Szakmai terv a Kárpát-medencei magyar művelődési intézetek hálózatáról* című előadását három téma köré csoportosította. Egyrészt a Magyar Művelődési Intézetnek a kulturális intézményhálózat építése terén szerzett szakmai tapasztalatairól beszélt. Másrészt szólt a Kárpát-medencében kialakulóban lévő művelődési intézetek hálózatának feladatáról. Harmadrészt pedig körvonalazta ebben a rendszerben a Magyar Művelődési Intézet jövőbeni helyét és szerepét. A főigazgató asszony kiemelte, hogy a társadalomban bármilyen hálózatépítésnek egyik fontos eleme a lokalitás és a régió közötti harmónia megteremtése. Ennek fényében újra kell gondolni a közművelődési szolgáltató tevékenységeket is: a településen élők esélyeinek javítása, a művelődési élet tervezésének, tervezhetőségének a megteremtése, az együttműködés kialakítása a kulturális élet különböző tényezői között – felismerve a kölcsönös előnyöket – és nem utolsósorban a közösség számára a képzés, az önművelés lehetőségeinek megteremtése. A helyi kultúrára és intézményeire, a település hagyományaira és azoknak ápolására, az erős lokális identitásra alapozva lehet szervezeten, a kisebb-nagyobb régiókban kultúraközvetítő hálózatokat kialakítani. Az előadó szerint a Kárpát-medencében kialakulóban lévő művelődési intézeti hálózatnak sokrétű feladata lesz. Többek között a részt vevő intézeteknek folyamatos információk kapcsolatot kell fenntartaniuk egymással, egyeztetniük kell a Kárpát-medencei nagyrendezvényekről, azonos tartalmú szakirányú képzéseket kell majd beindítaniuk, melyek illeszkednek az egyes országok képzési rendszerébe, ki kell használniuk a multikulturális közeg nyújtotta

lehetőségeket, s munkájukba be kell építeniük az egyes régiók kulturális sajátosságait is. A körvonalazódó elképzelések szerint a kulturális hálózat majdani működtetésének folyamatában a Magyar Művelődési Intézet - az eddig szerzett szakmai tapasztalatai alapján - koordinatív szerepet fog betölteni. Képzésekkel, képzők képzésével, szakmai konferenciák, találkozók szervezésével, kiadványok, periodikák (pl. a Szín) megjelentetésével és azok terjesztésével a különböző régiókba. Az ERIKANET Hírportál híranyagának Kárpát-medencei kiterjesztésével kell majd az intézetnek az egyes régiók és az egész hálózat művelődésszervező munkáját segítenie.

Dáné Tibor Kálmán, az EMKE ügyvezető elnöke, a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet tervét ismertette. Véleménye szerint a romániai magyar közművelődési életet és ezen belül a közép-erdélyi szórvány- és kisebbségi magyar közösségek kulturális életének irányítását újra kellene gondolni, helyenként átértékelni, átalakítani. Ennek érdekében kétirányú tevékenységi kört kell kibontakoztatni:

- az EMKE mint országos vagy Kárpát-medencei szintű közművelődési programok lebonyolítója továbbra is tartsa feladatának az erdélyi magyar közösség kulturális - szellemi örökségének ébren tartását;

- végezze a közművelődési élet szakmai - módszertani irányítását, elsősorban Közép-Erdélyben, a Kolozsváron létrehozandó Közép-erdélyi Magyar Művelődési Intézet (továbbiakban Intézet) révén, amely az elképzelések szerint a felújított Szabédi Emlékházban kap helyet.

Az ügyvezető elnök szerint az Intézet céljai között szerepel többek között a felsőfokú művelődésszervezés bevezetésének elősegítése a romániai magyar egyetemi oktatásban, illetve a különböző szintű művelődésszervező képzések megszervezésének serkentése. A magyar nyelvű közművelődési információk és módszertani központ kiépítése is az Intézet feladata lenne – szakkönyvtár és elektronikus adatbázis felállításával. Fontos lenne a közművelődési élet integrálása a hazai (magyar és román), a Kárpát-medencei magyar és európai szinten a nemzetközi kulturális életbe. E tevékenységen keresztül az Intézettel társuló civil közművelődési szervezetek versenyképességét lehetne növelni, ami egyértelműen a minőségi kultúrát szolgálja, főleg a szórványban élő magyar közösségeink számára.

Az előadó véleménye szerint a két székely megyében (Hargita és Kovászna) a művelődési élet irányítását – mely a helyi tömbmagyarság sajátos igényeire épül – a két megyei művelődési központ tökéletesen ellátja. Ezekkel a központokkal az intézeti hálózaton belül az Intézetnek partneri viszonyt kell a jövőben kialakítania és a közös programokon keresztül hasznosítani a különböző földrajzi - etnikai környezetben (tömb-szórvány) szerzett sajátos tapasztalatokat. A határ menti térségekben a Partium és a Bánság magyar közösségei kulturális életüket szintén régió-specifikusan élik, ezért Kolozsvárról vagy a Székelyföldről szakmai szempontból átlátni körülményes lenne. E két régió közművelődési életének az irányítását szintén a régiók igényeinek megfelelően kellene intézményesíteni és a művelődési intézeti háló részévé tenni. Ugyancsak az Intézetnek lenne a feladata bekapcsolni a Közép-Erdélyben, főleg a szórványban működő magyar házak láncolatát a közművelődési hálózatba. Ezek a kis kulturális szigetek jórészt szakmai irányítás nélkül, a közösség önerejéből, a még mindig nem lankadó magyar adakozók kedvéből tart-

ják fenn magukat. A jövőben, az Intézet tevékenységén keresztül, a kulturális intézményháló részévé kellene tenni ezeket a magyar házakat, ami nagy előrelépés lenne a minőségi közművelődés megteremtésében Erdély szórványmagyar vidékeire.

Az előadások után kibontakozó vitában a hálózatépítésről és az egyes régiókban felállított vagy – mint Kolozsváron – beindulás előtt álló művelődési intézetek működéséről, jövőbeni működtetéséről esett szó. A résztvevők kiemelték, hogy a zavartalan működés érdekében biztosítani kell az anyagi forrásokat. Szorgalmazták, hogy ezt közösen, az adott ország költségvetése illetve a magyar állam vállalja. Emellett az intézeti és a hálózati tevékenység állandó korszerűsítése érdekében pályázati úton nyert forrásokat kell mozgósítani. Ezen a téren modell értékű a szlovéniai Alsólendván működő Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, melynek alaptevékenységéhez az anyagi fedezetet a szlovén állam biztosítja. A hozzászólók azt is kiemelték, hogy a szakmai programok lebonyolítása mellett a hálózati együttműködésnek és az egyes intézeti tevékenységeknek együttesen kell erősítenie a magyarságtudatot. Továbbá hangsúlyozták, hogy a kultúrának is feladata a lokalitás és a globalitás kettősségének az egyensúlyát állandóan újrateherelni és fenntartani, ami a kisebbségi kultúrának ugyancsak nagy megpróbáltatás. Hiszen az egyetemes magyar kultúrához viszonyítva minden régió helyzete sajátos, ezért nem minden esetben lehetséges az egyes kulturális környezetben szerzett tapasztalatokat, sikeres cselekvési modelleket egy az egyben átvinni, átadni. A résztvevők azt is hangsúlyozták, hogy a Kárpát-medence egyes régióiban tevékenykedő közművelődési intézményeknek keresniük kell a többségi nemzet hasonló intézményeivel, közművelődési törekvéseivel a kapcsolatot, s az így szerzett tapasztalatokat a hálózaton keresztül kell közkinccsá tenni.

Az Oktatási és Művelődési Minisztérium képviselői felajánlották egy közös szempontsor eljuttatását az egyes régiók közművelődési intézményeire, melynek összesítése az első közös adatbázis lenne a hálózati munka elkezdéséhez. A résztvevők a szakmai tanácskozásról egy közös *Emlékeztetőt* (mellékelve) fogalmaztak meg, melyet eljuttattak a sajtón kívül az illetékes intézményekhez, szakmai fórumokhoz.

A Szabédi Napok rendezvénysorozata másnap, 19-én reggel az újjáépített Szabédi Emlékház felavatási ünnepségével folytatódott, majd a délelőtti folyamán centenáriumi emlékülés következett Szabédi László és Dsida Jenő emlékére. Délután a kolozsvári Házsongárdi temetőben az emlékező gyülekezet megkoszorúzta e két kiváló erdélyi irodalmár sírját, késő délután pedig emléktáblát helyeztek el azon a házon, amelyben élete utolsó éveit töltötte Dsida Jenő.

EMLÉKEZTETŐ

A Kárpát-medencei magyar ernyőszervezetek intézetépítő tanácskozásáról 2007. május 18.

Résztevők:

Nagyné Varga Melinda főosztályvezető és Kálóczy Katalin vezető főtanácsos, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Közművelődési Főosztály

Borbáth Erika főigazgató, Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus

Dr. Kötő József elnök és Dáné Tibor Kálmán ügyvezető elnök, EMKE

Huszár László igazgató és Kamenár Éva, CSEMADOK Művelődési Intézet

Dupka György elnök és Zubánics László, Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége

Göncz László igazgató és Patyi Zoltán, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

Székelly István, RMDSZ Ügyvezető Elnöksége.

A januárban a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet szervezésében megtartott *Hálózatépítés – Magyar művelődési intézetek a Kárpát-medencében* című fórum folytatására május 18-án, Kolozsváron került sor. A résztvevők a magyar közművelődésért viselt közös felelősség szellemében, a regionális különbségek tiszteletben tartásával, közös szándékot fogalmaztak meg: minden régióban működjék magyar művelődési intézet és ezek az intézmények szakmai hálózati rendszerben, a Magyar Művelődési Intézet koordinálásával lássák el feladataikat. A résztvevők hangsúlyozták, hogy az intézményesülésnek és a jövődő munkának alapfeltétele a működési biztonság. Az intézeti munka tartalmának kialakításához - a regionális különbségek érvényre juttatásával - messzemenően figyelembe veszik a Magyar Művelődési Intézet szakmai, módszertani ajánlásait.

A résztvevők vállalták, hogy egy egységes Kárpát-medencei magyar közművelődési stratégia kialakításához közös szakmai anyagot készítenek el, amely egyebek között tartalmazza az egyes régiók kisebbségi közművelődési helyzetének jogi, pénzügyi, infrastrukturális stb. feltételeit. Az ehhez szükséges egységes szempontrendszert az OKM egy héten belül eljuttatja a tanácskozáson résztvevő intézmények képviselőinek.

Nagyné Varga Melinda

Borbáth Erika

Kötő József

Huszár László

Dupka György

Göncz László

Dáné Tibor Kálmán

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

Korunk Stúdió

Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia

SZABÉDI-NAPOK

ÚJ UTAK – TÖRÉSVONALAK.

KÖLTŐK CENTENÁRIUMÁN

Kolozsvár, 2007. május 19.

09,30 óra Az újjáépített Szabédi-emlékház (emlékszoba, hagyatéki könyv- és kéziratgyűjtemény, kutatóközpont) ünnepélyes átadása

Avató beszéd:

- Markó Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, miniszterelnök-helyettes
- Schneider Márta, Oktatási és Kulturális Minisztérium kulturális szakállamtikára
- Pomogáts Béla, irodalomtörténész, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elnöke
- Kötő József, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület elnöke

11,00 óra **Irodalomtörténeti konferencia**

Új utak – törésvonalak. Költők centenáriumán.

Megnyitó. Köszöntők

Bálint Benczédi Ferenc, a Kolozsvár Belvárosi Unitárius Egyházközség lelkésze

Kántor Lajos, irodalomtörténész, a Korunk főszerkesztője

Előadások I.

Levezető elnök: Kötő József

- Láng Gusztáv, irodalomtörténész: *Adalékok egy nemzedék poétikájához*
  - Pomogáts Béla, irodalomtörténész: *Dsida és Szabédi transzszilvanizmusa*
  - Poszler György, akadémikus: *Dsida Jenő tüikrei*
- Nap Kiadó könyvbemutatói
- *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő.* Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Bp., 1998.
  - Sepsiszéki Nagy Balázs: *Székellyföld falvai a huszadik század végén. IV. köt. Marosszék, Aranyosszék*, Bp., 2006.

A köteteket bemutatja: Pomogáts Béla

Előadások II.

• Kántor Lajos, irodalomtörténész: *Barátság kényszere (Szabédi és Jékely évei)*

• Balázs Imre József, irodalomtörténész: *Szemlér Ferenc és nemzedéktársai a harmincas években*

17,00 óra **Koszorúzás a Házsongárdi temetőben**

Szabédi László sírjánál beszédet mond: Orbán János Dénes, költő

Dsida Jenő sírjánál beszédet mond: Katona Tamás, történész

18, 30 óra Dsida-emléktábla avatás, a költő egykori kolozsvári lakóházán.

Beszédet mond: Markó Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, miniszterelnök-helyettes

Láng Gusztáv, irodalomtörténész

Czirják Árpád, érseki helynök

Lisztóczy László, irodalomtörténész

Muzsnay Árpád, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, partiumi alelnök

TÓTH ZSÓKA

A tatabányai József Attila vers-, énekeltvers- és prózamondó versenyekről

Az ezred- és századforduló utolsó évtizede Tatabánya város és a térség szénbányászatból élő lakossága számára katartikus időszakot jelentett.

Tatabányával, a „szénre épült várossal” volt tele az országos sajtó.

A szénmezők kimerülése, a munkanélküliségből fakadó szociális problémák, a levegőszennyezettség szorongató helyzetét hozta a rendszerváltozást követő önkormányzatnak megoldandó feladatuk. Megteremteni a város új gazdasági szerkezetét, jövőt és megélhetést adni az ott élő embereknek.

Komárom-Esztergom megye legnagyobb és országosan is újító szellemű művelődési intézménye – A Közművelődés Háza – menedéke volt a művészetek művelőinek, professzionális és amatőr körben egyaránt.

Az itt dolgozó elhivatott és elszánt közművelődési szakemberek hitték és vallották, tenniük kell a városért, más vérkeringésbe kell emelni, ne csak a nehézségek, gondok tapadjanak a település nevéhez, hanem kezdődjön el a kulturális életben, a művészetek területén és segítségével egy új építkezés, a város arculatának barátságosabb, új tartalmakat hordozó kialakítása.

A Közművelődés Házában dolgozva és az amatőr versmondás, színjátszás területét gondozva én természetesen abban gondolkodtam, hogyan segíthetném én is ezt az „építkezést”, tehetném például a Költészet Napját igazi versünneppé városunkban, megyénkben. Ekkor gondoltam és gondoltunk arra, hogy József Attila (abban az időben egyébként is erősen vitatott) költészetét emeljük középpontba, úgy is, mint születésének dátumával, a Költészet Napjának ünnepét. Természetesen nem egy alkalomra tervezve, hanem hosszú távú, tartalmas és komoly feltételeket szabó, értékes eredményeket felmutató, felmenő rendszerű versenyt, amelynek célja József Attila költészetének a vers *mondása* általi életben tartása, népszerűsítése az irodalombarátok, fiatalok és a felnőtt korosztály segítségével.

Komoly lehetőséget jelentsen a József Attila költészetében való elmélyülésre, az egyetemes magyar irodalom megismerésére, és minden alkalommal az irodalom, a költészet valami más területe is hangsúlyt kapjon. Így például a szomszédos népek költészete, s ezen keresztül a műfordítás, vagy Petőfi Sándor születésének 180. évfordulója tiszteletére egy Petőfi-vers, de említhetem Nagy László, vagy legutóbb a Dsida Jenő és Hajnal Anna költészetét felmutató versválasztást.

Állandó feltétel a ma élő magyar költők ismerete és a tőlük választott költemények előadása.

A József Attila-versenyen jelent meg először a versmondó versenyekhez kapcsolva az énekeltvers-kategória, új színt hozott a felhangzó költemények sorába.

Visszatérve a felmenő rendszerű versenyekhez, magam akkor vélek igazán országosnak egy versenyt, ha valóban a kislevelektől kezdődően a nagyobb települések, megyeszékhelyek válogató megmérettetésein át kerül sor az országos döntőre. S akkor tartom igazán a költészet ünnepének, ha végezetül nem is versenyről, hanem a magyar irodalomról, a költészetéről s magukról a verseket felmutató előadókról szól.

Hogyan sikerült ezt elérni? Nem könnyen. Először is megtalálni és megnyerni azokat az országos intézményeket, szervezeteket, melyeknek a képviselői maguk is szívügyüknek tekintik a magyar irodalom és költészet állapotát, ápolását, felmutatását, és fontosnak találják az ország sok-sok tehetséges amatőr versmondójának bemutatkozását, fejlődési lehetőségét, mert, mint tudjuk, kevesen vannak a hivatásos művészek között, akik a költészetre teszik föl életüket. Tisztelet azoknak, akik a verset éltetik.

A jeles esemény kiírói kezdetektől a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, illetve az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Magyar Írószövetség, a Magyar Versmondók Egyesülete, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, Tatabánya Megyei Jogú Város, a József Attila Megyei Könyvtár, a Magyar Zoltán Városi és Megyei Művelődési Központ és az országos döntő lebonyolítója a Közművelődés Háza Kht.

A Nemzeti Kulturális Alap pályázata (sikeres pályázata!) teremtette meg az elődöntők, az országos döntő megrendezésének feltételeit, a fenti intézmények és szervezetek pedig, egyben az esemény fő támogatói is voltak. Köszönet a kiemelkedő és nem szokott gesztusért a korábbi győztes versmondóknak a közösen felajánlott díjért, és mindazoknak a lokálpatriótáknak, akik úgy gondolták és gondolják, Tatabányáról senki sem mehet el szíves szó nélkül és „üres kézzel”, ezért mindig volt, aki kérés nélkül ajánlotta segítségét a rendezéshez, és tehetőségét a díjazáshoz.

Elengedhetetlenül fontosnak találtuk és találjuk, hogy a zsűri elnöke és tagjai tiszteletnek örvendő, jeles személyiségek legyenek.

A zsűri elnöke, hét József Attila versenyen keresztül – a rendezők és versmondók nagy örömeire – Domokos Mátyás irodalomtörténész volt, aki őszinte kíváncsisággal várta a színre lépőket, és közvetlenül, lefegyverző tudással, bölcsességgel beszélgetett az előadott versről, az értelmezésről a gimnazistával vagy a nyugdíjas, a versekre szépkorban rátalált nagymamával.

Domokos Mátyástól bensőséges emlékezéssel búcsúzott el a versmondók közössége a legutóbbi versenyen.*

A zsűri tagjai a kiíró szervezetek képviselői, előadóművészek.

2007-ban a zsűri elnöke: Vasy Géza irodalomtörténész

Tagjai: Tóth Zsuzsanna előadóművész, a Magyar Művelődési Intézet osztályvezetője

Kiss László, a Magyar Versmondók Egyesületének társelnöke, a Versmondó főszerkesztője

Harsányi Sulyom László rendező, a Jászai Mari Színház, Népház igazgatója

Sebő Ferenc zeneszerző

* 2006. június 16-án elhunyt Domokos Mátyás Széchenyi-, József Attila- és Magyar Örökség-díjas irodalomtörténész.

A tatabányai József Attila vers-, énekelt vers- és prózamondó verseny kemény feltételeket állít a résztvevők elé. A nevezési lapon hat választott művet kell megjelölni, ebből – a legutóbbi kiírás értelmében – három József Attila költészetéből, három pedig különböző szempontok szerint volt választható. 2007-ben ez József Attila kortársainak köréből, Hajnal Anna vagy Dsida Jenő költészetéből, illetve ma élő magyar költők verseiből.

Az általános gyakorlat szerint az országos döntőkön egy, esetleg két verset hallgat meg a zsűri. Tatabányán a résztvevők mindegyike háromszor szerepel a bíráló bizottság előtt. Nincs kiesés, nincs külön döntő. Mindenki háromszor szerepel, a nevezett hat versből a zsűri által megjelölttel. Tatabányán ez év áprilisában – a zsűri döntése értelmében – mindenkitől kötelezően József Attila és egy ma élő magyar költő versének előadását kérték. A harmadik versként – a nevezett, megmaradt négyből – a számára legfontosabbat választhatta az előadó.

A verseny ünnepélyes megnyitását személyes vallomással szölte József Attila költészetéről Kalász Márton, az Írószövetség elnöke, és együttesével József Attila verseit énekelte Sebő Ferenc, a dalok közé fűzve a versek dallá születésének körülményeit.

A megnyitó estéjén kíváncsian vártuk a messziről és közelebbről érkezett versmondók és zenészek rövid bemutatkozását. A már eleve izgalmat jelentő előeste még a sorszámhúzás feszültségét is tartogatta, amelyet jótékonyan oldott egy-egy szerencsés kézzel húzott szám.

És akkor még ott volt az éjszaka, hogy ki-kí átgondolja, megfontolja, mit válasszon a nevezett versekből, és ugyan milyen sorrendben mondja el azokat a zsűri előtt.

A második forduló után a szervezők alkalmat teremtettek az elemző, értékelő beszélgetésre a zsűri és az előadók között. Ezt az estét egy intenzív továbbképzésnek is felfoghatjuk, hiszen a hivatkozások, a példák mindenkiben frissen élnek. A megbeszélés tárgyai voltak: az előadott versek irodalomtörténeti vonatkozásai, megközelítése, elemzése, a színpadi megjelenés, a beszéd, az előadói attitűd – sok-sok tanulsággal.

Ez volt, és úgy gondolom a továbbiakban is ez lesz az egyik legfontosabb programpontja a tatabányai József Attila-versenyeknek.

A harmadik forduló rendkívüli fűtöttsége egyféle döntőnek is felfogható, hiszen ki-kí

– az előző esti beszélgetés hatásaként is –, a költő iránti alázattal, tudásának, tehetségének legjavát adva, a legszebben szeretné felmutatni, átadni az általa választott verset.

A gálaesten – mint mindenütt –, a díjazottak szerepelnek, de örömünkre elmondhatjuk, hogy a két és fél nap után együtt volt a csapat, nem rohantak el sértődötten (ugyan előfordult ez néha, de nem jellemző), együtt örülhettek, mert megmérettetés volt a javából. Nagyon sokat tanulhattak egymástól és a zsűriben helyet foglaló szakemberektől, művészekről, akik szintén nem rohantak el, mondhatni állták a sarat, és a hozzájuk forduló produkcióiról a lehető legteljesebb elemzést adták.

Barátságok, kapcsolatok születtek határon innen és túlról érkezettek között, és megérezhették a rendezők részéről a rendkívüli, tapintatos figyelmet, udvarias kiszolgálást, az előadásokat minden tekintetben segítő körülményeket.

A Tatabányán megrendezett Országos József Attila versenyek díjazottjai:

1994. I. helyezett Domán Augustus jogász – Orosháza

1995. I. helyezett Korhecz Imola előadóművész, szerkesztő-riporter – Szabadka, Budapest

1997. I. helyezett Kiss Máté hírszerkesztő – Balástya, Budapest

1999. I. helyezett Király Erika rádiós műsorvezető – Siófok

2001. I. helyezett megosztva dr. Tóth Krisztina jogász – Győr és Szigeti Anna egyetemista – Székesfehérvár

2003. I. helyezett Ágoston László egyetemista – Budapest

2005. I. helyezett megosztva Bata Éva egyetemista – Kecskemét és Papp Emese egyetemista – Szabadka, Budapest

2007. I. helyezett Mézes Mátyás zenei szakközépiskolás – Zselíz, Veszprém

A kezdő, egymást követő év hangsúlyt adott a tatabányai helyszínek, megerősödött a köztudatban, hogy a Költészet Napjához Tatabányán, a József Attila vers-, énekeltvers- és prózamondó verseny is hozzátartozik.

Az első helyezettek többnyire nem a művészpályáját választották, de munkájukban nagy szerepet kap a magyar nyelv árnyalt használata, mindannyian elkötelezett hívei továbbra is a magyar költészetnek, életük minőségét meghatározza irodalomhoz kötődésük és a környezetükben élők is bizonyára „megfertőződtek” általuk a vers, az irodalom szeretetével.

A tatabányai rendezők nem eresztették el a győztesek kezét, visszavárják az első helyezetteket a nyitó ünnepségre, amelyen szereplésükkel mércét adtak és adnak a fellépés előtt álló versenyzőknek.

Az 1999. évi verseny gálaestjére a „Korábbi győztesek díja”-val jelentkezték, és adták át az arra érdemes előadónak. Azóta is minden alkalommal jelen vannak, Kiss Máté képviselőjében pedig egy kézfogással erősítették meg az összetartást. Ez a gesztus mutatja leginkább, hogy ez a verseny túlmutat egyszerű találkozáson, szellemisége megteremtődni látszik. Reménykedhetünk, a magyar költészet nem marad magára, lesznek, akik tesznek, hisznek a költészet erejében, mert különben „kicsorbulna a világ gyémánttengelye”.

Ez volt a tatabányai József Attila vers-, énekeltvers- és prózamondó versenyek elindításának célja, amelynek legutóbbi rendezvénye a VIII. Országos József Attila vers-, énekeltvers- és prózamondó verseny döntője volt, 2007. április 5-6-7-én.

FÖLDIÁK ANDRÁS

VOLT REND

„A fa,
mint az Idő
szimbóluma ez a könyvem
vezérmotívuma, legyen akár olyan
időegységekről szó, mint a hét napjai,
egy holdhónap, egy naptári év a maga ünnepi
állomásaival, egy emberi élet, vagy világ teremtetésétől
az utolsó ítéletig tartó kozmikus sorsforduló...

De korunkban, amikor a természet, a „környezet” pusztí-
tása lassan megfordíthatatlan folyamattá válik, és lassú
halált okozó öngyilkossággal ér fel, minden
jó szó, ami a fáról elhangzik, aktuális politikai
tettnek számít, hiszen mi más lehetne szebb
szimbóluma a kíméletre, törődésre
szoruló természetnek, magának
a fenyegetett Életnek,
mint a
FA?”

2007. május 10-én nyílt Tatabányán, a Közművelődés Háza Kortárs Galériájában Jankovics Marcell rendező több filmjének rajzaiból kiállítás. A meghívó *A fa mitológiája* című könyvnek fenti mondatait idézte.

A kiállítást Földiák András, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus mb. főigazgató-helyettese nyitotta meg az alábbi gondolatokkal.

Mindenek előtt köszönjük az alkotónak magának, az intézménynek és Sashegyi Gabriellának, a kiállítás rendezőjének, hogy lehetővé tették számunkra ezt az élményt, amit megkülönböztetetten fontosnak tartok, több okból is. Megpróbálom ezeket az okokat logikusan áttekinteni. Előre elnézést kérek! Ennek során szépeket fogok mondani. Egyetlen mentségem erre, hogy komolyan gondolom nagy szavaimat, és nem akarom szemérmesen elhallgatni a legfontosabbakat, azaz valamiféle fordított tapintatból visszafogni magamat. És azért is elnézést kérek, mert egy kicsit messzire fogok kalandozni a dolgok értelmezésének az útjain, de ne ijedjen meg senki, gyorsan vissza is fogok fordulni.

Készülvén erre a mai megnyitóra, próbáltam jelzőket keresni Jankovics Marcell művészetére, kultúraelméleti munkásságára, személyére. Találtam is meghatározásokat, de valahogyan nem voltak pontosak. Egyre szebb minősítéseknél kötöttem ki, aztán rájöttem, hogy tulajdonképpen a mai magyar kultúra egyik legismertebb és legrangosabb alkotóját tisztelhetjük személyében. Nem akarok ilyen buta rangsort állítani – félre ne értse senki! –, hogy ki az első, a második vagy a tizedik legnépszerűbb ember, szó sincs róla! De azért, ha esetleg lenne valami olyasféle közvélemény-kutatás, mint ami a politikusok népszerűségi indexét méri, akkor azt hiszem, hogy meglepődnénk, mert elég kevesen lennének azok, akik a valóban ismertek körében lennének.

Persze, ez csak egy fantáziájáték, mert az világos, hogy ki tekinthető politikusnak, de, hogy kik a kultúra emberei?! – az már igencsak bonyolult kérdés, el kell döntení, hogy Győzike ide tartozik-e vagy sem, és a határokat több irányban is nehéz lenne megszabni. Csupán azt szeretném a népszerűségi index

példáján érzékeltetni, hogy roppant kevesen vannak, akikről az értelmiségieknek is határozott véleménye van, és valóban értéket teremtő alkotó embernek ismerik el – ellentétben a kereskedelmi televíziók néhány sztárjával –, és akit ezzel együtt, emellett, úgymond „az utca embere” is ismer, azaz akiknek a nevérol nem humán értelmiségieknek is beugrik egy-egy film címe.

Ennek sajnos negatív oldala is van, nem a Marcell ismertségének, annak kizárólag csak jó oldala van, örülnék neki, és ha tudjuk, segítsük elő ilyen jó kiállításokkal, hogy alkotásait még jobban megismerjék, hanem az nem öröndetes, hogy ez az általam feltételezett ismert kör – azt hiszem – nagyon-nagyon szűk. Gondoljuk meg, hogy egy tisztos, de művészetek iránt nem túlságosan érdeklődő gimnazista fiatal tud-e mondani egyetlenegy kortárs képzőművészt vagy komoly zenei alkotót, bárkit is?! Szerintem költőt is csak nagyon keveset, elvértve egyet-egyet.

Jankovics Marcell ismertségét viszont nem a levegőből veszem. Elég széles körben érdeklődtem, könyvtárban is megnéztem a könyveit, videóit és a forgalmukat is. Ennek a mai napnak is van sajtóvisszhangja. Az internet Google keresőjében 14.640 hivatkozás szerepel, és elég messzire belementem a listába, valóban rá vonatkoznak a cikkek. (Elődjé, Jankovics Marcell még cz-vel írta a nevét).

Nos, azt a kérdést kellene tisztáznunk, hogy milyen ez az ismert alkotómunka, vagy miért sikeres ez a művészet. Hogyan lehetne jellemezni? Mi a különlegesen fontos benne?

Nem olyan könnyű erre választ kapni. Rengeteg cikket olvashatunk el róla, nem biztos, hogy kielégítő magyarázatot kapunk.

Az egyik ok bizonyára az, hogy igen sokoldalú alkotó és gondolkodó ember. A mai napra szóló meghívó is jelzi ezt a sokoldalúságot: „rajzfilmrendező, kultúrtörténész, könyvtár- és filmkritikus” – olvashatjuk. Én hadd tegyem hozzá, hogy emellett művelődéspolitikus is, ha csak arra gondolunk, hogy a Nemzeti Kulturális Alap elnöke volt 4 évig, az is mutatja, de ezen túl nyilatkozataiban és tanulmányaiban nemcsak a kultúra és a civilizáció elméleti, történeti mibenlétével, hanem mai helyzetével és tennivalóival is sokat foglalkozik.

A másik oka, és minden bizonnyal a legnyomósabb oka az ismertségnek az, hogy kiváló jó filmeket alkotott, amit örömmel nézni, és maradandó élményként emlékszünk rájuk vissza. Élvezetes, lebilincselő, de emellett tartalmas és kedves, szeretethető filmek sora került ki a ceruzája alól. Jó érzés itt a kiállításon ezeket újra látni. Természetesen ez a legnyomósabb, de még mindig nem kielégítő ok. Meg lehetne nevezni játékfilmrendezőket, akik jelentős és jó filmeket készítettek, de közel nem érték el ezt az ismertséget és rangot, többek között például a Kossuth-díjat.

Ami mindezen kívül azt hiszem döntő fontosságú, hogy Jankovics Marcellnak egyéni, nagyon is sajátos és a mai zavaros kor szellemi gondjaira határozott választ adó világfelfogása van, ellentétben számos mai kulturális termékkel, amelyik – finoman mondva – „tartózkodik” a lét nagy kérdéseinek érintésétől. A napokban olvastam Albert Camus megjegyzését a kultúráról,

nem írtam fel, úgyhogy elnézést kérek, nem pontos. Azt mondta, hogy a kultúra haszontalan dolog, nem sokra megyünk vele, nem válaszol csak arra az egy kérdésre, hogy miért érdemes élni.

Nos, a kultúra és azon belül a művészet értékesebb és jelentősebb művei mindig érintik a világfelfogásunkat is. Nem arról van szó, hogy az alkotásokból leszűrhető az a bizonyos „eszmei mondanivaló”, amit az iskolában tanultunk, hogy a „művész azt akarta mondani”... Ez így borzasztóan leegyszerűsített, és általában nem is igaz. A művész valahogyan látja a világot, azt megalkotja, amilyen ez a különleges, általa látott valóság, nekünk pedig óriási élményben van részünk, valamilyen új, különleges, soha nem tapasztalt valóságot élünk át, amin egyfelől csodálkozunk, hogy hát ilyen is lehet a világ, másfelől okulunk belőle, mert óhatatlanul összevetjük a saját világunkkal, amit ez által, hirtelen különös fényben látunk, mert van mivel összehasonlítani.

Persze az esztétikai hatás mechanizmusairól hatalmas köteteket írtak és jogosan, nem indokolatlanul, én pedig ezzel a pár mondatnál nagyon leegyszerűsítettem a dolgot, de az egyik érvényesülési módja ez lehet a művészetnek. És akkor már csak arra kell válaszolni: hogy milyen az a világ, amit Jankovics Marcell műveiből megismerünk, és miért fontos az?

Ez kérem szépen egy belülről, belső lényege által, szervezőn rendeződött világ, hogy előkelőbben mondjam: „immanensen rendezett valóság”. Egyértelmű, világos, áttekinthető világ, ellentétben a mai manipulált és zavaros életünkkel. Ebben a dolgok összefüggnek egymással, mindennek megvan az őt megillető helye és élete, de ez a saját helye szervezőn illeszkedik a nagy egészbe. Csak úgy fakadnak a talajból, a növények indáiból vagy a csillagos égboltból a minták, a növények, az állatok, az emberek. A történet is, a rajzok egységes stílusa, de még ezen túl a világot – egykoron – valóban mozgató erő, léterő, lendület hatja át a filmeket is, ez érzékelhető itt, egy-egy rajzon is.

Ezzel kapcsolatos számos gondolat és tény, bizonyíték fogalmazódik meg Marcell kultúrtörténeti munkásságában is. Ő idézte egy előadásában, hogy valamely mértékadó személyiség mondta róla: „állandóan úton van a csillagos égbolt és a népmesék között”. Igen: A népmesék és a csillagos égbolt, a nap mozgása az égen és János vitéz hetyke lovaglása itt a földön, a környezet, az ember és az ember alkotta tárgyak arányrendszere mind ugyanazt a szellemet idézi – képzavarral mondva –, a két lábbal az egyetemes rendben álló, a világ törvényeit érző és átélő ember rendjét.

Szintén Jankovics Marcell idézi Eliade pontos megfogalmazását: „Az archaikus és a tradicionális társadalmak, illetve a modern társadalmak embere között az a legfőbb különbség, hogy az előbbi elválaszthatatlanul összekötve érzi sorsát a Kozmosszal és a kozmikus ritmusokkal, míg az utóbbi meg van győződve arról, hogy csak a Történelem része.”

Nos ez az egykor volt rend jelenik meg, érződik át a rajzokon, és ennek rendkívüli jelentősége van a mai életünkben, amelyben régen nem vagyunk a kozmikus rend részei, de egyfajta földi, természeti renddel is elvesztettük majd minden kapcsolatunkat, de már a történelemnek sem vagyunk a részei, csak a jelen pillanatnak, a mai divatnak és a televíziósorozatok másodpercnyi élményeinek. Egészen a szenvedélybetegséggel határos ez a csúngás a pillanaton, hogy ha nincs nála a mobil, és nem értekezhet szüntelenül a barátjaival, akkor már az elvonás tünetei jelennek meg rögtön egyeseiken.

Valóban messzire vezetne annak a taglalása, hogy a mai individualista ember, aki valóban megszabadult számos ter-

mészeti és társadalmi kényszertől, kötöttségtől, és szabadon építheti, alkothatja, megvalósíthatja önmagát, miért sokkal gyengébb, sérülékenyebb és legfőképpen: jellegtelenebb elődeinél. Azt ígértem, hogy messzire megyek, de gyorsan visszafordulok, nos erre a nehéz kérdésre, már valóban nem egy megnyitó keretében kell válaszolni.

Csak azt szeretném leszögezni, hogy azok a kérdések, amelyeket Marcell rajzai és elméleti tanulmányai felvetnek, messze túlmutatnak egy nézhető, kellemes film vagy kiállítás jelentőségén. Van-e ennél fontosabb, mint annak a sugallata, érzékeltetése, átélésének elősegítése, hogy „volt rend”?! Volt erő, volt valamikor természetes emberi méltóság. Annnyira fontosnak tartom, hogy nem csak a filmeket és a rajzokat, de azok utóéletét is szorgalmazom. Jó lenne folytatni további kiállításokon, tanulmányokban, előadásokon, beszélgetéseken. A művészet is persze nagyon fontos, de azt hiszem, itt még fontosabb dolgokról van szó, az ember múltjáról és jövőjéről, arról, hogy megmarad-e a megértett és feldolgozott múlt és megmarad-e a jövő lehetősége, azaz: lesz-e jövő?

De most már éppen elég súlyos kérdéseket jutottam, abahagyom és megnyitom a kiállítást. Azzal a gondolattal nyitom meg, hogy ha van rá mód és marad idő, akkor a mai napon is folytassuk ennek az élménynek a feldolgozását, megbeszélését! Kérem, tekintsek meg a kiállítást!

IV. Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért

2007. július 25-29. Kunbábony

„Szabad állampolgárok – felhatalmazott közösségek”

Idén újra Kunbábonyba hívunk mindenkit, aki érdeklődik a közösség- és településfejlesztő munka, a közösségi tervezés, valamint a szociális szövetkezetek iránt.

Az előadások és műhelymunkák tervezett témái:

- A közösségi alapú tervezés - fejlesztés: kistérségekben, településeken, városmegújító programokban. Módszerek, gyakorlatok, akadályok.

- Szakmaközi együttműködés a közösségi szocializációért. Hogyan készítsük fel az embereket a részvételre? Mi az „empowerment”? Szocializációval az állampolgáriságért, a demokráciáért.

- Hogyan szerezzünk jogot a közösségi erőforrásokkal való gazdálkodásra?

- Hogyan szervezzünk szociális szövetkezetet?

- Egyásra utalva: az 1000 fő alatti települések jövőjéről. A „settlement” típusú házakról, a közösségi szolgáltatások szervezéséről, közösségi munkás- és falugondnoki hálózatokról, öko-iskolákról.

Találkozunk 2007. július 25-29. között a Civil Kollégiumban, amely július 27-én ünnepi megnyitásának 10. évfordulóját! Információk: www.kka.hu; nyariegyetem2007@freemail.hu és a (1) 225-6013; (1) 201-5728 telefonszámokon.

Közösségfejlesztők Egyesülete www.kka.hu;

Istenkúti Közösségért Egyesület www.ike.hu;

Civil Kollégium Alapítvány

www.civkol.hu;

Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus

www.mmi.hu

APROPÓ – FOTÓPÁLYÁZATOK

Az alkotó ember számára a nyilvános bemutatkozás lehetősége szinte ugyanolyan fontos, mint maga az alkotás. Közönség nélkül nem élhetjük át a siker élményét, mert amit létrehoztunk, megmarad a privát szféra határain belül. Ha nem láthatja senki sem a fotográfiát, akkor az alkotás élménye részlegesen marad. És bizonytalanságot szül, mert nem kapunk visszajelzéseket sem a zsűritől, sem a közönségtől – idegen emberektől – arra vonatkozóan, sikerült-e felkelteni érdeklődésüket a vizuális üzenettel vagy sem.

Ezért fontosak a nyilvános fotópályázatok, amelyek célja egy-egy fotókiállítás lehetséges anyagának összegyűjtése, majd a rendezők és a szakértők közreműködésével a nyilvánosságra hozandó művek kiválasztása egy véletlenszerűen kialakuló képhalmazból. Azért véletlenszerű, mert sohasem tudhatják a fotópályázatot hirdető, hány alkotót sikerül megszólítani, kihez jut el a részvétel lehetőségének híre; akihez eljut, érdeklődik-e a téma iránt, van-e ideje felké-szólni a pályázatra és így tovább.

A lehetőségek végtelenek. Hazánkban évente 150-200 fotópályázatot hirdetnek, s ehhez jön még kb. nyolcvan ország hasonló nagyságrendű, nemzetközi pályázata. Mindezekről olykor részletes, máskor csak informális tájékoztató olvasható a www.mafosz.hu weblapon, amelyet a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége (MAFOSZ) működtet. Ez a társadalmi, szakmai szervezet tömöríti a hazai és nemzetközi tárlatokon szereplő magyar alkotók nyolcvan százalékát. Az aktuális fotópályázatok híret azonban sok más nyomtatott és elektronikus sajtótermék is népszerűsíti.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, együttműködve a MAFOSZ-szal, hetente hírlevélben foglalja össze mindazokat a lehetőségeket, amelyek az autonóm fotográfusok érdeklődését felkelthetik. A Fotósélet című hírlevelet jelenleg 2482 kiállító fotográfus olvashatja minden hétfőn, mert kérésükre e-mail címükre kapják a 3-4 oldalas dokumentumot. Ez az információs forrás nélkülöz minden cifraságot, színt és képet és csatolmányt, mert kizárólag röviden, tömören, a lényegre koncentrál. Mikor, hol, mi történik és kivel, kikkel, illetve mikor, hol milyen lehetőségek várnak a nyilvánosságot kereső fotográfusokra, életkortól, foglalkozástól, lakóhelytől és szakmai, társadalmi szervezeti hovatartozástól függetlenül. A Fotósélet hírlevél elektronikus házhoz kézbesítését kérheti bárki, aki bármely módon érdeklődik a fotókultúra, a fotográfiai közélet iránt. Csak jelezze kérését a gyoril@mmi.hu e-mail címre, s máris felkerül a hírlevél automatikus terjesztőlistájára. Annak sincs akadálya, hogy az információkat feliratkozás nélkül figyelemmel kísérje valaki. Ez esetben ajánlom figyelmébe a www.erikanet.hu vagy a www.mafosz.hu címet. Előbbinél a fényképezőgépre kattintva jutunk el az aktuális Fotósélethez és az összes korábban eltárolt számhoz; utóbbinál pedig a Fotósélet hírlevél menüpontban találjuk ugyanezeket.

Aki tehát komolyan érdeklődik a kortárs fotóművészet nyilvános fórumai után, ezeken az útvonalakon elindulhat. És van még egy, amely szinte teljességre törekvő. Itt ugyan könnyű eltévedni, éppen az információgazdagság okán, de ugyanakkor lenyűgözően sokirányú a tájékozódás lehetősége. A Start-lapcsaládon belül számos fotólapot találunk, de egy kifejezetten a pályázatok gyűjti egybe: www.fotopalyazat.lap.hu.

Nézzünk, néhány aktuális fotópályázatot, amelyek várják a fényképezőgéptulajdonosokat, hátha kedvet kapnak és felkészülnek a nyilvános szereplésre.

Itt van mindjárt a **Mindennapi kenyérünk** címmel meghirdetett fotópályázat. A kenyér alapvető táplálékunk. Olyan élelmiszer, amely valamilyen formájában naponta a kezünkbe kerül. Az évszázadok során sokféle népi hiedelem és hagyomány kapcsolódott mindazokhoz az emberi tevékenységekhez, amelyek a kenyérgabona termesztésétől, annak feldolgozásán át, a kenyér elkészítéséig, fogyasztásig, sőt ünnepléséig elvezetnek. Ezért a **kenyér sokkal többet jelent** az emberek életében, mint naponta fogyasztott élelmiszer. A kenyér sokszor szimbólum, máskor „csak ennivaló”, amiből ha van elég, alig figyelünk rá. Ha viszont nincs, nagyon tud hiányozni. Vajon napjainkban, amikor különösen a városlakók már nem is emlékeznek a kézzel való dagasztásra, a kemencében sült kenyér illatára, ők vajon miként tekintenek a kenyérre, mint egy-egy fénykép fő motívumára? Felidézhető-e a nosztalgikus emlékek, vagy felkelthető-e képek által az érdeklődés a kenyér szertete és tisztelete iránt?

A Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége erre keresi a választ, amikor nyilvános fotópályázatot hirdet **Mindennapi kenyérünk** címmel. Arra kérjük az alkotókat, hogy a **címet értelmezzék sokoldalúan**. Alkotásaik mutassák be a kenyérgabona vetését, a földdel való küzdelmet, az aratás örömét, a molnárok munkáját, a pékek műhelyét, a frissensült kenyér – és persze minden más péktermék – étvágygerjesztő látványát, mindezek fogyasztását és végül ünneplését is. Kutassák fel a kapcsolódó hagyományokat, mutassák be a képeken, mit jelent a mának a kenyér? És arra is biztatjuk az alkotókat, hogy **engedjék szabadjára fantáziájukat**, és komponáljanak szabadon bármilyen művet, melynek központi témája a kenyér, a kenyérhez kötődő megannyi szimbolikus kapcsolat. A pályázatra beérkező képekből kiállítást rendezünk. A kiállítás válogatott anyaga fotóalbumban is megjelenik. A pályázatra való felkészülésben ajánljuk figyelmükbe a Magyar Néprajzi Lexikon kenyérről szóló cikkét, amely számos további szakirodalmi forrást ajánl azok figyelmébe, akik a következő hetekben és hónapokban koncentráltan foglalkoznak a kenyér kultúrtörténetével és jelenével. A kiállítást 2007. augusztus 20-án nyitjuk meg a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus I. ker., Corvin téri székházában. Ezt követően egy évig térítésmentesen kölcsönözzük a közművelődési és kiállítási intézmények részére a tárlat anyagát. A fotópályázaton bárki részt vehet, életkortól, foglalkozástól és lakóhelytől függetlenül. További információk és nevezési lap: www.mafosz.hu weboldalon, a fotópályázatok menüpontban.

Nemkülönben izgalmas lehetőség a **Szeretünk, Erdély** című nyílt fotópályázat, amelyet a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége – együttműködve a Magyar Fotóművészek Világszövetségével – meghirdetett meg, annak érdekében, hogy összegyűjtsék és bemutassák **az utóbbi öt esztendőben**, Erdélyben készült, kortárs fotóművészeti alkotásokat. A beküldött képekből vándorkiállítást rendeznek és – ha lesz fede-

zete – fotóalbumot, képeslapot adnak ki. A **Szeretünk, Erdély** című kiállítás és album **egy vallomás**, amelyet a helyben élők és az oda látogatók közösen írnak a fénysugarak segítségével. Erdély természeti szépségét, kulturális örökségét, hagyományait, az itt élők hétköznapijait kívánják megörökíteni, népszerűsíteni és az utókorra hagyományozni. További információk a részvételi lehetőségről a www.mafosz.hu címen találhatók.

A határon túli magyarságot kívánja megszólítani a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, amikor, együttműködve a Magyar Fotóművészek Világszövetségével (MFVSz), meghirdeti a **VII. Nemzetközi Magyar Fotópályázatot**. Ezen részt vehetnek a határainkon túl élő és alkotó, magukat magyar nemzetiségűnek valló autonóm és hivatásos fotográfusok. A tárlat célja bemutatni és népszerűsíteni mindazon kortárs magyar alkotók munkásságát, akik a Kárpát-medencében, vagy azon is túl gazdagítják az egyetemes fotókultúrát. Ugyanakkor művészeti tevékenységükkel kulturális kapcsolatokat teremtenek a különböző országok és népek között. Életkortól és foglalkozástól függetlenül, bárki részt vehet a pályázaton, aki nem magyar állampolgár, viszont magyar nemzetiségűnek vallja magát, bárhol is él a nagyvilágban. A magyar állampolgárok közül csak az MFVSz tagjai pályázhatnak. További részletes információk és letölthető nevezési lap a www.mafosz.hu weblapon.

Aki a hazai nemzetiségek élete iránt érdeklődik, netán részese annak, feltétlenül készüljön a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus második alkalommal meghirdetendő, **Nemzetiségeink múltja és jelene** című pályázatra. Ennek célja, hogy a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek (bolgár, görög, horvát, lengyel, német, örmény, roma/cigány, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán) múltját és jelenét tárgyi emlékeken keresztül bemutató fotókiállítás készüljön.

A pályázat célja továbbá, hogy a vizuális élményeket minél többen megörökítsék és egy fotókiállítás keretében másoknak is bemutatthassák. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus a zsűrizett pályázati anyagból vándorkiállításokat és fotóalbum létrehozását is tervezi. További információk, nevezési lap a www.erikanet.hu vagy a www.mafosz.hu weblapon.

És végül szeretném az olvasók szíves figyelmébe ajánlani a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus tehetségkutató, tehetséggondozó fotópályázatát, melynek címe **Utazás a világ körül**. Erre éppen most, az előttünk álló nyári szezonban lehet a legjobban felkészülni, amikor mindenki útra kel és itthon, vagy külföldön olyan tájakat, településeket fedez fel, ahol korábban még nem járt. Az első találkozás élménye szinte mindenkit fényképezésre ösztönöz. Néha ez is elég a későbbi nyilvános szereplésre, de az a biztosabb, ha expozíció előtt átgondoljuk: ez a legalkalmasabb nézőpont? Nincsenek zavaró motívumok a képen? Elég érdekes az, amit most megörökítünk? Miért fognak éppen erre a képre felfigyelni a fotópályázatot zsűriző szakértők? És a közönség mit szól majd ehhez a képhez? Mit adok hozzá a saját vizuális fantáziámból? Mi lesz a hozzáadott érték? Ha fotografálás közben ezekre a kérdésekre keressük a választ, akkor bizonyosan átléphetjük azt a fontos küszöböt, amely elválasztja az ösztönös

fényképezést a tudatos képalkotástól. Erre a pályázatra műfaji, technikai és technológiai kötöttségek nélkül beküldhetők mindazok a felvételek, amelyek utazás során készültek, függetlenül a megtett kilométerek számától. Kizárólag a vizuális élmény közvetítésének módja számít az értékelésben. A további információk elolvashatók a www.mmi.hu weboldalon, a Művészeti Programok Főosztálya menüponton belül, a FOTÓ címszó alatt. Ha pedig tanácsot a beadandó képek tekintetében, kérjen szaktanácsot a fotószakreferenstől. Időpontegyeztetés az (1) 225-6029-es telefonszámon.

Mindez csak egy rövid ízelítő volt. Ennél sokkal több bemutatkozási lehetőség vár mindazokra, akik állóképeken, kortárs fotóművészeti alkotások segítségével szeretnék elmondani, mit gondolnak a világról, embertársaikról, szűkebb, tágabb környezetükről, milyen vizuális élményeket oszтанának meg másokkal. Engedje szabadjárá fantáziáját! Fényképezzen tudatosan és kapcsolódjon be a magyar fotográfiai képkeringésbe.

Ehhez sok sikert kíván, és segítséget kínál

Győri Lajos
fotószakreferens

V. Tarka Fotópályázat

Beérkezési határidő: 2007. július 27.

Bonyhádon, a Tarka Fesztiválhoz kapcsolódóan ötödik alkalommal rendeznek fotókiállítást, melynek témája a szarvasmarha és annak tenyésztése. Tehát nem kizárólag a magyar tarkák örökíthetők meg, hanem a szarvasmarhák valamennyi fajtája, bármilyen környezetben és bármilyen módon!

A pályázat nyitott, azon foglalkozástól, lakóhelytől és életkortól függetlenül bárki részt vehet, fekete-fehér és színes papírképekkel.

A pályázatot szakmai szempontból felügyeli a **Magyartarka Tenyésztők Egyesülete** és a **Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége**.

Pályázati feltételek: egy szerző maximum öt alkotást küldhet be. Ezen belül a fekete-fehér és a színes papírképek aránya szabadon eldönthető. A fotók mérete 18x24 cm legyen. Minden pályamű hátoldalán jól olvashatóan szerepeljen a szerző neve, postacíme, telefonszáma, továbbá a fotóművészeti alkotás címe és a felvétel helyszíne is. A fényképeket visszaküldésre is alkalmas csomagolásban kéri beküldeni, ajánlott nyomtatványként. A kiállítás népszerűsítésével kapcsolatos publikációkban szerzői jogdíj fizetése nélkül jelennek meg – a szerző nevének feltüntetésével és tiszteletpéldány biztosításával – a kiállításon szereplő művek. A Magyartarka Tenyésztők Egyesülete a kiválasztott képek közlési jogát esetleg megvásárolja szakmai lapjában való felhasználásra, a szerzőkkel való egyeztetés után. A díjnyertes fotók a kiállítás megnyitása után megtekinthetők lesznek Bonyhád város Internetes honlapján: www.bonyhad.hu, ahonnan előzetesen a nevezési lap is letölthető. A szervezők a beérkezett fotókat CD-n archiválják.

Nevezési díj: a beküldött alkotások számától függetlenül 500 Ft/fő, amelyet postaköltségre és a kiállítás népszerűsítésére kívánnak felhasználni a rendezők.

További információ, nevezési lap és a nevezési díj befizetésére szolgáló csekk igényelhető:

Vörösmarty Mihály Általános Művelődési Központ, 7150 Bonyhád, Széchenyi tér 2. Telefonszám: 06-74/451-455. A pályaműveket is erre a címre kell beküldeni, vagy személyesen beadni.

A díjazottak tárgyjutalomban részesülnek.

SZERZŐINK

Antall István 1953-ban született Egerben. Tanár, újságíró, néprajzos. A Magyar Rádió Irodalmi szerkesztője. Magyar Rádió Nívódíj (1985., 2003., 2007.). A vidéki rádiózásért: Samu András-díj (2003.), Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj (2004.).

Beke Pál 1943-ban született Budapesten. A Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző második népművelő-könyvtáros évfolyamán tanult. 1966-ban Pécsen a városi művelődési ház munkatársa, 1968-tól a budapest-józsefvárosi intézmény igazgatója, 1974-től a Nemzeti Múzeum közművelődési osztályvezetője. 1975-től a Népművelési Intézet és utódszervezeteiben a művelődési otthonok tevékenység-fejlesztése, majd társadalmiasítása érdekében dolgozott. Ifjúsági, ifjúságsegítői témával 1992-től foglalkozik. Több országos egyesület tisztségviselője, ill. önkéntese. (www.bekepal.hu)

Biró A. Zoltán 1955-ben született Korondon. Társadalomkutató, a csíkszeredai székhellyel működő KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja vezetője. A Sapientia EMTE csíkszeredai Társadalomtudományi Tanszékén egyetemi tanár.

Cseke Péter 1945-ben született Recsenyén. Irodalomtörténész, szerkesztő. Egyetemi tanár a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen.

Dáné Tibor Kálmán az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) ügyvezető elnöke, a Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke, a Magyar Népfőiskolai Társaság elnökségi tagja, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága tagja, az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja, az Illyés Közalapítvány romániai művelődési szakterületének tagja és az Oktatási és Kulturális Minisztérium (volt NKÖM) mellett működő Határon Túli Magyarok Közművelődési Tanácsának erdélyi tagja.

Deák Péter 1986-ban született Budapesten. Amatőr író és rajzoló.

Debreczeni Tibor a Károli Egyetem Tanítóképző Főiskola tanára, rendező, előadóművész, a Magyar Drámapedagógiai Társaság és az Academia Ludi et Artis művészetpedagógiai egyesület alapító elnöke, a Játszó Ember Alapítvány házigazdája, a Tiszakürti Kertszinpád programadója. Szakíró.

Devecseri Zoltán 1948-ban született Csornán. A szombathelyi főiskola elvégzése után Csurgón, Bonyhádon, Szekszárdon, Szanyban, Kapuváron népművelőként, könyvtárosként dolgozott. A magyar szakot az ELTE levelező tagozatán fejezte be. 40 év szakmai munka után a prémium évek program résztvevője. Költő, a Magyar Írószövetség tagja.

Dudás Katalin 1969-ben született Budapesten. Szociológus, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus tudományos kutatója.

F. Gál Sándor 1951-ben Fedémesen született. A Bartakovics Béla Művelődési Központ szakmai igazgatóhelyettese. Megyei nonprofit tanácsadó, a MÉRTÉK közművelődési és nonprofit szakmai folyóirat felelős szerkesztője.

Földiák András 1948-ban született Budapesten, Újpesten. Népművelő. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus mb. főigazgató-helyettese. A Magyar Művelődési Társaság társelnöke.

G. Furulyás Katalin 1967-ben született Budapesten, szociológus a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus tudományos kutatója.

Győri Lajos a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Művészeti Programok Főosztályának fotóreferense.

Halász Péter agrármérnök, csángókutató. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Nemzetiségi és

Etnikai Kisebbségi Programok Koordinációs Titkársága Határon Túli Magyarok Osztályának munkatársa.

Harsányi László a Nemzeti Kulturális Alap elnöke, Hiller István első miniszteri ciklusa idején, a miniszter megbízásából vezeti a kulturális stratégián dolgozó szakemberek csoportját.

Hiller István oktatási és kulturális miniszter.

Kálóczy Katalin 1954-ben született Budapesten. Magyar nyelv- és irodalomtanár, népművelő, informatikus könyvtáros. Köztisztviselő az Oktatási és Kulturális Minisztériumban. Szakterülete a határon túli magyar közművelődés és könyvtárügy.

Koncz Gábor (Ph.D.) a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, a Magyar Comenius Társaság alelnöke.

Kríza Idikó Budapesten született 1939-ben. Magyar tanár, néprajzkutató. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetében osztályvezető. Volt vendégprofesszor Pittsburghban (USA) a Duquesne University-n, kapott meghívást Göttingenbe, és számos hazai és nemzetközi konferenciát szervezett. Publikációinak száma több háromszáznál. 1991-2001 között a nemzetközi balladakutató társaság alelnöke. Fő kutatási területe még a történeti folklorisztika, a honfoglalás mondaköre, Mátyás király néphagyományban betöltött szerepe, a szabadságharc költészete és a folklór változásának törvényszerűségei.

Mátyus Aliz 1948-ban született Zalalövőn. Falukutató, népművelő, író, szociológus. Erdei Ferenc-díjas (1982) és Wlassics-díjas (2004). A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Szín – Községi Művelődés című szakmai folyóiratának főszerkesztője. Önálló kötetei egy részében a magyar szociográfiák örökség folytatója, témája a magyar falu. Szépiróként a kispróza művelője, novellista.

Mók Ildikó 1959-ben született Csornán, népművelő, tréner-tanácsadó, projektmenedzser. Lentiben, Tatabányán és Szombathelyen dolgozott népművelőként, nyomdai-, reklám- és marketing területen pedig vállalkozóként. A Középdunántúli Regionális Kulturális Koordinációs Iroda vezetője.

Németh János István dr. népművelő, pedagógus, közművelődési szakértő. Az 1980-as évek kezdetétől részt vesz a hazai kultúraelméleti kutatás műhelymunkájában. Kutatási területén végzett munkáit folyamatosan publikálja. Kultúraelmélet előadóként több mint két évtizede jelen van a népművelő képzés különböző intézményeiben. Jelenleg az OKM vezető főtanácsosa, s e munkakörben koordinálta a Közművelődési Stratégia létrejöttét, valamint az Új Magyarország Fejlesztési Terv Operatív Programok tervezési munkájában a közművelődés szakmai tartalmainak felelőse.

Pap István 1942-ben született Gyomán. A Békés Megyei Művelődési Központ nyugalmazott igazgatója.

Papp Dénes 1980-ban született, a Miskolci Egyetem végzős hallgatója.

Péterfi Ferenc 1951-ben született Budapesten. Népművelő. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Közösségfejlesztési Osztályának vezetője. A Közösségfejlesztők Egyesületének titkára. A Civil Rádió Kuratóriumának elnöke.

Pordány Sarolta közművelődési és felnőttképzési szakértő, magyar szakos tanár. Budapesti kulturális és ifjúsági intézményekben dolgozott 1989-ig. Alapító tagja és tíz évig ügyvezető elnöke volt a Nyitott Képzések Egyesület elnevezésű civil szervezetnek. Köztisztviselőként a közművelődés stratégiai kérdéseivel foglalkozott, továbbá a kulturális statisztikai adatgyűjtés területén szerzett tapasztalatokat. Jelenleg kutatói, szakértői feladatokat lát el saját tanácsadó vállalkozásában, és aktívan részt vesz a Felnőttképzés Fejlesztéséért Egyesület munkájában, melynek képviselője és ügyvezető elnöke.

Sain Mátyás 1972-ben született Budapesten. A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen végzett táj- és kertépítész mérnökként. 1999-től a VÁTI-ban dolgozik tervezőként, a vidékfejlesztési irodán.

Say István 1950-ben született Budapesten. Népművelő, tanár. Volt művelődésház-igazgató Kincsesbányán, második számú vezető Székesfehérvárott, majd első számú Szekszárdon, mindkét helyen a Megyei Művelődési Központnál. Irányította a megyei önkormányzati szakmai főosztályt, majd 10 év óta újra a megyei intézmény igazgatója Tolnában.

Sághy Erna 1969-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi karán magyar és történelem szakos tanári diplomát szerzett, majd elvégezte a MŰOSZ egy éves felsőfokú újságíró tanfolyamát. 1999-től 2004-ig a 168 Óránál, 2005-től 2007-ig a Figyelőnél, 2007. májustól pedig a HVG-nél dolgozik. 2005 óta három ízben nyerte el a Minőségi Újságírási díjat. Öt éve tanít műfajismeretet és szépírást a Szegedi Egyetem Budapest Média Intézetében.

Dr. Szaló Péter 1954-ben született Győrben. Építész. Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium területfejlesztési és építésügyi szakállamtitkára.

Székely András Bertalan 1952-ben Budapesten született. Okleveles építőmérnök, művelődésszociológus. 1996 óta vezeti a Szent László Akadémia Kárpát-medencei Régió Tanszékét. Kisebbségkutatóként negyedszázada vizsgálja a nemzeti identitás elméletét, a Duna-völgyi népek inter-etnikus viszonyait, a határon túli magyarok és a hazai kisebbségek társadalmi, politikai és kulturális életét. 1998-tól a magyarországi nemzeti kisebbségek kulturális közigazgatási teendőivel foglalkozik: nyolc évig a NKÖM Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztályán, 2006-tól az OKM Közművelődési Főosztályán vezető főtanácsos. A Magyar–Szlovén Baráti Társaság elnökhelyettese, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület vezetőségi tagja.

Tóth Zsóka népművelő, előadóművész, a Magyar Művelődési Intézet Koordinációs Osztályának vezetője.

Vetési László református lelkész, szórványkutató, közíró, született Székelyudvarhelyen 1953-ban. Középiskoláit Székelykeresztúron és Székelyudvarhelyen végezte, majd 1976-ban fejezte be a kolozsvári Protestáns Teológiát. Előbb a Szében megyei Bürkösön szórványmissziós lelkész, majd néhány év kolozsvári lelkészség után az erdélyi református egyházkerület kiadói szerkesztője. 1990-től az erdélyi és királyhágómelléki egyházkerület szórványgondozó ügyosztályát vezeti és a Diaszpóra Alapítvány elnöke. A kolozsvári egyetemi hallgatókkal 17 éve rendszeres vidékjárás keretében szórványrehabilitációs munkát végeznek Erdélyben és a Kárpátokon kívüli területeken. (Nemcsak az erdélyi nagyvárosok rendszeres felmérése zajlik, de a migrációs magyarság regisztrációja is.) A Holttenger-program keretében a fiatalokkal átfogó adatgyűjtést végeznek a felszámoló és veszélyeztetett erdélyi magyar közösségek tárgyi, szellemi értékeiről, emlékezetanyagáról. Rendszeresen részt vesz az egyházak és az RMDSZ stratégiai terveinek kidolgozásában oktatás-, művelődéstervezésében. Tucatnyi kuratórium, munkaközösség, szakbizottság tagja, tanulmányainak, esszéinek és önálló köteteknek nagyobb részében a hazai szórványmagyarság kérdéskörével foglalkozik.

Wehner Tibor 1948-ban született Sopronban. Művészettörténész. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Dokumentációs Osztályának vezetője. 1972 óta publikál. Legutóbbi könyve: 249 szóbrász. Bp., Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége 2007.

IX. KÖZMŰVELŐDÉSI NYÁRI EGYETEM

Hagyomány és modernitás

Szeged, 2007. július 2-6.

*

Program:

Köszöntő – OCSKÓ MARGIT igazgató (Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ)

Megnyitó – DR. ZAKAR PÉTER alelnök (Csongrád Megyei Közgyűlés)

Előszó – TÖRÖK JÓZSEF népművelő, a Nyári Egyetem titkára
Hagyomány és modernitás között – HOPPÁL MIHÁLY igazgató (MTA Néprajzi Intézet; Európai Folklor Intézet)

A hagyomány modern fogalma – VOIGT VILMOS egyetemi tanár (ELTE BTK Néprajzi Intézet Folklor Tanszék)

A hagyomány és modernitás dichotómiája – SZÍJÁRTÓ ZSOLT tanszékvezető egyetemi docens (PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék)

Hagyomány és a történeti tudás – GYÁNI GÁBOR tudományos tanácsadó (MTA Történettudományi Intézet)

A kitalált hagyomány – KOVÁCS ÁKOS etnográfus (Budapest)
Magyarság és hagyomány – L. JUHÁSZ ILONA etnográfus (Fórum Kisebbségkutató Intézet – Szlovákia, Somorja)

A tiszta forrás és környéke – SEBŐ FERENC szakmai igazgató (Hagyományok Háza)

A migrációs folyamatok hatása a helyi tradíciókra – SZARVAS ZSUZSA osztályvezető (Néprajzi Múzeum)

Szürkülő szempárok – látáskultúránk pozíciói – SZUROMI PÁL művészeti író (Szeged)

Intentio moderna, avagy a jelenkori tudat – MAKAI PÉTER egyetemi tanársegéd (Pannon Egyetem BTK Kulturális Ökológia Tanszéki Csoport)

Modernizáció és szociális atomizáció – CSEPELI GYÖRGY szociológus (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Régi és új kánonok – GYÖRGY PÉTER egyetemi docens (ELTE Művészettudományi és Médiakutatási Intézet)

Értékek tengelyén – BUJDOSÓ DEZSŐ egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

*

Ajánlott olvasmányok:

A modernitás kialakult struktúra (Beszélgetés Heller Ágnes filozófussal)

Bozóki András – Vörös Károly: A hagyomány: megértés és kreativitás

György Péter: A muzeológia múzeuma

György Péter: A nemzet múzeuma

Heller Ágnes: Mi a modernitás?

Hoppál Mihály: A hagyományalapú társadalomról

Hoppál Mihály: Kultúra, innováció és tradíció

Kovács Ákos: A kitalált hagyomány. Pesti Kalligram Kiadó, 2006

Radnóti Sándor: Lehet-e a hamisítás a mai művészet paradigmája?

Recenziók Kovács Ákos: A kitalált hagyomány c. könyvéről
Sebő Ferenc: A hagyományok öt éves háza

VII. Nemzetközi Magyar Fotópályázat – 2007.

Beküldési határidő: 2007. augusztus 1.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, továbbá a Magyar Fotóművészek Világszövetsége (MFVSz) fotókiállítást rendez 2007. szeptember 21. és október 4. között, a határainkon túl élő és alkotó, magukat magyar nemzetiségűnek valló fotográfusok, továbbá a Magyar Fotóművészek Világszövetsége tagjai részére. A tárlat célja bemutatni és népszerűsíteni mindazon magyar alkotók munkásságát, akik a Kárpát medencében, vagy azon is túl gazdagítják az egyetemes fotókultúrát. Ugyanakkor művészeti tevékenységükkel kulturális kapcsolatokat teremtenek a különböző országok és népek között.

Életkortól és foglalkozástól függetlenül, bárki részt vehet a pályázaton, aki nem magyar állampolgár, viszont magyar nemzetiségűnek vallja magát, bárhol is él a nagyvilágban. A magyar állampolgárok közül, csak az MFVSz tagjai pályázhatnak. Egy szerző maximum öt fekete-fehér, vagy színes papírképet adhat be, tetszőleges megosztásban. Képsorozattal pályázni nem lehet, csak abban az esetben, ha a nevezési lapon a sorozat minden felvétele külön-külön sorban szerepel. Így viszont a szerzőknek el kell fogadnia zsűri döntését, mely szerint a képekről egyedileg döntenek. A fotók hosszabbik oldalának legkisebb mérete 24 cm, legnagyobb mérete 34 cm lehet. **Az ajánlott képméret azonban 20x30 cm.** A fotók témája és műfaja kötetlen, bármilyen technikával készülhetnek és a felhasznált fotográfiai kifejezőeszközök tekintetében sincs korlátozás. A rendezők azonban fenntartják maguknak a válogatás jogát a beküldött képanyagból. Az I. helyezetett a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége plakettjével, további öt alkotót pedig 4000 Ft értékű, fotóművészeti albumokkal díjaznak. Az alkotásokat kasírozás és paszpartu nélkül postán lehet beküldeni, vagy a megadott címen személyesen beadni. A fotók hátoldalán szerepeljen az alkotó neve, címe, vagy annak a fotóklubnak, alkotócsoporthoz a neve és címe, ahová más fotográfusok pályázataival együtt visszapostázhatók, vagy visszaküldhetők egy csomagban a képek. A rendezők körültekintéssel kezelik a fotókat, de az esetleges sérülésekért, jogtalan eltulajdonításból eredő károkért felelősséget és kártérítési kötelezettséget vállalni nem tudnak. Nevezési lap kitöltése kötelező, amely igényelhető az MFVSz címéről, vagy letölthető a www.mafosz.hu honlapról, a fotópályázatok menüpontból. A kiállított és a ki nem állított képeket együtt, legkésőbb 2008. szeptember 30-ig postán kapják vissza az alkotók, ha csak másként nem rendelkeznek (pld. személyes, vagy megbízott általi átvétel). Az alkotások beküldésével a szerzők hozzájárulnak ahhoz, hogy a fotókiállítás népszerűsítése érdekében szerzői jogdíj (felhasználási díj) fizetése nélkül, időbeli és térbeli korlátozás nélkül jelenjenek meg a sajtóban felvételeik, a szerzők nevének feltüntetésével.

A kiállítás időpontja: 2007. szeptember 21-től október 4-ig.
További információk kérhetők Győri Lajostól a (00-36) (1) 225-6029-es telefonszámról (hétköznap reggel 7-10 óra között) vagy emailen: gyoril@mami.hu

A fotók beküldési (beadási) címe: Magyar Fotóművészek Világszövetsége, 1011 Budapest, I. ker., Corvin tér 8. II. em. 408.
Nevezési lap letölthető a www.mafosz.hu weboldalról

EXPERIMENT 2007

NEMZETKÖZI FOTÓMŰVÉSZETI

BIENNÁLÉ – Csíkszereda

RÉSZVÉTELI SZABÁLYZAT

1. A PRISMA fotóklub meghívja Önt az „EXPERIMENT” néven immár VII. alkalommal megrendezett fotóművészeti biennálén való részvételre. A pályázaton részt vehetnek amatőr és hivatásos fotóművészek egyaránt.

2. A fotók kivitelezése meg kell feleljen a pályázat jellegének, ami a kísérleti fényképezés. E név alatt a fényképezés kifejezőmódjának, folyamatának nem szokványos oldalait értjük bemutatni. A pályázatra csak kísérleti fotókat fogadunk el, bár-milyen technikai hozzáadással a fényképezéshez, akár laborban, akár számítógépen.

3. A pályázat témája szabad, de nem fogadunk el olyan műveket, amelyek az előző „Experiment” pályázatokon részt vettek.

4. Minden szerző összesen 10 művet küldhet be (monokróm vagy színes), 30x40 cm vagy 30x45 cm-es formátumban. Az ennél kisebb fotókat 30x40 cm vagy 30x45 cm-es paszpartu papírra kell ragasztani.

5. Díjak: 10 egyforma EXPERIMENT díj (a beérkezett művek számával arányosan (FF-Színes), valamint különdíjak és a támogatók által felajánlott dícsérek is kiosztásra kerülnek.

6. A díjazott művek a PRISMA fotóklub gyűjteményében maradnak, és esetenként kiállíthatók a klub által szervezett eseményeken, valamint megjeleníthetők a sajtóban, más feltétel nélkül, mint a szerző nevének és a fotó címének megemlézése.

7. A beküldött pályaműveket egy táblázat kell kísérje, amelyen a következők vannak feltüntetve:

- a szerző teljes neve vagy művészneve
- a mű címe
- a benevezési díj összege
- A fotók hátán fel kell tüntetni:
- a szerző teljes nevét vagy művésznévét
- a mű címét
- a szerző vagy a fotóklub címét

8. A benevezési díj Romániai szerzők számára 15 új lej. Külföldi pályázók számára 20 Euró a benevezés, illetve ha minimum 3 személyes csoportokban történik a postázás, szerzőnként 15 Euró a díj. A benevezési díjat a fényképekkel együtt kell elküldeni. Minden szerzőnek, aki elküldi műveit és a benevezési díjat, postázzuk a kiállítás katalógusát és CD-jét, attól függetlenül, hogy volt-e bejutott fotója. Aki nem postázza a részvételi díjat, annak munkái nem vehetnek részt a pályázaton és nem áll módunkban visszapostázni azokat.

9. Kérjük küldjék el a fotókat digitális formátumban is (minimális felbontás 1600x1200 képpont) a biennálé minőségi katalógusának elkészítése érdekében!

10. A pályázat és a fotóművészet népszerűsítése érdekében a szervezők fenntartják a jogot, hogy a fotókat a pályázat katalógusában, CD-jén, sajtóban és televízióban megjelentessék a szerzői jogdíj kifizetése nélkül.

11. A pályaműveket különleges óvatossággal kezeljük, de nem felelünk a szállítás közben történt esetleges sérülésekért. Emiatt kérjük a műveket megfelelően csomagolni.

12. A művek beküldésével a jelen szabályzat elfogadottának minősül.

KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

A PÁLYÁZAT NAPTÁRA

A legutolsó **beküldési határidő**: 2007. augusztus 30.

Elbírálás: 2007. szeptember 8.

Az eredmények kihirdetése: 2007. október 1.

Tárlat a Szakszervezetek Művelődési Házában: 2007. október 19. 18 óra

A művek visszaszolgáltatása: 2007. november 30.

A fotókat a következő címre kell postán elküldeni:

Fotoclub PRISMA (Incze Domokos)

Str. Kossuth Lajos 22/B/11, 530230 Miercurea Ciuc, Jud. Harghita, ROMANIA

További információk:

Szabó Attila 0745 313 452,

Incze Domokos 0747 032 954 vagy 0366 101 954,

Incze László 0745 315 111

<http://prizmafotoklub.extra.hu/>

A NEVEZÉSI LAP LETÖLTHETŐ: www.mafosz.hu oldalról

Balaton „gyöngyszeme” Balatongyörök – nyílt fotópályázat

A Balatongyöröki Turisztikai Egyesület – együttműködve a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetségével és a Magyar Fotóművészek Világszövetségével - nyílt fotópályázatot hirdet, annak érdekében, hogy a pályázók fotóművészeti alkotásokon mutassák be a Balaton egyik legszebb települését Balatongyörököt. A beküldött képekből vándor-kiállítást rendezünk, prospektust, képeslapot készítettünk és – ha lesz fedezete – fotóalbumot adunk ki.

A **Balaton „gyöngyszeme” Balatongyörök** című kiállítás és prospektus a helyiek és az oda látogató turisták, nyaralók érdeklődését kívánja felkelteni, valamint Balatongyörök természeti szépségét, kulturális hagyományait, az itt élők hétköznapijait kívánja megörökíteni, népszerűsíteni.

Arra kérjük az alkotókat, hogy **alkotásaik** mutassák be, milyen Balatongyörök a négy évszakban, kutassák fel a hagyományokat, mutassák be a képeken miért érdemes Balatongyörökre pihenni, üdülni és élni. Arra is biztatjuk az alkotókat, hogy **engedjék szabadjára fantáziájukat**. A pályázatra való felkészülésben ajánljuk figyelmükbe a www.balatongyorok.hu honlapot.

Letölthető: www.mafosz.hu/fotopalyazatok címről.

Ha nincs internet kapcsolat, akkor a nevezési lap igényelhető: gyoril@mmi.hu címről is, vagy telefonon: (1)225-6029, (1)201-5692, (1)212-6258.

ALKONYATTÓL – PIRKADATIG

Beadási határidő: 2007. 09.10.

A pályázat célja, hogy megmozgassunk mindenkit, aki fényképezőgépet vesz a kezébe. Mindezt ne csak nappal tegye, amikor a fényviszonyok elegendőek, hanem ellenkező esetben is mikor azok kevesek.

AZAZ ÉJSZAKA !

A pályázaton életkortól, foglalkozástól függetlenül mindenki részt vehet.

A pályázatra 3 kategóriában összesen 9db, kategóriánként 3-3 felvételt, vagy

3 képből álló sorozatot (melyet meg lehet bontani) lehet beküldeni.

A képek mérete 20x30 cm-es (A4), vagy 21x30,5 cm-es.

1. kategória: Alkonyati képek./ Naplemente fényei./ Az este.

2. kategória: Az éjszaka fényei. /Fényfestés-fényrajz./ Az éj.

3. kategória: A pirkadat. /A reggel./ Ébredés.

A pályázatra kizárólag színes (fekete-fehérenél színezett!) felvételeket lehet beküldeni. Diapozitívra ill. digitális technikával készült felvételeket kizárólag fotópapírra levilágítva fogadunk el. A pályázónak nevezési lapot kell kitöltenie. A képek hátoldalán a nevezési lappal egyezően szerepeljen a szerző neve, postacíme, telefonszáma, a kép és kategória sorszáma és a kép címe. **NEVEZÉSI DÍJ: 1000 FT.** Melyet postautalványon, vagy a képekkel együtt feladva lehet befizetni. A képeket kartonnal ellátva, biztonságosan kérnénk postázni!

A borítékra írja mindenki rá, hogy pályázati képek, kérjük ne hajtsa össze! Az alkotásokat postai úton mindenki visszakapja. A határidőn túl ill. a kiírásnak nem megfelelően ellátott képeket a pályázatból kizárjuk.

Olyan alkotásokat várunk, amelyek a megszokott éjszakai városképek, épületfelvételek mellett, a szokványostól eltérően, merész, bátor, ötletes stb. jellegű alkotásokat mutatnak be.

Díjazás: A kategórianyertes művek beküldői tárgyjutalomban részesülnek.

A nevezési lap letölthető a www.prizma.extra.hu weboldaltól, igényelhető a 06 20 911 72 57-es mobilszámon (akár SMS-ben is), vagy a 06 1 260 91 42-es vezetékes telefonszámon, vagy a prizmakarika@vipmail.hu e-mail címen.

PÁLYÁZATI NAPTÁR:

Beadási határidő: 2007. 09.10.-hétfő- (+3 nap)

Zsűrizés: szeptemberben.

Értesítés: szeptember vége.

Megnyitó: októberben.

Képek visszaküldése: december-január.

Beküldési cím: PRIZMA KÖR 1105, Budapest. Nyitra u. 7. 1/17.

INFO: 06 20 911 7257 – prizmakarika@vipmail.hu

EMBEREK ÉS KEDVENCEIK –

PORTRÉ FOTÓPÁLYÁZAT

Beadási határidő: 2007. 10. 10.

A kiírás célja, hogy évről évre összegyűjtsük és megmutassuk az amatőr és professzionális fotográfusok által embertársaikról és környezetükből élő állatokról készített portréfelvételeket.

A pályázaton életkortól, foglalkozástól függetlenül mindenki részt vehet.

A pályázatra 3 kategóriában összesen 9 db, kategóriánként 3-3 felvétellel lehet nevezni.

A beküldendő képek mérete 21x30 cm (A4). Az ettől eltérő méretű pályaművek hosszabbik oldala 30 cm-es kell legyen.

A képeket semmilyen hordozóra nem kell felragasztani!

1. kategória: GYERMEK / az első lépésektől a serdülőkorig.

2. kategória: FELNŐTT / fiatal-, középkorú, valamint idős emberekről készült felvételek.

3. kategória: EMBER ÉS ÁLLAT / a szálak, melyek összekötik őket egymással.

A pályázónak nevezési lapot kell kitöltenie.

A nevezési lappal egyezően a képek hátoldalán szerepeljen a szerző neve, postacíme, telefonszáma, a kép és kategória sorszáma és a kép címe.

NEVEZÉSI DÍJ: 1500 FT, melyet postautalványon, vagy a képekkel együtt feladva lehet befizetni.

Beküldési cím: PRIZMA KÖR – 1105 Budapest, Nyitra u. 7. 1/17.

A nevezési lap letölthető a www.prizma.extra.hu weboldalról, igényelhető a 06 20 911 72 57-es mobilszámon (akár SMS-ben is), vagy a 06 1 260 91 42-es vezetékes telefonszámon, vagy a prizmakarika@vipmail.hu e-mail címen.

FOTÓPÁLYÁZAT

"Szőlő Jövésétől a borospincéig"

Kőszeg Város Önkormányzata fotópályázatot hirdet, melynek célja az, hogy az itt élő emberek ill. a városba látogató turisták által készített, a megnevezett témát feldolgozó fotók kiállítás keretében minél szélesebb körben bemutatásra kerülhessenek.

Résztvételi feltételek

- A fotópályázaton bárki részt vehet életkortól, foglalkozástól és lakóhelytől függetlenül.

- A pályázat témája : "Szőlő Jövésétől a borospincéig"

A szőlőtermesztéssel, borászattal valamint az ezekhez kapcsolódó eseményekről – rendezvényekről készült eseményfotókat, tájképeket, természetfotókat, portrékat várunk.

- Egy pályázó maximum 5 képet, ill. sorozatot (egy sorozat egy műnek számít) adhat be

- Pályázni minimum 18×24 cm-es papírképekkel lehet, (ezekről kérnénk a negatívot is, illetve digitális kép esetén cd-t melyen az alkotások legalább 300 DPI felbontásúak legyenek). A fotókat semmilyen hordozó anyagra nem kell felragasztani!

- Díjazás: I. díj: 50.000 Ft; II. díj: 40.000 Ft; III. díj: 30.000 Ft valamint a beérkezett alkotásokból kiállítást rendezünk a Szőlő Jövésétől Könyve Ünneppsorozatán

Nevezési lap letölthető: www.mafosz.hu weblapról.

Kulturális Központ szervezésében egyeztető megbeszélésre került sor a Hargita és Kovászna megyei művelődésszervező intézményei részvételével. Így az ötletgazdák mellett jelen voltak Karda Emese, a Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatója, Hermann Gusztáv, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont igazgatója, valamint Kassay Péter, a szászhegyi székhelyű Hargita Megyei Művelődési és Művészeti Központ igazgatója.

A szándék kifejtése mellett sor került a közös cél – s ennek függvényében a portál – megfogalmazására: összefogni, egységes keretben bemutatni és eseményeiben optimálisan összehangolni a székelyföldi magyar kultúrát. Egyetértettek abban, hogy a portálnak egyrészt a székelyföldi művelődési élet szervezésében kell hathatós segítséget nyújtania a kapcsolatok keresésével, programok összehangolásával, az információk közkinccsé tételével, másrészt frissen és figyelemfelkeltően kell tájékoztatnia a rendezvénylátogatókat és a potenciális érdeklődőket a már megtörtént, illetve a várható kulturális eseményekről.

A megbeszélésen körvonalazódott néhány terület is, melyen a portálnak nyitnia kell a kultúra iránt érdeklődők felé: létre kell hoznia lehető legteljesebb, majd minden rendezvényre kiterjedő regionális eseménynaptárt, beleértve az internetes jegyrendelés sajátos módszereinek elterjesztését, fel kell kínálnia a Székelyföldről elérhető, állandóan gazdagodó adatbázist és linkgyűjteményt, és interaktív vitafórumot kell biztosítani a székelyföldi kulturális jelenségek kritikájához, megmértetéséhez.

A portált szorgalmazó intézmények fontosnak tartották, hogy a projekt pályáztatása mellett akár saját erőforrásokból is minél hamarabb hozzájárulást nyújtson a portálépítéshez, ennek következő egyeztető eseményét június első felére tűzték ki.

(A Hargita Megyei Kulturális Központ sajtószolgálatára)

Pályázatfigyelő

Kedves Versmondó, Verséneklő és

Irodalomszerető Barátaink!

A Költészet Napja tiszteletére új internetes szakmai folyóiratot indítottunk. Látogassátok meg a következő link segítségével, és amennyiben elnyeri tetszésüket, várjuk adataitokat, írásaitokat, hogy felhelyezhessük a honlapra.

<http://www.hangraforgo.hu/forum.htm>

Üdvözléssel: F. Sipos Bea és Faggyas László
hangraforgo@gmail.com

SZÜLETŐBEN A SZÉKELYFÖLDI KULTURÁLIS PORTÁL

www.kultura.ro

Még csak a címe van meg, illetve az ihletet és a némileg irányt adó előzmény, az anyaországi www.kultura.hu.

Az elképzelés a Kovászna Megyei Művelődési Központot vezető Imreh Istvántól, illetve a Magyar Köztársaság Kulturális Koordinációs Intézetét igazgató Hadnagy Miklóstól származik, amelynek nyomán április 23-án, a Hargita Megyei

Tisztelt Hölgem! Tisztelt Uram!

Ha Önnek szüksége van pályázati információkra, de nincs ideje keresgélni, akkor válassza új szolgáltatásunkat.

A Pályázatfigyelő Szerkesztősége az önkormányzatok, az intézmények, a társadalmi szervezetek és alapítványok, a vállalkozások és a természetes személyek támogatását célzó hazai és európai uniós kiírásokat gyűjti 1991 óta.

A Pályázatfigyelő e-mail Értesítő megrendelésével Ön a pályázatokat azonnal megkapja e-mailben.

Előfizetőink minden pályázatot megkapnak, amit Szerkesztőségünk összegyűjt.

Ha Ön előfizet szolgáltatásunkra, átlagosan száz pályázati kiírástól kap hírt havonta.

A Pályázatfigyelő e-mail Értesítő negyedéves előfizetési díja: 2610 Ft áfával.

Megrendelheti postán

Pályázatfigyelő Szerkesztősége 1251 Budapest Pf. 88),

faxon 1-214-3520

vagy az Interneten az elofizetes.pafi.hu címen.

További felvilágosítást kaphat:

Tel.: 30-6596-388

e-mail: ertesito@pafi.hu

web: ertesito.pafi.hu

CSEREÜDÜLÉS

INGYEN SZÁLLÁSSAL

A csereüdülés, cserevakáció nem új találmány, hiszen az emberek mindig is szívesen mentek, mennek egy másik családhoz, akár Magyarországon, akár más országba látogatóba, megismerve új embereket, szokásokat, tájakat.

A Csereüdülés Marketing Iroda azt szeretné, ha minden magyar ember, éljen bárhol a világban, az Internet segítségével eljutna olyan helyekre is, amelyet anyagi forrásai ugyan nem tennék lehetővé, de ha talál befogadó, szintén magyar embert, álmai valóra válhatnak, és akár életre szóló barátságok is születhetnek.

EZ MIÉRT JÓ?

- ✓ mert szállásköltséget lehet megtakarítani,
  - ✓ barátokra lehet szert tenni,
- ✓ gyermekeket lehet elküldeni nyári vakációra,
  - ✓ diákoknak nyelvgyakorlásra,
  - ✓ hosszú hétvégére, ünnepekre,
  - ✓ izgalmas kaland és egyben jó játék.

Ugye, Ön is szeretne már az idén olcsóbban üdülni, pénzt megtakarítani? Itt a lehetőség, hogy most ezt megtegye!

Csereüdülés Marketing Iroda: Máté Valéria
www.csereudules.com

ÁSVÁNYKÜLÖNLLEGESSÉGEK

állandó ingyenes

KIÁLLÍTÁSA, VÁSÁRA

Ásványok, drágakövek, féldrágakövek a Kárpát-medence, valamint a világ legszebb ásványaiból.

Diák és turista csoportoknak ingyenes tárlatvezetés.

Kérjük jöjjön el, tekintse meg tárlatunkat!

Reméljük, hogy Önt is mielőbb egy új, egyedülálló élménnyel gazdagíthatjuk

és elégedett látogatóink között üdvözölhetjük.

Cím: Bp. I. (Budai Vár) Szentháromság tér 6. Magyar Kultúra Alapítvány Székháza

Telefon: (+36-1) 244-8100

Történelmi barangolások a Kárpát-medence területén

Kárpátalja: Időpont: június 26-30. (5 nap/4 éj). Részvételi díj: 39.500 Ft/fő

Erdély „kezdőknek”: Időpont: július 07-13. (7 nap/6 éj). Részvételi díj: 54.500 Ft/fő

Erdély „haladóknak”: Időpont: augusztus 06-14. (9 nap/8 éj). Részvételi díj: 66.000 Ft/fő

Városlátogató programok

Prága (3 nap/2 éj): Időpont: augusztus 18-20. és október 20-23. Részvételi díj: 36.500 Ft/fő

Valamennyi program tartalmazza az alábbi szolgáltatásokat:

- Autóbusz
- Szállás
- Félpanziós ellátás
- Idegenvezetés
- Belépőjegyek

Jelentkezés és bővebb felvilágosítás:

Misszió Tours Kft

9600 Sárvár, Gárdonyi utca 6.

Tel./Fax: 06/95 320-165

Mobil: 20/542-3201, 20/565-3258

E-mail: missziotours@varsat.net

Magyar Borok Háza

- 22 magyar borvidék egy helyben, a Budai Vár Szívében, 700 fajtából álló borválaszték
- képzett pincemesterek segítik eligazodni a borkínálatban és a borok világában
- elmélet és gyakorlat egyszerűen és szakmailag hitelesen a Magyar Borok Háza bortanfolyamain! Borismereti alap-, Pohárnok közép- és Borbíráló felsőfokú kurzusok.
- Muzeális évjáratú borritkaságok, névre szóló címkézés, boreszközök, saját bortrezor
- borkóstolók, bortúrák, vállalati rendezvények, borvacsorák szervezése akár külső helyszínen is
- „Hónap Borkóstolója” a Magyar Borok Háza borklubja: tematikus kóstoló minden hónap utolsó csütörtökén
- Tokaji Borok Fesztiválja: minden év májusában Tokaj-Hegyaljai Szüreti Napok. Minden év októberében Tokaj belvárosában - gasztronómiai és művészeti programok, koncertek, borkiállítás és vásár, borárverés

Magyar Borok Háza

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel.: (1) 212 10 31; Fax: (1) 212 10 32; www.magyarborokhaza.hu; borhaz@t-online.hu

Kanizsa-MKB Nemzetközi Jazzfesztivál

Hevesi Sándor Művelődési Központ, Nagykanizsa

2007. október 12-13.

Október 12. (péntek)

A Hevesi Sándor Művelődési Központ kiállítóterme

18.00A XXX. ÉLETÜNK Országos Fotókiállítás megnyitója

A Hevesi Sándor Művelődési Központ színházterme

19.00A László Attila Quintet koncertje

20.30A Fusio Group hangversenye

22.00 Tony Lakatos és a Trio Midnight koncertje

A Hevesi Sándor Művelődési Központ kamaraterme

24.00A Soul What hangversenye

2007. október 13. (vasárnap)

A Hevesi Sándor Művelődési Központ színházterme

19.00A Dörnyei Quartet koncertje

20.30A Sárík Trió hangversenye

22.00 Az ARCHIE SHEPP QUARTET (USA) koncertje

Belépődíj: október 12-én 2.500,- Ft

október 13-án 3.000,- Ft

A Magyar Rádió és a Hevesi Sándor Művelődési Központ
közös rendezett fesztiváljára

tisztelettel és barátsággal hívom és várom a műfaj kedvelőit.

Papp Ferenc
igazgató

KORTÁRS, MAGYAR KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZETI

KIÁLLÍTÁSOK SZERVEZÉSE

A **Török Bt.** 1992. óta foglalkozik kortárs, magyar képző- és iparművészek alkotásaiból,
kiállítás szervezéssel.

Vállaljuk egyéni, csoportos és tematikus tárlatok szervezését, teljeskörű bonyolítással.

Állandó kiállítótermünk az OTP BANK Babér utcai irodaházában található: **OTP BANK Galéria.**

Legfontosabb partnereink:

Magyar Kultúra Alapítvány 1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
OTP BANK NYRT. - OTP BANK Galéria 1134 Budapest, Babér utca 9.

Elérhetőségeink:

Török Ica 06 30 387 1615

Török Zoltán 06 30 238 3795

www.tgaleria.hu • toeroek@chello.hu

MÉLTÓ HELYSZÍN FELÚJÍTOTT HELYSÉGEK

A Magyar Kultúra Alapítvány épülete a budai várban, a Mátyás-templom és a Hotel Hilton szomszédságában, a Szentháromság téren található.

MAGYAR-MAGYAR PÁRBESZÉD

Régiók találkozása, Kárpát-medencei Napok, Ausztrália Magyar Baráti Köre, Magyar Emlekekért a Világban Egyesület, Hazatérők Panoráma Világklubja, kiállítások, könyvbemutatók, hangversenyek, előadói estek, konferenciák, továbbképzések, határ menti fejlesztések...

SZAKSZERŰ SZERVEZÉS MÉRVDÓ REFERENCIÁK

Kongresszus, konferencia, fogadás, szeminárium, esküvő, tanácskozás, bál, kiállítás, díjkiosztás, vásár, hangverseny, bemutató, vetítés...

Szállás: az épületben lévő **Hotel Kulturinnov**ban. A szobákhoz zuhanyzó, telefon, minibár tartozik, vendégeinket svédasztalos reggeli várja. Az ifjúsági és nyugdíjas, amatőr művészeti csoportokat egész évben kedvezményekkel várjuk!

Ha hirdetésünkre hivatkozva érdeklődik rendezvényeink és szolgáltatásaink iránt, ajándékkal várjuk!

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

HOTEL KULTURINNOV

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886
mka@mail.datanet.hu, hotel@mka.hu
www.mka.hu

SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS

országos közművelődési folyóirat

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus megalakulása óta (1951) a helyi művelődés és a megyei, fővárosi feladatok segítése érdekében országos közművelődési tanácsadást és szolgáltatást végez. Ennek *keretében kéthavonta, 700 példányban, A/4-es méretben* jelenteti meg a *Szín – Közösségi Művelődés folyóiratot*.

A folyóirat zárt terjesztésű. Előfizetői, olvasói a művelődési otthonok, könyvtárak, a felnőttképzési intézmények, a kulturális szervezetek és vállalkozások vezetői, munkatársai; a (köz)művelődési szakemberek, kulturális és településfejlesztési menedzserek, művelődésszervezők, andragógusok, könyvtárosok, múzeumi animátorok, közösségfejlesztők.

Lapszámainkban tanulmányokat, esszéket, beszámolókat, interjúkat, ismertetéseket jelentetünk meg a kultúra, a társadalom, a regionalitás, a területfejlesztés, a finanszírozás, a menedzsment témakörben.

A legutóbbi tematikus számok:

- ✓ 11/1 (2006. február): Amatőr művészetek
- 11/2 (2006. április): Az egész életen át tartó tanulás
- ✓ 11/3 (2006. június): A közművelődés jogi háttere és érdekvédelme
- ✓ 11/4 (2006. augusztus): Közművelődés – felnőttképzés – együttműködések
- ✓ 11/5 (2006. október): I. Durkó Mátyás Konferencia és Jubileumi Szakmai Találkozó
- ✓ 11/6 (2006. december): Helyi mecenatúra – helyi mecénások
- ✓ 12/1 (2007. február) Tudás – kreativitás – fejlesztés

E szám témája a stratégia, kulturális és közművelődési stratégiákat publikálunk, 2004-től napjainkig. Az összeállításban továbbá tanulmányok és esszék is foglalkoznak a hazai és külhoni magyar érték-képző és értékmentő kulturális munkával.

Hirdetési tarifák:

- Fél oldal 40.000,- Ft + 20% ÁFA
- Egy oldal 60.000,- Ft + 20% ÁFA

Leadási határidő: 2007. augusztus vége

Információ

Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Szín Szerkesztőség

Szerkesztőségi titkár: Szeder Erika. Tel: +36-1-225-60-07, e-mail: szedere@mmi.hu;

www.mmi.hu/kiadvanyok;

Magyar Kultúra Alapítvány, Bába Szilvia értékesítési vezető: +36-1-224-8122; bsz@mka.hu

RÁLÁTÁS

Wehner Tibor: Egy nagy kisgaléria három évtizede 158

IFJÚSÁG

Papp Dénes: Három cetli. Egy iskolaelmélet dolgozat ürügyén Miskolc, 2007. május 153

Deák Péter: A fantasy altípusai 154

ÜZENŐ

Debreczeni Tibor: Levelek a kuckóból 157

SZAKMAI BESZÁMOLÓK

Dáné Tibor Kálmán: Szabédi Napok. Hálózatépítés – Magyar művelődési intézetek a Kárpát-medencében 162

Emlékeztető a Kárpát-medencei magyar ernyőszervezetek intézetépítő tanácskozásáról (Dáné Tibor Kálmán) 164

Tóth Zsóka: József Attila vers-, énekelt vers- és prózamondó versenyekről 165

Földiák András: Volt rend. Elhangzott Tatabányán, Jankovics Marcell rajzkiállításának megnyitóján 167

APROPÓ

Győri Lajos: Apropó...fotópályázatok 169

SZAKMAI HÍREK

IV. Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért – Kunbábony „Szabad állampolgárok – felhatalmazott közösségek” 168

IX. Közművelődési Nyári Egyetem – Hagyomány és modernitás. Szeged, 2007. július 2-6. 172

SZERZŐINK 171

PÁLYÁZATOK – FELHÍVÁSOK 170, 173

HIRDETÉSEK 177

A SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS TEMATIKUS SZÁMAI

10/1 (2005. február) A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET KUTATÁSAIBÓL

10/2 (2005. április) A VERS ÉVE

10/3 (2005. június) VIDÉKFEJLESZTÉS, REGIONÁLIS IRODÁK, KISTÉRSÉGEK

10/4-5 (2005. november) 10 ÉVES A SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS

Külön melléklete: TARTALOMJEGYZÉK ÉS NÉVMUTATÓ 1–10 ÉVFOLYAM. 1996-2005.

10/6 (2005. december) A KÖZMŰVELŐDÉS SZERVEZETRENDSZERE

11/1 (2006. február) AMATŐR MŰVÉSZETEK

11/2 (2006. április) AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS

11/3 (2006. június) A KÖZMŰVELŐDÉS JOGI HÁTTERE ÉS ÉRDEKVÉDELME

11/4 (2006. augusztus) KÖZMŰVELŐDÉS – FELNŐTTKÉPZÉS – EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

11/5 (2006. október) I. DURKÓ MÁTYÁS KONFERENCIA ÉS JUBILEUMI SZAKMAI TALÁLKOZÓ

11/6 (2006. december) HELYI MECENATÚRA – HELYI MECÉNÁSOK

12/1 (2007. február) TUDÁS – KREATIVITÁS – FEJLESZTÉS

12/2-3 (2007. június) KULTURÁLIS STRATÉGIA – KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS

nka

A Szín – Közösségi Művelődés a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg.

SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS 12/2-3 – 2007. június

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata. Megjelenik kéthavonta. Szerkesztőbizottság elnöke: FÖLDIÁK ANDRÁS. Tagjai: Egyed Albert, G. Furulyás Katalin, Komjáti Gabriella, Péterfi Ferenc, Tóth Erzsébet, Tóth Zsuzsanna. Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ. Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: BORBÁTH ERIKA. A szerkesztőség címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8. – Titkára: Szeder Erika. Tel: 225-60-07, e-mail: szedere@mmi.hu Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101. Tel: 201-5053. Fax: 201-5764. E-mail: kalmarj@mmi.hu, matyus.alice@chello.hu – A folyóirat internetes elérési címe: www.mmi.hu/kiadvanyok. A lapot Szűts Eszter festőművész tervezte. E számunkat – az írásillusztráción kívül: 162-163. o. – Borbély Lajos festőművész rajzaival illusztráltuk. Nyomda: CopyCat, 1054 Budapest, Alkotmány u.18. ISSN 1416-6925.